VIRGIL BIROU

SCRIERI

II

Colecția ***Studii și cercetări umaniste***
Seria ***Filologie***

ISBN 978-606-999-081-0
ISBN 978-606-999-140-4

Printed in Romania

Proiect cofinanţat de Consiliul Judeţean Timiş

Editura DAVID PRESS PRINT din Timișoara este acreditată de Consiliul Național al Cercetării Științifice, pentru domeniile:
• Filologie • Istorie și Studii Culturale

VIRGIL BIROU

SCRIERI

II

Drumuri și popasuri bănăţene

Revoluţia de la 1848 în Caraș

Ediţie critică, text stabilit, studiu introductiv,
tabel cronologic, notă asupra ediţiei, note,
glosar, indici, bibliografie, anexe şi opinii
de **Graţiela Benga-Ţuţuianu**

Editura
DAVID PRESS PRINT
Timişoara, 2021

Concepția artistică a copertei și tehnoredactare:
Daniela Florian și **Loredana Bradea**

Corectura textului: Graţiela Benga-Ţuţuianu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BIROU, VIRGIL
Scrieri / Virgil Birou ; ed. critică, text stabilit, stud. introductiv, tabel cronologic, notă asupra ed., note, glosar, indici, bibliografie, anexe şi opinii de Graţiela Benga-Ţuţuianu. - Timişoara : David Press Print, 2019-
4 vol.
ISBN 978-606-999-081-0
Vol. 2. : Drumuri şi popasuri bănăţene : revoluţia de la 1848 în Caraş. - 2021. - ISBN 978-606-999-140-4

I. Benga-Ţuţuianu, Graţiela (ed. şt.)

821.135.1

CUVÂNTUL EDITORULUI.
O INTRODUCERE

Ajunsă la volumul al II-lea, această ediţie (care își propune să adune toate scrierile lui Virgil Birou, cunoscute sau inedite) recuperează, de această dată, paginile concepute pentru a alcătui *Drumuri și popasuri bănăţene* (1962), respectiv însemnările despre *Revoluţia de la 1848 în Căraș*.

Cum *Studiul introductiv* (așezat în deschiderea ediţiei) a investigat, pe spaţii ample, contextele socio-istorice, împrejurările economice, tradiţiile familiale, afinităţile intelectuale și, desigur, opera scriitorului bănăţean, nu vom relua aici observaţiile și comentariile deja expuse. Particularităţile volumului al II-lea ne obligă însă la câteva precizări lămuritoare.

Drumuri și popasuri bănăţene a fost singurul volum antum al lui Virgil Birou, publicat după 1947, când romanul *Lume fără cer* fusese retras înainte să apuce să fie cunoscut de public și de critică, așa cum s-ar fi cuvenit. Dar cultura română cunoștea, în 1947, o dublă presiune: cenzura impusă de instituţiile aparatului de stat și activitatea Secţiei Centrale de Propagandă și Agitaţie, care avea o reţea de secţii judeţene. Scos cu brutalitate din circuit, într-o perioadă în care necesitatea „îndrumării culturii”[1] era tot mai frecvent postulată, romanul *Lume fără cer* a avut de

---

[1] Sintagma e fixată în discursurile activiștilor comuniști de la ședinţele Partidului Comunist Român și relevă nevoia de supraveghere și orientare a creaţiei artistice. „Trebuie să educăm opinia publică să judece după gustul nostru, să infiltrăm linia partidului în masă.”, spunea Nicolae Moraru, care îi sprijinea (de pe poziţia unui estetician marxist-leninist) pe ideologii Leonte Răutu și Iosif Chișinevschi. Cf. Cristian Vasile, *Literatura și artele în România comunistă. 1948-1953,* cu o prefaţă de Vladimir Tismăneanu, București, Editura Humanitas, 2010, p. 50-51.

aşteptat zece ani până a fost din nou publicat, nu înainte de a fi trecut prin filtrul cenzurii (care i-a excizat mai multe pagini și a impus modificarea finalului). Între timp, deziluzionat și retras în umbră, Virgil Birou nu a renunţat la scris. Şi nici la racordul cultural - transferat în presa locală și în dialogurile din cadrul unui cenaclu încropit în casa de pe strada Dacilor, nr. 13, în care ambianţa familială timișoreană se proiecta într-un cadru antropologic ce permitea redefinirea expresivităţii personale ca oglindire prin *ceilalţi*.

În afară de reeditarea *Lumii fără cer* (1957), Virgil Birou a mai făcut o încercare de revenire în atenţia lumii literare. Prin extensie tematică și structurală, *Drumuri și popasuri bănăţene* continua volumul debutului, *Oameni și locuri din Căraș* (1940). Însă reportajele publicate în 1962 nu mai aveau forţa și autenticitatea celor din urmă cu două decenii. Convenţionale, micromonografiile care au compus *Drumuri și popasuri bănăţene* ajungeau arareori la nervul narativ și la energiile eruptive din reportajele debutului.

Totuși, volumul din 1962 poate fi reprezentativ pentru consecinţele „îndrumării culturii". Cum, în această ediţie, restituirea *Drumurilor și popasurilor bănăţene* e făcută pornind de la manuscrise (Dosar 7, R8/93.12, Dosar 31 R8/60.31[2], cu precizarea paginilor în forma aleasă de autor [M.M. 1 etc.]), am comparat textul conceput de Virgil Birou cu paginile care au compus volumul publicat. Rezultatul acestei examinări a scos la iveală mai multe neconcordanţe. Dacă schimbarea ordinii unor subdivizuni poate fi rezultatul reorganizării materialului în urma unor discuţii firești cu editorul, alte modificări ridică semne de întrebare.

Mai exact, un număr important de paragrafe și chiar o întreagă secţiune din manuscris [M.M. 88-114] lipsesc din ediţia princeps

[2] Arhiva Virgil Birou este păstrată la Muzeul Naţional al Banatului, Timişoara.

(deși, din punct de vedere etnologic, antropologic, istoric și chiar literar, secţiunea intitulată *Ghiţă* este cea mai valoroasă) sau, dimpotrivă, enunţuri ori subdiviziuni publicate în volum nu există în manuscrisele păstrate. De altfel, numerotarea continuă a paginilor nici nu indică extragerea (și rătăcirea) vreunei părţi. În acest ultim caz intră și secţiunea din finalul ediţiei princeps, dedicată vizitelor în Banat ale „conducătorilor de partid și de stat". Cum manuscrisele nu conţin nicio însemnare de acest tip (și nici un indiciu care să sugereze intenţia autorului de a dezvolta o astfel de subtemă), e firesc să ne întrebăm dacă lui Virgil Birou nu i s-a condiţionat apariţia volumului de adăugarea unor fraze și secţiuni pliate pe instrumentarul propagandistic la care se recurgea în perioada destalinizării formale[3]. Deși textul manuscrisului reflectă (încă din prima lui variantă) destule compromisuri ideologice, în ton cu reportajele vremii, acestea au fost fie întărite prin modificări discursive, operate în procesul de redactare a volumului, fie prin completarea cu un material care să arate în final, fără echivoc, dubla dependenţă faţă de Partid și faţă de muncitorime[4].

Cum este firesc, ediţia de faţă marchează toate neconcordanţele între manuscris și ediţia princeps, așa cum reţine și variantele ivite în procesul scrierii. Ordinea capitolelor și a subdiviziunilor este cea din ediţia princeps. O precizare trebuie făcută în cazul secţiunii *La Doman*, care în manuscris apare abia spre final, la pagina 273, iar în volumul publicat este introdusă în prima parte, după *La Ocna de Fier*, așa cum o impunea conţinutul. Frazele și secţiunile nepublicate în volumul din 1962 sunt inserate în locul potrivit, conform manuscrisului, iar formele modificate ale unor enunţuri, în ediţia princeps, sunt trecute în note, cu menţiuni explicative.

---

[3] Destalinizarea formală, „inconsecventă și perfidă", este explicată de Eugen Negrici în *Literatura română sub comunism. 1948-1964*, București, Editura Cartea Românească, 2010, p. 189, *passim*.

[4] Despre „dubla dependență" necesară în epocă vorbește Cristian Vasile, *Op. cit.*, p. 53.

Manuscrisul *Revoluţiei de la 1848 în Căraș* se află în aceeași *Arhivă Virgil Birou*, aflată la Muzeul Naţional al Banatului din Timișoara (Dosar 1, R8/60.1 şi R22, p. 1-56). Este în formă dactilografiată, cu corecturi olografe operate cu cerneală albastră şi adnotări în creion, și îi lipsesc ultimele pagini (57-76). Între paranteze unghiulare, ediţia de faţă redă numerotarea paginilor în forma din manuscris [P 0 etc.].

Lucrarea a fost publicată postum (Timișoara, Editura Mirton), în anul 2002, într-o ediţie îngrijită și prefaţată de Constantin Juan Petroi. Acesta a primit o variantă a manuscrisului *Revoluţiei*... de la Nicolae Danciu Petniceanu, în posesia căruia se afla. În *Arhiva Virgil Birou* se păstrează două dosare cu textul pregătit de Constantin Juan Petroi pentru publicare: R8/65.7, R8/65.8.

În *Studiul introductiv* al prezentei ediţii am explicat că, oricât de bun cunoscător al Banatului a fost, Virgil Birou nu a pretins niciodată că ar fi istoric și nici nu a utilizat, în scrierile lui, un aparat critic care să le confere acurateţe. *Revoluţia de la 1848 în Căraș* arată, cu asupra de măsură, că însemnările lui se sprijineau pe o bibliografie istorică, dar informaţiile erau preluate de cele mai multe ori fără indicarea sursei. Atunci când trimiterea la sursă era totuși făcută, se dovedea incompletă sau incertă. Manuscrisul păstrat la Muzeul Banatului nu are inclusă nicio trimitere la sursa bibliografică. Există doar o bibliografie finală, pe care ediţia de faţă o preia.

Precizăm că ediţia postumă îngrijită de Constantin Juan Petroi nu a integrat notele autorului, deși editorul a avut acces la ele, din moment ce le-a inclus în textul prezentat editurii. Am consultat şi textul dactilografiat pe care Constantin Juan Petroi l-a pregătit pentru publicare și am remarcat că editorul a inserat greșit notele lui Virgil Birou, astfel încât reconstituirea a devenit cvasi-imposibilă. Acolo unde am izbutit să recompun trimiterea, am menţionat, în nota de subsol, că îi aparţine autorului.

NORME, CONVENŢII ŞI ABREVIERI UZUALE

[ ] între paranteze drepte ediţia de faţă trece numărul paginii din manuscris, în forma aleasă de Virgil Birou: [M.M. 0] etc., [P 1] etc.

// // text care a fost publicat în volum, dar nu apare în manuscris

{ } litere sau cuvinte lipsă, e.g. *{h}ieratism, pastaciut{t}a, {pe}*

< > text care apare în manuscris, dar nu a fost publicat în ediţia princeps

├ ┤ text reprezentând corecturi sau întregiri ale editorului

((+++)) text indescifrabil

(n. a.) nota autorului

(s. a.) sublinierea autorului

< împrumutat din

cf. confer, compară

sec. I etc. secolul I etc.

d.m. după-masă (*orele 4 d.m.*)

[Dosar 7, R8/9312, M.M. 1][5]

Virgil Birou
Drumuri şi popasuri bănăţene

[5] Paginile manuscrisului dactilografiat, cu corecturi olografe, sunt numerotate cu iniţialele M.M., urmate de un număr.

[M.M. 2]
Virgil Birou

Drumuri și popasuri bănăţene
Cu... fotografii originale[6]

[M.M.3] Cuvânt pentru început

Banatul...

Țara Banatului ...

Țara în care vara oglindește strălucitoarea față a soarelui prin necuprinse lanuri de grâne, iar toamna își stoarce nectarul din ciorchinii grei și din livezile cu pomi de pe coastele dealurilor.

Țara în care oameni cu chip vesel, după ce și-au umplut coșarele cu rodul muncii lor, se adună seară de seară să-și scalde sufletul în farmecul cântecelor răsărite pe coastă, pe ogoare, prin fabrici și pretutindeni.

Banatul, țara cântecelor, țara lui Vidu și a neasemuitei *Ana Lugojana*[7], a corurilor ţărănești, a străvechiului cor de la Chizătău și țara minunatului cor muncitoresc de la Reșița.

Banatul, „tara Reșiței", unde muncitorii harnici toarnă în forme noi viața lor viitoare. Țara furnalelor cu flăcări de iad, care înmoaie piatra de fier.

[6] Virgil Birou a conceput volumul în manieră sincretică, așa cum fusese, cu mai mult de două decenii în urmă, *Oameni și locuri din Căraş* – în care fotografiile făcute de autor completau textul. În ciuda dorinţei scriitorului, *Drumuri și popasuri bănăţene* a fost publicat fără ilustraţii. Din păcate, nu ştim care au fost fotografiile selectate pentru a însoţi volumul.

[7] Lucrare corală a lui Ion Vidu (1863, Mânerău, jud. Arad - 1931, Lugoj), compozitor şi dirijor, profesor şi inspector general de muzică pentru școlile normale din țară.

Țara uzinelor, din care iubirea de pace și progres varsă an de an, ca dintr-un corn al belșugului, tot mai multe șine de căi ferate, grinzi de poduri și turbine, pentru a prinde în jug și a înhăma la treabă folositoare căderile apelor. Ateliere nesfârșite produc aici mașini de tot felul, slujind munca omului din alte meleaguri. Muncă civilizatoare, muncă aducătoare de belșug. Pompe, prăjini de foraj, sonde întregi, locomotive, generatoare de curent electric și, în fine, atâtea minunății, care ies din clădirile noi, izbucnite ca peste noapte, în linii elegante, spațioase, pline de lumină și de geamuri, în care își privește chipul atât de bucuros soarele.

Banatul, țara locurilor frumoase, pe care le cauți tocmai [M.M.4] pentru aceste frumuseți. Pentru că așa e bine[8], ai poposit mai întâi la Reșița. Treci prin nenumărate hale noi și te minunezi. Știai aci la ieșirea vestită din orașul-uzină[9] o vale plină de bălării și rogoz, în care apele cloceau verzi de mucegai și împuțite, luni de-a rândul. Mai încolo, o râpă te înfiora cu adversitatea prăpastiei. Ca o minune nouă, nesfârșită, se înșiră acum halele de fabrici și blocurile noi ale muncitorilor în lunca râului canalizat în ziduri de beton, geometrice și liniștitoare, pe umerii cărora linii și macaze se încâlcesc într-o ordine cunoscută numai ceferiștilor care sârguiesc neobosiți printre ele.

Gânduri de a cunoaște și mai bine regiunea aceasta industrială, frumusețile din jur și trecutul ei te frământă. Te sfătuiești și te îndemni cu prieteni și cunoscuți. Până în cele din urmă, te hotărăști: îți vei petrece și vacanța viitoare pe aceste meleaguri încântătoare.

Ai pornit la drum. Treci ca din oraș în oraș printre construcțiile noi ce se țin lanț pe Valea Bârzavei. Cunoști tot ce se poate cunoaște acolo, oamenii îți arată grafice de producție, care urcă

---

[8] Ediția cuprinde o modificare față de manuscris, prin adăugarea unei conjuncții: „Și, pentru că așa e bine, …”

[9] O variantă din manuscris, scrisă cu stiloul: „Știai aici, la capătul ei, o vale plină de bălării…”.

vertiginos, îți vorbesc de tone de oțel produse înainte de soroc și de lucrări de o amploare cum nu s-a mai văzut. Înțelegi că o 1ume nouă își pune temelia aci. Mergi mai departe. Te abați la o cotitură din drum și pătrunzi în inima munților. Așezări vechi se înșiră în lungul văilor· de o parte și de alta. Treci printre căsuțele curate ca oglinda ale ocnarilor - așa se numesc aici minerii - care au scormonit și scormonesc și azi măruntaiele pământului după minereuri. Pretutindeni se înalță tot mai dese construcțiile noi. Te cufunzi ca într-un vis fermecat și uluitor în calea ta. Te minunezi, căci din tot locul răsar, profilându-se pe cerul albastru, ziduri de piatră, prăbușite și afumate, din care vremea a ros porțiuni întregi, lăsând crenele în carnea lor, ca într-un zid de cetate medievală. Simți adierea trecutului aci, care mai încolo te întâmpină în chipul unui coș de fabrică prăbușit. Abia te-ai îndepărtat de el[10], când brâurile unor case mari, de piatră, clădite odinioară într-un stil sobru, utilitarist, azi însă dărâmate, [M.M.5] te silesc să faci un înconjur în calea ta. Apoi iarăși case ale muncitorilor, după care hale mari, tot din piatră vânăt-cenușie și fără tencuială, stau retrase prin cotituri de maidane. Ochii storși ai geamurilor cu ramele smulse te privesc muți, iar poarta de scândură proptește, căzută într-o rână, intrarea. Le privești și te întrebi ce caută ele printre căsuțele prietenoase și cu mușcate în ferestre ale minerilor, dar mai cu seamă te nedumerești de ce se vâră atât de anacronic printre construcțiile moderne. Dar nu ai vreme să te gândești prea mult la aceste lucruri, pentru că de o parte a drumului un munte negru de zgură îți reține atenția. După câtiva pași, el ți se așterne în cale, și kilometri de-a rândul îl frământi sub picioare, mai la vale, în altă localitate, repetându-se aidoma. Înălțimile[11] acestea de zgură te urmăresc până la Dunăre. Întrebările se învolburează neîntrerupt în mintea ta. Ai vrea un răspuns la ele, dar nu-l primești de la nimeni. Oamenii sunt sub

[10] Variantă de lucru: „Abia ai trecut de el… “, modificată cu stiloul.

[11] Prima variantă, „dealurile”, este corectată cu stiloul şi înlocuită de „înălţimile”.

pământ, la munca din mine, iar soțiile - retrase la îndeletnicirile lor. Rar vezi câte un bătrân trăgând din lulea pe banca din fața casei, care, întrebat, o să-ți răspundă apatic:

- Apoi astea sunt de la moși, au rămas din veacurile vechi. Au fost ocne și cuznițe pe aici - și își vede mai departe de lulea.

Are dreptate moșul, au fost aici mine și uzine, vercuri, cu topitorii și instalații de zdrobire, cu roți de apă alimentate din baraje cuminte construite și ascunse în frunzișul bogat. Se mai văd urmele lor; guri negre, neumblate se cască în coasta muntelui și zeci de povești, care vorbesc despre balauri și comori păzite de ei, s-au împletit cu soarta acestor ruine, iscând nenumărate întrebări în gândurile celor care trec pe lângă ele și ale celor care trăiesc în preajma lor.

Da, nenumărate sunt întrebările pe care le-am înregistrat de la oameni ai muncii, din fabrici, din birouri, din instituții [M.M.6] și așezăminte culturale și de pe ogoare, tineri și bătrâni, localnici sau veniți mai de curând pe aci la muncă nouă, interesându-se de rostul acestor lucruri vechi și dorind să afle câte ceva din viața lor de odinioară.

Pentru voi, dragi muncitori, s-a însăilat această carte, care vrea să vă înfățișeze istoria scurtă a locurilor frumoase de aici și soarta celor care înaintea voastră au dat viață acestor uzini, purtând în același timp și povara grea a jugului străin și hrăpăreț. Ce este azi, vedeți cu toții. Cei mai în vârstă ați trăit și începuturile, dar cu toții participați azi la prefacerea neîncetată a uzinelor și a minelor. Cunoscând ce a fost, vă puteți da seama de calea ascendentă pe care acestea, și cu ele viața voastră de muncitor, a parcurs-o. Veți judeca apoi singuri în ce chip vi s-au deschis căile spre înălțimi necunoscute vreodată[12].

---

[12] În ediţie, paragraful se încheie cu „de când destinul vostru și al ţării întregi a fost luat în mână de către partid." Nu am găsit nicăieri, în manuscrisul dactilografiat, o astfel de însemnare. Putem presupune că această modificare în cheie propagandistică a fost făcută la cererea editurii, cu puţin înainte de bunul de tipar.

Și pentru voi, dragi tineri, copii ai muncitorilor din fabrici, mine și uzine, de pe ogoare și de prin birouri, de pretutindeni, care acum creșteți în zeci de școli tehnice și teoretice, s-au scris aceste pagini. Ca să cunoașteți și un aspect din istoria tehnicii, câteva etape din evoluția ei, care de o parte vă vor fi de ajutor în înțelegerea fenomenului tehnic ca atare, de alta vor înfățișa viața părinților, a bunicilor, a moșilor, cum li se zice aici în vechi grai bănățean străbunilor voștri.

Ați aflat mai sus că bunicii voștri nu cunosc mare lucru din viața moșilor lor. Aceasta din cauza ignoranței în care au crescut și au îmbătrânit. Dar aceasta nu se va mai întâmpla cu voi.[13]. A lăsa şi a ţine poporul în ignoranţă a fost o crimă.[14] Voi veți şti[15] şi veţi fi conștienți de viețile moșilor voștri și de viețile voastre.

Și mai are un scop cartea aceasta. Arătându-vă frumusețile de deasupra și de sub pământ ale acestui colt de țară, ea vrea să vă îndemne să vă iubiți și mai mult patria[16]. Să iubiți pământul, [M.M.7] oamenii și chiar pietrele ei. Când treceți, în vacanțele voastre, pe drumuri de munte, prin locuri neumblate și chiar prin nemijlocita apropiere a mult cercetatelor centre industriale, dacă vedeți o piatră cenușie, gălbuie sau brun-roșcată, nu-i dați cu piciorul. Minunile pe care le vedeți prin fabrici și prin ateliere își au originea în astfel de pietre, în minereuri. Iar piatra aceea sângerie la suprafață poate fi un minereu de fier, poate fi o hematită de cea mai bună calitate.

---

[13] În ediţie apare o variantă pe care Virgil Birou a ales-o la corectură, notând-o cu stiloul. Forma iniţială, care a şi fost publicată în ediţia princeps, fusese „Dar aceasta nu mai trebuie să se întâmple și cu voi."

[14] Această propoziţie lipseşte din ediţia princeps. Prima variantă a ei, „este o crimă", a fost înlocuită de autor cu „a fost o crimă".

[15] „Voi veţi şti" nu apare în textul publicat în 1962, deşi manuscrisul nu cinţine niciun indiciu de renunţare la această parte a frazei.

[16] Prima variantă, „ţara". Corectura a fost făcută cu stiloul.

Și să mai știți un lucru. Pământul acestei țări este îmbibat de sânge. De sângele moșilor voștri, care secole de-a rândul cu sudoare și sânge i-au smuls bogățiile, pentru îngrășarea stăpânitorilor. De sângele moșilor voștri, care s-a scurs atunci când, răsculați, nemaiputând îndura exploatarea crâncenă, au fost loviți de moarte cu miile, prin satele aprinse, prin păduri cu hățișuri bătute în goană sângeroasă și prin bisericile Banatului, în care ei[17] au căutat – inutil, căci sabia vrăjmașă tot i-a ajuns – un refugiu.

Tineri, cu toata ardoarea sufletului vostru curat, iubiți pământul Banatului cum iubiți pământul țării întregi, căci e la fel de scump.

[17] Prima variantă în manuscris, „moşii”.

[M.M.8] A. //PRIN ȚARA FIERULUI ȘI A CĂRBUNELUI//[18] LA IZVOARELE BÂRZAVEI

Pentru flăcările de iad ale cuptoarelor uriașe nu avem suficientă apă de răcire la această producție mărită, au dat semnal la începutul primului plan cincinal oamenii de la furnale.

Depănându-și zilele și nopțile lângă gurile prin care fierul topit țâșnește împodobind întunericul halei cu feeria unei nopți înstelate, ei au știut mai bine ca oricine că mai sunt de rezolvat anumite probleme.

Nimic mai ușor decât a remedia[19] neajunsul, au răspuns cei ce conduceau ((+++)) destinele combinatului metalurgic [20] de la Reșița. O vom lua din Bârzava, avem planurile gata.

Cei ce cunoșteau râul numai după aspectul său modest, curgând liniștit la poalele muntelui, erau oarecum sceptici și nu vedeau cum ar putea să astâmpere setea aceea cumplită a furnalelor valurile unsuroase care în timp de vară abia acoperă borțoaiele din albie. Dar oamenii muncii le-au dat răspuns prompt:

---

[18] În manuscrisul dactilografiat, titlul este *La izvoarele Bârzavei*, fără niciun indiciu de renunţare la această formă. Ediţia princeps cuprinde un alt titlu - mai amplu şi integrat în spiritul proletar al epocii: *Prin ţara fierului şi a cărbunelui. La Izvoarele Bârzavei*. Modificarea a fost făcută, probabil, la recomandarea editurii.

[19] Variantă inserată cu stiloul, „înlătura”. Forma acceptată la publicarea volumului a fost prima opţiune din manuscris, „a remedia”.

[20] Deşi aceasta este forma din manuscris, trecută cu stiloul peste o primă variantă indescifrabilă, în volum apare formularea „destinele complexului imens de la Reşiţa.” Nu ştim dacă această modificare a fost făcută de autor, la o ultimă corectură, sau de redactorul ediţiei din 1962.

- Păi nu o vom lua de aci, de jos. Ne vom urca pe coastele Semenicului, îi vom aduna de acolo apele împreună cu alte pâraie și așa o vom aduce până la furnale. Acolo sus este destulă apă, se știe doar că în regiunea Semenicului cad cele mai bogate precipitațiuni de pe tot cuprinsul Banatului. Vom încinge cu brâie de beton povârnișurile bătrânului munte, îl vom fereca în conducte de fier și-l vom sili astfel să ne dea tot ce ne trebuie.

Și s-au ținut de cuvânt. Au turnat în forme reale vrerile lor, adăugând o ademenire nouă peisajului și de altfel plin de frumuseți. Fascinantă, ea ne-a dat un proaspăt îndemn. Și așa s-a făcut că în zorii unei zile de vară am așteptat răsăritul soarelui pe creasta muntelui tocmai la izvoarele Bârzavei, la vreo 1200 de metri înălțime, unde ne-am urcat de pe Slatina Timișului.

Când am ajuns acolo, o dungă pal-gălbuie se ivise undeva [M.M.9] jos, la orizontul care zăcea sub picioarele noastre[21]. O dungă subțire și tăiată cu ascuțime de gravură, despicând în două noaptea ce se isprăvea. Deasupra ei cerul era încă negru ca smoala, iar contururile tufelor și ale copacilor și chiar înseși dâlmele de pe coasta aceea nesfârșită se ascundeau, ca niște mogâldețe diforme, în cețuri.

Așteptam tăcuți reverberația. Geana se deschise încet, devenind portocalie. O paloare albicioasă și mohorâtă se împrăștie atunci pe bolta cerului, alungând tot mai spre munte întunecimile. Urmărim cu privirile fuga lor. Atunci văzurăm și norii. Erau împrăștiați in mii de vălătuce, ferestruici albastre se deschideau printre ele. Dinspre munte venea o boare neprietenoasă, rece, care ne tremură prin umeri fiorii revenelii de dimineață și ne făcu să ne întoarcem iarăși spre răsărit. În geana de jos se amestecau acum și nuanțe violete, ușoare la început, apoi din ce in ce mai pline, împingând tot mai sus

---

[21] În manuscris, ultima parte a frazei a fost subliniată cu creionul şi urmată de un semn de întrebare. Această formă a enunţului a rămas, totuşi, definitivă.

dunga gălbuie. Irizări roșietice fulgerară prin ea, se întinseră spre nord și spre miazăzi și ne cuprinseră ca un cerc de foc, îmbrățișând și întinderile nevăzute ale muntelui. Priveam înmărmuriți desfășurarea măreață de culori, care la un moment păru că se statornicește într-o inundație de roșuri. Roșu-portocaliu, roșu-incandescent, roșu-sângeriu, în fine, o mare de roșuri acoperi cerul și ridică pe undele sale toate nuanțele de violet și de galben, până la folomoacele blânde ale norilor, ale căror contururi îmbrăcară în rozuri adumbrate de cealaltă parte cu brun. Și din marea aceasta roșie, deodată izbucni un soare măreț. Urca încet și puternic, stăpânitor, mai roșu decât marea de roșu în care se înălța. Un nor lunguieț, venit nu se știe de unde cu boarea vântului, se așeză în fața lui. Dar razele sale, fulgerări de paloșe verzui înfipte pe toată întinderea cerului, răzbiră prin pata norului, îmbrăcându-i marginile într-un tiv de auriu. Se răsfrângea în toată strălucirea soarelui, în tufele din jur, pe fețele noastre, pe fața muntelui, în apele de jos, în norii de pe cer îmbujorați acum în roz-intens și cu contururi violete îm-[M.M.10]podobind întreaga boltă cu un luminos şi multicolor joc de infinite forme şi nuanţe violete, palide-portocalii şi brune, care pornea de lângă orizontul însorit, trecea pe deasupra capetelor noastre şi se întindea până la necuprinsele de dincolo de munte. Şi atunci, în izbucirea dimineţii, peisajul se desfăşura înaintea ochilor noştri în deplina lui frumuseţe.[22]

Plaiul e stăpân aici și mai încolo - codrul. Dar nu aceste elemente ale unei naturi cu o luxuriantă bogăție de forme ne-au

[22] Redăm această frază în forma ei din manuscris. Deşi nu are corecturi, în ediţia apărută în 1962 enunţul a suferit modificări ample: „norii de pe cer îmbujoraţi acum în roz intens şi răsfirați în țarcuri violete. Se împodobi întreaga boltă cu un splendid joc de forme și nuanțe viorii, palid-portocalii și brune, care pornea de lângă orizontul însorit, trecea pe deasupra capetelor noastre și se întindea până la necuprinsele prăpăstii știute de dincolo de munte. Și atunci, în izbucnirea dimineții, peisajul se desfășura în deplina lui frumusețe, pe care ochii noștri o sorbeau muți.”

atras de data aceasta privirea mai întâi, ci acele linii cu reflexe violete, trase geometric de mână de om între pâraiele[23] ce clipoteau, violete și ele, prin iarbă, înfățișând canalele de legătură și de colectare. Prin ele trebuia să se dirijeze năvălnicia torenților și a pâraielor de pe versantele estice și sud-estice ale Semenicului spre Reșița, ocolind muntele, abătute spre nord și apoi spre vest, ca să-și verse acolo apele, unde era nevoie de ele. Sunt pâraiele Zănoaga și afluentul său Negralnița, apoi Pănalovățul, Gozna, Brazova, Groposul, Bogatul și Crainicul și atâtea jilipuri și canale, pe care numai specialiștii le știu numi. Și cum pe toate le unește spre scopul comun Bârzava, am pornit în cele din urmă în lungul acestei ape, în care, apropiindu-ne, văzurăm reflectată invers toata policromia de pe cer. După cum am mai spus, plaiul e stăpân pe aceste înălțimi și codrii. Dar nu codrii încâlciți și impunători tocmai prin sălbăticia lor, ci codrii îngrijiți, pădurile cultivate cu pricepere. Exploatări forestiere extinse își au loc. Drept consecință, întâlnim în calea noastră și canale de plutire dibaci alcătuite, ale căror ape duc atât de ușor și de ieftin lemnele până jos la Reșița. Sunt lemne de foc, sunt lemne pentru traverse de cale ferată și de cherestea, dar sunt și grinzi groase, bune la sprijinitul tavanelor din minele de cărbuni de la Secul.

În mod obișnuit, când zicem canal înțelegem o albie [M.M.11] construită artificial, tăiată drept, cu rigla inginerului, având pereți sclivisiți frumos din beton și o înclinație anumită, prin care apele curg pașnic, servind omului la toate trebuințele sale. Această definiție este valabilă acolo jos, la câmpie, unde pe luciul apelor adesea se pot vedea zburând bărci ușoare și înclinate cochet sub adierea brizei. Între cleanțurile și crestele de aici însă, această definiție nu se potrivește. În țara Semenicului,

[23] În ediția princeps, apare forma „râulețele”, chiar dacă manuscrisul nu cuprinde aici nicio corectură sau variantă intermediară.

canalul de multe ori, prea de multe ori, e o gaură care trebuie să spintece burta muntelui, ca, ieșită dincolo, să se înfioare în fața unui abis. Ca să-l treacă, va trebui să încalece[24] pe spinarea unui pod lung, uneori de câteva sute de metri lungime. În felul acesta, canalele de aici constituie mai degrabă înșiruiri de tunele întunecate, la capătul cărora peisajul se ivește luminos în ovalul gurii, și de apeducte grandioase, în fața cărora drumețul este silit să se oprească. Nu poate altfel. Nu poate să rămână lipsit de emoție când vede rezultatele muncii, atotputernicia muncii omului, care a răzbit stâncile și a îmbrățișat prăpăstii, pentru ca undeva jos, în depărtări, semeni necunoscuți, dar frați ai săi, să se bucure de binefacerile civilizației. Și în lunga urmărire a acestor minuni ale muncii nu observi nici trecerea timpului și nici distanțele lăsate în urmă. Dar te grăbești pentru că sunt atâtea de văzut.

O înmulțire a construcțiilor cu caracter industrial ne arată că ne apropiem de Văliug, ținta noastră cea mai apropiată. Văliugul e un sat cu munteni sârguitori și isteți și cu femei rumene la față, pe care îi vezi forfotind în tot locul unde se construiește ceva. Cu vreo sută nouăzeci de ani mai înainte i-au împins până aci stăpânii exploatatori de atunci, ca să taie codrii și ardă cărbuni pentru Reșița, înființată pe la 1770, pentru uriașul de mâine, care atunci prindea să crească. Dar ei au dat viață regiunii arătându-și destoinicia în toate ramurile muncii.

Coborârea în sat e magnifică. Te întâmpină de departe [M.M.12] o poartă de triumf. Dar nu una construită din marmură sau var și cărămidă, ci una întruchipată din uriașe tuburi de oțel încolăcite deasupra capului și deasupra șoselei, ca niște zmei în cumplită bătălie. Treci pe sub poartă și le cauți capetele și cozile ascunse. Nu trebuie să te învârtești prea mult ca să le dibuiești.

---

[24] Prima variantă a frazei, tăiată cu stiloul, a fost „în fața unui abis, pe care va trebui să-l treacă pe spinarea unui pod lung”.

Le vezi acolo, în hidrocentrală, în chipul unor injectoare uriașe, împroșcând apa în găvanul palatelor de turbină și silindu-le să se învârtească într-o iuțeală amețitoare, ca să producă mii de kilowați la celălalt capăt al mașinii. Trupurile lor rotunde șerpuiesc departe, spre munții de dincolo de sat, unde stau cu cozile înfipte în zătonul uriaș, ce leagă doi coloși de piatră, închizând genuna dintre ei și adunând în îmbrățișarea lor comună un potop de apă. Și cozile acelea de oțel ale balaurilor sug neîncetat potopul și îl duc spre roțile turbinelor a căror goană nebună nu o găsește niciodată. Și fulgerele albastre țâșnesc prin conducte electrice sprintene peste muchia dealului din spatele hidrocentralei și peste muchiile tuturor dealurilor de după el, purtând năprasnică putere până la Reșița, până la mașinăriile de acolo. Oamenii se învârtesc calmi și hotărâți prin acest câmp de bătălie al balaurilor. Când îi agrăiești, desprinzi o splendidă încredere de sine și o mândrie ce nu se poate ascunde. Dar cum să nu fie mândri, când tot ce se vede aci este munca mâinilor lor: turbinele, generatoarele, aparatele indicatoare și de măsură, cu roțile lor lucitoare, de pe panoul de distribuție, întrerupătoarele, pompele, conductele de presiune și cele electrice, tuburile acelea groase ale balaurilor și ... da, și barajul imens din care își sorb puterea?! Mai există două baraje aici, unul construit în anii 1908-1909, zis al Văliugului, și unul și mai vechi, numit Klaus, și găsim încă o hidrocentrală a Breazovei. Acestea însă sunt ale trecutului. În împrejurimile acelea minunate și cu frumusețile lor, a rămas doar de interes turistic. Când se vorbește aci de baraj, se înțelege totdeauna barajul cel [M.M.13] nou, dat folosinței în anul 1953. Barajul și uzina Crăinicel, care le-a depășit pe toate în dimensiuni și cutezanță.

Pornim deci spre barajul cel nou. Traversăm satul și la capăt o luăm spre dreapta, pe o potecă. După o cotitură bruscă, el se dezvelește în fața noastră, în toată măreția lui.

Legând de-a curmezişul văii crestele a doi munți, el ne copleșește cu dimensiunile sale de piramidă uriașă[25]. Fără să vrem, gândul ne fuge la grandioasele temple ale aztecilor din Mexic. Asociația de idei este întemeiată: de jos, de la poale, urcă nenumărate trepte până la coronamentul barajului, asemănându-l unui altar[26]. Și dacă încâlcirea cuminte a conductelor forțate, de jos, ne înfățișează o poartă triumfală, cu drept cuvânt putem asemui barajul cu un altar. Este altarul muncii, altarul biruinței asupra elementelor naturii, prin care acestea au fost puse în slujba omului. Pe coronament barajul are lățimea unei șosele, aproape că vezi încrucișându-se pe lățimea lui două căruțe cu fân, iar prin tunelul de control, din burta lui, chiar și un automobilist mai puțin versat își poate conduce mașina fără să o izbească de pereți. O ploaie torențială s-a vărsat când a fost pus prima dată în funcțiune. În mai puțin de o oră, bazinul colector - o adevărată mare artificială - s-a umplut, apa ajungând până aproape de linia coronamentului, iar prin deversor, adică prin deschizătura lăsată sus, în zidul barajului, anume pentru ca să se scurgă prin ea apele în preaplin, buia potopul.

Dar aparatele puse acolo să arate împingerea grozavă a apelor de cincizeci de metri adâncime nici nu s-au clintit, m-a lămurit Izverniceanu, mecanicul însărcinat cu tot felul de manevre misterioase în jurul barajului, și în ochii lui lucea un licăr de semeție.

Este pe deplin justificată mândria oamenilor muncii de aci, care au o liniște desăvârșită și încrezători închid și deschid vanele uriașe ale conductelor, dezlănțuind sau oprind torente

---

[25] Prima variantă a fost „el ne apare cu grandoarea unei piramide uriașe." Corectura a fost făcută prin tăiere şi suprapunerea formei definitive, scrise cu stiloul.

[26] Opţiunea finală pentru această frază a fost făcută, probabil, în ultima etapă de dinaintea publicării. În manuscris apare forma pe care am transcris-o, iar în ediţia princeps a volumului, „de jos, de la poale, urcă nenumărate trepte până la coronamentul barajului, aidoma unui altar." Variantă intermediară, „făcându-l aidoma unui altar."

uriașe [M.M.14] care, sălbatice, ar putea mătura orașe din calea lor. Dar în mâinile oamenilor muncii, ale comuniștilor de aci, domesticite și puse în slujba lor, ele nu mai reprezintă decât atâtea și atâtea mii de kilowați.

*

Urcăm dealul care domină barajul cu lacul de acumulare de o parte și satul de cealaltă. Încă nu am biruit înălțimea, dar prin rariștile frunzișului de pe coastă se ivesc ici-colea pereții albi, de o albeață imaculată, ai caselor din vale. Razele de soare tremură în frunzele plăpânde, umplând crângul de luciri galbene. E încântător acest joc al bănuților de lumină printre rămurelele delicate, pe care albul ciorchinelor de salcâm le stropește din belșug. Miresme de primăvară ne întâmpină în această urcare, ale pământului împrospătat, ale florilor din covorul de iarbă și aroma reavănă a crângului, prin mugurii căruia boarea de munte șușotește chemări neîncetate. Însoțitorul meu, un codrean [27]mai în vârstă, totuși destul de sprinten, mă privește de sub borul lăsat al pălăriei sale verzi cu ochi lucitori. Dar în jurul gurii zâmbetul său este cald. El s-a obișnuit cu ambianța aceasta, a crescut, e una cu ea. Eu însă simt că nu am plămâni atât de largi ca să respir după toată pofta această întreagă rigoare parfumată…

Ne oprim pe creștetul larg. La picioarele noastre se întinde valea lungă - Văliuga - pe versantele căreia se înșiră casele. Șoseaua spre Reșița le taie în două șiruri paralele. Casele mai vechi stau în frontal îngust spre stradă; cele două ferestre, cu jaluzelele închise, privesc ca doi ochi care se feresc cu pleoapele lăsate de potopul[28] de lumină. Se revarsă atâta soare pe fețele lor, încât simt căldura lui răsfrângându-se în albeața pereților,

[27] Prima variantă, corectată de autor cu stiloul, „un codrean deşi mai în vârstă”.
[28] Varianta iniţială, „pleoapele lăsate de atâta lumină”.

așa cum pictorul Isac a știut să o materializeze în câteva din tablourile lui de la Ciclova.

Acoperișurile țuguiate din cauza abundenței zăpezilor in-[M.M.15]troduc o nouă variație de culori în peisaj, de la galbenul șindrilelor de curând bătute până la griurile albicioase, de diferite nuanțe, până la negrul cătrințelor și până la verdele mușchiului gros care s-a prins de ele în scurgerea anilor și a ploilor.

Unele case sunt așternute cu lungimea spre stradă. Acestea încearcă timid iarăși alte culori, albastre, roz sau galbene, pe care vremurile le-au estompat. Dar la capătul satului, în apropierea porții de triumf, se ridică clădiri în stil de vilă. Sunt locuințele noi ale muncitorilor de la hidrocentrală, acoperite cu țiglă, al căror roșu înviorează peisajul. Undeva, de lângă un podeț, se desprinde din șosea drumul care urcă spre Semenic.

Pădurarul[29] întrerupse contemplarea mea.

- Nu totdeauna a fost aci un sat închegat, și pe vatra de azi a lui cu două sute de ani mai înainte creștea o pădure de neumblat. Oamenii s-au adunat aci din diferite părți pe la anii 1782 și 1792. Unii au venit din Spate, alții din Brebena și chiar de la munte, unde ardeau cărbuni pentru topitoriile din Reșița. Acești cărbunari aveau colibe în jurul vetrelor pe care făceau arderea, de aceea și așezările lor se numeau „vetre‟. Ei se chemau Muntean, Spătaru, Brebenaru, Bălan, Pătășan, Onoran, Manescu, Retezan, Scheian, Dindean. Dar au venit foarte mulți și din Țara Românească, fugiți de urgia turcilor și a birurilor domnești. Cu timpul tot tăind și arzând copacii, vetrele s-au lărgit în poieni, din care unele s-au numit cu numele comun al familiilor înrudite care locuiau acolo, cum a fost Poiana Vasilii, a Bernii; altele se numeau după locuri, munți și râuri, ca Poiana Râul Alb, Poiana Măran, a Groposului și a Certejului, a Berzei,

[29] Varianta inițială în manuscrisul dactilografiat, „codreanul”.

Fericel, Crainic și Crăinicel, Breazova și altele. Cea mai veche vatră a fost cea de sub Piatra Albă, cum se numește stânca aceea uriașă din piatră de var de lângă șoseaua Secului. Ea a fost și cea mai aproape de Reșița. Aci oamenii au ars cărbune timp de șase ani, dar după aceea au trebuit [M.M.16] să se adâncească și mai mult în codru, pentru că în acel loc pârjoliseră[30] totul, iar Reșița cerea tot mai mulți cărbuni. Așa au ajuns la Iru, la Breazova și în celelalte vetre, pe care le-am amintit mai înainte. Cu timpul s-au strâns pe locul Văliugului, pentru că aci era un maidan mai larg. Așa s-a format satul nostru. A ajutat la aceasta și faptul că aci s-au găsit copacii cu trunchiurile cele mai drepte, pentru care s-au ridicat ferestraie de cherestea, și pe la 1785 vălăie pentru plutirea lemnelor până jos la Reșița. Dar au ajuns lemnele și la Bocșa, ba și la Ducnecea. Însă Reșița creștea si cerea tot mai mult cărbune de lemn. Pe lângă aceasta, ca să satisfacă cererea de produse fieroase, s-a creat şi la Văliug o topitorie, cu un mic furnal. Atunci, la 1793, s-au adus coloniști de prin Austria, vreo trei sute de familii, sub conducerea unui ,,maistru de păduri", Franz Loidl, care s-au așezat tot pe ,,valea cea lungă", pe ,,Văliug". Când au plecat din Austria, ei au fost duși la Viena și prezentați împăratului Francisc, care dorea să vadă pe temerarii colonizatori. În amintirea acestei întâlniri ei au botezat satul Văliug cu numele nou Franzdorf , adică satul lui Franț. Însă nici cu munca acestora nu s-au mulțumit grupurile nesătule ale furnalelor din Reșița. Pe la 1807 s-au colonizat cehi, în limba noastră „pemi", după țara lor de baștină – Boemia, apoi[31] țipteri și tăuți. Atunci stăpânirea, în vederea unei exploatări și mai haine, a stârnit între noi și aceste neamuri un fel de rivalitate. Așa a ieșit la iveală că pemii erau cei mai buni tăietori de lemne, țipțerii, care mai lucraseră la mine și la topitorii în Ungaria de

[30] Prima variantă în enunţ, „arseseră". Corectura e făcută cu stiloul.
[31] Adverbul „apoi" e inserat cu stiloul, la corectură.

nord-est, de unde au venit – cei mai buni cărbunari, iar românii – cei mai buni cărăuși.

- Și tăuții? întrebai eu, care ascultam cu nesupusă uimire lecţia de istorie locală.

- Aceia au pierit în scurt timp aproape cu toții. Ținuți în cumplită sărăcie în patria lor, Slovacia de azi, ei au fost ademeniți aci cu promisiunea unor câștiguri frumoase. Au fost însă înșelați. Locuințele făgăduite nu s-au ridicat, au trebuit să locuiască [M.M.17] în colibe. Și iarna aci e iarnă, nu glumă! În codrii aceștia zăpada până la brâu, care să țină din octombrie până in iunie, e ceva prea obișnuit. Îmbrăcați prost, flămânzi, fără adăpost, a intrat în ei o boală care i-a secerat.

- Și de ce nu și-au cerut de la stăpânire drepturile făgăduite ?

- Trebuie să-i cunoști mai de aproape ca să-i înțelegi. De o bunătate excesivă, ei nu au știut să pretindă. Erau frânți de acasă. Afară de aceia, nimeni nu înțelegea limba lor. Dar nici ceilalți nu au putut să rămână mult timp. Au plecat care încotro, cei din Austria - la meserii, la fabrică ori s-au întors în patrie. Pemii, după ce s-a introdus folosirea cocsului la furnale, s-au separat în două sate, Gărâna și Brebul, unde au trecut la altă îndeletnicire. Pășunile de pe coaste oferă minunat prilej pentru creșterea vitelor. Este neîntrecut untul și smântâna dusă de „pazlele”, adică de femeile lor, în vale la Reșița. Foarte puțini au fost cei care s-au putut menține printre noi...

Un timp nu scosei o vorbă. Până la urmă curiozitatea învinse.

- Dar bine, de unde știi toate lucrurile acestea, petrecute atât de demult ?

Zâmbetul din colțurile gurii codreanului nu putu să ascundă o fugară tresărire de satisfacție.

- Apoi am citit și am auzit. De la strămoșul meu am auzit cele mai multe, când am fost copil. Mă lua pe genunchi, și așa îmi povestea. Tata a pierit în 1915, pe culmile Carpaților, iar pe

bunicul l-a strivit un trunchi de copac. Dar străbunicul s-a bătut în ’48.

- Unde?

- La Reșița și la Bocșa. Avea un calendar și o foaie din acele timpuri, pe care o chema „Amicul poporului”. Din acelea citea tot felul de lucruri. Le primise de la cineva din Reșița, care scria la ziare și căruia el îi spunea povești de-ale noastre; îl chema Broştea-[M.M.18]nu, Petre sau Cornel, nu mai ţin minte. Dar zicea moşul meu că era de-ai noştri şi iubea bufemii.[32] E mult de atunci.

- Și se mai ține calendarul și foaia ?

- Nu se mai țin. Odată cu războiul s-au petrecut tot felul de lucruri pe aicea...

*

Am coborât iarăși la baraj. Mă rezemam de bara parapetului și priveam. Liniștea înserării se lăsase peste lucruri, peste întinderi. Din înălțimea barajului nici vâjâitul firului de apă de pe fundul văii nu se auzea. Pe drumul îndepărtat, câte un car cu boi sau o căruță cu cai coboară încet și fără sunet. Mecanicul de la baraj se apropie pe neauzite. Și, ca și cum mi-ar fi ghicit gândurile, zise :

- E ușor acuma. E liniște și pace. Dar să fi văzut ce-a fost aici în anii construcției!

Întinse o mână spre o dâlmă care îmi păru ca retezată cu un tăiș uriaș.

- Vezi acea curmătură ? A fost tăiată de mână de om. Piatra din deal a fost cioplită cu grijă, cărată aici și în alte locuri și așezată una peste alta de oameni pricepuți. A fost mare forfotă în vremea aceea.

---

[32] Enunţurile „îl chema Broşteanu, Petre sau Cornel, nu mai ţin minte. Dar zicea moşul meu că era de-ai noştri şi iubea bufemii.” au fost eliminate din ediţia princeps, deşi manuscrisul nu include aici nicio corectură sau indiciu de eliminare.

Și, sub impresia cuvintelor lui domoale, valea începu să reînvie. Văzui aievea elevatoarele uriașe, care creșteau odată cu înălțarea barajului, zvârlind blocuri de stâncă spre cer, auzii scrâșnirea lanțurilor încordate sub greutatea pietrei până se așeza acolo unde trebuia. Alături de ele mă izbi monotonul uruit al betonierelor, vărsând din patruzeci de guri pasta de ciment ce avea să lege în strânsoare de oțel acele blocuri. Dincolo sforăiau, într-un șir fără sfârșit, nerăbdătoare camioane, munți de materiale se descărcau din ele, ca după aceea să gonească din nou la vale, spre Reșița, ca să aducă altele noi. Cărămizi, scânduri, saci cu ciment, fier pentru beton, mași-[M.M.19]nării, grinzi de lemn și de otel, burlane groase cât omul, pompe, colaci de sârrmă neagră, galbenă, roșie, olane, lăzi de zahăr, făină, haine de muncă impermeabile, salopete ușoare, perforatoare electrice și pneumatice, conserve de carne pentru cei ce lucrau departe de șantier și mii de alte materiale, înregistrate doar în mintea unui magaziner cu o experiență foarte bogată.

De cealaltă parte a satului se ridică hidrocentrala. Aci munca era de altă natură. Aci se montau pompe, vane de apă, motoare electrice, turbine, generatoare, panouri de distribuție cu cele mai fine instrumente de măsură, întrerupătoare în stare să închidă și să deschidă puteri electrice uriașe fără a crâcni. Cu un cuvânt, aci erau lucrările de cea mai mare precizie. Totuși, tineri, până ieri păzitori de boi pe coaste și bărbați care tăiau lemne în codru, le executau cu cea mai mare precizie.

Pe un tăpșan era atelierul pentru confecționarea stâlpilor metalici. Ei trebuia să poarte în cârcă burlanele acelea de zmeu sau să încalece cu pași gigantici dealurile și munții ca să ducă energie la Reșița. Aci zgomotul muncii avea alt ecou. Sfârâitul arcului de sudat, care lipea în câteva minute bare și grinzi de oțel profilate într-un ansamblu în stare să suporte zeci de tone pe spinarea lor, răpăitul ciocanelor de nutuit, pocnetele de pușcă

ale flăcării când se aprindea, toate te împăroșau prin vehemența lor.

Și, pretutindeni, oameni lucrând fără ogoi. Zidari, betoniști, mecanici de precizie, normatori, dulgheri, sudori și mii de alte profesii, cu executanți în cele mai multe cazuri improvizați în noua meserie. Chiar și mecanicul meu învățase mai înainte pantofăria. Dar în această epocă a tehnicizării, în vajnicul iureș de realizări inițiate de partid, el și-a căutat viitorul, împreună cu câteva mii de alți tineri, într-o nouă orientare.

În orice direcție te îndepărtai de șantier, auzeai un [M.M.20] duduit înfundat, care cutremura pământul. Și iarăși răpăit de mitralieră. Erau compresoarele de aer și perforatoarele de mână, cu care se găurea stânca pentru a obține piatra de construcție. Tunetul pușcăturilor de dinamită te asurzea la anumite ore și ecoul lor străbătea până la Reșița cu înfiorarea lui.

- S-au deschis vreo zece cariere în munte și pretutindeni te împiedicai de încâlcitura șinelor care aduceau vagonete pline cu piatră. Dar brațele de jos tot mai multă cereau. Nu era vorba numai de baraj, ci de o sumedenie de construcții anexe, de clădirile hidrocentralei, de fundațiile stâlpilor, de locuințele muncitorești. Atunci cineva a propus o inovație: să se sape un tunel până în burta munte1ui și acolo să se lărgească o încăpere pentru o mie de kilograme de explozibil. Să se încarce cu astralită, apoi să se dea foc. Piatra se sparge în felul acesta mai uniform și în cantități mai mari, nu ca la exploziile individuale de la suprafață, care o sfarmă prea mult. S-a studiat propunerea și s-a găsit bună; ea era folosită de multă vreme la construcțiile marilor baraje sovietice. Unuia însă i-a intrat un ghimpe în suflet: dar dacă explozia aceasta uriașă, chiar făcută la distanță mare, va produce zguduiri și poate fisuri în patul de stâncă al barajului? Nu va fi periclitată atunci construcția? Și gândul acesta a prins. Atât de mare a fost dragostea oamenilor pentru

lucrul lor, încât nu au voit să înfrunte nici un risc. Și aceasta cu atât mai mult cu cât au aflat de la geologi că stânca de aci, șistul cristalin, se deosebește de aceea din patul barajelor sovietice. Vor merge deci ca până acum sau vor forța chiar, unde se poate, dar barajul nu trebuie să fie atins nici cu gândul.

- Așa s-a ridicat barajul, hidrocentrala și toate câte se văd aici. Cu munca încordată, dar însuflețită, a zeci de mii de oameni, care toți și-au croit o soartă nouă. Ziua trudă grea, dar seara, la focuri uriașe, răsuna tabăra de cântecul bri-[M.M.21] gadierilor, își încheie omul povestirea.

Țârâit de telefon ne întrerupse reveria care ne-a cuprins la sfârșitul povestirii. Mecanicul îmi întinse mâna:

- Mă duc să primesc dispozițiile pentru schimbul de noapte. Noroc bun. Sau ne întâlnim și dimineață?

Îi spusei că voi porni spre noi drumuri și atunci el dispăru pe ușa camerei de comandă.

Am rămas acum singur, rezemat de bara parapetului. În fața mea - oglinda apei imense de la spatele barajului. Nimic nu se mai vedea din fierberea aceea uriașă care a clocotit aci, răsturnând atunci lumea și liniștea codrilor. Dar barajul era acolo, realitate vie, copleșitoare, cu cele două dealuri în care se ancorează capetele lui și cu luciul apei. Dâlmele luminate de ultimele raze ale soarelui se oglindeau în ea cu nuanțe violete. Pe cer începură să se aștearnă negurile înserării. Doar dinspre apus se vedea o fâșie verzuie, care trecea în pal-gălbui, în portocaliu, în roșu, din mijlocul căreia soarele sângeriu își trimitea ultimele raze, închizându-și încet ochiul.

[M.M.22] UN EPISOD DIN TRECUTUL MINERITULUI CĂRĂȘEAN - DOCNECEA

Suntem pe minunata vale a Docnecii, la câteva sute de pași de la vestita localitate minieră purtând același nume. Am trecut serpentinele care urcă atât de temerar dealul venind de la Ocna-de-Fier și acum șoseaua coboară lin, aproape în linie dreaptă, printre codrii de nepătruns, urmând de aproape râulețul. Soarele e încă jos, la orizont, și frunzișul de pe cele două versante ale văii încadrează un minunat tablou de perspectivă, prin care privirea străbate adânc în lungul șoselei, peste lunca Văii Carașului, până la munții albăstrui de la Oravița. Din cauza depărtării, peisajul pare ca prins într-o veche miniatură, în care culorile sunt străvezii, pictate cu un penel ușor ca șoapta sau ca briza ușoară[33] ce trece neauzită printre frunze. Cerul lazur mai sus și pal la orizont, pământul brun cu adumbriri cețoase acolo unde ne imaginăm sălciile de lângă râu și sclipirea aurie pe unele locuri a undelor acestuia, toate sunt străbătute de rozul diafan al soarelui care răsare. E atâta gingășie în peisajul acesta, ținut într-un colorit delicat și vernisat în fine străluciri de porțelan, încât ne temeam ca nu cumva să-l sufle boarea dimineții sau să-l ardă văpaia soarelui ca pe un fraged pastel. Și încântarea ce se revarsă din acest tablou în nici un chip nu ne lasă să întrezărim tragedia care s-a petrecut poate în același cadru, într-o la fel de însorită zi de toamnă, cu aproape șase decenii mai înainte.

[33] Determinantul adjectival „uşoară” apare în ediţia princeps, deşi fusese tăiat (cu câteva linii) în manuscris.

Pe la mijlocul secolului al optsprezecelea, Ducnecea era cunoscută drept una dintre cele mai importante mine din Europa. Renumele ei era deplin îndreptățit, din multiple motive, pe care le vom arăta pe rând. Mai întâi, în mina Simon și Iuda de la Ducnecea, în anul 1740 s-a descoperit cel mai bogat zăcământ de cupru, în [M.M.23] care minereul a dat un conţinut util de 85-90%[34]. Timp de jumătate de secol, mina și-a vărsat belșugul neîntrerupt. ,,Minerii umblau în mină aproape pe metal pur", ne spune[35] un învățat al timpului care în acele vremi a vizitat minele din Banat, descriindu-le într-o carte, a cărei faimă a ajuns în toate cercurile de știință și de specialitate. Peste 100.000 de măji de cupru s-au scos din subteranele ei, umplând cu circa trei milioane și jumătate de guldeni buzunarele fără de fund ale exploratorilor acționari. Din acestea, David Hilbner, un antreprenor de construcții din Timișoara și principalul acționar la mina Simon și Iuda, a încasat singur două milioane și jumătate, o sumă enormă pe vremea aceea, care la moartea lui a fost împărțită între vreo patru conți și baroni, grăbiți să se însoare cu câte una din fetele lui. Bogăția a fost deci prima cauză a renumelui minei, care a umplut întreaga Europă, de la învățați la politicieni exploratori, de respect și de invidie.

Dar tot bogăția ei avea sa ducă mina Simon și Iuda și la cea mai tristă reputație. Acționarii exploatatori, ca să ajungă ,,în cel mai scurt timp la cel mai mare câștig", cum ne asigură în cartea sa vestitul mineralog von Born[36], unul dintre cei mai vestiți mineri și mineralogi ai timpului, au procedat la cea mai cumplită

[34] La publicare, această frază a fost scurtată şi oprită după „zăcământ", deşi manuscrisul nu conţine aici nicio modificare.
[35] Prima variantă în manuscris, „scrie". Corectura e făcută cu stiloul.
[36] Ignaz Edler von Born (1742, Alba-Iulia – 1791, Viena). Mineralog, metalurgist iluminist. Provenit dintr-o familie transilvăneană de origine saxonă, von Born a studiat la Viena şi la Praga. În 1771 a fost ales membru al Academiei Regale Suedeze de Ştiinţe.

exploatare. În loc să execute obişnuitele lucrări de prevenire a accidentelor și să păstreze anumiți pilaștri de siguranță[37] necesari să sprijine tavanul și să nu-l lase să se prăbușească peste mineri, au scos cu nemiluita minereul, creând în mină un gol de vreo 40 de metri lățime și de 80 de metri înălțime. Înfiorătoare priveliște, scrie von Born, oamenii lucrau agățați pe ieșiturile stâncii, se cățărau de orice proeminență și așa lucrau; lămpile lor luceau ca stelele pe cerul cel mai întunecat, pe care-l reprezenta golul imens, gata să se prăbușească și să-i strivească sub dărâmiturile stâncii. Ce s-a întâmplat? Ca să forțeze extragerea minereului, acționarii au fixat pentru conducătorii tehnici ai minei și pentru supraveghetori prime grase de fiecare majă de minereu scos și aceștia s-au purtat ca și cum ar fi fost arendașii minei, [M.M.24] neglijând toate măsurile de siguranță, tot ceea ce ar fi putut pune cât de cât la adăpost viețile acelora care purtau soarta exploatării. Atât de mare a fost consternarea cercurilor de specialitate în fața acestei groaznice situații, atât de vehementă scandalizarea întregii lumi miniere, încât însăși curtea imperială de la Viena s-a văzut nevoită să ordone umplerea golului – până la jumătate – cu stânci și să oblige conducerea minei la o proptire mai serioasă a galeriilor.

Către sfârșitul secolului al optsprezecelea, exploatarea ajunge la adâncime mare și rentabilitatea minei scade, deoarece odată cu adâncimea cresc și cheltuielile de extracție. Mai cu seamă apa de infiltrație cauzează multe griji, pentru că la acea adâncime cu mijloacele tehnice vechi abia o puteau învinge, iar pentru o investiție nouă acționarii exploatatori nu sunt dispuși să facă nici cel mai mic sacrificiu din sumele câștigate până atunci. În felul acesta exploatarea este părăsită, minerii retrași din adâncuri rămân fără lucru, iar apele subterane iau în posesiunea

[37] Determinatul substantival prepoziţional „de siguranţă" a fost inserat la corectură, cu stiloul.

lor galeriile și golul acela imens, care, cu toată astuparea lui pe jumătate, a înspăimântat lumea.

Dar timpul își urmează cursul implacabil. Suntem acum în anul ultim al secolului al nouăsprezecelea. Minereu era încă foarte mult – cel puțin așa se credea – în mina părăsită Simon și Iuda și noul proprietar, celebra societate privilegiată austriacă de căi ferate, pe scurt StEG-ul[38], al cărei spectru mai dăinuie, ca o fantomă înfricoșătoare, în amintirea localnicilor mai bătrâni, s-a hotărât să scoată rezervele valoroase, cu orice preț. Ca să ajungă la ele trebuia săpată o galerie auxiliară dintr-o altă mină, care după câteva sute de metri avea să întâlnească zăcământul fostei mine Simon și Iuda.

În acest timp șeful minelor de la Ocna-de-Fier și de la Ducnecea era Mauriciu Priborszky, care și-a luat diploma de inginer la vestita Academie de mine de la Leoben[39]. Priborszky a fost un om bolnăvicios și nu a putut controla în fiecare zi toate fron-[M.M.25]turile de lucru, răspândite pe o suprafață atât de mare. Însă minele de fier din Ducnecea le conducea un oarecare Iosif Roos, primpoclon venit de la exploatările de minete din Lorena. Iar șeful central, adică directorul tuturor minelor aparținând StEG-ului, era Alexandru Willigens, originar, ca și Roos, din Lorena.

Săparea galeriei auxiliare era condusă deci de Roos, un om neisprăvit și încăpățânat, lipsit de orice cunoștințe miniere, dar

---

[38] StEG (acronim pentru Staats Eisenbahn Gesellschaft, de la denumirea completă Kaiserliche und Kònigliche privilegierte ȍsterreichische Staats Eisenbahn Gesellschaft, adică „Societatea privilegiată cezaro-crăiască austriacă de căi ferate de stat), societate austriaco-franceză fondată la Viena în 1834. A construit primele căi ferate din Banat şi România de azi. Până la Primul Război Mondial, a avut în proprietate o mare parte din Banatul Montan. Înfiinţată de banca vieneză S. G. Sina (a baronului Gheorghe Sina, de origine aromână), „Arnstein & Eskeles” (Viena) şi de Socièté Générale de Crèdit Mobilier din Paris, societatea a construit şi exploatat căi ferate prin concesiuni. De asemenea, cumpăra şi exploata mine, domenii şi instalaţii metalurgice.

[39] Oraș în Austria.

ahtiat mereu după câștig cât mai mare. El era însă protejatul necondiționat al directorului Willigens, care l-a și adus din patria lor comună, din frumoasa Lorenă, și care, având în vedere o rentabilitate cât mai mare a societății exploatatoare, i-a trecut lui Roos cu vederea chiar și pungășii ordinare, după cum vom vedea mai încolo.

La 19 octombrie galeria auxiliară a atins o lungime de 815 metri și, după hărțile vechi se știa că săpăturile minei de odinioară sunt foarte aproape. În după-masa zilei acesteia, în frontul de lucru al galeriei auxiliare se găseau porionul Francisc Hohn, doi săpători mineri și trei vagonetari. La intrarea galeriei lucrau încă doi dulgheri de mină, cărora le dăm acum cuvântul:

- Roos a trecut pe lângă noi și s-a grăbit spre frontul de lucru. Însă nu credem să fi ajuns până acolo, când două bubuituri puternice au zguduit galeria. Nu peste mult am auzit un vâjâit de ape prin galerie. Ne-am refugiat și ne-am urcat pe o dâlmă lângă intrare.

După câteva clipe, apa a și năvălit, dar nu așa cum de obicei iese din mină, ci ca un perete continuu, gata să zdrobească și să doboare totul în calea sa și umplând aproape complet gura galeriei. Undele spumegânde, de doi metri înălțime, aduceau pe spinarea lor ștenapi, grinzi, scânduri, haine făcute ferfeniță și în urmă un cadavru, de pe care apa a smuls hainele pe jumătate. Era cadavrul supraveghetorului Roos. Am rămas înlemniți de groază. Dar peste câteva minute, încă două cadavre au fost zvârlite afară de furia [M.M.26] apelor: erau doi dintre vagonetari, dezbrăcați și ei, și însângerați, cum i-au izbit valurile de stânca pereților.

Nu s-a aflat niciodată în ce chip s-a răspândit vestea nenorocirii prin sat, dar, ca în toate cazurile de catastrofe miniere, inexplicabila și atoatestrăbătătoarea telegrafie fără fir a deznădejdii a funcționat prompt și aci. Deși din sat până la

mină este o distanță bunișoară, în câteva minute gura minei era înconjurată de lume. Țipetele de durere ale văduvelor și orfanilor, care cu câteva clipe mai înainte aveau soț și tată, se amestecau cu strigătele de revoltă ale minerilor, care au și început să caute furci și târnăcoape, ca să dea expresie cât mai palpabilă indignării lor și să răzbune asasinarea ortacilor nenorociți. Abia vederea cadavrului lui Roos, care zăcea aruncat la o parte, cu membrele scălâmbe și învinețit, le-a potolit furia și le-a dat gândul de a salva întâi pe cei ce au mai fost prinși înăuntru și au putut scăpa cățărându-se în suitoarele de refugiu pornite spre suprafață din galerie.

Cei din frontul de lucru au murit însă cu toții, înecați de șuvoiul sălbatic al apelor: supraveghetorul Hohn, minerii săpători Iosif Holici și Iosif Eismann precum și vagonetarii Carol Alexius, Mihai Telescu și Gheorghe Ciobs. Dar odată cu ei, ca o pedeapsă, s-a prăpădit și supraveghetorul principal Roos.

O zi întreagă s-a curs apa, umplând gura minei. Și abia după trei zile a scăzut până la genunchi, ca să se poată cerceta galeria pe dinăuntru. Însă organele anchetatoare nu au putut pătrunde nici până la jumătatea ei, deoarece în prăvala lor undele au umplut-o cu pământ și cu bolovani de stâncă. Săptămâni întregi au durat lucrările de curățire a galeriei și abia atunci s-au putut găsi cadavrele minerilor pe care viitura apelor nu le-a putut scoate la zi, deoarece erau încolăcite pe după ștenapi sau fiindcă surpăturile le-au prins sub ele.

[M.M.27] Drept cauză a catastrofei inginerul anchetator Teodor Zsemberi de la Căpitănatul minier din Oravița a stabilit următoarele: Priborszky a dat ordin, foarte corect, ca înaintarea în stâncă a galeriei să se facă cu cea mai mare precauție, perforând totdeauna o gaură înainte, pentru a se putea convinge dacă nu cumva s-a ajuns la săpăturile vechi ale minei Simon și Iuda,

inundată de un secol sub apă. Așa s-a procedat și în ziua aceea: oamenii au perforat și în mijlocul peretelui din front o gaură de 1 metru lungime drept înainte și au așteptat. Neobservând nici o scurgere de apă pe gaura perforată, Hohn s-a hotărât să înainteze cu frontul de lucru, trecând la exploatarea găurii și a peretelui. Putea să o facă, în dimineața zilei Roos l-a asigurat că vechea mină Simon și Iuda se află *departe de capătul galeriei, spre stânga* [s.a.]. Roos aci a mințit, anchetatorii au găsit pe masa lui de lucru harta minieră desfăcută, pe care era trecută galeria cu înaintările de fiecare zi. Aci direcția galeriei noi mergea exact spre lucrările vechi, frontul fiind ajuns chiar în dreptul lor, la abia 30 de centimetri distanță!

Această stare faptică a fost verificată de anchetatori la fața locului, după curățirea galeriei. Dacă în loc de un metru se fora o gaură de un metru și jumătate, aceasta ar fi străpuns în lucrările vechi și apa ar fi țâșnit prin gaura forată în rază subțire, scurgându-se încet, și catastrofa ar fi fost evitată. Dar explozia a rupt și o porțiune din peretele de stâncă despărțitor, de 30 de centimetri grosime, și apa de peste 15 atmosfere a buit cu o forță năprasnică, distrugând și înecând totul în calea ei, începând cu restul din peretele de stâncă atât de subțire, din fața ei.

De ce a mințit Roos în ziua fatală pentru el și pentru ortacii aceia nenorociți? Nu s-a putut afla niciodată, deoarece soarta a făcut ca el să plătească imediat această minciună cu viața. Dar după moartea lui s-a constatat că el a extras mii de tone de minereu inutilizabil pentru siderurgie, numai ca să poată încasa [M.M.28] premii mari de la conducerea societății din Viena, el și protectorul său înalt Willigens, din cauza căruia Priborszky nu a putut lua nici o măsură față de subalternul său, nepriceput și pătruns de totală rea-voință.

Comparând cele două tablouri înfățișate ale mineritului cărășean, trebuie să constatăm o categorică asemănare între

procedeele exploatării vechi și mai noi, care, dacă pe la 1760 din norocire nu au dus la catastrofă de mari proporții, la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea, numit al mașinei, au cauzat moartea a șase mineri nevinovați. Pofta nesăbuită după câștig cât mai mare, chiar și pe cele mai ilicite căi, iată pacostea care leagă cele două întâmplări, amplificată cea din urmă cu protecționismul și nepotismul, atât de caracteristic în regimul exploatator al latifundiarilor și al magnaților industriali.

De altfel, în timpul directoratului lui Willigens s-au întâmplat și alte, și mai groaznice, catastrofe la minele din Banat ale StEG-ului[40] //după cum vom vedea în alte capitole.

Că în exploatarea UDR-ului[41], adică după 1922, nu s-au întâmplat accidente de felul acesta la minele de metale neferoase se datorește faptului că noul proprietar, din considerente de speculă, le-a ținut închise, pretextând puținătatea materialului util. Vom vedea mai departe cât de falsă a fost această teorie.//

*

Pornind pe drumeagul îngust, care ne scoate de la mina străveche la șosea... Un sat era pe aici cu vreo două sute de ani mai înainte. Îl chema Sămăiuda, după numele stricat al minei Simon și Iuda, care avea școala sa și un han mare, unde trăgeau înalții demnitari ai mineritului și cercetători străini, profesori, învățați, prinți și posesori de cuxe (participații la un fel de acțiuni) miniere, care veneau să viziteze minunea aceasta a naturii. Odată cu părăsirea minelor s-a prăpădit și satul. Zidurile abia i se mai

[40] În manuscris, fraza se încheie aici. La publicare, în 1962, au fost adăugate alte câteva enunțuri. Nu știm ce l-a determinat pe autor să facă această completare.

[41] „Uzinele de Fier și Domeniile Reșița” (UDR) a fost înființată în 1920, pe structura fostei societăți austro-ungare StEG. Era o societate pe acțiuni, cel mai important producător de oțel, laminate, locomotive și alte produse de fier din România. A fost desființată în 11 iunie 1948, odată cu adoptarea legii naționalizării.

cunosc, s-au cufundat în pământ. Minerii, adunați, după obiceiul multisecular, într-o așezare în jurul gurii de ocnă, au rămas în voia sorții. După lăcomia exploatatorilor, s-au înscăunat aci sărăcia, durerea mută și oftatul amar după timpurile când era lucru – trudă chinuită, dar, oricum, un câștig pentru a-și putea duce zilele. Scormo-[M.M.29]nitorii temerari ai adâncurilor, odinioară așa-ziși cetățeni liberi cu drepturi miniere deosebite, garantate prin legi întărite de falnice majestăți apostolice, s-au văzut siliți să pornească în cerșit prin satele de la vale după un pumn de cucuruz. Câțiva, foarte puțini, s-au împrăștiat în roza vânturilor. Dar cei mai mulți nu au părăsit locurile. S-au întors în orășelul vecin, la Ducnecea sau la Ocna-de-Fier. Prea s-au legat de locuri cu sufletul, cu truda, cu fiecare gând al lor, ca să poată pleca – parcă ar fi știut ce vor să aducă timpurile peste decenii și chiar secole. S-au dus împărații care călcau drepturi și legi cu aceeași ușurință cu care le semnau, dar poporul acesta muncitor, încăpățânat în dragostea sa de aceste locuri și cu atâta simț de departe, a rămas, prevăzând parcă izbăvirea timpurilor. A fost chinuit, a sângerat, a răbdat cât nu poate altul răbda, dar în cele din urmă, condus de partid, a biruit.

De sub bolta deasă a codrului am ieșit la drumul de țară. Ne primește acum soarele înălțat, care îmbracă totul într-o căldură luminoasă, aurie, care te face prieten cu acest început de toamnă. Mergem iarăși pe țărmul văii, care din loc în loc se lărgește. Plantații cu puieți tineri se văd în aceste locuri și grămezi de pietriș de culoare roșie, în care se amestecă pete galbene, mai deschise. Ne aplecăm curioși asupra lor.

- E piatră de fier, tovarășe, ne lămurește minerul pe care ni l-a dat întâmplarea de soț de drumeție în ziua aceea. Acuși vine camionul să o ridice.

Da, jecmănitorii nu au putut lua toată bogăția de aici. Ei scotoceau după metale nobile, după aur și argint și mai cu

seamă după aramă, a cărei chintală o vindeau cu 45 de guldeni, neprelucrată. Fierul în vremile acelea avea o importanță secundară, pentru că era mai ieftin, prelucrat în mărfuri se vindea numai cu 11 florinți [M.M.30] chintala.

Ne apropiem de Ducnecea. Valea se lărgeşte tot mai mult. În cele din urmă ea nu e altceva decât un lac, o oglindă imensă, în care își scaldă fața dealurile înverzite, copacii, norii și cerul adânc. Un baraj, vechi[42] de două sute douăzeci de ani, a gâtuit pârâul, umflându-și apele pentru munci folositoare, pentru mașinile de zdrobit minereuri, pentru focurile cuznițelor cu flăcări de iad, pentru metalele scoase din mine, în ale căror galerii de mult au amuțit izbitura ciocanului și tunetul exploziei. Acum apele barajului stau liniștite, briza le vălurește ușor, stropindu-le fața cu mii de sclipiri. O șuviță albă lunecă pe prăvala distrugătorului de energie, într-un nor alb, de spumă, zvârlită peste tot, peste pietrele clădite cuminte în zid indestructibil, peste tufe și dincolo de ele, până în bazinul de liniștire din adâncuri[43], negru ca un ochi de munte, a cărui smoală o împodobește cu imaculate petale albe. Se pierde inutil această apă?

Minerul care mă însoțea parcă mi-ar fi citit întrebarea din ochi. Mă lămuri pe loc.

- Am făcut o crescătorie de pește aici. Pentru curent electric, atâta cât ne trebuie nouă, e prea puțină apă.

- Ați voit să faceți o centrală electrică aici?

- Da. Oamenii Sfatului, dar și ceilalți mineri, au umblat mult ca să facă asta. Când vom ajunge acasă, vă voi spune o poveste interesantă.

De lângă baraje, șoseaua coboară prăpăstios în comună. De partea stângă, valea se cufundă brusc în despicătura căderii de apă: pe dreapta, pe tăpșane largi, se înșiră casele curate ale

---

[42] Determinantul adjectival „vechi" a fost adăugat cu stiloul, la corectură.

[43] „Din adâncuri" lipseşte din textul publicat în 1962, deşi apare în manuscris.

minerilor. Spoite proaspăt, fețele lor râd în lumina soarelui. În jurul lor, gră-[M.M.31]dini cu flori și glastre cu flori la ferestrele larg deschise. Mai spre deal, oamenii sârguiesc în grădinile de zarzavat sau prin finețele de pe coastă, unde au început să înalțe clăi de fân pentru vaci și capre. E atâta prospețime în peisajul acesta, încât nu-ți vine să crezi că nu te găsești în fața unui splendid decor de film colorat, care îți ține încătușate toate simțurile. Dar nu e nici un film în fața noastră; cel mai desăvârșit regizor, natura, a creat aceste aspecte încântătoare, din albăstrimea perspectivei de munte, din soare, cer și apă, care îți vrăjesc sufletul și peste care a venit munca omului, înfrumusețând prin ea însăți și adăugând elementelor naturii sensuri noi.

Am ajuns în cele din urmă la căsuța așezată în marginea șoselei. Un cuib strălucind de curățenie, casa minerului, în față cu nelipsita grădiniță cu flori. Adevărat colț de rai. Nu m-am mirat când am auzit că orășeni din mari depărtări au venit și vin să-și petreacă vacanțele în locurile acestea de neuitat. Vocea minerului era moale, prietenoasă, dar, deși mi se părea că gândurile lui sunt departe, de după cuvinte am desprins o voință de fier, o dârzenie ce nu se lasă înlăturată. Era, după cum am aflat din neamul acelor mineri, care pe la sfârșitul secolului trecut au dezlănțuit o revoltă la Ducnecea împotriva atotstăpânitoarei societăți StEG, care le închisese pădurile cu trunchiuri groase de lemn. Însă atât de vehementă a fost pornirea minerilor când au dărâmat barierele și au călcat în picioare opreliștile, încât nici batalionul de honvezi, adus în pripă de la Oravița, nu i-a putut liniști, ci numai ((+++)) revocarea[44] ordinelor atât de cumplite.

- Da, a început minerul meu. Am fost de la început printre cei care aveau să conducă trebile comunei noastre. Cu toții ne-am

[44] „Revocarea" este termenul ales la corectură şi adăugat cu stiloul deasupra unei prime variante ilizibile.

dat seama că partidul ne-a pus în fruntea treburilor ca să facem ceva, și nu ca să dormim în lauri. Cu acest gând am pornit la muncă, pentru că erau destule de rezolvat în așezarea noastră. Era problema aprovizionării cu alimente – pe coastele de aici nu crește [M.M.32] decât iarbă și copaci – era problema[45] lemnelor de foc, a lemnelor pentru repararea caselor de locuit, a șindrilei, a cherestelei și a grinzilor pentru construcțiile noi, a circulației, că am umblat destul pe jos cale de treizeci și mai mulți kilometri în fiecare zi pe la minele din jur și atâtea altele.

- Centrala hidroelectrică nu a fost printre primele?

- Nu. Prima a fost una de curățenie și igienă a localității. Lucrările, începute cu atâta avânt în anii 1948-50 peste toată regiunea noastră, au făcut să treacă zeci și sute de camioane pe șoseaua aceasta, stârnind nori de praf. Ori Ducnecea era renumită tocmai pentru minunatul său aer, mai clar decât cristalul de cuarț, pe care îl scoatem noi din sânul muntelui și după care se zbat atâți cercetători dornici, și pentru aerul ei parfumat de miresmele codrilor de pe coaste. Pentru el veneau aici sute de orășeni care căutau întremare. Era singurul venit, modest ce e drept, totuși însemnând ceva, al populației în nesfârșiții ani de criză înainte de eliberare când minele erau închise și când nici alte lucrări nu se făceau. Și apa, care să ne scape de praf, era la doi pași, curgea de la baraj necontenit, limpede, să o bei, nu alta. Trebuia zăgăzuită prin o dâlmă de pământ undeva sus, la capătul satului, și adusă într-o rigolă săpată[46] la marginea șoselei, de unde fiecare își poate stropi porțiunea de dinaintea casei. Planul era simplu, dar cum să-l pui în aplicare? Cum să-l bagi în capul oamenilor, care nu totdeauna își pricep interesul din prima ochire? Cu realizarea lui au fost oarecare greutăți.

[45] Prima variantă, „a lemnelor de foc”. Forma definitivă a fost inserată cu stiloul, la corectură.

[46] Determinantul „săpată” a fost inserat cu stiloul, la corectură.

Oamenii obiectau că sunt obosiți după schimb, că au treburile lor, ba în jurul casei, ba în livezile cu fân, ba la căratul lemnelor din pădure și câte și mai câte. Așa că nu mai au chef să sape și șanțuri. „Șanțul" era o zgârietură de pământ de numai trei palme lățime și una adâncime. Noi, cei de la Sfat, nu am zis nimic, doar cu câțiva vecini de-ai noștri, de aici de sub baraj, comuniști inimoși cu toții, ne-am vorbit și am săpat șanțul în fața caselor noastre. În câteva zile, femeile au început să-și stropească șoseaua și trotuarul. Când veneam [M.M.33] de la lucru, puteam să ne așezăm în fereastră și să pufăim liniștiți din lulea sau din țigară după prânz. Nu ne mai supăra praful camioanelor. Exemplul a prins. În mai puțin de două săptămâni, rigola era săpată până la capătul satului, cale de vreo cinci kilometri. Ce e mai mult, azi apa din rigolă o folosesc și la spălat, pentru că, fiind apă de ploaie adunată în baraj, cămășile ies din ea albe ca neaua. Și se și spală mult mai ușor cu ea decât cu apa de fântână care e plină de var. Unde mai pui că vine singură, ca prin țevile de la oraș?! Astfel, în câteva zile fața comunei s-a schimbat, oamenii au început să își văruiască pereții, și acum totul e cum nu se poate mai curat.

Eu eram nerăbdător să aflu povestirea hidrocentralei. Minerul Costi își răsuci mustața și, cu zâmbet de șagă în colțul gurii, începu:

- Hm. Asta e o poveste mai lungă. Am auzit că la Văliug se construiește un baraj uriaș. Am fost acolo și ne-am interesat de aproape. Noi aveam bagajul gata, ne lipseau mașinile, canalul aducător și rețeaua din comună. Am chibzuit săptămâni de-a rândul înainte de a lua calea spre cei de la partid. Ne trebuiau de undeva neapărat generatorul, o turbină și sârma de aramă cu porțelanele ei din linie. În cele din urmă am zis că și turbina ne-o facem noi singuri, avem turnători destui la Reșița, iar conducerea uzinelor ne va lăsa să o lucrăm noi în atelierele ei. Încolo, toate le

putem avea de acasă, prin muncă voluntară. Mai erau și unii gură-cască, individualiști și retrograzi, care așteptau ca totul să vină de-a gata de sus. În cele din urmă, totuși, am convocat o adunare obștească și le-am arătat planul în liniile lui mari. S-a produs o explozie de bucurie când oamenii au aflat că vor avea lumină electrică în case. Am oprit lucrurile aci și am lăsat ca planul să-și facă cuib [M.M.34] în gândurile lor. După o săptămână, la a doua adunare, le-am arătat amănunțit ce ar fi de făcut, vorbindu-le și despre greutăți, precum și despre modul de a reuși până în cele din urmă. După cum era de așteptat, comuna s-a împărțit în două. Unii vedeau numai greutățile, munca și cheltuielile, pe care le măsurau după judecata lor strâmtă, alții, în schimb, în primul rând comuniștii, au înțeles rostul lucrărilor și au declarat că merg cu noi, orice-ar fi. Văzând aceasta, am dezbătut planul de la om la om săptămâni întregi. Și am izbutit: la ultima adunare, dacă la început am avut numai jumătate din oameni cu noi, la sfârșit nu mai avea nimeni nimic împotrivă. Au înțeles toți că treaba bună se face cu stăruință, punând fiecare și de la sine câte ceva. S-au înscris zeci de lăcătuși, fierari, tinichigii, dulgheri, monteri, electricieni, zidari, săpători, cu un cuvânt, toate profesiunile calificate și necalificate care puteau da o mână de ajutor la lucrări și care să asigure manopera. Atâta ne-a trebuit. Material lemnos – stâlpi pentru conducte, grinzi și cherestea pentru construcții – a oferit comuna din pădurile ei. În felul acesta am mers la Raionul de partid și la Regiune. În tot locul am fost ascultați cu înțelegere. Toți ne-au promis sprijin. Au fost trimiși și ingineri care să examineze împrejurările locale. Cercetările lor au stabilit că se poate aduce de la baraj un canal până în mijlocul comunei, unde se poate realiza o cădere de apă suficientă pentru vreo 50 de kilowați, ceea ce pentru scopuri de iluminat era de ajuns. Pentru noi, care am inițiat lucrurile fără prea multe calcule, această verificare venită din partea unor specialiști a fost prilej

de bucurie. Dar ea a dat un îndemn și oamenilor din sat. S-au confecționat stâlpii și materialul de montaj pentru linie în foarte scurt timp. Vă puteți da seama că pentru localitatea aceasta, lungă ca toate localitățile miniere, de aproape 7 kilometri, dacă socotim și casele răzlețe, realizarea înseamnă ceva. [M.M.35] Mașinile însă nu au sosit multă vreme și lumea a început să devină nerăbdătoare. Autoritățile superioare întrebate ne-au dat răspunsuri lămuritoare. Ele știau ceva – aceasta a ieșit la iveală mai târziu – ce noi numai bănuiam. Geologi, mineri versați și alți oameni de știință socoteau minele vechi și munții și-i întrebau de minereuri. Alții, la București, examinau materialul furnizat de ei și cântăreau rezultatele. Socotelile au ieșit cât se poate de rentabile; va fi aici un minerit cum nu a fost niciodată. Bogăția de minereu a făcut să se schimbe planul. Locul ei l-a luat o centrală provizorie cu motor, instalată de întreprinderea minieră, pe măsura lucrărilor de prospecțiune de azi, care alimentează și comuna, urmând ca mai târziu să se construiască una mult mai mare. Nouă ne-a rămas totuși mulțumirea că partea care privește luminatul comunei este inițiativa noastră și rezultatul muncii oamenilor noștri.

A doua zi, cutreierând munții Ducnecii și stând de vorbă cu specialiștii, m-am convins despre adevărul cuprins în înflăcăratele afirmații ale tovarășului meu. Atâta minereu s-a găsit aici, încât se întărește în om convingerea că exploatatorii numai din gând speculativ au ținut ascunse bogățiile de sub pământ și au închis minele numai pentru că puteau acoperi necesarul de metale din alte părți, unde aveau interese și mai mari, unde poate îl socoteau mai ieftin și fără investiții, soarta de crunt șomaj și foamete la care au condamnat populația după oprirea minelor lăsându-i nepăsători. Dar azi, ceea ce odinioară era considerat ca nerentabil și lăsat paraginii, cu metode socialiste avansate a devenit rentabil și va fi pus în

sluj-[M.M.36]ba celor ce muncesc. Minerii din Ducnecea au pus de mult ochii pe zidurile încă bune ale unei clădiri mari din vechea instalație metalurgică părăsită. Formarea clădirii îndrumă direct la o sală de spectacole, ea va fi deci amenajată într-un impozant cămin cultural, căreia i s-au și adăugat zidurile în roșu. Iar puțin mai sus, pentru ziua de azi și-au instalat un cinematograf.

Se vorbește intens și de un muzeu, în care se vor aduna toate cele în legătură cu mineritul secular de aici, colecții de minerale, schițe, mașini utilizate demult, altele de azi, iar în secția etnografică vor fi prezentate costume împodobite, broderii și tot felul de produse de artă ieșite din mâinile harnice ale bufănițelor.

Se înfrumusețează neîntrerupt și localitatea. Muncitorii își clădesc case noi, repară și amplifică locuințe vechi, iar clădirile în legătură cu mineritul și blocurile muncitorești au început să se înalțe după planuri elaborate de partid.

Merg pe stradă cu câțiva localnici și vorbim despre cele ce se înfățișează înaintea noastră. Un duduit de motor ne întrerupe convorbirea. Trei autobuze *Rata* se pregătesc să ducă pe muncitorii din Ducnecea care lucrează la Reșița și fac naveta zilnică. Aceștia pleacă mai întâi, având drumul cel mai lung. Alte convoaie stau gata pentru Ocna-de-Fier și Bocșa.

- Au trecut vremurile când făceam pe jos, iarnă-vară, câte 30 de kilometri, prin vânt și ploaie, prin viscole care înghețau și sufletul în noi, de multe ori însoțiți de urletul înfiorător al lupilor.

Mă uitai mai bine la cei din autobuze. Tineri plini de veselie, cu trupul zvelt, și oameni mai maturi, cu umerii bine legați, cu privirea plină de fermitate, în care însă adeseori se reflecta explozia de veselie a junilor. Toți au fața bronzată, parcă ar fi venit de la mare.

*[47]

Am aflat cauza acestei rumeneli a feței în ziua următoare, [M.M.37] când am urcat la Zidul Mic. Acesta este al doilea baraj străvechi, clădit pe valea Cununa Mică (Ocna Mică), între două dealuri pline de verdeață. Zeci de tineri făceau plajă în jurul bazinului, plonjau de pe zid în apa adâncă și împrospătătoare și înotau până la capătul celălalt al lacului, pierdut în strâmtoarea dealurilor. Se întorceau de acolo în concurs de viteză și se cățărau din nou pe creasta zidului străvechi. Soarele modela viguros membrele lor, adevărate statui de perfecțiune greacă, în care însă vibrau forța mușchilor vii și clocotul sângelui tineresc. Alți mineri, mai vârstnici, prindeau raci la doi pași, în șuvița deversorului, prăjindu-i la jar: de cealaltă parte a vetrei ((+++)) frigeau[48] coceane de porumb, o delicatesă fără de seamăn cu ocazia băii, ciozvârte de costițe și alte bunătăți. Echipe întregi coborau pe potecile tăiate în coastele înconjurătoare, cu buchete de flori în mâini. Siluetele lor se apropiau poleite în aur. O teorie dușmănoasă citită în reviste dinainte de război susținea că poporul nostru nu are nevoie de turism, deoarece, ca popor de agricultori, și așa trăiește în plină natură. Cât de frumos și pregnant dezmințeau teoria nesăbuită trupurile acestor drumeți încântați, în care energia zvâcnea luată parcă din tăria stâncii.

Am pornit pe potecă și noi, adică eu și minerul Costi, în contracurent cu excursioniștii pe care înserarea, sau poate schimbul de noapte, îi întorcea spre case. Aci, în strâmtoarea munților, amurgul îmbrăca totul – copacii de pe coaste, undele încrețite ale lacului, munții și cerul – în manta de purpur și violet.

[47] Virgil Birou inserează în manuscris semnele care anunţă o altă secţiune, dar acestea nu apar în ediţia princeps. Redăm organizarea secţiunilor aşa cum a conceput-o autorul.

[48] „Frigeau" este termenul trecut cu stiloul deasupra unei prime variante ilizibile, tăiate cu mai multe linii.

Într-un loc, tufele de pe țărm se spărgeau. Prin luminișul lor văzurăm în apă colonii de nuferi aşternute[49] în lungul țărmului: broscuțe se lăfăiau pe frunzele late, cântând chemări spre pereche lor de pe pluta vegetală învecinată. Ca o jerbă splendidă înconjurau lacul coloniile de nuferi, florile lor, fermecătoare lampioane albe cu flăcări galbene, înviorau jocul în verde de toate nuanțele de dinaintea noastră, de la verdele-pal al frunzelor învoalte până la verdele agresiv al undelor tremurătoare. [M.M.38]

Întrebarea izbucni aproape fără să vreau:

- Și nu le rupe nimeni?

- Nu. Minerii le îngrijesc ca pe ochii din cap și caută să le înmulțească peste întreaga parte de sus a lacului, unde adâncimea nu e prea mare și apa e mai călduță.

Am simțit în această grijă a lor aceeași dragoste pentru flori, pentru frumos pe care o simbolizează atât de grăitor grădinițele îngrijite din fața caselor și glastrele din ferestre.

Mai sus, pe un tăpșan stâncos, pe care razele soarelui îl țineau încă fierbinte, minerul bătrân se opri înmărmurit. Cu brațul întins, arată spre o piatră. Când grăi, îi auzi bătăile inimii zvâcnind în gât.

- Șarpele de aramă! Uite șarpele de aramă!

În fața noastră se prăjea pe o piatră, în linii ondulate ușor, un șarpe lung de vreo trei palme și puțin mai gros decât policarul. Pielea lui lucea în cea mai splendidă culoare arămie, cu solzișori minusculi abia marcați pe ea, care întruchipau o măiastră împletitură de prea fine sârme electrice. Triunghiul capului său era îndulcit în forme ovale, din ochii săi mici, două mărgele negre, izvora parcă o privire blândă care îl îndepărta cu totul din regnul acestor reptile atât de respingătoare. M-am oprit și eu, fascinat de frumusețea vietății.

---

[49] Determinantul adjectival „aşternute” este adăugat la corectură, cu stiloul. Edţia princeps l-a înlocuit cu forma „înşirate”.

- Minerii nemți îi zic *Kupferschlange*, ca și noi, mă lămuri cu glas șoptit minerul. Locuiește sub pământ, în cuib de aramă, de aceea are pielea ca de aramă. O dată la o sută de ani se arată și vestește bogăție foarte mare în acest metal[50]. Împăratul lor poartă coroană de smaragd pe cap, dar pe acelea, spun minerii cei mai bătrâni, numai puțini muritori l-au văzut, pentru că se arată și mai rar, la trei sute de ani o dată. Oh, când o să le spun și celorlalți că am văzut șarpele de aramă!

Priveam cu nesaț șarpele și, de frică să nu-l sperii și [M.M.39] să fugă, nu îndrăzneam să mă mișc. Ne privea și el cu aceeași privire blândă; nici vorbă de sâsâitul caracteristic sau de jocul amenințător al limbilor de șarpe. Aș fi voit să-l privesc așa un ceas, să-mi întipăresc adânc formele, dar mai cu seamă culoarea lui splendidă. În cele din urmă însă, soarele ascunzându-și fața după copacii de pe creastă, șarpele își înalță căpșorul și porni într-o unduire lină și nespus de gingașă spre adăpostul său. A plecat ducând o fărâmă din sufletul meu cu el.

În zilele următoare, haldinele cu minereu proaspăt m-au convins că străvechea și naiva legendă a minerului în legătură cu apariția șarpelui de aramă nu este tocmai lipsită de temei. În fața unei guri de mină, la Nicolae, după numele ei din băbăluc, sârguiau mai mulți tineri. Aveau cizme de cauciuc în picioare, care îi ferea de umezeala verzuie, și pe cap purtau căști de protecție. Minerul Costi, care mă însoțea, agrăi pe unul din ei:

- Ioane, la cât ai ajuns luna trecută?

Acela răspunse, bucuros de a-și fi revăzut ortacul:

- La puțin. Am făcut numai o mie patru sute. Dar am fost în concediu mai bine de o săptămână. Banii de concediu sunt bașca.

---

[50] „Acest metal" sunt cuvinte adăugate cu stiloul, deasupra variantei inițiale „în aramă", care e tăiată cu mai multe linii. Ediția princeps păstrează forma inițială a frazei, chiar dacă, în manuscrisul dactilografiat, pare că a fost abandonată de autor.

[M.M.40] LA OCNA-DE-FIER

Într-una din zile m-am urcat în camionul care ducea minerii la Ocna-de-Fier. Mi-au făcut veseli loc între ei. Erau îmbrăcați în haine de protecție, încălțați cu obișnuitele cizme de cauciuc, pe cap cu cascheta de bachelită, gata să intre sub pământ. Soarele umplea de lumină platforma – mergeau la schimbul de după masă. Și lămpile de carbid erau așezate lângă picioarele lor. Sclipeau de curățenie. Unul dintre ei, văzând că le privesc atât de insistent, zise:

- Odinioară lucram doi-trei cu o lampă și așteptam cu lunile până soseau în țară. Azi fiecare om are lampa lui. În abataj este o lumină ca ziua, deosebești deodată sterilul de piatra de fier și nu îl mai iei pe lopată când încarci vagonetul. Lămpile se fabrică în țară.

Știam acest lucru și mai știam și despre alte piese și mașinării de minerit că se fabrică în țară. Dar știau și ocnarii.[51] <Îmi vorbiră despre vagonete furnizate de IMB din Timişoara şi Topleţ, despre pompe aduse de la Sibiu, despre concasoare, strunguri, locomotive electrice, bascule şi atâtea alte drăcii care se cer în nobila profesiune de miner şi care se fabrică la Reşiţa, la Timişoara, la Arad, la Sibiu, la Craiova, la Bucureşti şi în nenumărate alte[52] fabrici din ţară.>

Când am ajuns la Ocna-de-Fier, atât de mult ne-am împrietenit cu acești oameni primitori și deschiși la fire, încât nu m-au lăsat

[51] Fraza e schimbată în textul publicat, unde apare sub forma „Dar ştiau şi minerii şi erau mândri de acest lucru.” Celelalte fraze ale paragrafului au fost scoase, fără ca manuscrisul să includă vreun indiciu al acestei renunţări.

[52] Determinantul adjectival nehotărât „alte” e inserat cu stiloul, la corectură.

până nu am intrat cu ei în mină. Formalitățile necesare au fost îndeplinite în câteva clipe – să nu se piardă nici un minut din schimb. Trenuri de vagonete pline cu cea mai bună piatră de fier ne întâmpinau pe galeria curată ca o sală de spital. După aceea au început cârtogurile întortocheate, scările cu suișuri și coborâri și ra-[M.M.41]mificări de labirint, prin care de o mie de ori m-aș fi rătăcit dacă nu m-ar fi condus prietenul meu, minerul Costi, care mergea prin văgăunile subterane cu siguranța omului care și-a mâncat cea mai mare parte a pâinii sale prin ele. Eram în miezul muntelui de fier, unde brațe vânjoase trebuia să izbească cu ciocanele grele ca să adâncească în piatra de fier o gaură pentru cartușul de dinamită și apoi să se chinuiască cu răngi de fier ca să o desprindă. Așa îmi închipuisem eu, după cele auzite mai înainte. Însă nimic din toate acestea. În abataje, pretutindeni perforatoare pneumatice, a căror răpăire te înfioară și îți umple mușchii de o vigoare bărbătească, îndemnându-te la isprăvi de epopee. Nu degeaba a botezat-o un miner mai versat „mitraliera muncii", nume care i se potrivește atât de bine.[53]

- Cu acestea și un copil ar putea sfredeli o gaură pentru explozibil, îmi spune minerul, cu glas tare, ca să învingă zgomotul mașinii. E nouă, anul trecut s-a montat instalația care produce puterea care o mână, aerul comprimat.

Și mi-a arătat cât sunt de mândri ocnarii de instalația aceea minunată, care nu numai că scurtează timpul manoperei, dar le ușurează atât de mult munca lor. Nu e totuna să izbești cu barosul într-un sfredel patru sau cinci ore de-a rândul, după tăria stâncii, sau să proptești mașina aceasta de peretele din față, și forța aerului comprimat să îndeplinească toată treaba în locul tău. Au și crescut producția și câștigul oamenilor în urma introducerii

[53] La publicare, fraza a suferit schimbări de topică şi inserări nominale, deşi manuscrisul nu conţine niciun semn al metamorfozei frastice. Forma publicată în ediţia princeps este „Nu degeaba un miner mai versat a botezat scula aceasta automată ‹‹mitraliera muncii››, nume care i se potriveşte atât de bine."

acestei mașini: când am ieșit din mină, mi s-au arătat grafice și statistici mult grăitoare despre rezultate.

A doua zi, de dimineață, am pornit să văd localitatea, care se întinde ca un Y imens, cu o ramură înșirată în lungul văii Moravița, de la care odinioară își avea și numele, cu cealaltă – lipită de șoseaua care pornește spre Ducnecea, iar cu piciorul literei spre Bocșa. De partea aceasta este și stația de încărcare, de unde trenuri industriale cară necontenit minereul până la Reșița.

[M.M.42]- Aici și romanii au făcut minerit, îmi spune ortacul. S-au găsit bani și scule de pe vremea lor. O, galeria lor se vede și azi dincolo de râu, în dealul Cracul de Aur.

Eu, care cunoșteam oarecare lucruri din istoria mineritului de aci, am adeverit aceste cunoștințe ale lui. Atunci am observat cât sunt de dornici acești oameni de a afla cât mai multe despre cuibul lor pitoresc, despre locurile de care s-au legat atât de strâns. Și această dorință de a ști, de a cunoaște totul în legătură cu așezările lor, am constatat-o la muncitorii din toate localitățile montanistice, fie mineri, fie metalurgiști. Ei văd ruinele unor instalații vechi, văd guri de ocnă părăsite, au auzit câte o poveste de la bătrânii lor, ale cărei amănunte le-au uitat de mult. Ar vrea să afle rostul lor, cum au trăit antecesorii, care în definitiv au fost părinții lor, bunicii lor, moșii lor, ca să-i numesc cu numele lor specific[54], pronunțat aproape cu venerație, vor să afle cum au lucrat, care le-au fost suferințele și care le-a fost recompensa pentru truda lor, cu un cuvânt, să știe cum li s-a desfășurat viața.

L-am lămurit pe ortac. I-am vorbit despre exploatarea de sclavi a romanilor, i-am arătat cum a fost oferită Bocșa cu regiunea Ocna de Fier pe vremea turcilor, care și ei lucrau cu

[54] Manuscrisul înglobează o variantă iniţială, „generic”, tăiată cu stiloul şi înlocuită de „specific”. Ediţia princeps revine la forma iniţială. Am redat aici varianta preferată de autor, aşa cum întregul text restituie forma păstrată în manuscris, cu variantele ei.

sclavi, de către oameni plini de ambiție și profitori de domnie, când sultanului, când împăratului de la Viena – pentru un blid de linte, pentru vremelnice dregătorii: cum s-au distrus minele în lungile războaie cu turcii și cum s-au reluat exploatările după alungarea lor din Banat, pe la anii 1718-1720, cum minerii, sătui de o viață minieră, s-au răzvrătit de atâtea ori împotriva stăpânirii jecmănitoare și au distrus din temelie mine și uzine, care asigurau o bunăstare numai celor de sus.I-am povestit și despre venirea refugiaților din Oltenia, care s-au așezat în localitățile miniere din Banat și pe care localnicii i-au numit bufeni, strămoșii de a căror sârguință neînfrântă au abuzat exploatatorii cu neînduplecată câinoșie şi ai căror[55] [M.M. 43] urmași sunt ei, cei care azi poartă soarta minelor. Am povestit o dimineață întreagă: mă asculta cu atenția încordată și sorbea fiecare cuvânt cum soarbe însetatul apa pură de izvor.

El, în schimb, mi-a arătat aspecte din viața de azi a lor, câștigul pe care îl realizează și grija cu care sunt ocrotiți. Mi-a vorbit despre dezvoltările viitoare ale mineritului de aci, despre electrificare de proporții uriașe. Cu dragoste nestăvilită vorbea despre lucrurile acestea, simțeai că trăiește cu ele. Când își termină vorba, îl invitai pentru a doua zi la o urcare pe Cracul de Aur. O lucire de bucurie lumină privirea lui, care însă făcu loc repede unei îngrijorări.

- Mâine? Mâine nu se poate. Sunt într-una din echipele care se îngrijesc de măsurile ce trebuie luate în vederea iernii și mâine organizația de bază a convocat o consfătuire de program. Dar dacă se poate să mai rămâi, într-una din zilele următoare merg bucuros.

A fost rândul meu să fiu mirat. Iarna era încă departe și vremea – frumoasă, nimic nu te îndemna să te gândești la zilele

[55] La publicare, a intervenit o schimbare pe care manuscrisul nu o conţine: „strămoşi de a căror sârguinţă neînfricată au abuzat exploatatorii cu neînduplecată câinoşenie, strămoşi ai căror urmaşi….”.

când gerul își țese tortul alb, aerian, pe rămurelele copacilor. Ortacul mă lămuri:

- La noi, în munți, deodată te poți pomeni cu iarna aci. Într-o singură noapte. Și după ce a venit așa, fără de veste, e târziu să te căinești. Sunt multe treburi acum de care avem să ne îngrijim. Sunt țevile pentru apa de răcire, sunt tuburile de aer comprimat, de ulei, care merg de la o instalație la alta și care trebuie izolate, ca să nu le plesnească gerul. Dar chiar și conductele electrice trebuie păzite și apărate de îngheț, pentru că de sârmele acestora se leagă bărbi de gheață de-un cot, care le pot rupe. Sunt foarte frumoase, parcă ar fi pitici agățați de gât pe funiile acelea, ale căror bărbi se aliniază de la un stâlp la altul. [M.M.44] Dar nu sunt piticii buni din mină, care în poveștile vechi te duceau la minereul bogat, ci sunt draci împelițați, care îți produc pozne și necaz. Apoi totul trebuie curățit, revizuit și pus la punct. Orice stricăciune, fie cât de mică, trebuie reparată, pentru că gerul se strecoară pretutindeni, pe unde nici nu bănui, și dacă o dată a prins putere într-un loc, e mult mai greu să faci reparații. Dacă te ia așa, pe neașteptate, îți poate produce pagube de îți vine să plângi. Nu de aceea ne-am zbătut noi ani de zile pentru instalația de aer comprimat, ca acum, după ce partidul ne-a dat-o, să o lăsăm, neîngrijită, distrugerii. Și unde pui că trebuie de acum să ducem la fiecare instalație, în fiecare loc de muncă, piesele de schimb și de rezervă necesare, căci iarna, prin omăt, asta de multe ori e imposibil! Se iau acum în reparație și clădirile instalațiilor, se tencuiesc, se pun geamurile, ca frigul să nu pătrundă la mașini. Dar și locuințele tot acum se repară, ca și baia minerilor.

- Atunci, să lăsăm pe poimâine excursia la Cracul de Aur?

Ocnarul se gândi un moment, apoi propuse:

- Să o lăsăm mai bine pentru duminică. Într-una din zilele viitoare vom avea consfătuirea în legătură cu căminul muncitoresc...

Astfel aflai că se va ridica încă o construcție nouă, mare, un cămin modern pentru foarte mulți muncitori, din trei sau mai multe corpuri de clădire, şi de la consfătuirile în legătură cu el, atât de importante, minerul meu nu poate lipsi. Am amânat deci excursia pentru duminică.

A doua zi am umblat singur prin Ocna-de-Fier sau, cum îi zic minerii localnici și întreg Cărașul, prin Fierul. Pârâul Moravița, [M.M.45] care curge în lungul așezării venind dinspre apus, îi împrospătează aspectul. În mijlocul satului, drumul cotește brusc spre stânga, luând pieptiș un deal pe care îl învinge în câteva șerpuiri pline de curaj. Casele, curate și prietenoase, de stânga sunt așezate pe marginea șoselei, de dreapta – dincolo de apă. Podețe aruncate peste râuleț ne duc până sub porțile mari, ca la satele de câmpie, să treci ușor carul de fân pe sub ele. Oamenii de aci sunt mineri străvechi, dar iarba minunată de pe coaste îi îndeamnă irezistibil să crească și animale de casă, capre și vaci, care odinioară, în timpurile de criză nesfârșită, le ofereau singura alinare a foamei. Din cauza acestor podețe paralele, localitatea are un aspect cu totul aparte. Șoseaua, podețele de peste apă, casele, clădite după gust personal și posibilități zugrăvite în culori variate, după care se înalță coastele înverzite, cu plasturi de fân pe ele – așa cum înșiră aci elementele din care e construit peisajul. Deasupra coastelor, cerul albastru, profund, cu norii care plutesc veșnic, ușor și totdeauna curați. Cu albeața lor încearcă să rivalizeze câțiva colți de calcar, care se ridică impulsiv dintre tufe. Privim mai bine blocul de piatră. Nu e un calcar simplu, e vorba de o rocă albă, fină, de structură zaharoasă-cristalină, de o adevărată marmură. Ne informăm și aflăm că a fost și este exploatată. Pe vremuri, ea se tăia numai pentru împodobirea unor clădiri și pentru monumente funerare. Azi, și pentru scopuri industriale. Ferăstraiele, care îi dau forma brută, sunt în Văsiova apropiată, lângă gară.

Ne întoarcem privirile iarăși spre case. Unde e loc, în fața lor, grădini cu flori. Și flori, în ghivece, se profilează gingaş și pe perdelele albe ca neaua din ferestrele caselor. Chipuri rumene de fete și de neveste se ivesc de după ele zâmbind. Același aer curat, proaspăt, plin de miresmele florilor de pe coastă și ale copacilor, ca și la Ducnecea, același cer și verdeață au dus și aduc [M.M.46] și la Ocna-de-Fier turiști și doritori de înviorare trupească și sufletească. Într-o plimbare cât se poate de plăcută și ușoară ajungi la Vârtoape și la lacul Ferendia, unde o sudomire de pământ într-un loc și un baraj străvechi în celălalt au închis valea, formând două ochiuri de munte artificiale. O limpezime de cer albastru încadrată în covorul florilor de câmp, în adâncimea căreia norii răsturnați plutesc ca gândurile trecătoare, iată aspectul cu care se prezintă lacurile călătorului care se apropie nevăzut dintre copaci. Mai încolo, coastele de un verde-viu îmbrățișează ansamblul, apropiindu-ți-l de inimă. Mii de excursioniști, în cea mai mare parte muncitori din Timișoara și din alte orașe bănățene se revarsă[56] aci în fiecare duminică din trenurile sindicale oprite la Bocșa-Izvor. Aci, la poalele străvechilor mine de fier de la Amelia, își răcoresc trupurile minerii localnici și musafirii veniți din depărtări după ce și le-au bronzat în lumina domoală și totuși plină de efect a soarelui de înălțime. E o înfrățire generală aci, se leagă prietenii care vor dura ani de zile între atât de primitorii mineri din localitate și între muncitorii de cele mai variate îndeletniciri veniți de departe. Nici nu se poate altfel. Verdeață, ozon, cântec de pasăre și calmul codrilor te îmbrățișează în această vale a dezmierdărilor naturii, peste care zâmbetul soarelui și imensitatea de azur aștern un farmec, ademenindu-te să nu mai pleci. Sau să revii. De multe ori și din orice depărtare.

[56] Prima variantă, în manuscrisul dactilografiat: „varsă aci în fiecare dimineaţă trenurile…". Corectura a fost făcută cu stiloul.

Ne întoarcem la vărsarea râulețului Ferendia în Moravița. De partea cealaltă, instalația de sortare și încărcare a minelor. Un tren de mină le-a adus până aci pe sub pământ din adâncuri. Aci sunt împărțite, curățate și slobozite pe guri de lemn în vagonetele mai mari, care le zboară până în gurile furnalelor de la Reșița. Linia șerpuiește pe minunata vale a Moraviței, al cărei parcurs constituie alt prilej de încântare. Nu-l vom urma de data aceasta, ci vom merge spre centrul comunei, până la răscrucea drumurilor. Pornim în sus pe cel din dreapta, care ne duce tot pe malul Moraviei, spre [M.M.47] mine. Aceleași case curate, pitorești, poate mai drăguțe din cauza înălțimii, cu o curte minusculă tăiată în coasta muntelui, ne întâmpină prietenos. Privim cu admirație: nici ariditatea pietrei nu l-a putut împiedica pe minerul iubitor de frumos să nu încerce câteva flori și aici. Unde nu a avut pământ suficient în crăpătura stâncii de calcar, s-a ajutat cu hârdaie de lemn scoase din uz, cu șofee vechi sau chiar cu oale de lut ars, pe care le-a umplut cu pământ adus din vale și în care şi-a[57] sădit florile. În nesfârșite rânduri împodobesc aceste ghivece prispa tindelor, a târnațelor, cum se numesc acestea pe aici, cu flori în mii de culori și nuanțe, leandri, mușcate albe, roz, roșii și brune – panseluțe, rosmarini, zambile, cerceluși, popularul busuioc și calomfirul, unele cu nume mai pompoase: belegoane, ciclame și chiar cactuși și crizanteme. Nu-și vine să-ți dezlipești ochii de pe varietatea aceasta de culori și, dacă ai un regret, este acela că nu poți turna în film tehnicolor ulița aceasta a minelor.

La un moment dat, de partea stângă dealul se retrage. O spărtură uriașă se vede în urma lui, un gropan adâncit[58] în stânca neagră și umplut cu bolovani tăiați în muchii ascuțite, de aceeași

[57] Varianta iniţială din manuscris, „a sădit”, a fost păstrată în ediţia princeps. Forma reflexivă a fost adăugată de autor olograf, cu stiloul.
[58] Determinantul adjectival „adâncit” a fost inserat cu stiloul. În ediţia princeps, în text apare forma „adânc”.

negreață. E ca și cum un prăpăd ar fi trecut pe aici, prăpădul lumii, cel din urmă, năvala unor forțe cosmice nimicitoare. Poate sumbra culoare a stâncii e de vină că încerci un sentiment de dezolare, de micime a ta față de urmele acestea ale unui cataclism. Dar nu e vorba de nici o calamitate naturală, e urma mâinilor omenești aci. A mâinilor silite de exploatatori să smulgă pământului, chiar și în cele mai vitrege condiții, bogățiile sale. E vechea, străvechea mină Terezia în fața noastră, mai bine zis locul unde a fost ea. Un munte uriaș, clădit în întregime din fier, se înălța[59] pe vremuri aci, pe care omul l-a sfărâmat cu pulberea călugărului medieval, cu icul și cu barosul, și l-a mutat în flăcările mistuitoare ale cuptoarelor din Bocșa de odinioară și ale Reșiței. Unul dintre munții de fier de la Ocna, care l-au făcut pe Griselini să afir-[M.M.47]me despre acest loc că e de fier, ca și insula Elba. Griselini a umblat pe aceste meleaguri prin anii 1774-1777 și a scris o carte vestită despre ele. Pe atunci Terezia era un nume falnic, abia încolțit de ciocanele minerilor, care a stârnit admirația mai multor mineralogi[60] și oameni de știință de seamă din acele vremuri[61], veniți aci atrași de faima minelor bănățene, și nu un gropan care te înspăimântă prin ariditatea bolnavilor ca arși în foc.

Dar drumul nostru continuă pe coasta de sus[62]. Ni se arată într-un cotlon o bortă în pământ, din care ne întâmpină, cu toată căldura amiezii, un suflu de gheață. Ne aplecăm și ne cufundăm mâna în bortă. Simțim lunecarea degetelor pe un sloi adevărat, care ne face să tremurăm. E vorba de o peșteră cu gheață, fenomen des întâlnit în munții de calcar. Chiar și apa fântânii din apropiere este rece ca gheața.

[59] Prima variantă, „a fost pe vremuri aici.”
[60] Varianta inițială în manuscris, „mineri”. Corectura a fost făcută olograf, cu stiloul.
[61] Prima variantă, „de pe vremuri”.
[62] „Dar drumul nostru merge mai departe” a fost prima variantă în manuscris. Corectura este făcută cu stiloul, ulterior.

Pornim mai departe.[63] Lăsăm în dreapta clădirile minelor, pe care le-am văzut cu o zi mai înainte și la care vom reveni. Mergem tot pe valea Moraviței, care aci e un firicel de apă. Casele s-au isprăvit de mult, acum suntem în plin peisaj de munte. Dar nu mai e muntele arid și colțos, cum a fost la Terezia, ci e muntele prietenos, cu verdeață blândă, îngălbenită de soare, acoperind forme moi, îndulcite de ape. E străvechiul șist aici, roca pe care s-a așezat zgronțul uriaș de calcar, fructificat cu metale de[64] irupția de magme și de fenomene însoțitoare. Ici-colea câte un pâlc de arbori, la umbra cărora lucește ochiul de apă rămas din ploaia trecută. Un baraj, tot străvechi, atât de străvechi, încât nu i se mai știe obârșia, închide valea la o strâmtoare a dealurilor. De vechime, e plin de crăpături și iedera se cațără pe laturile sale. E ca zidul unui castel vrăjit, răsărit dintre flori, pe care cei dinăuntru l-au părăsit de mult. Dar deversorul său, ca un crenel uriaș, e căptușit din cea mai curată marmură. Spre stânga munții cresc culminând cu masivul Dănilă, în care se adâncesc poate cele mai vechi mine, [M.M.49] desigur istovite și de aceea părăsite, dar cu tainice inscripții pe fronton, amintind viața lui trecută. La dreapta văii Cracul de Aur, pe care urmează să-l aruncăm într-o zi.

Ocna-de-Fier, după unii monografiști mai grăbiți, s-ar fi înființat în anul 1809. Aceasta nu e adevărat. Cărți vechi și documente ne spun că pe vremea turcilor, și chiar înaintea lor, pe valea Moravița au existat mai multe cuptoare mici pentru topirea fierului, pe care cei bătrâni l-au numit *Blaufeuer-e*. Un inginer, care a lucrat pe la mijlocul secolului al XIX-lea la Ocna-de-Fier[65] și care, se vede, a fost pasionat cercetător al

[63] O variantă intermediară a fost introdusă cu stiloul, „cu drumul de coastă în sus”. Autorul a renunţat la ea, tăind-o cu o linie.
[64] Prima variantă, „fructificat prin irupţie de magme”. Corectură olografă, cu stiloul.
[65] Fraza iniţială nu a inclus aceste observaţii. Precizarea secolului şi a locului a fost făcută ulterior, prin adăugare olografă, cu stiloul.

trecutului minier, ne-a lăsat o însemnare, după care mineritul de fier de aici ar fi început, mai corect reînceput, pe la anul 1700. De atunci s-a continuat fără întrerupere până în anul 1858, anul însemnării. În acest interval s-ar fi scos peste jumătate de milion de tone de minereu. El ne mai spune că Ocna-de-Fier, numită în însemnare *Moravitzadorf und Bergbau*, adică satul și mina Moravița, a fost înființată la 1760. În realitate, în timpurile vechi minerii locuiau în colonii împrăștiate prin apropierea gurilor de mină. Așa se vede că în anul 1760, în vederea amplificării exploatărilor inițiată de Maria Terezia, ei au fost concentrați în acel Moravitzadorf, care în anul 1809 a devenit o entitate politico-administrativă.

În anul însemnării Ocna-de-Fier avea opt sute de locuitori, toți români – subliniază acel cercetător – care locuiau în o sută cincizeci de case și care aveau școală, ceea ce ne arată un nivel cultural mai ridicat.

Dar și romanii s-au îndeletnicit cu mineritul prin munții de la Ocna-de-Fier. Banii romani și ustensilele miniere găsite aici ne-o dovedesc, trădând exploatări de metal nobil și de fier. Însă cu îndeletnicirile metalurgice ne putem adânci în timpi[66] și mai înde-[M.M.50]părtaţi. În anul 1890 s-a găsit la Fierul, în mina Iuliana, la suprafață, un depozit din epoca de bronz. Piesele, în număr de șaisprezece, în majoritatea lor seceri și brățări, deci ustensile pentru munca câmpului și podoabe, au fost ornamentate cu desene în formă de funie sau cu linii drepte și frânte. Arheologii care le-au examinat au fost de părere că ele constituie rămășița unei turnătorii preistorice de bronz.

În duminica următoare, noul meu prieten din Fierul a trebuit să plece cu echipa de fotbal într-o localitate învecinată.

[66] Forma „timpuri” (cu acordul necesar al determinatului său, „timpuri îndepărtate”) a fost introdusă în textul publicat în 1962, deşi în manuscrisul dactilografiat nu apare vreo corectură.

La întoarcere însă, ne-am întâlnit. De data aceasta mi-a vorbit despre viața minerilor în afara orelor de muncă, despre aspectele de cultură și sănătate:

- Ne-am dat seama că sporturile ne oțelesc. Am înființat o echipă de fotbal cu antrenor plătit de federație, dar ai noștri practică și alte sporturi, mai cu seamă turismul. Avem un club, o bibliotecă bogată și un cor muncitoresc, al cărui sprijinitor e sindicatul. Corul, îndeosebi, ne-a adus multă fală. Nu demult am câștigat premiul întâi la concursurile raionale, deși formația e încă tânără. Și știi cu ce? Am cântat o cântare de acum cincizeci de ani. Una de ale noastre.

- Și de ce nu una mai nouă?

- Păi e și nouă. Am înnoit-o noi. Să vedeți cum a fost. Pe vremuri se formase un sindicat al fierarilor de la Ocna și de la Ducnecea, care funcționa mai mult clandestin, pentru că nu îl tolerau autoritățile. În cadrul lui se înființase și corul de atunci, de altfel singura posibilitate de manifestare colectivă a sindicatului. În anul 1909 a împlinit zece ani de existență și a aranjat un jubileu împreună cu sfințirea drapelului. Pentru aceasta trebuia creată o Deviză, după obiceiul vremii, o lozincă potrivită, care să-i caracterizeze activitatea și care să fie înscrisă în Cartea de Aur a sindicatului. La concursul deschis au participat compozitorii cărășeni Io-[M.M.51]sif Velceanu, Ioachim Perianu și Iuliu Birou, toți învățători ai muncitorilor și țăranilor și înființători sau dirijori de coruri. Deși toate piesele muzicale au fost frumoase, a fost aleasă cea în care melodia era brodată cu motive de doine bufenești. Atunci se cânta așa:

Munți și dealuri de fier tare
Ziua-noaptea-am sfredelit;
N-am avut nici zi, nici soare,
La-ntuneric am muncit.

Dar azi este sărbătoare,
Căci lucește al nost'soare.
Haideți, frați, cu voie bună
Să cântăm doina străbună.

Soarele era atunci sindicatul și expresia lui vizibilă – corul.

Dar nu la mult timp după aceea sindicatul a fost luat la ochi și dizolvat de autorități, iar oamenii din el – persecutați în toate chipurile. A venit apoi războiul mondial – cel dintâi – și s-a așternut uitarea peste toate. Aproape cincizeci de ani. Dar când sindicatul de azi a reînființat corul, în arhiva veche s-a găsit și *Deviza* cântată atunci. Pentru zilele de azi însă și pentru viața noastră am mai adăugat o strofă la năzuințele de demult:

Și azi este sărbătoare,
Căci lucește-al nostru soare.
Am scăpat de jug, povară
Și clădim o nouă țară.

Haideți, frați, haideți, frați,
Să munciți, să cântați!

Și am câștigat pe rând cu cântecul acesta, până la Regiune. Acolo ne-au luat-o înainte corurile mai tari, cel muncitoresc de la Reșița și cel sindical de la Lugoj.

[M.M.52] - Nu v-a părut rău că nu ați putut merge și mai departe?

- Și da, și nu. Pentru că ne-am dat seama de ceea ce putem realiza prin însuflețire și perseverență, dar am înțeles că formațiile mai vechi au un avantaj considerabil față de formațiile mai noi, prin faptul că membrii lor au câștigat cu timpul o îndemânare mai mare. Trebuie să mai treacă puțină apă pe Moravița, cum

ar zice nenea Laicu Grindeanu, decanul nostru, botezat astfel de câțiva tineri entuziaști. Dar nenea Laicu, deși e unul dintre cei mai vechi comuniști, care a activat în ilegalitate, e mai entuziast decât ei. El ne îndrumă cu multe sfaturi bune, dar mai cu seamă ne îndeamnă la răbdare și sârguință. În jumătate de an nici Alexandru Macedon nu a cucerit lumea, și-a încheiat minerul povestea.

Într-adevăr, minerul meu arăta mai mult optimism în viitorul frumos al corului decât regret pentru faptul că nu au ieșit primii și la concursul pe regiune. A fost și rămâne un corist „înfocat", după chiar spusele lui, dând dovadă de o judecată cât se poate de sănătoasă. Înainte de a ne despărți, eu întorsei vorba iarăși la mină și îi povesti trista întâmplare petrecută cu șaizeci de ani mai înainte la mina Simon și Iuda din Ducnecea. Asculta cu pieptul zvâcnind. Când am terminat, nu s-a putut reține să nu se ușureze cu o sudalmă groaznică la adresa exploatatorilor de atunci. După ce s-a stâmpărat, l-am întrebat cum stau azi cu accidentele și dacă cucoana neagră se abate des pe la ei. Îmi răspunse cu un ton lapidar, însă categoric, deși oarecum mirat:

- Azi? Lucrez de șapte ani aici. Dar de accident mortal n-am auzit. Așa ceva nu se poate întâmpla la noi.[67]

[67] Fraza din manuscris nu include virajul propagandistic care a apărut în ediția princeps, unde sfârșitul acestui enunţ este „datorită grijii partidului față de om."

[M.M. 273] LA DOMAN

Spre Doman, cuib negru de cărbune așezat în vesel cadru de verdeață, pornim din Reșița Română, unde pârâul care curge printr-o minunată vale, zisă a Domanului, se varsă în Bârzava. Ieșim din sat pe stradă, purtând tot numele localității miniere. După câteva cotituri și lăsând în urmă căsuțele ce se răresc din ce în ce mai mult, pe neobservate ne trezim în plină natură.

Munți și copaci, care ne umplu de vigoare, se alătură tot timpul pașilor noștri, desfășurându-ne cel mai încântător peisaj pe care și-l poate dori drumețul. Nu ne grăbim, pentru că ne place să întârziem în răveneala împrospătătoare a dimineții, care ne-a îmbujorat obrajii. Pârâul e undeva la dreapta. Nu-i auzim cântecul și ciripitul păsărelelor rămâne nestingherit. Deodată, coasta din dreapta se retrage, lăsând loc unui tăpșan pe care se întind zidurile unei construcții noi. Tineri, care mergeau în pas gimnastic înaintea și în urma noastră, își zoresc mersul și se abat spre poarta neagră deschisă îmbietor. Ne apropiem. O curte imensă, cu linii trasate geometric în var scânteietor de alb pe prundișul ei, și o tribună semeață sunt cuprinse între zidurile acelea sclipind de curățenie. E stadionul Reșiței, construit abia de vreo doi ani. Nu ne oprim acum la el, rezervându-ne această bucurie pentru întoarcere.

Acum drumul șerpuiește strâns pe malul văii, în a cărei adâncime pietricelele verzui stau cuminți, aliniate parcă într-o ordine și după o anumită chibzuială. Undele alunecă peste ele împletite din mii de firișoare, care se îmbrățișează, se răsucesc,

se întrepătrund într-un tort lucitor. E ca o spuză de străluciri deasupra apelor, zglobie și capricioasă, din care uneori scânteieri mai aprin-[M.M. 274]se țâșnesc odată cu razele dimineții care străbat prin frunziș, schimbându-și neîncetat locul.

Pârâul clipocește într-un solilocviu lin și mulțumit de sine. Și poate că această pălăvrăgeală de unul singur ispitește pietrele: odată cu urcușul se semețesc și ele. Își înalță făptura sfidător deasupra undelor; mai încolo, crescute bolovani, ele se adună, se înmulțesc, încurcând calea firelor ce poartă lumină. Și undele răspund. Acceptă provocarea și într-o îmbufnare plină de comic și tocmai de aceea fermecătoare își înfoaie firavele șuvițe, încercând să treacă peste creștetul pietrelor, să le împingă din cale, să-și croiască o ieșire prin repeziciune, prin viclene apucări pe o parte. Mai contribuie la necazul lor și cetele de pescăruși care se așază pe colții ieșiți din apă, împroșcând din coada lor, lungăreață și săltată mereu, alte sfidări. E o bătaie de joc pe care undele nu o mai pot răbda nepăsătoare, se reped spre păsărele și le inundă cu șuvițe neașteptate. Dar acelea nu se sinchisesc, prin penajul lor lucitor stropii nu străbat. Cu pași lungi și agili, ei saltă atât de ușor din piatră în piatră, parcă nu ar avea greutate, și săgetează ca fulgerul prin șuvoaie când ochișorii lor ageri au zărit peștișorul victimă.

Mai sus, lupta se întețește. Acum blocuri adânci, întregi, se înfig în valea îngustă, sugrumându-i calea. Dar apele răzbesc. În goana lor tună, umflate zăton ele se revarsă bubuind peste stânci, peste opreliști, prăbușindu-se în cascadă spumegoasă care te înfioară.

E o forfoteală albă la poalele stâncii, care o macină, o zdrobește secular și, după ce a răpus-o, îi poartă cadavrul sfârtecat la vale, ca să-i lase undeva firimiturile.

După luptă apa e liniștită. Ochiuri mari, verzui ne privesc nemișcate, oglindind în adâncimea lor înălțimile cerului. Freamătul

codrilor și ciripit de păsări ne primește în aceste tăpșane, unde zăbovim mai mult. Ni se arată într-un cot Izvorul Rece, cu apa de gheață în toiul verii, apoi un drumeag care urcă la minunata peș-[M.M. 275]teră a Stârnicului. Pe partea stângă a drumului sunt munții de calcar, ce par a nu se mai sfârși. Adică numai până la un anumit loc nu se mai sfârșesc. Pentru că aici, în acel loc, deodată, îi vedem fugiți pe lângă șosea, în depărtări, unde s-au prăbușit frânți și oferindu-și carnea crudă, însângerată, priveliștii noastre. Furnalele de jos au mușcat din el și mușcă neîncetat, cu foame niciodată sătulă: carnea lor e cel mai bun fondant pentru fierul și oțelul care curge în mii de tone din gurile de foc ale Reșiței.

Pornim de lângă carierele de calcar cu o mulțumire în suflet. Ne dăm bine seama, nu e numai din cauza ozonului și a mișcării în această binecuvântată dimineață: mulțumirea noastră izvorăște mai cu seamă din conștiința că acolo jos, de unde am pornit, mii de muncitori viguroși și harnici poartă destinele țării, frământând oțelul în mașini care străbat țări și mări pentru munca productivă a omului, aceea care creează, care dă liniște, bunăstare și siguranța zilei de mâine.

Ne delectăm ochii în crestele jucăușe ale munților, în verdeața cu mii de nuanțe, în pajiștea din lungul șoselei, plină de flori. Culegem câte un buchet pentru „ortacele" noastre care își cufundă fața în ele umplându-și plămânii de miresme. Apoi, deodată, șoseaua se desparte în două: ramura din dreapta merge spre Carașova, la muntenii aceia cu port atât de pitoresc, iar cea din stânga coboară spre ținta călătoriei noastre, spre minele de cărbuni de la Doman, cu faima nespus de tristă odinioară. Tristă pentru că în acest loc plin de farmec, la 18 decembrie 1896 s-a întâmplat o groaznică nenorocire, care a stins viața a șaptezeci de mineri printr-o irupție de gaze, care, din păcate, au și explodat. Iată ce ne-a povestit bătrânul miner în legătură cu această explozie:

La Doman cărbunele s-a descoperit în anul 1780, prin ivirile sale la suprafață. S-a început aci o exploatare redusă și primitivă prin galerii, care abia în anul 1838, când se adâncesc pu-[M.M. 27]țuri, prinde să ia amploare. E vorba de același cărbune din liasicul inferior, care se exploatează și la Anina. Dată fiind calitatea lui de a se cocsifica bine, precum și apropierea zăcământului de furnalele Reșiței, în anii 1853-64 s-a săpat un tunel prin burta muntelui, care lega pe cale mai scurtă Reșița de Doman și purta pe atunci numele împăratului Franț Iosif. Acest tunel mergea întâi la puțul Széchen, apoi, printr-o galerie de câteva sute de metri, la puțul botezat după groful Almásy, care și-a câștigat averea și titlul de grof furnizând la preț de speculă alimente minerilor de aci. Și întrucât tunelul pornea din valea Bârzavei de la un nivel mai jos, el întâlnea ambele puțuri sub pământ, respectiv la 147 și 109 metri adâncime de la gurile lor. În felul acesta, vagonetele cu cărbune scoase din adâncuri și destinate Reșiței nu ieșeau niciodată la suprafață în Doman, ci se opreau la orizontul de legătură care era și al tunelului, unde se scoteau din colivii, se legau în tren și se transportau tot sub pământ, până la Reșița, pentru cocserii sau alte întrebuințări. Ca să aibă o aerisire mai bună, în tunel, la gura puțului Széchen, s-a montat un ventilator sistem Guibal puternic, care în întâmplarea de atunci va avea un rol cât se poate de funest.

Se exploatau mai cu seamă două straturi mai groase, corespunzând stratului din acoperiș și celui principal de la Anina, și în unele locuri câteva fâșii de importanță mai redusă. La început, în timpul exploatării prin galerii, grizuul s-a arătat în cantități mai mici și pentru iluminatul minei s-au folosit opaițe cu flacără deschisă. Evident, acestea au produs și în prima jumătate a secolului al XIX-lea explozii, care au omorât mulți mineri – azi nu se mai știe câți. Stăpânii minelor aveau cu totul alte griji decât să înregistreze morți pentru posteritate.

Coborând mai spre adâncime cu exploatarea, grizuul s-a arătat tot mai îmbelșugat. În urma acestui fapt și a exploziilor ce s-au produs, în anul 1875 s-au introdus lămpile de sigu-[M.M. 277]ranță cu ulei, sistem Mueseler, având închizător cu arc, opaițurile cu flacără deschisă folosindu-se numai în puțurile de aspirație. În urma unei mari catastrofe întâmplate la Anina, în 1886 se introduc lămpile cu benzină Wolff, cu zăvor magnetic. Mergând și mai jos cu exploatarea, sub orizontul tunelului și al galeriei de legătură, gazele s-au înmulțit, încât a fost necesar să se ia anumite măsuri speciale de prevedere. S-a extins bunăoară folosirea lămpilor cu benzină, s-a interzis împușcarea în cărbune, în steril și pe traviese s-a folosit numai dinamită brizantă. Totodată, la puțul Almásy s-a montat un ventilator sistem Pelzer, care sorbea aer dintr-un puț de aerisire separat, despărțindu-se astfel complet aerisirea acestuia de aerisirea puțului Széchen. Mai trebuie să spunem că cele două puțuri erau legate între ele prin galeriile orizonturilor de exploatare.

În anul 1893 bubuituri subterane, iar în 1894 două irupții de gaze au avertizat pericolele grave.

Și totuși...

*

Și totuși, în seara zilei de 18 decembrie 1896 s-a produs nenorocirea cea mai mare din câte au atins mina Doman. În schimbul de după masă lucrau o sută douăzeci și opt de oameni și nouă cai. La suprafață nimic nu prevestea clipele de groază prin care avea să treacă acel colț de țară minunat. Seara se lăsa pașnic, cuprinzând casele din sat și clădirile exploatării, din care doar ferestrele, ochi galbeni deschiși somnoros în noapte, mai luminau. Minerii de jos își frângeau trupurile în muntele de cărbune, cei din tunel formau trenuri minuscule manevrând

vagonete pline și goale, iar cei de la suprafață ungeau mașini, executau comenzi la ascensoare, controlau pompe și ventilatoare de aer pentru cei de jos, sârguind printre coloșii de sute de cai pe care trebuia să-l stăpânească.

Se gândeau între timp la [M.M. 278] multe lucruri, la sărbătorile care se apropiau, la salariile mici, la ghetele copiilor și la hăinuțele lor, pe care nu le puteau cumpăra, la Casa de ajutor reciproc, care trecea prin grea criză. Dar mai cu seamă se gândeau la organizarea lor într-un sindicat care să le apere drepturile și să le dirijeze lupta împotriva exploatatorilor, luptă pentru care s-au ales cu mulți ani de închisoare. Cu un cuvânt, se gândeau la mii și mii de lucruri care îi făceau să scrâșnească din dinți. Numai la cele ce aveau să vină nu se gândeau. Dar întâmplările au venit cât se poate de grele. La ora 18 și 30 de minute, o bubuitură prelungă le-a zguduit picioarele, ca în momentul următor presiunea cumplită a aerului să-i izbească de pereți sau să-i doboare la pământ. Concomitent, un stâlp de flăcări a izbucnit din gura puțului Széchen, vâjâind prin turnul de extracție, prin construcțiile de sus, mistuind cât ai clipi din ochi acoperișul. Uși și ferestre au fost smulse brusc din pereți și bucățile lor – zvârlite la mari depărtări. Cei rămași în viață nici nu s-au dumerit bine, când a doua explozie, și mai groaznică, a zguduit adâncurile.

Ce s-a întâmplat, abia după câteva luni s-a putut afla. Oamenii din Carașova, din Iabalcea și din alte sate din jur au crezut că e vorba de un cutremur de pământ, atât de puternică a fost zguduitura. Dar cei din Doman, strânși în jurul stâlpului de foc, își frângeau mâinile în deznădejde, neputându-se nici măcar apropia de dogoarea lui. Ardea acoperișul casei de mașini și toate acoperișurile din jur, ardea turnul de extracție, ardea scaunul moletelor, acele roți uriașe care poartă în vârf cablurile coliviilor, confecționat, nici azi nu se știe de ce, din lemn, ardea

totul, gura puțului, căptușeala lui de lemn și grinzile conducătoare până la 25 de metri adâncime. Și jăraticul din grinzile aprinse cădea mereu în puțul plin de grizu, în care s-au amestecat și enorme cantități de praf de cărbune stârnite de exploziile de jos, producând serii și serii de explozii noi, îngrozitoare, acolo, în adâncuri, și ali-[M.M. 279]mentând flacăra uriașă care lumina întreaga împrejurime. În puțul arzând cad moletele, cade pompa de la suprafață, montată pe pragul lui, și cad oamenii buimăciți de puterea exploziei. Peste ei, iarăși grinzi aprinse. Mașinistul pompei este cuprins de flăcări într-o fracțiune de secundă. Totuși, stând mai la o parte, va scăpa numai cu arsuri grozave. Dar ajutorul de lângă el moare pe loc. Arzând făclia aceasta uriașă la gura puțului, direcția curentului de aer este inversată. În loc să intre aerul curat prin puț, acesta suge din adâncuri gazele de ardere otrăvitoare și gaze explozive, care produc bubuituri noi. Sunt zdrobite și ușile stației de încărcare dintre puț și tunel și chiar stația însăși; gazele sunt libere acum să năvălească și spre ventilatorul de aci, omorând muncitorii și caii din acel loc. Mai încolo, un tren stă gata să pornească spre Reșița. Ușile dintre stație și tunel mai rezistă. Dar încă o explozie, și ele zboară sfărâmate pe galerie: din gura lor, deschisă acum vraiște, izbucnesc folomoace negre amenințătoare, mai negre decât întunecimea puțului. Mașinistul, care așteaptă să scoată ortacii vii, abia mai are vreme să pornească și să iasă cu trenul din tunel, lăsând în urmă o stație de încărcare distrusă și șaisprezece morți prin asfixiere. Din aceștia unsprezece săpau cărbune în pilaștrii de siguranță, la vreo 300 de metri de puț. Speriați de prima bubuitură, ei au căutat refugiu spre gura lui. Ceilalți cinci erau vizitii din tunel care au voit să fugă spre puțul Almásy. Lângă aceștia zăceau și cadavrele celor cinci cai de mină.

Noaptea trecea în zvârcoliri zadarnice. Echipele de salvare nu pot face nici o treabă. Zorile întristate se ivesc. Acum erau

adunați în jurul focului mineri și femei, moșnegi și copii, tot cuibul acela, împreună cu cei veniți din Reșița și din alte părți. Priveau cu toții înmărmuriți, în suflet cu revolta neputinței, uriașul stâlp de foc, de care nici acuma nu se puteau apropia. Soții, din noaptea aceea văduvite, goneau în jurul lui nebune, țipând [M.M. 280] și smulgându-și părul despletit, ce flutura în vânt; uneori se aruncau cu gura înspumată spre făclia îngrozitoare, îndemnând și smucind de haine pe bărbați, în ochii cărora luceau porniri de moarte. Dar flacăra albastră vâjâia a dușmănie, înfigându-și colții în dimineața înfrigurată. Era un rug al veacului din urmă, care prefăcea în scrum instalațiile acelea blestemate, putrede de vechime: casele ardeau și trosneau arzând, iar jăraticul grinzilor cădea mereu în adâncuri și aprindea grizuul, ale cărui explozii, bubuind sub pământ, ca salve fără nesfârșit, imaginau grozăvii de iad.

Echipele de salvare au dat un nou asalt, de data aceasta din adâncuri. Orizontul al cincilea era plin de grizu și cu stația de încărcare dărâmată, iar în al șaselea prăbușirile tavanului împiedicau orice pătrundere. S-a încercat să se abată aerul puțului Almásy spre puțul Széchen, însă nici așa nu au putut birui grizuul, care continua să țâșnească în cantități nemaipomenite. Nu a reușit nici temerara încercare de coborâre de la orizontul cinci la orizontul șase prin puț, grinzile aprinse care continuau să cadă cu flăcări în bobot făceau din primul moment iluzorie și această inițiativă. S-a închis deci, din prevedere, gura puțului și chiar galeria de transport de către el, pentru a evita alte nenorociri și pentru a începe curățirea acesteia din urmă.

Și timpul trecea în așteptarea neputincioasă. S-au înmormântat morții găsiți. Între timp, s-a ivit un nou dușman acolo jos, apa, care din cauza pompelor și a conductelor distruse a năpădit lucrările inferioare. A înecat întâi orizontul șase, apoi, la 19 februarie 1897, a umplut și orizontul cinei, începând să

curgă pe galeria lui spre puțul Almásy, în urma cărui fapt și aceasta și-a încetat funcționarea. Întreaga exploatare de la Doman era pusă la pământ, sub ochii conducerii care asista nepăsătoare la desfășurarea catastrofei.

Acum s-a putut face și bilanțul vieților pierdute. S-au [M.M. 281] scos în cursul lucrărilor de curățire cincizeci și patru de cadavre. Și anume șapte de la orizontul șase, douăzeci și unu de la orizontul cinci, zece din puț și șaisprezece din galeria de transport. S-a stabilit că au mai rămas în mină șaisprezece cadavre ale minerilor și patru hoituri de cal.

<S-au început lucrările de refacere a instalaţiilor. S-a confecţionat un scaun nou pentru molete din fier profilat – după catastrofă s-au putut „sacrifica” bani și pentru aceasta, s-a reparat casa de mașini a puţului, căreia i s-a pus un acoperiș nou, s-a căptușit puţul pe porţiunea arsă, s-au montat pompe, conducte și ghizduri conducătoare noi și, în fine, la 17 aprilie, adică după 4 luni, la puţul Széchen s-a putut începe pomparea apei. După 7 săptămâni de neîntreruptă pompare forţată, în fine s-a putut constata că pe orizontul V al puţului Almásy apa a început să scadă. Însă, temându-se de noi irupţii de grizu care puteau provoca alte nenorociri, s-au făcut indiguiri, care au întrerupt circulaţia locomotivelor în galeria de transport spre Reșiţa, până la 4 mai, și au sistat întreaga circulaţie a puţului Almásy.

La 5 mai, în puţul Széchen apa era la cca patru metri deasupra tălpii orizontului V. Atunci a început aerisirea forţată prin lucrările puţului, pentru a combate grizuul. Din acest orizont abia la 3 mai a fost evacuată apa, iar pentru a deseca orizontul VI, a trebuit să se pompeze până la 25 iulie. S-au scos din puţul Almásy 11.107 metri cubi, iar din puţul Széchen 56.160, în total 67.267 mc de apă.

Cu două zile în urmă, adică la 27 iulie, a început exploatarea orizontului V din puţul Széchen, după care s-a putut porni și din puţul Almásy la examinarea lucrărilor distruse din orizonturile V și VI ale puţului Széchen. Prin suitoarele startului 2 au coborât la orizontul VI și tot pe acolo au izbutit să scoată cadavrele oamenilor și ale cailor. A fost o muncă îngrozitoare, pentru că duhoarea pestilenţială a cadavrelor intrate în putre-[M.M. 282]facţie a umplut mina întreagă, iar hoiturile cailor au trebuit să le taie în bucăţi ca să le poată transporta prin suitoarele strâmte. Din cauza putrefacţiei, cadavrele umane au fost vârâte în saci de cauciuc și așa au fost târâte prin galeriile surpate și prin suitoarele dărâmate.>

//Abia după șapte luni s-au putut coborî în mină pentru cercetări.//[68] Lângă cadavre s-au găsit și lămpile minerilor. Dintre acestea, la două sitele metalice de la partea superioară erau stricate, iar la una sita lipsea cu desăvârșire. E bine să reținem aceste împrejurări, pentru că societatea patroană StEG se va folosi de ele la stabilirea cauzelor nenorocirii.

Mai târziu au ajuns și la locul unei explozii din stratul doi. Distrugerea a fost îngrozitoare acolo, vagonete de fier – tocate bucățele, roțile lor – zvârlite la mare distanță, iar osiile masive, din oțel de 40 mm diametru, strâmbate, răsucite și frânte. Doi vizitii de mină au lucrat în acel loc. Cadavrele lor sfârtecate erau amestecate cu hoiturile cailor, cu roca muiată a galeriilor și cu firimiturile vagonetelor, într-un noroi de nedescris, din care părțile umane nici nu s-au mai putut alege.

A fost o fugă groaznică sub pământ în acele momente ale exploziilor, poziția cadavrelor înșirate pe culoare o arăta clar. Pe unii pământul surpat sau cărbunele dislocat de puterea exploziei i-a prăpădit cu totul. Erau amestecate în acest cărbune blocuri din stânca sterilului cât masa, ștenapi și grinzi de susținere, șine

[68] Paragrafele precedente, care nu au apărut în ediția princeps, au fost reduse la acest enunţ.

și vagonete distruse. În masa lui, iarăși vagonete răsturnate, frânte, cu roțile în sus. Din bazinul de colectarea apelor, de sub orizontul șase, dintre grinzile carbonizate căzute în el la arderea puțului, au scos două cadavre întregi și câteva bucăți.

Traviesa a fost făcută practicabilă până la 5 octombrie: transportarea materialului pietros din ea a durat până la 19 [M.M. 283] octombrie. În ziua următoare a început și scoaterea cărbunelui, care a năpădit-o odată cu galeria de aerisire.

La 8 octombrie în tavanul galeriei de bază s-a produs o prăbușire a cărbunelui dislocat, formându-se o deschizătură în tavan, care răspundea până în partea de dincolo a prăbușirii. S-a pornit atunci din partea aceea un curent de grizu atât de puternic și atât de împuțit din cauza cadavrelor în putrefacție, încât lucrul a devenit imposibil. Leșinau oamenii din echipa de curățire, pe rând. A trebuit să fie retrași și întărită aerisirea. Abia în seara zilei au putut trece peste cărbunele prăbușit, de cealaltă parte, unde au găsit și ultimele două cadavre ale victimelor, care mai lipseau. Ei lucraseră în capătul galeriei, la înaintare.

Lămpile lor atârnau intacte la capătul galeriei, înfipte în căptușeală.

Au început să scoată și de pe această galerie cărbunele dislocat de explozie, precum și bucățile de stâncă smulse odată cu el. Unele erau atât de mari, încât ar fi trebuit sparte cu dinamita. Ceea ce în mina plină cu grizu ar fi echivalat cu o sinucidere. Au săpat deci în laturile galeriei, în stratul de cărbune, lăcașuri și le-au împins acolo.

În fine, după unsprezece luni de trudă, mina era oarecum curățită și se putea trece la examinarea mai amănunțită a modului în care s-a petrecut catastrofa. Versiunea dată drept cea mai verosimilă a fost următoarea:

[M.M. 284] Mai întâi s-a produs o irupție uriașă de gaze în masivul de cărbune situat deasupra galeriei de aerisire a

orizontului cinci, însoțită de importante dislocări de cărbune și stâncă. Irupția a avut semne prevestitoare, ne-o dovedește faptul că pe cei doi mineri de la capătul de aerisire curentul de gaze și de cărbune dislocat i-a ajuns din urmă în timp ce ei fugeau. Gazele irupte au luat foc de la o lampă defectă ce se găsea la crucea galeriei de bază, săpată în acoperișul stratului doi, și au explodat. Efectele dinamice și producătoare de flăcări ale exploziei au fost potențate prin cantitatea mare a prafului de cărbune zvârlit de către însăşi explozia, cât și de cel încărcat în vagonete, care aștepta să fie scos la suprafață pentru cocserii. Cantitatea de gaze irupte a fost atât de mare și presiunea lor atât de puternică, încât a oprit curentul de aer care intra în puțul de transport și a izbucnit prin acesta, nutrind timp îndelungat coloana de flăcări ce ieșea din puț. Dintre victime, patru săpători s-au sufocat în cărbunele dislocat și zvârlit pe galerii ori au murit în chinuri groaznice din lipsă de aer în porțiunile de galerii închise ermetic de acestea; cei care se găseau pe traviesa de bază a stratului doi și caii de acolo au fost răpuși de efectul dinamic al exploziei; câțiva au pierit sub prăbușirile galeriei, dar cei mai mulți au fost asfixiați de gazele de ardere otrăvitoare. În fine, unii au murit căzând în puț amețiți de gaze sau zvârliți de suflul exploziei.

Cuprinsă în formulă științifică, nemiloasă și laconică, nenorocirea a fost caracterizată pe scurt astfel:

Uriașa irupție de gaze și praf de cărbune însoțită de semne prevestitoare într-o mină grizutoasă, în care din cauza uneia sau a mai multor lămpi defecte s-a produs o explozie de gaze și de praf de cărbune.

Va să zică și de data aceasta minerul nenorocit, cu lampa sa defectă, a fost făcut vinovat.

[M.M. 285] Față de această constatare, omul de știință cu ochi critic trebuie să reflecteze adânc și să pună după aceea întrebări

incriminatoare. Se știa că stratul de cărbune de la Doman este în foarte mare măsură grizutos. S-au și produs, după bubuiturile subterane din 1893, două irupții în puțul Almásy, dintre care cea din 18 decembrie 1894 a fost simțită ca un adevărat cutremur de pământ în toată regiunea, până jos la Oravița, pe o rază de peste 40 de kilometri. S-au luat atunci anumite măsuri de siguranță. Neînsemnate toate. Pentru că scaunul moletelor a rămas tot din lemn, materialele inflamabile s-au păstrat în continuare în nemijlocita apropiere a puțului, iar în mină au putut coborî lămpi defecte, deși exista o secție pentru verificarea, repararea și întreținerea lămpilor la toate puțurile. Cum de au ieșit din această secție lămpi defecte, cum de le-au primit minerii în stare defectă, când ei știau că intră la moarte sigură cu ele? Cum de i-au lăsat supraveghetorii, care controlează oamenii la intrarea în schimb, să coboare în mână cu lămpi defecte? Cum de nu au observat porionii, șefii de echipe, în cursul schimbului, lămpile fără sită? Și mai cu seamă – și aceasta este cea mai gravă încriminare, decisivă pentru demascarea neglijenței societății – de ce nu s-au făcut în mină, cu ocazia înaintărilor, forări de cercetare premergătoare, care să dea indicații referitor la prezența grizuului și să producă o descărcare a stratului mai lentă și controlată, când metoda era recomandată în literatura de specialitate? De ce nu s-a dat atenție semnelor prevestitoare din anii precedenți? Contribuiau, poate, aceste măsuri cu o sumă prea mare la urcarea prețului de cost? Apoi, ca să terminăm cu actul de acuzare, unde au fost organele de supraveghere ale statului, vestitele căpitănate miniere, în grija cărora stătea controlul siguranței oamenilor și al materialului însuși?

Răspunsul este unul sigur. Nu lămpile minelor, presupusele lămpi defecte, au produs și sunt răspunzătoare pentru explozie, ci criminala nepăsare a societății exploatatoare. Lămpile defecte au [M.M. 286] putut fi așezate acolo și ulterior de către oamenii

societății cu ocazia lucrărilor de curățire a minei, ca societatea patroană să scape de răspunderea grozavă a acestui asasinat în masă.

*

Ochii bătrânului miner erau pironiți undeva, parcă în îndepărtări întristate, iar în glas îi simțirăm o tremurare abia perceptibilă când înșiră întrebările. Totuși, expresia feței sale rămânea oarecum liniștită. Citeam în liniile ei nespusul regret postum după viețile săvârșite cu șase decenii mai înainte, dar am înțeles că și el a trecut prin multe și că a învățat să se stăpânească. Dintr-o anumită rigiditate a buzelor simțirăm că e vorba de o liniște impusă printr-un cumplit efort al voinței. Cel puțin pentru moment. Pentru că vocea lui, când reluă vorba, era și mai voalată:

- Explozia a stârnit valuri de cumplită indignare în toată Europa. Comisii de specialiști străini, fie din practică, de la mine de cărbuni grizutoase, fie profesori ai academiilor de mine, au examinat împrejurările catastrofei și au propus multe remedii. Însă nepăsarea regimurilor burgheze nu s-a curmat odată cu liniștirea valurilor provocate de această îngrozitoare explozie. Douăzeci de irupții s-au petrecut între anii 1893 și 1909 la Doman, dintre care șase au fost împreunate cu accidentele mortale. Aceea pe care v-o povestii a fost în ordine cronologică a treia. Singura însoțită de explozie. A urmat după ea – și amintesc numai pe cele cu victime – altele:

la 24 ianuarie 1898 în puțul Széchen, cu zece morți
la 3 martie 1902 în puțul Almásy, cu trei morți
la 4 martie 1905 în puțul Széchen, cu doi morți
la 16 decembrie 1908 în puțul Almásy, cu 13 morți
la 13 ianuarie 1909 în puțul Almásy, cu 10 morți.

În total 108 morți au căzut victime irupțiilor de grizu, [M.M. 287] nemaivorbind de răniți. În cea povestită, bunăoară, au fost 12 grav și tot 12 mai ușor răniți. Putem vorbi de noroc că la celelalte irupții nu au fost explozii. Pentru că, exemplificând, în 1908, când s-au produs trei irupții, la cea mai puternică, întâmplată tot iarna, la 16 decembrie, au fost dislocate 6000 de tone de cărbune. Cu alte cuvinte, șase sute de vagoane, adică zece trenuri lungi de cărbune au fost zvârlite din zăcământ pe galerii. Nu se știe dacă ar mai fi ieșit om viu de sub pământ sau dacă ar mai fi rămas ceva din instalațiile de aici în caz că s-ar fi produs și atunci o aprindere a grizuului de la vreo lampă „defectă".

Tăcerea a durat un timp, până când un glas timid a putut să întrebe:

- Și azi? Cum stăm cu irupțiile azi?

Pe fața bătrânului miner abia acum trecu un zâmbet fugar.

- Azi? Cum stăm azi? Întrebați pe minerii care lucrează acolo jos.

*

I-am găsit la club. Jucau șah, table, domino sau sporovăiau veseli. Mulți erau cufundați în lectură.

- Irupții? Azi, cu metode de exploatare noi, nici nu se pot produce. Partidul a luat măsurile necesare. Aerisirea bună, lămpi de siguranță perfecte, control și grijă neobosită față de oameni, care la rândul lor sunt instruiți neîncetat. Iar exploatarea este astfel condusă, încât nici nu se mai pune problema vreunui pericol provocat de grizuu.

Cel care vorbea, ca și cea mai mare parte dintre oamenii din grup, era mai în vârstă. Întrebai de tineret.

- Tinerii? Zburdă la sport, în aer liber. Acum pleacă un grup la stadionul din Reșița.

Ne-am atașat grupului. Cu tinerii aceia, robuști și plini de voioșie, am făcut drumuri de întoarcere într-un sfert de ceas. Ne-au invitat să privim antrenamentul. Timpul ne zorea și nu puteam zăbovi prea mult. Totuși, din poarta intrării aruncăm o privire în stadion. Sclipea totul de curățenie și grijă. Zeci de tineri, în tri-[M.M. 288]couri noi, forfoteau pe tot felul de arene și piste, în vreme ce „seniorii" îi priveau cu jind de pe tribună. Am recunoscut pe vechii sportivi, care încă nu s-au resemnat la jocurile sedentare pe care le ofereau cluburile. Era fotbal acolo și volei, atletică și handbal, ba câțiva, cu brațele încordate, schițau atacuri de box. Cât ai clipi din ochi, însoțitorii noștri tineri își aruncă hainele de pe ei și, rămași în maiouri de sport, se amestecă cu chiote de veselie printre confrații lor din Reșița. Între timp, pe lângă noi se strecurau pe poarta deschisă alte și alte grupuri: veneau din Cetatea Fierului să-și scoată din plămâni fumul atelierelor și să-și oțelească mușchii trupului, pentru muncile viitoare.

*

Veselia de pe arena sportivă nu mai răzbea după cotitură. Am rămas singur cu pârâul care șușotea nevăzut în firul văii. Dar freamătul frunzișului sau poate ziua care trecea mi-a umplut din nou sufletul de gânduri ce roiau zănatice, se îndepărtau și iarăși reveneau cu întrebările lor chinuitoare. În luna decembrie din acel an al ticăloșiei, guvernul burghez a venit cu o propunere de a „îmbunătăți" sistemul de ajutor al muncitorilor, vestita *Bruderlade,* lada frățească, a minerilor, majorând cotizațiile lunare ale acestora, lungind în schimb timpul de serviciu, după care minerii aveau să primească pensia de bătrânețe sau de invaliditate de la treizeci la patruzeci de ani. Amărăciunea era mare. Dar trupe de jandarmi patrulau pretutindeni, baionetele

lor fulgerau amenințări cumplite. Lupta împotriva propunerii avea să izbucnească totuși crâncenă, în primele luni ale anului următor, //ca să se termine cu mineri arestați, deportați sau împușcați de-a valma, bărbați și femei, de către jandarmii fără milă.//

<Şi atunci, știind aceste lucruri, se înfipse în gândul meu o nouă întrebare, care nu cumva un miner în culmea disperării a ales aceste fel de năpraznică răzbunare, de a distruge cu totul mina, acest mijloc de împilare și de secătuire a muncitorilor și de nepăsătoare îmbogăţire a celor ce aveau?

[M.M. 289] Dar nu, nu se poate imagina o asemenea răzbunare. Un miner nu pune niciodată în pericol viaţa ortacului său. Este împotriva firii, a întregii sale psihologii chiar și numai gândul unei astfel de răzbunări. Pentru că minerul sare ca să scape, negândindu-se la a sa viaţă, pe ortacul căzut la greu, oricare ar fi pentru el pericolele. Dar să se gândească la un atare masacru! Nu, nu. În nici un chip nu s-au putut petrece astfel lucrurile. Chiar și starea faptică o spune. Întâi a fost irupţia și numai după aceea explozia.>

//Gândul la aceste monstruozități mă înfioră.// Mâinile mi se strânseră pumn. O luai de pe coasta abruptă în sus, printre copaci și tufe, ca prin vânzoleala aceasta fizică să alung gândurile.

*

Sus, pe creastă, priveliștea ce se așternea în vale m-a oprit. Din dreapta, dinspre răsărit, undele Bârzavei se strecurau liniștite de după cleanț, se dezbinau și dispăreau în multiple îndeletniciri. Soarele ce apunea le întâmpina cu lumina sa oblic, aurind contururi, case, coșuri fumegânde și copaci. Și între

aceste două extreme, magnifica fabrică, poleită și ea, dar prin locurile mai joase împodobită și cu cețurile violete ale înserării. Mina, cu visele de groază ale trecutului, a rămas ascunsă undeva la spate. Înaintea ochilor mei se desfășura acum măreață și impunătoare realitatea vie de azi. Răsunau clar încă în auzul meu vorbele categorice ale minerilor cu care am vorbit:

- Azi? Nici nu poate fi vorba despre accidente!

Era atâta fermitate în aceste cuvinte simple cum numai dintr-o convingere de nezdruncinat pot izvorî. De la obârșia Bârzavei, de la minele din Cuptoare și din Secul, până pe râu în jos, la Ocna-de-Fier și Bocșa, minerilor le-a intrat în suflet convingerea că în condițiile create de cei ce conduc destinele lor, partidul și guvernul, azi pericole de erupție sunt excluse. Ei coboară fără de nici un gând de frică. Ei știu că aerisirea este [M.M.290] cât se poate de bună, că lămpile de siguranță vechi, arzând cu ulei, au fost înlocuite pretutindeni cu lămpi electrice moderne, fabricate în țară, care pe lângă faptul că dau o lumină mult mai bună, mărind prin aceasta randamentul muncitorului, deci și câștigul lui, exclud cu desăvârșire orice posibilitate de aprindere a grizuului. Ei poartă mândri căștile sovietice de protecție, rezistente, impermeabile și totuși ușoare, care le apără în permanență capul de orice lovitură sau de picăturile de apă. Ei mai știu că grija față de om și controlul siguranței omului sunt neîntrerupte, constituind problema cea mai de seamă la mine. Și își dau seama că instruirea și ridicarea necontenită a calificării este numai în folosul lor. Iar în exploatarea condusă cu atâta prevedere nici nu se mai poate aminti problema vreunui pericol provocat de grizu. Aceasta la toate minele, din valea Bârzavei până la Dunăre, dar mai cu seamă la Anina, centrul de greutate al mineritului de cărbune din Banat.

Privesc de sus șerpuirea undelor Bârzavei. La ieșirea din oraș ea face o cotitură. Bălării știam acolo și moloz. Azi,

maluri încorsetate în pereții de beton o silesc la o comportare civilizată, igienică. Aspectul pretutindeni este de curățenie și îngrijire. Nici nu se poate altfel. După acea curbă, râul intră în Reșița Nouă, trece pe lângă blocurile acelea uriașe în care s-au mutat muncitorii de câțiva ani și ale căror geamuri mari se iluminează pe rând. O mare de lumină se aprinde, ca pe străzile unei capitale. Oameni în haine curate forfotesc veseli printre ele. O întreagă lume se agită acolo, după munca zilei toți se pregătesc să petreacă seara la o conferință, în palatul cultural, la club, la cor, la orchestră, la cercul diletanților de teatru și operă, la reprezentațiile teatrului de stat din localitate, la turneele altor teatre, opere și filarmonici, la o întrunire tovărășească și la atâtea manifestări culturale, pe care, toate, grija partidului și a guvernului le-a pus la dispoziția celor ce muncesc. În locul mersului, pe jos, autobuse con-[M.M. 291]fortabile îi reped spre orice destinație.

Pe malul Bârzavei – șoseaua. În locul hârtoapelor, un pavaj de calupuri neted ca palma. Mă duce gândul pe ea la orășelul vecin, Bocșa Montană, unde cu câteva zile mai înainte tovarășul Groza, instructorul cultural al comitetului Sfatului popular din Reșița, printre multe altele mi-a spus:

- Pe lângă întreprinderile locale, locuitorii din Bocșa lucrează în uzinele Reșiței și la minele din jur. Evident, Bocșa nu se mai poate asemăna cu acest neasemuit centru. Dar s-au construit și aici două școli pentru circa două sute cincizeci de copii. S-a parcat strada principală în tot locul unde lărgimea a permis, ea seamănă acum cu o grădină înflorită. Pe margini s-au refăcut trotuarele pe patru kilometri lungime și trei metri lățime. S-au construit pentru oamenii muncii de la Ocna-de-Fier, care din punct de vedere administrativ aparține Bocșei, cele trei blocuri muncitorești și o grădiniță de copii. Toate în timp record. Fostul sanatoriu particular Welicek, azi internat al școlii

și lăcaș al complexului sanitar, ca mâine va fi parc de odihnă și cultură. Alături de școlile elementare mai vechi s-a înființat și la Bocșa o școală medie mixtă de unsprezece clase, pe care o frecventează șase sute de elevi, având și un curs seral unde se instruiesc încă nouăzeci și doi de muncitori, care ziua sunt în producție. Se face lumină în acest cuib de verdeață și la propriu, și la figurat. Pentru că întreprinderea minieră de aici a donat comunei un cablu electric subteran devenit disponibil la minele ei, pe care populația l-a scos de acolo și l-a așezat în oraș prin muncă obștească, economisindu-se astfel 120.000 de lei la o singură lucrare. Acest cablu va deservi apropiatul iluminat al orașului cu lămpi de neon...

Înserarea s-a lăsat asupra Reșiței. Dealurile din față nu se mai văd. Dar întunericul nu poate birui marea de lumină. Ea izbucnește, strălucitoare, pe străzi, din școli, din instituții, ca și flacăra veșnică albastră care iese neîntrerupt din gura furnalelor, arătând producția neogoită, pentru pace, pentru lume, pentru binele oamenilor celor ce muncesc.[69]

[69] În ediţia din 1962 apare o sintagmă preferată în discursurile propagandistice, „pentru binele oamenilor muncii”, deși manuscrisul nu conţine nici o corectură în acest sens.

[M.M. 53] LA ORAVIȚA

Drumul-de-fier spre Oravița se abate din linia Timișoara-Reșița tocmai la Berzovia, localitate de mare interes istoric și arheologic, după cum am putut constata chiar în stație, așteptând – cam multicel – plecarea trenului. Ca să mai scurtez din timp, m-am îndreptat cu mulțimea spre bufet. Însă nu am reușit să intru, fiindcă ușa era barată de doi cetățeni, dintre care unul cu o burticică proeminentă și cu obrajii roșii de efort explica din prag celuilalt:

- Așa. Aici trebuie să aștepți. Asta să nu te supere. Și Traian-împărat a așteptat aici când a dat năvală asupra lui Decebal. Și aia era o treabă mai urgentă decât a noastră. Nu crezi? Celălalt, uscățiv și cu chip mai posomorât, nu credea. Ba da, se înverșună posesorul pântecului legat pe din jos cu un brâu împestrit. Și ridicând un deget groscior până în dreptul nasului, grăi sentențios și cu conștiința deplină a izbânzii: *Inde Bersobim, deinde Aixim accessimus*![70] Care va să zică s-a oprit la Berzovia, după cum ne-a învățat profesorul Oprea la orele de istorie. Și acela știa carte, nu glumă! Însă neplăcându-i țuica de la câmpie, Traian s-a dus mai departe spre Ezeriș, unde iscoadele sale au aflat că e mai dulce, fiind din cea de pe coastă. Când o iei în gură, parcă ești în mijlocul unei grădini înflorite, atât de mândru miroase. Asta ți-o spun io, care am umblat și io cu ceva lume!

[70] În privința lui Aixim, latinistul Dan Negrescu mi-a sugerat două căi de interpretare. Prima ar conduce la forma ușor stâlcită a lui Axis, cu sensul de punct esențial, axial; așadar, ideea ar fi că până și Traian s-a oprit la Berzovia înainte să ajungă la destinația finală, dară-mi-te noi, cei de acum. Cel de-al doilea traseu trimite la o formă modificată a lui Aizis (apare în *Tabula Peutingeriana* și la Priscilian), adică localitatea Fârliug din Caraș, pe via Lederata-Tibiscum.

Marca fiecare cuvânt împungându-l spre convorbitorul său cu arătătorul ridicat. Celălalt nici acum nu părea să creadă. Eu însă mă întorsei cu toată atenția spre cei doi.

- Ba să mai lucrezi, insistă omul meu. Nu-ți mai aduci aminte că vara trecută de sub bălegarul lui moș Toma au scos niște lespezi, pe care scria „împăratul Traian‟, și le-au dus apoi la Muzeu?

[M.M. 54] Uscățivul ridică o mână să răspundă ceva – din mișcarea moale a ei am înțeles că era vorba de capitulare în fața acestui ultim argument, însă mișcarea stârnită de sosirea trenului întrerupse convorbirea. Intrigat la culme, căutai să mă țin în urma arheologului improvizat, ca să ascult continuarea lecției de istorie aplicată. După oarecare îmbulzeală, reușii să iau loc în același compartiment cu el, despărțindu-ne doar câteva bănci. În gălăgia generală, iscată de plecarea trenului, nu i-am mai putut prinde vorbele, vedeam totuși după gesturi că își continuă de sârg explicațiile.

Linia șerpuiește aici printre colinele de la marginea câmpiei. O haltă la poalele uneia, Salcia-Banatului, îmi aminti locul de naștere al unui pictor bănățean, Ion Zaicu[71], mort în 1914, în floarea vârstei și în deplină desfășurare a posibilităților sale. Apar pe coaste nesfârșite livezi de pruni și plantații de meri, sădite, după cum putui aprecia din gingășia mlădițelor, abia de doi-trei ani. Mai încolo, pe fața dinspre soare a dâlmelor, se înșirau, într-o geometrie de diagonale întretăiate, vii. Și iarăși pruni. O întreagă industrie de pomicultură e în naștere aici, în preajma haltei cu rezonanțe alpine, Tirol. Îmi apare deodată faima nenumăratelor vinuri din această localitate, unde trenul se ușură de-a binelea de oameni. Au coborât muncitorii de la uzinele din Bocșa și Reșița, locuitori de aci. Din haltă văzui o linie ferată nouă înconjurând dealul stânga și oprindu-se în fața

[71] Numele lui Ion Zaicu este inserat cu stiloul, la corectură.

unei clădiri impozante. Mi se spuse că e clădirea fabricației. E aproape gata, i-au pus și geamurile – suprafețe uriașe de sticlă care lasă lumina să pătrundă din belșug în interior – iar mortarul dintre blocuri are deja tăria zidului de piatră. În jurul ei, în rânduri fără număr, meri tineri și pruni mai bătrâni. Crăcile acestora se frâng sub greutatea belșugului. Călătorii privesc cu toții prin geam. Mă uitam și eu la ele, când glasul rubicondului istoric izbucni plin extaz:

- Ce de deți aicea, pe crăcile astea! Ce de deți! [M.M. 55] Le privea aplecat adânc pe geam, cu buzele țuguiate în neștire, parcă ar fi sorbit dulceața nectarului. Nu i s-au dezlipit ochii de pe livada cu pruni nici la pornirea trenului; abia după ce linia se încolăci în jurul unei coline, căzu pe banca tare, cu extazul rămas în privire. Buimăcit, mai repetă cuvintele: *Ce de deți, nene, ce de deți...* Apoi, întorcându-se brusc către ortacul său, izbucni: Aici să lucrăm, la fabrica aceasta, tovarășe! M-aș lăsa de orice ca să pot veni aici!

Celălalt răspunse ceva, însă nu-i prinsei vorbele. Trenul gâfâia din greu acum printre colinele care îl acopereau peste tavan. Într-o curmătură a lor, obosit, se vede, se opri lângă o haltă minusculă, îngropată între munți de nisip gălbui. Glasul arheologului improvizat se auzi din nou:

- Ăsta-i nisipul refractar, din care se fac șamote pentru căptușirea cuptoarelor de fier de la Reșița, lămuri el pe ortacul său. E aproape cuarț curat. Aici, la vreo doi kilometri, este Binișul, cu olăria vestită de dinainte de romani, de la *agathyrsi picti*, adică de la agatirșii care își smoleau trupul cu vopsele de pământ roșii, galbene și albastre.

Era halta Doclinului a cărei clădire dispărea între grămezile cât casa. În fața lor aștepta un tren întreg de vagoane goale, pe care tineri doar cu chiloți de baie pe trupul lor, bronzați, cu părul vâlvoi și cu ochi strălucitori de bucuria mișcării în aer liber le

încărcau de zor. De cealaltă parte, un tren umplut gata aștepta semnalul de plecare, să ducă spre diferite destinații materialul valoros.

Pornirăm. Pe dreapta, o livadă, începută chiar din spatele haltei, ne încânta ochii chiar prin jocul copăceilor și al căpițelor de iarbă cosită proaspăt și împrăștiate ca într-o chibzuită decorație de covor. Apoi iarăși urcușul, cu gâfâiala trenului. Însă nu era gâ-[M.M.56]fâiala aceea obosită, care și călătorului îi produce un sentiment de plictiseală, ci era ca o bucurie ascunsă a trenului că poate zbura jucăuș printre colinele pline de soare și de umbre ale tufelor de salcâmi crescute sălbatic în lungul liniei. În fine, muntele fu biruit și ajunserăm la Surducul-Mare, unde trenul face un popas mai lung.

Satul se așterne plin de soare pe coasta cu fața spre stație, oferind panorama cunoscută a așezărilor de felul acesta. Puțin mai sus de gară, o biserică de lemn. Mă apropiai din nou de geam. Știam din lecturi că pe la începutul secolului al XVIII-lea a trăit atunci un zugrav țăran, cu numele Vlașici, care ne-a lăsat un iconostas pictat în caligrafie ieratică a timpului. Bârnele pereților negrite de viscole, însă, nu-mi spuseră decât de trecerea vremii, urma mâinilor încrucișate pe piept de două secole și mai bine rămânea în interiorul lor. În schimb, am ajuns în apropierea arheologului amator, pe care acum putui să-l observ mai de aproape. Cu gând de iscodire, zisei mai mult ca pentru mine:

Pe aici trebuie să fi fost castrul roman *Centum Putei*[72].

Momeala prinse, deoarece acela se întoarse ca electrizat spre mine.

[72] Castrul se află aproximativ la 1,5 km nord-est de satul Surducul Mare, în locul numit *Rovine* (*recte*, groapă, depresiune, loc mlăştinos, mlăstină). A fost construit de soldații legiunii a IV-a Flavia Felix în apropierea unei localități miniere preexistente. Vechile întărituri se păstrează în întregime. Săpăturile arheologice făcute în zonă au scos la iveală şi ceramică neolitică. Din latină, *Centum Putei* se traduce *O sută de puțuri (de mină)*. Se pare că numele castrului vine de la localitatea unde locuiau minerii cu familiile lor; rolul castrului era și de a apăra minele și lucrătorii din zonă.

- Nu aici, în vârful dealului, ci mai încolo, în locul pe care oamenii acum îl numesc Rovine. E dincolo de creastă. Drumul spre Berzobis trecea prin el. Și nici nu cred că l-a chemat *Centum Putei*, ceea ce înseamnă „o sută de puțuri", ci mai degrabă *Centrum Butei,* adică „o sută buți", după cum bine se vede de pe coastele acestea binecuvântate.

Vorbele lui stârniră hohote de râs din partea călătorilor. Zâmbii și eu. Dar istoricii își continuă argumentația cu chipul cel mai serios.

- Nu râdeți, eu vorbesc din carte. Mai la vale, la Como-[M.M.57]râște, vă voi arăta o coastă lină pe care o chema *Conta Bachii.* Și nu ne povestește însuși Pliniu cel tânăr că pe acolo au fost așa-numitele Grădini ale lui Bachus? Nu cresc care și acum acolo, oricât îi stârpesc pe oamenii, butuci de viță sălbatică groși cât brațul?

Și începu să ne explice cum a pornit drumul roman de la Lederata de lângă Dunăre, peste Vârșeț și Vărădia, odinioară Canonia și Arcivida, prin Comorâște și prin Surduc și cum se bifurca pe la Biniș ca să se împreune din nou la Berzovia. Toate după străvechea hartă a lui Peutinger.

Judecând după elanul care l-a cuprins văzând în fața sa un auditoriu atât de atent[73], el ar fi povestit poate încă două ceasuri, dacă la un moment oportun nu i-aș fi tăiat vorba cu câteva întrebări de ordin biografic. A ezitat un moment, apoi ne-a înșirat o poveste pe cât de amuzantă, pe atât de semnificativă.

- Am fugit din liceu de urâtul istoriei. Mi s-a umplut capul cu atâtea nume, cu atâtea bătălii, războaie, date calendaristice de memorizat, încât m-am scârbit. Mie îmi plăcea mișcarea în aer liber, să mă joc, să zburd, să simt că trăiesc, și în loc de aceasta trebuia să aud despre isprăvile lui Pipin cel scurt, ale lui Otton

[73] Prima variantă în manuscris: „Ar fi de povestit încă două ceasuri, judecând după elanul care l-a cuprins…". Corectura a fost operată cu stiloul.

cel gros, ale lui Richard cel lung și despre atâția ologi, ciungi, și degenerați, dintre care nici chiorii și nici orbii nu lipseau. Mă țineau legat cu aceștia între patru pereți, și eu voiam să văd lume, cât mai multă lume. Aș fi voit să aflu ce au făcut pentru oameni, pentru viața popoarelor, toți acești celebri nărozi dispăruți, ce au construit ei și ce a rămas după ei, dar nu mi se arăta. Ni se vorbea numai despre faptele lor sângeroase, despre distrugeri, în cele din urmă, am plecat. Evident, ca să văd lumea, m-am dus la Marină, ademenit de gândul că așa voi putea cutreiera în voie pământuri și ape, știut fiind că Marina este idealul tuturor celor fugiți din școală. Eram destul de voinic, căpitanul unui cargobot italian m-a luat la bord.

Decepțiile au urmat destul de curând. La escale, în loc să cobor și eu în porturi, rămâneam să frec dușumele negre ca smoala și [M.M.58] să lustruiesc alămuri mușcate pe apa mării. Iar pesmeții tari ca piatra mi-au amărât zilele.

M-am scârbit în scurtă vreme. Într-o zi de primăvară timpurie, un port plin de soare și de culori m-a ademenit. De la marinarii mai bătrâni am aflat că suntem în Neapole. Inima mea sălta de bucurie văzând forfoteala de pe țărm. Trei zile, cât a durat toaleta vasului, nici vorbă nu putea fi să scap. După aceea, vreo patru zile a trebuit să ajut la încărcare; căpitanul ne promisese un premiu frumos, pe care ni l-a și dat la un ceas după plecare. Era un apus de soare nespus de frumos și mie mi se strângea inima văzând cum se îndepărtează portul tot mai mult în bezna înserării. Când s-a întunecat de-a binelea, am sărit în apă, cu sacul în care aveam câteva boarfe, legat de spate.

Am ajuns cu bine la țărm. Apa nu era prea rece și eu înotam fericit. Mi se părea că valurile mă poartă singure spre paradisul visat.

Un timp, cât au ținut părăluțele, mi-a mers bine. După aceea a urmat mizeria. Hoinăream pe chei lihnit de foame, cu

zeci de alți indivizi în același hal ca și mine. Toate națiile erau reprezentate acolo. Nu vă mai povestesc cum l-am cunoscut pe Luigi, încă în zilele bune, și cum a rămas lângă mine și în cele rele. El mai făcea rost de câte ceva haleală, nici azi nu știu cum, dar ar fi fost cât se poate de prost fără el. Era un vlăjgan ars de soare ca un harap, cu vreo zece ani mai bătrân decât mine și cu dinții albi de credeai că are gura plină de orez. Și veșnic zâmbea, veșnic cânta. Îi cântam și eu cântece și doine bănățene, pe care căuta să le prindă. Dar cum naiba să tot cânți cu mațele chiorăind, de foame ?! El mă mângâia: „Lasă, că nu ține mult, și vin zile bune și pentru noi". Nu voia să mă lămurească în ce fel, dar îmi arăta un punct din orizont, peste ape, zicând că acolo, pe insula Capri, este fericirea noastră. Mai vorbea și despre un înger păzitor, care trebuia să sosească cu un vapor englez.

Și într-o zi s-a și întâmplat minunea: îngerul nostru [M.M.59] păzitor a coborât din înălțimea punții în mijlocul flămânzilor de pe chei. Scund de statură, cu o burtă rotunjită binișor, sprijinită pe două picioare crăcănate și vârâte, în ciuda căldurii, în cizme, și cu fața injectată de sânge, el avea mișcările totdeauna repezite. Nici nu ne-a dat răgaz să îmbucăm ceva înainte de plecare, ci după ce a sporovit câteva cuvinte în limba lui cu Luigi, care tot arăta cu mâna spre mine, ne-a urcat într-o barcă cu motor și am trecut pe insula mântuirii. Prietenul meu, vedeam după ochi, jubila.

Pe insulă am căutat pe *signor Lorenzo*, un bătrân cu aspect de grădinar, care purta un șorț verde atârnat de gât. L-am găsit pe niște stânci, unde avea casa și o grădină atârnată pe coasta atât de piezișă, încât mi se părea că numai caprele pot să stea acolo fără să amețească. A urmat iarăși o ciorovăială pe englezește, după care îngerul a plecat, iar pe noi ne-a luat bătrânul în primire[74]. Abia atunci am ajuns să mâncăm ceva. Era vorba de

[74] Variantă inserată cu stiloul, „lăsându-ne pe noi în grija bătrânului."

săpături arheologice, pe care le făcea englezul în grădina lui *signor Lorenzo* pentru o carte mare. Vorbea cu un glas țipător acest *signor Lorenzo* și tot a doua vorbă a lui glăsuia despre un oarecare Timberio: *construzzione di Timberio, villa di Timberio, Timberio imperator grande, grande construzzione* și o mulțime de felul acesta. A doua zi am început lucrul, care nu era prea greu. De printre cleanțuri și din pământ scoteam cărămizi sparte, provenind din ziduri vechi – bucăți de marmură, unele cioplite cu frunze și chiar cu chipuri de oameni pe ele. Cum se iveau de sub cazmaua noastră, bătrânul le lua cu atâta respect și evlavie, de parcă ar fi fost nu știu ce lucruri sfinte, și le ducea englezului care stătea mai la o parte, sub o umbrelă cum au precupețele de la oraș. Acesta nu mai putea de bucurie, le examina cu același respect ca și *signor Lorenzo*, apoi le scria într-o carte mare, pe care o avea pe măsuța din fața sa. Luigi zâmbea: cu gura până la urechi când auzea mormăiala de satisfacție a englezului. Asta a mers așa până pe la mijlocul verii, când într-o bună zi pe îngerul păzitor l-a lovit damblaua. A fost o zi [M.M. 60] neobișnuit de caldă și el nu a grăit nici mâc, ci s-a răsturnat pe o parte. Atunci să fi auzit blestemele lui *signor Lorenzo*, care-și lovea mâinile peste cap și țipa de credeai că lui i-ar fi murit cineva. Luigi nu a zis nimic. Și-a întors doar palmele bătucite de cazma și a ridicat din umeri.

Necazul a fost că noi nu luaserăm bani de la englez, lăsându-i să se adune o sumă mai mare. Masa, pe care ne-o servea *signor Lorenzo*, ne-o plătise la timp. Însă pentru munca noastră, acesta ne-a dat să-i împărțim lucrurile cum vom ști. El avea un contract cu lordul, căci era neapărat un lord, după spusele gazdei, pentru care urma să se înțeleagă cu rudele și moștenitorii. Dacă va primi ceva și pentru noi, ne va da. Luigi, nepăsător, a acceptat. Am împărțit hainele frățește, iar din celelalte boarfe m-a lăsat să-mi aleg câteva cărți groase, cu chipuri de tot felul pe ele.

Erau manuale de arheologie și de istorie, pe care le-am răsfoit seara, după încetarea lucrului. El și-a ales niște instrumente, despre care eu nu știam la ce ar fi bune. Așa am plecat de pe insulă, vânzând câteva costume rămase de la englez, care pentru amândoi erau nepotrivite.

- De la moștenitorii lordului nu ați primit nimic? întrebă careva din compartiment.

- Cât ai primit dumneata, atât am primit și eu. Dar nici nu aș fi putut aștepta rezultatul corespondenței, mă chema iarăși dorința de a colinda lumea.

Am pornit tot pe un cargobot. Ca personal inferior duceam aceeași viață ca și mai înainte. Ceva acum totuși era schimbat. Aveam cu mine sacul cu cărți, cu care m-am împrietenit în cursul lungilor călătorii pe ape. Am văzut din ele ce au făcut oamenii de odinioară, cum s-au trudit și s-au zbătut până au ajuns la civilizația de azi. Am văzut ce aș fi dorit să văd odinioară, când umblam la școală.

Dar citind și tot citind, m-a cuprins dorul să văd și ce au făcut oamenii de la mine de acasă în cursul secolelor. Și așa, vorba bănă-[M.M.61]țeanului, am întors ruda către casă. Pe la Capul Horn am venit, străbătând Atlanticul și Pacificul de-a curmezișul. Dar nu mi s-a urât. Îmi petreceam timpul cu tovarășii aceia prețioși, cu cărțile de arheologie.

- Și cu ce te-ai ales din atâta amar de drum?

- Cu ce m-am ales? Cu o învățătură. Că nicăieri nu e mai bine decât în țara ta. Între cele două războaie am lucrat la Reșița, la Nădrag, la Anina și în toate minele și am lucrat în toate locurile unde se făceau săpături. Pot să v-o spun, cunosc tot ce e pe pământ și sub pământ în acest colț de țară. Nicăieri nu am stat mai mult decât îmi trebuia, pentru că anii treceau și erau atâtea de văzut, de descoperit, și mă mânau neastâmpărat și dorința nebună de a cunoaște totul. Dacă din liceu nu am putut profita,

am vrut să învăț din viață, din frământările ei. Și am reușit în bună parte.

L-am crezut. Vorbele lui trădau dacă nu pe specialistul migălos, în tot cazul buna lui orientare.

Trenul, pornit pe neobservate, acum mergea la vale. De dreapta zărim grămezi de piatră spartă, pe care concasoare cu fălcile flămânde o zdrobeau neîncetat. Linii înguste se desprindeau spre poalele munților în granit, în flancurile cărora s-au adâncit nenumărate cariere. Glasul istoricului izbucni:

- Apoi, dacă merge așa cum s-a pornit, în scurtă vreme nu mai rămâne nimic din namila asta de munte. Când am trecut pe aici ultima dată, cu vreo zece ani mai înainte, abia erau în două locuri cariere.

Urmă un tunel scurt și iarăși livezile de pruni. Trenul pufăia acum vesel, coborând pe coastă. Se opri la mai multe stații, dintre care una construită din nou. La alta văzui linii noi de garaj: se înșirau pe ele vagoane-locuințe pentru muncitori. Trecurăm și Cărașul: acolo arheologul ne arătă, paralel cu al nostru, podul Mariei Terezia pentru drumul de țară, după care începu iarăși urcușul. În fundal apărură, violeți pe cerul albastru, Munții Maidanului, [M.M.62] cu splendide viaducte ale liniei ferate către Anina încălecate peste văi. Ne strecurarăm și noi pe spinarea unuia reconstruit de câțiva ani, mai puternic decât a fost, după ce nemții în retragerea lor îi zguduiseră explodând câteva kilograme de trotil la picioarele lui. În cele din urmă, ridicat deasupra peisajului și iarăși printre livezi cu pruni, trenul lunecă lin spre gara Oraviței.

De departe ne-a întâmpinat aci, făcându-ne semne de prietenie cu gâtul său de girafă, un excavator uriaș. Când am intrat în gară, am văzut cum mușca flămând din coasta dealului, creând o suprafață largă cât o piață, pentru viitoarea împletitură a șinelor. La capătul celălalt al gării, unde pe vremuri știam o

dâlmă tăiată în două pentru o singură linie, cea mai veche din țară, care, începută în anul 1846, ducea spre Dunăre, până la portul Baziaș, cum se despica o prăpastie mare. Excavatorul a devorat și din această dâlmă jumătate pentru aceeași amplificare a stației. Între cele două mușcături, echipe de muncitori forfoteau ocupați cu tot felul de treburi, așezând șine, montând macaze și alte ustensile și ridicând construcții pe margine, după semne marcate dinainte.

Alături aștepta, gata de pornire, trenul de Anina. Privim cu jind la el și cu invidie, știind că va străbate cea mai pitorească linie a țării. De data aceasta însă, noi vom coborî la parterul stației, ca să luăm de acolo autobuzul care ne va duce în oraș.

Nu vă mirați, am spus bine. Vom coborî la parter. Pentru că stația din Oravița este, cred, singura stație din țară unde trenul se oprește la etaj, iar călătorul coboară la parter ca să ajungă la șosea.

E țara muntelui aici, a pădurilor bogate și a minelor străvechi. De aceea trebuie să ascultăm câteva din poveștile lor atât de străvechi, ca să desprindem ceva pentru viitor, //pentru viitorul fericit al țării noastre, pe care îl făuriseră oamenii muncii, sub conducerea partidului//.

*

[M.M.63] Pe file îngălbenite de vreme, în anul 1808, Michael Fischl, vicearhidiacon și paroh al Oraviței Montane, la porunca episcopului său de Timișoara a înseilat în curgătoare limbă latinească un *Cronic* al orășelului, prin care ne-a transmis o naivă, dar drăguță legendă cu privire la descoperirea bogățiilor minerale de aici. După Fischl, această descoperire se datorește unui păcurar din Oravița Română, sat care, conform relatărilor

din *Cronic*, a existat „cu mult mai înainte". Iată cum s-ar fi petrecut lucrurile:

Cică acest păcurar în căutarea unor pășuni bogate a pătruns adânc cu oițele sale prin codrii de pe coastele blânde ale dealurilor care însoțesc valea Oraviței. Și tot mergând și iarăși mergând, a găsit în drumul său un luminiș, unde iarba era grasă și reavănă, pentru că mai încolo un pârâiaș o uda cu undele sale, ce clipoteau încet prin malurile înflorite. S-a oprit deci în poiana plină de soare. De bună seamă l-a ademenit și cântecul păsărilor care zburdau prin copaci și care l-a ispitit să-și scoată fluierul și de vreme lungă să se ia la întrecere cu ele. Dar iată, cum cânta cu gândurile rătăcite numai el știa pe unde, deodată o sclipire mai tare decât a stropilor de rouă, de pe firele de iarbă, îi fură privirea. Era ca un foc de pietre nestemate, un joc de culori în albastru, în galben, în violaceu și în roșu intens, așa cum este uneori cerul la ivirea zorilor. Intrigat, se apropie și începu să scormonească pământul cu vârful boatei sale. Tot mai multe pietre de astea sclipitoare ieșiră la iveală, pe care el le strânse până își umplu traista.

Nu ne spune legenda ce s-a petrecut în creierul lui atunci: le-a adunat numai ca să se joace copiii cu ele sau s-a gândit la bogăție. Dar, după ce a coborât cu turma la sat, el le-a arătat tuturora, chiar și primarului comunei. S-a stârnit mare vâlvă atunci prin sat. Pietrele au trecut din mână în mână, până când unii dintre „superiorii" ciobanului, poate „obercnezul", le ia și le trimite șefilor și mai mari de la Timișoara ca [M.M.64] să le examineze temeinic. La rândul lor, aceștia, neavând la îndemână probatori, adică încercători de metale, sau nedând crezare spuselor lor, le „înaintează", cum înaintau toate problemele ce li se păreau mai grele, *Înaltei Camere Montanistice Cezaro-Crăiești* din Viena, spre luare de hotărâri.

Împăratul – pentru ridicarea binelui public în părțile cucerite, ne asigură cronicul – nu a pregetat, ci în anul 1703 trimite o întreagă expediție de recunoaștere, compusă din treisprezece mineri tirolezi sub conducerea maistrului de mine – așa se numeau pe atunci inginerii conducători de exploatări miniere – Matei Bunner, a căror misiune a fost „să iscodească munții, pietrele și mineralele".

Oricâtă mândrie ne produc relatările vrednicului vicearhidiacon, de cuvintele căruia nu avem motive să ne îndoim, trebuie totuși să aducem o mică rectificare acestei povestiri. Nu el a descoperit cele dintâi mine la Oravița. Mine au fost exploatate în jurul Oraviței încă[75] de turci, despre care puțurile, galeriile și haldinele găsite[76] de austrieci la venirea lor aci vorbesc elocvent, iar un sat din apropiere este numit din anul 1437 ca localitate montanistică. Dar și romanii au avut exploatări aci, după cum anumite construcții miniere caracteristice și scule găsite prin munți ne-o dovedesc.

Nu ni s-a păstrat raportul lui Brunner, însă nici el, nici tovarășii săi nu se mai întorc la Tirol, ci se stabilesc la Oravița, unde cu ajutorul minerilor localnici, rămași pe loc după plecarea turcilor, încep să exploateze minele vechi, părăsite de turci și să deschidă altele noi. În felul acesta, încep să ruleze filmul trecutului miner al Oraviței.

Vedem în acest film ridicându-se în anul 1718 un furnal, [M.M.65] primul clădit de austrieci în Banat, apoi ciocane și vetre, cuptoare mai mici și tot felul de instalații în legătură cu mineritul și prelucrarea metalelor. Vedem apoi sosind cete vesele

[75] Adverbul„ încă" a fost inserat cu stiloul. Nu a apărut în textul publicat în 1962.

[76] Prima variantă, „descoperite", apare şi în ediţia princeps. În manuscris, „descoperite" a fost tăiat cu mai multe linii şi înlocuit cu „găsite". Nici celelalte corecturi operate de autor nu au fost păstrate în textul ediţiei princeps. Fraza publicată a fost: „…au fost exploatate în jurul Oraviţei de turci, puţurile, galeriile şi haldinele descoperite de austrieci la venirea lor aci o dovedesc."

de muncitori, aduși pe calea Dunării în convoaie cu sutele, burlaci, căsătoriți, familii întregi, mineri și meseriași onești, cu credință într-un viitor mai bun pe pământul Canaanului nou descoperit, alături de[77] aventurieri fără scrupule, oameni care căutau o căpătuială cât mai rapidă și prin orișice mijloace, ispitiți de posibilitățile bănuite și nebănuite în această țară a nimănui și a aceluia care îndrăznește mai mult. Pentru că atunci țara era proprietatea exclusivă a împăratului, care însă locuia departe, jaful deci era liber, și până ar fi ajuns jalbele la el, jefuitorul crâncen, hiena cu ciozvârta în gură, a și fost plecată, nu de tot, ci numai cu câteva mile mai încolo, unde își putea începe din nou fioroasa pândă.

Alături de el, localnicii, stând deoparte îngroziți, din stăpâni pe al lor destin s-au trezit deodată sclavi la jug, mutați de la case și purtați în grea robie, cu carele la transporturi, cu brațele în munci și lanțuri, la cetăți și sub pământ, la mocirle și la poduri, pretutindeni unde trebuie chin și trudă pentru cel stăpân nedorit și nesătul. Apar și lacrimile noilor-veniți. Nici nu a trecut un an, când se și văd înșelați. La plecare li s-a dat o leafă bună, ei au pus temei pe ea și așa au plecat. Dar sosiți aici, din douăzeci și cinci de crițari, cât aveau pe zi, li se trag cinci, ca după încă un an leafa să le rămână numai optsprezece. Celor de pe loc – vreo doisprezece sau opt, dar de cele mai multe ori nimic. Iar în caz de murmur – lanțul cu ghiuleaua la picioare.

Și pământul își oferă bogăția cu larghețe; încă nu-și dă seama de prăpăd. Habsburgii adună: ca să poată aduna mai bine, le-ar trebui mai multe brațe. Fac o școală, deci, de mine, în 1729, pen-[M.M.66]tru a scoate fierul şi pentru turnarea lui[78]. Și filmul rulează mai departe. Alte roiuri de coloni. În cele din

[77] Prima variantă, „şi aventurieri”, a fost păstrată la publicare, deşi în manuscris fusese tăiată şi înlocuită de „alături de aventurieri”.

[78] În textul publicat,fraza se încheie după 1729, deşi în manuscris nu există niciun semn de renunţare la precizările din final.

urmă și pământul se îngrozește, își ascunde darurile în adâncuri. Socoteli și bătăi de cap atunci la centru, emisari trimiși ca să găsească feluri noi de a stoarce bunurile – pentru vistierie, pentru baluri, pentru huzureală, pentru curtea cea îndepărtată. Și pentru lacheii și birjarii cocoțați în slujbe de mari demnitari, fervalteri și ofițeri, dulăi slobozi asupra țării, ca să smulgă și să jefuiască. Se încearcă multe, dar nimic nu reușește, căci de la granițe se adună nori. Turcii vin pe iureș aspru, și cu ei deodată se ridică și poporul, localnici și coloniști sătui de ademeniri, de-a valma. În 1738 și 39. Fug zbirii, fug beamterii, căci poporul e furios, îi izbește cu izbire cruntă. Se dărâmă mine și uzine, ard topitorii cu flăcările până în cer. Bârnă nu rămâne din mărețele clădiri care adăposteau pe domni, jarul și apoi pustiul se așterne în locul lor.

Dar și răzbunarea stăpânirii este cruntă. Turcii pleacă. Vin lăncerii și curasierii, care spintecă în vârful lăncii moșnegi și copii, mortiere împroașcă schije în satele incendiate. E gerul de Bobotează, sângele vărsat nu se absoarbe în pământ, pe oglinda gheții e oglindă nouă, vâlvătaia caselor se vede în ea. Cei scăpați de sabie prin păduri se ascund, coji de cer mănâncă, întrecându-se cu fiarele, coșarele lor și ale vitelor furate au fost prefăcute în scrum. De la Mureș până-n Dunăre, de la Bistra până la Vârșeț. Apoi peste toate se așază tăcerea cumplită a iernii.

Se refac după aceea minele. Pentru Lobkowitzii, Herbersteinii, Königseggii și Reichensteinii asociațiilor miniere, acționarii mari ai acestora, după ale căror nume se botează galerii, nu numai aici, dar și în alte [M.M.67] regiuni miniere ale monarhiei. Conții și baronii au venituri uriașe, dar minerii, robotașii și chiar coloniștii o duc tot mai greu. Prețurile s-au urcat și ei tot pe 18 sau 12 crițari și o porție de pâine de grâu străinii, de mălai localnicii, sunt siliți să-și stoarcă vlaga. Încă cincizeci de ani. Pentru că exact la o jumătate de secol

revolta se învolbură din nou și prăpădul se așterne a doua oară asupra minelor și uzinelor. În 1788-89. După ce abia cu un an mai înainte, în 1787, ridicară încă un furnal la Oravița. Spre potolire, în cele din urmă stăpânirea trebuie, ca și în 1738, să acorde iertare celor răsculați, atât de mari erau lipsa de brațe de lucru și frica stăpânirii să nu-și piardă grasa ciozvârtă din gură prin o nouă răscoală sau prin sabotaj. Le era vie în amintire, atât celor de jos, dar mai cu seamă celor de sus, acțiunea haiducilor, purtată încă din primele timpuri ale ocupației, prin tot veacul, peste tot cuprinsul Banatului, de acești luptători pentru dreptate socială, care au prețuit libertatea mai presus decât viața lor și prin care poporul a dat expresie atât de mult grăitoare urii sale față de cotropitor.

Dar iată că filmul ne mai arată ceva. De pe la mijlocul secolului, în documente și hărți contemporane apar denumiri de mine și instalații miniere cu nume românești. Nu știu cum s-au petrecut lucrurile. Poate au fost mici tovărășii de mineri și țărani, cum s-au format și în Munții Apuseni și cum ne indică și numele. Poate e vorba și de macedo-români fugiți de groaza turcilor și stabiliți aci, formând tot felul de întreprinderi în legătură cu minele. Ceea ce știu este că în scurtă vreme exploatatorul le-a înăbușit și pe acestea.

Vine apoi sfârșitul de secol, stând sub semnul revoluției dărâmătoare de la Bastilii. Poporul de aici își dăduse contribuția de sânge, pământul o sorbi avid. Și ca prin înțelegere subtilă între el și cei ce îl muncesc, bogățiile coboară iarăși în adâncuri. Sunt [M.M.68] zadarnice acele zvârcoliri prin care se caută o împăcare; reluarea vieții de odinioară, de jaf și prăpăd, nu mai e posibilă. Prea mari au fost suferințele ca să poată fi iertate. Minele se închid tot mai multe, sclipitoarele metale ale păcurarului din începuturi se ascund. Se mai scot, nici vorbă, patru-cinci decenii, legile pământului, știm, lucrează încet. Se

încearcă și o miliție minieră, pe pământul suveran al minelor. Este împotriva suflului de libertate și de aceea va fi măturată în curând. Căci pământul se răzbună mai departe, înmulțind revolta tot mai mult. Foamea bântuie cumplit în anii 1815-17, încurcând mai tare socoteli și planuri hrăpărețe. Pe fila unei bucoavne, Nicolae Saviciu, „invețiatoriul Broșteniului‟, un sat de lângă Oravița, însemna atunci:

„În anul 1817 foamete și scumpete mare au fost. Oca de făină și cucuruz 1 florint și 15 crițari: au fost prin sate și oca de cucuruz boabă 1 florint. Prin orașe s-au vândut cu 54 crițari, dar și cu 1 florint. La Biserica Albă au fost măsura de cucuruz (16 kg) cu 22 florinți. Și numai spăiile din pustă și bogații aveau și cereau lipsitului cât el nu putea să dea, că își dau oamenii marvele (vitele) și lucrurile mai cu preț, cum îs salbele de taleri de podoabă muierilor tinere, pentru bucate puține și în slugărit se băgau pe multă vreme înaintea unii, că bogații tare neîndurători de foamea mulților au fost și luat pe nimica lucruri, marve și oameni în amar slugărit. Însemnez pentru ca să se știe, eu, Nicolae Saviciu, în iuniu al 29-lea 1817...‟

Da, foametea și sărăcia numai pentru cei de jos a fost. Pentru că cei de sus mai puteau huzuri în lefuri mari. Asociația minieră le aducea alimente la prețul convenit, așa că ei au putut să ridice[79] teatru tocmai în anii foametei cumplite, în 1816 şi 1817[80], inaugurându-l la 5 octombrie. Vine acolo și împăratul Francisc al II-lea cu împărăteasa Carolina Augusta și cu o suită întreagă de fețe înalte, sfidând foametea, şi pornesc banchete şi festivaluri[81]. Și tot cu acele [M.M.69] vremuri (1815) au

[79] Variantă în manuscris, „nu le-a fost greu să ridice teatru”

[80] Anul 1816 e adăugat cu stiloul, urmat de „şi”, dar corectura nu apare în textul publicat.

[81] Varianta iniţială a frazei se opreşte la „sfidând foametea”. În această formă apare în ediţia princeps a textului. „Şi pornesc banchete şi festivaluri” e adăugirea autorului, operată cu stiloul în manuscris.

putut monta la Ciclova, pe atunci suburbiu al Oraviței, loc al căror vestite ciocane de aramă, o monetărie, în grai bănățean „bănărie", ale căror „șteampuri" bat crițari de aramă, marcați cu distinctiva inițială O, ca să se știe că sunt de la Oravița. Lâncezeala minelor, însă, nu se oprește. Vin iarăși, ca și cu un secol mai înainte, prinți și supuși demnitari să încerce o refacere. Nici mina de aur, mândra Elena, a familie Horvat nu sporește în belșug. Rânduri-rânduri vin. Însă totul e degeaba, alt suflu trebuie aci, alte rânduieli. Vine și '48. Un moment, pare că va fi o reînviere. Însă totul intră în declin, nu Habsburgii sunt aceia care să aducă suflul nou. Ce pot face ei este să adune din mâinile asociațiilor miniere și să le vândă după aceea pe toate, cu întreaga regiune cărășeană, capitalului, pentru capital, faimosului StEG. Și odată cu ea, să vândă și pe locuitorii care iarăși devin sclavi. Sclavi ai noului stăpân. Pentru că minele vechi se închid, lăsând loc unei epoci de fier, dură ca acesta, dură ca sufletul celor ce îi purtau atunci destinele.

*

Stau pe o bancă în părculețul din mijlocul orașului, la umbra plopilor cu frunze tremurătoare, care înconjoară acest plăcut loc de reconfortare de toate părțile. Printre rondurile verzi și pline de flori, alei cochete șerpuiesc într-o încâlcire geometrică. Ele sunt galbene și din nisip bătut. Dar dacă râcâi ca de-o palmă sub nisip, dai de zgură neagră, groasă de mai multe palme. În copilărie ne-am distrus bocancii și mingea de fotbal prin zgronțurile ei. Stratul negru se întinde pe sub stradă, până la poala dealului de dincolo, așternându-se și sub tăpșanul pe care se ridică azi frumoasa clădire a Raionului. Înainte de Raion, o moară de foc era aci, o clădire uriașă, cu patru etaje, din care făina se ducea la Londra, la Paris și până în Japonia. Era

faimoasa făină bănățeană, pe care acționarii străini ai StEG-ului o căutau de [M.M.70] zor. Nu numai să o mănânce, ci mai cu seamă să o speculeze. De prin anii șaizeci și opt ai secolului trecut. Dar înainte de moara de foc se înălțau aci cuptoare de topire, acele cuptoare care își vărsau bogăția de metal spre toate părțile lumii. Spre Bosnia, unde meşteşugari isteți ciocăneau din ea frumoase tăvi și filigene, ciupuri și cupe cu gâtul zvelt, tingiri și vase mari, căldări cu înfăptuirea atât de proporțională, încât credeai că-i vorba de o podoabă și nu de un vas de utilitate cotidiană. Pe fața lor, a tuturora, puterea de plăsmuire a orientalilor înșira o lume întreagă de visări. Curgea metalul spre Veneția, unde aceleași vase erau smălțuite cu alte minuni; spre Constantinopol, de unde pătrundeau la Fatmele din țările arabe, la Viena, la Nürnberg, la Bucureşti, la Cracovia și la Lemberg, la Raguza, la Porto Ree, la Triest și la Regensburg, la Fiume și la Leibach. Se căuta metalul din Oravița în Polonia și în Tirol, în Silezia și în Ardeal, în Valachia, în toată Austria și iarăși în Turcia. Din 1720. Nici nu s-au terminat bine războaiele, când Habsburgul a și început să vândă turcului bogății din minele Banatului luate de la el. Sângele ostașilor căzuți nici nu se zvântase, când negustori isteți au și pornit cu mărfurile lor ca să umple visteria cotropitorului, care plătea metalul la mină cu 30 de florinți chintala și o vindea cu 45 și cu 50, împrăștiind-o în roza vânturilor, a tuturora.

Stau la umbră și privesc. La capătul de la vale a părculețului, o casă mititică stă smerită sub acoperișul vechi. E casa de unde un bătrân librar împrăștia lumină; librarul Țăranu, care s-a încumetat să editeze primele compoziții ale lui Ciprian[82] Porumbescu, în 1880. Dincolo de ea cu două-trei case, casa lui Mița Moalărul, a pictorului Dimitrie Popovici, unul dintre cei șase pictori localnici, care au avut de lucru aci cu o sută și atâția ani mai înainte.

[82] Varianta inițială în manuscris, „compoziţii ale lui Porumbescu”.

George Popovici e primul, lucrările lui se întind peste sfârșitul veacului al XVIII-lea Apoi fiul său, Mihai, revoluționarul din 1848, membru al comitetului de mineri, care în acel an a luat conducerea destinelor în [M.M.71] micul orășel montanistic, patron și învățător al lui Nicolae Popescu, cel mai de seamă pictor la Banatului în secolul trecut, pe care îl va urmări și după plecarea lui la școli străine, din orașe mari, cu grija și cu ajutorul său. E Dimitrie Popovici și Turcu Dimitrie, cel mai prolific, cu ginerele său Nicolae Hașca, și e blândul Matei Popovici, a cărui viață este tăiată crunt de „ieftică" la numai treizeci de ani, după ce cu câteva luni mai înainte își înmormântase copilul fraged și răpus de aceeași boală. Și, în fine, vedem și pe al șaptelea, pe însuși Nicolae Popescu, care an de an vine aci din mari depărtări, de la Viena și de la Roma, să picteze biserica din Oravița cea din vale, cea țărănească și pe binefăcătorii săi, fruntași din cea Montană, care l-au ajutat să pornească la școală.

Privesc și spre stânga. Două busturi impozante se profilează pe pata unei clădiri mari de la poala dealului. Clădirea e a liceului, iar busturile: unul al lui Damaschin Bojincă, celălalt – al lui Eminescu. Bojincă s-a născut la Gârliște, un sat de pe Valea Cărașului, și a umblat la Școala latină de aci, înființată în anul 1793. Terminând cu școlile medii, s-a dus la Pesta ca să studieze Dreptul. Dar problemele de cultură și de literatură îl preocupau în aceeași măsură, îl vom vedea deci redactor-șef la prima revistă românească din Pesta (mai târziu vor fi și altele acolo, conduse de bănățeni), la *Biblioteca Românească* a lui Zaharia Carcalechi, unde era și principalul colaborator. Își câștigă astfel epitetul de „preaînvățatul și învăpăiatul de luminarea neamului", care îi deschide calea spre capitala Moldovei, unde organizează înalte dregătorii și catedre de învățământ superior nou înființate, ca și celălalt vajnic luptător bănățean pentru cultură și libertate, Eftimie Murgu.

Busturile sunt creația sculptorului cărășean Romul Ladea, care și-a început studiile de la oraș în această clădire mare. Locuia la doi pași de școală, la tanti Sofi, o femeie săritoare, foarte deșteaptă și foarte umblată[83], ajungând în tinereţe în case boiereşti [M.M. 72] din Turnu Severin.

Am pornit pe lângă școală, în lungul râulețului care curge nevăzut sub boltitura sa de piatră. La un moment, el se descoperă. Un pod e acolo, și lângă pod – căsuța lui „tanti Sofi". Parcă acum e mai mică și mai gârbovită la pământ. Dar ferestrele lucesc a prietenie ca și mai demult, deși tanti Sofi nu le mai șterge, ea dereticând acuma undeva departe, acolo unde se duc sufletele blânde.

E plin de soare colțul acela, casele se gudură cu bucurie în lumina lui. Toate sunt micuțe și cu glastre în geam. Una mai din fund se înalță parcă o idee peste ele. Da, am recunoscut-o. E casa lui Manciu, vestitul inventator de la Oravița. Mi-l amintesc înalt și zvelt, cu fața îngustă, pe care bărbișonul alb i-o lungea și mai mult. Trecea grav pe stradă. Adusese o perfecționare mașinii de cusut pentru care obținuse brevete în mai multe țări. Și voia să înjghebeze o fabrică pe bază de cooperație pentru a fabrica mașinile de cusut „sistem Manciu" aci la Oravița. Emisese prospecte și lansase liste de subscripțiuni. Una mi-a ajuns în mână. Privesc cu emoție acest document al inventivității bătrânului croitor, pornit dintr-un sat vecin, Răchitova, de care îl legau, cu toate drumurile sale prin întreaga Europă, fire atât de puternice, încât și temerara[84] sa întreprindere tot cu oameni din sat a voit să o facă. Vedem[85] subscriind acolo, de exemplu, pe economul Maxim Stan, de la nr. casei 17 – câte 100 de florinți

[83] Aici se încheie fraza în textul publicat. Ediţia princeps a extirpat finalul frazei (aşa cum fusese scris de Virgil Birou), din motive ideologice – pentru că referinţa la „casele boiereşti" are, în text, conotaţii pozitive.

[84] Varianta iniţială în manuscris, tăiată cu stiloul, a fost „curajoasa".

[85] „Vedem" a fost inserat cu stiloul în manuscrisul dactilografiat.

fiecare. Conform devizului, o mașină completă ar fi costat 50 de forinți. Ea s-ar fi putut vinde cu 150, rămânând totuși sub prețul mașinilor Singer de 200 și 250 de forinți. Câștigul s-ar fi împărțit frățește: o treime inventatorului, o treime „mehanicului", care o confecționează din piese turnate la Anina, și o treime tuturor celorlalți semnatori de capital, dintre care cei mai mulți purtau cioareci de aba. Iată un gând frumos, răsărit în anul 1897 la Oravița, care, în plină eră capitalistă, așază câștigul brațului de muncă alături de câștigul capitalistului divizat la rândul său în conformitate cu sumele subscrise şi [M.M.73] alături de munca spirituală a creatorului, care mai trebuia să întocmească planuri şi să ducă toată sarcina administraţiei şi a distribuţiei.[86]

E de prisos, cred, să mai spunem că proiectul nu s-a putut realiza în acele timpuri, ceea ce însă nu l-a împiedicat pe falnicul bătrân să umble cu capul ridicat a demnitate, știind el bine că și-ar fi putut umple pieptul, dacă ar fi vrut, cu medaliile și decorațiile primite, păstrate discret acasă, alături de diplomele de recunoștință, cu care își tapițase[87] pereții camerei de lucru.

Am trecut mai departe. De stânga se înalță dealul, în față, pe un tăpșan ținând biserica, iar pe coastă, până la creștet, cimitirul. Ne-am oprit aci. Pe o lespede scrie: George Constantini. Un nume ca toate numele. Și totuși, de acesta se leagă o întreagă istorie. Purtătorul lui, un român din Satisla Macedoniei, a fugit de acolo în anul 1770 și s-a stabilit în Oravița. A lucrat în minerit și printre minerii din Oravița s-a simțit mai bine decât acasă. Din câștig, o bună parte o sacrifica pentru scopuri

[86] Textul publicat a suferit modificări ce nu apar în manuscris. Redăm varianta din ediţia princeps: „Iată un gând frumos, răsărit în anul 1897 la Oravița, care, în plină eră capitalistă, așază câștigul brațului de muncă alături de câștigul celui care a venit cu bani în asociație și alături de munca spirituală a creatorului, care mai trebuie să întocmească planuri și să ducă toată sarcina administrației și a distribuției."

[87] Varianta iniţială, „cu care îşi putea tapiţa pereţii camerei de lucru." Corectura a fost făcută cu stiloul.

culturale, pentru școală și biserică. De aceea a și binemeritat placa de marmură de ctitor. Dar mai important decât această activitate a fost faptul că a dat poporului său doi fii, care viața lor întreagă și-au închinat-o luptei pentru lumină și dreptate. Cel dintâi, Dimitrie, a fost printre primii profesori ai școlii pedagogice din Arad, înființate în anul 1812, tipărind în această calitate cărți didactice și de cultură. Coleg deci cu Țichindeal. Celălalt a rămas acasă, miner[88]. Alături de cei mulți, de cei de jos. Între anii 1818-20 el a scos o gazetă la Oravița și a redactat, tot pe atunci, un memoriu în interesul mineritului. Dar cea mai de seamă operă a sa este al doilea memorial al său, tipărit în formă de carte, în anul 1857, demascând abuzurile și luptând împotriva samavolniciilor săvârșite în regiunile miniere cărășene de către StEG, care călca în picioare libertăți garantate de legi și drepturi elementare ale muncitorilor de tot felul. E un cumplit protest această carte; aflăm din ea metodele societății exploatatoare: amenințări cu excluderea minerilor de la casa de aju-[M.M.74]tor și bătăi cu „biciul de câine", pentru ca ea să-și poată vedea cât mai ușor de interesele ei hrăpărețe. Se mai cere în ea și un statut comunal legal pentru mineri, ale căror așezări au fost declarate încă din 1737 orașe miniere, cu toate drepturile ce decurg din această situație, însă rămase prin vânarea regiunii, la bunul-plac, necontrolat și abuziv, al noului exploatator.

---

[88] De familia Constantini s-a preocupat Ioan D. Suciu. Ioan Constantini apare în *O lucrare asupra minelor bănăţene scrisă de un Macedo-Român*, publicată în „Balcania", V, 1, 1942, p. 429-431. Muzeul Banatului deţine manuscrisul unei lucrări economice semnate de Ioan Constantini, *Denkschrift über die banatter Bergwerke Oraviţa, Moldova, Sasca, Dognascka, Bogschan, Recsitza, und ihre filialen mit Rücksicht auf das Gemeindewesen als Beitrag zur Geschichte dieser Bergwerke* (1857). La invitaţia lui Victor Papacostea, Ioan D. Suciu va scrie şi *Un dascăl macedo-român din Banat: Dimitrie Constantini (1792-1865)*. Cele două studii publicate de I.D. Suciu despre Ioan şi Dimitrie Constantini pot fi consultate în *Anexele documentare* ale lucrării lui Silviu Mureşan, *Preocupări istoriografice la Ioan Dimitrie Suciu: macedo-românii*, „Astra Salvensis", III, 6, p. 88-111.

Pașii ne poartă mai departe. După zidul lung al arenei de sport ne întoarcem spre stânga, spre Ogașul Mare, cartier pașnic al muncitorilor de mai bine de două secole. La mică depărtare de colț, o căsuță de lemn ne atrage atenția prin veranda luminoasă de sticlă, dispusă în lungul întregului etaj. Viță-sălbatică se înșiră peste geamuri, frunzele lor sunt verzi și roșcate, iar toamna – îngălbenite în toate nuanțele. Ele ne-o fac dintr-odată prietenă. E casa pictorului Turcu. Ne închipuim acolo pe bătrânul artist, cu barba albă de profet și cu ochelarii veșnic pe vârful nasului, lucrând în verandă la lumina strecurată diafan printre frunze. Câteodată, se oprea din lucru și privea spre acoperișurile caselor, spre soarele care apunea umplând în văpăi zarea. Apoi obosit, își ștergea pensulele și cobora în colț, unde era birtul Cununa Verde, locul de întâlnire al maistorilor și al intelectualilor din Oravița de pe vremuri. Un fel de „casină", cum i-am spune în termen contemporan, în care însă nu se mai servea și câte un vin bun de la Ciuchici sau o țuică de pe dealurile Ticvaniului și ale Cârnecii.

Revenim în fața liceului. În drum ne luăm oboseala și urcăm în cimitirul de pe coasta piezișă, așezat în terase. De la intrare, în zidul care sprijină dealul, ne întâmpină criptele a trei pictori, Dimitrie și Mihai Popovici și Dimitrie Turcu. Găsim acolo și mormintele scriitorilor Simion Mangiuca[89], academicianul, și Elie Trăilă[90], care în scrierile sale cerea și practica un fonetism categoric, convins că este singurul sistem potrivit în dezvoltarea limbii noastre. Mai dorm aci somnul de veci bătrânii dascăli ai minerilor, [M.M.75] Iosif Novac, Gh. Drăgoescu și Gh. Jianu, neuitați nici azi.

[89] Simeon Mangiuca (1831, Broşteni – 1890, Oraviţa), folclorist, membru de onoare al Academiei Române. Studii secundare la Oraviţa, Seghedin, Lugoj, Oradea. Studii de Drept la Budapesta, unde şi-a dat şi doctoratul.

[90] Elie Trăilă a fost un avocat din Oraviţa, personalitate reverberantă a Banatului. A fost secretar la Şcoala civilă din Oraviţa între anii 1876-1879 şi preşedinte al „Reuniunii învăţătorilor români de la şcolile confesionale gr.or. din dieceza Caransebeşului”.

Urcăm treptele teraselor până în vârf. O panoramă splendidă a văii se desfăşoară înaintea ochilor noştri, de la câmpia dinspre soare-apune, peste dealurile mereu crescânde ale Prisăcii, până la cele două Tâlve, masive, bogat împădurite şi cu sânul odinioară plin de metale, din partea de sus a oraşului. E o încântătoare simfonie de culori priveliştea aceasta. Peste tot florile primăverii, albe, roz-pal, roz-intens, înviorând verdele de toate nuanţele de pe coasta cimitirului şi de pe celelalte coaste. Se presărau ca o cenuşă diafană aceste flori în violetul perspectivei[91]. La picioarele noastre, biserica uriaşă de jos se piteşte ca o jucărie, turnul ei verde şi aurit pierzându-se printre sulurile brazilor de deasupra lui. În dreapta, ştim clădirea impozantă a liceului, acoperişul ei roşu parcă se ascunde cu sfială între copacii seculari de pe versantul prăpăstios care o copleşesc. Peste vale, iarăşi[92] rândurile de case: vechimea şi aici a topit culorile zidurilor, îmbrăcându-le într-o patină molcomă şi armonioasă. Dintre ele se ridică, măreaţă şi în culori vii, clădirea Palatului administrativ, în linii arhitectonice plăcute ochiului, semn şi simbol al timpurilor noi.

Ne vine greu să ne despărţim de această privelişte, însă timpul ne zoreşte. Coborâm şi ne oprim dincolo de liceu, în faţa unei case lungi, nu prea înaltă şi cu pereţii mohorâţi, care se aşterne tăcută în umbra platanilor din faţa ei. Frunzişul lor se înalţă deasupra acoperişului.[93] Aci era birtul lui Novac, vestitul

---

[91] Prima variantă a frazei se încheia cu „violetul perspectivei coastelor din faţă." Corectura a fost făcută cu stiloul. Ediţia princeps oferă o altă încheiere a enunţului, care nu apare în manuscrisul dactilografiat. Nu ştim dacă această schimbare a fost sugerată de Virgil Birou sau de redactorul volumului: „o cenuşă diafană în violetul perspectivei, estompând toate accentele stridente."

[92] Varianta iniţială a frazei nu includea adverbul „iarăşi", inserat cu stiloul la corectură.

[93] Prima variantă a frazei, în manuscris, a fost „Coborâm şi ne oprim dincolo de liceu, în faţa unei case lungi, nu prea înaltă şi cu pereţii mohorâţi, care se aşterne tăcută în umbra platanilor din faţa ei, al căror frunziş trece peste acoperiş." Corectura a fost inserată cu stiloul.

birt al lui Novac, a cărui celebritate era susținută de două fapte, ambele ținând spre Ciclova vecină. Întâi, aci se măsura cu larghețe demnă de toată lauda cea mai bună bere din sudul țării, berea de la fabrica din Ciclova, și tot aici cânta orchestra celor trei frați Bârcă – Alexe, Carol și Pipi, pe numele său adevărat Ștefan, a căror obârșie tot la Ciclova a fost. Birtul, la început, în negura timpurilor ocnărești, s-a chemat „La Pompierul”, după turnul de veghe din piața aceea, dar [M.M.76] mai târziu, când l-a preluat Novac, a devenit locul de întâlnire cel mai iubit al vilegiaturiștilor, care veneau la Oravița cu sutele, al intelectualilor din localitate și al conducătorilor de coruri din împrejurimi, care își aducea formațiile atât de des la emulările din Oravița. Dar nici organizațiile culturale mai îndepărtate nu înconjurau acest loc. Societatea pentru Fond de Teatru Românesc, bunăoară, de patru ori și-a ținut adunarea generală (mai întâi în 1874) la Oravița, încheindu-și programul artistic și dezbaterile de cele mai multe ori aci, la Novac, sau urcând treptele de la capătul ulicioarei, în preafrumoasa grădină de tir.

Ne întoarcem iarăși la ulița principală. Puțin mai sus de parc, pe stânga, o casă cu un balcon la etaj. E casa lui Baltazar Munteanu, un animator al vieții sociale și culturale, mai târziu ajunsă în proprietatea lui Simion Mangiuca, academicianul, în care, după cum ne asigură tradiția localnicilor, ar fi locuit Ciprian Porumbescu în anul 1880, când a fost la Oravița. Puțin mai sus, o uliță prăpăstioasă ne invită spre grădina de vară, umbrită cu tei uriași, sub ale căror poale au cântat nemuritorii muzicanți, frații Bârcă[94]. De aci cărarea urcă și mai departe, spre minele de aur. Așa se și numește această uliță, pietruită, după moda veche minieră, cu băuțe rotunjite de ape și valuri: ulița Ocnei de Aur. La capăt, lângă biserica nemțească, strada principală se

[94] O variantă intermediară a fost „grădina de vară, umbrită cu tei uriaşi – fraţii Bârcă au cântat şi aici”.

bifurcă. O ramură o ia la dreapta, pe lângă străvechile clădiri ale Direcțiunii miniere, înființată în anul 1723, și pe lângă vestitele birturi minerești „Gambrius” și „Golâmbul”[95], urcând după aceea[96] la barajele care au zăgăzuit apele pentru munca mașinăriilor de la mine. În cele din urmă, șoseaua pornește mai departe către Anina. Noi însă de data aceasta ne abatem către stânga, ca să ajungem în fața teatrului clădit în 1817, despre care se vorbește atâta, fiind cel mai vechi din țară.

O clădire cu aspect sobru, retrasă modest între copaci. Intrarea printr-un fel de portic întruchipat din coloane dreptunghiulare, care țin și etajul ieșit în proeminență. Deasupra, obișnuitul [M.M. 77] fronton triunghiular. Cu un cuvânt, cunoscuta formă clasică, echilibrată. În interior însă ne primește o sală de spectacole frumoasă, deși de dimensiuni reduse, cu balcoane împodobite cu ghirlande și alte elemente decorative florale, toate aurite și de cel mai perfect baroc vienez. Decor bogat împodobește tavanul. Este atâta intimitate în această sală, încât spectatorii nu puteau decât să se simtă una cu cei de pe scenă și prin aceștia și cu autorii. Nimic din rigiditatea, din aspectul ceremonios și oarecum ostentativ împodobit al sălilor prea mari ale epocii, care de cele mai multe ori, din această cauză, rămâneau reci, oricât ar fi impus prin dimensiunile lor. Nu era un teatru al potentaților reci și distanți. Aci totul vibrează, e căldură, oamenii se simt aproape și comunitatea sufletească, atât de necesară, plutește în aer și îi cuprinde ușor. Era pentru oameni muncind la mină. Așa se explică însuflețitele succese ale unor trupe de operă și operetă, de teatru și de dansuri venite din depărtare. Au evoluat

[95] Ediția princeps dă aceastei fraze în următoarea formă: „pe lângă vestitele birturi minerești „Gambrius” și „Golâmbul”, spre impozantele baraje care [...]”. Cum manuscrisul nu include niciun determinant al substantivului „barajele” (în afară de propoziția atributivă), probabil că modificările au fost operate înainte de bunul de tipar.

[96] „După aceea”, inserare cu stiloul în manuscris, la corectură.

aci ansambluri de soliști din Viena (cele mai multe), Berlin, Mainz, Praga, Budapesta, Bayreuth, București, Paris, Cluj, Brașov, Tegernsee, Berchtesgarden; formații italiene, germane, austriece, franceze, maghiare, rusești – ansamblul Slavianski, în 1893 și 1900. Au ascultat aci orăvițenii figuri proeminente de artiști ca A. Ronchetti, Sultana Ciuc, Irina Vladaia, A. Topler, Popovici-Bayreuth, Gh. Dima, Corfescu, Kneisel, F. Massini, Ana Voileanu, Traian Grozăvescu, Jean Bobescu, Marcela Klier, Aca de Barbu și peste toți pe nemuritorul Gheorghe Enescu. Au trecut pe aci, unele revenind de mai multe ori, cele mai vechi și cele mai noi trupe de teatru românești, a lui Pascaly, din 1868, când ajunge la Oravița și Mihai Eminescu, a lui Milo, a lui Ionescu (celebrul[97], de la Union), a lui C. Petrescu (tot din București) a lui A. Gh. Petculescu, a lui Zaharia Bârsan, a bănățeanului mort în floarea tinereții Gheorghe Bănuțiu, a lui Moruzan, a lui Mișu Fotino, a lui C. Nottara, a lui I. Manolescu, a lui Ion Tâlvan, a lui I. Sadoveanu; trece pe aci Teatrul Național din Cluj, din Craiova, din București, Teatrul Nostru al lui Sică Alexandrescu, Teatrul de Vest din Timișoara, Teatrul Cărăbuș al lui C. Tănase, dar au admirat orăvițe-[M.M.78]nii și neasămuita artă a Agathei Bârsescu. Aci s-a reprezentat, la 7 ianuarie 1889, de către diletanți locali, opereta lui C. Porumbescu *Crai nou*, prima dată în teatru propriu-zis (cea de la Brașov din 1882 fiind jucată pe o scenă improvizată), și aci s-a jucat – la 12 aprilie 1888 – prima operetă bănățeană, *Nașa Trina,* cu subiect luat din viața populară a Banatului, scrisă de Anonimus din Oravița, sub care nume se ascundea doctorul Gheorghe Vuia, un pasionat al muzicii de aci. Dar nu ocolește Oravița nici bătrânul Gh. Kiriac, când în 1923 pornește cu corul Carmen în turneu prin Ardeal și Banat.

[97] Ediţia priceps include aici forma de feminin a adjectivului („celebra”), trimiţând, prin acord, spre „trupa de teatru”. Totuşi, manuscrisul conţine corectura clară a autorului, care a preferat forma de masculin, „celebrul”, făcând acordul cu „Ionescu”).

Și toți care au plecat au dus cu ei regretul locurilor și al inimii deschise, cu care au fost îmbrățișați.

*

Am ieșit din clădirea teatrului cu amărăciune în suflet. Ce greșeli a trebuit să ispășească acest locaș al frumosului și al păcii, între pereții căruia s-au dat atâtea exemple de înfrățire sinceră, spontană și temeinică a popoarelor de diferite limbi și locuind aceleași meleaguri, cu doi-trei huligani rătăciți pe aci nu se știe de unde, să încerce o jefuire a lui? Scaunele dărăpănate, din a căror catifea smulsă buiau paiele, cortina și decorurile furate[98], ((+++)) cele fixe distruse de ciudă că nu au putut fi duse, acesta a fost aspectul teatrului când l-am vizitat prima oară, după ce valurile aprige ale războiului mi-au permis o deplasare la Oravița[99]. Un gând de cultură adăpostise un cinematograf între pereții străvechi, dar mă chinuiau gândurile atunci; refacerea va întârzia oare?

Am ajuns la baraje? Două „ziduri", cum le zic minerii, cel mai mic înspre oraș, iar cel mai mare – dincolo de el, în lungul văii, ridicate parcă de ciclopi în măiastră îmbinare din lespezi de piatră, care închid valea legând stâncă de stâncă și încruntând parcă o privire morocănoasă asupra localității[100]. În spatele lor însă, două oglinzi, două ochiuri de înălțime, în care cercurile își admiră fața de două sute treizeci de ani. Pe margini. În nuanțe brun-verzui, brazii cu făptura inversată: între ei, cu nesfârșita zâmbire, nori albi, pufoși, alunecă tăcuți, ca adâncimile întuneca-[M.M.79]te.

Stau și eu tăcut și privesc, rezemat pe parapetul zidului. O cărare urmărește de partea stângă lacurile; ascunsă în verdeață,

[98] Variantă inițială, „decoruri distruse până la completa neființă”.
[99] Această frază a fost modelată de Virgil Birou pe scheletul unei prime forme care, tăiată cu mai multe linii oblice şi orizontale, a devenit ilizibilă.
[100] Varianta iniţială, „deasupra oraşului”.

abia o zărești. Și poate nici nu ai bănuit-o, dacă tinerii strânși braț la braț, având zâmbetul fericirii viitoare în ochi, nu ar trece pe ea cu pași înceți, perechi-perechi sau în grupuri, spre locurile minunate de odihnă și întremare ce se înșiră în lungul văii. Luminișuri largi, pline de ozon, deschise în coasta muntelui, și izvoare cu ape șușotind povești ce nu se mai vor sfârșite îi așteaptă îmbrățișarea dulce a pădurii.

De cealaltă parte a Zidului Mare e Valea Minerilor. Drumul mai larg duce la gura minelor multiseculare. Ciocane fabricând unelte de fier au fost aci, în lărgirea văii, pe coasta căreia, mai sus, urcă șerpuind șoseaua Aninei. În locul lor s-a făcut apoi loc de recreație. Era frumos, neînchipuit de frumos locul acesta; parc cu fântâni țâșnitoare, cu bănci ce te îmbiau la odihnă și cu mese veșnic întinse a ospăț. Orchestra lui Bârcă îl înveselea. Dar, la câțiva pași de acolo, prin cârtogurile negre săpate în povârnișul dealului, mineri neluați în seamă se frângeau în grea trudă.

Stau pe coroana zidului și ascult. La picioarele mele, prin deschizătura deversorului, apele în prea-plin se prăvălesc la vale în vâjâit asurzitor. E ca vijelia Coșavei, care vrea să frângă codrii, răscolindu-ți în suflet fior.

- Dar cum nu-i frânge vijelia pe aceia, nici prăvala apei de aici nu va frânge nimic. Distrugătorul de energie, cu chibzuință construit, o domolește până jos, ca vârtejul ei să nu sape temelia zidului și să-l răstoarne. E cuminte omul, a învățat din pățanii.

Vorbea tovarășul meu de călătorie, arheologul improvizat, din tren, pe care în îmbulzeala coborârii l-am pierdut din ochi. Se rezema acuma lângă mine pe același parapet. Și privea prăvala înspumegată. Eram oarecum contrariat, dar nu puteam să neg un sentiment [M.M. 80] de mulțumire că l-am regăsit.

- Am pășit pretutindeni în urma dumitale, continuă el. Te-am urmărit ca umbra și ți-am citit pe față adierile de gând ca într-o

carte deschisă. La teatru am vrut să te părăsesc, dar, văzându-ți întunecarea, te-am urmărit mai departe, până aici.

Arată cu brațele spre dealuri, spre vale, spre depărtările în care aceasta se pierdea, parcă ar fi voit să strângă întreg peisajul la piept.

- Toate au fost aici în slujba câștigului. Minele, codrii și chiar[101] apa. Înhămată la roți, mâna vânturătoare uriașă de aer pentru mină și pompe care scoteau noroiul de acolo: în căderea ei, ridica săgețile, ce scrâșneau zdrobind minerul în piue și umfla foiurile pentru vântul nutritor ce trebuia suflat în Gheena flăcărilor din topitorii. Curgea metalul prin zeci de guri și în mii de chintale. De la Ocna-de-Fier, pe pârâul Moravița, până la Dunăre, în vale. Pentru câștig. Mult[102] pentru câștigul prea mare al puținilor care nu-l munceau și prea puțin pentru crițarul firav al celor ce-l scoteau din pământuri. Foarte mult[103] pentru atoatestăpânitorul cotropitor, pentru cel ce huzurea departe, în saloane parchetate și pe canapele moi, cu perne roz și cu picioare în stil baroc și rococo. Şi mai nimic[104] pentru sclavii cei de jos. De aceea s-au prăpădit toate, mina, istețe mașini și falnice topitorii, cumplite mijloace de exploatare în acele timpuri. A rămas doar piatra aceasta a zidurilor, spre învățătură.

Nu i-am întrerupt vorba. Cele spuse din pornire lăuntrică, fără întrebări iscoditoare, au limpezimea izvorului de munte și vorbele lui curgeau întocmai ca undele acestuia.

-Te-am văzut cu privirea abătută. Te-a supărat poate gândul că Oravița ar fi doar a trecutului? Nimic mai fals decât impresia asta. Oravița este astăzi a viitorului.

---

101 Adverbul „chiar” a fost inserat cu stiloul, la corectură.

102 „Mult” a fost adăugat cu stiloul, la corectură.

103 Inserarea superlativului „foarte mult” (trecut cu stiloul în manuscrisul dactilografiat) arată preocuparea lui Virgil Birou pentru construcţia simetrică a frazei şi obţinerea unei tensiuni crescânde („mult”, „foarte mult”, „mai nimic”)- mijloace narative care şlefuiesc forma iniţială, informativă, a textului.

104 „Mai nimic” a fost introdus cu stiloul, ca toate elementele de simetrie sintactică a acestei fraze.

- Și prezentul?

- Prezentul așază așternut acestui viitor. Pentru un vi-[M.M.81]zitator care trece pe aici prea grăbit faptul poate nu e vizibil. Dar oamenii muncii de aici se îngrijesc de el. Munții din jur sunt toți ciocăniți și găuriți, echipe de geologi tineri, învățați la școlile noi[105], au cântărit bogățiile[106] pe care pofta hrăpăreţului Habsburg nu le-a putut ajunge cu mijloacele lui rudimentare şi care pe acţionarii anonimi nu i-au ispitit, găsind şi ocazii de câştig mai uşor şi mai îmbelşugat altunde. Aceste bogăţii sunt cu totul accesibile metodelor de exploatare socialiste de azi. Treci Tâlvele spre Maidan sau urcă Vaderma către Ciclova, suburbie de odinioară a Oraviţei, şi vei vedea. Galeriile de la Coşoviţa şi din Cornu Tâlvii, precum şi minele baronului şi ale prinţului Lobkowitz din Ciclova, în scurtă vreme vor dudui de zgomotul muncii noi. În curând se vor înălţa iarăşi topitorii, dar nu cu fum umplând valea cu zgură neagră, ci topitorii electrice, care vor primi energie din liniile naţionale. Inginerii au făcut măsurătorile încă din toamnă pentru stațiile de transformare noi în construcție azi. Iar calea ferată care să poată primi și transporta aceste bogății ai văzut cum se pregătește. Pe distanța aceea scurtă, de vreo 80 de kilometri, de la Berzovia până la Oravița, te-ai convins cu ochii că nu a rămas palmă de pământ care să nu fi fost atinsă de suflul nou al muncii. Al muncii care de data aceasta pentru poporul muncitor va trebui să-și verse roadele, și nu pentru cotropitorul[107] îmbuibat. Se vor înființa noi

[105] Ediţia princeps schimbă timpul acţiunii şi strecoară aici o altă intarsie propagandistică, inexistentă în manuscris: „echipe de geologi tineri, aproape toți utemiști învățați la școlile noi, cântăresc”...)

[106] În ediţia princeps, toată continuarea acestui enunţ şi frazele următoare (până la „Inginerii au făcut măsurătorile”...) sunt reduse la „bogăţiile acestor locuri, pentru punerea în slujba unui viitor mai frumos, mai uman.”, deşi manuscrisul nu include nicio corectură în acest sens.

[107] Pe linia limbajului promovat de ideologia de clasă, ediția princeps a preferat termenul „exploatatorul”, în locul celui din manuscris.

şcoli de minerit lângă munții cu sute de minereuri, cum rar se găsesc altunde. Pe malul acestor lacuri se vor clădi cabine și în apă vor zburda copiii minerilor, care la rândul lor își vor scoate oboseala schimbului în bazinele ce se vor înșira în jurul apelor termale de la Ciclova sau sub platanii din curtea străvechii fabrici de bere de acolo. Aceasta a fost distrusă înainte de război de concurența haină, dar mâini muncitoare nu peste mult timp o vor reface. Va răsuna acolo iarăși doina cântată de suflete cu talent artistic ca Iustin Șora, căruntul fluieraș din Ticvaniu Mic, sau ca adolescentul Gheorghe Craiu Motoia, acest minunat clarinetist al Văii Cărașului, despre care neîntrecuții [M.M. 82] lăutari cicloveni s-au exprimat cu nespus regret: „Cântă ca un înger, păcat că nu-i de-ai noştri[108]".

Vorbele lui acompaniau acum ca un acord dulce vuietul apelor. Privirea lui, cufundată ca într-o reverie, trecea peste lucruri, nu observa nici splendidul joc de culori lăsat de trecerea soarelui spre culcuș în oglinda neclintită a lacului. Reluă povestirea cu același cuprins de sentimente:

- Ți-a îngreunat privirea pățania tristă a teatrului de la sfârșitul luptelor? Huliganii care l-au devastat au fost pedepsiți. Să nu ai nici o teamă. Iar arta trăiește și biruie totul. Azi teatrul e monument istoric, iar în capitala țării[109], oameni pricepuți se străduie să-l refacă în podoaba lui originală, adăugându-i splendori noi. Cinematograful a plecat[110] din el, s-a mutat în clădirea proprie, pe care ai văzut-o ridicată lângă parcul din mijlocul orașului. În scurtă vreme[111], teatrul nu va mai fi numai o biată rămășiță istorică, sfârtecată și păgubită, cum a ieșit din

[108] Forma „păcat că nu-i de-al nostru" apare în ediţia princeps, deşi în manuscris articolul posesiv este la numărul plural.

[109] Precizarea „în capitala ţării" lipsea din forma iniţială a frazei. A fost introdusă cu stiloul, la corectură.

[110] Prima variantă în manuscris, „va pleca".

[111] „În scurtă vreme", inserare cu stiloul, la corectură.

încrâncenarea unor ticăloși. Ci va fi ceea ce trebuie să fie – un altar viu al artei poporului, în care ansamblurile din regiune, de la Reșița și din Timișoara, dar și din cele mai îndepărtate vor fi ca la ele acasă.

Ascultam vrăjit încântarea care vibra cu atâta intensitate în glasul lui. Dar ultimele cuvinte mă surprinseră. Îl întrerupsei brusc:

- Cum vorbești așa de diminutiv despre lucrurile acestea ale arheologiei și ale istoriei, când la venire tot timpul ai făcut elogiul lor?

- Asta e altă poveste, a cioburilor lui don Lorenzo. E o poveste întreagă, da, dar cu totul altă poveste.

Acum râdea, ca la amintirea unor lucruri nespus de vesele. Apoi, între hohote care îi zguduiau pântecul, grăi:

- Uite cum a fost istoria aceea. Englezul gras și plin de bani, neavând altă treabă mai bună, a voit să-și lege numele de ceva mare și cu răsunet. A voit să scrie o carte cum nu a mai știut altul. Ca o răzbunare față de un prieten de la club, sau mai bine zis ca o în-[M.M. 83]trecere. Un pariu gen Jules Verne, un gest de snobism din partea lui, nu altceva. Don Lorenzo, om cu scaun la cap, nu a făcut decât să nutrească în mod abil acest snobism și l-a ajutat pe cât a putut. Ce scoteau vara din grădina lui atârnată pe coasta prăpăstioasă, îngropase el cu o toamnă mai înainte. Am descoperit aceasta într-o noapte cu zăpușeală, când neputând dormi am ieșit în grădină să mă răcoresc. Don Lorenzo, nerăbdător să aștepte plecarea din toamnă a lordului, îngropa în zor niște cioburi aduse de la pescarii de jos. Cu o candoare demnă de toată admirația, a mărturisit totul. Lordul era ahtiat după glorie, iar don Lorenzo voia doar să trăiască. În consecință, îl ajuta pe cât îi stătea în putere, flatând această slăbiciune a bogătașului zănatic. Greu i-a fost până l-a prins, a trebuit să vorbească mult. Dar el nu suferea de lipsă de glas, și

după aceea l-a muls binișor. Aceasta este povestea cioburilor lui don Lorenzo. Dar arheologia, cea adevărată, este cu totul altceva. Calea spre ea mi-a arătat-o veselul Luigi, poate fără să vrea. Văzând interesul stârnit în mine de cărțile englezului, în timpul cât am mai stat la Neapole m-a dus la ruinele dezgropate din lavă ale orașului Pompei și m-a purtat prin toate muzeele din Neapole. Așadar, asta e cu totul altceva. Trebuie să cinstești din toată inima truda mâinilor strămoșilor tăi, chiar și hârbul acela scos din pământ, pentru că pe această trudă clădești tu mai departe și împletești firele progresului. Acesta este al doilea rost al Zidurilor de aici, despre care îți vorbii mai înainte. Pietrele lor moșii noștri le-au clădit cu spinarea însângerată de biciul exploatatorului hain. Acest lucru nu trebuie să-l uităm niciodată.

Se opri cu dârzenie în glas. Chiar și din ochii lui izvora acum o privire hotărâtă, aproape încruntată, reacție parcă la o amenințare îndepărtată. Sau a fost numai o impresie a mea, stârnită de briza înserării, care foșnea rece printre crengile brazilor cu rădăcinile înfipte jos, în prăpastia amețitoare din fa-[M.M.84]ța barajului? Priveam peste vârfurile lor, care se clătinau abia perceptibil la un pas de picioarele mele. Furat de vraja cuvintelor care s-au stins de mult[112], mă frământam în imagini ce se aprindeau în creierii mei, luminau o clipă, apoi dispăreau în depărtări, lăsând loc altora. Am și uitat de tovarășul meu; nu erau acolo, pe creasta barajului, decât gândurile mele și în jurul lor vârfurile de brazi profilându-se în siluetă dantelată pe cerul ce pălea. Nici prăvala apelor nu se mai auzea, totul se petrecea în cea mai deplină liniște. Deodată, din verdeața aceea întunecată, un punct prinse viața. Rămurele delicate începură să freamăte într-o învolburare tot mai vie, tot mai agitată, parcă două vietăți, s-ar fi încleștat acolo într-o luptă pe viață și pe moarte. Dar nu era vorba de luptă: două păsărele, minusculi bolizi plini de farmec și de ghidușie, zbughiră din acel

[112] Variantă de lucru, „stinse de mult”.

loc chiotind chemări cunoscute numai lor. Se învârtiră de câteva ori în vârtejuri amețite deasupra văii, gudurându-se drăgăstos una de alta și ciupindu-se cu cioc delicat în chip de sărutare luată pe furiș, apoi, săgeți însuflețite, își înfipseră țâșnirea paralelă în cer, ca în cele din urmă să cadă, tot atât de brusc cum se iviră, spre brădet, în al cărui desiș se mistuiră fără de zgomot. Am rămas iarăși numai cu liniștea și cu vâjâitul apelor, a căror prăvală a început din nou.

Prezența tovarășului meu însă nu se lăsă biruită. A urmărit și el zborul păsărelelor și după ce ele dispărură printre ramuri, glăsui încet:

- Ce rotocoale frumoase și ce învolburări de linii! Parc-ar fi rupte din ghirlandele decorației de la teatru!

Apoi, cu fruntea gravă, se întoarse iarăși spre mine.

- A fost chin și jaf aici. Din 1718. Două sute și atâția ani de trudă neagră pentru unii, huzureală pentru alții. Dar mâne va fi altfel[113]. Este muncă și artă. Poate mai sunt greutăți. Dar azi construim temelia pentru acel mâine, când nu va mai fi decât muncă, mai mult belșug și artă. Muncă cinstită și conștientă de valoarea sa, care își află răsplată și plăcere în sine însăși. Și ar-[M.M.85]tă izbucnită din străfundurile sufletești ale poporului de aici. Îți amintești? În 1868 acest popor s-a înhămat la căruțe și așa a dus de la gară până la teatru pe artiștii din trupa lui Pascaly, între care era și Mihail Eminescu. Ce omagiu frumos și mai spontan se poate imagina din partea poporului în preajma artei: în 1908, într-o noapte întunecoasă, un frânar de tren l-a agrăit cu următoarele cuvinte pe Zaharia Bârsan când, la sfârșitul turneului, a dat să se urce în vagon:

- Maestre, dumneavoastră sunteți Zaharia Bârsan, nu este așa? Aș fi venit și eu la reprezentațiile dumneavoastră, dar nu am putut. Serviciul m-a purtat prin alte părți. Îmi pare nespus de rău, dar în nici un chip nu s-a putut. Dar eu știu că nu peste mult

---

[113] Pentru accentuarea afectului propagandistic, ediţia princeps oferă forma „Dar astăzi este altfel.”, deşi manuscrisul nu conţine niciun semn de corectură aici.

timp veți reveni la noi. Atunci voi face și pe dracul în patru ca să viu. Nu voi mai fi luat fără veste, ca acum, mă voi aranja din timp. Da, neapărat am să viu.

Maestrul a rămas cu piciorul pe scară și cu sufletul furat de silueta neagră, care se îndrepta în beznă ca să controleze dacă vagoanele sunt cuplate bine sau nu.

Și după câteva luni s-a întors. În seara aceea juca *Năpasta.* În învălmășeala debarcării, în nesfârșitele îmbrățișări cu cunoștințele vechi – era al treilea turneu al său aici – s-a rătăcit piesa și suflerul era disperat. Știi unde a găsit o carte? La un țăran din sală, care venise cu ea în buzunar ca să controleze și să citească în pauze. Poporul acesta, minerii și țăranii cu astfel de manifestări, de aici, au sufletul țesut din minunatele și nevăzutele fire ale artei. Ai aflat de bună seamă ce rezultate frumoase au arătat corurile la întreceri și mai cu seamă cât de bine s-a prezentat corul din Oravița, bunăoară, la serbarea centenarului de la Chizătău? Și la concursul din 1961? Ce succes a avut! Ce sunt corurile și înjghebările de diletanți, dacă nu o irezistibilă manifestare a unei puternice dorințe după artă, după realizări în artă? Ai văzut prin gări, în uriașe stive, materiale [M.M.86] de construcție, scânduri, dulapi, fier, olane, vane de baie, plăci de faianță, radiatoare de calorifer, grinzi, uriașe de lemn, din oțel, prefabricate din ciment, saci din acest material în grămezi cât muntele adăpostite sub șoproane, toate pentru construcțiile în legătură cu minele. Dacă o iei în sus pe valea aceasta, vezi și începutul de orașe noi în jurul găurilor de mină. Zeci de camioane zguduie pământul în goană cu aceste materiale de construcții[114], pe care acolo sus le așteaptă meșterii să le așeze în lucrare. Se înalță elegante turnuri de extracție, iscusitele lor profilări se profilează pe cer, umplându-ți inima de încredere. Sub ele se cufundă în abisuri puțurile, iar în coaste se afundă guri negre, guri flămânde, care mușcă din belșugul dealului. Ca mâine vor fi deci minele. Și

[114] Determinantul „de construcţii" a fost adăugat cu stiloul, la corectură.

își va avea loc de cinste arta. Un ansamblu de teatru[115] propriu, al minerilor și al țăranilor de la Oravița. Ce zici, nu e nespus de frumos chiar și numai gândul: cea mai tânără formație artistică din Banat între pereții celui mai vechi teatru din țară?

Îl ascultam cu trupul încordat. Hotărârea din vocea lui mă învălui ca într-o amețeală, care mă smulse din prezent și mă purtă până undeva departe, în zilele ce vor veni. Locurile erau cunoscute, dar gândurile se frământau încă răvășite, încet-încet, însă cețurile începură să se limpezească, porni din ele o rază caldă ca lumina de amiazi a soarelui. Dibui un timp, apoi umbrele căzură topite. Și, din tulbureala mohorâtă, o imagine clară se desprinse, templul acela al artei, și în jurul lui – clasa muncitoare, în haine de sărbătoare și având conștiința demnității pe față. Raza de sus lumina clădirea și lumina și adunarea. Se dezvelea o placă de marmură pe care scria cu litere de aur: „Din ruină a ridicat partidul acest măreț templu al artei". Era cât de clară acum această imagine, încât eu nu o mai simțeam ca un vis al gândurilor mele, era acum o siguranță, o certitudine. Înfiorat, mă întorsei spre convorbitorul meu și îl întrebai:

- Dar cine ești dumneata și ce meserie ai, de cunoști atâtea amănunte din viața de odinioară a locurilor de aici? Și cum se fa-[M.M.87]ce de cunoști atât de bine și viitorul?

- Cine sunt? Un om al locului, care s-a trudit o viață întreagă să dezvăluie acele forțe care au însemnat oamenii de aici și felul în care ei au răspuns acestor forțe. Ce sunt? Unul care a iscodit pe pământ și sub pământ, ca să-și cunoască solul natal și seva pe care au supt-o oamenii din el. Zi-mi, dacă vrei neapărat un nume sau mai degrabă un atribut, Minerul Bătrân[116], și va fi de ajuns.

---

[115] Determinantul substantival „de teatru” a fost inserat cu stiloul în manuscris, la corectură.

[116] Ediţia princeps a înlocuit construcţia nominală din manuscris („Minerul bătrân”) cu „Iscoditorul înamorat de oameni și locuri”.

<[M.M. 88] GHIȚĂ[117]

Rămânem de data aceasta pe partea dreaptă a Cărașului, la Ticvaniu Mare, sat pe care nesfârșita centură a livezilor de pruni îl ţine îmbrăcat în floare, în zumzet de albine sau în chiot de veselie, după alternanţa anotimpurilor, cu care se schimbă și îndeletnicirile oamenilor. Chiar și vremile sunt altele, e vorba acum de anii din preajma primului război mondial, din timpurile stării aceleia de aparentă acalmie, când potentaţi cu ambiţii nemărginite și cămătari cu pofte nesătule puneau la cale, pe ascuns, acel formidabil carnaj care va inunda Europa în valuri de sânge și de mizerie, din care totuși multe popoare, împotriva voinţei acelora, vor ieși eliberate de sub jug străin.

Ţăranii nu bănuiau nimic. Câtă-i săptămâna[118] ei își frângeau șalele, ca totdeauna, în munci nesfârșite pe întinsul ogoarelor, iar duminica și în zile de sărbătoare își jucau horele în jurul crucii din mijlocul satului, pe tăpșanul de la răscrucea drumurilor.

Hora o „zicea" din clarinet moș Pavel Treicu. Slab și uscăţiv, cu spatele adus de munci și bătrâneţe, cu faţa brăzdată de privaţiunile celor obidiţi, el mergea în capul horei, în mijlocul orchestrei sale de patru, cinci oameni. Privirea lui, mai întotdeauna încruntată, căuta spre pământ și cutele din jurul gurii sale erau adânci. Dar horele și axionul, cu cadenţa lor lentă, se revărsau pline de prestanţă și fălnicie; era ca și cum melodia ar fi cuprins lumea și întinderile. Ţăranii, uitând pentru

---

117 Această secţiune nu a fost publicată în ediţia princeps, deși manuscrisul nu include niciun indiciu al dorinţei autorului de a renunţa la ea, integral sau fragmentar. Ediţia de faţă o restituie în întregime.

118 Reproducere parţială a sintagmei „câtă-i săptămână de lungă".

moment grijile săptămânii și îmbrăcând o uimitoare atitudine de demnitate și cumpăt, își săltau pașii în rânduri de opt sau zece perechi; mişcarea lor părea o nesfârşită ondulare de valuri în ritm[119] de fastuoasă gravitate.

Lucrurile se petreceau așa pentru că cerea buna orân-[M.M. 89]duială a lor; soarele era încă sus, măreţia costumelor, linia feţelor prinse de grijă, iile scrobite și cămășile încreţite cu multă migală nu trebuiau deranjate prin gesturi prea violente. Se desprindea un {h}ieratism bizantin din aceste decoruri care mişcau lent. Dar, pe măsura ce soarele cobora, melodiile deveneau tot mai aprinse, dansurile se schimbau, atitudinea de rezervă se topea sub focul glasului de clarinet, până când, la urmă, în epuizarea ultimelor clipe ale zilei, oamenii prindeau să se învârtească într-un *De doi*, care nu mai voia să se sfârșească. Faţa lui Treicu însă tot gravă rămânea și cu privirea înlăuntru. Se gândea poate la tinereţea năvalnică din jurul său, care i-o amintea pe a lui, dusă de mult; îl frământau poate gândurile zilei de mâine, când va începe din nou robota cea fără de capăt, sau poate că atunci se împăca cu gândul că așa trebuie să fie rostul lucrurilor în trecerea nesfârșită a lumii – nimeni nu ar fi putut spune.

Chiar și după ce, odată cu întunericul, hora se spărgea și el pleca spre casă cu clarinetul sub braţ, tot cu umerii aplecaţi de gânduri mergea. Era ţăran fără de ţarină moș Pavel. Afară de grădiniţa din jurul casei, avea pe undeva, atârnată peste niște coaste îndepărtate, o jumătate de livadă, la care, cu trecerea anilor, ajungea tot mai rar. Dar, din timpuri de care nici el nu-și mai aducea bine aminte, poate chiar din anii cătăniei, învăţase ceva din meșteșugul sulei și al calapodului și acum, ceea ce nu putea scoate din pământ, câștiga amarnic peticind bocancii și opincile ţaranilor. Avea multă caznă cu aceste treburi, pentru că

[119] Varianta iniţială, „ritmuri de o fastuoasă gravitate."

încălţămintele prolăbite ajungeau la el numai când se apropiau de starea descompunerii celei din urmă, când cârpaciului clanetaș i-ar fi trebuit încă două mâini ca să ţină la un loc căputele și celelalte componente ale lor pornite în rebelă dezagregare, până să le poată însăila oarecum cu sfoara ceruită. Uneori se necăjea rău cu ele. Când sudoarea îi năclăia faţa, când ochii, care se uitau la lucruri prin sticla rozolită a ochelarilor legaţi de urechi de o [M.M. 90] parte cu laţul unui fuior, de alta cu sârmă, oboseau de atâta efort, când sudalma la adresa celuia care i-a adus botforii în hal îi era pe buze, zvârlea cu ei de pământ de trozneau podelele și se îndrepta de șele. Apoi întindea mâna spre traista din cuiul de după ușă, în care își ţinea clarinetul.

Noi, copiii, îi pândeam mișcările ascunși în tufele din faţa casei. Prin fereastra deschisă vedeam totul, pentru că nici moșul nu avea ce ascunde. Așa ne adunam, câte unul dădea veste celorlalţi:

- Gheorghe Doban și-a adus bocancii la Pavel Treicu! Mâine iar cântă moșul din clănet!

Ne strângeam tumbă, șapte, opt, câţi eram vecini, și porneam. Locuia moșul singur într-o căsuţă la capătul uliţei de către Valea Mare. Dintr-un colţ al casei un butuc de viţă sălbatică se ridica și se încolăcea de jur împrejur pe sub streașină. Până la casa lui erau multe terenuri virane pline de verdeaţă, ne jucam de-a haiducii și pandurii prin bălăriile acelea și prin râpele Văii Mari. Pe hornul de șindrilă al lui moș Pavel un cocostârc și-a făcut cuib. Clămpănitul primăvăratic al ciocului galben-roșiatic constituia o deosebită atracţie pentru noi, ca și rotocoalele pe care puii crescuţi le scriau pe cerul senin odată cu apropierea toamnei, înainte de a pleca pe calea cea lungă. Așteptam în tufă și priveam casa prin al cărei gard subţiat de vreme zăream florile pe care moșul le îngrijea cu patimă; așa își petrecea timpul, săpând în grădină, ciocănind din calapoade și cu clarinetul.

Așteptarea noastră niciodată nu a fost zadarnică. Prin ferestrele deschise am auzit izbitura bocancilor de podele și ni se părea că auzim și vorbele de ocară. Dar, după câteva clipe, răsuna din casă sunetul clarinetului. Nu era vorba acum de melodii de dans, ci de altele, care păreau că plâng. Şi sunetele porneau prin ferestrele deschise spre lumina soarelui de afară, treceau pe deasupra capetelor noastre și zburau peste vale, până pe partea cealaltă a ei, unde o [M.M. 91] casă la fel de mititică stătea pitită la umbra unui nuc. Ea zăcea puţin căzută într-o rână pe ţărmul văii, după cele două cotituri adânci în care mai prindeam mormoloci și broaște. Uneori însă era forfotă mare în faţa ei, pentru că în ea locuia Pau Micălă, potcovarul al doilea al satului, oarecum clandestin, căci nu avea brevet. Era un personaj însemnat acest Pau Micălă, fiind[120] „contraș" în orchestra lui Teicu. Iar vara, când lucrul te ardea mai avan și nenorocirea făcea să se frângă o roată la car sau vreun cal să-și piardă potcoava și aria să rămână netreierată, el te scotea din necaz. Şi când sunetele clarinetului ajungeau la căsuţa aceasta, un adolescent firav, cu faţa îngustă și delicată, cu ohci negri, lucitori, se ridica de pe laviţă, își lua sub braţ vioara și pornea pe Valea Mare spre moș Pavel. Noi îi vedem din tufă toate mișcările, pașii mărunţi și deși, cum mergea cu capul înclinat pe o parte, a sfială, ușor, parcă nici nu ar fi atins pământul cu picioarele. Era Gheorghe Ianăș, feciorul contrașului Pau, acela care mai târziu avea să devină Ghiţă. Pur și simplu Ghiţă. Fără niciun alt nume sau complement, dar cu semnificaţie de simbol: Ghiţă.

Ce a urmat apoi în casa dintre flori și verdeaţă a fost pentru noi culmea plăcerii. Copilandrul acela cânta din vioară și moș Treicu îl acompania cu clarinetul. Se îngânau aceste două instrumente și se întreceau, uneori moșul o lăsa mai moale,

[120] Variantă iniţială în manuscris, „făcând".

voind parcă să-l îndemne pe copil să umble pe picioare proprii, altă dată îl copleșea o mustrare. Se și întrerupse cântarea și atunci vocea moșului se auzea convingătoare:

- *Aici* (s.a.) calcă cu degetul și nu acolo, că așa-i călcătura bătrânească. Ori vrei să cânţi cu aceia de la Brezoni?

Mult mai târziu am aflat că aceia de la Brezoni erau nemţi care cântau din armonică.

Şi melodia era reluată, susţinută de moș Pavel.

La un timp după aceea, copilandrul sfios a apărut alături de moșul Pavel în orchestră. Şi, cum stătea acolo, subţire, cu capul [M.M. 92] aplecat într-o parte și cu ochii ţintă la moș Pavel, lumea nu i-a dat prea mare atenţie. S-au mai văzut feciori de aceștia, plini de făloșenie, pe lângă moș. Apăreau și dispăreau destul de repede, după ce muzicanţii mai bătrâni îi ciocăneau la cap cu arcușul, în mijlocul horei, pentru sunetele și melodia apucată pe alăturea. Dar Ghiţă a rămas. S-a lipit de orchestră pe nesimţite. Iar la urmă, când moș Pavel se oprea să răsufle din gâtlejul să răgușit, atunci Ghiţă ţinea „prima" pe mai multe rânduri.

Încet, încet, oamenii și-au dat seama că tot ce știe moș Treicu la clarinet știe și Ghiţă la vioară. Ba mai cântă și altele, mai cu seamă la *De doi*, unde făcea întorsături și călcături care la clarinet nu prea puteau ieși, fie că pe moș Treicu nu-l mai ţineau bojocii, fie că degetele lui umflate la încheieturi nu mai puteau apăsa destul de repede clapele. Așa a ajuns Ghiţă al doilea șef al orchestrei, alături și egal cu moș Treicu. Tânărul sfios însă nu s-a semeţit. Cu ani mai târziu el vorbea duios despre bătrânul lui dascăl:

- Ăla știa cântece, nu glumă. Eu nu am ajuns să învăţ tot ce știa el.

Nu a ajuns pentru că nu a mai avut timp. A cântat la toate nunţile și serbările din sat și din alte sate vreo doi ani. Moșul

nu-l mai însoţea; nu-l slujeau bătrâneţile să se istovească în chefuri târzii. Şi așa Ghiţă a rămas să conducă singur hora și orchestra care, pe lângă Pau Micălă, contrașul, mai cuprinde pe Pavel Dîdu, jurjovanul[121], un fel de bracist, și pe Gubeș cel grav, cu contrabasul. Uneori, la ocazii mari, ea era întărită cu a doua vioară, la care cântau diferiţi lăutari din alte sate, mai des Iosif Neda, un fecior răsărit ca și Ghiţă, într-un sat vecin unde mai târziu și-a înjghebat o orchestră.

În acest timp, a popularizat Ghiţă pe Valea Cărașului cântecul satiric ironizând exgerările modei, transformat de el în horă:

„Doamnele de-acuma
Au gătat cu gluma,
Au un gust de tot prea rafinat.
[M.M. 93] Poartă pălăria
Cât episcopia
Încât seacă punga la bărbat."

Lăutarii obţineau un efect comic de un burlesc irezistibil prin faptul că versul al treilea îl cântau toţi din gură plină, schimonosind pe deasupra în chip de grohăit ultimul cuvânt:

„Au un gust de tot prea rafinahahahat",

după care urmau iarăși melodia într-un ton de duioșie, accentuând prin contrast și mai mult ironia:

„Of, că tu ești puișorul meu iubit,
Căci cu tine eu am sărăcit,
Căci ca tine dintr-o mie
N-are nimeni pălărie,
Of, of, puișorul meu."

[121] Locuitor al Jurjovei (Giurgiovei), sat din Caraș-Severin.

Într-adevăr, pălăriile „doamnelor”, chiar și ale celor de la sate, erau cât tăblia mesei și pline de imitaţii de flori, fructe și penaje. Sora mea mai mare umbla pe la școli orășănești. Cu câtă bucurie smulgeam penele „de struţ” de pe roata de car a ei când nu mă vedea nimeni și le împărţeam cu prietenii mei de joacă la de-a haiducii și pandurii, în chip de semn distinctiv pentru cei din urmă[122], pentru că erau mai mari decât ale cocoșului, pe care nu întotdeauna îl puteam prinde...

Dar judecata dreaptă a poporului nu trece impasibilă nici pe lângă defectele proprii. Subiect veșnic actual pentru zeflemeaua lui este muierea rea de muscă. Ghiţă deci cânta:

„Toată vara ţi-am zis dodă,
Taie puiul și fă ciorbă,
Jumătate fă friptură
Şi mâncăm gură la gură.
Hai, dodă, dodă, fă,
Ia-mă-n braţe, strânge-mă
Şi-n guriţă ţucă-mă.”

Apoi:

„Nevasta care iubește
Spală noaptea și cârpește
Şi ziua se primenește,
Obrajii și-i rumenește.
Hai, dodă, dodă, fă,
La horă dacă se prinde
Inima i se aprinde.
[M.M. 94] Mândruţa care-i isteaţă

[122] Prima variantă a frazei nu include „în chip de semn distinctiv pentru cei din urmă”. Precizarea a fost inserată ulterior, cu stiloul.

Se scoală de dimineaţă
Şi-și strigă găinile
S-audă vecinele:
Pui, pui, pui, porumbă nu-i
C-a mâncat-o dumnealui,
Dumnealui cu dumneaei
C-amândoi îs plini de zmei.
Sare, pasurile-ndeasă
Plâng copiii și nu-i pasă
Nici de casă, nici de masă
Hai, dodă, dodă, fă...
Iar bărbatul ei săracu'
Cară la moară cu sacu'
Şi-napoi tot dă ca racu'
Pe-amândoi lua-i-ar dracu'
Hai, dodă, dodă, fă...

Şi ţăranii prinși în horă se uitau pe sub pălărie și cu coada ochiului la femeile smerite, cu privirea în jos, ca niște mironosiţe ce se știau. Ca să dea dreptate și bărbaţilor, cântarea continua:

„Dar nici ăla nu-i bărbat,
Care n-are bât la pat,
Să izbească și să dea,
Pe drăguţ dracul să-l ia.
Hai, dodă, dodă, fă...
Ia-mă-n braţe, strânge-mă
Şi-n gură ţucă-mă."

La urmă, știind că toate se învârtesc în jurul femeii și că lucrurile totuși așa se potrivesc, cum vrea ea, hora se întorcea:

„Dar nici aia nu-i muiere
Care n-are la brâu cheie,
Să mănânce și să bea,
Pe cel rău dracul să-l ia.
Hai, dodă, dodă, fă,
Ia-mă-n braţe, strânge-mă
Şi-n gură ţucă-mă.”

Peste toate însă venea amărăciunea poporului faţă de unul care a ieșit din rânduri și, ademenit de o vremelnică deputăţie, s-a dus cu grofii și cu magnaţii. Era vorba de o horă străveche, peste care [M.M. 95] s-a suprapus textul:

„Fire-ai, Burdeo, blăstămat
Că neamul ţi l-ai trădat
Când te-aleseși ablegat
Cu arginţi grei cumpărat...”

Într-o vară însă, în aceea a lui 1914, apărură pe zidurile caselor afișe cât cearșaful, pe care scria cu litere groase și înalte de o palmă:

Către popoarele mele!

Ţăranii s-au oprit tumbă în faţa lor, bărbaţi și femei de-a valma. Nu au înţeles ei mare lucru din cele înșirate în apel. Dar ca o sabie a despicat văzduhurile ţipătul satului întreg și ţipetele tuturor satelor din Banat și din monarhie: Franţ Iosif vrea război!

Măselele au început să scrâșnească, iar muierile au izbucnit în hohote de plâns. Bocetele însă nu au ajutat la nimic. Vârtejul nebun al războiului a smuls câteva zeci de mii de ţărani bănăţeni și cu ei pe Ghiţă, pe care l-a zvârlit tocmai printre stâncăria frontului italian.

A ascultat aci, leșinat săptămâni de-a rândul, în adăpostul de piatră, șuierul obuzelor și bubuitul barajului de foc și s-a

lipit de atâtea ori cu burta de cleanţ atunci când a auzit vâjâitul „mâţelor” zvârlite din puștoace și căzând în tranșee ca din cer.

Dar tânărul palid și cu gândul iscodind mereu aiurea nu a rămas multă vreme cătană a împăratului de la Viena. Grupul compact al românilor din mai multe regimente a înţeles că nu are pentru ce lupta și astfel a hotărât ca la prima ocazie să treacă linia frontului, așa cum au auzit despre camarazii lor cehi că au făcut pe frontul rusesc. Ghiţă s-a alăturat grupului și astfel s-a lăsat prins de italieni, care l-au dus undeva departe, la poalele munţilor, în lagărul de la Ponte d’amore.

Erau câteva mii de români acolo și viaţa în lagăr nu ar fi [M.M. 96] fost prea grea, dacă nu i-ar fi chinuit dorul de casă. La adăpost de grozăviile focului de pe front, cu timpul s-au împăcat și cu alimentaţia specifică a locului, făcând haz de lungimea macaroanelor din *pastaciut{t}a* (s.a.), ba au ajuns să suporte chiar și măslinele, acele „porumbe de oaie murate”, cum le-au botezat de la început, când le-au făcut gura pungă. Dar amintirea plaiurilor, a horei și a doinelor de acasă nu a putut-o șterge nimic. Ziua lucrau la tot felul de treburi în orășelul acela, unde erau duși, și timpul trecea. Dar seara, când se întorceau acasă la baracă, atunci veneau clipele grele. Ca să-și potolească aleanul și urmând obiceiul de acasă, în fiecare baracă au format câte un cor și, după ce gornistul a sunat stingerea, a început cântecul bănăţean. La început, încet, să nu audă santinelele, dar mai târziu, când oamenii simpli din barăci s-au mai împrietenit cu oamenii simpli care îi păzeau, ţarani și ei, adunaţi din toate părţile Italiei, cărora le plăcea cântarea, vocile au izbucnit mai tare. La urmă, s-au separat după „văi” și chiar sate. Acuma nu se mai temeau de santinele, ci numai de ofiţeri, care le putea{u} face oricând pocinogul. Îi instruiau și dirijau învăţătorii lor de acasă, chemaţi sub arme odată cu ei și împărtășind aceeași soartă de prizonieri voluntari sau ţăranii care au prins de la aceștia secretul notelor muzicale.

În primele zile, Ghiţă a luat parte la aceste serate împreună cu ceilalţi feciori. După un timp însă, a început să se lase. Își căuta de lucru prin coturile dosnice ale lagărului. Oamenii nu știau ce s-a întâmplat cu el. Până într-o seară, când au dat să se culce, a ieșit la iveală taina cea mare. Ghiţă și-a făcut intrarea în baracă în sunetul marşului pe care îl cânta cu orchestra întreagă în fruntea convoiului de la nunţi și pe care îl trăgea acum dintr-o vioară, singur, în fruntea unui convoi de prizonieri, care s-au luat după el la auzul marșului. Da, oamenii au văzut și au auzit bine, era vechiul marș la regimentului 43 din Caransebeș, compus în mod dibaci din motive populare bănăţene. Ca electrizaţi au sărit din pat. L-au [M.M. 97] înconjurat și l-au ridicat pe umeri. Ghiţă de acolo cânta înainte, schimbând marșul într-un *De doi*, tocmai ca la nunţi. Îl ascultau vrăjiţi. El ţinea capul ușor aplecat pe vioară și cânta; oamenii priveau, deși sunetul viorii era mai slab ca de obicei la o vioară și avea un zumzet neobișnuit. Căutară mai bine și atunci văzură că vioara lui Ghiţă nu era ca toate viorile, galben-roșcată și cu dungi mai deschise de-a curmezișul burţii, ci aceasta avea o culoare brună-cenușie, cum erau cutiile în care cumpărau ei pe la târgurile de ţară măramele de somot greu pentru nevestele lor sau ghetele copiilor din prăvăliile de la Oraviţa. Așa și era, Ghiţă și-a confecţionat o vioară din carton lipit, iar gâtul l-a meșterit dintr-o bucată de scândură. Nimic nu-i lipsea vioarei, avea urechi pentru corzi, care, deși nu erau negre și nici atât de sumelnice ca de obicei, fiind cioplite dintr-o șindrilă, dar erau urechi cu care puteai strânge corzile după cum se cerea și avea scăunuș care tremura acolo, sub corzi, zvelt și înflorit destul de frumos cu briceagul.

Iar când Ghiţă le-a povestit cum a adunat „materialul" de prin toate locurile pe unde era dus la lucru, cum a lipit cartoanele, cum s-a chinuit până le-a uscat ca să stea puţin bombată, cum i-a dat păr pentru arcuș sacagiul din coada calului cu care le

aducea apă în lagăr, cum i s-a surpat de câteva ori bombeul de sub apăsarea corzilor, atunci au izbucnit într-un vacarm care nu mai voia să ia sfârșit. Erau urale pe gălăgia aceea, erau ţipete lascive, era dorul de casă, era tot ce se adunase și se așezase în sufletele lor chinuite. Au buit din baracă și i-au sculat și pe ceilalţi. S-a încins acolo o horă în miez de noapte și un tărăboi încât paznicii s-au repezit cu armele încărcate, crezând că e vorba de „una ribilione”. Când au văzut însă pe Ghiţă în mijlocul horei și pe prizonierii dansând dezbrăcaţi, din „maestro” și din „fratello” nu l-au mai scos pe Ghiţă. Îi pipăiau „capodopera”, mâinile subţiri și delicate, faţa cu părul vâlvoi de atâta cutremur. Ar fi putut feciorii noștri să-i dezarmeze și să-i închi-[M.M.98]dă sau să pornească liberi prin oraș și ţară. Însă nimeni nu se putea desprinde din acea învălmășeală, paznic și păzit erau cuprinși de aceeași[123] înflăcărare și, chiar dacă nu puteau pătrunde în întregime această izbândă a omului pasionat asupra vicisitudinilor de moment, își dădeau seama cu toţii că s-a întâmplat ceva minunat, ceva ce iese din rândul lucrurilor de toată ziua. Şi, din noaptea aceea, petrecerile lor erau comune.

Dar tocmai acest fapt a fost în măsură să provoace fatalitatea. Într-o seară, când păzitorii se căzneau să-l înveţe pe Ghiţă cântece de ale lor, ușa se deschise și apăru ofiţerul de rond cu patrula în spate. Consternarea lui a fost mare, tot atât de mare ca și spaima celor din baracă. S-au produs strigăte și altercaţii, pe urmă soldaţii italieni păzitori au ieșit ca plouaţi în urma rondului. Ofiţerul luă cu sine și corpul delict, vioara de carton.

A doua zi Ghiţă a fost ridicat de altă patrulă. Puţin abătut, totuși calm, el porni încadrat între cei doi „carabiniero”. Se știa nevinovat, în realitate nici nu făcuse altceva decât să urmeze irezistibilei chemări de dinlăuntru și, dacă-i părea rău după ceva, era vioara sa pierdută, pe care nu mai spera să o revadă.

[123] Determinantul demonstrativ „aceeași” lipsește din varianta iniţială a frazei. A fost inserat cu stiloul în manuscrisul dactilografiat.

Patrula îl oprise în baraca din faţă, a comandantului, unde îl luă în primire un căpitan. Înalt și spătos, cu o frunte tăiată în linii ce trădau vigoare, acesta se sprijinea în picioare de masa plină de hârtii. Scrută un timp, de sus, pe flăcăul din faţa sa. Ochii negri iscodeau fiecare amănunt al chipului palid. Urmăriră linia delicată a umerilor și coborâră până la mâinile ce cădeau de-a lungul trupului firav, până la degetele subţiri și lungi, care tremurau nervos pe dunga pantalonului. Examinară și picioarele înfășurate în moletiere, precum și bocancii cazoni. După aceea, reveniră la figura muzicantului, pe care mustaţa neagră, abia mijind, era tăiată cu grijă în dungă subţire. Se opri un timp aci. Un zâmbet de resemnare era aciuit acolo, în colţul buzelor și în privirea care se scurgea tristă, rătăcind și acum parcă prin alte meleaguri. Apoi, pe neașteptate, vocea căpitanului iz-[M.M. 99] bucni plină de însufleţire:

- Şi zi, tu ești acela care a făcut atâta „ribilione" în lagărul nostru pașnic?

Ghiţă își aplecă privirea schiţând din umeri o mișcare abia perceptibilă. În lungile luni de lagăr se prinseseră de el câteva cuvinte italienești, totuși nu știa ce să răspundă. Căpitanul nici nu aștepta răspuns. Apucă de mijloc pe prizonierul uluit și-l împinse ușurel înainte spre ușa unei încăperi vecine pe care era scris „Il comandante".

Ciocăni și intrară. Oprit lângă ușă, Ghiţă văzu o masă lungă și plină de hârtii, la care ședea un ofiţer mărunţel, cu părul cărunt și cu faţa scofâlcită. Mâinile nu i se vedeau, le ţinea sub tăblia mesei, între genunchi. Căpitanul spuse câteva vorbe comandantului. O lumină fugară trecu peste ochii șterși ai acestuia, când se îndreptară spre flăcăul smerit lângă ușă. Dar nu grăi nimic. Deodată, un sunet picurat ca dintr-o coardă pișcată se auzi prin cameră. Ghiţă își ridică ochii uimit, apoi o succesiune de sunete asemănătoare ţârâiră, încercând parcă să

se închege într-o frântură de melodie. Ochii lui Ghiţă se făcură și mai mari. Când comandantul își ridică de pe genunchi mâinile, ţinea vioara lui în ele. Căută arcușul printre hârtiile de pe masă și o întinse prizonierului:

- Cântă!

Ghiţă a priceput. A luat vioara și a proptit-o sub bărbie. Nici el nu a știut bine cum, dar a început cu *Doina de la Valea Dumii*. Poate dorul după cei de acasă, după coastele însorite ale acestei văi, după tot ce a fost până la război viaţa lui și a satului, l-au făcut să-i cadă o lacrimă pe cartonul bombat. Una singură. Comandantul a observat-o și o dungă i s-a ascuţit între ochi. Atunci – povestea Ghiţă – toate s-au învăluit ca într-o ceaţă în faţa mea. Am schimbat doina, am început-o pe *A ducnecencei*, am trecut la *A Drincionilor* și la altele pe care le-am auzit de la ciclovani. Mi-a [M.M. 100] venit sub arcuș și *A miresei*, când se desparte de mama sa, și multe altele. Mergea arcușul fără să-l port eu. La urmă, m-am întors la *Doina ciobanului care și-a pierdut oile*, așa cum se cânta la noi. Din sfârșitul vesel al acesteia, degetele m-au pornit în niște *De doiuri* de la nunţi și de la petrecerile corului, *Taie dâra, Nu mă călca pe picior, Brâul de la Oraviţa* și celelalte care se cântă de către zori, când feciorii sunt porniţi. Atunci comandantul a întins mâna:

- Ei, brava, brava. Bene. Molto, molto bene.

Vocea lui suna tot atât de gravă, aproape certăreaţă, cum îi era și privirea. Stăteam năuc și nu puteam înţelege încotro aveau să se îndrepte întâmplările. Aproape nici nu am auzit cuvintele comandantului, văzui numai mâna întinsă în care flușturа o bancnotă. O flușturĂ un timp, apoi și-o vârî în buzunarul vestonului. La urmă tot atât de agitat strigă:

- Acuma, căpitane, ia trăsura mea și te du cu „maestro" în oraș. Acolo își va alege o vioară adevărată, una care îi va plăcea mai mult. Asta rămâne la mine, ca suvenire.

După ani de zile, cu adâncă emoţie povestea Ghiţă scena aceea și cum l-a plimbat căpitanul cu caleașca generalului în orașul apropiat, pe toate străzile, ba l-a dus și la muzeu, unde i-a arătat niște viori vechi, așezate în sicriuri de sticlă.

- Stradivarius și Amati au făcut de astea, i-a spus el. Pentru de astea veritabile maeștrii plătesc sute de mii!

După aceea, Ghiţă cu vioara nouă a cântat concerte întregi în faţa lagărului și în faţa ofiţerilor adunaţi cu soţii și neamuri din oraș. Acum el nu mai cânta singur. Din vreo trei, patru cunoscători și-a înjghebat o mică orchestră care „ţinea contra" si „terţa". S-a găsit și un violonist, în loc de „broancă", cum se numea prin satele bănăţene contrabasul.

De disciplină nici vorbă nu mai putea să fie după aceea în lagăr. Prizonierii umblau liber prin orășelul vecin, iar la lu-[M.M. 101]cru se duceau fără escortă. Soldații păzitori se întreceau să-l înveţe pe Ghiţă cântece de ale lor.

- Şi ce ai prins de la ei?

- Multe. Din toate părţile Italiei. *Amintiri de la Sor[r]ento*, asta vine acolo, undeva pe lângă Napole, unde se cântă canţonete frumoase. Apoi una, *Campanilla*, care era de mai sus, de la Florenţa, cred. Dar mai bucuros îmi cântau marșul generalului Cadorna.[124]

- Așa le era de drag de el?

- Dar de unde! Erau mulţi soţialiști acolo. Şi marșul acela nu e marș de bătaie cu puștile, ci e marș de bătaie de joc.

Şi Ghiţă, în italiana sa uitată, începea să cânte:

„General Cadorna
Scrito la regina

[124] Luigi Cadorna (1850-1928), general italian activ în Primul Război Mondial. După intrarea Italiei în război, în mai 1915, Cadorna a fost numit șef al statului major al Armatei Regale italiene.

Si v ol vedi Triesto
Il mando cartolina.
Bim, bom, bum, il rompo del canon."[125],

adică generalul Cadorna nu a putut să ocupe Triestul, deși a prăpădit mulţi oameni și a scris reginei că, dacă vrea să vadă acest oraș, îi va trimite o carte poștală cu vederea lui.

Apoi, cu o lumină de ironie în ochi, continuă:

„General Cadorna
Mangia le bistechi
Poveri soldati
Mangia castani sechi.
Bim, bom, bum, il rompo del canon."[126]

adică generalul și ofiţerii mănâncă fripturi, iar sărmanii soldaţi castane goale, explică Ghiţă, după care adăugă cu oarecare semnificaţie în glas:

- Așa a fost tot marșul, până la capăt.

Între timp, acasă, la Ticvani, cu toată depărtarea sau poate tocmai din cauza ei, figura lui Ghiţă a crescut la dimensiuni [M.M. 102] de legendă.[127] Fetele îl așteptau să le cânte sub fereastră, femeile oftau cu jind gândindu-se la petrecerile de odinioară, la concertele cu baluri și la horele de dinainte de război, în care ele jucau „înainte", iar bătrânii clătinau din cap:

- Ei, Ghiţă, ăla știa, numai, să le zică...

[125] Am redat, desigur, forma alterată a cântecului, așa cum a fost cântată de Ghiţă și evocată de Virgil Birou. Cu mesajul îndreptat împotriva războiului, cântecul italian are următoarele versuri de început: „Il general Cadorna/ ha scritto alla regina./ «Se vuoi veder Trieste/ te la mando in cartolina»./ Bom bom bom al rombo del cannon."
[126] În italiană, „Il general Cadorna/ si mangia le bistecche/ ai poveri soldati/ ci dà castagne secche./ Bom bom bom al rombo del cannon".
[127] Variantă iniţială în manuscris, „dimensiuni mitologice".

Dar ornicul vremii nu a stat pe loc. În Italia s-au înfiinţat legiunile româneşti, în care au intrat toţi bănăţenii de pe Valea Cărașului şi cu care, după prăbuşirea puterilor centrale, ei au ajuns acasă în anul 1919, cu vaporul care i-a adus prin Bosfor. La Ticvani, iarna aceea de după revoluţie, ca şi în tot cursul războiului, nu s-a făcut nici o nuntă, deşi mulţi flăcăi au scăpat de pe fronturi. Toţi îl aşteptau pe Ghiţă.

În fine, Ghiţă s-a întors. Din depărtările fără de sfârşit[128], a picat în mijlocul satului, acolo, în cocioaba aceea de sub nucul bătrân lângă care tatăl său, Pau Micălă contraşul, agiuit de bătrâneţe, abia mai putea să prindă în ţinte potcoava slăbită a vreunei bou cu scofurile rupte. Pelerinaj s-a pornit atuncea la căsuţa aceea. Au venit feciorii din sat, au coborât delurenii, cei din Cârnecea, Secaş, Jitin, Jurjova şi Goruia, până sus, la Ciudanoviţa, şi l-au vizitat cei de la vale, căcovenii, ticvănenţii cei mici, greonenţii şi vărădenii. Lui moş Pau lacrimile emoţiei îi tremurau în ochi, cu faţa crispată de plânsul bucuriei nu putea să-l întâmpine, doar cu atât:

- Ei, feciorul meu. Ehei, feciorul meu. Doamne, doamne...

Şi lacrimile curgeau şiroi din ochii aceia de un brun spălăcit, când oamenii îşi lăsau darurile pe măsuţa mititică, pe scaune, pe jos, pe unde puteau.

A urmat o viaţă bună după aceea şi ţăranii dansau pentru întregul post al războiului, după hora făcută de Ghiţă după marşul generalului Cadorna, care nici nu visa că faima lui a pătruns până în satele înşirate prin văile cărăşene.

S-au pornit în jurul crucii horele, s-au pornit şi balurile de ză-[M.M. 103]postit şi nunţile care durau trei şi patru şi şapte zile şi s-au încins chiolhanurile de tot felul, care nu se mai terminau. Oamenii întorşi dintre grozăviile măcelului de atâţia ani s-au

[128] Varianta iniţială în manuscris, „din înălţimile mitologice”. Corectura a fost făcută cu stiloul.

răzbunat pentru zilele de groază și de privaţiuni. Ghiţă cânta, cânta mereu. Cânta la nunţi, cânta la boteze, cânta la târguri și la toate întrunirile, de la Carașova cea din poalele dealurilor reșiţene până la Oraviţa și de la mina cu mineri serbând „chirvaiuri" aprige până la graniţa sârbească. Lipea Dîdu burta vioarei sale de falcă și, cu cotul îndoit în unghi ascuţit, freca de corzile scămoșate părul de cal al arcușului, făcut[129] ferfeniţă și el de năpraznicul zel al contrașului. Era veche și cu lacul șters „bracea" lui și, când destul de desele divergenţe conjugale și de cârciumă produceau pleznituri și lipsuri de continuitate mai mari în scoarţa ei sau chiar frângerea gâtului, Dîdu repara cu grija cuvenită, încleindu-i peticele de șindrilă potrivite și înfingându-i cu briceagul frunza uscată de păpuriș în crăpături. În consecinţă, din cauza anexelor, ea zbârnâia cumplit și Dîdu o iubea mai mult decât orice pe lumea aceasta.

Lângă el, contrașul Pau, bondoc și fără gât, se străduia să-și aplece capul pe lăută, cu ochii ţintă la feciorul său. Uneori, ţăranii îl îndemnau să cânte mai tare. El clătina din cap. Asta nu se putea, pentru că secunda nu trebuie să întreacă prima.

Gubeș, cel cu broanca, era cel mai bătrân. Cu ochii închiși pe jumătate, „rupea" melodia subliniind momentul când trebuia făcut pasul în contratimp la *De doi*.

Cântau cocoţaţi pe o bină improvizată. Ghiţă cobora din când în când între jucători și, cu ochi sclipitori, își apropia vioara de urechea vreunuia. Chiotele izbucneau atunci avan, ropotul tălpilor izbite de dușumea[130] se întețea și dansul se încingea aprig. Flăcăii își învârteau perechea, cătrințele învolburate se încurcau, cămășile se muiau. Dar ei nu se sinchiseau, se întorceau în vârtej nebun în sala plină de fum, de miros acru

[129] Varianta iniţială a frazei nu include determinantul „făcut". Acesta a fost adăugat ulterior, cu stiloul.
[130] Prima variantă a enunţului nu conţine „de dușumea". Inserarea s-a făcut olograf, cu stiloul.

de beutură[131] și de transpiraţie, până în zori, când [M.M. 104] se retrăgeau zgribuliţi și buimăciţi spre casă, unde de multe ori cheful mergea mai departe.

Primpretorul petrecea cu musafirii la masa alăturată. Rupea bancnotele în două și chema pe Dîdu care cobora cu violina lui bălţată până la urechea aceluia. Îi vâra jumătăţile de bancnote între firele arcușului; Dîdu, cu ochi veseli, acolo le flușturа, să le vadă lumea.

- Dîdule, îţi dau jumătăţile celelalte pentru o singură zicală. Şi îţi mai dau încă de cinci ori atâtea, numai să-mi vinzi dipla ta mie!

Dîdu se oprea din cântat, holba ochi boldănoși către atotputernicul plasei, apoi izbucnea:

- Prostule!

Şi, ca înţepat cu furcoiul în nas, scutura cu indignare bancnotele din arcuș pe masa acelora, apoi se suia iarăși pe bină și, cu dosul întors către masa chefliilor, își zgâlţâia mai departe dipla iubită. Ţăranii care ţopăiau aproape îi auzeau bine solilocviul:

- Ăsta nu știe că un muzicant nu-și vinde niciodată instrumentul. Nu știe și pace...

Dar primpretorul și domnii se tăvăleau de râs la masa lor de consternarea aceea năprasnică și mai comandau un rând...

Abia au trecut însă vreo trei ani și s-a văzut că timpurile bune nici nu sunt așa de bune. Dobânzile cu care băncile dădeau bani ţăranilor ușuratici erau prea mari, au crescut neîntrerupt, de la 20 la 30, apoi într-un vârtej nebunesc la 40, la 50 și în cele din urmă la 65 de procente, nemairămânând în niciun raport cu venitul pământului. Ţăranii se mirau, cei mai mulţi au uitat că și împrumuturile cu 15 și 20 de procente, de dinainte de război, când li se intabula averea, numai cu chinul multor

[131] Fonetism regional pentru „băutură”.

ani de amarnică trudă au putut să le împace. Fetele jucau deci la horă în mătăsuri, dar părinţii neghiobi se scărpinau la ceafă și, când scadenţa îi ardea, prelungeau [M.M. 105] poliţa pentru un procent și mai ridicat. În schimb, în casă lipsurile creșteau. Ghiţă a văzut și au văzut și alţii. Nu s-a putut opri să nu-i facă versul și hora săltăreaţă, care s-a lăţit cât ai clipi din ochi:

„Uite-o, uite-o, bate-o, Doamne,
Cum joacă moartă de foame,
Cu ţoalele de mătasă,
Cu banii de la șporcasă.
Nici aseară n-a mâncat,
Că nici dracul nu i-a dat."

Şi, după fiecare strofă, refrenul:

„Ei lepedeu, ei lepedeu,
Vai sărac de capul tău..."

O cânta Ghiţă, o cântau și cei din horă și o cântau și cei vizaţi, neștiind că își cântă cântecul de îngropare.

Pecinginea însă se întindea, ţăranii datorau nu numai dobânda împrumuturilor, dar nici impozitele către stat nu le mai puteau plăti. Execuţiile, vânzările silite ale caselor și pământurilor ţărănești în favoarea băncilor se ţineau lanţ, însă luxul nu înceta. Se cheltuiau sume enorme pe „fleacuri de la oraș", cum numeau cei mai cuminţi podoabele inutile, dar foarte costisitoare. Fetele și nevestele de ţărani, nu numai ale chiaburilor, dar și ale celor mai săraci, umblau în rochii de „crepdeșină" și de „crăpi cum vrei" (crèp gouvré), cumpărau pantofi scumpi din piele de șevro și de șarpe, poșete uriașe, ba mai mult, s-au văzut și tineri ţărani care, în prostia lor, pe sub

cămașa albă mai purtau și combinezoane de mătasă. Ghiţă a avut prilej să cânte din nou:

„Vai, sărac de mine, doamne,
Toate fetele-s cocoane,
Cu mănuși, cu parazoale,
Părinţii lor răbdă de foame.
[M.M. 106] Cu poșetă, pălărie,
Vaca-i scrisă la porţie... ”

Ispita era mare. Bancheri și negustori de la oraș nu se mulţumeau numai cu afacerile din prăvăliile de acasă, ci veneau la sat ca să deschidă sucursale. Își vârau marfa, așa zicând, în ochii ţăranilor care, vrăjiţi de sclipirea și foșnetul mătăsurilor, se înglodeau în datorii. Se înșelau unii pe alţii, femeile cumpărau fără știrea soţului și fetele fără știrea părinţilor. Nu e de mirare că s-a iscat cântecul purtat de Ghiţă pe strune vii.

„Numai s-aibă doda bani,
Este pânză la Goldstain.
Doda are bani destui,
Că vinde ouă și pui.”

A fost o degringoladă cumplită, produsă de pofta niciodată sătulă a unor bancheri fără scrupule, agravată și de criza mondială din 1928-30, ale cărei unde au înconjurat întreg globul, lăsând prăbușiri, jale și dezastre în urma lor și pentru a cărei atenuare s-a elaborat mai târziu, prea târziu, faimoasa lege a conversiunii.

Şarpele timpurilor însă a mușcat și din viaţa lui Ghiţă. La sat petrecerile au încetat deodată și trubadurul, împreună cu orchestra, s-a văzut fără niciun câștig. Ţăranii nu aveau nici

pentru ei îndeajuns, necum să mai întreţină muzica satului. Nici moș Pau, potcovarul de ocazie, nu a mai câștigat nimic cu potcovăritul său.

Între timp, Ghiţă doar duminica se mai alătura tinerilor care se adunau la birt și bea un kil de vin, când le cânta cântarea la modă prin anii 1930-32:

„Așa-mi spune nevasta
Să las seara uliţa
Şi pe mândre, sărace.

Aș lăsa-o, ce să-i fac,
[M.M.107] Ochii ei prea bine-mi plac,
Ochii și sprâncenele,
C-alea-mi mâncă zilele,
Zilele și nopţile.

Vinde-mi, mândro, ochii mie,
Că pe unu-ţi dau o mie
Şi pe-amândoi îţi dau două
Şi pe tine-ntreagă, nouă.

Mândro cu bărbat urât,
Ia-l de gât și-l du la târg,
De te-ntreabă cum îl dai,
Pe nimic, numai să-l iei."

Atunci cineva l-a sfătuit pe Ghiţă să se mute la Reșiţa, că acolo „umblă banul" și va câștiga mult. De altă parte, acolo va putea învăţa și dansuri „nemţești", pe care el nu le știe și pe care fetele de ţăran de mai de mult i le cereau: șimi, step sau chiar tango. Cunoștinţele lui în materie de dansuri străine se

mărgineau la vals, polcă, ciardaş şi colo, pe care însă nu le ţinea de egală valoare cu *De doiurile* lui. Sfătuitorul i-a mai spus că la Reşiţa muncitorii de la Valea Bârzavei cântă o sumedenie de doine, care pe Valea Cărașului nu se cunosc şi pe care el le-ar putea aduce de acolo. Ghiţă a stat mai bine de un an pe gânduri, în aşteptarea unei schimbări, dar, văzând că aceea întârzie să vină, în cele din urmă s-a dus.

La Reşiţa nu a putut rămâne mult timp. A cântat întâi prin cârciume bune, apoi, tot pentru că nu ştie cântece de dans străine, l-au împins tot mai jos, tot mai spre periferie, până când s-a aciuit la una dincolo de stavilă, unde se opreau să adape căruţaşi de la Ţerova şi Văliug şi ocnarii de la Cuptoare şi Secul. Rar se mai abătea, cu porumb, pe aci şi vreun ţăran din vale, care-i aducea ştiri [M.M. 108] de acasă. Însă criza economică mondială şi-a înfipt colţii şi în aceste părţi uitate ale lumii şi Ghiţă a trebuit să se întoarcă la cocioaba părintească. Era zdrenţuit, scofâlcit la faţă, cu părul începând să albească, dar, ce a fost mai grav, cu totul descurajat.

- Cui să mai cânt[?], izbucnea din el amărăciunea în momentele de restrişte. Ţăranii au sărăcit, muncitorii de două ori au bani, la leafă şi la avans şi eu nu pot să fiu ca aceia din Reşiţa, să iau atunci criţarii de la gura lor. Apoi acolo se cer mai mult dansuri nemţeşti. La ce mai trăiesc eu? Cine se mai bucură de cântecele mele?

Acasă l-au aşteptat alte dezamăgiri, de ordin familiar, în urma cărora rămâne singur. Şedea închis în casă – între timp murise şi tatăl său – şi cânta din gură şi din vioară câtă-i ziulica:

„Dacă ţi-e muierea rea,
Du-te-n pădure cu ea,
Când fulgeră şi trăzneşte
Ia săcurea şi-o pocneşte.

De te-ntreabă tu zi zău,
C-a trăznit-o dumnezău
Şi te joară și zi ba
Că n-a fost muierea ta."

Apoi, copleșit de amintirile trecutului, o întoarce spre sentimentalism:

„Cât fi muntele de-nalt
Ce-a fost verde s-a uscat,
Florile s-au scuturat
Şi mândra mea m-a lăsat.

Dorul și omul frumos
M-au iubit, m-au culcat jos,
Dorul și una ca tine
Amândouă m-aţi pus bine.

[M.M.109] Vremea bună s-a gătat,
Păsările au plecat,
Numai la inima mea
Ce s-a pus nu se mai ia."

A dovedit prin aceasta că poporul trece prin sita ironiei nu numai slăbiciunile altora, dar și scăderile proprii. În realitate, el și-a iubit mult soţia care l-a părăsit. Ani de zile a cântat la toate ocaziile, la toate întâlnirile cu prietenii vechi, căutând mângâiere, strofele de sus, înjghebând variante ocazional, până când cântecul a rămas în Valea Cărașului *A lui Ghiţă*.

Din nenorocire, între timp nu l-a cruţat nici cea mai mare năpastă care-l poate ajunge pe vreun muzicant. A început să surzească. Încă dinainte de a pleca la Reșiţa s-a arătat această

meteahnă, care a amărât până la moarte şi viaţa celui mai mare muzician al lumii, Beethoven, însă toţi s-au prefăcut a nu o observa. Surzenia i-a fost în parte și provocatoarea eșecurilor din acel oraș, din cauza ei nu a putut învăţa așa de ușor dansurile cu pricina, îl enerva repetarea prea deasă, pentru că îl trăda. Ar fi încercat să înveţe melodiile după călcătura degetelor pe gâtul violinei, însă reșiţenii cântau mai mult din saxofon. Glasul violinei sale îl auzea perfect, vibraţiile se transmiteau prin claviculă, prin faţa culcată pe vioară și nici un sunet fals nu a ieșit vreodată de sub arcușul lui. Conversaţia însă i-a devenit dificilă, cu toate că inteligenţa lui atât de vie i-a îndreptat repede privirea spre gura vorbitorului, cercând să deslușească cuvintele după mișcarea buzelor.

A urmat apoi al doilea măcel mondial, cu nenumăratele lui suferinţe. Ghiţă își cânta mereu cântecul de sihastru. Din banda lui nu a mai rămas nici unul, ultimul a murit Pavel jurjovanul, iar ajutorul lui, Iosif cel din Cacova, făcea pe undeva război. În singurătatea sa, Ghiţă s-a aciuit pe lângă o soră a sa, care își plângea feciorul [M.M. 110] dus în focul bătăliilor împotriva voinţei sale și împotriva voinţei tuturor ţăranilor din sat. Au fost grele timpuri. Însă Ghiţă a supravieţuit. L-a ajutat poporul acela căruia i-a cântat, acela care nu l-a uitat. Lumea venea mereu la el. Când lipsa era mai mare, apărea câte unul cu o felie de caș sau cu o halcă de slănină într-o mână, în cealaltă strângând o legătură cu făină, din care ieșea la iveală o costiţă afumată sau câteva ouă proaspete și criza era trecută.

În învălmășeala anilor de concentrări și de război și a celor ce au urmat după aceea, nu l-am văzut pe Ghiţă multă vreme. Când l-am întâlnit, suferinţele îndurate își desăvârșiseră ravagiile. În faţa mea nu mai stătea agilul conducător de muzică de odinioară, ai cărui ochi vioi de către ziuă ghiceau dintr-odată dorinţa omului cu alean la inimă. Două cute amare s-au adâncit

în jurul gurei, iar spinarea i se încovoiase de-a binelea. Doar privirea i-a rămas aceeași; puţin mai frântă, ea părea și acum să caute prin toate ungherele ceva ce se pierduse în cursul anilor.

Bucuria amândurora a fost mare, deși înţelegerea mergea greu. În cursul lungii noastre convorbiri, mi s-a destăinuit, ca totdeauna când ne-am revăzut:

- Nu m-au uitat oamenii, că m-aș fi prăpădit. Dar au venit la mine și m-au ajutat. Ei mai știu cântecele mele.

Am înţeles că muzicantul cu plete ninse și cu surâs trist a primit ofrandele acelea spontane ale poporului nu atât cu bucuria faptului material că spectrul foamei a fost abătut iarăși pentru câteva zile, ci mai mult cu mulţumirea de a putea depăna anumite amintiri în legătură cu cântecul său, cu nunta cutare sau cu ruga din anul când fata s-a logodit cu Ioniţă și a dansat cu el „înainte", adică în fruntea horei, semn al viitoarei alianţe; și fiecare știa că Ghiţă a cântat la acea ocazie cum nu a cântat nimeni vreodată. Am înţeles că satisfacţia acestui omagiu adus de popor în felul său direct și simplu, poate naiv, dar sincer, a ţinut viaţa în el și ea singură a dat sens acestei [M.M. 111] existenţe atât de însingurate la sfârșitul ei. Ca să-i abat gândurile, întrebai:

- Dar cu muzica și horele azi cum stăm?

- Acelea se învaţă azi de pe note trimise de sus și cu instructor cultural la cămin. Este o fanfară întreagă acolo. Lucrul merge foarte ușor în felul acesta.

- La tine nu vine nimeni să înveţe?

- Nu prea. Feciorii care ar putea să înveţe se duc la tractor. Toată ziua călăresc pe el, îl desfac și-l refac cât ai clipi din ochi.

- Tu însă le mai tragi din când în când ca odinioară? *Taie dâra, Măzărica, Tremuriciul* și *Greaca*, nu-i așa?

- Le mai trag, că nu se poate altfel.

Apoi, înţelegând parcă dorinţa ascunsă din vorbele mele, întinse mâna după vioară.

Ascultam cu privirea rătăcită prin geamul deschis spre coastele de dincolo de Căraș, ale celuilalt Ticvani, care coborau dinspre apă. Verdeaţa lor plăpândă era presărată cu albul florilor de salcâm, pe care depărtările îl estompau într-un cenușiu delicat, întrerupt pe alocuri de dunga viilor, în lungul cărora au început să se aștearnă ceţurile auriu-violete ale înserării, în vreme ce în faţă soarele pieziș mai îmbrăca peisajul în lumină aurie. Şi, cum stăteam și priveam, melancolia amintirilor mi se vârî în suflet odată cu sunetele vioarei. Începură să se depene înaintea ochilor mei cei de dinlăuntru, ca niște mozaicuri puse în ordine, scenele singuratice care compuneau înfrânata viaţă a acestui înfrânt muzicant. Adolescenţa tăcută, cu anii de trudnică învăţătură, anii de bărbăţie și de realizări, care nu au ţinut mai mult decât ţine floarea unui băgrin într-o primăvară, apoi lungii ani de restriște și de însingurare care au urmat după aceea. Văzui pașii lui sfioși spre moș Treicu și-i văzui ochii lucitori, dar totdeauna treji, ca să iasă bine cântarea la nunţile și petrecerile din [M.M. 112] toate satele de pe Valea Cărașului, singurele ocazii în care își putea deschide sufletul, ca să-și verse comorile. Îl văzui a doua zi după petrecere, când ceilalţi din bandă moţăiau pe scaune sau dormeau pe mese, așteptând o căruţă salvatoare să-i ducă până acasă, intrând cu vioara sub braţ la câte un bătrân din acel sat, care cânta și el din vreun instrument.

- Am venit, bacio Petre, să vedem cum mai merge aceea veche pe care o zâcea pe vremuri tata Sofronie când era cu oile.

Şi bacia Pătru se lăsa îndată de lucru. Își ștergea mâinile și, cu faţa veselă, dezghioca din cârpe clarinetul sau trompeta, uneori chiar violina, dar de cele mai multe ori fluierul, și, cu mare bucurie de onoarea ce i-o făcea Ghiţă, începea să o „zâcă" pe aia veche. Se făcea și o bocală de vin pe masă, din cel aburit în răcoarea pivniţei, iar lelea Floarea, până se coceau păcintele, aducea un tăierel cu clisă și cu brânză, după care luneca atât

de bine udătura din bocală. Şi cântau cei doi uitând de lume și de necazuri. Lelea Floarea îi asculta rezemată de ușcior și nu se îndepărta de lângă ei, numai când îi veneau în minte plăcintele ameninţate de dogoarea focului. Nu arareori bacia Pătru mai scotea una din străfundurile amintirii, pe care o cânta moș Gherase, unchiul dinspre mamă al lui tata Sofronie, mai cu seamă când îl apuca aleanul după Brândușa lui dusă. Şi pleca astfel Ghiţă, cu pașii săi mărunţi, pe înserate, ducând în satul său, ca o albină încărcată de polen, încă „una" pe care o cânta la cea dintâi ocazie, iar bacia Pătru rămânea și el cu cea prinsă de la Ghiţă...

Apoi boala aceea cumplită pentru un muzicant, a surzeniei. Era atâta suferinţă scrisă pe faţa lui, în liniile ei supte, în ochii adânciţi în orbite și arzând acolo, mocnită. Dar nu o suferinţă brutală, care blestemă și turbă împotriva sorţii, ci una purtată cu smerită resemnare, interiorizată, care-l sfârteca pe dinlăuntru nevăzută, dar care nu-i lăsa pe ţărani să lunece în șugubeaţa ironie faţă de o astfel de infirmitate, ci îi umplea pe toţi de nespusă compătimire pen-[M.M. 113]tru acele chinuri de martir. Își dădeau oarecum seama că suferinţele aceluia îi privează și pe ei de știutele delectări. Şi singurătatea lui de după aceea, când într-o apatică delăsare o cânta pe cea dusă de la el și când nimeni nu-i putea călca pragul fără strângere de inimă, ceea ce aducea iarăși noi chinuri acestui suflet care numai printre oameni se simţea bine, atunci când le putea oferi prinosul sufletului său. Fără să vreau, se învolbură în mine întrebarea:

- Dar Ghiţă ce a primit pentru ce a dat? Acest sfârșit păcătos și anonim, consecinţă inevitabilă a degradării fizice? Şi oare comoara din sufletul lui rămâne pierdută?

Enervat, mă ridicai și mă apropriai de fereastră. Ghiţă cânta înainte, dar gândurile mele s-au întrerupt la întrebarea aceasta. Vraja s-a spulberat în neant și eu căzui din nou în lumea aceasta

reală. Observai că vântul a început să miște tufele din faţa casei. Dar nu era vântul, ele se mişcau de mult aşa, de când Ghiţă a început să cânte, mi-am dat seama abia atunci despre aceasta. Cu strânsoarea unui pumn nemilos în piept, mă întorsei către Ghiţă.

- Sunt copiii, mă lămuri el venind lângă mine. Se joacă prin tufe de-a haiducii și pandurii. Uneori se opresc din joacă și cască ochii la ferestrele mele. Îi zăresc, deși stau ascunși prin bruscălani, când, obosit de cântat, mă aproprii de geam să mai respir.

Când mă văd, o tulesc spre râpele din Valea Mare.

- Şi la tine nu îndrăznește nici unul să vină?

Ghiţă clătină trist din cap.

- Nu. Ăștia sunt prea mici. Iar cei mai mari nu prea arată vreo tragere de inimă pentru muzică.

Un timp nu-i răspunsei, cu ochii la tufele acelea, din care mișcarea a dispărut ca prin farmec. Înţelesei că artistului, chiar și în râpele Văii Mari, prezenţa și aprecierea publicului, asiduă și continuă, îi este tot atât de necesară ca grâului căldura îndelungată a soarelui și că pentru concluzii valabile se cere perspec-[M.M. 114]tiva timpului și cunoașterea adevărată a întâmplărilor. Cu oarecare emoţie în glas îi spusei:

- Nu cred să fie așa, Ghiţă. Vâna artistică a poporului nu poate seca decât odată cu viaţa lui. Într-o bună zi te vei pomeni și tu cu unul care te va ruga să-l înveţi. Va veni în fiecare zi când vei fi dispus, așa cum te duceai, cu vreo cincizeci de ani mai înainte, la moș Pavel Treicu, atunci când auzeai semn din clarinet.

Ghiţă căscă ochi mari, aproape înspăimântaţi.

- Păi este unul. Învaţă notele la cămin și cântă din acordeon. Dar, când îl lasă lucrul de la tractor, vine la mine să înveţe din vioară. E drept, nu prea poate veni de atâtea ori cum ar trebui.

Dar de unde știi tu de drumurile mele la moș Treicu și de semnele noastre de atunci?

Stăteam în poartă, a plecare. Casa surorii lui Ghiţă era tot pe o uliţă lăturalnică, părăginită, la câţiva pași de căscioara lui moș Treicu, mai bine zis de terenul viran pe care se înălţa odinioară căsuţa lui moș Treicu, acoperit și el acum cu bălării. Îi arătai lui Ghiţă locul jocurilor noastre.

- Pe vremea aceea și eu pândeam cu alţii prin tufele din faţa casei lui moș Treicu să vă prindem cântecele și mă cufundam, odată cu ortacii, până la genunchi în noroaiele Văii Mari după mormoloci și după gâzele care lunecau pe faţa băltoacei.

Pentru prima dată de la începutul convorbirii noastre, văzui lucind în ochii lui Ghiţă lumina aceea mare, de adolescent sfios, reţinută și totuși dorind parcă intens ceva, pe care i-o cunoscusem odinioară.>

[M.M. 115] ÎN ȚARA CĂRBUNELUI

În halta Gârliște, ale cărei construcții sunt ridicate de pe un tăpșan tăiat de mână de om în coapsa abruptă de calcar, oferind o splendidă perspectivă spre munții Carașovei, trenul obosit de atâta urcuș se oprește timp mai îndelungat. În felul acesta și noi putem coborî să ne dezmorțim membrele și să facem puțină ordine în simțurile noastre, pe care impresiile culese le-au ținut într-o încordare de nedescris. Chiar și oprirea în această haltă a fost împreunată cu o senzație „tare". Cu multă mirare văzurăm prin geam că trenul nu se oprește, deși am citit clar pe tablele indicatoare că urmează halta. El însă trecu nepăsător, ca să ne înfunde a nu știu câta oară în noaptea unui tunel. Cei ce pentru prima dată parcurg această linie încearcă o serioasă strângere de inimă, deoarece în mijlocul tunelului trenul se oprește fără de veste, cu mare zdrăngănit de fierărie. Ce să fie? Ne-am întrebat și noi intrigați: vreo prăbușire de stâncă sau vreun tren venind din direcție contrară? Însă nimeni nu ne spunea nimic, cei din compartiment sporovăiau în continuare. Dar, după o suită de fluierături, care nouă ni se părură speriate, trenul o luă tot atât de brusc înapoi, parcă i-ar fi fost frică de un monstru, care aștepta acolo, în beznă, plin de amenințări. Abia când am ieșit de-a-ndoaselea și ne-am oprit în locul acela plin de farmec, ni s-au mai potolit bătăile inimii. Aci am aflat, spre liniștea noastră deplină, că linia ferată pe care am sosit are o pantă atât de mare, încât trenul nici frânat nu se putea opri pe ea, ci intră în tunel, de unde printr-un macaz se întoarce în haltă pe o variantă de linie, croită orizontal.

Însă abia ne-am stâmpărat setea cu apa rece care iese din coastă, și iarăși ne uimesc surprizele. Pentru că la câțiva pași, în mijlocul stâncăriei, zărim câteva cuptoare afumate, de la care o li-[M.M. 116]nie îngustă duce pe după deal până la o carieră, unde muntele de calcar este atacat pe mai multe fronturi. Am aflat că decenii de-a rândul au stat stinse aceste cuptoare. Dar de vreo opt ani, ele au fost aprinse, oferind un material de excelentă calitate, folosit la mulțimea de construcții noi, ridicate de atunci. Ne mai delectează crângul de brazi – o pată de verdeață în albăstreala spălăcită a pietrei de calcar – deasupra haltei și coastele împădurite ce se ondulează într-un ritm înviorător mai încolo, apoi iarăși ne întoarcem ochii la panorama desfășurată la poale, departe, până în zări, până în munții estompați într-un albastru-sidefiu, în spatele cărora se găsesc halele Reșiței.

Dar trenul ne zorește. Intrăm din nou în tunel – cel mai lung de pe linia Oravița – Anina – și acum îl parcurgem în liniște. Soarele, de partea cealaltă a tunelului, ne așteaptă îmbietor. Aci regiunea e deluroasă, iar după o curbă puternică ajungem pe versantul sud-estic al platoului Brădet, ale cărui picioare se cufundă în vale prăpăstios. Undeva jos, la o adâncime amețitoare, mai mult bănuim decât vedem șerpuind pârâiașul Anina, care de aci înainte va lua numele Gârliștei și va curge liniștit, nebănuind senzațiile pe care le produce în sufletul spectatorului. Totuși, e frumos aici, în toate anotimpurile, dar mai cu seamă iarna, când pe fondul alb al zăpezii crengile negre, subțiri și izbucnite drept spre piscuri, dorind parcă să se ridice cât mai repede din strângerea năbușitoare a văii spre lumină, îți produce impresia unei gravuri de o extremă finețe, ținută într-o nesfârșită varietate de tonuri atât de delicate, cenușii. Însă nu ai timp să te delectezi prea mult într-un aspect, pentru că trenul se joacă de-a ascunselea prin câteva tunele, minuscule de data aceasta și de aceea de un efect răpitor, arătându-ți prin ovalul intrării

peisajul însorit de dincolo și schimbând neîncetat decorul. Mai spre sud predomină creste pârjolite de ger, sfărâmate și zvârlite de uriașele forțe ale geologiei spre cer într-o tumultoasă îngrămădire, până când trenul, după [M.M. 117] ce a ieșit de pe splendidul viaduct al Aninei și a făcut iarăși o întorsătură, ne deschide în toată splendoarea ei valea celui mai pitoresc cuib de cărbuni, Anina.

De altfel, apropierea acestui centru minier ne-a fost semnalată mai înainte, prin câteva căsuțe mohorâte, pleoștite de vreme și cu aspect de melancolică însingurate. Sunt vechile locuințe ale minerilor, care se înșiră pe tăpșane. Cele mai multe sunt goale. Dar apropiindu-ne, panorama se schimbă. Chiar și trenul se mișcă mai vioi acum, bucuros că a scăpat de bezna nesfârșitelor tunele și de emoția amețitoare a curbelor și a prăpăstiilor. Apar construcțiile industriale, pe dreapta sus o altă linie, care iese dintr-o gură de mină, ateliere cănite și unse, cu oameni care, ridicându-și pentru un moment privirea de la lucrul lor, ne fac semne vesele cu mâna; fuge apoi în direcție contrară marea clădire a separației, încă o încâlcitură de linii, și iată-ne în mijlocul Aninei.

Trenul încetinește acum, pentru că trece printre case și oameni. De stânga, pe Valea Celnicului, două șiruri de vile proaspete și luminoase înveselesc peisajul. E noua colonie muncitorească, în care s-au mutat oameni din colibele pleoștite, ale cărei clădiri, în mersul încet al trenului, dispar tăcute ca un decor de teatru la spatele construcțiilor mai mari din față. Defilează apoi în fața noastră uzina electrică și fabrica de cherestea și după un minut coborâm în gara înnegrită de fumul care a spălat-o în cursul celor nouăzeci și nouă de ani ai săi.

Ajunși la ținta noastră, suntem cuprinși de o emoție ușor de înțeles. Am vrea să cunoaștem totul în lumea aceasta nouă și dezvelită celor mai mulți numai din ziare și reviste. Am vrea

să sorbim tot farmecul ei, deodată. Am vrea să pornim în sus, unde două roți uriașe, cocoțate în vârful unui turn cu zăbrele și învârtindu-se în sens contrar, ne cheamă impetuos. Am vrea să mergem spre vilele noi, să urcăm coasta din față, piezișă și plină de verdeață, să o luăm spre alt puț, [M.M. 118] pe care îl deslușim la câțiva pași de noi, să trecem pe la o direcție să vedem rezultatele noilor metode de lucru. Ne dăm seama totuși că e nevoie de o ordine ca să cuprindem atâtea probleme[132] și ca excursia noastră să se soldeze cu cel mai bun câștig. Și cum geologia stă la baza acestei lumi de sub pământ, ne hotărâm să începem cu ea. Manualele consultate înainte de plecare ne-au dat câteva indicații teoretice. Urmează să vedem cum stau lucrurile pe teren.

Părăsim deci stația pe șoseaua care trece prin fața ei și pornim spre sud. Ne abatem însă de la ea după ce am ocolit vreo trei boturi de deal îmbulzite spre drum cu destulă cutezanță și abordăm urcușul lin de pe Valea Terezia, ca să atingem minunatul loc de recreație de pe creștetul dealului, numit, cât se poate de potrivit, Aurora Banatului. Vom găsi acolo mulți mineri care își odihnesc membrele după trudnicul schimb de mină. Odihnim și noi cu ei aci, pe cărările întortocheate dintre brazii uriași. Dar după ce ne-am umplut plămânii de ozon și am coborât printre clădirile care adăpostesc colonii de vară ale muncitorilor de la câteva fabrici din Timișoara, va trebui, cu regret, să ne desprindem de aceste locuri și să coborâm în valea de la poale, spre așa-numita colonie cehă, după țara de origine a unor mineri poposiți din secolul trecut aci. Ne întâmpină un grup de case aruncate pitoresc în lungul văii, înconjurate de grădinițe cu flori și legume, printre care mineri din schimbul de noapte sârguiesc înainte ca soarele să fi absorbit reveneala.

Vom sta mai mult aici, pentru că aici vom căuta grezia[133] roșie atât de caracteristică pentru timpurile permice, care formează

[132] Variantă iniţială, „atâtea lucruri”. Corectura a fost operată cu stiloul.
[133] Variantă pentru „gresie”.

baza anticlinalului de la Anina și care se întinde peste cumpăna apelor până la revărsarea văii în râulețul Miniș, de unde ni se va deschide în câteva plimbări scurte întreaga geologie a regiunii.

//Să ne închipuim[134] în adâncuri o umflătură centrală, alungită ca o pâine enormă, care începe cu vreo 7 kilometri mai sus, undeva pe Valea Gârliștei, și se termină aici, unde stăm noi. Formația toată dintr-o grezie roșu-violacee și cu bobul foarte fin, dacă am tăia-o acolo jos cu un plan orizontal, am obține o față de elipsă aproape perfectă, a cărei axă mare parcă ar fi fost anume orientată de cineva în direcția nord-sud. Această umflătură întruchipează sâmburele permic al marelui anticlinal de la Anina și Ştaier. Pe flancurile lui se așază straturile liasicului inferior, care cuprind bogatele zăcăminte de huilă din această regiune și care îl îmbracă aproape complet și cu o cămașă de grezie gri-albicioasă din boabe mari de mică și felspat adeseori descompus, prezentând către culcuș un aspect de conglomerat. Puțin mai spre nord, la colonia Uteriș, unde sâmburele permic se sfârșește, straturile liasicului inferior se împreună, dar continuă până pe malul pârâului Miniș, unde dispar.

Deasupra greziei din liasicul inferior se așază straturile negre de argilă șiștoasă îmbibată cu bitum ale liasicului superior, înconjurându-l în aceeași formă de elipsă. La nord ele încep din Valea Ponorului și dispar la sud tot în Valea Minișului. Între ele se găsesc intercalații de limonită și de blackband, adică siderită cărbunoasă, minereuri, care au generat în secolul trecut o importantă industrie siderurgică la Anina.

Toate straturile liasicului au fost frământate, încrețite și faliate puternic de forțele geologice, atât vertical, cât și orizontal. Ele

[134] Cu acest paragraf încep câteva pagini care nu apar în manuscrisul lui Virgil Birou. Numărătoarea paginilor din manuscris curge neîntrerupt, ceea ce ne face să conchidem că fragmentul a fost adăugat mai târziu (poate după o discuţie cu editorul), prin alipirea unor informaţii despre istoria Banatului pe care autorul le avea notate în alte locuri. Marcăm acest fragment prin //...//, așa cum am precizat în *Norme, covenţii și abrevieri uzuale*.

stau înclinate, uneori cu înclinări de 70-85 grade, ba cad chiar vertical. Aceste împrejurări, faliile și înclinările mari, produc serioase greutăți în exploatarea de cărbuni.

Elipsa liasică la rândul ei este înconjurată de elipsa doggerului, care la partea inferioară începe cu marne argiloase (straturile Neacra), cu marne calcaroase și calcare nisipoase sau chiar grezoase (straturile Gryphea), ca să continue la partea superioară cu calcarele bituminoase cu bobul fin, gălbui sau cenușii și impregnate uneori cu cremene, ale calovianului. Și prin aceasta s-a făcut trecerea către ultimele formații ale epocii jurasice, către calcarele de Malm, care se isprăvesc mai jos, pe Valea Minișului, la fel ca și unicele formații ale Cretacicului din regiune, calcarele albe și roz de la Răcășdiana, terminate tot la Miniș.

De toate acestea ne putem da seama în câteva plimbări sau ușoare ascensiuni cât se poate de plăcute. Scopul nostru principal rămâne însă cercetarea exploatărilor de cărbune, cu centrul de greutate în jumătatea de nord a elipsei, la Anina. În consecință, vom trece prin strada principală a Staierului și vom urca fie pe cărările din partea dreaptă, prin margini de pădure deasă, cu colțuri atât de frumoase, fie pe drumul cel larg de pe spatele dealului care desparte cele două așezări. Din înălțimea acestuia, panorama localității cărbunărești ni se desfășoară în totala ei splendoare.

Pe planul prim, din dreapta, coline verzi poartă serpentinele drumurilor ce merg spre exploatările forestiere din munți și mai departe către Reșița. Văliug, Semenic, Buhui și alte locuri, ale căror nume, fiecare, înseamnă o chemare spre frumuseți încântătoare. Pe una din coline mai îndepărtată în ușoare cețuri violete, se așterne cimitirul minerilor, cu o tablă imensă din beton la mijloc, amintirea de neuitat a catastrofei dureroase întâmplate în anul 1920, în plină exploatare capitalistă, când au pierit în mină asfixiați 189 mineri.

În stânga drumului – alt deal, mai lung, străjuind valea dinspre apus. Este dealul Sigismund. Casele minerilor se întind de-a lungul lui în șiruri tăiate pe povârniș, cățărându-se și pe alte coaste, până către puțurile din vale. Între aceste dâlme șoseaua coboară lin și se strecoară în adâncul peisajului, care aici ne apare cu aspect cu totul industrial. Case mari, magazii, birouri, curți întinse pline cu ferotine și cu mașinării, linii ferate ce se încrucișează în luciri paralele, un imens depozit și o fabrică de cherestea, cu trunchiuri negre și cu grămezi clădite galben și regulat, o centrală electrică învăluită în nod de aburi; apoi spațiul viran, negru de zgura topitoriilor de odinioară și cu urmele roșii ale zidurilor dărâmate, dincolo de care se văd iarăși clădiri mari: Direcția restaurantul minerilor și altele – iată tabloul care ni se înfățișează din înălțimea șeii. Pretutindeni însă – puțurile, cu negreața haldinelor între ele. Repezite adânc în pământ, turnurile de extracție, ale căror zăbrele se încrucișează în chibzuită orânduire geometrică, după calcule potrivite, își învârtesc roțile din vârf, cu spițe care se întretaie fulgerând. Le vezi profilate pe cerul albastru, greoaie prin aspectul lor smolit, uriașe – capete ale unor țânțari imenși, care și-au înfipt acele în pământuri și cotrobăiesc acolo. Totuși, roțile din vârful lor se mișcă repede, parcă nu ar avea greutate. Mașina de 300, de 800, de 1.000 de cai se îngrijește de aceasta. Cauți să le desprinzi de ritm. Dar nu-l găsești. Ele se mișcă rece, îndârjite parcă de ceva ascuns ce mocnește în adâncuri, fără să producă impresia de veselie sau de înseninare prin învârtirea jucăușă a roților pornite anapoda, una în stânga, cealaltă spre dreapta, ridicând sau coborând coliviile cu vagonetele de cărbuni. Nici nu este vorba de vreun joc aici, în aceste locuri negre, ci de muncă serioasă, cumpănită muncă creatoare, baza întregii producții a industriei grele.

În fundal, peisajul este închis de uriașa haldină a unui puț, un munte înălțat de mână de om din șisturile negre culese din cărbunele care trebuie să rămână curat. Mai încolo se înalță

dealurile care întovărăşesc valea Aninei, ce şerpuieşte nevăzută în ogaşul dintre ele.

Cotlonul acesta la prima impresie pare cu totul izolat de lume. Impresia însă nu este reală. Legătura se multiplică diferit, chiar dacă la prima vedere nu-i putem desluşi rosturile. O sumedenie de linii ferate înguste se caţără pe coaste şi între puţuri, aducând material lemnos pentru fălcile niciodată sătule ale maşinilor de la fabrica de cherestea şi trunchiuri groase cât mijlocul de om, care se cufundă în adâncul puţurilor ca să proptească acolo tavanele galeriilor. La poalele dealului din stânga, pitită modest, ca şi cum nici nu ar vrea să se arate, gura marchează începutul celei mai frumoase linii ferate din ţară, veche de o sută de ani. În faţa ei, un tren stă gata să coboare la Oraviţa. Peste încrucişarea şinelor şi dincolo de fabrica de cherestea, fire groase, albe, ieşind de la uzina electrică, se leagă prin imenşi piloni de maşinăriile minelor. Linia construită în anul 1917 acum este învechită. Pe lângă staţia şi linia cea nouă, sprintenă şi duduind de energie, construită în regimul de democraţie populară, ea pare ca o mătuşă care trebăluieşte cu sârg, dar cam încet, în jurul casei. Totuşi i se dă cinstea cuvenită, în scurt timp va fi şi ea înzestrată cu toate cele de trebuinţă unei linii concepute în spiritul tehnicii noi, cu alte cuvinte va fi supusă unei operaţii de reîntinerire şi înfrumuseţare, spre binele lucrurilor de aci şi al celor din jur.

Ne mai prind atenţia, din înălţime, iarăşi puţurile legate între ele cu otgoane smolite, cocoţate pe stâlpi la fel de smoliţi, pe care alunecă sprintene bărcuţe aeriene: funicularul cu vagonete pline cu şist pentru uzina electrică, sau cu cărbuni pentru separaţia cu mii de picioare, roşie şi neagră, din spatele puţului principal din fundalul peisajului.

Din înălţime, în momentul când am ieşit de după cotitură, toate par nemişcate, ca şi cum prima imagine a văii ar fi îngheţat pe retina noastră. Nici coşurile care îşi împing vârful cănit până

în nori nu pufăie; ușoara dâră de fum, desfășurată de adierea vântului ca o flamură brună deasupra văii, a încremenit în aer. În liniștea cea mare, parcă toate au amorțit. Chiar și dogoarea care a încins lucrurile din vale pare a se lăsa ca o greutate transparentă nemișcată, în care lucrurile se cufundă inerte. Impresia însă nu durează decât o clipă. Pentru că în cea următoare roțile turnurilor de extracție se pun în mișcare autoritar. Caiere de abur țâșnesc aprige din mașini, scripete icnesc, desprindem și respirația aburită, obosită parcă de efort, a răcoritoarelor cu coaste de beton. Învie și coșurile, rotocoale negre se îmbulzesc din ele, forfotesc, se umflă, se întind întruchipând nori întunecoși pe cerul albastru și întunecând lumina soarelui, ca balaurii din vechile povești populare. De după o cotitură din vale izbucnește un camion, două, multe, un convoi întreg de camioane, în urma lor dâra albă a prafului urmărește curbele drumului până la cealaltă coastă, formând pe pământ contrapunctația la flamura neagră și volburând, de pe cer. Se ițește apoi uzina, slobozind cu un con de aburi cu vârful în sirenă și cu talpa în vânătări. Acum deslușești și fulgerări prin curtea fabricii de cherestea, îți închipui că auzi țipătul trunchiurilor spintecate de ferăstraie. Un tren negru pornește de la puț. Pe pantă crezi că va aluneca în viteză crescând. Te înfiori. Însă nu se întâmplă nimic neprevăzut; el coboară cuminte, pufăind cu precauție tot drumul, până se oprește pe nesimțite în gară, unde se leagă de celelalte vagoane.

Coborâm. În cale întâlnim oameni negri, cu haine negre, cu obrajii negri, cu mâinile negre. Adică ți se pare că au fețele negre. Ele nu sunt decât serioase și demne, precum se cuvine în aceste locuri. Sunt minerii bătrâni. După ei, alt grup, tineretul mergând în pas gimnastic și cu exuberanță în gesturi. Însă nu necuviincioși. Dimpotrivă. Ne întâmpină cu „Noroc bun", pentru că acesta este salutul minerilor din băbăluc. Îi vom întâmpina deci și noi cu „Noroc bun" venit din cea mai curată inimă. Apoi

vom merge la conducerea minelor, unde putem spicui multe din lucrurile de pe aici.

Prima bucată de cărbune, se afirmă, ar fi găsit-o Matei Hammer în anul 1790, sub rădăcina unui copac doborât în Valea Purcarului. În vremea aceea Ștaierdorful sau, cum îi zic prescurtat localnicii, Ștaierul, era o colonie a tăietorilor de lemne și a cărbunarilor aduși din regiunea lacului Gmunden din Austria, din jurul orașului Ischl și din Schading, o localitate de pe Rin, în anii 1773 și 1774. Lemnul tăiat și mangalul produs de acești coloniști mergeau la uzinele de cupru de la Oravița, unde pădurile erau pe cale de a se epuiza. Însuși Hammer ardea cărbune de lemn pentru acele topitorii în codrii seculari de aici, prin poienile cărora doar păcurarii localnici, mai cu seamă cei din Gârliște, mai străbăteau. Ei noaptea se încălzeau de mult cu piatră neagră, cum i-a zis Hammer primei bucăți de cărbune pe care o ținuse în mână, la început nedându-i prea mare importanță. Totuși a dus-o jos, la Direcțiunea Montanistică din Oravița, unde a primit 50 de florinți, o sumă enormă pe vremea aceea, pentru ea. După aceea, domni în haine negre au început să scotocească prin poieni, pe după tufe și peste cleanțuri. Așa s-au descoperit bogatele zăcăminte de huilă din acest bazin, care au transformat deodată viața regiunii întregi.

La început exploatările au fost în mâini particulare. În anul 1792 s-au acordat primele concesiuni miniere pentru perimetre de cărbuni. Se scotea în aceste timpuri de început puțin cărbune. În anul 1846 minele ajung în posesia statului austriac, care după câțiva ani și după costisitoare încercări eșuate, le vinde ca nerentabile Societății Privilegiate de Căi Ferate Austriece. De atunci cărbunăritul a luat avânt tot mai puternic. Pe rând se ridică puțurile pe cele două flancuri ale anticlinalului și scot darul negru al pământului. Unele se epuizează și se închid, doar haldinele negre năpădite azi aproape complet de verdeață,

le mai arată locul. Contribuie la aceasta în mare măsură nepriceperea și dezinteresul conducătorilor. Dar răsar altele în loc, mai flămânde, mai avane și mai moderne, pipăind și sugând din zăcământul de cărbune. Focuri în zăcământul de cărbune, irupții de gaze și explozii sunt rezultatele – pentru muncitorii victime – ale acestei exploatări crude și nemiloase, din timpuri capitaliste, după cum vom vedea mai încolo.

Azi în fruntea elipsei de cărbune este înfipt puț principal. Înzestrat cu o mașină a cărei putere este suficientă ca exploatarea să ajungă la mare adâncime, prin el se dirijează extracția întreagă din partea aceasta a bazinului.//

*

De la direcție[135] am plecat să caut minerul care să-mi lămurească rosturile și viața cea nouă, cea de dinăuntru, a lucrărilor ce se văd aici și să-mi ajute să descopăr peisajul sufletesc al oamenilor din Anina.

L-am găsit lângă o portiță pe ulicioara mărginașă, tăcută, care co-[M.M. 119]boară din drumul Oraviței. Era plină de flori acea ulicioară, în ferestrele deschise, pe marginea drumului, prin grădini, și omul meu repara câteva scânduri rupte din gard de furtuna de ieri noapte. Azi însă cerul a rămas senin, doar câțiva nori albi, pufoși se sprijineau pe profunzimile albastre: miresmele trandafirilor cu mlădițe arcuite peste gard se urcau până la ei. Când m-am oprit și a văzut că am de gând să stau de vorbă mai îndelungat cu ei, m-a privit grav cu ochii săi mari, adânciți în orbite, în genele cărora praful de cărbune s-a încuibat adânc, apoi m-a poftit în grădiniță, sub prunul înflorit, unde avea o măsuță și două lavițe de scândură, cu picioarele înfipte în pământ.

[135] Variantă iniţială în manuscris, „În cele din urmă am plecat…”.

L-am lăsat să povestească singur, neinfluențat de întrebări, cum îi veneau în minte lucrurile.

- A fost foarte greu atunci, se porni el cu gândurile rătăcite în vremuri. A trecut războiul și pe aici, prin cotlonul acesta atât de ascuns. A prăpădit oameni și a doborât case. Așa a trebuit să începem, de la lingură și cuțit. Unii au fugit, nu se știe dacă au ajuns undeva în marea lor frică, și locuințele lor au rămas dărăpănate.

Arătă cu mâna în susul uliței, unde patru pereți afumați se ridicau spre cer ca o acuzație cumplită.

- Pe aceea a lovit-o obuzul din plin. Dar nu mai era nimeni în ea. Omul a fost luat de trupele hitleriste în retragere ca să le arate drumul, nici căneala minei nu avusese vreme să și-o spele de pe față. Iar femeia s-a luat după el cu cei trei copii ai ei. Nici o veste nu a răzbit de atunci despre ei...

Se așternu ca o umbră pe fața aceea mare și osoasă, cu mustăți zburlite. Mi se păru că simt regretul după un ortac drag, pe care l-au smuls furiile războiului din cuib și l-au prăpădit. Umbra însă trecu, lăsând loc iarăși obișnuitei stăpâniri de sine.

[M.M. 120] - Acum au început să se repare toate aceste case părăsite. Trebuie locuințe la lume, pentru că vin mulți la lucrul din mină de aici. Și acolo a fost greu după război. Mașini obosite, pălămarele de oțel de la cotărițe – tocite, scule împrăștiate. Nici lămpi nu am avut destule. Sub pământ – armuri frânte, galerii prăbușite și pretutindeni neorânduială. Vreo doi ani am trudit așa. Dar nu ne-am lăsat. Zi de zi s-a făcut câte ceva. Azi o galerie îndreptată, mâine un cablu înlocuit și așa am început să venim la loc. Am primit și perforatoare noi și lămpi de siguranță noi. Electrice. S-au întărit și puțurile oarbe de sub pământ. Atunci ne-au adus ciocanele de abataj.

Se opri pentru un moment din vorbă. Avea acum o ușoară roșeață aciuită în vârful pomeților. Îi oferii o țigară, dar refuză:

- M-am lăsat de mult de tutun. De când am intrat la cărbune. Uneori totuși, jos, mă apucă o poftă de îmi vine să turb. Dar mă stăpânesc. Am citit mai demult că undeva un miner a aprins o ţigaretă în galerie și tanătul – așa numim noi grizuul – a făcut explozie. Ar fi murit atunci vreo patruzeci de oameni.

- Dar bine, acum ești la suprafață, în aer liber.

- Nu. Mulțumesc. Vreau să-i scot și gândul din mine, ca nici din vreo greșeală sau din uitare să nu păcătuiesc.

Era o hotărâre de neînvins în refuzul său. Mă lăsai bătut. El continuă acum cu același ton molcom.

- S-au deschis apoi mine noi. La Ponor, bunăoară, unde am lucrat și eu, și la Uteriș, deasupra Ștaierului. Cu Ponorul a fost lucrul dracului, că era inundată. O luaseră încă austriecii în paragină, pentru că aveau cu ea greutăți, deși cărbunele era foarte bun. Dar moșul meu mi-a spus că din alte locuri îl scoteau mai ieftin. Și așa, neîngrijită, mina s-a umplut cu apă, iar bunătatea de cărbune [M.M. 121] nu a fost dat oamenilor. Luni de-a rândul au tras pompele, ziua-noaptea, ca să o golească. Mereu încercam să intrăm, dar nu puteam merge prea departe, pentru că totul trebuia curățat. La Ponor[136] am văzut și noi ce înseamnă galerii distruse. Lucram în noroi până în genunchi și țuruiala groasă se vărsa și din tavan. A fost ceva acolo; în încâlceala de arămuri frânte, ștenapi căzuți de-a curmezișul și cotropiți de molozul prăbușit peste ei, traverse vechi, pe jumătate putrede, te împiedicau la tot pasul. Apoi ferotină, tuburi de aer răsucite și smulse de la locul lor, cu rugina scoarță pe ele, încât, dacă nu băgai de seamă și te zgâriai, cu săptămânile nu te vindecai. Și iarăși viituri de apă, care te făceau să te întorci din drum. Dar le-am biruit și pe acestea și acum galeria e ca un bulevard. Aveam cu toții cizme înalte de cauciuc, cu care puteam trece prin orice băltoace, iar pentru noroaiele de deasupra ni s-au dat mantale groase tot din

[136] Variantă iniţială, „Acolo am văzut şi noi…”.

cauciuc. Cam în același timp ne-au venit și șepcile acestea noi, din material tare, care ne ferește capul. Nu eram obișnuiți cu astfel de haine, mai înainte nu ni se dădeau de acestea. Ne uitam chiorâș la ele. Dar până la urmă s-au dovedit a fi bune. Lucrători care au fost în Uniunea Sovietică ne-au povestit că acolo nu este miner care să intre în mină fără ele. Și ne-au mai spus că cei care lucrează la metale în Urali au și mănuși de cauciuc, ca să nu ajungă cu mâna la materiile stricăcioase care se fac acolo, sub pământ. Iar la răscrucea galeriilor stau găleți cu lapte, din care pot să bea oricând, ca să nu le strice otrava metalelor. Își întrerupse vorba cu o întrebare neașteptată: Dar de ce însemni dumneata în caiet lucrurile acestea? Ești poate de la vreun ziar?

Îl lămurii că e vorba de un articol pentru o revistă. Atunci mă rugă să-i spun încă o dată numele, pentru că nu l-a înțeles bine când ne-am prezentat. Îi spusei și fața lui se lumină:

- Eu te cunosc pe dumneata. Dumneata ai scris despre Ci-[M.M. 122]prian Porumbescu.

- De unde știi?

- Ne vin reviste la club. Multe. Cred că toate. De acolo am aflat. Știi că și noi am cântat *Crai nou*? Înființasem un cor al nostru, al minerilor, și coriștii s-au apucat și de teatru. Doi ingineri erau cu noi: fie-iertatul inspector Codora, bătrân, dar al cărui suflet era numai la muzică, și unul mai tânăr, Stoicovici, care ne instruia. Era cam bolnăvicios, însă nu se lăsa de noi. Cred că a murit și el.

- Și direcțiunea?

- Aceea era departe de noi. Directorul nici de obârșie nu era de aici, venise de undeva de prin Austria sau din Polonia. El nu știa de altă viață a minerului, câtă-i ziua urla: producție și numai producție. Alta nu știa. Îi chinuia și pe bieții ingineri cu nebunia lui.

- Și cum a fost cu opereta?

- A fost cum scrie la carte. Pe scenă, cu decoruri, cu muzică de la orchestra noastră. De trei ori am cântat-o. Ba ne-am dus și la Oravița cu ea. Ne-au primit cu ploaie de flori.

Am înțeles acest lucru. Și orăvițenii sunt urmași de mineri. La 7 ianuarie 1889, când au montat ei *Crai nou,* se mai exploatau mine la Oravița, iar cântăreții de atunci erau fii și nepoți ai ocnarilor de acolo. După prima reprezentare a operetei la Brașov, în 1882, cea de la Oravița era a doua, pe scena unui teatru stabil, a celui mai vechi teatru din țară. Minerul meu din Anina cunoștea aceste lucruri, era doar cântăreț vechi în corul minerilor. Dar vorba se întoarce iarăși la mină.

- Am lucrat după aceea și la Uteriș. A trebuit să ne grăbim și celor de la alte mine le părea că turnul de extracție de la noi mișcă din cap, arătându-și în felul acesta neîncrederea că va fi terminat la timp. Noi le-am răspuns că și galeriile lor aleargă [M.M. 123] după iepuri. Era o întrecere ascunsă între noi – care isprăvește mai repede – și ne luam în glumă unii pe alții. Dar turnul a fost consolidat înainte de termen și a început extracția și acolo.

Omul meu părea să aibă vreo cincizeci de ani. Era de statură potrivită, cu membrele lungi și musculoase, pe care le mișca cu gesturi măsurate. Toată făptura degaja această impresie de gravă cumpănire. Chiar și glumele le spunea cu o gravitate care mărea efectul cuvintelor. L-am întrebat cum de a lucrat, la vârsta sa serioasă, mai în tot locul în munci de înaintaș. Răspunsul a fost simplu:

- Apoi eu sunt dulgher de mină. De mic am învățat această meserie. Dar sunt și zidar. Casa ortacului Alexandru în trei săptămâni am dat-o gata, când a primit împrumut de la direcțiune. Dar știu și în cărbune. Acum lucrez acolo.

Toate le spunea cu tonul său liniștit, în care se resimțea atât de clar forța aceea conștientă și reținută. Pe neobservate, vorba alunecă spre sănătate. Îmi povesti despre staționarul dintre brazi

și despre creșa de la Cereșnaia, despre Buhui, Mărghitaș, unde e o altă creșă și casa de odihnă a gospodăriei colective din Greoni, despre frumoasa vale a Minișului și despre Poneasca, unde vin pionieri[137] din toate colțurile țării la odihnă – toate prilejuri de minunate excursii. Vorbi și despre școala de minerit, a cărei clădire s-a terminat nu demult, și aci nu-și putu stăpâni un regret.

- De-aș fi avut și eu parte de o astfel de școală în copilărie...

Încercai să-l mângâi cu cele trei meserii ale sale. Și astfel revenirăm iarăși la minerit, domeniu care părea că îi preocupă neîntrerupt gândurile.

- Da, am învățat trei meserii, pentru că am căutat să umblu pretutindeni cu ochii deschiși. Așa s-a făcut că am ajuns să lucrez și la adâncirea puțului, lucrare cum nu este alta mai grea.

[M.M. 124] Îl rugai să-mi vorbească mai pe larg despre această ispravă și el se supuse.

- Când te gândești, așa, de departe, nu ți se pare cine știe ce mare scofală. Sapi o gaură rotundă, de vreo cinci metri diametru, pe care trebuie să o căptușești cu zidărie, ca să nu se îmburde și ca să ai de ce prinde grinzile conducătoare ale coliviei și miile de alte lucruri: conductele de aer comprimat, de apă, electrice și scările de urcat până la suprafață. La adâncime mică treaba merge destul de ușor. Însă la adâncimea puțurilor noastre zidăria a trebuit să fie făcută din blocuri de beton turnate afară și coborâte pe rând în mină, pentru că presiunea muntelui e grozav de mare. Ai zice că nu-i mare lucru să ridici un zid, chiar și din blocuri de beton atât de grele. Afară însă[138] zidul crește de jos în sus, pui un rând de cărămizi peste cel așezat mai înainte. În puț, însă, se schimbă socoteala. Aici trebuie să clădești rândul nou sub altul, ((+++)) aşezat[139] mai înainte, în formă de cunună. Trebuie să sapi sub cununa veche, să o

[137] Prima variantă, „muncitori”, a fost tăiată şi înlocuită cu „pionieri”.
[138] „Însă” a fost inserat ulterior în manuscris, cu stiloul.
[139] Ediţia princeps a preferat forma „zidit mai înainte”, deşi corectura autorului, în manuscris, a adăugat „aşezat” peste o primă formă indescifrabilă.

proptești, și apoi să clădești cununa de din jos. Și asta a mers cum a mers în stâncă tare. Dar tot coborând în adâncime, am ajuns la șisturile negre, atât de sfărâmicioase, încât sub apăsarea cumplită a muntelui de deasupra ele țâșnesc din săpătură cu apa din izbuc. Trebuie să oprești curgerea lor cu gard de scânduri, să ridici în același timp la suprafață materialul care buiește în spațiul strâmt, gata să te strivească, să sapi ca să ajungi din nou la peretele de șist, la dimensiunea lui definitivă și să-i proptești din nou și să proptești și cununa de deasupra, ca la urmă să închei cununa de jos. Și toate acestea într-un spațiu atât de restrâns și într-un suflu. Însă nici zidul din blocuri nu a fost de ajuns de puternic de la o adâncire. A trebuit să facem o căptușeală în formă de inel, grasă de jumătate de metru și mai bine, în jurul pereților, din beton. Dar cum să torni betonul în această formă și pe o înălțime de două ori cât omul, ca să țină? Am încercat multe. La urmă s-a găsit că mai bine se face [M.M. 125] această treabă în inele de acea înălțime. Sapi sub vechea cunună gaura și o proptești. Apoi, după ce ai oprit scurgerea șistului, ridici, jur împrejur, la diametrul curat al puțului un perete circular, din tablă de fier, pe care chingi de oțel îl țin fix. Dar peretele acesta nu e întreg, ci e făcut din ferestruici puse una lângă alta în șir și mai multe șiruri unul sub altul, încât formează un perete circular întreg. Toate ferestruicile sunt prinse într-un cadru și, cum am spus, întărite în chingi late din traverse cu profil, rotunde ca gaura puțului și pe măsura ei. Betonul se toarnă pe rând în spațiul cuprins între spatele acestui perete de ferestruici și peretele de șist al puțului.

Minerul tăcu. Eu încercai o observație:

- Într-adevăr, așa, povestit, lucrul pare ușor. Dar să te frământi acolo, la atâtea sute de metri sub pământ, într-o groapă strâmtă și cu atâtea pericole, parcă și gândul te înfioară. Nu ți-a fost frică de vreo izbucnire prea mare a șistului, care să strivească întreaga construcție și cu ea și pe voi, care lucrați acolo?

Ridică aceiași ochi liniștiți spre mine și grăi apăsat:

- Pe mine tata m-a introdus în lucrurile din mină. Nici el nu a știut ce e frica, deși tatăl lui acolo a murit, acolo, jos.

- Și nu ți-a venit în gând niciodată să părăsești mina?

- Niciodată. Aici m-am născut, în preajma puțului și aici am crescut. Tot aici vreau să și mor. E greu la mină, o știu. Dar trebuie să știi și dumneata un lucru. Minerii care au lucrat mai mult timp în mină, așa cum suntem noi aci, din tată în fiu, rămân legați de ea și legați unii de alții. De aceea nu se lasă slăbiciunii, oricât de greu ar fi locul unde lucrează. Noi știm că slăbiciunea dintr-un loc aduce slăbiciune și într-alt loc. Și asta înseamnă catastrofă. Pentru toți. Vieți pierdute, văduve, orfani. Dureri fără de sfârșit. Bunuri prăpădite. Sub pământ toate sunt legate între ele și sunt legate și de oameni. De aceea, noi, care le cunoaștem, nu putem fugi de greutățile de sub pământ. Noi știm mai bine că cine apără pe vecin se [M.M. 126] apără pe sine însuși. Minerii au în sânge acest lucru. Și ei mai știu ceva. Dacă mina nu dă cărbune, se oprește cocseria. Iar dacă nu este cocs, suferă și fabricile de fier de la Reșița. Și suferă multă lume, care primește lucruri bune și frumoase de la Reșița. De aceea ne-am grăbit atât de mult și cu repararea generală a puțului principal[140]. Nu zic, ne-au căzut bine și premiile mari care ni s-au plătit. Dar minerii sunt una cu lucrătorii de peste deal și una cu lucrătorii de pretutindeni.

Minerul meu tăcu. Acum toată fața lui era îmbujorată, deși și-a păstrat seriozitatea și cumpănirea cea de totdeauna. Ne-am despărțit cu dorința sa categorică de a mă însoți când mă voi duce să văd Școala tehnică de minerit, clubul, Cereșnaia, Mărghitașul, Poneasca, Buhuiul și toate celelalte locuri minunate, pe unde minerii din Anina și muncitorii veniți la odihnă din alte părți ale țării își petrec timpul liber, în mijlocul celor mai fermecătoare împrejurimi.

---

[140] Determinantul „principal” a fost adăugat la corectură, cu stiloul.

[M.M. 127] DOUĂ MOMENTE DIN VIAȚA ANINEI <A FOST PE VREMURI: AERISIRE DEFECTĂ, PATRUZECI ȘI ȘAPTE DE MORȚI>[141]

Suntem de câteva zile la Anina și un bătrân miner ne-a spus următoarea[142], de data aceasta tristă, poveste:

- Zăcămintele de cărbuni ale liasicului inferior de la Anina, pe lângă alte calamități care produc greutăți enorme în exploatare, prezintă și neajunsul de a fi foarte bogate în grizu. Mai cu seamă stratul principal de cărbune și cel din acoperiș sunt pline de acest gaz, dar și straturile de șist care le acoperă pe acestea apar ca și îmbibate cu el. De aceea, la lucrările executate în aceste straturi trebuie luate măsuri speciale de siguranță și de protecție, deoarece grizuul amestecat cu aer în anumită proporție este foarte periculos, oferind prea dese ocazii de explozii cumplite.

---

141 Capitolul dedicat Aninei începea, în manuscris, cu o descriere la care autorul a renunţat, tăind două paragrafe. Iată prima variantă a incipitului: „Ne apropiem de mină. După perspectivele minunate de văi şi munţi, {pe} ale căror coaste pline de soare linia ferată se caţără cu atâta cutezanţă, peisajul se schimbă. Crestele pârjolite de viscolul iernilor se înmulţesc, ici, colo căsuţe mohorâte de vreme – locuinţele vechi ale minerilor – pleoştite şi cu aspect de melancolică însingurare, încep să se ivească pe tăpşane, ca în cele din urmă să vedem aşternâdu-se jos, în val, panorama încadrată în verdeaţă a celui mai important centru minier cărăşan. Chiar şi trenul se mişcă mai vioi acum, bucuros că a scăpat de bezna nesfârşitelor tunele şi de ameţeala viaductelor construite cu o neînchipuită măiestrie../ De stânga, pe Valea Celnicului, două şiruri de vile, proaspete şi luminoase, înveselesc peisajul. E colonia nouă muncitorească zidită de curând, care în goana trenului dispare ca după un decor de teatru la spatele clădirilor cu multe etaje ale uzinei electrice. În fine, coborâm în gara negrită de fumul care a spălat-o în cursul celor 90 şi mai bine de ani ai săi."

142 Variantă iniţială, „L-am căutat mai întâi pe bătrânu' miner şi ne-a spus următoarea…".

[M.M. 128] La Anina și în general la minele de cărbuni din Banat, grizuul se numește tănăt. Nu știm dacă etimologic acest cuvânt are vreo legătură cu cuvântul din limba greacă veche *thanatos*, care înseamnă „moarte", dar în realitate el într-adevăr este aducător de pieire. Se dezvoltă în masa cărbunelui, din care se degajează fie lent și neobservat, fie sub presiune, putându-se constata în acest caz scurgerea lui prin foșnetul care poate crește până la vâjâit și chiar la irupție vehementă, trădând o presiune importantă.

Grizuul este compus în cea mai mare parte din gaz metan, din care conține 82-90%, restul constituind un amestec variabil de bioxid de carbon, azot, hidrogen și omologi ai metanului, gaze rare, cantități mici de oxid de carbon, hidrogen sulfurat și bioxid de sulf. Fiind mai ușor decât aerul, grizuul se ridică spre tavanul galeriei, așezându-se acolo în scobiturile acestuia sau curgând lin odată cu curentul de aer. El nu are miros, dar inhalat lasă pe cerul gurii și în fundul nasului o impresie de dulce după care minerii versați îl recunosc ușor. Respirat în cantitate mai mare, produce somnolență, iar dacă în amestecul său cu aerul cantitatea de oxigen scade sub 13%, se produce asfixierea. În amestec cu aerul, însă, pericolul cel mai mare îl prezintă când ajunge în contact cu o flacără liberă.

Combaterea lui se face printr-o aerisire bună, condusă astfel încât conținutul de grizu în aerul minei să rămână sub 1%, și prin folosirea lămpilor de siguranță. Acestea sunt de mai multe feluri. Prima lampă de siguranță a realizat-o chimistul englez Humphrey Davis și a funcționat cu ulei. Principiul ei este cât se poate de simplu. Davis a înfășurat flacăra lămpii cu un țesut de sârmă metalică, a cărui menire a fost să împrăștie în aer căldura flăcării, ca astfel să [M.M. 129] nu se realizeze în jur[143] o temperatură la care grinzuul se aprinde. Această lampă a fost

[143] Variantă iniţială, „în jurul flacărei". Variantă intermediară în manuscris, „în jurul ei".

perfecționată în cursul vremii, folosindu-se în ea diferite uleiuri, minerale și vegetale și, mai nou, benzină. În timpurile din urmă însă, lămpile de ulei sunt înlocuite cu lămpi de siguranță electrice având acumulator, care dau o lumină mult mai bună, ușurând munca minerului și făcând să-i crească prestația.

La Anina, în primele timpuri s-au folosit lămpi cu flacără deschisă, de tipul celor folosite în minele metalifere, pe care minerii de aci le numeau „candele". În principiu, ele se compuneau dintr-un rezervor plat, de obicei de formă ovală, pentru ulei, care avea la partea anterioară o țâță cu fitil, iar la partea posterioară o tijă terminată în cârlig curb și ascuțit, pentru purtat sau, în frontul de lucru, pentru a putea fi înfiptă în vreo grindă de sprijin. Grizuul adunat sub tavanul galeriilor era combătut într-un mod cât se poate de simplu și original, însă tot atât de periculos, oameni angajaţi anume, botezați „oameni ai focului" sau nemțește[144] „*Fewermänner*", aprindeau dinainte intenționat grizuul. Ei erau îmbrăcați în giubele groase, de pâslă, pe cap cu glugi apărătoare, cu aripile cărora își acopereau fața. Ridicau lampa spre tavan ca să aprindă grizuul, după care gest se aruncau repede la pământ ca să nu-i prindă focul. Și grizuul, dacă era puțin, ardea încet sau în cel mai rău caz cu mici explozii: flacăra înainta pâlpâind neliniștit sub tavanul galeriei, strângându-se acolo unde se termina grizuul.

Ne putem da seama destul de ușor că în felul acesta s-au produs multe accidente și chiar nenorociri, pentru că neavând atunci aparate pentru indicarea grizuului și pentru stabilirea procentajului în aer, acolo unde aerul minei conținea acest gaz între 6 și 14%, s-au produs explozii puternice, cauzând victime. În cele din urmă, minerii refuzând să se mai angajeze ca „oameni ai focului", prin anul 1870 conducerea minelor a fost silită să introducă lămpi de siguranță. Dintr-un excesiv

[144] Autorul a adăugat „‹‹oameni ai focului›› sau nemțește" cu stiloul, ulterior.

și caracteristic spirit de exploatare însă, direcția a dispus ca lămpile de siguranță să se folosească numai în straturile în care se constată un exces mai important de gri-[M.M. 130] zu, îndeosebi în stratul principal și în cel de acoperiș. Revirele sudice, cum au fost cele exploatate prin puțurile Kübeck și Kolonie și prin galeria Dullnig, au rămas la lămpile cu flacără liberă. Lampa de siguranță introdusă a fost de tipul Mueseler, având închizător cu arc și arzând cu ulei.

Însă și în cursul acestui sistem mixt de luminat în mină accidentele s-au ținut lanț. Cu totul caracteristic este cel întâmplat la 20 decembrie 1884. Iată cum s-au petrecut lucrurile:

Din motive de economie, în revirul puțului Kolonie, deci în regiunea sudică, s-a închis un puț de aerisire. Evident, această măsură a produs o mărire a conținutului de grizu în aerul minei, oamenii nemaiputând lucra în atmosfera viciată. S-au produs nemulțumiri și „murmurări" ale muncitorilor, care mai erau îndârjiți și din cauza lefurilor foarte mici. Sub presiunea muncitorimii, conducerea s-a văzut obligată să ia măsuri pentru stabilirea aerisirii normale, măcar pentru o durată scurtă, adică până la o simplă subțiere a grizuului în aerul minei. În acest scop, au fost trimiși un maistru miner și un tânăr neexperimentat, muncitor la locul cu pricina, ca să deschidă ușa de aerisire. Coborârea s-a făcut prin puțul de aerisire. Însă, în vreme ce maistrul miner a rămas în puțul cu aer proaspăt, muncitorul a fost trimis pe galerie, până la ușa de aerisire, dincolo de care erau acumulate gazele. Tânărul și-a atârnat lampa deasupra unui rostogol, de grinda de lemn. Apoi a procedat la descuiere. În momentul restabilirii curentului de aer, gazele au ajuns în flacăra deschisă și au explodat. Lemnăria minei fiind foarte uscată în locul acela, s-a produs și un incendiu în mină, care din norocire nu a luat proporții. Dar gazele de ardere au inundat mina, pătrunzând în revirele puțurilor Kübeck, Kolonie,

Uterisch și ale galeriei Dullnig, prin care avea ieșire aerul din mină. Patruzeci și șapte de mineri au fost omorâți prin asfixiere, căzând victimă acestui spirit criminal de economie.

[M.M. 131] După înmormântarea victimelor, conducerea a dat dispoziții ca în minele de cărbuni să se folosească în toate locurile lămpi de siguranță cu ulei, iar în anul 1887, tot sub presiunea muncitorilor, s-a introdus lampa de siguranță cu benzină sistem Friemann și Wolf, perfecționată cu închizător magnetic, pe care nici înșiși minerii nu o puteau deschide în mină, evitându-se astfel accidentele din neglijență.

Vreo treizeci de ani au luptat muncitorii mineri ca să ajungă la acest rezultat. Nici o statistică nu ne-a rămas din vremurile acelea ca să știm azi câți „oameni ai focului”[145] au căzut victimă grizuului, fie morți, fie schilodiți pe viață. Dar cei patruzeci și șapte de asasinați de la 20 decembrie 1884 ne arată clar ce înseamnă spiritul de exploatare dus până la paroxism al celebrei societăți pe acțiuni StEG. Cei mai mulți morți au fost susținători de familie numeroasă. Ne putem imagina în ce fel „au serbat” acele familii, văduvele şi orfanii, rămaşi fără sprijin, Crăciunul care bătea la uşă.[146]

[M.M.132] Tăcerea s-a lăsat[147] grea după vorbele bătrânului miner. Eram acolo opt oameni veniți de departe și ghidul nostru, miner Ion, care am ascultat povestirea lui, și nici unul nu ne puteam stăpâni emoția pe care căutam să ne-o ascundem cu fețele aplecate spre pământ. Tremurul mâinilor și respirația întreruptă făceau însă iluzorie orice mascare a furtunii care ne frământă pieptul. Când unul dintre noi spuse câteva cuvinte, vocea lui suna dogită de răgușeala pe care această cumplită răscolire a

[145] Variantă iniţială, tăiată cu mai multe linii, „Fewermänner”. „Oameni ai focului”, inserare cu stiloul.
[146] Această frază nu apare în ediţia princeps. O referinţă la sărbătoarea Crăciunului era dificil de trecut prin filtrul cenzurii anilor ’50.
[147] Variantă iniţială, „se lăsa”.

sentimentelor o lipise de ea. Nici n-am înțeles bine ce-a spus, auzii doar cuvintele blajine ale bătrânului miner îndreptate către noul meu prieten din Anina:

- Ioane, tu cunoști pârâul Buhui, ce-ar fi dacă ai însoți pe musafirii noștri să vadă și aspecte din viața de azi a minerilor?

Cel agrăit cumpăni un moment răspunsul, apoi dete din cap în chip de aprobare.

- Până la sfârșitul săptămânii nu pot face nimic. E vorba de angajamentele mele. Dar duminică îi voi duce cu plăcere unde vor voi.

Așa s-a făcut că duminică dimineață „ortacul" Ion, încă înainte de răsăritul soarelui, a ciocănit la geamul casei în care eram adăpostit. Era bărbierit proaspăt și ochii subliniați cu praful de cărbune lipit de gene străluceau veseli ca de un foc lăuntric. Avea o straiță doldora pe umeri și în mână un băț destul de gros.

- Unde sunt ceilalți? am întrebat eu.[148]

- Au găsit un camion ocazional care-i duce la Cereșnaia, la tabăra de vară a copiilor de miner. Iar doi, obosiți de drumuri-[M.M.133]le de ieri, s-au hotărât pentru o plimbare mai scurtă, până în Valea Terezia, unde-i sanatoriul nostru de noapte. Dar noi, noi ne ținem de cuvânt? Mergem la Buhui?

E drept, simțeam și eu în mușchi moleșeala minunatelor excursii pe care le-am făcut în jurul acestui centru minier. Licărira șugubeață din privirea minerului, aproape a provocare, mă făcu să-mi îmbrac hainele în câteva clipite. Înșfăcai și eu rucsacul și pornii cu minerul Ion în răcoarea dimineții.

Am luat-o pe unul din drumurile de pădure, care atacă muntele dinspre est al văii, și după ce rătăcesc prin nenumărate întortocheri de pe un deal pe altul ajung la Mărghitaș, la Comarnic, la Semenic, la Văliug, la Reșița sau oriunde vrei în

[148] Construcţia incidentă „am întrebat eu" a fost trecută cu stiloul, ulterior.

această regiune fermecată. Roua sclipea pe firele de iarbă și făcea să lucească frunzele din copaci. Uneori scurtam drumul, pe cărarea tăiată prin câte un crac de pădure. Aici, pașii noștri se cufundau elastic în covorul gros pe care toamna trecută l-a scuturat de pe crengi și pe care primăvara și vara n-au avut încă putere să-l mistuie. Minerul Ion, cu toți cei aproape cincizeci de ani ai săi, mergea voinicește, ba mi se părea că odată cu drumul mușchii lui câștigă puteri noi.

Treceam prin poieni, apoi prin desiș. Mii de flori, albăstrele, rochița-rândunicii, garofițe și altele, mici, ca niște steluțe roșii, se împletesc într-o fâșie de covor nesfârșit pe marginea drumului. Unde copacii se retrăgeau mai spre adâncuri, lăsând soarele să pătrundă în voie, iarba se înălța, deasă și mătăsoasă, până la brâu. Întrebai pe Ion:

- Nu cosește nimeni iarba aceasta, de crește atât de mare?

- Nu. Asta-i a cerbilor.

- A cerbilor?

- Da. A cerbilor și a căprioarelor. Uite!

[M.M. 134] Mă prinse încet de braț și mă opri locului.[149] La câțiva pași în dreapta noastră, o construcție de lătezi, în formă de grilaj încrucișat, întruchipa o iesle. Pe fundul ei zăceau câteva smocuri de iarbă. Dincolo de iesle o căprioară stătea și ne privea. Picioarele subțiri, trupul zvelt, gâtul întins și căpșorul înclinat a mirare îi dădeau un aspect de nespusă gingășie. Adulmeca cu botișorul în vânt, abia mișcând nările negre, dar în ochii ei mari, ca două mărgele la fel de negre și lucitoare, nu se vedea teama.

- Nu fuge?

- Nu. Căprioarele sunt învățate cu oamenii. Primăvara și vara, când ieșim să ne curățim plămânii cu aer de pădure, ne împrietenim cu ele. După câteva duminici mănâncă din mâna noastră. Unii aduc seceri și coase, cosesc iarba și o adună în

[149] Variantă inițială, „Puse mâna pe brațul meu și mă opri în loc.”

plasturi. Codreni și mineri de-a valma. De fapt asta-i treaba codrenilor, însă noi trăim cu ei ca frații și ne ajutăm. Iarna, când omătul a troienit luminișurile, oamenii vin și le umplu ieslele. La fiecare cotitură vezi câte o iesle de astea. Când gerul lung aduce lupii aproape de casele oamenilor, pădurenii le apără cu puștile lor. Dar de multe ori ies și ai noștri cu furci și topoare în ajutor[150].

Câteva iesle erau construite chiar lângă cărare.[151] Mă uitai mai cu atenție[152] la ele.

- Dar bine, iarba aceea-i proaspătă.

- Au trecut alții pe aici mai devreme decât noi...

Mă gândii că vara nici n-ar trebui așezată iarba în iesle; o pot paște căprioarele necosită. Ion mă lămuri:

- Așa se învață căprioarele tinere să se apropie de iesle, din vreme, pentru timpul de iarnă.

Îmi veniră în gând vânătorile mari din trecut, când citeam prin ziare despre cutare și cutare înalți demnitari și despre privilegiați ai soartei, care au doborât atâtea mii de iepuri, atâtea sute de potârnichi și fazani, atâtea zeci de vulpi și nenumărate căprioare. Ce inimă trebuie să aibă vânătorul care împușcă o căprioară [M.M. 135] gingașă, cum este cea din fața mea? Va fi oare din aceeași plămădeală cu a oamenilor simpli de aici, a codrenilor și a minerilor?

Pornirăm mai departe. Ortacul Ion, fără să-mi dau seama în ce fel, întoarse vorba spre mină. Îmi povesti despre galeriile noi, despre adânciri de puțuri – se simțea bine și erau mândri de această ispravă – despre locomotivele electrice, perforatoarele cu aer comprimat, crațăre și tot felul de mașini de săpat, încărcat și transportat mecanice, care vin în ajutorul minerului.

---

[150] „în ajutor” a lipsit din forma iniţială a frazei. A fost inserat cu stiloul, mai târziu.

[151] Această propoziţie a fost adăugată cu stiloul, la corectură.

[152] Variantă iniţială în manuscris, „mă uitai mai bine”.

- Astea trebuie să le vezi acolo, în fundul minei, zise el cu vădită înflăcărare.

Îi promisei. Apoi vorba noastră se îndreptă spre producția mărită care se face cu ajutorul acestora și spre întrecerile socialiste. Încheie cu o constatare categorică:

- Aici tineretul are cuvânt.

Mi se păru că desprind un complex întreg de sentimente din această vorbă a lui. Era acolo o certitudine, o admirație, dar parcă simții și nostalgie sau chiar regret. În tot cazul, nu era tăișul aspru al invidiei. Încercai o consolare:

- Judecând după felul cum mergi, nici dumneata nu cred să fii printre ultimii.

Recunoașterea izbucni din el plină:

- Nu, nu. Că de aceea sunt fruntaș. Însă viitorul este, și trebuie să fie, al tineretului. Ei au altă școală. Ei sunt primii în sport și primii în producție. Eu nu am făcut sport în tinerețe.

Îmi povesti atunci cum vine tineretul la munca din mină. Cum se amestecă printre cei vechi, cum sunt instruiți de aceștia și cum își încearcă mai târziu singuri aripile. Îmi arată cum se înfiripă legături indestructibile între ei. Cei entuziaști și cu dragoste de muncă rămân pentru totdeauna aci. Îi leagă de locurile acestea nu atât câștigul frumos, cât mai degrabă efortul acela plin de bărbăție, trânta voinicească cu elemente adverse, cu apa, cu gazele și cu pământul, pe care în cele din urmă tot îl biruie, smulgându-i comorile. [M.M. 136] Nespus de captivantă mi se păru zugrăvirea aceasta a luptei susținute, care creează indestructibila solidaritate a minerilor de pretutindeni între ei și ceilalți muncitori din celelalte fabrici, precum și dragostea minerilor față de mină.

- Se leagă de mină tinerii aceștia și cresc odată cu ea. Numai pleava se duce de aici, conchise în cele din urmă minerul Ion.

Am adus vorba și despre accidente.

- E severă supravegherea în ceea ce privește protecția celor ce muncesc și securitatea muncii în mină. Poate dacă ar fi numai din cei noi, care se avântă uneori cu prea mare elan, s-ar mai întâmpla câte ceva. Dar de aceea suntem alături de ei noi, cei mai bătrâni, ca să-i apărăm. Nu mai vorbesc că azi folosim lămpi de siguranță electrice, fabricate în țară. Cu acestea exploziile[153] sunt excluse.

Ne-am ridicate între timp pe o colină, în vârful căreia ne-am oprit. Am rămas cu respirația tăiată. Un pârâu șerpuia la picioarele noastre, șuvoind peste pietre cu mii de sclipiri. Venea de undeva de sus, se strecurau undele sub o urzeală sclipitoare de curcubee minuscule, pe care razele soarelui de dimineață le nășteau din stropii jucăuși ai cascadelor spumegânde. Se strecura vioi, susurând șoapte grăbite[154], înțelese numai de ele, tufelor de pe țărm. Mai jos, în aceleași jocuri zglobii, râulețul dispărea după stâncile unei cotituri.

- Acesta-i pârâul Buhui.

De partea cealaltă, verdeață. Dealuri și verdeață de toate nuanțele până în cețurile albăstrii ale orizontului, pe care soarele încă nu le-a îmbrățișat. Și cerul, care îmbrățișa peisajul! Albastru adânc deasupra capului, cu nori mari ca de omăt, cu nuanțe mai pale, albe, gălbui și roz acolo, unde se sprijinea de munți. Era atâta vigoare în peisajul acela, atâta frumusețe, încât minerul Ion trebui să-și repete invitația:

- De aici să o luăm pe îndelete la vale.

*

[M.M. 137] Pârâul Buhui izvorăște la est de Ștaier, din dealurile Trei Movile, dincolo de Tâlva Predilcova. La început

[153] Variantă iniţială, tăiată cu mai multe linii: „accidentele”.

[154] Prima variantă în manuscris, „şoptind cuvinte grăbite”.

curge spre nord, apoi, după ce se împreună cu Glăvanul, se abate spre soare-apune, ca puțin mai încolo să cotească iarăși brusc spre nord, până în valea în care oamenii i-au închis drumul cu un baraj puternic. Gândul celor ce l-au zăbrelit în felul acesta a fost doar din ordin economic. Ei socoteau cât timp îl va ține cantitatea aceea de apă adunată în fața barajului, cât timp le va ajunge pentru mașinile și oamenii de jos și cât va costa uriașa movilă de pământ cu care au legat, de la fundul văii până sus, două dealuri. Buhuiul însă, copil zburdalnic de munte și darnic iarăși ca un copil, le-a jucat o festă. Pe lângă cele voite de la el de oameni, a mai împrăștiat și de la sine, cu două mâini, daruri. Daruri prețioase, frumuseți nemaivăzute altunde. În oglinda lui, răsturnată între șapte munți și tot atâtea văi, își scaldă fața cerurile. Cerul cel albastru, cerul palid-gălbui, cerul violet, roșu, brun, negru, cerul senin și cerul mânios, cerul somnoros al dimineții, care se zgribulește timid printre copaci, cerul adânc și plin de binefaceri al amiezii, cerul ce se stinge încet seara printre siluetele întunecate ale împărăției tăcerilor. În luciul ei se desfată privindu-și ființa barajul, codrii nepăsători în puterea lor, frunzele îmbobocite a primăvară, frunzele gălbenite în tăcerea funestă a trecerii spre neant, crengile mușcate de sfrijeala înregistrărilor de toamnă, florile și soarele timpului de pârgă, toate, toate, toate, care țin la o viață a lor. Și el le răspunde tuturora cu bunețe, oferindu-le din sine, adăugându-se din sufletul său, din adâncuri, o patină sau o aureolă care le mărește farmecul. Este neepuizat în mijloacele sale și în manifestări. Dacă în partea de sus a alergat [M.M.138] torent fără de frâu, sfărmând stânci și despicând țărmuri într-un nestăvilit avânt tineresc, și unde îl admiri în deplina sa vigoare, aici la baraj s-a schimbat cu totul. Aci s-a subtilizat. Strunele și le încordează pe mai multe game. Uneori e ochi de munte. Simplu și proaspăt, îi aspiri prospețimea cu plămânii. Apoi e policrom, subliniind

cerul și pământul și cele cuprinse între ele în culori culese de pe o paletă cu nuanțe fără de număr și niciodată repetate.

Pe țărmul lacului, grupuri-grupuri de oameni. Unii, cei mai tineri, se bronzau, alții, mai ostoiți, erau așezați la umbră și jucau table și șah sau citeau. Mai încolo se pregăteau grămăjoare de jar pentru viitoarele fripturi de grătar. Din când în când, țipătul vesel al celor ce plonjau în undele răcoroase despica văzduhul. O bulboană cu cercuri concentrice ondula suprafața lacului, apoi capul curajosului apărea cine știe unde din valurile încrețite. Mai încolo, perechi de tineri se lăsau în voia viselor, purtate de brațe vânjoase. O lume pestriță, veselă mișuna acolo, plină de bucuria aerului curat, a mișcării și a frumuseții ce se desfășura în mii de chipuri în fața ochilor. Nici pescarii nu lipseau; în colțurile mai ferite le vedeam imaginea răsturnată în oglinda clară, cu vergeaua întinsă, cu ochii țintă la semn. Pe toate le cuprindea muzica acordeoanelor, a fluierelor și a altor instrumente pe care tinerii mineri le-au adus acolo. Boldii cu cotul pe Ion și-i amintii de cele povestite de bătrânul miner. Ion făcu din mână.

- Vremurile acelea s-au dus și nu se vor mai întoarce niciodată.

[M.M. 139] Ne-am așezat într-un grup de ortaci de-ai minerului Ion, între care erau și câțiva veniți din alte părți.[155] <Am căzut în mijlocul unei discuţii despre cele mai frumoase locuri de pe glob. Un tânăr care nu de mult s-a întors dintr-o croazieră de pe Marea Neagră, a declarat fără posibilitate de dezminţire:

- Cel mai frumos loc este Odesa. Când te apropii cu vaportul şi vezi casele acelea clădite ca într-un amfiteatru, colorate în mii de nuanţe, ai impresia că te afli în faţa uni tablou pictat de cel mai mare acvarelist al lumii. Apoi răsăriturile de soare văzute

[155] Aici se încheie secţiunea, în forma apărută în ediţia princeps. Manuscrisul conţine paragrafe în plus, înainte de marcarea sfârşitului subdiviziunii prin *. Ediţia de faţă le recuperează, aşa cum au fost scrise de autor.

din oraş! Marea pare cuprinsă de flăcări uriaşe, e ca un fluid dens de foc, ca fierul topit în care valurile stârnite de mişcarea vaselor lasă dungi grele, materiale, de culoare violetă, mai închisă, verzui şi negru şi ale cărui reflexe se răsfrâng pe ceruri. O, e magnifică viziunea aceasta!

Altul, din lecturi, susţine că oraşul Colombo, din Ceylon, este cel mai frumos:

- Închipuiţi-vă! Acolo cea mai nouă tehnică a construcţiilor se îmbină cu natura. Ai ieşit dintre casele moderne, cu telefon, radio şi televiziune şi eşti în mijlocul junglei nedeformate. Tramvaie electrice se adâncesc în ea. Te întâmpină pe linie tot soiul de plante tropicale, cu floarea cât umbrela, urletul fiarelor, chemarea felinelor uriaşe şi geamătul plin de dorinţe maimuţelor cocoţate în copaci... Apoi aerul plin de miresme prin care răspund banjoul şi celelalte instrumente muzicale caracteristice ale regiunilor exotice...

Al treilea avea altă închipuire. După el, Buenos Aires ar fi cel mai frumos oraş.

- Bulevardele acelea largi şi împodobite ca nişte grădini, oraşul cu terase suprapuse, urcându-se pe coasta din spatele lui, împădurită cu pădure virgină şi priveliştea de acolo, asupra gol-[M.M.140]fului din faţă şi a golfurilor din apropiere. Marea de azur, cu petele mai întunecate ale insulelor, cu Căpăţâna de zahăr legată de munte cu un funicular...

- Ce Căpăţână de zahăr, ce Buenos Aires, sări un ocnar tânăr din grupul vecin. Buhui- enos Aires este cel mai frumos loc din lume. Unde mai găseşti cer ca aici, unde oglinda aceasta de apă şi unde armoniile de culori, pe care niciun pictor din lume nu le poate reda, numai aceia care le-au creat, natura şi omul muncitor care a transformat-o şi a adus-o la acest grad de frumuseţe?

Îşi întinse braţele spre larg şi spre munţii înconjurători, parcă ar fi vrut să le strângă la piept într-o îmbrăţişare pătimaşă. >

*

După masă, duduit de camion ne-am întrerupt chermeza. Au sărit din el prietenii care de dimineață s-au dus la Cereșnaia. Cu fețele îmbujorate au strigat de departe:

- Am văzut lucruri ca din povești. Am văzut cel mai frumos loc din lume. Un adevărat rai al copiilor am văzut.

Da, e frumos la Cereșnaia, cu priveliștea care se deschide spre dealurile Carașovei din veranda acoperită – să nu mai pleci de acolo. Acolo a fost instalată colonia de vară a copiilor.

Îl conduserăm fără prea multe vorbe spre malul lacului. Au rămas înmărmuriți. Abia târziu putu unul să spună:

- Frumuseți și iarăși frumuseți, pretutindeni numai frumuseți. Și mâine va trebui să mergem să vedem stadionul construit în răcoare pădurii, sanatoriul de noapte din poetica Vale a Tereziei, Mărgitașul cu colonia copiilor de colectiviști de la Greoni. Neasemuite frumuseți, create de mâna omului eliberat de exploatare și toate la îndemâna poporului, muncitor și amenajate pentru sănătatea lui.

//B. AGRICULTURA SOCIALIZANTĂ[156] //

[M.M. 194] O VIZITĂ LA G.A.S.[157] BENCEC

Zorile se iviseră, dar norii plumburii apăsau încă zarea până la orizont. Pe drumeagul de pământ mașina noastră duduia din greu când se curăța, lunecând, pe coastele dealurilor, ale căror spinări turtite, arate de curând pentru însămânțările de toamnă, ne dezveleau un pământ negru, plin și lucios. Brazdele lui mai abureau de ploaia din seara trecută, care a început să picure în ele belșugul anului viitor. Unul dintre noi izbucni admirativ:

- Ce minune de pământ, fraților!

Tovarășul din stânga mea, pe care sculatul de dimineață l-a făcut mahmur, schiță un gest cu mâna.

- Da, e bun. Chiar foarte bun. Dar dacă ne prinde vreo ploaie, nici cu șapte boi nu ne scoate din văile acestea. N-a văzut piatră drumul acesta de când lumea.

Șoferul însă, izbucnind într-un râs de hohote, ca și cum ar fi auzit o glumă bună, ne liniști:

- Fiți fără de grijă. Ne scoate mașina G.A.S.-ului.

- Mașina G.A.S.-ului? E mai tare aceea decât Buickul nostru?

- E ca un tanc.

- Atunci, de ce râzi cu atâta poftă? Ar fi plăcut să ne înfundăm aici?

---

[156] Acest titlu nu apare în manuscris.

[157] Gospodăria Agricolă de Stat

Voioșia șoferului nu pieri nici la evocarea acestei perspective.

- Veți râde și dumneavoastră când veți vedea mașina.

Mergeam, neanunțat și folosindu-mă de inspecția pe care trebuia să o facă un prieten la o unitate din satul vecin, să văd G.A.S.-ul de la Bencec, înființat abia de doi ani și jumătate, ale cărui produse, pe lângă altele, ale G.A.S.-urilor mai vechi, răzbeau tot mai mult pe pia-[M.M.195]ța Timișoarei, arătându-se în chipul unor movile de zarzavaturi, legume, carne și produse de carne, struguri și pepeni. Dar mai ales doream să-l văd în exercițiul funcțiunii sale pe directorul gospodăriei, tovarășul Costică Teodoru, căruia i-a ieșit faima de bun organizator și neîntrecut poznaș. Ne-am ridicat acum pe platoul de la marginea satului. Cât cuprindea privirea, conuri cenușii, de statura unui om și mai bine, se înșirau pe platou, strânse unele lângă altele, într-un tablou pitoresc.

- Parc-ar fi o tabără de corturi de pe vremea lui Mihai Viteazul, zise unul. Uite și tuiurile în vârful fiecărui cort. Aștepți să iasă voinicii din ele.

După câteva minute am ajuns lângă tabără și ne-am lămurit. Nu erau corturi vitejești, ci mănunchiuri de cânepă recoltată, stivuite în formă de conuri pentru uscare. Florile lăsate la capetele firelor împreunate, pentru semințe, întruchipau penajele pompoase și tuiurile pe care boarea dimineții le fâlfâia aidoma StEGulețelor din vârfurile corturilor, așa cum sunt zugrăvite ele în stampele de odinioară. Erau mai înalte, mult mai înalte decât statura unui om aceste întruchipări, trăind fertilitatea solului, sământa aleasă și munca îngrijită a agronomului.

Dar mașina gonea înainte, pătrunzând pe ulița principală a satului și oprindu-se brusc în fața unei clădiri impozante, cu sediul G.A.S.-ului Bencec. Aci ulița se lărgea în piață. Camioane sforăiau în piața aceea și în străzile ce dădeau în ea, pline de oameni, de scule și de materiale de tot solul, gata să pornească

în toate direcțiile. Din clădire ieșea câte un om, șoptea două-trei cuvinte șoferului la ureche, și camionul o lua în goană spre destinația sa din ziua aceea. O forfoteală neîncetată fierbea acolo, dar nu una haotică, ci toate se desfășurau conduse parcă de anumite fire, care încă nu se vedeau.

Am intrat în curtea clădirii. Mormane de cauciucuri de [M.M.196] rezervă, așezate în ordine, m-au întâmpinat. Erau acolo cauciucuri pentru limuzine, pentru camioane, pentru tractoare și pentru felurite mașini cu destinație necunoscută mie. De toate diametrele și toate înălțimile. Una, două, șase, ba mai multe, pentru că nu se pot număra toate, în grămezi a căror înălțime ajungea până la burlanul streșinii. Am urcat câteva trepte spre un coridor și am ciocănit la ușa sălii pe care scria: Secretariat. Deși nu a răspuns nimeni, am intrat. Un grup de oameni stătea în cerc în jurul unuia, din a cărui față nu am văzut decât o pereche de ochelari și niște mustăți bine marcate și pline de zâmbet. Grupul umplea camera. Însoțitorul care mă conduse până aci făcu un gest spre cel din mijloc:

- Tovarășul Teodoru, directorul nostru.

M-am apropiat încet de grup și directorul mi se adresă cu ochi întrebători:

- Tovarășul?

În două cuvinte l-am lămurit că eu am timp și l-am rugat să-și continue treaba nestingherit de prezența mea. Apoi m-am așezat pe scaunul oferit de unul din grup.

Am nimerit tocmai la colectivul de dimineață în care șefii subunităților raportau *evenimentele nopții* – cele ale zilei precedente au fost dezbătute de cu seară – verificarea răspândirilor efectuate până la ora aceea, problemele ivite odată cu zorile și cu zeci de alte daraveri. Era un torent neîncetat de rapoarte și de dispoziții, oamenii intrau și ieșeau în clipite, gonind spre camioane, care plecau apoi zorite. Ascultam instrucțiuni

referitoare la arat, la însămânțări de zece feluri, la furaje, la animale domestice, la ceva injecții, la floarea-soarelui – aceasta trebuia dezghiocată, apoi vânturată cu o batoză obișnuită, căreia trebuia să i se adauge un dispozitiv special, confecționat în ateliere proprii – la recolta cartofilor, la vie, la butoaie, la transporturi de produse, la grădina cu prunele de toamnă și în legătură cu aceasta iarăși la butoaie, [M.M. 197] după care contabilul-șef însuși era dus la Arad, la varza și la zarzavaturile de pus pe iarnă, la cantina muncitorilor, la reparările de mașini și vehicule, apoi urmau rapoartele către forurile superioare, angajamente, contractări și iarăși livrările spre piețe; se discutau prețuri de cost și ... Aici s-a ivit o nedumerire. Un produs, ceva furaj, pe cât am priceput eu, nu putea fi predat cu 2,40 lei de kilogram, pentru că prețul de cost i se urca la 2,44 lei. Cel puțin așa raporta un tânăr simpatic și cu ochii vioi, căruia abia îi mijeau mustățile.

- De unde știi, tovarășe? întreabă directorul.

- Am calculat precis până la ultimul ban, răspunse cel cu nedumerirea.

- De unde ai luat elementele?

- Din calculele de anul trecut, care au fost foarte precise.

-Vezi, aici ai greșit, tinere. Ce-i în listele de anul trecut nu mai este valabil în anul acesta. Listele acelea sunt hârțoage moarte. Nu trebuie să ne luăm, ca orbii, după ele.

- Dar elementele care intră în calcul nu s-au schimbat. Sunt aceleași ca și anul trecut, după cum scrie și în instrucțiuni, se apără tânărul contabil.

Directorul îl privi pe deasupra ochelarilor.

- Perfect. Elementele sunt aceleași. Dar valoarea lor numerică anul acesta nu e cea din anul trecut. Anul acesta nu mai trebuie să introducem în calculul prețului de cost confecționarea șopronului, pentru că îl avem gata din anul trecut. Știi, tinere, în cazuri de acestea

noi, în calcule, la cifrele de anul trecut trebuie să aplicăm totdeauna un coeficient al puterii și al vredniciei noastre. Acest coeficient începe cu zero virgulă și ceva. E ciudat acest coeficient. Cu cât e mai mic acel ceva care urmează după zero și după virgulă, cu atâta este mai mare rezultatul bun din anul acesta. Dacă, bunăoară, vred-[M.M. 198]nicia noastră anul trecut a încărcat prețul de cost cu zece lei și anul acesta aplicăm încărcării un coeficient de vrednicie de 0,90, atunci prețul de cost cel nou va fi încărcat numai cu 9 lei. Dar dacă reușim să reducem coeficientul nostru actual la 0,10, atunci vom încărca prețul de cost numai cu 1 leu. Ce zici, coborâm în felul acesta prețul sub 2,40?

Tânărul contabil privi un moment perplex. Dar deodată fața i se lumină.

- Tovarășe director, dar coeficientul care trebuie redus nu este al vredniciei, ci al nevredniciei noastre!

- Așa-i, tinere. Ai ghicit. Vrednicia noastră trebuie să o sporim an de an. Dar cum omul nu este dintr-odată perfect în toate, trebuie să începem de undeva, fie cât de jos. Bunăvoința însă trebuie să se arate și, dacă se arată, nu-i mai zici nevrednicie. Acum fugi și refă calculele. Ai să vezi că cei de la trust nu ne-au cerut un lucru imposibil.

Tânărul se repezi pe ușă. În locul lui veni altul.

- Tovarășe director, să introducem în grajdurile noi lumină electrică prin tuburi Bergmann sau ajunge și numai cu izolatori de porțelan?

O umbră de neplăcere întunecă fața directorului o clipă.

- Ce scrie la carte?

- Tuburi Bergmann.

- Atunci? Suntem electrificați și ne mai punem astfel de întrebări?

- M-am gândit să folosim tuburile Bergmann pentru noile locuințe.

- Pentru locuințe vom primi altă repartiție. Acestea să le folosim așa cum scrie la carte. Dar mai gândiți-vă și voi puțin. Mai faceți lucru bun și din inițiativă proprie, nu așteptați să vă pice totul de sus, de-a gata. Și faceți economii numai acolo un-[M.M.199]de trebuie.

- Atunci, pot să instalez un bec mare și în mijlocul curții, să nu mai descărcăm camioanele la lumina lămpii de petrol?

Hotărât lucru, electricianul nu a avut o zi bună. Directorul sări ca mușcat de șarpe.

- Cum? Încă nu este montat un bec mare în curte?

Acela ieși ca vântul și fața directorului se liniști. Am cuprins în două ore de vijelie, când mai severă, când în ton glumeț, din care însă nu lipsea niciodată pișcătura de duh, toată amploarea unei gospodării agricole de stat, fie ea chiar atât de mică pe cât este cea din Bencec. Ascultând tăcut deoparte, am sesizat miile de probleme, din cele mai variate domenii; i-am cunoscut întinderile, organizarea, atelierele, mașinile, felurile de muncă, toate, toate aspectele. Dar, ce e mai important, am cunoscut oamenii noi, munca lor și forțele care îi animă.

Tot timpul cât a ținut consfătuirea, afară duduiau camioanele. La răstimpuri, din străzile laterale apărea, pufăind vesel prin hornul înalt, câte un tractor, care înainta încet, dar sigur de sine. Venea de la un lucru isprăvit și trecea spre altul, din altă parte. Când s-a terminat convorbirea, au dispărut și camioanele din piață. Atunci directorul s-a apropiat de mine și m-a poftit în cabinetul său.

O cameră sclipind ca oglinda. Peretele din față era acoperit pe mai bine de jumătate cu panoul de onoare. StEGulețe roșii, de fruntaș, împodobeau acest panou aranjate într-o simetrie perfectă. Mă apropiai și citii pe ele: *Fruntaș în lucrările de vară din 1957; Fruntaș în lucrările de toamnă în 1958; Fruntaș în cele de primăvară în 1959* și tot *Fruntaș în cele de vară în 1959.*

Cu alte cuvinte, într-un an două drapele. Mai văzui și câteva diplome pe pereți. Mă gândii la coeficientul de vrednicie al directorului și făcui câteva reflecții în legătură cu el.

- Mda, zise el, neputându-și ascunde un zâmbet de satisfacție privind StEGulețele triunghiulare din mătase roșie, cu scris și [M.M. 200] tiv din fir galben pe margini.

- A fost greu la început?

- Așa și-așa. Am inaugurat gospodăria la 1 martie 1957. Când am venit aici, nu am prea cunoscut împrejurările locale și nici oamenii. Dar în scurt timp ne-am dat seama că materialul uman este tot atât de bun ca și pământul și semănătorul isteț poate să aibă recoltă îmbelșugată din amândouă. Ne-am bucurat tot timpul de sprijinul organizației de partid, al Sfatului popular. Ni s-au pus la dispoziție colaboratori harnici, inginer agronom, medic veterinar, mecanic-șef și tot felul de specialiști; apoi mijloace de transport, mașini agricole, bani, cu un cuvânt – de toate.

Am văzut acest lucru. La stânga panoului, o bibliotecă ticsită de cărți, cum am zărit una și în camera secretarului. Manuale legate în pânză, broșuri și reviste. *Microbiologia secolului* de Fedorov*, Entomologia agricolă* de Arion*, Anatomia topografică a calului, Cultura porumbului* de Ionescu-Sisești*, Fiziopatologia și anatomia patologică a animalelor domestice, Chirurgia veterinară, Organizarea și executarea lucrărilor hidroameliorative, Norme de tehnica securității și igiena muncii în agricultură.* Apoi o carte în limba germană: *Frei und reich ist unser Land*[158], un volum documentar într-o splendidă execuție de lux despre realizările în domeniul agricol în R.D.G.[159] Îl

[158] Liberă şi bogată e ţara noastră. (în germ., în orig.)

[159] Acronim pentru Republica Democrată Germană, frecvent folosit între 1950 şi 1990. Republica Democrată Germană a fost un stat german din blocul ţărilor comuniste, aflat sub controlul sovietic până în octombrie 1989. A încetat să existe odată cu finalizarea reunirii Germaniei, în 1 octombrie 1990.

deschid. Pe prima filă – o dedicație pentru colectivul de muncă din Bencec. Ridic ochii spre director.

- Da, ne-a vizitat în primăvară secretarul Legației Republicii Democrate Germane. După ce s-a întors în Capitală, ne-a trimis cartea aceasta.

Așez la loc cartea și mă uit la celelalte volume: *Agrotehnia, Fitotehnia, Protecția plantelor* și multe alte volume, tipărite [M.M. 201] splendid și legate în pânză de Editura Ministerul Agriculturii și Silviculturii. Mai încolo, *Manualul inginerului mecanic* și... *Repararea automobilelor.* Aceasta era cam ponosită, semn al unor repetate și asidue răsfoiri. Deodată îmi veni în gând mașina G.A.S.-ului și veselia șoferului de azi dimineață. Întrebai pe director cum vine povestea cu mașina. Un zâmbet ambiguu, de resemnare, a unui vechi mucalit apăru pe fața lui.

- Ai auzit-o și dumneata?

- Nu am auzit nimic. Șoferul nostru a făcut doar o aluzie la ea.

- Uite cum a fost. Unitatea noastră nu e mare. Ba pot spune că e una dintre cele mai mici din regiunea Banat, având doar 3.800 de iugăre. Dar tarlalele ei sunt situate la distanțe mari una de alta și eu trebuie să văd totul. Mașină pentru deplasări personale nu aveam. Eram prea tineri pentru aceasta. Un camion nu puteam rezerva numai pentru mine, că lipsea producției. Atunci m-am gândit la ceva. M-am gândit la *rezervele interne* ale gospodăriei mele și ale vecinilor. Și am început să umblu cu pantahuza. De aici un motor, de dincolo capota, al treilea mi-a „împrumutat" șasiul, am mai luat câte ceva și de la D.A.C. și am înjghebat, cu mecanicii mei, o mașină. Să vezi ce mașină! Părțile ei sunt produse de vreo optsprezece fabrici de automobile, din toate colțurile lumii. Când a fost gata și am văzut-o cât e de bălțată, m-am scărpinat și eu la ceafă. Dar mi-am zis: *asta e a noastră, de asta ne folosim.* Unde mai pui că m-a costat mai puțin decât costă azi, după ieftinirea prețurilor, o motocicletă. Mi-a făcut serviciu foarte bun și îmi prinde bine și azi. Dar frații mi-au jucat nu demult o festă. Aveam

la Timișoara un tânăr muncitor angajat, care legat la ochi, numai după auzite, îți spune ce mașină trece prin fața lui. S-au organizat adevărate concursuri de acest fel și băiatul a ieșit totdeauna învingător. La unul m-am nimerit și eu. Mă ispitea gândul să trec și eu cu mașina mea prin fața lui: proroc să fie el dacă va ghici ceva din cele optsprezece firme. Între timp, trece un Buick, puștiul îl ghicește; tre-[M.M.202]ce un Molotov, puștiul dă din mână: ăsta e prea bine cunoscut. Mai trece alta, o Tatră, puștiul parcă ar vedea-o aievea. Le spune tuturora pe nume. Tocmai mă gândeam să pornesc și eu, când din capătul de sus al șirului de spectatori careva dete drumul unui cățel cu o cană mare de tinichea ruginită, legată de coadă. Schelălăia, bietul animal, și galopa la disperare, tot uitându-se îndărăt, în vreme ce cana urducăia cu zgomot cumplit și se izbea de picioarele lui, înspăimântându-l și mai mult. Când ajunge în dreptul puștiului, care asculta uimit, acesta deodată strigă triumfător:

- E mașina lui nea Costică de la Bencec.

De la această întâmplare i-a cam mers vestea mașinii, dar te asigur că e o mașină bună și puternică.

- Și... bancul nu te-a supărat nițel?

- Să mă supere? Dar ce, unui muncitor nu-i este permis să mai glumească nițel și pe socoteala unui mucalit, chiar dacă acesta e director? Și-apoi să știi un lucru, odată și odată îi vine rândul și celui mai mare poznaș.

Un ciocănit la ușă ne întrerupse convorbirea. Intră responsabilul cantinei cu foaia de comandă pentru confecționarea a două mese lungi[160]. Directorul le iscăli, apoi mă luă de braț și mă conduse prin toate colțurile gospodăriei. Mi-a zugrăvit lupte, frământări, mi-a dat cifre și realizări. Nu le mai înșir aici, sunt ale tuturor gospodăriilor co-[M.M. 203]lective. Pretutindeni ordine, curățenie și oameni lucrând de zor. În cele din urmă, fiind ora prânzului, am

[160] Variantă în manuscris: „mese lungi la care vor mânca muncitorii sosiţi din regiunile Cluj şi Craiova.”

intrat în cantină. Dar mai întâi ne-am abătut pe la bucătărie, pe care o umplea aproape în întregime o plită uriașă, zidită, cu cazane imense cufundate în ea. Două țevi cu robinete galbene, de alamă, duceau sub căldări. Directorul îmi explică rostul lor:

- În pusta bănățeană nu prea sunt lemne. Să le aduci până aici nu rentează, când ai păcură atât de ieftină la îndemână. Am clădit deci plita aceasta pentru a găti cu păcură. Merge mai repede așa.

Alături, în perete, robinete și lavabou de porțelan.

- Ne-am instalat și apeduct aici. Pompele urcă apa din fântână în pod, iar de acolo ea vine singură spre bucătărie. Când gătesc, bucătăresele trebuie să se spele des pe mâini.

Nici nu am terminat bine prânzul, când tunete neașteptate ne anunțară că totuși ne va prinde ploaia. Ne-am repezit la mașină ca să trecem valea de dincolo de cânepiște înainte de a se desfunda pământul. Dar oricât ne-am grăbit, în vale Buickul nostru a rămas prins în noroi. Și ploaia se revărsa din norii deschiși, cu găleata.

- Aici dormim, zise mahmurul.

- Nu-i nimic, ne încurajă șoferul, optimist. Să se oprească potopul, și mă duc după mașina directorului. Ea ne va scoate de aici.

În cele din urmă vântul goni norii și ploaia încetă. Din față veni o căruță cu cai ai gospodăriei. Oamenii din ea, zgribuliți sub pături, ne priveau ironic. Îi rugarăm să-l anunțe pe tovarășul Teodoru că ne-am împotmolit, să ne trimită mașina sa ca să ne scoată.

Așteptând, din față mai coborâră două camioane RATA, care mergeau la gospodărie pentru munci agricole. La vale au venit cum au venit, derapând și trezindu-se de câteva ori, spre marea noastră distracție, cu fundul înainte. Dar când fu vorba să urce panta, s-au înțepenit și ele lângă noi.

[M.M. 204] După vreo jumătate de ceas, dinspre deal se aude pufăit de tractor.

- Ce, mașina directorului are motor de tractor?

Nu era mașina directorului, era un tractor veritabil. Ajunsese lângă noi. La spatele tractorului, tovarășul director în brișca cu doi cai, aplecându-se grijuliu spre noi:

- Nu s-a întâmplat nimic?

- Nimic. Numai noroiul acesta afurisit ne ține prinși. Dar unde e mașina dumitale, tovarășe director?

- E la obișnuita verificare anuală, pe care o facem la Timișoara. Vă scoatem cu tractorul acesta.

Lanțurile ne legară de tractor, apoi Buickul fu smucit din loc. Directorul își luă a doua oară rămas bun de la noi.

- Împotmolirea aceasta înseamnă că mai veniți pe la noi. La anul însă nu o să mai pățiți așa. Vă car eu cu o mașină bună.

- Cu aceea bălțată?

- Nu cu aceea, ci cu una nouă și tare. Ne-o va da ministerul, nu peste mult timp.

- Și-o veți purta-o prin noroaiele acestea?

- Nu. Vă vom căra pe o șosea pietruită.

Cum noi îl priveam cu ochi neîncrezători, el ne explică:

- Am piatra adusă. Mai spre iarnă, când vom termina cu recolta, vom proceda la pietruirea drumului. Va fi ca în palmă pe aici. Ce credeți, StEGulețele acelea de pe panou sunt numai pentru amintirea trecutului, pentru evocarea isprăvilor de odinioară? Departe acest gând. Ele sunt îndemn pentru munca prezentului și chezășie pentru realizările din viitor.

*

//Iubite cititor, când parcurgi aceste file, ministerul de mult a înzestrat G.A.S. Bencec cu o mașină, pe care directorul o îngrijește – vorba lui – ca pe fiica sa.[161]//

[161] Această frază din finalul secțiunii nu apare în manuscris.

[M.M. 205] ZILE ȘI NOPȚI LA LENAUHEIM

- Cum ajungi la Lenauheim[162]? Nimic mai simplu. Ai vreo douăsprezece trenuri pe zi. Unele directe, cu altele trebuie să schimbi, la Jimbolia sau la Lovrin. Dar poți să mergi și prin alte direcții, dacă vrei să faci puțin ocol. Vorba aceea, toate drumurile duc spre Lenauheim. Călătoria, deși scurtă, este destul de plictisitoare, nu prea ai ce vedea. Asta o spun eu, care merg în fiecare dimineață în direcția aceea, pentru că am serviciul la un Gostat din apropiere. La Lenauheim însă vei găsi lucruri frumoase.

Așa m-a încurajat un cunoscut de ocazie, pe care l-am întrebat în Timișoara despre posibilitățile cele mai bune pentru a ajunge la „Căminul din Lenau", cum ar veni tradus liber în românește numele localității cu atâta faimă nu numai în țara întreagă, dar și peste hotare. Nu-l mai întrebai despre acele locuri frumoase, pe care le voi vedea acolo, ca să-mi rămână întreagă bucuria descoperirii lor, dar mă interesai cât durează drumul.

- Vreo două ore. Plecăm la 5.33 și la 7 lucrăm deja de zor.

- Și ce faceți în timpul călătoriei?

- Bătem șăpticul. Suntem vreo douăzeci cu serviciul prin părțile acelea care plecăm deodată. Unii discută probleme de serviciu sau te miri ce treburi. Cei mai mulți însă batem cărțile, ca să scăpăm de monotonia drumului. Așezăm un geamantan

---

[162] În urma comasărilor din anul 1949, primele două gospodării agricole cooperatiste au fost G.A.C .„Victoria" în comuna Lenauheim şi G.A.C. „Ştefan Plăvăţ", în comuna Cenadul Mare. Gospodăria agricolă colectivă din Lenauheim a fost inaugurată în august 1949 cu 58 de familii de colectivişti, iar un an mai târziu, cuprindea 69 de familii şi două cereri noi de înscriere. Avea o suprafaţă de 303,74 ha pământ.

sau o servietă pe genunchi și să vezi ce lupte infernale se dau cu cartonașele acelea, mâzgălite de câte un pictor ocazional.

- Pe bani?

- Ei, aș! Din simplă distracție.

Zâmbea la amintirea luptelor fără sânge cu cărțile de joc impro-[M.M.206]vizate, în care șăpticul este cea mai tare carte, cu care poți bate orice figură. Mă ispiti un moment gândul să-l iau de mentor în escapada mea, pentru că speram să-mi dea informații prețioase în legătură cu oamenii și cu locurile de pe aici. Însă aluzia lui la plictiseala drumului mă potoli. Așa s-a făcut că nu am luat trenul la 5.33, ci m-am urcat binișor în cel de la amiazi, nu atâta din comoditate, cât din dorința de a vedea regiunea „în plină lumină‟. Mai stăruia ascuns într-un colț al creierului și gândul să scap de „focul de baraj‟ al nevinovaților cartofori, care foarte ușor puteau să-mi abată atenția de la obiectivul deplasării mele, de a vedea și mai cu seamă a înțelege fenomenele văzute. Am reușit. În compartiment nu călătoreau decât vreo patru-cinci persoane, care, după cât am înțeles, se întorceau din delegații. Puteam deci să trec de la un geam la celălalt, după aspectele care se desfășurau fie de o parte, fie de alta.

*

Sub cerul unei însorite zile de toamnă trenul se strecură moleșit parcă de căldura amiezii. Stau la geam și privesc amiaza aceasta liniștită și mă simt cuprins și eu de o moliciune. Nici o smucitură pe linie, nici o curbă supărătoare. Două fire de oțel gonesc spre depărtări, lucioase ca două dungi de lumină, trase cu ața pe pământul acesta cenușiu și uscat, mereu părând că se apropie și mereu rămânând despicate la aceeași distanță de botul negru al locomotivei, care zadarnic aleargă să le ajungă îmbrățișarea bănuită undeva, acolo,

unde cerul se apropie de pământ. Îmi întorc privirea de la ele. O suprafață plană se așterne sub ochii mei, obositoare și prelungită, iarăși până la poalele cerurilor. Nici o tufă, nici un grup pitoresc de copaci, nici o colibă sau dâlmă nu întrerupe această monotonie. Monotonie? Ehei! Nici vorbă de așa ceva. Uite, fără de [M.M. 207] veste întinderea cenușie este întreruptă de fâșii brune-cafenii, paralele și tinzând spre aceeași nemărginire; se ivesc aceste fâșii la intervale regulate, cum mi le desfășoară trenul în rostogolirea sa domoală. Pe crestele lor lumina se răsfrânge în șiruri de pete lucioase, grase și umede, care se grăbesc și ele spre nesfârșit. Și privirea mea fuge de ele, undeva în zări se văd puncte mișcătoare scormonind marginea lor: sunt tractoarele, care se mișcă acolo și care au început, nenumărate, arăturile de toamnă...

O haltă, la umbra unor copaci cu frunzișul încă verde. Lume puțină în jurul ei. Dar dincolo, un șanț larg și drept ca lumânarea, cu parapete de pământ de ambele părți, zorește spre depărtările albastre. În adâncitura lui, undeva, tot la infinit, văd un monstru. Pitit la margine, își apleacă gâtul lung, de șopârlă geologică, și fălcile sale imense mușcă avan din pământul moale. După o clipă de pândire, în care frântură de timp ochii săi parcă se rotesc în jur, gâtul se ridică încet și precaut și varsă mușcătura de pământ pe marginea parapetului. Apoi, în mișcări înțepenite, șopârla face un pas brusc înainte și gâtul ei se apleacă din nou, să răscolească flămând măruntaiele pământului, ce nu pot rezista. În urma ei, ființe minuscule, oameni cu lopeți și alte scule în mâini netezesc și dau formă taluzului.

- Se sapă șanțurile de desecare. Zeci de mii de hectare sunt redate culturii în urma excavatoarelor.

Încă o haltă. De dreapta, o casă în formă de vilă clădită în lung. În fața ei forfotă de oameni. Cineva lămurește:

- Aici a fost moșia unui director mare. Acum e o fermă de cercetări, din care au ieșit atâtea îmbunătățiri.

După aceea peisajul se schimbă. Nesfârșitul cenușiu și [M.M. 206] brăzdat cu fâșii brune rămâne numai de partea stângă. Pe dreapta, porumbiștii cu tuleii înălțându-se peste vagon. Frunzele lor uscate tremură în briză, dar prin geamul închis fâșâitul lor nu se aude.

Încă o haltă cu copaci verzi și iarăși o schimbare de decor. Culturi de tutun se întind la nesfârșit, cu foile mari și late, iar mai încolo cânepiști. Tăiate, legate baloturi în grămezi cât halta și proptite la uscat în formă de corturi. Se repetă la infinit aspectul de tabără cu corturi de la Bencec.

În cele din urmă ne apropiem de Jimbolia. Înainte de a intra în stație, o arenă de fotbal vopsită proaspăt, la spatele căreia o clădire impozantă și un coș cu vârful peste copaci, cănit la capăt. Toate ale fabricii de cărămidă.

În stația cu peronul curat schimbăm trenul și intrăm în uriașele tarlale de porumb din partea de nord a liniei ferate. Nu pot scăpa de impresia că trenul nostru se sfredelește cu greu în desișul lor. O singură haltă ne desparte de ținta călătoriei noastre, halta Grăbaci, a cărei moară cu aburi se vede în plină activitate. Aici trenul zăbovește mai mult. Lăsăm vagoane cu grâu și luăm altele, pline cu saci de făină.

- Un sat nou s-a format aici după o colectivizare, explică un călător vecinului său, care, după cât se pare, ca și mine, acum trece prima dată prin locurile acestea.

Nu unul, ci trei cartiere de case noi s-au văzut din tren, clădite de colectiviști. Case mari, spoite alb, acoperite cu țiglă nouă și împrejmuite cu un cochet gard verde. Pe creasta colinei ele se scaldă în plină lumină a soarelui, cu ferestrele deschise, zâmbind a sănătate.

Dar unduirea liniei ne ascunde această priveliște plină de îmbieri și ne trezim în mijlocul unei livezi cu pomi sădiți în șiruri aliniate cu precizie de geometru. Sveltețea lor ne arată că nu sunt sădiți de mult. Caiși, pruni și, mai încolo, viță de vie.

[M.M. 207] - Dau rod prunii și vița și la câmpie?

- Și încă ce rod! răspunde ortacul de la fața locului. Nu am avut butoaie cât rod am avut!

Apoi iarăși porumbișul și alte culturi și, în fine, halta Ceața, unde cobor copleșit de atâtea impresii.

*

Același grup de copaci, sub poala cărora, pitită modest, o căsuță, clădirea haltei, își caută un loc de răcoare. În soarele pieziș al după-amiezii, care le luminează acum din spate, cele două șine ale liniei ferate și aici trec nesimțitoare, ca două dungi de lumină reci și drepte, oarecum tăioase în răceala lor, care te silesc să le urmărești cu ochii. Ivite la câțiva pași numai din porumbiștea deasă și înaltă, ele dispar iarăși cu câțiva pași mai încolo, în aceeași porumbiște care, cu câteva clipe mai înainte, a înghițit și zgomotul locomotivei și uruitul vagoanelor. Este atâta tăcere acum în peisajul acesta, în plutirea lină a norilor pe cerul adânc-albastru, în copacii cu frunzișul nemișcat și cufundat adânc în acest cer, în căsuța încremenită somnolent sub ei, încât după buimăceala călătoriei nu-mi mai dau seama, privesc oare treaz o realitate sau privesc visător o xilogravură cu linii fine, ruptă dintr-o carte de poezii, îngălbenită, veche de un secol. Și nimic nu intervine să destrame reveria, impiegatul a intrat în biroul său, iar puținii călători, care au coborât odată cu mine, s-au mistuit de mult pe cărările nevăzute de după haltă. Totuși, prind parcă, mai mult cu ochii decât cu auzul, un foșfăit venit de undeva din depărtări, din imensitatea porumbiștii, din nesfârșitul cerului, ale cărui poale nu le văd. Poate sunt frunzele uscate care se clatină abia perceptibil, poate bănuiesc oameni de acolo, oameni care trebuie să se zbată departe în belșugul acesta de porumbiște, atât de departe, încât nici nu-i pot auzi. Stau și ascult singur foșnetul depărtărilor. Și pe nesimțite, conștiința

aces-[M.M. 210]tor depărtări îmi mărește și mai mult impresia de singurătate. Mi se furișează în suflet ceva copleșitor și măreț, ceva în fața căruia eu mă simt mic și atât de stingherit. Să fie oare sentimentul infinitului, care m-a copleșit, al infinitului despre care vorbesc oameni de știință și scriitori, al infinitului în fața căruia omul până ieri se simțea atât de singur și de neînsemnat și din care azi totuși cucerește mereu câte o fărâmă? Al infinitului matematic, pe care odinioară bătrânul profesor zadarnic se căznea să mi-l explice prin imensa aglomerare de cifre înșirate fără de sfârșit pe o axă închipuită, pe axa numerelor și a distanțelor, în dreapta și în stânga unui punct central, mergând până nu se știe unde, dar pe care acum șinele cufundate în nesfârșirea porumbiștei și în dreapta și în stânga haltei, însăși porumbiștea bogată cu nemărginirea ei, și toate, toate liniile acestea ale câmpiei nesfârșite mi-o închipuiau perfect? Sau este sentimentul infinitului poetic distilat din veșnicul ritm al materiei și al naturii, prins atât de plastic de geniul popular într-un lapidar semn de întrebare, materializat aici de freamătul porumbiștii:

Ce frunză se zbate
Când vântul nu bate?

Ori, pur și simplu, m-a cuprins de pe acum adierea lui Lenau, prezența poetului care a iubit atât de mult locurile prin care a trăit și pe care le-a cântat, și a cărui viață neasemuit de tragică, începută pe meleagurile acestea, s-a măcinat într-o infinită și singuratică zbuciumare după locurile îndrăgite, după frumos și după libertate? Sau va fi din toate acestea câte ceva, ce mă ține legat locului cu inima tulburată, cu sentimentele răscolite până în adâncul ființei mele?

Stau emoționat ca un elev în fața unei fete minunat de frumoase. Abia pot să întrerup vraja și să-mi îndrept pașii spre satul care se întinde pașnic, neștiutor de zbuciumul meu neașteptat, sub soarele galben al după-amiezii târzii.

*

[M.M. 211]. O stradă largă, plină de verdeață, ne duce spre centrul comunei, mai bine zis spre strada principală, care aproape pe toată lungimea ei formează centrul. În fața caselor frumoase, trotuare de cărămidă roșie subliniază fațadele spoite policrom. Dar e și cât se poate de util acest trotuar în vremile ploioase, când pământul atât de fertil se desfundă și-ți despoaie, de ciuda vremii urâte, ciubotele de pe picior. Pe această stradă laterală salcâmii își întind coroana încă verde și largă peste garduri și peste împrejurimi, iar cârduri de gâște albe se plimbă alene pe marginea drumului, târându-și burta sătulă prin brușii băltoacelor uscate.

Dar strada aceasta laterală se varsă deodată în strada principală, și mai largă, întruchipând la încrucișare o piață.

Aici altul este aspectul comunei. Camioane pline de materiale de construcții, de saci cu cereale, de cărămidă, de animale vii și carne tăiată, remorci cu oameni care merg la lucru cu obrajii îmbujorați, tractoare zorind spre tarlale, toate trec cu un duduit neîntrerupt. Dar pietonii nu se văd. Toți sunt afară, la câmp, la munca binefăcătoare pe pământurile colectivei.

Înainte de revărsarea străzii laterale în cea principală, de dreapta și de stânga, două lărgi suplimentare ale ei au dat ocazie iubitorilor de frumos să vrăjească aci două colțuri de verdeață, proaspete și reconfortante atât pentru ochi, cât și pentru suflet. Cea din dreapta este împrejmuită cu gard de sârmă trainic, căptușit pe toată înălțimea cu plante cățărătoare perene. Intrând pe portița lui, ne întâmpină monumentul marelui poet care cu câțiva ani în urmă a dat numele comunei.

Este firească emoția care ne cuprinde. Pe postamentul [M.M. 212] de piatră un jilț larg, în care șade poetul. Nu e cântărețul vehemențelor și avântărilor din *Albigenzii,* dezvelind suferințe

și asupriri și chemând năprasnice energii să zdrobească lanțuri de robie și nedreptate, nici blândul visător al lied-urilor suave. Ci e omul. Omul suferind, omul învins, omul care la sfârșitul puterilor își dă seama cât de puțini sunt aceia printre care a trăit, pe care i-a iubit și pentru care s-a zbuciumat, care l-au înțeles și cât de și mai puțini sunt cei ce l-au iubit. Umerii sunt frânți, fruntea plină de gânduri înnourate. Mâna dreaptă cade obosită pe genunchi. Dar stânga, rezemată de brațul jilțului, mai ține cartea, cartea de la care el și generațiile viitoare așteaptă izbăvirea. Un geniu în chip de femeie se apleacă grijuliu asupra lui. Brațul drept ea și-l petrece în jurul umerilor lui încovoiați, cu celălalt arată încrezătoare spre casa în care poetul s-a născut. Dar nu, nu numai atât, gestul trece peste și dincolo de casă, spre viitor, spre generațiile care vor veni, vor trebui să vină și care îl vor înțelege, îl vor prețui și îl vor urma. Și ca simbolul să fie întreg, iederă nepieritoare acoperă întregul postament de piatră, iar la picioarele poetului o mână pioasă a așezat o cunună de flori.

La spatele statuetei fundalul îl constituie casa Sfatului popular, care încheie atât de armonios o latură a părculețului. Câteva trepte și coloane susținând frontul în stil grec întruchipează tipul de conace din primele decenii ale secolului trecut. Urcăm aceste trepte și vrem să intrăm. Din prag ne întâmpină cu mâna întinsă președintele Sfatului, tovarășul Gheorghe Ilie.

Figură bine cumpănită, care stă solid pe picioarele sale. Din ochii serioși și blânzi te cuprinde o privire cuminte, plină de o nemărginită bunăvoință. Dar, după câteva clipe de convorbire, îți dai seama că această bunăvoință se revarsă și din vorbele domoale, din gesturi, din toată făptura omului care îți vorbește atât de calm și de direct.

[M.M. 23] În colectiv lucrează peste șase sute de familii. Cu un cuvânt, aproape toată comuna agricultoare. Lipsesc doar

salariații altor instituții sau întreprinderi de stat. Dar și aceștia în cea mai mare parte sunt în strânsă legătură cu noi. Și ochii aceia blânzi se umplu ca de o lumină sub vraja amintirilor:

- Rezoluția Plenarei Comitetului Central din 3-5 martie 1949 ne deschisese drumurile, dar noi nu înfăptuiserăm nimic până la această dată. Doar am chibzuit și iarăși am chibzuit, cum să iasă lucrurile mai bine. Atunci însă am hotărât. Aveam alături de noi șaizeci și opt de familii, care au pus la un loc cu puțin peste 300 de hectare. Așa am pornit, modest de tot. Cu vreo treizeci de animale de tracțiune, optzeci de pluguri, cam tot atâtea grape. Apoi patruzeci de prășitoare, treisprezece semănătoare și trei secerătoare, care și legau. A fost o serbare frumoasă inaugurarea colectivului, au venit delegații la ea de la Comitetul Central, de la Ministerul Agriculturii, de la Regiunea de partid. Dar au fost de față și frați de la gospodăriile colective din jur, și muncitori din fabrici și de la Atelierele Căilor Ferate din Timișoara. Nici unul nu a venit cu mâna goală. Ca semn al simpatiei, dar și ca să ne încurajeze, ne-au adus tot felul de daruri – unele de folos în gospodărie: mașină de semănat porumb, pluguri, biciclete, altele pentru plăcerea sufletului: aparate de radio și cărți pentru o bibliotecă întreagă...

Zâmbetul acela senin, acum era întins peste fața întreagă. Era ca o forță conștientă de sine și tocmai de aceea liniștită.

- Am avut mult de luptat, mult, cot la cot cu comuniștii Uibaru – directorul gospodăriei, cu tovarășa Elena Nistor – secretara organizației de bază, cu Sitaru Andrei – vicepreședintele gospodăriei, și cu Tadeșan Traian – contabilul-șef, toți de la înființare devotați ai colectivei și ai vieții celei noi. Atunci aveam trei brigăzi, care țineau în grijă producția a câte 100 de hectare. Eram și eu unul dintre brigadie-[M.M.214]rii aleși de către colectiviști, împreună cu comuniștii Gheorghe Gătăianțu și cu Nistor Vasile. De atunci însă ne-am dezvoltat în fel și

chip. În 1957 numai pentru câmp aveam patru brigăzi, pe lângă care mai lucrau trei brigăzi speciale de furaje, de zootehnică și de pomi și viticultură. Dar și acest sistem de organizare este depășit azi. De la începutul anului 1958 am adoptat o formă nouă, superioară și mult mai perfectă, cu brigăzi complexe, după modelul colhoznic. Vorba aceea, lucrând învață cel ce vrea să învețe. Am și realizat însemnate economii în personalul de conducere și administrativ, precum și în zilele-muncă atribuite acestora, ele scăzând, de la aproape șase mii în 1957, la vreo trei mii două sute în anul următor. Scăderea de peste două mii șase sute zile-muncă a mărit câștigul gospodăriei și al colectiviștilor.

- Și care a fost greutatea cea mai mare în timpurile de început?

- Unii oameni nu au înțeles anumite lucruri ale vieții în colectiv, răspunse cu zâmbet iertător președintele. Nu au înțeles bunăoară că, odată înscriși, de animalele lor de lucru nu mai dispuneau exclusiv ei după bunul lor plac, ci că acelea trebuie să lucreze pentru toți colectiviștii, cum cereau interesele comune. Or, acesta este un lucru foarte elementar. Unde mai pui că la început nici cadre tehnice nu am avut în număr suficient! A fost nevoie de mult tact și de multă perseverență ca să răzbim prin toate greutățile! În cele din urmă am învins.

Am văzut acest lucru ulterior în Timișoara, din niște statistici. Atunci în regiunea bănățeană șapte sute de familii au făcut începutul colectivizării, la Zăbrani, la Lenauheim și la Cenad în părțile de nord, la Socol și la Belobreșca în cele sudice.[163] <În 1959 s-au [M.M. 215] numărat de două sute de

[163] Următoarele fraze ale paragrafului (profund infuzate ideologic) nu apar în ediţia princeps, deşi manuscrisul nu conţine aici nicio corectură sau eliminare. Frazele extirpate au fost înlocuite în ediţia din 1962 de „Colectivizarea în Banat a început deci aproape în toate părțile deodată. Și dacă la început gospodăriile colective dispuneau de numai 2.438 de hectare, în primăvara anului 1962 întreaga suprafață a regiunii este colectivizată.”

ori atâtea, adică peste 140.000 de familii. Şi dacă la început ele dispuneau de numai 2438 hectare, în anul 1959 terenurile lor s-au mărit la 533. 957 hectare. Am mai văzut că din terenurile agricole din regiunea Timişoara peste 80% aparţin sectorului de stat şi cooperatist şi că din familiile ţărăneşti 66% muncesc în agricultura socialistă. Iar din totalul sectorului cooperatist, gospodăriile agricole colective, cele mai superioare organizări socialiste de agricultură din ţările de democraţie populară, ocupă mai bine de 90%, ele fiind înzestrate cu peste 5400 de tractoare convenţionale, peste 2100 de combine, peste 1200 de semănătoare şi nenumărate alte maşini agricole, în vreme ce sectorul individualist a rămas pipernicit la abia 18, 8%.>

Președintele își întoarse ochii spre geam, prin care umbrele copacilor se vedeau tot mai prelungi. Mi se păru un moment că gândurile lui s-au dus odată cu soarele, care cobora încet spre orizont și care îi aduse în minte muncile de seară. El însă era cu gândul la programul meu:

- Eu te țin de vorbă închis între patru pereți și dumneata ai venit să vezi aici. Ești obosit sau mai vrei să cercetezi ceva?

Mă lepădai de gândul oboselii.

- Atunci dacă vrei să mă asculți, treci acum să vezi muzeul. După aceea înserarea singură îți va lămuri programul. Mâine însă, de dimineață, vom face împreună un drum scurt cu trăsura, după care vei putea fi cu totul al gospodăriei colective.

*

Muzeul Lenau.

O casă cu zece ferestre la etaj, așezată în lung dincolo cu încrucișarea aceea larga a străzilor, de partea cealaltă. Stilul ei, mai bine zis lipsa vreunui stil cu pretenții estetice, ci văzând doar intenții utilitariste, acestea însă rezolvate pe deplin, trădează

con-[M.M. 21]strucția oficială austriacă de acum două sute de ani, din care cauză i se și zice *clădirea erarială*. Intrăm pe poarta monumentală, cu două aripi, a clădirii, unde, avertizată de inimosul președinte, ne așteaptă responsabila instituției, tovarășa profesoară Angela Lambu.

După prezentările de rigoare, urcăm la etajul care adăpostește muzeul. Ne încurcăm aici într-o sumedenie de panouri purtând desene și picturi de cea mai acută actualitate. Privim întrebători spre amabila noastră conducătoare, care ne împrăștie pe loc nedumerirea:

- Ați nimerit cât se poate de bine. De câteva zile s-a deschis la noi o expoziție a unor pictori din București. Nu vă mirați, comuna Lenauheim de mult a fost luată în programul permanent al manifestărilor culturale și adeseori ne sosesc din Capitală astfel de surprize plăcute.

Am revăzut cu interes neschimbat manifestările izbutite și pline de causticitate ale unor cunoscuți artiști împotriva colonialismului și asupririi popoarelor economicește nedezvoltate. Vrem să intrăm în muzeu. Tovarășa Lambu însă, care precum se vede este iubitoare de efecte puternice, nu ne lasă să pătrundem prin intrarea mai scurtă din hol, ci ne conduce până la capătul coridorului și acolo ne poftește în prima încăpere a acestui lăcaș al muzelor. Surpriza într-adevăr a fost plăcută: nesfârșitul șir de uși deschise la mijlocul pereților despărțitori, fiecare cuprinzând cadrul mai mic al celei următoare, oferea încă o dată perspectiva de infinit cu aceeași senzație care m-a urmărit în tot cursul călătoriei mele. Erau zece camere acolo dând una într-alta și toate încărcate cu material muzeal. În linii generale, întreaga evoluție a civilizației umane era cuprinsă în vitrinele și etajerele muzeului; epocile erau reprezentate prin piese caracteristice. Ustensile agricole și de industrie casnică veche, mori de mână și râșnițe, zdrobitoare, războaie și plu-[M.M.217]guri de lemn, oale și alte

produse de ceramică țărănească, furci și roți de tors, costume vechi, caracteristice, ale tuturor naționalităților care trăiesc în Banat, pipe de lut și din spumă-de-mare și mii de alte obiecte. Pe un suport triunghiular am admirat o serie de *cămișe*, adică țevi de lulele, din lemn de cireș bine mirositor și din alte esențe, cunoscute numai bunicilor. Erau așezate orizontal pe cuiele suportului după lungimea lor crescândă, cele de o palmă ocupând locurile mai dinspre vârful triunghiului, iar cele mai barosane, de dimensiunile unui clarinet sau tarogotă, pentru respect, în pozițiile mai joase. Nu ne puturăm reține zâmbetul.

- Oare cine le putea ține pe acestea între dinți?

- Oh, bunicii și străbunicii, ne explică tovarășa Lambu.

- Și mergeau așa, cu ele la lucru? Cu burlanele acestea?

- Nici vorbă! Pentru lucru erau acelea mai mici, care încăpeau în buzunarul vestei. Acestea mai mari se foloseau numai la sărbători, când oamenii aveau tihnă. Cu cât era mai mare sărbătoarea, cu atât era mai lung și mai gros *cămișul*.

Pe la mijloc, o sală ne oprește pașii în loc. E sala închinată lui Lenau. În mijlocul ei o vitrină, ca un catafalc. Emoția noastră este puternică și ne abatem privirea de la ea. Pereții plini de portrete, din toate vârstele poetului. Uleiuri, gravuri și sculptură, de la diferiți artiști. Cea mai impresionantă imagine rămâne totuși aceea din casa de sănătate. Într-un colț, rezemată de perete, o piatră de mormânt. Inscripția de pe ea este scurtă:

Sie bluhte kurz
und schon
Magdalena
Von
Niembsch
Anno 1802

Este a surorii poetului, moartă la Lenauhiem, după cum [M.M. 218] se vede și din inscripție, în anul 1802. În colțul

opus tovarăşa Lambu ne arată un cadru, în care, sub sticlă, se păstrează un fragment dintr-un manuscris al lui Lenau.

- Atât ne-a mai rămas. Înainte de cel de-al doilea război am avut mai multe manuscrise, dar în vâltoarea evenimentelor o parte s-au pierdut. Revenim la masa-vitrină din mijloc. Toate operele marelui poet în ediţii mai vechi şi mai noi şi o sumedenie de biografii scrise despre el sunt în faţă. Cea mai interesantă este aceea a lui Anton Xaver Schurz, cumnatul poetului, căsătorit cu a doua soră a acestuia, născut la Lipova. Culegându-şi informaţiile din prima mână, a familiei, Schurz a fost cel mai competent biograf a lui.

Răsfoim filele acestei cărţi, tipărită în anul 1855, cu chipuri multe. În amurgul acela care se lăsa, oameni şi evenimente, patimi şi suferinţe durute adânc, gonesc în faţa noastră, ca un stol de păsări hăituite de furtună în zbor. Tatăl poetului, Franz Niembsch, este ofiţer de cavalerie, descendent al unei familii de militari. Tinereţea şi gradul său de cadet îl obligau la o viaţă uşuratică, aventuroasă, până în momentul când o va cunoaşte pe viitoarea soţie, pe Tereza Maygraber, orfana unui oficiant orăşenesc din Pesta. Deşi flacăra dragostei pare să ardă cu vâlvătăi mari, mama orfanei este îngrijorată de viitorul fetei sale şi se opune energic căsătoriei. Tinerii însă se înţeleg în spatele ei, Franz va ieşi din armată, iar Tereza va călători în Banat, la fratele ei, care este controlor cameral aici, la Caraşova de lângă Reşiţa şi care îi va procura viitorului soţ o slujbă. Plină de speranţe şi curaj, ea pleacă la drum şi la 11 aprilie 1799 trimite iubitului prima scrisoare din Timişoara: *Mâine plec mai departe, spre Vârşeţ, cale de o zi. De aici până la fratele meu mai este o zi. Şi cum de aici înainte prin pădurile dese bântuie hoţi, îl voi ruga să mă aştepte la Vârşeţ.*

Ajunge totuşi cu bine la Caraşova, de unde trimite logod-[M.M.219]nicului alte scrisori, pline de dor, pline de

nerăbdare. Vrea să-l vadă cât mai urgent. Tânărul însă nu poate veni, nici nu poate să se gândească încă la căsătorie, pentru că nu a reușit să scape de armată. Toușі, face o vizită fetei de la Carașova. Aci, după ce Tereza amenință cu sinuciderea, lucrurile se pun la cale: Franz va primi serviciu în Banat și atunci nimic nu mai poate împiedica căsătoria lor. După această înțelegere, fata se întoarce la Buda, iar ofițerul la garnizoana sa, să demisioneze. Căsătoria se și întâmplă în scurtă vreme și cei doi tineri, acum soț și soție, pot pleca în Banat.

Prima stație a fost la Peciul Nou, unde Franz va lucra ca oficiant cameral. Primul rod al iubirii lor se arată aici, la Peciul Nou, unde în ziua de 28 august 1789 se naște prima fetiță a soților Niembsch, Magdalena. Viața oficianților de stat însă în acea vreme – și mult după aceea – era un veșnic pelerinaj: după un scurt popas tinerii căsătoriți sunt mutați la Lipova, unde se naște a doua fetiță, soția scriitorului Schurz. De la Lipova Franz este avansat în grad de controlor la Cetad, cum se chema în acele timpuri Lenauheimul de azi. Și aici vede lumina zilei, la 13 august 1802, Nicolaus Lenau, liricul glas cald și răscolitorul de vreri împotriva asupritorilor, omul cu gândire nobilă, care pentru a simboliza identificarea sa cu omul de rând alungă din nume prefixul nobiliar de *von* și prima silabă de *Streh*, ca din nobilul Nicolaus Niemsch von Strehlenau să devină omul de toată ziua Nicolaus Lenau, poetul Nicolaus Lenau.

Tragedia însă își țese plasa nevăzută deasupra familiei. Temperamentul neînfrânat al fostului ofițer de cavalerie, căruia i se suprapune monotonia vieții de sat, îl face pe Franz să plece cât de des la Timișoara, unde viața este frivolă, unde femeile fac un lux și o risipă ca în povești, unde frumoasele poartă cele mai exorbitante toalete, unde seratele de gală, baluri, concerte și recepții se țin lanț, unde bărbații lor, înalții demnitari sau ofițeri, o duc într-o nesfârșită stare de veselie, de ebrietate,

unde chefurile nu mai au început, [M.M. 220] dar nici sfârșit. Pentru că deasupra tuturor pândește moartea timpurie, frigurile palustre. „Pe străzi pretutindeni se văd fețe palide, îngălbenite, scofâlcite, care ies din casele clădite frumos. Femeile și fetele au pântecele foarte umflate, consecință a frigurilor. Credeam că trec sigur prin împărăția morților, unde oamenii pot fi luați drept cadavre, iar locuințele lor – cavouri împodobite. La masă, afară de mine și de câțiva oaspeți de străini, pe toți îi ținea o criză de friguri, unuia îi clănțăneau dinții de frig, alții beau necontenit ca să-și stâmpere setea...”, scrie un învățat al vremii, Ignatz von Born, care cu câțiva ani mai înainte petrecuse la Timișoara. Frica aceasta de moarte trebuia învinsă, trebuia uitată în orice chip. Și unde putea fi ea uitată, decât în cârciumi, în restaurante, unde chelnărițe tinere îmbucurau musafirii și unde muzicanți înveseleau nopțile. În tavernele renumite ale vremii, la Gornistul din Cetate și la Corabia Albă din cartierul Iosefin va face chefuri fără de sfârșit și Franz, jucând cărți și pierzând sume fabuloase. Într-una din acestea îl va surprinde și soția sa, când purta pe viitorul poet sub sân. Îl va surprinde într-o situație destul de delicată, care va provoca discuții vehemente între amanții de odinioară, amărăciuni și bruscări. Însă drama va culmina atunci când Magdalena se îmbolnăvește și Franz, după o împăcare și o pocăire temporară, este trimis iarăși la Timișoara, să aducă un medic și medicamente. Orele trec și el nu se întoarce. Nici singur, nici cu medicul căutat. Mica Magdalena se luptă cu moartea, când ușa locuinței de la Lenauheim se deschide vehement și doi necunoscuți pătrund în casă fluturând în mână hârtii și pretinzând de la nenorocita mamă o semnătură de garanție pentru soțul ei, care a pierdut la cărți oribila sumă de 17.000 de forinți. Viitorul poet avea abia patru luni atunci...

Fetița este înmormântată la 12 decembrie și soții se mută la Bocșa Montană, în imediata apropiere a fratelui Terezei. I-a gonit [M.M. 221] poate mormântul acela proaspăt dintr-un colț

al cimitirului din Lenauheim sau poate Tereza a crezut, degeaba, că va avea un sprijin mai bun de la fratele său. Azi nu mai putem ști. Cert este însă că familia, lovită atât de crâncen în luna martie a anului 1803, pleacă din Banat și se stabilește la Buda. Copilul avea atunci vreo șapte luni.

El deci nu a cunoscut Banatul. Dar frumusețile locurilor pe unde a copilărit mai târziu, cu poezia pustei și a trestișurilor nesfârșite, a cârciumilor cu haiduci din necuprinsul întinderilor, cu galopul hergheliilor furate, cu ropotul elementelor naturii dezlănțuite în chip de răzvrătire față de asupritori și ocrotind pe cei ce înfruntă legi oarbe și nejuste, apoi iarăși cântecul naturii liniștite, cu pârâu șușotitor, cu dumbrăvi suave, cu surâsul soarelui pe lanuri, au lăsat impresii adânci în sufletul său. El a dorit aceste locuri totdeauna și din orice depărtări. În 1844, cu puțin înainte de a intra în casa de sănătate de la Dobling, unde cu câteva decenii mai târziu va ajunge și Eminescu, iată ce scria el: „Amintirile locului natal nu se întunecă niciodată. Am pribegit prin pădurile Americii și acestea nu au putut trezi în mine sentimentul patriei. Și acolo au fost stejari, dar mi-au fost străini, oarecum nu erau cei adevărați. Chiar și când călătoresc prin Germania și drumul mă duce prin păduri, nici atunci nu simt ceea ce simt acasă. Iar în alt loc: Beethoven, Alpii și marea au fost învățătorii mei..”. Deci nesfârșitul și poezia lui...

Marele suflet al poetului nu s-a simțit bine decât acasă. El nu a mai ajuns să-și vadă casa în care s-a născut. Dar operele sale, *Poeziile, Poeziile mai noi, Cântecele din păpuriș, Cântecele țigănești* și cea mai de seamă *Albigenzii*, împreună cu lucrările epico-dramatice, *Faust* și *Don Juan*, se odihnesc în casa erarială din Cetadul nașterii, al cărui nume nesemnificativ a fost schimbat în Lenauheim, semn că gestul simbolic al geniului de pe monument nu a fost numai un gest convențional, ci generațiile noi, prezentele generații și ale [M.M. 222] viitorului, îi cinstesc memoria și lupta.

*

Într-una din sălile următoare erau prezentate relicve din revoluția anilor 1848-1849. Arme, uniforme, echipament, decoraţii, monede, cărţi privitoare la evenimentele revoluţionare, portrete ale conducătorilor revoluţiei şi gravuri înfăţişând lupte, ordine circulare și alte publicaţii din acele timpuri. Toate aranjate cu grijă. (Nu putem să nu amintim aci și crucea de piatră pe care am găsit-o în cimitirul comunei, cu inscripția roasă de vreme, indicând mormântul celor căzuți probabil în luptele date la 6 noiembrie 1848 lângă Cetad şi prin împrejurimi, între trupele revoluţionare ale generalului Nagy Sándor și austriecii alungați.)

Ultima sală a muzeului cuprinde istoria colectivizării din Lenauheim. La mijloc, acoperită cu o faţă roşie, stă masa lungă pe care s-au semnat primele adeziuni. Pe pereți, tablouri în ulei eternizând colectivizarea, fotografii și fotomontaje arătând realizările colectivului din localitate, ale fabricilor, minelor și intreprinderilor de tot felul de pe cuprinsul țării. Este o imagine complexă a avântului uriaş la care au fost stârnite munca și energiile creatoare în regimul puterii populare. Este imaginea drumului spre comunism.

Am revenit în sala închinată lui Lenau și m-am oprit un timp mai îndelungat în fața unor fotografii luate cu ocazia aniversării a o sută cincizeci de ani de la nașterea poetului, adică în 1952. Fotografii frumoase, pline de avânt tineresc, de la o serbare a tineretii.

- Cine se îngrijeşte de acest muzeu, pe care multe sedii de raion l-ar putea invidia ?

- Cine? Sfatul popular, fu răspunsul aproape indignat de naivitatea întrebării.

*

[M.M. 223] Când am ieşit din clădirea muzeului ziua se îngâna cu noaptea. Ne înțeleserăm cu însoțitorii să mergem să luăm masa, ca după aceea să ne dăm odihnei binemeritate, când o clădire de peste drum, mare, cu ferestre iluminate puternic, îmi atrase atenţia.

- E Căminul cultural, ne explică însoțitorul.

- Găsim lume la ora aceasta acolo ?

- Să vedem.

Traversarăm strada. În fața casei, ronduri cu flori şi bănci de odihnă sub poala copacilor. La mijloc, o platformă rotundă se oferea tineretului dansator. Pe colțul casei, teşit, ușa larg deschisă ne îmbia.

- Aceasta este sala de lectură. Încăperea vastă în care am intrat era plină de mese, oamenii citeau la ele. În dreapta, la câteva măsuțe, anume construite și alăturate în șir continuu, perechi jucau şah. Când ochii ni se obişnuiră cu lumina, mai spre fundul încăperii zării o figură femeiască scriind de zor în nişte registre. La apropierea noastră îşi ridică ochii și atunci unul dintre însoțitori făcu prezentările. Astfel, tovarăşa Elvira Duțu, directoarea Căminului cultural, începu să povestească.

- Avem 2.361 volume în biblioteca pentru adulți. Comanda pe care o aşteptăm ne va mai aduce câteva sute. Ați sosit tocmai bine, pentru că acum fac pentru Regiunea de partid darea de seamă despre activitatea trimestrului trei.

Avea în față registrul cititorilor, din care spicui:

- În acest trimestru de vară, când colectiviştii sunt mai puternic solicitați cu muncile de câmp, am avut 138 de cititori, care au citit 261 de volume. Numărul acesta nu cuprinde și copiii, care îşi au biblioteca lor aparte. Anul acesta, până acum, au fost împrumutate 778 de volume, ceea ce nu înseamnă că am avut numai atâția cititori, deoarece cartea, o dată scoasă, circulă

în zece şi douăzeci de mâini și nu ajunge acasă decât după o energică intervenţie.

[M.M. 224] - Ar fi interesant totuşi să cunoaşteţi mai precis numărul cititorilor, obiecționai eu.

- De bună seamă. Și cu toate că îmi dă mai mult de lucru, am căutat să lămuresc lumea că trebuie să restituie bibliotecii cartea imediat după ce a fost citită, ca solicitantul următor să o primească de aici. Am amenințat pe cei ce țin cartea mai mult de o săptămînă că nu mai primesc altă carte.

- Rezultatul?

- S-a văzut ceva. Însă oamenii nu au răbdare să aştepte nici măcar un ceas, cât ar dura drumul din cel mai îndepărtat colț al comunei până la noi, pentru schimb. Vor să citească imediat şi ei cartea pe care vecinul a declarat-o de bună. Şi atunci ea merge din mână în mână. Este drept, ei motivează această grabă, mai cu seamă acum, vara, cu faptul că nu au timpul necesar să se deplaseze de atâtea ori până la bibliotecă. Să recunoaştem, aici au şi ei un pic de dreptate.

Astfel, pe îndelete, tovarăşa Duţu ne dezveleşte un aspect cu totul nou al vieții de la țară, satul cititor, satul dornic de cultură. Se aranjează şezători și serbări culturale aproape în fiecare săptămână; conferințe cu diferite subiecte instructive s-au ținut numai în trimestrul al treilea şapte. Apoi iarna, când este timp mai mult, se țin lecții de cultură generală cu diafilme, la care asistă toți colectiviştii. Ce e mai mult, s-au programat biblioteci pentru casele ţărăneşti şi s-au făcut recenzii de carți, mai cu seamă de către tineret.

- Sunt tineri care își iau astfel de sarcini ?

- Sunt mai mulţi. Dintre fiii de colectivişti. Rezultatul îl puteți aprecia singur după ultima experiență. S-a recenzat *Tânăra gardă* a lui Fadeev. După recenzia citită în sedinţă publică, sala fiind plină, cartea a fost smulsă din mână în mână.

Un nou grup de colectivişti intră în sală.

[M.M. 225] - Uite pe tovarăşul Rofa, conducătorul corului, al fanfarei şi al orchestrei.

A fost o ocazie de a trece convorbirea la producțiile muzicale. Tovarăşul Rofa ne lămureşte:

- Corul are optzeci și patru de membri înscrişi. Din aceștia, în medie şaizeci frecventează regulat repetițiile. Ceilalți sunt împrăştiaţi la lucru. Evident, nu lipsesc totdeauna aceiaşi oameni, şi astfel toți se perindă la instruire. În fanfară cântă treizeci şi două de persoane, iar în orchestra cu coarde doisprezece. Am cântat în public de vreo sută de ori în comunele învecinate. În anul 1957 am câştigat locul doi pe regiune, iar anul acesta tineretul cu echipa de dans a ajuns în locul prim pe raion.

- Dar nu mi-aţi amintit nimic până acum de echipa de dans !

- O avem. Sunt şaisprezece perechi, amestecați, români şi germani. Dar şi la cor cântăm cântece în ambele limbi.

- Care cântece sunt cântate mai mult ?

- Cele de masă şi doinele. Cele de masă impun prin îmbărbătarea lor, iar în doine țăranii îşi recunosc produsele proprii, pe care le ştiu de acasă, de la părinţi. Nu au bucurie mai mare decât când văd pe compozitori armonizând doine şi cântece de-ale lor. Am cântat *Marele pământ al patriei* de Chirescu[164], *Imnul pentru Casa Scânteii* dintre cele mai grele. Din cele populare au plăcut mai mult *Negruţa* de Vidu, *Hop Cică* de Barbu[165], *La fântână* de Bena[166],

[164] Ioan Dumitru Chirescu (1889, Cernavodă - 1980, București), compozitor, profesor universitar și dirijor de cor român. *Măreț pământ al patriei iubite* este titlul unei partituri apărute în 1956 la Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București. Este autorul a peste patru sute de piese corale, multe dintre ele pe linie propagandistică.

[165] Filaret Barbu (1903, Lugoj - 1984, Timișoara), un compozitor român de operetă. A fost absolvent al Conservatorului din Viena. În 1931, după decesul profesorului Ion Vidu, i-a urmat acestuia la conducerea corului *Reuniunii române de muzică și cântări*, care a primit numele lui Ion Vidu.

[166] Augustin Bena (1880, Pianu de Jos - 1962, Cluj), compozitor, profesor, dirijor, preot, animator al vieții cultural-teatrale şi muzicale din Transilvania. După studii teologice la Sibiu, a absolvit Academia Regală de Muzică din Berlin. A urmat şi Conservatorul din Bucureşti. A fost directorul, apoi rectorul Academiei de Muzică și Artă Dramatică din Cluj și la Timișoara (în refugiu).

Pup de floare de Velceanu[167], *Floare bănăţeană* de Goian[168]. Dar ne-am încumetat şi la Brediceanu[169], Drăgoi[170], Zeno Vancea[171] şi Paul Constantinescu[172], deşi aceștia au lucrări mai grele față de posibilităţile obişnuite de la sat. Oboseala nu ne-a fost zadarnică, am fost invitați să cântăm la Jimbolia, sediul raionului, la Grabaci[173], la Comloş, la Igriş, la Bul-[M.M.22] găruş, la Iecea, la Cărpiniș, la Sânnicolau-Mare, la Vâlcani şi la Timişoara. Cu un cuvânt, am cântat prin toate oraşele şi comunele mai mari din regiune. Mai cu seamă suntem chemați să cântăm la inaugurări de gospodării colective. Dar participăm și la alte festivități.

- Nu uita că fetița ta a cântat şi la Radio Timișoara, îl întrerupse pe tovarăşul Rofa unul dintre noii-veniţi.

Acela adeveri :

- Da. E luată între solistele de acolo, deşi abia este în clasa a şaptea. Dar cântă multe doine. Încetul cu încetul, ieşi la iveală că la Lenauheim există şi o şcoală de muzică pentru copii, unde

[167] Iosif Velceanu (1874 - 1937), compozitor, muzicolog, dirijor. Fondator al Şcolii Speciale de Muzică din Timişoara. A fondat (în 1918) ziarul „Banatul" din Timişoara.

[168] Gheorghe Goian (1919, Răcăşdia -1988, Timişoara), profesor, compozitor, dirijor. Bun cunoscător al creaţiei folclorice.

[169] Tiberiu Brediceanu (1877, Lugoj – 1968, București), compozitor, folclorist român și jurist, din marea familie lugojeană a Bredicenilor. Era fratele lui Caius Brediceanu (diplomat) şi fiul lui Coriolan Brediceanu (avocat şi om politic). Membru corespondent al Academiei Române.

[170] Sabin Drăgoi (1894, Selişte - 1968), compozitor, profesor, muzicolog și folclorist român. Membru corespondent al Academiei Române.

[171] Zeno Vancea (1900, Bocșa - 1990, București), compozitor, muzicolog, critic muzical, dirijor de cor, pianist și profesor la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti. Laureat al premiului „Gottfried von Herder" al Universității din Viena (1974).

[172] Paul Constantinescu (1909, Ploiești - 1963, București), compozitor român, profesor la Conservatorul de muzică „Ciprian Porumbescu" din Bucureşti. Membru corespondent al Academiei Române.

[173] Variantă fonetică a satului Grabaț, situat în vestul județului Timiș, 10 km la nord de oraşul Jimbolia. Înfiinţat în 1764, Grabaț a primit câteva zeci de familii de colonişti şvabi în 1769.

tovarăşul Rofa îi invaţă pe cei micuți să descifreze notele. În felul acesta, când cresc atât de mari ca să poată cânta în cor, ei au cunoștințe muzicale înaintate şi pot să solfegieze.

După aceea, pe nesimţite, trecu vorba şi la teatru.

- Am început cu piesele scurte, într-un act si cu trei-patru personaje, pe care ni le-au trimis de la Secția culturală a raionului sau a regiunii. Învățăm câte şapte piese pe an, dintre care și vara vreo trei. Acum însă suntem mai avansați, jucăm piese lungi, în trei şi patru acte. Anul acesta, am făcut piesa ...*Escu* de Tudor Mușatescu, pe care am jucat-o la Jimbolia şi la Comloș, cu succes răsunător.

- Dar în 1955, când am fost cu *Năpasta* lui Caragiale la Periam, la Comloş, la Cărpiniș, la Grebaci, de au plâns spectatorii de emoție ? Ai uitat?

- Nu am uitat. Dar aceea a fost mai demult.

În legătură cu piesele de teatru iese la iveală, iarăși după puţină scormonire, că azi nici diletanții, nici spectatorii nu se mai mulțumesc cu piese scurte, într-un act, ci vor piese „serioase", în mai multe acte.

- Am cerut forurilor superioare să ne trimită de acestea şi ne-au promis. Am rugat şi Teatrul de Stat din Timişoara să vină [M.M. 227] cu piese la noi. Cu ocazia aceasta mai prind şi diletanții nostri câte ceva din arta lor. Avem toate asigurările de la Direcţiune că Lenauheimul va fi luat în programul de turnee.

- Și am mai cerut să fie şi *un pic de dragoste* în piese, adaugă un tânăr cu ochii sclipitori.

Intervenția tânărului plăcu și celor mai in vârstă. Eu voiam să cunosc posibilităţile de găzduire ale unui teatru mai mare.

- Aveți o sală destul de încăpătoare şi o scenă care să cuprindă un aparataj mai mare ?

- Avem, sună răspunsul categoric.

Mă conduseră în sala de spectacole. O scenă de vreo cincisprezece metri lungime şi vreo zece lățime era amenajată la un capăt al încăperii vaste.

- Cinci sute de scaune sunt aici în sală. Dar mai putem introduce vreo două sute.

M-am convins că sala era frumoasă şi încăpătoare, iar scena destul de potrivită să joace pe ea şi ansambluri mai mari *piese şi cu dragoste* în ele.

- Şi mai este un punct. Ca să se evite transbordările, noi putem aduce decorurile şi aparatajul cu camioanele noastre, care duc produse la Timişoara şi uneori se întorc goale de acolo.

Era atâta însufleţire şi atâta dorinţă în glasul lor, încât am rămas într-adevăr emoționat. Toată seara aceea, chiar şi după ce mi-am luat rămas bun de la bravii colectiviști, m-am frământat și m-am gândit la efectele unei educații conduse rațional şi în vederea unui scop clar și bine definit. Când stai să te gândești, trebuie să recunoşti că faptul că poporul cere piese ,,mai complicate”, mai grele, înseamnă ceva. Înseamnă că a urcat o treaptă serioasă şi că umblă cu ochii deschişi. Cu alte cuvinte, deosebirea dintre oraş şi sat începe să se niveleze văzând cu ochii...

*

[M.M. 228] A doua zi, de dimineață, ciocănit discret mă trezi din somnul adânc care m-a cuprins după seara trecută, bogată în evenimente. Când am ieșit din Căminul Cultural, am trecut pe lângă cooperative-restaurant, din care răzbăteau cântece de veselie. Tovăraşul Rofa ne-a invitat *să vedem şi tineretul*. Aşa s-a făcut că am intrat. În sala mare, mai multe mese erau ocupate de tineri care, îmbrăţişați, pe după cap, cântau. În fața lor, pahare și sticle din care, la sfârșitul cântării, sorbeau închinând.

-Ăştia pleacă mâine la armată. Îşi iau rămas bun de la „civilie”.

Îi privii bine. Flăcăi voinici, cu fața arsă de soare şi cu pieptul lat, în palmele cărora abia se vedeau paharele. Printre ei tineri cu tuleiele abia ivite. Erau înveseliți binişor. Dar nu era veselia aceea desperată şi creată artificial pe care am văzut-o odinioară la astfel de ocazii, când recruții beau ca să uite și să treacă - mai uşor, după credința lor - peste momentele grele ale despărţirii. Ştiau că îi aşteaptă o viaţă nouă, diferită de cea de până aci și totuşi nu erau speriaţi. Nu simțeai în adâncul veseliei tremurarea sufletului pentru ziua de mâine, era pur şi simplu o veselie spontană, ca bucuria unei întâlniri neaşteptate. Între ei se purtau ca nişte camarazi buni, care se duc undeva prin apropiere să facă o vizită scurtă. Aceasta era impresia care se degaja din atitudinea lor. Dar, ce mi-a părut mie mai ciudat, nici vorbele lor nu aveau vreo contingență cu viaţa lor viitoare. Se auzeau cuvinte ca tractoare, dez-miriştire, sfeclă, însămânţări. Câte unul îşi aducea aminte de ceva, se apleca spre tovarăşul de lângă el, mai tânăr și sorbindu-i din ochi gesturile, şi-i vorbea. Am desluşit îndrumări pentru urmaşul la post, la munca din brigadă, pe care ei o părăseau.

- Tu, să nu uiți peste noapte apa în radiator. Poate să [M.M. 229] vină un îngheț neaşteptat şi să-ţi facă necazuri. Vreau să o găsesc pe Rezi cum am lăsat-o. După cât am înteles, Rezi era camionul de 5 tone al celui ce pleca. Tânărul sfătuit asculta cu ochi vioi, dând din cap însufleţit. Altul, mai glumeț, îşi dăscălea ucenicul în felul lui:

- Ascultă, Hans! Şoferul poate să bea, însă numai până vede trei poduri. Mai multe să nu vadă. Pentru el trebuie să o ia totdeauna pe cel din mijloc !

Râs vesel răsplăti gluma, care făcu înconjurul meselor şi ajunse şi la noi. Şi cum nu numai căscatul și plictiseala sunt

molipsitoare, tovarăşul Rofa, neputînd rezista ispitei, slobozi şi el un tenor cu una de-ale Aureliei Fătu:

Dorule, pă unge vini,
Pă la mândra prin grăgini,
Laolaltă să ne țâni.
Dorule, pă unge stai,
Ori din lume pierit-ai,
Pă la min' de nu mai dai.

căreia îi urmă alta, în râsul celor niciodată sătui:

Hâdul strângea ca furnica,
Când murea n-avea nimica.
Patru scânduri prinse-n cui,
Era toat-averea lui.
Dar nici alea ale lui,
Ci ale pământului.

ca în cele din urmă să se oprească totuşi la cele „cu un pic de dragoste":

Într-o zi de dimineaţă
M-a căutat moartea-n piață.
Cum dracu să mă găsească ?
Eu am fost la mândra-n braţă.

[M.M. 230] Aşa s-a făcut că proiectata culcare devreme s-a decalat nițel cu cântecele alternând între mesele recruților și masa noastră, căreia i s-a alăturat pe un timp foarte scurt, pentru că a doua zi avea treabă de dimineață, brigadierul fruntaş, comunistul Stan Pârvu, de la care am aflat iarăşi atâtea lucruri interesante cu privire la mersul gospodăriei și la realizările ei.

Această întâmplare era neprevăzută si neplanificată. Însă nu m-a împiedicat să sar din pat la chemarea aceea discretă. În definitiv, eu am venit la Lenauheim să văd, nu să dorm. Când am deschis ușa, surpriza mi-a fost cât se poate de plăcută: în cadrul ei apăru figura plină de zâmbet a preşedintelui Gheorghe Ilie.

- Am lăsat să prindă caii la trăsură. Până atunci mergem să luăm dejunul. La cantina grădiniței de copii.

Somnul mi-a zburat din ochi. În câteva clipite, m-am spălat și m-am îmbrăcat, apoi am plecat cu preşedintele.

Grădinița de copii era adăpostită într-o casă mare, zugrăvită proaspăt, de pe strada principală. De cum am intrat sub poarta mare, ne-au înveselit picturile murale colorate, reprezentând imagini din poveştile pentru cei mici. Toate cunoştinţele noastre de odinioară erau acolo, lepurașul fricos, Capra cu trei iezi, Lupul cel fioros, Scufița roşie și celelalte. În curtea imensă - scrâncioabe, dăinăuşuri, călușei şi alte aparate de gimnastică minuscule, ca pentru sportivii aceia de-o şchioapă.

- Grădiniţa am înfiinţat-o din anul 1949. Ea funcţionează din primăvară până în toamnă, cât durează munca agricolă intensă. Avem în ea o sută patruzeci, o sută cincizeci de copii. Acum, că s-au deschis şcolile, umblă la ea numai vreo optzeci, dintre cei mai mărunței.

- Şi cei mici de tot ?

- De aceia se îngrijeşte creşa. De la vârsta de trei luni până la trei ani. Dimineața, când pleacă la lucru, colectiviştii îi lasă la creşă, iar seara, când se întorc, îi iau acasă. Masa, toată îngrijirea și instrucția sunt gratuite, atât la creșă, cât şi la grădi-[M.M. 231] niță, unde copilaşilor li se serveşte mâncare de patru ori pe zi. Sumele necesare se acoperă din fondul de ajutorare al gospodăriei.

Mi-a părut rău că la ora aceea matinală nu am putut să văd copilaşii. Mi-am rezervat această bucurie pentru mai târziu.

Ne-am urcat în trasura sosită între timp şi am pornit cu preşedintele pe strada principală. Caii, două exemplare splendide, cu păr lucios și cu formele împlinite tremurând de vigoare, ne purtau nervos în trapul încet, la care îi obliga căruțașul. Priveam cu plăcere acea manifestare de forţă reţinută.

- Acuşi aceasta va fi ultima pereche de cai în Lenauheim. Toate transporturile au început să se facă mecanizat. Eu îi mai ţin, pentru că deplasările mele prin comună și la câmp sunt scurte şi nu rentează să stea legată o maşină numai pentru ele. Apoi, când eu nu am nevoie de ei, pot fi folosiți oricând la cărăuşie.

Pe stradă, printre casele vechi, construcţii noi ridicate pe jumătatea liberă a terenurilor largi sau în locul altora distruse în luptele care s-au dat şi aici la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. Dar și cele vechi sînt spoite și zugrăvite proaspăt. În această comună, pretutindeni te urmăreşte grija pentru aspectul frumos şi pentru curățenie, ceea ce demonstrează mai bine decât orice statistici sau rapoarte interesul preşedintelui. Între timp, el îmi arată dispensarul şi casa de naşteri, aranjată deocamdată numai cu opt paturi. La capătul comunei trăsura o ia spre dreapta.

- Aici intrăm în Satul Nou.

Nu este vorba de vreo altă localitate, ci este tot Lenauheim. Însă aici, la capătul de vest al comunei, s-a ridicat cea mai mare parte a caselor noi, construite de colectivişti. Este într-adevăr un sat nou acest cartier de colectiviști, nou nu numai prin data recentă a înfiinţării, ci mai cu seamă prin viaţa cea nouă a oamenilor.

[M.M. 232] Am străbătut cu trăsura toate străzile Satului Nou. Străzi largi, cu case mari, cu terenuri aferente pentru grădină şi mai mari, în lungul cărora casele se înşiră cu aspect de vile, împrumutând străzii caracter cu totul citadin. Ceea ce m-a izbit mai cu seamă la aceste clădiri a fost supraînălțarea zidurilor deasupra parterului, care ridicau astfel mult acoperișurile.

- E nevoie de un pod supraînălțat pentru depozitarea cerealelor, lămuri preşedintele fenomenul constructiv nou. E potop de porumb şi de grâu aici. Şi tot atât de mare e şi câștigul colectivistului.

La unele case, începute mai târziu, se mai lucra. Căruțe pline de materiale, mai cu seamă cărămizi și țigle, curgeau spre acestea, în fața zidurilor, pe jos sau pe schele, lucra colectivistul ajutat de văr, de cuscru, de prieteni și vecini, precum şi el le-a ajutat acelora la timpul său. Președintele oprea trăsura, cobora, se interesa de nevoi şi îndemna să nu-i prindă ploile fără acoperiş. Aceia, deşi o parte din familie muncea la câmp, îl asigurau că iarna o vor petrece în casa terminată.

La întoarcere am oprit în faţa sediului gospodăriei colective Victoria, pe care doar lărgimea străzii o despărţea de Sfat. Atunci am cunoscut pe preşedintele gospodăriei, pe comunistul atât de activ Viorel Uibaru. Figură masivă, totuși agilă, cu faţa roşie de sănătate şi ochii radiind de energie. Deputat în Sfatul regional, în Marea Adunare Naţională şi decorat cu Ordinul Muncii clasa I, ca şi întreaga gospodărie colectivă în anul când a împlinit zece ani de existență. Aflu că au fost mari serbări atunci, *la care a venit toată țara*.

Nu pot sta prea mult de vorbă acum cu tovarăşul Uibaru, pentru că în timp ce am vizitat noi Satul Nou a fost chemat împreună cu preşedintele într-o comisie, undeva la câmp.

- Însă poftiți la sediu, oamenii mei vă vor spune tot ce aţi putea afla de la mine. Am fost doar împreună de la început.

[M.M. 233] Se urcă lângă preşedinte în trăsură, care plecă spre destinația cea nouă, iar eu intrai în sediul gospodăriei.

O vilă frumoasă, cu turnuleț, în mijlocul unei grădini pline de flori şi de verdeaţă. Pridvorul înalt ne conduce într-un hol, unde am cunoscut încă doi membri din conducere, pe inginerul zootehnician Arcadie Nicolescu și pe şef-contabilul Traian Taşedan.

Mi se povestesc împrejurările înfiinţării, cunoscute în parte de la preşedintele Gheorghe Ilie. Ceea ce însă nu am ştiut, şi Gheorghe Ilie din modestie nu mi-a spus, a fost faptul că el a fost trimis cu prima delegaţie de agricultori din ţară în Uniunea Sovietică, de unde a adus multe învăţăminte cu privire la agricultura colectivă. Am mai aflat ce rol concret şi pozitiv poate avea literatura aceasta nouă şi cât de strâns împletită este cu ea: în timpurile înfiinţării s-a citit la Lenauheim, dezbătut de către viitorii colectivişti, romanul lui Şolohov *Pământ desţelenit*, care, împreună cu acţiunea Comitetului regional de partid şi a Sfatului popular regional din Timişoara, a avut efect decisiv la influenţarea stării psihice şi a atitudinii sătenilor faţă de problema colectivizării, determinând în cele din urmă biruinţa ideii noi[174].

Mi se povesteşte viaţa gospodăriei. Dar pentru a scrie această viaţă ar trebui volume întregi - o monografie a întocmit totuşi tovarăşul Ion Martin, profesor al Facultăţii de agronomie din Timişoara, împreună cu un colectiv de specialişti din

---

[174] În ansamblul ei, colectivizarea în Banat (la fel ca în alte regiuni ale ţării) nu s-a produs prin convingere, ci prin impunere, cu ajutorul unor instrumente de forţă. Începută în 1949, prin decretul 84/2 martie, şi finalizată în perioada 1957-1962, colectivizarea a fost întâmpinată cu rezistenţă de către ţărani, dar nemulţumirile lor au fost reprimate brutal. Refuzul de a participa la colectivizare era pedepsit cu închisoarea, de la câteva luni până la 3-5 ani. Alteori, revolta era urmată de tăcerea provocată de gloanţe. În Banat, colectivizarea a fost precedată de drama şvabilor deportaţi în Bărăgan, în 1949 şi 1951. Şvabii erau printre cei mai înstăriţi dintre bănăţeni, iar persecutarea lor nu a fost lipsită de efecte pe plan social şi mentalitar. Pentru detalii în privinţa colectivizării în România şi, în particular, în Banat, vezi Dorin Dobrincu, *Colectivizarea agriculturii şi represiunea împotriva ţărănimii din România* (1949-1962), în Ruxandra Cesereanu (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional,* Iaşi, Editura Polirom, 2006; Smaranda Vultur, *Istorie trăită--istorie povestită: deportarea în Bărăgan: 1951-195*, Timişoara, Editura Amarcord, 1997; Viorel Marineasa, Daniel Vighi, *Rusalii '51 - fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994; Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Valentin Sămînţă, *Deportarea în Bărăgan - Destine, documente, reportaje*, Timişoara, Editura Mirton, 1996.

gospodărie, Timişoara, iar scriitori, gazetari și artişti plastici au vizitat de multe ori localitatea în căutarea unor motive de inspirație. Aflu despre greutăți, dar și despre cele mai strălucite biruințe, pe care în ultimii trei ani le-a câștigat gospodăria de trei ori fruntașă pe țară.

- Azi suntem stăpâni pe acest pământ şi pe viața gospodăriei, pentru că ne-am construit toate elementele de bază cerute şi toate mijloacele necesare pentru realizări ştiinţifice şi raţionale, atât în partea agrotehniei, cât și în cea a zootehniei, ne spune inginerul zootehnician, tovarăşul Nicolescu. Avem grajduri moderne, mari, cu adă-[M.M. 234]pătoare automate pentru vacile cu lapte, linii decovil pentru uşurarea deservirii și a transporturilor şi am căpătat silozuri-turn pentru păstrarea în condiții optime a furajelor pe timpul iernii; avem cocini pentru porci amenajate igienic, cu patru maternităţi, cocini în care încap o sută cincizeci de scroafe de fătat, avem crescătorie de purcei, cuprinzând patru sute de capete şi două îngrăşătorii pentru o mie de porci. La secția de avicultură am construit opt coteţe pentru două mii de păsări. Pentru cercetări şi experiențe agricole și agrotehnice avem o casă-laborator și un câmp de experimentare de două hectare. Putem studia aici cele mai bune metode agrotehnice, semințele și culturile și putem urmări cantitativ și calitativ producția de animale.

- Brațe de muncă aveţi în număr suficient ?

- Avem. Pe un teren arabil de 1.939 ha - restul până la 4.130 de ha îl formează păşunile, viile, livezile şi clădirile - lucrează 1.200 de brațe de lucru, din care media zilnică este de 900. Rezultatele se văd; chiar şi în anii submijlocii am recoltat 1.940 kg de grâu, 2.600 kg de orz și peste 5.200 kg de porumb la hectar. În sectorul animalic, anul acesta am predat la ORACA 557 porci de câte 120 kg greutate. Mai avem pentru ei 300 de bucăți, pe care îi vom furniza până la sfârșitul anului. Taurine

sunt 320 de capete, cu 158 de vaci cu lapte. Și aici avem rezultate îmbucurătoare, în anul trecut media de lapte furnizat de o vacă a fost de 2.502 litri, dar pentru viitor avem toate îndreptăţirile să sperăm 3.000 de litri pe cap. Bineînțeles, acestea sunt cifre medii, care în anul viitor vor creşte, apropiindu-se de cele maxime.

Am vizitat şi instalațiile zootehnice din partea de sud a comunei. Construcțiile de beton în linii elegante de departe te ademenesc prin forma lor. Abia acolo mi-am dat seama ce va să zică o creştere a animalelor bazată pe principii ştiinţifice. Ziua animalului - fie porcină, taurină sau ovină - este împărţită nu în ore, ci în minute. Mi se arată ca exemplu programul zilnic al unui vițel, [M.M. 235] pe care noi îl ştiam cu părul alb încârlionțat pe frunte, cu pete brune simpatice pe spinare şi sărind zglobiu prin curte, dar nu îl ştiam supus unui orar riguros, după care îngrijirea lui începe dimineața la 5.30.

Vacile de lapte au un program și mai matinal. Ele îşi încep ziua la ora 5.00, cu prima hrană. Cei mai vrednici rămân totuşi caii, care sunt adăpați și alimentați încă de la ora 3.00, ca pentru ziua aceea să fie în bune puteri. Am întrebat pe un îngrijitor al vițeilor cum se împacă el cu acest program. Îmi răspunse râzând:

- Apoi aici nu e ca la dumneavoastră la oraş, să începi lucrul la 7. Aici e ca la militărie. Totul e pe „minuți". Dar ți-e mai mare dragul când te uiți și vezi cu ochii cum cresc ca din pământ, drăgălașii de ei...

Şi, trecând pe la grajdurile cu vaci, pe la cele cu cai şi [M.M. 236] pe la cocini, în tot locul vezi programul respectat cu străşnicie - în ultimele hrănirea se face cu hrănitoare automate - şi vezi oameni întrecându-se ca să obţină rezultate cât mai frumoase. Aşa sunt tovarăşii Constantin Gheța şi Vasile Gaspar, dar mai cu seamă Elena Nistor la porcine, despre a cărei activitate Ministerul Agriculturii a întocmit un film documentar, pentru ca metodele

ei de lucru, foarte rodnice şi depăşind orice alte realizări, să fie cunoscute şi aplicate şi în alte gospodării; apoi la taurine Elena Petrovici, cu îngrijirea vițeilor, iar Vasile Curuleac și Maria Hoki cu mulsul vacilor, care au obţinut depăşiri însemnate.

Punctul de forţă al gospodăriei din Lenauheim rămâne însă cultivarea plantelor tehnice. Campioni ai acestei producţii au fost comuniştii Andrei Sitaru, agronomul gospodăriei, şi Ion Molcuț, şef de echipă și fruntaş al producției. Rezultatele frumoase obținute la Lenauheim privesc producția cânepii, în care a excelat brigada condusă de Stan Pârvu, cultura de floarea-soarelui și de tutun, precum şi sfecla de zahăr. Răsplata gospodăriei pentru aceste culturi a fost un drapel roşu şi un camion ieşit din uzinele „Steagul roşu". Atâta belşug în sfecla de zahăr, de exemplu, poate produce cu metodele ştiinţifice noi pământul din Lenauheim și din jur, încît s-a luat în studiu înființarea unei noi fabrici de zahăr prin apropiere...

Dar câte rezultate frumoase şi răsplătiri nu are această gospodărie! Pe pereţii unui hol, la insistența mea, tovarăşul inginer Nicolescu îmi arată diplomele câştigate la expoziții și concursuri: în 1956, una pentru cultura grâului, premiul al III-lea pentru sfecla de zahăr, premiul I pentru creşterea porcinelor, tot premiul I pentru creșterea albinelor, încă o diplomă pentru avicultură şi, în fine, diploma pentru producția totală. Anul [M.M. 237] următor obține diploma Sfatului regional pentru cea mai mare producție agricolă pe hectar, iar în 1958 - diploma aceluiaşi Sfat pentru creşterea și îngrășarea animalelor şi diploma Ministerului Agriculturii pentru cea mai mare producție de sfeclă de zahăr pe țară. Numai în trei ani deci, nouă dovezi de recunoaştere a meritelor și a hărniciei. Aceasta însă nu s-a oprit aci, ci a continuat. Meritele ei au fost răsplătite mai pe urmă cu ocazia consfătuirii pe țară a fruntaşilor din agricultură de la sfârșitul anului 1961, cînd comunistul, neobositul preşedinte al gospodăriei a fost distins cu titlul de „Erou al muncii socialiste".

*

M-am oprit la răscrucea drumurilor, gata să pornesc spre gară. Îmi mai arunc o dată ochii în lungul celor patru ulițe, care duc spre depărtări, spre infinit, și de care acum îmi vine greu să mă despart. În fiecare colț al acestei răscruci, la fiecare început de uliță, rămâne în urma mea câte un pilon al vieţii noi, pe care i-am cunoscut pe rând. Sunt pilonii culturii şi ai cântecului, ai conducerii şi ai colectivei. Pe ei se întemeiază bunăstarea de azi realizată sub conducerea partidului și de la ei pornesc cărările spre ziua de mâine.

[M.M. 238] C. MOMENT DE PRIMĂVARĂ ÎN LUGOJ - 1960[175]

Mă oprisem la colțul străzii ce vine de la gară şi aşteptam să se mai rărească nesfârşitul convoi, ca să pot trece de partea cealaltă spre pod. Nimerisem tocmai într-o zi de vineri și vehiculele gostaturilor şi ale colectivelor din satele învecinate - le recunoşteam după tăblița legată de loitre sau după inscripţia de pe camioane - vărsau spre oraş belşugul rodului de anul trecut şi darurile primăverii timpurii. Din loc în loc duduiau, în număr copleşitor, tractoare grele, căutându-şi nervos calea printre trăsuri. Înaintau cu greu, acestea mergeau de ambele părţi ale străzii în șiruri compacte, printre care matahalele sforăitoare nu puteau străbate uşor. Şoferii însă nu erau supărați, se aplecau prin geamul cabinei şi, cu fața plină de zâmbet, îşi strigau prietenii pe care-i zăreau la volanele din şuvoiul contrar sau printre pietonii de pe trotuar. Saci de cartofi, de făină, de grâu şi alte cereale, putini cu brânză şi hălci de carne afumată, butoaie de benzină şi de motorină se îngrămădeau munte pe platformele supraînălțate; mai încolo altele cu felurite mărfuri ambalate în lăzi bine încheiate sau cu mașini agricole dezvelite, vopsite în culori vii, proaspete, cum au ieşit din fabrică, schimbau coloritul mai sobru al celor dintâi. Urmau iarăși căruţe, în care verdele zarzavaturilor timpurii din rogojinile aşezate cu grijă încerca o delicată armonie de culori prin portocaliul și pal-gălbuiul codițelor-rădăcini răsucite

[175] Ediţia princeps a modificat titlul, prin extensie, în *Cultură, cântec, artă. Moment de primăvară în Lugoj*.

în firişoare, încă fragede. Erau și coșuri cu flori acolo, florile primaverii toate, plăpândele lăcrămioare, suave și învelite parcă pentru apărare în frunzele lor lunguiețe; tulipani roşii, galbeni şi mov înălțându-şi vigoarea a sfidare semeață; alții, cu petalele în flăcări tremurătoare în roşu şi alb, se amestecau prin-[M.M.239] tre ei să le mai atenueze învolburarea de culoare. Apoi, în încăpătoare coşuri, crăci întregi de liliac, ale căror ciorchine bogate se revărsau grele de miros peste bordurile camioanelor, peste loitrele căruțelor. Mergeau șuvoaiele, apoi iarăşi se opreau. Erau grave, pestrițe, înveselitoare aspectele, uluindu-te cu varietatea lor. Totul se desfăşura înaintea ochilor mei ca într-un film sonor, cât se poate de sonor. Dar, deşi acţiunea se petrecea însoţită de zgomotul străzii, de duduitul camioanelor și rostogolirea căruțelor cu raf de fier, pe caldarâmul tare ca piatra, laitmotivul muzicii nu era acest zgomot puternic, frivol, care te izbea în timpane din toate părţile. Laitmotivul era behăitul blând al mieilor. Unii, cu cârlionţii blănii abia zbiciţi pe spinarea fragedă şi cu fruntea neştiutoare, îşi căutau sprijin îndoielnic în picioarele tremurânde, alţii, obosiți de drum și de scuturătură, s-au întins pe fundul trăsurii, care îi purta spre destinul lor implacabil. Dar behăitul lor resemnat venea de pretutindeni, din căruțe, din camioane, de jos, dintre pietonii de pe trotuare. Îi duceau oamenii în brațe, după cap, sau îi abăteau spre case cu jordițe moi de salcie. Mergeau oamenii veseli și grăbiţi; bărbați energici și femei cu fața îmbujorată de emoția evenimentului, mai îmbujorate decât tulipanii pe care i-au cumpărat pentru împodobirea casei. Peste două zile va fi 1 Mai şi viața, viața biruitoare, voia să serbeze din plin această zi de glorie.

În cele din urmă, convoiul s-a mai dezlânat şi am putut să trec de partea cealaltă. Nici n-am făcut doi paşi, când cineva mă prinse de braț, în vreme ce un glas vesel îmi ură:

- Noroc și bun sosit în oraşul nostru.

Cu multă plăcere văzui un prieten pe care-l pierdusem din vedere de câțiva ani. Fața lui exprima acelaşi sentiment de bucurie pentru revederea neașteptată.

- Ce cauţi în orăşelul acesta, aşa, pe nepusă-masă, ca o [M.M. 239] pasăre rarisimă, iubite?

- Ce să caut? Caut o întilnire cu acest oraş. Am petrecut câțiva ani din tinerețe aici, care mi-au părut plăcuţi, cât se poate de plăcuți, cum numai anii tinereţii pot fi. Cum însă ştiu că prin vraja amintirilor toate întâmplările, chiar și cele meschine și neplăcute, îți par aurite și cum de atunci au trecut binişor anii, m-a apucat o vie dorinţă de a iscodi locurile umblate de mult şi a-mi verifica reminiscențele.

Tânărul meu amic rămase un moment pe gânduri, apoi mă întrebă:

- Ți-ai făcut vreun itinerar, de care să te ţii în aceste iscodiri?

- Nu. Dar am un obicei, de care mă țin regulat. Când ajung în vreo localitate pe unde eu n-am mai călcat sau când reviu după mai mulți ani în alta cunoscută, mai întâi pornesc pe străzi să-i văd aspectele caracteristice. Multe, nespus de multe din forțele care lucrează văzute şi nevăzute în sufletele locuitorilor din acea localitate trădează străzile, clădirile cu aşezarea, felul şi împodobirea lor, cu oamenii care mişună pe ele. Am astfel în faţă cadrul static, nu static pentru că azi și acesta variază neînchipuit de repede, ci cadrul fixat de acel moment, al locului. Apoi mă opresc și privesc ceasuri întregi vitrinele atelierelor fotografice, unde descopăr imaginea oraşului viu, a oamenilor care se străduiese, lucrează şi traiesc în acel cadru fix. Dar văd acolo şi felul oamenilor din jur, care ajută pe cei din localitate participând aproape în egală măsură la crearea aspectului momentan. Vitrinele acestea întruchipează uneori adevărate albume etnografice, cu tipuri, cu costume pitoreşti şi uneori cu obiectele caracteristice ale regiunii înconjurătoare. După aceea,

mă duc să văd instituţiile şi organele de conducere ale localităţii, prin care se clădește prezentul și se creează viitorul. La urmă trec pe la cimitir, ca să întâlnesc urma figurilor însemnate[176] ale [M.M. 241] locului, cărora poporul totdeauna le-a dat naştere şi care, la rândul lor, şi-au închinat activitatea binelui public, cum au fost Eftimie Murgu[177], Ion Popovici Bănăţeanu[178] şi alţii, la voi. În general acesta este programul meu de a lua contact cu un oraş.

- Dar bine, costume şi obiecte caracteristice poţi vedea mai ştiinţific, expuse în muzeu, mă întrerupea prietenul, cu vie emoție în glas.

- Ai dreptate. La muzeu le văd ştiinţific prezentate, după toate regulile muzeografiei. Dar le văd pe manechine fără de viaţă, încremenite în veşnică nemişcare. Pentru cei ce vor să le vadă numai spre fugară luare de cunoştinţă şi pentru cei ce vor să studieze izvoadele temeinic şi cu migală, expunerea muzeală echivalează cu o comoară. Dar gândește-te, privind o fotografie, câte nu poate destăinui unui observator psiholog şi atent o batistă de mătase cu colţişori dantelaţi pe margini, pe care o femeie şi-o pune la brâu sau o ține în mâna lăsată în lungul poalelor, într-un anumit fel, de-ți vine să crezi că acum o scapă ca să o ridice acela care păşeşte în urma ei la o distanță potrivită

[176] Variantă iniţială în manuscris, „figurilor progresiste”.

[177] Eftimie Murgu (1805, Rudăria, comitatul Caraș-Severin - 1870, Budapesta), jurist, avocat, profesor de filosofie, doctor al Universităţii din Pesta. Revoluţionar paşoptist, republican, adversar al absolutismului habsburgic. Deputat în Parlamentul revoluţionar maghiar în timpul revoluţiei de la 1848. A militat pentru unitatea românilor şi a prezidat, în iunie 1848, Marea Adunare Naţională de la Lugoj. În 1849 i-a înmânat lui Avram Iancu noua lege a naţionalităţilor. A murit la Buda, în 1870. În 1932, osemintele lui Eftimie Murgu au fost aduse la Lugoj şi reînhumate în capela cimitirului ortodox.

[178] Ion Popovici-Bănăţeanu (1869, Lugoj -1893, Lugoj), nuvelist român. A urmat liceul la Lugoj, apoi la Brașov. Absolvent al Institutului pedagogic și teologic din Caransebeș. A avut contacte cu membrii „Junimii” și a fost remarcat de Titu Maiorescu. A publicat poezii și nuvele în revista „Convorbiri literare”.

şi discretă?! Şi câte nu trădează din sufletul unei fete de la țară o garoafă, un susfirag, cum îi zice pe aici, înfiptă în păr lângă ureche?! Sau conciul oval care înconjoară fruntea unei bătrâne din regiunile muntoase şi care-i împrumută demnitatea dârză a unei iele scoasă din rosturi de colții neîndurători ai vremii?!

- Cu alte cuvinte, tu eşti împotriva muzeelor ?

- Dimpotrivă, dimpotrivă. După plimbarea aceasta, primul meu drum va fi la muzeul vostru naţional.

- La muzeu ?

- Da, la muzeu. Am auzit despre el atâtea lucruri frumoase, încât el va fi obiectivul meu numărul unu.

O luarăm din loc. Îmi povesti că el de câteva luni s-a stabilit în Lugoj ca avocat al unei întreprinderi locale, situație cu care este cât se poate de mulțumit. Îmi spune că-i place și oraşul [M.M. 242] şi oamenii amabili de aci. Ne oprirăm lângă podul de fier de peste Timiş. În fața noastră râul se rostogolea în unde largi, umflate uşor de apele primăverii, care clipoteau cu sunet metalic, aşa cum am auzit ropotind oțelul topit la cuptoarele Siemens-Martin din Reșița. Mă oprii intrigat. Priveliştea ce se desfăşura în fața mea îmi era necunoscută. Malul de dincoace era descoperit în întregime, urma banda lată a apelor, apoi țărmul de dincolo cu casele de pe el. Și priveliştea aceasta se întindea în lungul râului, învelită în verdeața primăverii, până departe spre răsărit. Era atât de odihnitoare această privelişte după zgomotul infernal de până aci! Nici vorbă, treceau oameni şi vehicule şi peste pod, pe lângă noi, mai mult în grupuri decât singuratici, grăind plini de însuflețire. Totuşi, panorama aceasta desfăşurată de aci, de lângă capul podului, atât de larg și de adânc, ne legă locului. După cum am spus, pe prim-plan era malul abrupt al râului. Dar nu era o râpă prăpăstioasă, din care apele puteau muşca în voie, ci un mal îngrijit, apărat cu un perete zidit şi consolidat puternic, pe care îl împodobeau

rondouri frumos croite şi tufe de flori. Mai încolo, pe planul mijlociu, un grup de copaci cu clădiri drăguțe sub ei. Prietenul îmi spuse că acolo e ștrandul cel nou. Fundalul era umplut de alți copaci şi atâta verdeaţă, cu un cer, în răcoarea dimineții albastru deasupra capului şi roz-pal la orizont, spre care plute îşi înălțau zvelte siluetele lor. La spatele acestora, în depărtări, se ascundea Moara spânească, misteriosul loc de joacă al copilăriei, închipuind jungla exotică sau țara pieilor roșii. Pe ţărmul de dincolo, coborând spre ape în pantă mai domoală, copii se jucau prin prundiş. Şi deodată se făcu că pe prundişul acela apăru îngânduratul Sandu, nefericita calfă a tăbăcarului Dinu Tălpoane, care acolo îşi meșterea pieile. Amintirea însă nu dura decât o clipă. Realitatea mă chema irezistibil. Dar îmi veni în gând şi inundaţia din 1912. Acum având malurile acestea regularizate, catastrofa nu s-ar mai putea repeta. Căutai cu ochii în jur. Pe o clădire ştiam înfiptă o marcă de fier, care arăta nivelul apelor de atunci și care era montată în zid pe la [M.M. 243] înălțimea genunchilor. Nu găsii însă clădirea şi nici marca. Prietenul veni cu lămurirea.

- A fost aci o maghernіţă, o improvizaţie ridicolă, care, dărâmată de vreme şi amenințând viețile celor din ea, a fost demolată şi îndepărtată.

Atunci îmi amintii. Trei-patru prăvălioare erau înşirate în acea maghernіță una după alta. O curelărie, mărunţişuri şi te-miri-ce. Ah, era şi o măcelărie acolo, care cu multi, mulți ani mai înainte îmi reţinuse atenția prin reclama ei de un haz tipic lugojenesc. Tinicheaua reclamei se înălța cât uşa. Pe ea era pictat în mărime aproape naturală un ucenic de măcelar, de vreo şaisprezece ani, îmbrăcat într-un şorț alb imaculat și cu tichie tot albă, încrețită, pe cap, cum sunt tichiile de cofetari. În fața lui, ridicat pe picioarele de dinapoi și cu cele din faţă sprijinindu-se de umerii ucenicului, un porc părea că stă de vorbă cu el. Era

foarte fidel pictat acel animal atât de domestic, pictorul i-a fixat în locul cuvenit până şi încovrigarea codiței. Într-un colț al tabloului, o strofă cu patru versuri oferea explicația scenei:

Mă, purcel, să ştii tu bine
Că-a ta viaţă mult nu ține,
Că Crețu acum te pune
În cârnațuri foarte bune.

Roză era fața ucenicului şi roză pielea purcelului, de parcă atunci l-ar fi scos din covata fierbinte, în care l-au spălat şi l-au bărbierit de nu i se vedea păr pe corp. Şi râdea ucenicul cu ochi lucitori şi cu gura lărgită până la urechi și râdea şi porcul cu râtul căscat și întins parcă a împăciuitoare sărutare spre ucenic.

Era atâta râs în situația aceasta extraordinară, de suavă îmbrățisare a celor două ființe cu intenţii antagoniste, încât şi spectatorului îi venea să se tăvălească de râs, cu toate că ucenicul ținea în mâna dreaptă nu sabia, ci înfiorătorul satir, al lui Damocles, [M.M. 244] adică al lui Creţu, care avea să curme în chip dramatic şi nu peste mult timp zilele grăsunului.

Dar purcelul s-a dus acum în neant, butica putredă s-a dărâmat odată cu măcelarul exploatator şi ucenicul, adolescent atunci, acum cântă, bărbat matur, în corul sindical. În locul şandramalei periculoase, acum conducerea populară a oraşului a oferit perspectiva aceasta splendidă, pereche egală a celei de partea cealaltă a podului de fier.

Şi aci, pe stânga, a fost, mai demult, o înjghebare vrednică de văzut: ,,Scăldătoarea de doamne și domni” a lui Karl, după cum scria cu litere mari, negre, pe pereţii de scândură ai şandramalei. Istoria nu a înregistrat prea bine cine a fost acest întreprinzător bărbat, care la doi pași de pod, pe nişte butoaie de bere goale, fixate în chip de plută, a montat câteva cabine, despărțindu-le

sever şi decent tot prin scânduri, în două compartimente, unul pentru bărbați și unul pentru dame. Erau legate de țărm butoaiele acestea prin nişte otgoane cât brațul de groase şi întreaga alcătuire plutitoare se ridica în sus și în jos odată cu nivelul apelor. Dar era amuzantă, grozav de amuzantă priveliştea ei de pe pod; noi, copiii, ne strâmbam nasul printre gratiile de fier ca să iscodim mai bine, mai cu seamă compartimentul femeiesc. Potopul din 1912 a smuls-o din ferecătură şi a pornit cu ea la vale, spre disperarea domnului Karl, care abia dincolo de oraş a reuşit să o prindă, împotmolită pe un banc de pietriş al râului. A prins-o şi, după ce a trecut puhoiul, a adus-o la loc. Dar a trecut după aceea și domnul Karl la odihna veşnică şi în locul scăldătoarei lui edilii zilelor noastre au creat, dincolo, lângă grupul copacilor verzi, ştrandul modern cu plaja plăcută, cu cabine încăpătoare şi cu ei, da - mese întinse la umbra copacilor. Iar aceia cărora le place umbră şi mai groasă o pot găsi tot acolo, sub veranda sau între zidurile răcoroase ale unei îmbietoare ospătării.

Am pornit la vale pe ţărm. O privelişte atât de plă-[M.M. 245]cută și calmantă - un calm de primăvară, care-ți umplea sufletul de încântare şi pieptul de vigoare - se desfăşura dinspre malul drept, încât exclamai:

- Nu vin aici pictori să fixeze priveliştea aceasta? Un acuarelist ar putea scoate aspecte de o prospețime nemaivăzută!

- Ba vin. Vin adeseori. Vin şi elevii şcolii de artă populară.

Râul era încorsetat şi aci, între cele două poduri, de ambele părţi cu pereuri zidite şi cu parapete de beton armat. Pe malul opus era construită și balustrada de protecție, dar şi dincoace se vedeau ieşind din parapet fiarele lăsate pentru ancorarea ei. Din distanță în distanţă, bănci primitoare, la umbra aleii de sub şirul de copaci tineri.

- Mai întâi s-a încheiat aleea de pe malul drept, pentru că acela era mai golaș. De partea noastră erau câțiva copaci, pe

lângă busturile acestea de bronz. Acum s-a sădit însă şi aici un nou şir de puieți, până la podul de beton. Toți s-au prins. Să vezi ce va fi aici peste doi-trei ani, când vor mai creşte!

E drept. Realizările de ordin edilitar de felul acesta, destinate pentru mai multe decenii, abia după un timp se vor putea oferi în splendoarea lor completă. Dar ansamblul întreg se oferea de pe acum în plin penelului de artist. Şi poate acum aspectul ar fi mai de efect decât după câțiva ani, când bogata coroană a şirurilor de copaci va acoperi o parte a clădirilor multicolore, cărora patina vremii le-a atenuat asperitatea. Acum planurile mari ale tabloului erau detaşate net din punct de vedere coloristic, ceea ce producea un remarcabil efect de profunzime. Îmi imaginez tabloul: linia parapetului nostru în tuşe categorice, undele râului, ocazie de virtuozități cu jocurile de lumini pe creștele undelor, apoi iarăşi pata cenuşie a pereului dincolo, estompată de data aceasta de distanță, subliniind totuşi aleea de copaci, al că-[M.M. 246]rei frunziș de un verde-galben plăpând se proiectează pe banda policromă a caselor. Și casele acestea în felurite culori și nuanţe, cu coamele treptate proiectându-se pe cer, alt prilej pentru vrednicia artistului! Din spatele lor, turnuri se ridică spre cer, curioase parcă să vadă undele râului şi introducând un efect de cerută mişcare în tablou. Pe toate, țărmurile, apa, aleea, şirurile de case, le îmbrăţişează cerul albastru, de un anumit albastru, cu nori pufoși care, puşi între noi și el, îi întrerup imensitatea şi îi accentuează adâncimea, producând impresia de inimitabil specific al locului. Ni s-ar închipui astfel cea mai perfectă imagine a acestor lucruri materiale, daruri fără de preț oferite azi populaţiei muncitoare pentru reconfortarea și vigoarea ei.

- Vin aici şi pictează elevii tinerei Şcoli de artă. Şi am văzut și alți artişti mai în vârstă lucrând pe mal, repetă prietenul, cu ochii la peisaj.

E bine că vin. Dar printr-o curioasă lege a contrastelor, amintirea mea fugi la pictorul Dublea, mort înainte de vreme, căruia Sfatul popular raional i-a aranjat, cu trei ani în urmă, o expoziţie retrospectivă; în acea expoziţie se remarca o gravură intitulată *Podul de peste Timiș*, care a fost reţinută de Ministerul Culturii. Un aspect de iarnă din timpul nedoritului război era prins acolo: nori negri, apăsaţi, se îmbulzeau deasupra acoperişurilor ninse, peste care turlele se ridicau posomorâte către cer, agravând melancolia unui amurg de iarnă rece şi însingurat. Dar ceea ce împrumuta mai mult gravurii tristeţea sa sfâşietoare era femeia care ducea de mână un copil și care părea că umblă printre bălăriile de pe țărmul abrupt să găsească un braț de vreascuri pentru vatra înghețată de acasă. Unde este acel simbol al mizeriei, faţă de izvorul de sănătate de pe malurile Timişului de azi ?

Trecem pe lângă mlădiţele tinere ale viitoarei alei. Ne întâmpină busturile de bronz ale lui Vidu, Brediceanu şi Grozăvescu, [M.M. 247] înălțate pe postamente impunătoare lângă mal, semn al respectului pe care-l poartă lugojenii înaintaşilor în ale artei.

De stânga, doua instituții de cultură - liceul şi teatrul. Bustul lui Grozăvescu este chiar în fața teatrului. Prietenul nu se poate opri să nu facă o remarcă privind această figură glorioasă a Lugojului.

- De aici a pornit Grozăvescu să cucerească cu vocea sa oraşe şi capitale.

- De aici. Nu și-a putut manifesta acasă în toată amploarea sa talentul, ci a trebuit să plece în ţări străine, unde şi-a găsit în cele din urmă moartea.

- Şi tot aici s-au manifestat prima oară compozitorii noștri mai tineri de la București, Zeno Vancea și Filaret Barbu, ale căror lucrări, operete și balete, se cântă în aproape toate capitalele

republicilor democrate. La Moscova, bunăoară, și la Berlin *Plutaşii de pe Bistrița* a avut un succes formidabil. Zidurile acestea au văzut în 1868 şi pe Pascaly şi pe Eminescu. Între ele au răsunat cântecele lui Vidu şi compoziţiile minunate ale lui Brediceanu. Glasul prietenului meu vibra de emoție. Din fața lui radia o nespusă bucurie că oraşul care l-a primit în brațele sale se poate mândri cu figuri proeminente, a căror activitate are o însemnătate în mişcarea artistică reânviată după eliberare. Eu țin să rectific anumite lucruri.

- Cei doi compozitori de aici au pornit. Dar pe vremea lui Pascaly și Eminescu se juca teatru într-o clădire din curtea hanului „Vulturul negru", din imediata apropiere a Claustrului Minorităţilor. În colţul celălalt al blocului de case. Acolo, pe fundațiile unor grajduri mai vechi, a construit proprietarul hanului, un oarecare Anton Lisca, acea clădire, în anul 1835. Piatra fundamentală şi literele comemorative le-a aşezat, simbolic, fiul său, în vârstă de cinci ani, familia rezervându-și o lojă permanentă pentru toată via-[M.M. 248]ța.

- Dar ce-l va fi îndemnat pe acest Lisca să construiască un teatru?

- Ce? Rațiuni comerciale. S-a gândit omul că spectatorii la teatru sunt clienți buni și ai restaurantului sau ai hanului său. Acelaşi principiu utilitarist l-a condus şi pe Parvy, succesorul său la proprietatea hanului, care a reparat sala şi a împodobit-o, fiind folosită până în deceniul ultim al secolului trecut. Primele reprezentații le-au dat rarele trupe teatrale germane sosite aci în turneu, apoi cele româneşti, iar din 1875 şi cele maghiare.

- Au fost deci și trupe profesioniste românești în acele timpuri?

- A fost ceva. Cred că mai degrabă le-am putea numi semiprofesioniste decât profesioniste. Prin anii 1846-47 un anumit Joseph Wolf-Farkas a înființat din vreo trei-patru actori de meserie, care nu-şi puteau câștiga traiul altfel, şi din câțiva amatori locali o *Societate românească cântătore theatrale*, care s-a manifestat mai întâi la Lugoj, de unde a plecat în Ardeal.

Arhiva corului Vidu a păstrat afişul ros de vreme al ultimei reprezentații, pe care o mână nu prea versată în ortografia românească a scris: „Producerea mai din urmă care a avut loc Zsoi 18 februarie 1847 cu piesa *Elizena din Bulgaria* sau *Pădurea Sibiului*” şi care ne arată numele acelor actori profesionişti, pe lângă treisprezece diletanți români din localitate. În anii 1850–51 vine la Lugoj trupa profesionistă a lui Albini şi joacă piese ca *Iancu Jianu, Vicleniile lui Scapin* şi *Opincărița făloasă* sau *Ciutura gâmfată* şi altele de felul acestora, completându-şi unele roluri ia-[M.M. 249]răşi cu diletanți locali. Apoi, în 1868 trece prin Lugoj turneul cel mare al lui Pascaly.

- Desigur, acestea au fost jucate în teatrul vechi?

- Acolo. Lugojenii bătrâni au însemnat acest lucru. Era acolo o scenă și o sală amenajată destul de bine pentru astfel de spectacole.

- Şi clădirea de azi a teatrului ? Când s-a ridicat aceasta?

- Construcția ei a început în 1899 și s-a inaugurat la 1 decembrie 1900.

- Atunci, în primele timpuri nici corul Vidu nu a cântat aici?

- Nu. Sediul lui a fost dincolo de Timiş, într-o clădire de pe strada Făgetului. Acolo se țineau repetițiile. Mai târziu, întrunirile mari se aranjau în clădirea Concordia, de lângă Bazare, care avea o sală vastă amenajată pentru astfel de întruniri festive. Dar o trupă teatrală românească profesionistă, venită în turneu din Bucureşti în anul 1913, a jucat în teatrul cel nou.

- Cu alte cuvinte, teatru profesionist se juca numai cu ocazia turneelor? Atunci, spectacolele de felul acesta erau destul de rare.

- Foarte rare. Clasele dominante burghezo-moşiereşti nu aveau grija artei.[179] Însă în intervalele dintre turnee, inimoşii

[179] Această afirmaţie e emblematică pentru modul în care clișeele ideologiei de clasă mistificau realitatea istorică. Chiar familia Brediceanu, pe care Virgil Birou o dă ca exemplu, făcea parte din clasa „burghezo-moșierească” şi era una dintre cele mai active în cultura bănăţeană și naţională. Alături de familia Brediceanu, printre actorii amatori se afla, de copil, Victor Vlad (Delamarina), dar și Elena Dobrin, soţia lui George Dobrin, avocat, prefect al judeţului Severin, numit de către regele Ferdiannd în 1919.

lugojeni căutau să se ajute singuri. Ei le-au completat cu reprezentaţii date de diletanţi. În 1848 ei joacă piesa pentru copii *Păstorul* și încă una pentru adulți, *Ecloga*, amândouă scrise de un lugojean cu numele de Teodori. Cu un an mai târziu, diletanţii lugojeni se încumetă să joace şi singuri piesa *Ciutura gâmfată* sau *Opincărita făloasă*. În rândurile afişului acestei piese găsim pe Vasile Brediceanu şi pe soția sa, părinţii lui Coriolan, animatorul corului, şi bunicii lui Tiberiu Brediceanu, neasemuitul compozitor și folclorist bănățean, artist al poporului, făcând parte atunci din ceata diletanţilor. Mai mult, în pasiunea sa pentru teatru, bătrînul Vasile și-a pus la dispoziție pentru în-[M.M. 250]truniri și repetiţii casa întreagă şi toate ale sale.

- Dar uite ce este acum ! Nu ne putem plânge de plictiseală.

Îmi arătă o tablă de afişaj. Era toată acoperită cu afişele spectacolelor din această săptămână şi din cea următoare. Figurau acolo Teatrul de Stat din Timişoara - atât cel românesc, cât şi cel german - într-o serie lungă de reprezentații, festivalurile Casei de cultură raională, ale Corului sindical şi altele pe care în grabă nici nu le mai puteam nota

- Nu rămâne zi fără program!

La muzeu, directorul Ion Stratan, membru devotat al partidului, ne-a primit cu braţele deschise. În încăperea largă, pereţii - toți - erau acoperiți de rafturi înalte ,,înghesuite” cu cărţi. Publicaţiile Academiei și ale diferitelor institute de cercetări şi de specialitate se înşirau acolo în legături frumoase, care parcă te îndemnau și mai mult să le iei in mână. Am cunoscut acolo pe tovarăşa Georgescu și pe tovarasul Burcă, colaboratori imediați ai directorului şi responsabili ai secţiei de istorie, respectiv de stiințe naturale. Cea dintâi tocmai dădea îndrumări personalului de execuţie cu privire la înfrumusețarea unei săli în care urma să aibă loc o expoziție, iar al doilea răsfoia prin volume groase de o palmă, urmărind o problemă de zoologie. Cu toate acestea,

s-au pus bucuros la dispoziția noastră să ne conducă prin secții. Directorul însă ne pofti mai întâi în cabinetul său:

- Să o luăm de la început. De la înființarea muzeului.

Ne arată o broşură tipărită în anul 1906, care cuprindea statutele de atunci ale muzeului. Aflăm din aceasta că muzeul s-a înființat, cel puțin în teorie, cu un an mai înainte pe lângă Societatea de istorie şi arheologie din Banat, averea sa de inventar, până în anul 1914, constând din vreo trei sute cincizeci de obiecte. Acestea au fost donate de câțiva mari proprietari cu fălos prefix de nobil adăugat [M.M. 251]numelui, care ajungea în circulația presei doar în felul acesta, al snobismului. Dar se mai rostea numele lor și cu ocazia destul de deselor revolte ale ţăranilor de pe moşia lor, care cu furcile şi cu coasa dezdoită îşi cereau dreptul la o viaţă mai bună.

- După cum am înțeles, în această epocă muzeul nu era altceva decât o colecție de care se îngrijea cu o râvnă demnă de o cauză mai bună profesorul de istorie al unei şcoli medii, întrebai eu după ce frunzării broşura.

- Aşa a fost la început. După primul război mondial însă, în anul 1924, colecţia aceasta începe să se dezvolte. Regretatul profesor Mateescu, de la Universitatea din Cluj, lasă la Lugoj peste două mii de obiecte din epoca sclavagistă, provenind din săpăturile de la Tibiscum, precum și o colecție numismatică de circa o mie trei sute de piese, găsite tot acolo. Materialele acestea au fost inventariate abia în 1931, când au fost depozitate, mai degrabă înmormântate, în podul şi pivniţa fostei prefecturi. Nepăsarea organelor administrative de pe vremuri faţă de aceste relicve ale civilizaţiilor apuse a fost într-adevăr mare, pentru că obiectele au rămas scufundate în somnul lor de moarte până în anul 1942, când, iarăşi la insistenta unor profesori, ele au fost scoase, inventariate din nou şi aşezate - de data aceasta în vitrine - într-o sală mare a prefecturii, situată la etajul al doilea.

Directorul ne arătă inventarul întocmit în 1942, precum şi o broşură explicativă, apoi continuă:

- Dar și atunci muzeul, deşi mai ordonat și mai aproape de noțiunea de muzeu, se menţine tot în rolul sec al unei instituţii demonstrative, care nu cobora activ în popor. Nici nu era deschis decât o singură dată pe săptămână, joi după-masă, pentru elevi.

- Şi măcar era vizitat de aceştia ?

- Rar. Atunci când avea răgaz profesorul de istorie să-i aducă.

[M.M.252] - Alt public nu venea să vadă obiectele expuse?

- Nu avem nici însemnare precisă, niciun registru semnat de vizitatori. Omul rămâne cu impresia că atunci muzeul era o instituție înghețată în singurătate, o instituție moartă, ca şi piesele din ea. Această situaţie a muzeului se menține până după război. În anul 1949 însă, Comitetul pentru Aşezămintele culturale a preluat organizarea şi conducerea muzeelor din țara întreagă. Cu această ocazie, Comitetul provizoriu județean, având nevoie de sala aceea mare a prefecturii pentru şedințe, mută piesele muzeului într-un vast local de prăvălie, încredinţând unui colectiv de profesori de specialitate trierea exponatelor şi numind pe tovarăşa Georgescu în funcția de custode-responsabil al lor. Cu un an mai târziu, Comitetul pentru Aşezămintele culturale aprobă o schemă pentru muzeu, care cu ocazia raionării trece sub îndrumarea raionului Lugoj. De la această dată începe o nouă fază în viața muzeului, care trebuie numită „faza muzeului viu" şi trăind intens în actualitate.

Tovarăşul Stratan aruncă cu gest hotărât în lădiţa mea hirondele acelea vechi, apoi cu faţa plină de lumină începu să depene firul întâmplărilor mai noi :

- Prima problemă a fost căutarea şi găsirea unui local potrivit cu cerințele muzeului, pe care Sfatul popular ni l-a și dat în clădirea aceasta. S-au făcut reparări și adaptări, apoi ne-am mutat. Când am montat piesele, ne-am dat seama că ele nu

reprezintă mare lucru. Arheologie din belşug, câteva mostre de etnografie, lucruri din istoria mai nouă a oraşului şi cu aceasta s-a cam terminat. Am început deci studierea sistematică a raionului din toate punctele de vedere: istoric, arheologic, etnografic, artistic şi al științelor naturale, cu floră şi faună şi cuprinzând și bogățiile lui minerale. Autoritățile de partid şi administrative ne-au dat tot sprijinul atât pe plan moral cât și financiar. S-a reorganizat, mai corect reînființat, secția etnografică, raionul prezentând [M.M. 253] o comoară de cusături, țesături, crestături în lemn, produse de olărit, obiecte de păstorit și atâtea industrii casnice țărăneşti. Pentru toate secțiile s-a confecționat mobilier nou, potrivit, vitrine și dulapuri de sticlă, mese cu tăblii de sticlă, etajere și material complimentar, mai cu seamă decorativ, reprezentând diferite faze despre care lipsea materialul faptic. În 1956 toate secțiile au fost puse la punct şi la 23 August muzeul a fost inaugurat în noua sa organizare, la dispoziția publicului.

- Şi publicul a venit ?

- A venit. Voi arăta mai târziu și în cifre îmbrătişarea călduroasă cu care ne-a primit poporul. Dar să urmărim mai departe partea activă a muzeului. Din 1956, organele noastre sunt mereu pe teren în cercetare ştiinţifică. Pentru uşurare, am înjghebat o rețea de informatori în comunele şi satele raionului, compusă din învăţători, țărani, muncitori, tractoriști din S.M.T.[180]-uri, care toată ziua brăzdează pământul şi ale căror maşini nu o dată au scos la iveală ramășițele vieții de odinioară, atât de importante pentru studiul istoriei. S-a făcut apel pretutindeni să se semnalizeze muzeului diferitele obiecte vechi și noi, interesante, de pe teritoriul comunei sau de pe locurile de muncă și s-au ținut conferințe în legătură cu diferitele aspecte din trecut şi din prezent ale raionului. Rezultatul acestui apel a fost cât se poate de îmbucurător. S-au prezentat deodată douăzeci

[180] Staţiunea de maşini şi tractoare.

şi doi de informatori cu caracter permanent şi o multime de ocazionali. Cu sprijinul acestor informatori s-a putut descoperi o aşezare din perioada fierului în comuna Visag, o aşezare din perioada bronzului la Remetea-Pogănici, aşezarea dacică de la Pădureni şi cea de la Şoşdea, apoi cea mai veche aşezare din Banat, paleolitică, de la Tincova. Dar câte servicii nu ne-au făcut aceşti bravi informatori voluntari!

- Din punctul de vedere al științei, rezultatele sunt mulțumitoare ?

- Cât se poate de bune. Institutul de arheologie al Aca-[M.M. 254]demiei R.P.R. a dat aprobare pentru efectuarea săpăturilor de adâncime, cu conducerea cărora a încredințat din partea sa pe tovarăşii profesori și arheologi Vladimir Dumitrescu şi C. S. Nicolăescu-Plopşor. Săpăturile au continuat în toți anii, între 1956-1961. Ca rezultat al acestei munci, muzeul s-a îmbogăţit cu peste trei mii de piese arheologice. Ca realizare de ordin teoretic amintesc faptul că despre aşezarea paleolitică de la Tincova se vorbeşte şi în Tratatul de istorie al R.P.R. De altă parte, din substanţialele subvenții date de organele administrative s-au achiziționat peste patru sute cincizeci de exponate pentru secția etnografică și o mie două sute pentru secția de ştiinte naturale. La acestea se adaugă şi rezultatele săpăturilor din anul 1961, făcute, tot cu sprijinul Academiei, la Dumbrăvița, pe valea Begheiului, de unde s-a dezgropat încă o așezare paleolitică.

Cifrele acestea, când am dorit să le compartimentez într-un fel oarecare în memorie, au început să vâjâje în creierii mei ca o sârbă îndrăcită. Directorul însă nu-mi dădu răgaz:

- Muzeul l-am preluat în 1956 fără urmă de bibliotecă de documentare. Cu sprijinul Comitetului raional de partid și al Sfatului popular raional s-a putut organiza o bibliotecă ştiinţifică de trei mii două sute de volume.

Am văzut acest lucru la intrare. Dar și cabinetul directorului era plin cu rafturi şi dulapuri, din care buiau cărți şi reviste.

O muncă nouă, tăcută, dar cu atât mai serioasă, se desfăşoară aci, în acest orăşel, cunoscut până acum ca oraș al cîntecului. O muncă închinată ştiinţei. Și tovarăşul Stratan, parcă mi-ar fi citit în gânduri, grăi:

- Una din strădaniile noastre de prim-plan este organizarea unei secții noi, numită pe scurt Oraşul Lugoj în cursul veacurilor, în care, pe lângă materiale cu caracter pur istoric şi arheologie, vom acorda atenție deosebită dezvoltării relațiilor sociale şi, în legătură cu aceasta, dezvoltării vieţii [M.M. 255] culturale a oraşului, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. Dacă pentru cele dintâi am adunat materiale frumoase din perioada neolitică, din Evul Mediu și din istoria contemporană, pentru prezentarea vieții culturale cercetăm activitățile muzicale, teatrale, artistice, scriitoriceşti ale celor plecați din acest oraş şi ale celor care şi-au desfăşurat talentul în el. Avem azi amintiri de la corul din Chizătău, de la Grozăvescu, de la Vidu şi de la atâți alții.

- Îmi închipui că de la corul lui Vidu aţi putut aduna destule.

- Acesta este un capitol despre care am voit să vorbesc deosebit. Partidul a cinstit memoria acestui cor prin aniversarea a o sută cincizeci de ani de existență a lui. Una din sarcinile noastre este întocmirea unei monografii a corului, scrisă ştiinţific, pe bază de documente.

Directorul îmi întinse un volum manuscris, învechit de vreme, conţinând procesele-verbale ale şedințelor din primele decenii ale secolului trecut, ținute de către comitetul eparhial. Aflăm, cu emoţie, din filele îngălbenite, împodobite cu străvechi buchi, că în anul 1822 lugojenii se străduiesc să adune fonduri pentru corul care cântă de vreo zece-doisprezece ani. Acțiunea nu a prea reuşit, pentru că scrie însemnarea oficioasă din *Protokol* - la Lugoj nu este îndătinat obiceiul ca „corîştii să cânte pe bani”. În iarna anului 1840 însă, ei trimit opt tineri,

în frunte cu un învăţător, la Timişoara, ca acolo un muzicant specialist să-i învețe să cânte pe note muzicale. Întreprinderea aceasta le reuşeşte atât de bine, încât în primăvara anului următor coriştii „au umplut sufletul, la mic și la mare, domn şi țăran, de melodie“, după cum ne spun însemnările vechi.

Să nu anticipăm însă monografiei corului. În aceasta lucrurile vor fi spuse pe rând, aşa cum s-au petrecut. Directorul ne arată şi un tablou cu preşedinţii şi cu dirijorii corului. Eu însă mă gândesc la corişti, la cei care au purtat greul, şi fără de veste ni se învolburează întrebarea: de unde atâta pasiune și pricepere pentru cântare în acest loc? Şi de ce au fixat lugojenii începutul cântecului lor numai la anul 1810, când cântecul aci are o vechime mult [M.M. 25] mai respectabilă? Se scrie aceasta în acte vechi, reproduse în publicaţia ştiinţifică *Uj Magyar Múzeum* (noul muzeu maghiar) din anul 1859 și preluată după acest periodic şi de către neobositul istoric și academician maghiar născut în Timişoara, Pesty Frigyes, autorul celebrelor monografii ale comitatelor Căraş şi Severin. S-a întâmplat anume, și documentele o adeveresc, că în anul 1640 superintendentul ardelean Ştefan Cheleji Catona obligă pe Miloviţ, care dorea să ajungă vlădică al Ardealului, să-şi ia angajamentul solemn că va scrie şi va tipări cântările traduse în româneşte pe care le cântă lugojenii şi caransebeşenii. Altfel nu va putea ajunge la demnitatea râvnită. Iar cu şaptesprezece ani mai tîrziu, adică în 1657, Suzana Lorántfy, văduva principelui ardelean Gheorghe Rákoczy I, întemeind o şcoală românească pentru preoții și învățătorii români din Țara Oltului, îndrumă pe aceştia să învețe cântarea aşa cum se cântă la Lugoj și la Caransebeş. Dacă s-a dat deci ca model cântecul lugojean şi cel din Caransebeş, aceasta înseamnă că lugojenii au cântat frumos și în aceste timpuri. E drept, cîntarea era bisericească. Dar toate erau controlate atunci de bisericile diferitelor confesiuni, care rivalizau între ele în tendința de a domina viața noroadelor pe

toate planurile. Dar vocile, acelea erau ale lugojenilor şi acest fapt contează. Cum de s-a păstrat tradiția cântecului peste vitregia atâtor secole de apăsare? Pentru că după încercările neizbutite de la începutul secolului, pe la mijlocul şi după aceea în cea de-a doua jumătate a lui, când corul s-a înjghebat într-o formație durabilă, toți, mai cu seamă agricultorii şi meseriaşii, s-au alăturat lui. A fost săpată cu litere de foc în amintirea şi în constiința lugojenilor de azi fapta semnificativă a colaborării acestor pături cu intelectualii progresişti care s-au alăturat corului. Lugojenii ştiu, pentru că li s-a transmis şi în scris, şi cu grai viu, cum bunicii lor, mici meseriaşi scoşi din rosturi de maşinismul capitalist, după ce-şi terminau lucrul zilnic, îşi lăsau sculele și se duceau la şcoala veche din grădina bisericii, unde se întâlneau cu vecinii lor țărani economi, cum li se zicea pe atunci, care, întorși de [M.M. 257] la lucrul câmpului, îşi rezemau sapele și coasele de peretele şcolii şi, deşi frânți de oboseală, totuși cu dorințe în ochi, intrau împreună cu calfele şi muncitorii în sala de repetiție, trudindu-se cu o încăpățânare neasemuită să dezlege secretul „nodurilor negre” de pe cele cinci linii ale portativului, pe care la început ei nu le cunoşteau, ci învățau cântarea „după ureche”. Ce i-a ţinut pe acești oameni împreună ? O înclinare moştenită din tată în fiu de a cânta? Intelectuali progresişti, de talia lui Coriolan Brediceanu, într-un timp sufletul corului? Sau mai degrabă conştiinţa suferințelor comune, concretizată ca într-o marmură dură, dar nepieritoare, de nemuritorul Vidu, în cântecul:

Munții nostri aur poartă,
Noi cerşim din poartă-n poartă?

Noi credem că aceasta din urmă, conştiinţa unei solidarități sociale, i-a ținut mănunchi, pentru că altfel nu am putea înțelege istoria de mai târziu a corului, momentul în care, lupta de

eliberare fiind terminată, corul lui Vidu s-a putut transpune atât de repede în formație sindicală, obţinând neîntrerupt, de data aceasta însă cu cântec de biruinţă, succese cu răsunet, precum şi clasament de frunte la concursurile pe țară.

Vijelia gândurilor stârnite mi-o întrerupe directorul, care aşază cu grijă relicvele corului la locul lor. Ne povesteşte mai departe din programul muzeului.

- Activitatea muzeului nu se rezumă numai la o tendință centripetală, adică de a aduna numai totul între zidurile lui, ci şi una de iradiere spre provincie, de lămurire a satelor. Cu concursul nostru s-a înființat un muzeu etnografic în comuna Găvojdia, având peste trei sute cincizeci de obiecte, adunate din acel sat. Trei sute cincizeci de piese, rezultat al muncii şi inventivității țărăneşti, au fost salvate astfel de la irosire şi degradare zilnică, printr-o conservare adecvată. Iar Organizația de partid din Buziaș, prin secretarul ei, ne-a cerut concursul pentru înființarea unui muzeu etnografic și în această stațiune [M.M. 258] balneară, care oferă sănătate şi prilej de reconfortare la mii şi mii de oameni ai muncii care vin aci în fiecare an. Începutul s-a făcut. Între 23 august şi 31 octombrie al anului trecut, muzeul nostru a înjghebat o expoziție etnografică temporară. În acest scurt interval au semnat condica vizitatorului 2.556 de inşi, toți oameni ai muncii. Să fi văzut cu ce bucurie examinau muncitorii adunaţi din toate părţile tării splendidele costume şi obiectele de artă expuse! Ba unii făceau comparaţii: Uite, modelul acesta seamănă cu ale noastre, pe acela l-am mai văzut în cutare şi cutare muzeu. Cu un cuvânt, era o forfoteală şi o animiție acolo, de îți era mai mare dragul să stai deoparte discret şi să o priveşti. Aceşti oameni ai muncii, înflăcăraţi de cele văzute, vor purta o neştearsă amintire Organizaţiei de partid din Buziaş, care le-a procurat această atât de plăcută surpriză.

Îmi dau seama că însufleţirea oamenilor a îndemnat și mai mult gândul organizației de partid din localitate de a înființa muzeul permanent, acest tablou fidel al artei populare din

regiune. Îmi amintesc cu câtă bucurie am văzut şi eu o astfel de expoziție etnografică la Vatra Dornei cu câțiva ani mai înainte. Grupuri de oameni se îmbulzeau în fața ei, sorbind din ochi cu lăcomie produsul muncii mâinilor de femeie. Întrebai deci pe director de perspectivele realizării acestui gând frumos.

- Am studiat în iarna aceasta totul. Ştiu de ce avem nevoie: vitrine, dulapuri, manechine. De exponate nu ducem lipsă, avem berechet. Doar confecționarea utilajului mai cere puţin timp.

Pentru tovarăşul Stratan, cel puţin aşa mi se pare mie, problema este ca şi rezolvată, pentru că începe să-mi vorbească despre alte activităţi ale Muzeului raional:

- Muzeul nostru a sprijinit efectiv toate acțiunile întreprinse de partid şi guvern în interesul culturii şi binelui obştesc. Am organizat serii de expoziții având ca subiect scoaterea în evidenţă a superiorității sectorului socialist agricol, combaterea misti-[M.M.259]cismului şi a superstiţiilor şi combaterea dăunătorilor în agricultură. Cu ocazia deplasării acestor expoziții prin satele raionului, personalul ştiinţific al muzeului ținea conferințe şi dădea explicații vizitatorilor, expoziția rămânând câte zece zile în fiecare comună. S-au perindat astfel în fața ei 30.000 de vizitatori!

Directorul a început să mă uluiască din nou cu cifrele lui, însă lovitura cea mare abia atunci a venit, când el, la timida mea întrebare, mi-a arătat numărul vizitatorilor muzeului.

- Din 1951 până în 1960, adică în nouă ani, muzeul nostru a fost cercetat de 548.692 de vizitatori. Făcui repede o socoteală. Cifra aceasta înseamnă în medie peste 60.000 vizitatori pe an sau 5.000 pe lună sau 1.250 pe săptămână sau 200 pe zi.

- Dar maximul l-am avut în ziua de 10 aprilie 1960, continuă directorul zâmbind. Atunci ne-au călcat 856 de vizitatori. Trebuie să fac însă o rezervă. Cifrele de mai sus arată numai numărul vizitatorilor care au semnat condica de la intrare.

Fără a mai spune vreun cuvânt, ne luă de braţ şi, împreună cu colaboratorii săi, ne conduse să vedem colecțiile muzeului.

*

Muzeul are douăsprezece săli mari, dintre care opt cu exponate, celelalte fiind ocupate de birouri şi depozite. Când am intrat în prima sală, am şi încercat o surpriză. Colecțiile nu începeau, ca în muzeele cunoscute mai demult, cu obiectele cele mai vechi, ci cu cea mai stringentă actualitate: pe peretele de lângă intrare ne-au întâmpinat două mari panouri arătând evoluția luptei duse de ştiința sovietică pentru cucerirea spațiului cosmic, din octombrie 1957, când a pornit la drum primul sputnic[181], pâna la data vizitei noastre. Ani de muncă glorioasă reprezintă aceste tablouri. Toți sputnicii, planetele artificiale, ajungerea la lună şi fotografierea ei, apoi glorioasa cucerire a spațiului cosmic sunt reprezentate pe aceste sugestive panouri,[182] <cărora de bună seamă li se vor adăuga în [M.M. 260] viitorul apropiat şi altele.> Stau şi privesc această recapitulare a muncii şi strădaniilor omeneşti. Tablourile sunt aşezate pe perete, sus. Și cum le privesc, deodată parcă aparatele misterioase prind viață, încep să se mişte, să se înalțe mai sus, să pătrundă prin tavan, să se avânte în negura spaţiului cosmic, unde nu le mai văd. Dar le aud. Mă simt parcă lângă una, şi totuşi nu o văd. E întuneric, năprasnic întuneric. Maşina duduie în creierii mei, neobosită, pătrunde mereu înainte, gândul meu zboară alături de ea. Duduie cu insistență cumplită, tremură din toţi nervii. Înainte! Corpul ei de oțel neted lunecă înainte, tot înainte,[183] <marginile infinitului sunt departe și negura e deasă. Săbii însă

[181] Este vorba despre Sputnik 1, primul satelit artificial care a orbitat în jurul Pământului, lansat de Uniunea Sovietică de la Cosmodromul Baikonur, aflat în Kazahstan, la data de 4 octombrie 1957, la 19h 29 min 34 s UTC și pus pe orbită la 19 h 33 min 48 s.

[182] Aici, în ediția princeps fraza se încheie şi apare un enunţ pe care manuscrisul nu îl include „Alături, chipurile eroilor Gagarin şi Titov, zâmbind viitorului."Acesta înlocuiește fragmentul din manuscris.

[183] Întreaga continuare a frazei și a paragrafului, așa cum apare în manuscris, a fost redusă în ediţia princeps la un slogan mobilizator, „până la biruinţă!".

sclipitoarele săbii ale științei, strălucesc, zăngănesc, despică mereu, despică felii din negura necunoașterii și botul mașinii se înfinge mereu înainte. Unde sunt și ce s-a întâmplat? Mașina ţipă deodată, ţipă de două ori, ca o fiară nedumerită, speriată de atâta imensitate. Încotro să o iau? Se poticnește parcă. Dar nu e nimic. De jos vine semnul omului, care îi dă îndemn, îi dă avânt. Şi ea se avântă iarăși sigură de sine, cu duduit glorios. Înainte! Mai ţipă o dată. Dar nu e nimic. Omul stă lângă ea și săbiile se învârtesc, strălucesc, despică bucăţi uriașe, incomensurabile, până când întunecimea este zdrobită cu totul și nu rămâne decât strălucirea orbitoare a săbiilor ce se învârtesc acum la lumina plină. Dar unde mă găsesc? În faţa tabloutilor cu sputnici, într-o navă cosmică sau la concert ascultând nemuritorul balet Gayaneth al lui Haciaturian[184]?

Un lucru rămâne cert. Dacă se va termina vreodată filmul cuceririi spaţiului cosmic, sunt sigur că cea mai potrivită muzică de acompaniament a acestei grandioase epopei va fi partea a treia din acest balet.>

*

Ne urnim de lângă panouri. Acum putem vedea și ,,Facerea pământului”, după ce am văzut biruinţa spiritului. Eu o iau spre stân-[M.M. 261]ga, unde se înșiră vitrinele cu rămăşiţele epocilor geologice. O colecţie frumoasă de roci şi fosile. Pe pereți, tabele arătând dezvoltarea vieții pe pământ. La urmă, apariția omului. Ne vin în minte imagini ale lui din timpurile glaciaților, după diferitele reconstituiri. Pitecantropul, sinantropul, omul de la

[184] Autorul se referă la Aram Ilici Haciaturian (1903, Tbilisi, Georgia - 1978, Moscova), compozitor și dirijor armean. A compus creații simfonice, sonate, cântece, romanțe, coruri, muzică pentru teatru și film. Printre cele mai cunoscute creații se află baletele „Gayaneh” și „Spartacus”, Simfonia nr. 2, Concertul pentru vioară și orchestră.

Heidelberg şi, mai târziu, omul de la Neanderthal. Ne întrebăm involuntar: să fi fost Homo Heidelbergensis atât de deformat, ca un grav bolnav de boala Bazedov[185] şi cu membre atât de fragile, care-i răpesc până și posibilitatea de a se urca în copac, cum l-a imaginat într-o sculptură Wilhelm Freudenberg, profesor la vestita Universitate de la Heidelberg? Sau atât de tont, de inexpresiv în priviri şi lipsit de voinţă şi orice înțelegere cel de la Neanderthal, cum l-am văzut desenat de Horrabin[186] în *Istoria lumii* a lui Wells[187]? Dar chiar şi acest om al primei trepte de sălbăticie a ştiut să confecționeze scule, primitive, drept, dar făcute cu un scop şi cu o cunoaştere a materialului - ne-o demonstrează profesorul sovietic Nikolski. Cu privirea pe care i-o atribuie sau mai degrabă i-o neagă acei reconstituitori, şi ca ei alții, lucrând numai după fantezie, niciun om, nici chiar *homo sapiens*, nu putea să ajungă să trimită nave aeriene în cosmos, nici să creeze baletul „Gayaneh". Murea de slăbiciune, în luptă cu natura. Nu este mai aproape de adevăr reconstituirea ştiinţifică a sculptorului M. Gherasimov[188], realizată pe baza descoperirilor făcute de savanţii sovietici în peştera de la Teşik-Taş, care, păstrând caracterele primitive descifrate în rămăşite, ne prezintă omul de la Neanderthal nu ca o ființă complet lipsită de voinţă, ci ca pe una cu priviri scrutătoare, veşnic la pândă şi cu liniile feței călite, cu membre vânjoase şi muşchi de oțel, gata să

[185] Se referă la boala Basedow sau Basedow-Graves, numită și gușă exoftalmică. Este o afecțiune a glandei tiroide, produsă prin hiperfuncția acesteia, cu manifestări specifice în special la nivel oftalmologic (oftalmopatie) și dermatologic (dermopatie).
[186] J. F Horrabin (1884-1962), caricaturist şi scriitor englez.
[187] Herbert George Wells, cunoscut sub numele de H. G. Wells (1866-1946), scriitor englez celebru pentru cărțile sale de ficțiune, precum *Mașina timpului, Războiul lumilor, Omul invizibil, Primii oameni în Lună* ș.a.
[188] Mikhail Mikhaylovich Gerasimov (1907-1970), arheolog și antropolog sovietic care a descoperit cultura Mal'ta-Buret și a dezvoltat tehnica sculpturii medico-legale, bazată pe descoperiri de antropologie, arheologie, paleontologie și știință criminalistică.

evite și chiar să învingă adversitățile naturii, duşmănia fiarelor şi vitregia vremurilor?

Spre capătul sălii, vitrine cu rămăşitele animalelor care au fost tovarăşii omului primitiv, un cap de cimbru splendid păstrat, găsit la Balinţ, un dinte de mastodont adus din Prilipăţ, oase de mamut de la Babşa, de Elephans antiquus de la Găvodjia şi multe altele, toate etichetate frumos cu inscripții lămuritoare.

[M.M. 262] Este interesantă povestea mamutului, acest animal cu soartă atât de tragică, mergând până la totala dispariție, ale cărui resturi în Banat au fost culese din vreo optsprezece locuri. Colți, măsele, fluiere de picior, fluieroane de uriaş, cum le spunea poporul mai înainte. Merită să zăbovim puţin lângă ele. În toate părţile Europei a fost acasă acest animal, însă cele mai multe resturi au fost recoltate din Siberia. Ca o adevărată mină a vărsat această nesfârșită şi atât de bogată întindere de pământ oseminte, colți şi chiar cadavre întregi, de mamut.

În realitate, din Siberia au venit primele știri despre rămăşiţele de mamut. Cea mai veche amintire o avem de pe la sfârșitul secolului al XVII-lea, când vestea că în țara zăpezii şi a ghețurilor veșnice se găsesc cadavre de mamuţi de culoare brun-închis a ajuns până la Amsterdam, la primarul Witzen. Prima însemnare scrisă ne-a oferit-o în 1707 ambasadorul rus Isbrand Ides[189], care, din încredinţarea Moscovei, a călătorit prin Siberia spre Pekin şi alte regiuni ale Chinei. El a notat în jurnalul său de călătorie că nu departe de localitatea Makovskoi, în lungul râului Cheta, apoi pe lângă râurile Ienisei, Trugan Mongamsen şi Lena şi lângă Takutskoi, până la Marea Înghețată, se găsesc oase şi dinţi de mamuţi şi că primăvara, când din cauza blocurilor şi a tablelor de gheață apa se umflă până la înălțimea malurilor, ea moaie şi

[189] Eberhard Isbrand Ides sau Evert Ysbrants Ides (1657-1708), călător și diplomat danez. În 1692 a călătorit în China ca ambasador rus. S-a întors în 1694. A fost unul dintre primii europeni timpurii care a descris deșertul Gobi.

dărâmă stânci întregi și blocuri uriașe de pământ, dezvelind astfel, după dezghețarea solului, oase şi nu o dată şi cadavre de mamut. El a fixat şi credința deşartă a iacuților, a tunguzilor şi a ostiecilor, după care acest uriaș al regnului animal ar trăi și ar umbla pe sub pământ chiar și când acesta este înghețat. Unii dintre ei au văzut chiar cum se ridică muşuroi pe unde trece și cum se surpă acesta după ce animalul a trecut, lăsând în urma lui un şant adânc. Iar dacă se ridică din pământ până la suprafaţă şi vede sau miroase aerul, moare îndată. Din această cauză s-ar găsi atâtea cadavre pe malurile [M.M. 263] înalte ale râurilor. Ruşii mai vechi din Siberia, însă afirmau că mamutul a fost un animal la fel cu elefantul, având doar colţii mai curbați. Ei mai credeau că aceşti elefanţi au trăit prin regiunile Siberiei în timpul potopului, când clima era mai caldă. Apele potopului i-au înecat, le-au luat cu ele cadavrele și le-au împotmolit în pământ. După potop clima s-a răcit şi atunci cadavrele lor au înghețat şi din această cauză nu au putrezit, până când gheața nu s-a topit din nou şi ele au ajuns astfel la suprafaţă.

După aceste însemnări ale lui Izbrand Ides ne mai dau ştiri Hariton Laptev[190] care, călătorind prin părțile nordice ale Siberiei printre anii 1739-1743, găseşte cadavre întregi, apoi, în 1787, locotenentul Seritcev descrie un exemplar găsit lângă râul Alasca, la care s-a păstrat şi părul animalului. În 1803 comerciantul Boltunow aduce şi un desen al mamutului, făcut după un cadavru intact, găsit la gura râului Lena de un pescar tunguz în anul 1799. Îndemnat de acest desen, în 1806 botanistul Adams[191] se duce la fața locului şi cu enorme greutăți transportă la Petersburg - Leningradul de azi - rămăşiţele, din care prepară şi expune în muzeu primul schelet complet de mamut. Din părţile moi ale cadavrului nu au putut salva decât bucăți de piele

---

[190] Khariton Prokofievici Laptev (1700-1763), ofițer naval rus și explorator arctic.

[191] Johann Friedrich Adam, cunoscut şi sub numele Michael Friedrich Adams (1780 - 1838), botanist din St. Petersburg, Rusia. A făcut studii medicale în St. Petersburg. Mamutul despre care scrie Virgil Birou a fost descoperit de Adams în Yakutsk şi adus la St. Petersburg, unde a fost expus.

cu păr şi câteva tendoane şi ligamente, pentru că pe celelalte le mâncaseră între timp răpitoarele, câinii, lupii şi vulpile polare, care s-au hrănit astfel timp de şapte ani.

După aceea a urmat o serie lungă de descoperiri, aproape în fiecare deceniu câte una, până la izbucnirea primului război mondial. Dintre acestea, cea mai importantă a fost cea de la Berezovka (pe râul Kolima, care se varsă în Marea Îngheţată), din 1901, când naturalistii ruşi scot din malul îngheţat şi transportă la Petersburg un cadavru complet, lupii devorând doar trompa, inima, plămânii şi ficatul, şi cea de la Sanga-Iurah, din 1908, când se descoperă alt cadavru, având însă păstrate tocmai părţile care lipseau cadavrului de la Berezovka.

[M.M. 264] După aceea, oamenii de ştiinţă sovietici au scos[192] nenumărate resturi şi cadavre de mamut, pe care încă din 1922 le-au pus la dispoziția instituţiilor de ştiinţă şi a muzeelor din lumea întreagă. Muzeele din Londra, Paris, New York, Bruxelles şi multe altele s-au bucurat de această dărnicie. Din aceste resturi şi cadavre, între măselele cărora s-a găsit chiar iarba smulsă şi neînghițită, şi din conţinutul stomacului de un metru cub capacitate s-au putut identifica plantele cu care se hrăneau animalele căzute în râpa râului din nebăgare de seamă, fiind îngropate după aceea de pământul prăbuşit peste ele. Pe baza acestor descoperiri istoria naturală a mamutului s-a putut scrie complet, ştiința paleontologiei, atât în partea paleozoologiei, cât şi în cea a paleo- botanicii, făcând un salt uriaş.

Timpul însă nu ne permite să mai zăbovim la mamuți. Trebuie să pornim mai departe în muzeul acesta captivant. La capătul sălii ne întâlnim cu grupul care a pornit pe lângă peretele din dreapta, unde se înşiră vitrinele științelor naturale şi unde ei, dar după întâlnire şi noi, cei din stânga, am putut admira un lup şi un râs de o mărime extraordinară. Mijlocul sălii este dominat de

[192] Variantă iniţială, „După aceea, regimul sovietic a scos…”.

un alt șir de vitrine, cu pereți de sticlă dubli, în care se păstrează minerale. Toată bogăția munților noștri este reprezentată aci. Minunate exemplare de cristale ne încântă ochii, dar vedem acolo şi minerale mai puțin spectaculoase, însă nespus de utile vieții de toată ziua, servind industriei grele şi uşoare şi celei de construcție. Se arată aci mica albă, caoline, bentonite, feldspați, marmure, azbest, cărbuni şi minereuri complexe şi nenumărate altele, care până ieri zăceau nevalorificate, unele chiar neştiute, în adâncul munţilor şi pe care tinerii geologi le-au scos la lumină, iar viața nouă economică, pornită în regimul de democrație populară cu atât avânt, le-a pus la dispoziţia omului muncitor în chipul miilor de bunuri de [M.M. 265] consum curent.

Pe peretele din fund, iarăşi un panou, de data aceasta cu referință locală. Este panoul închinat memoriei medicului loan Heuffeld (1800-1857), primul cercetător al florei bănățene. Originar din Modor (lângă Bratislava), el se stabileşte la Lugoj, unde funcționează ca medic timp de douăzeci şi patru de ani, unde şi moare. Lucrarea sa de bază, *Enumeratio plantarum in Banatu Temesense, sponte crescentium et frequentius cultarum*, apărută la Viena în anul 1858, deci după moartea sa, este aşezată în panou, împreună cu fotografia sa, printre plantele descoperite şi descrise de el in Banat şi care-i poartă și numele.

În celelalte săli, exponate din timpuri preistorice şi istorice, prezentate cu multă acuratețe, am putea spune migală, în vitrine spațioase. Acest aspect de ordin general izbeşte prima dată ochiul spectatorului, ordinea şi curățenia care domnesc în muzeu. Directorul, de la început, ne atrage atenția asupra unor piese de care se vede că e mândru - o nicovală de fier dacică şi câteva urme de aceeaşi origine, scoase din pământ cu ocazia sondajelor făcute la Pădureni (Satu-Mic), lângă Lugoj. Aflând acest lucru, fantezia noastră porneşte; ne imaginăm un atelier cu fierari-ciclopi, care ciocănesc în vaste ateliere scuturi şi săbii ca să reziste năvălirii

romane. Însă nu e ceea ce aşteptăm noi. Este vorba de o nicovală mai modestă, care nu a servit unor scopuri războinice. O nicovală pe care un meşter a ciocănit în cel mai grav caz seceri şi cuțite cu vârful curbat pe spate, aşa cum prin satele bănățene din munți și azi mai fac unii făurari pentru țărani, dar de bună seamă piese şi unelte necesare vieţii şi muncii de toata ziua, cu o vădită mândrie ne spune tovarăşul Stratan că ea a fost admirată – şi poate chiar invidiată - și de specialişti şi conducători de muzee mai mari, din centre universitare. O privim și noi cu un sentiment ciudat când ne gândim cu câtă greutate se turna în vremile acelea chiar şi o piesă ca aceasta, neagră și lipsită de pretenţii estetice, destul de simplă, deși corect confecționată, și cât preț putea să aibă ca [M.M. 266] în ochii posesorului ei. În schimb, vasul de lut, oală ornamentată la partea superioară cu linii încrustate în formă de X-uri mari, apăsate probabil cu unghia în lutul moale, la burtă având un brâu mai ridicat, din care se înalță din loc în loc scurte dungi verticale, stârneşte strigăte de plăcută surpriză din partea vizitatorilor. Exprimă atâta armonie forma lui întreagă şi atâta simț de proporţii manifestă părțile lui singuratice şi ornamentele de pe el, încât nu ne putem despărţi uşor de acest obiect de utilitate zilnică. Mai cu seamă că lângă el vedem alt vas, cu gâtul mai strâmt şi înălțat, care trece printr-o curbă prelungită spre burta sa joasă și mult lărgită, ale cărei forme ne povestesc, mut, o istorie întreagă despre dibăcia şi siguranța meşterului olar care l-a făcut.

- E de tip Hallstadt[193] şi l-am dezgropat de la Remetea, ne explică directorul. Mai am numeroase cioburi, acum în curs de restaurare, în depozitul nostru.

[193] Aici autorul face o confuzie ortografică între Hallstadt (oraș din districtul Bamberg, regiunea administrativă Franconia Superioară, landul Bavaria, Germania) şi Hallstatt. Acesta din urmă este numele convențional al primei perioade a fierului, denumită astfel după localitatea cu același nume din Austria, renumită pentru minele ei de sare. Cuprinde intervalul de timp dintre secolele al XII-lea și al V-lea î.Hr. La Congresul Internațional de Științe Pre si Protoistorice din 1874, Hans Hildebrand a propus împărțirea epocii fierului în două perioade distincte: *Hallstatt* și *La Tèn*e.

- E oare pentru flori? întreabă timid o fetiţă care ținea de mână alta mai mică.

- O, desigur că au ținut în ea şi flori, lămureşte directorul, blând, nevoind să împrăştie iluzii.

În vitrinele din celelalte săli se înşiră tot felul de antichităţi, prezentând evolutiv culturile perindate pe teritoriul Banatului, începând de la ciocanele de piatră, prin bronz şi fier, până la lăzile breslelor de meşteşugari din Lugoj, de la începutul secolului trecut. Sunt prezenţi aci cu insignele lor tăbăcarii, lemnarii, cojocarii şi olarii, ultimii, prin familia Lazăr, oferindu-ne produse de peste o sută cincizeci de ani vechime.

Deosebit de multe sunt vestigiile romane. Este și natural să fie aşa. Prin situația sa geografică, dintre toate provinciile țării noastre. Banatul a avut cel mai strâns şi cel mai îndelungat contact cu Imperiul Roman. Chiar şi atacul principal al Daciei prin Banat s-a făcut.

[M.M. 267] Într-una din vitrine, vase de lut de o formă cât se poate de ciudată ne stârnesc în cel mai înalt grad curiozitatea. Pornind de la o bază cilindrică, ele se lărgesc brusc spre înălțime, desfăşurându-se în formă pătrată și chiar triunghiulară. Ele s-au scos din mijlocul orașului, cu prilejul lucrărilor de canalizare a străzii Șaguna, de la doi metri jumătate adâncime. Originea, mai bine zis vechimea lor, încă nu a fost lămurită până azi.

Deosebit de interesante sunt şi unele produse ale industriei casnice expuse în acest muzeu. Unelte agricole, pluguri de lemn din secolul al XVII-lea şi XVIII-lea, piue cu mai pentru ulei și capră de tăiat lemne din secolul al XVIII-lea, teascuri cu un secol mai tinere, cauce de lemn, cârlige de prins oi, şi multe altele. Dar vedem acolo şi chei străvechi, din fier, lacăte din 1608 şi unelte cu care au lucrat meseriaşii membri ai breslelor. Ca un contrast izbitor faţă de aceste timpuri străvechi ne apar câteva fotografii reprezentând zborul lui Vlaicu din 1912.

Multe ar fi de povestit din sălile acestea de istorie a muncii omeneşti, dar lăsăm cititorilor bucuria descifrării lor la fața locului. Directorul ne conduce în cealaltă secţie a muzeului, în sălile etnografiei, cărora eu le-aş zice sălile artei țărăneşti. Pentru că de la intrare mi se taie respiraţia văzând comoara de podoabe din vitrine. Sunt sălile inventivității, ale sensibilităţii şi dibăciei țăranului artist şi sălile simțului de armonie coloristică, ale migalei creatoare de forme noi, uimitoare, sălile nopților pirotite în rodnică trudă de țăranca-artistă. Ne întâmpină aci o şubă din aba verde, cu guler lat, răsfrânt adânc pe spate, negru şi cu o decorație albă pe el, împletindu-se în cea mai fină și complicată dantelărie; un cojocel din Caransebeş, altul făcut de un meşter din Buziaş cu o sută de ani mai înainte, laibăre împodobite în splendide armonii de culori, prăştii pompoase din piele, crestături în lemn, cauce, ploşti - pe una scrie anul confecționării, 1859 - dintr-[M.M. 268]un singur lemn, cu lanțul ei de atârnare după gât, furci, linguri, tolbe pentru praf de puşcă, de te miri cum le-a putut scobi din lemn meşterul cu atâta podobie; apoi iarăși vitrine cu costume din Căvăran şi Chizătău, o vitrină cu cepse, aceste neîntrecute podoabe de cap din fir de aur şi argint, ca de prințese din povești; oprege strălucitoare, broderii în care fiecare împunsătură de ac înseamnă o notă nouă, integrată splendid în simfonia de culori a ansamblului și câte şi mai câte. Alergăm, oameni mari, de la vitrină la vitrină, cu bucuria copiilor intraţi deodată cu noi și observăm străluciri nebănuite, frumuseți noi, după cum se răsfrângeau razele de lumină în petele lucitoare de mătase colorată.

Directorul ne oprește în fața unei vitrine cu pieptare împodobite şi în față şi pe spate.

- Vedeți vreo deosebire între acestea două? Se vedea clar deosebirea. Ambele aveau în mijlocul spatelui un loc neîmpodobit, prin care le ieşea albă baza de piele. Însă la unul

acest loc nedecorat era în forma unui fluture cu aripile desfăcute, iar celălalt reprezenta un corn de lună.

- Sunt din acelaşi sat, ne spune directorul. O parte a satului poartă cojocele cu fluture, iar cealaltă parte cojocele cu lună. Şi îşi zic, în ironie, fluşturaţii şi lunaticii. Dar fiecare parte îşi păstrează tradiţia ei. Cineva întreabă care să fie cauza acestei deosebiri. Azi însă, prin trecerea anilor, nimeni nu mai poate lămuri originea ei. Ceea ce știam eu este că într-un sat, la Ciclova de lângă Oravița, am văzut împestrite cu fir de aur şi argint pe acelaşi opreg din catifea neagră ambele forme, completate cu flori şi păsări. Și costumele acelea erau de pe la începutul secolului trecut. Apoi trecurăm în ultima sală, unde directorul ne arată ,,maşina" la care se lucrează o parte din aceste minunăţii.

- E războiul lui Pătru Zbăgan, din Căpăt, un sat aşezat la [M.M. 269] vreo 20 de kilometri de Lugoj. L-a făcut în anul 1830 şi, pe o latură a lui, şi-a sculptat în relief chipul împreună cu acela al soţiei sale.

Cu emoție mă gândii la acest artist țăran, care a adus un atât de frumos omagiu tovarăşei sale de viaţă, din ale cărei mâini chinuite de bună seamă au ieşit tot atâtea minuni ca şi din mâinile lui.

Amintii directorului că pe la începutul secolului trecut au lucrat prin împrejurimile Lugojului - și chiar în oraș - și câțiva pictori cu numele de Zbăgan și ca ar fi bine dacă s-ar aduna picturi făcute de ei.

- În scurt timp vom trece la organizarea unei secții de pictură a muzeului, ne lămuri tovarăşul Stratan. Avem strânse multe picturi și gravuri, pe care le ținem pe pereți în cabinetele noastre și în depozit. Pentru că prima sarcină în legătură cu muzeul, pe care şi-a luat-o Sfatul popular, este găsirea unui alt local, şi mai mare decât acesta, în care să ne desfăşurăm în voie şi lucrurile păstrate până acum în lăzi şi în depozite.

Ne întoarserăm în cabinetul de lucru al muzeului. Tovarăşa Georgescu trata acum acolo cu două sătence care au adus pentru muzeu câteva brăciri de lână împestrite frumos. După ce mulţumirăm tuturor pentru mai mult decât călduroasa primire, ne luarăm rămas bun şi ieşirăm să mai vedem şi alte lucruri din oraş. Lângă trotuar un țăran îşi ținea caii de frâu. Era un om mai în vârstă, cu părul uşor albit pe la tâmple. Pe chipul său munca se înscrisese cu linii de energie. Ne opri și ne întrebă respectuos dacă fetele mai au mult de lucru în muzeu.

- Care fete ?

- Cele două din muzeu[194]. Sunt ale mele. Au adus nişte brăciri de lână. Eu am venit cu târgovină de la Colectiv și le-am aruncat şi pe ele în căruță. Mai facem și ceva cumpărături la oraș.

[M.M. 270] Un drăcuşor mă ispiti și întrebai pe sătean :

- Dar de ce-ți vinzi dumneata lucrurile astea frumoase din casă? Ai nevoie de bani?

- Nu, tovarășe, nu despre bani este vorba. Câştigăm noi destul cu munca noastră din Colectiv. Toţi cei din casă cîştigăm.

- Atunci?

- Pai, nu e frumos ca lucrurile acestea să fie văzute în muzeu? Şi să fie preţuite de toată lumea? E mic lucrul acesta? Munca pe care o fac totuşi bucuroase soțiile noastre să nu fie la loc de cinste?

- Şi îți place la muzeu ?

- Ho, tovarăşe! Dacă nu mi-ar place, nu am fi venit aci. Lucruri atât de frumoase vedem și atât de bune îndrumări ne dau ei când vin la noi, încât ne gândim acum şi noi să facem un muzeu al satului nostru, ca la Găvojdia. Când trec maşinile, să aibă unde să se oprească. Noi suntem prieteni vechi cu muzeul.

- Şi mai are și alți prieteni la voi ?

- Are. De câțiva ani, aproape tot satul e prieten cu muzeul. Toți, când scormonesc cu plugul un ciob de oală, o cărămidă sau

[194] Variantă iniţială în manuscris, „cele două de dinlăuntru”.

vreun fier vechi, îl pun bine şi când au treabă la oraş îl aduc aici. Unul singur stă deoparte. Zice că asta nu e treabă, nu câștigi parale cu ea și râde de noi când ne bucurăm că am găsit ceva.

- Cine e acesta ?

- Nu ştiu bine, e urmaşul unui arendaș de moşie, fost prim-pretor sau aşa ceva, care face de toate. Nu ar fi om rău, dar e prea batjocoros. Tatăl său se distra îmbătând pe bieţii oameni şi asmuțindu-i cu vorbe grele pe unul împotriva celuilalt ca să se bată şi el să râdă de cearta lor. Și nu umbla decât să câștige bani. Deşi se ținea nemeș, făcea negoţ cu răchie şi cu lemnele pe care le lua la preț de nimic de la oamenii căzuţi în vreo amendă. Copilul, ăsta batjocorosul, îi cam seamănă. Nici nu a prea învățat la şcoli, a trecut [M.M. 271] prin ele ca câinele prin apă. După ce a murit tatăl său, a rămas acasă. Acum face pe contabilul, că ştie adunarea și scăderea. La cor nu merge, că zice că nu are glas. Dar nu-i place nici lucrul de mână făcut de femeile noastre. Te miri la ce naiba ține pământul ființe de astea. Odată am scos din livadă un târnăcop vechi și i l-am arătat. A dat din umeri şi m-a înfruntat: „Bine că umbli şi dumneata, om bătrân, după potcoave de cai morți. Du-te la muzeu cu ruginitura-ți cu tot și bagă-te și dumneata într-o vitrină, ca să-ți admire lumea brăcirile.” Şi a râs cu o gură cât o șură de gluma sa. Dar i-am zis-o și eu atunci „Domnule - că l-am luat atunci cu domnule - să-ți spun și eu un lucru: numai vaca mea, Joiana, trece nepăsătoare pe lângă treburile acestea frumoase. Numai ei nu-i pasă de muzeu.” Dar el tot a râs şi s-a întors încolo, continuă țăranul după o scurtă pauză. Apoi iarăşi mă întreabă: Am făcut bine, că i-am zis aşa?

- Bine ai făcut! Merita lecția aceasta.

Omului meu îi căzu la inimă aprecierea. Se apropie de mine și mă apucă de nasturele hainei. Ochii lui sclipiră acum foarte veseli:

- Dar stai, că asta nu e totul. Când a fost la doi paşi de mine, am strigat după el: „Numai vezi că Joiana e o fiinţă folositoare. Ne dă lapte, brânză şi viței, cât e vie, iar după moarte – carne de supă şi talpă de bocanci. Chiar şi baliga ei e bună de ceva." Atunci el a slobozit o înjurătură și s-a grăbit să plece mai repede de lângă mine. Ce zici, bine i-am spus?

- Minunat!

Râdeam amândoi, de se umpluse strada de râsul nostru. Se opriră și câțiva trecători, care ascultară curioşi ultima concluzie a săteanului:

[M.M. 272] - C-apoi de ce cheltuieşte atâția bani Ministerul de Cultură sau care a fi cu monumentele istorice şi cu muzeele, nu ca să învețe lumea din ele? Nu a acoperit cu tablă de aramă turnul cel bătrân de aci din Lugoj, vechi de două sute cincizeci de ani, ca să-l păstreze? Și nu ca să se prețuiască lucrurile frumoase ale muierilor noastre se fac muzee? Nu s-au înființat acum țesătorii cu războaie pentru covoare țărăneşti şi cu lucruri de mână, de se minună toată lumea de podoabele acestea? Și muzeul nu ne-a scăpat pe noi de atâtea ori de gândaci şi de alte păgubitoare? Nu am învățat noi atâtea lucruri din conferințele ținute la noi de către oamenii de la muzeu ?

Vocea lui suna acum tăios. Liniile feței sale păreau de cremene. Nici eu nu mai râsei când văzui cum muzeul, azi o instituţie vie, a contribuit la făurirea unuia dintre aspectele de bază ale omului nou, chiar şi sub haina acestui admirabil umor și bun-simț țărănesc.

[Dosar 31, R8/ 60.31.] LA CHIZĂTĂU <SIMBOL AL UNEI LUPTE PENTRU ELIBERARE>

//În anul 1957, chiar la început de toamnă, din inițiativa partidului s-a sărbătorit un secol de la înființarea celui mai vechi cor de plugari din țară şi poate din toată Europa Centrală. Dacă în lupta lor oamenii aceştia curajoşi au primit lovituri și au suferit căderi care puteau să le fie fatale, viața lor, în cele din urmă, datorită luptei eliberatoare a clasei muncitoare, condusă de partid, li s-a întors spre bine. Se cuvine deci să ne întoarcem puțin privirile, cu ocazia acestor festivități, spre acei ani de muncă neobosită, de luptă şi de victorie.//

[P 1] <Peste câteva zile, chiar la început de toamnă, se va sărbători un secol de la înfiinţarea celui mai vechi cor de plugari din ţarăși, poate, din toată Europa Centrală. Un secol de ((+++)) existenţă petrecută în cea mai mare parte în crâncenă luptă purtată de un mănunchi de oameni, fără de importanţă ca număr, dar strânși în cerc de oţel în jurul unei idei, împotriva unei stăpâniri de latifundiari spoliatori, care voiau să-l ţină în cumplite cătușe politice și economice. Şi dacă în această luptă oamenii aceștia curajoși au primit lovituri și au suferit căderi care puteau să-i fie fatale, soarta totuși i-a fost favorabilă. Printr-o hotărâre de nestrămutat și printr-o dârzenie atavică, refăcut înainte de vreme din prăbușiri, drumul corului a fost aproape tot timpul purtat pe culmi de glorie, ajungând să fie privit ca un simbol al luptei pentru eliberare, pe care a avut suprema fericire să o vadă împlinită. Se cuvine deci să ne întoarcem

puţin privirile, cu ocazia acestor festivităţi, spre acei ani de muncă neobosită și de izbânzi.>

*

Începuturile au fost la 8/20 septembrie 1857. Iată cum ne povesteşte compozitorul Ciprian Porumbescu în toamna anului 1882, deci cu mai bine de trei sferturi de veac mai înainte, aceste începuturi: „Sunt douăzeci şi cinci de ani de când o ceată de țărani din satul Chiseteu (în Banat, aproape de Lugoj) se grupă în jurul vrednicului Trifon Şepețianu şi formă sub conducerea acestui energic bărbat un mic cor, care-l lua de scop cultivarea şi răspândirea cânturilor naționale. Neînsemnate erau mijloacele de care dispunea la început mica ceată, greutățile erau numeroase, cu toate acestea, însă, ea nu se opri în loc, ci merse mereu înainte... ce e drept, cu paşi mari, dar sănătoşi. Numărul plugarilor crescu din an în an, programele lor deveniră tot mai bogate, melodiile cântate de ei se lățiră din casă în casă, ba, ce e mai mult, trecură peste hotarele satului mai sus amintit şi cuceriră toată împrejurimea.

[P 2] <Astăzi întreg Chizătăul formează un cor armonios, fiecare familie pentru sine reprezintă o mică reuniune de cântări, versuri românești răsună acasă în zile de sărbătoare, răsună în mijlocul mănoaselor câmpii când chiseteoanul spintecă pământul cu fierul plugului sau când adună clăi snopii de aur. Seara, după ce ţăranul își adăpostește sub șopron carul încărcat, după ce leagă osteniţi boii la iesle și le pune înainte fân bine mirositor și verde ca iedera, după ce așază ceaunul la foc, ca să-și pregătească obișnuita mămăligă, el își ia notele din grindă, își adună băieţii împrejurul său și pornesc la școală, unde se ţine proba pentru vreun cântec nou. N-ai crede că este cu putinţă așa ceva și, cu toate acestea, nimic nu este altfel.>[195]

[195] Nu știm ce a justificat eliminarea acestui paragraf din ediţia princeps, dar e posibil ca referirile la rutinele ţăranului bănăţean, lipsit de proprietate individuală în anii ’60, să fi fost supărătoare pentru un aparat de stat care întreţinea iluzia proprietăţii colective.

Exemplul celor din Chizătău nu rămase fără imitatori. Fiul celui care înfiinţase cel dintâi cor de plugari îşi luă bastonul în mână şi plecă din sat în sat, ca să propage şi în alte părţi cântarea românească în cor. Norocul îi aduse în cale mai mulţi harnici imitatori, care în scurtă vreme sădiră mai în toată împrejurimea seminţe ale armoniei. Aceste seminţe au răsărit frumos şi în clipele de faţă mănoasele câmpii ale Banatului sunt împodobite cu nişte flori de care ne putem în adevăr mândri."

Pana sensibilă a lui Porumbescu a schiţat în linii mari lucrurile printr-o intuiţie măiastră. Urmează să le vedem mai de aproape.

Tradiţia ne spune că ţăranii din Chizătău cântau în cor încă din anul 1840, adică din aceleaşi timpuri ca şi lugojenii. Sprijin şi conducător le-a fost Trifon Şepeţianu[196], care însă, prudent din fire, numai atunci, în 1857, s-a încumetat să atribuie o formă oarecum oficială înjghebării sale, numind-o Corul vocal al plugarilor din Chizătău. În primii ani, ei aranjează mai multe petreceri şi concerte în Chizătău şi în satele din jur, rămânând un timp într-o cumpănită rezervă. A contribuit la aceasta, credem noi, şi faptul că Trifu nu cunoştea notele muzicale, iar instruirea o făcea după auz, cu ajutorul unui flaut, acompaniamentul fiind executat în secundă şi terţă, aşa cum şi azi ţăranii îşi cântă seara dorurile. Din anul 1864, îi vine în ajutor fiul său cel mai mare, Ioniţă, care terminase studiile juridice la Faculta-[P3]tea de Drept din Budapesta. Ioniţă era un violonist desăvârşit, iar concursul lui era considerat ca un punct de atracţie. În vara anului 1865 este numit *jurasor comitatens*, un fel de ispravnic judeţean, la Recaş, aproape de Chizătău, unde vizitându-şi foarte des părintele, încă în timpul iernii, instruieşte prima dată

[196] Trifon Şepeţianu, cunoscut şi sub numele de Trifu Şepeţian (1819-1887), dirijor, preot ortodox. A intrat în istoria muzicală a Banatului ca întemeietor şi dirijor al primului cor de plugari.

corul să cânte pe patru voci. Repertoriul nu era prea bogat în aceste timpuri, el se compunea din cântările *Răsunetul, Iancu merge la Abrud, Acum e miezul nopţii* şi *Eu aveam odată*. Însă cântările erau executate cu atâta măiestrie, încât se simte pregătit să iasă în public cu corul său, ceea ce se şi întâmplă, la 13 februarie 1868, când tineretul din Timişoara aranjează în sala mare a hotelului Tigru un festival pentru ajutorarea studenţimii lipsită de mijloace.

După relatările presei contemporane, această primă păşire în public, cu cântările de mai sus, a unui cor de plugari într-un oraş mare, locuit şi de alte minorităţi naționale, în care cânta un cor vocal puternic, iar trupe ambulante dădeau reprezentații de operă, a avut un succes atât de mare, încât a lăsat în uimire şi pe cetăţenii de altă limbă. (Îmbărbătaţi de acest succes, corişti au perpetuat momentul printr-o fotografie a corului.) Dar urmarea cea mai de seamă a fost că plugarii cântăreți sunt invitaţi şi în anii următori să participe la serbări de felul acesta. Cea mai memorabilă participare a fost cea din 18 februarie 1869, când concertul lor deschide ,,Balul românesc", aranjat de data aceasta nu într-un cartier al Timişoarei, cum a fost în anul 1866, la hotelul Tigru din Fabric, ci chiar în inima oraşului, în sala cea mare a Redutei, în care se adăpostea şi teatrul.

<Acest concert, care a fost și un protest mut faţă de alipirea necondiţionată a Banatului la Ungaria, după relatările revistei „Familia" (nr. 8, din 7 martie 1869), „a reușit cât se poate de splendid, sala cea mare a Redutei cât și galeriile laterale „gemeau de lume". Atât publicul românesc cât și cel de alte limbi a rămas răpit de cântecul plugarilor. Piesa de deschidere, *Deșteaptă-te române*, prin executarea ei [P 4] cu atâta bravură, a stârnit o furtună de aplauze, la care au contribuit, după vorbele cronicarului, „și feţele inteligente, inspirate de un foc ceresc, precum si costumele pitorești ale cântăreţilor. Dar și celelalte

piese ale corului, *Eu aveam odată, Fraţi, la bătălie!* și cele de încheiere, nenumite de cronicar, au fost cântate „între ((+++)) aplauze frenetice și urări entuziaste."

După această manifestare, faima corului se răspândeşte peste tot, trecând şi dincolo de Mureş. Încă în toamna aceluiaşi an, el este invitat să cânte la Arad, la un concert aranjat în sala cea mare a hotelului-restaurant Crucea albă, cea mai încăpătoare şi cea mai pompoasă din oraș, iar în vara anului 1870 - la festivalul aranjat cu ocazia adunării generale a Asociațiunii naţionale pentru cultura poporului român, ţinută tot acolo. Cu această ocazie s-au jucat şi comediile *Nunta țărănească* de V. Alecsandri și *Fantasma* de Lerescu, de către membrii Societăţii de diletanți din Timişoara, compusă din treisprezece tineri de aci. Corul de la Chizătău a cântat între cele două piese până la sfârșit. Diletanţii timişoreni „secerară în ambele piese multe şi meritate aplauze. Dar corul, prin provocări energice, fu silit a-şi repeta ariile."

În primăvara anului, Ioniță Şepeţianu a părăsit corul. El a plecat din Recaş la Budapesta, ca redactor la ziarul „Albina", de unde mai târziu se mută la Vârşeţ, să practice avocatura. Însă nici aici nu poate să rămână prea mult. Bolnav de piept, el trebuie să-şi petreacă viața în aer curat și în liniște; în consecinţă, se retrage ca notar cercual în comuna Iabuca, unde boala nemiloasă îi inchide ochii pe vecie, la 5 februarie 1874, în vârstă de treizeci și doi de ani.

Locul lui la cor acum îl ia al doilea fiu al lui Trifu, cu numele Lucian. Avea atunci douăzeci și doi de ani şi terminase Teologia la Arad. El va duce faima corului pe culmi neatinse vreodată de un cor țărănesc.

Lucian cunoștea notele. Şi le cunostea atât de bine, încât la Teologie ajunsese dirijor al corului reunit, format din auditorii celor două institute, cel teologic şi cel pedagogic. Iar

în Chizătău vrea să-i învețe, şi reuşeşte pe deplin, şi pe coriştii plugari aceste note. În acest scop, în timpul de iarnă, când țăranii se îndeletnicesc mai mult [P 5] cu treburi în jurul casei, el ține cursuri teoretice de câte trei luni, în care timp inițiază pe corişti în secretele notelor. Mai târziu, când se convinge că lucrul prinde, el extinde aceste cursuri de solfegiere şi la copiii din şcoală, care cântau, ori aveau să cânte mai târziu, în cor la vocile de sopran și alt.

Dar nu se opreşte aici. Pe coriștii mai abili caută să-i apropie şi de arta dirijării. Pentru aceasta, Lucian organizează cursuri practice de muzică instrumentală, mai cu seamă de flaut, auxiliarul cel mai de preț în acele timpuri şi, mulți ani mai târziu, al dirijorilor săteşti la instruirea corurilor. În felul acesta, Lucian Şepeţianu ne apare ca primul organizator de cursuri de dirijare pentru dirijori țărani, problemă care va forma cu vreo cincizeci de ani mai târziu preocuparea de căpetenie a Asociaţiei corurilor şi fanfarelor din Banat.

Şi această inițiativă a lui Lucian a dat roade. Multi corişti de-ai lui au ajuns prin sate bănățene și de peste Mureș să înființeze şi să dirijeze acolo coruri săteşti, instruind la rândul lor alți plugari în arta dirijării.

Dar mai avea o problemă de rezolvat Lucian, aceea a comportării în societatea orăşenească a corului în ansamblu şi a coriştilor luaţi individuali. Pentru realizarea unei prezentări cât mai urbane le-a ținut nesfârșite lecții, pe care le-a alternat cu îndemnuri pentru înmulţirea cunoştinţelor generale. Îndemnurile acestea au prins, dat fiind simţul de demnitate şi de măsură înnăscut al ţăranului, precum şi dorința lui de mai bine. Iscusința lui Lucian Şepeţianu, după mărturisiri contemporane, a constat în faptul că el niciodată nu a bruscat sensibilitatea oamenilor, nu s-a purtat cu ei „ca la cazarmă" şi nici nu a ţinut să pară doct față de coriştii săi, ci toate sfaturile le-a dat prieteneşte,

pe neobservate și lipsit de pedanteria didacticismului său de zeflemea. În felul acesta, a realizat acea coeziune sufletească şi acea disciplină severă, dar de nedistrus, ce se naşte între cei de un gând și despre care țăranii simțeau prin instinct că este în interesul comun şi înțeleseră că, observând-o riguros, îi va duce în cele din urmă la mai bine. Erau una, ca frații, dirijorul şi cântăreţii, pe care el [P 6] de multe ori îi dirija şi numai din ochi, cu zâmbetul pe buze şi cu acea privire plină de încurajare şi de mulţumire, am putea spune chiar de felicitare, care trăda coriştilor izbânda, cucerirea simpatiilor prin fermecarea deplină a auditoriului. Era de altfel şi scopul unic şi suprem al activităţii lor, realizarea căruia a constituit totodată şi singura răsplată pentru eforturile lor gratuite. Să ne gândim un moment. Plugarii corişti din Chizătău erau țărani cu foarte puțin pământ, în cel mai extrem caz ţărani mijlocași. Pământul lor nu se bucură de fertilitatea solului din pusta timişeană de mai încolo sau de a celui din câmpia Torontalului. El trebuie muncit din greu ca să dea rod. Cine nu e pe câmp de dimineața, de dinainte de răsăritul soarelui şi până seara, în toate zilele, acela nu are ce băga în sur, spune o străveche zicală a lor. Totuşi, ei au găsit timp pentru repetiții nu numai iarna, ci şi vara. Noaptea târziu, când alţii se duceau la odihna binemeritată, ei se adunau la şcoală şi mai petreceau două-trei ceasuri cu dirijorul, în nesfârșite probe de răbdare, a căror oboseală se adună la istoveala muncilor de câmp. Apoi turneele pe care le vor face! Zile întregi sunt departe de casă, unde lucrul zoreşte şi se adună, pentru că femeile, bătrânii și copiii rămaşi abia de-l pot prididi şi unde schimbarea vremii într-o singură zi poate nimici recolta de pe un an! Neînchipuit de periculoase au fost riscurile înfruntate de aceşti bravi plugari chiar şi numai în această privință, neînchipuit de grele sarcinile asumate benevol şi neînchipuit de mare sufletul de care au dat dovadă.

*

Cu corul pus astfel la punct, Lucian aranjează acasă şi în deplasare mai multe concerte. Evident, acum repertoriul lor este mult îmbogățit. Nu ne putem extinde aci asupra fiecărei manifestări în parte, dar vom aminti câteva de mare răsunet. Astfel, la 8 septembrie 1877 corul serbează acasă jubileul existenței sale de douăzeci de ani. Se cântă *Răsunetul, Bălcescu murind, Imnul Domnului, Vânătorul român, Viscolul şi Tătarul*. Cu un an mai târziu, la 28 august 1878, corul este la Lipova, unde cânta prima oară *Cântecul gintei latine* al lui V. Alecsandri. (Aici corul s-a fotografiat a doua oară.) În primăvara anului 1879 cântă la Se-[P 7]cusigiu[197], locul de naştere al bătrânului Trifu Şepeţianu, iar în vara următoare (1880) trec la Semlac, o comună mare de pe Valea Mureşului. De remarcat că, sub imboldul acestor concerte, în ultimele două localități ia naștere o activitate muzicală nouă, întrucât ambele îşi înfiinţează cor.

În acelaşi an, Lucian este ales preot în Chizătău, pe lângă tatăl său. Însă tot în acel an observă și manevrele autorităţilor, care pun piedici tot mai multe în mersul ascendent al corului. Ca să le evite, schimbă denumirea veche în Corul vocal de plugari al comunei bisericeşti greco-ortodoxă română din Chizătău, nebănuind nici pe departe că atunci când prigoana dezlănţuită prin împăcarea din 1867 a Habsburgilor cu marii latifundiari din Ungaria va ajunge la culme, nici acest subterfugiu nu-i va putea folosi la nimic. Și astfel, mergând din izbândă în izbândă, la sfârșitul verii 1882 corul din Chizătău ajunge din nou să cucerească prin farmecul cântului românesc auditoriul din Timişoara.

S-a organizat, anume, de către oficialităţi un festival aci cu ocazia împlinirii a o sută de ani de la aşa-numita eliberare de

[197] Secusigiu (în maghiară Székesút, în germană Sekeschut), localitate situată în partea de nord-vest a Câmpiei Vingăi, la o distanță de 31 km față de municipiul Arad.

sub stăpânirea austriacă a oraşului. S-au proiectat mari serbări comemorative, cu conferinţe, discursuri şi declamări, trageri la țintă şi altele, momentul culminant fiind concertul programat pe ziua de 17 septembrie. Și întrucât Banatul este locuit de mai multe minorităţi, conducătorii politici s-au văzut obligaţi să invite, pe lângă corurile maghiare, şi coruri germane şi româneşti. Au participat douăsprezece coruri, dintre care două, cel din Lugoj - care mai târziu va deveni corul lui Vidu - şi cel din Chizătău au fost româneşti.

Emularea - căci până la urmă festivalul coral s-a dovedit a fi o adevărată emulare, întrucât s-au stabilit clasificări şi s-au acordat premii, a avut loc în sala mare din Fabrikhof, unde corurile au fost primite cu solemnitatea obişnuită. În juriul pentru decernarea premiilor erau aleşi şapte profesori de muzică sau figuri din viața muzicală a oraşului, dintre care niciunul român. Singur Karass, dirijorul filarmonicii din Timişoara, cunoştea mai de aproape creațiile muzicale ale popo-[P 8]rului român, din care a compus o culegere armonizată pentru coruri bărbăteşti, tipărită anul acela, în fascicole lunare, sub titlul *Culegere de cântece românești* în editura muzicală Fr. 1. Wettel din loc{alitate}.

<Despre serbare ziarul german și independent „Temesvarer Zeitung” scria în numerele din 10, 20 și 21 septembrie. Din el aflăm că, la concertul început la orele 20.30, a participat un public imens și că premiile au fost distribuite după cum urmează: 1. Corul german din Lugoj, 2. Corul din Chichinda Mare (azi în Jugoslavia, capitala fostului judeţ Torontal), 3. Corul din Caransebeș, 4. Corul plugarilor din Chizătău, 5. Corul din Ferdinandsberg (azi Oţelul Roșu), 6. Corul Românesc din Lugoj.

Rândurile pe care acest ziar le închină prestaţiei corului din Chizătău sunt pline de elogii. Şi sunt cu atât mai preţioase

pentru noi, cu cât o cronică muzicală obiectivă a devenit tradiţie în paginile acestui ziar ((+++)) încă din începuturi. Iată ce scrie „Temesvarer Zeitung”:

„Încă din ((+++)) momentul apariţiei au câștigat simpatia deplină a publicului, pe care nu numai că au știut să o menţină, ci prin execuţia sigură și precisă a piesei de concurs au reușit să o și mărească. Un ropot de aplauze, ce nu voia să se sfârșească, a răsplătit grupa de cântăreţi curajoși. Dacă luăm în considerare împrejurarea că aceasta este o uniune a cărei membri se recrutează exclusiv din ţărănimea din Chizătău, atunci nu putem refuza recunoașterea noastră cea mai deplină atât pentru fiecare membru, cât și pentru dirijor. Ultimii doi premianţi, Ferdinandsbergul și Lugojul, au câștigat spre aprecierea perfectă a publicului.”>

Înflacărarea cu care scrie despre acest eveniment „Luminătorul”[198], ziarul românesc din Timişoara, este răpitoare:

„Corul plugarilor din Chizătău a produs un efect epocal, adică ceva neînchipuibil şi nemaivăzut şi auzit în Timişoara. Deja la apariția lor în sală au început aplauzele de palme, căci exteriorul lor era ceva încântător şi impunător. Toţi douăzeci şi patru, câți au fost, erau feciori tineri, curați și frumoși unul ca unul, costumul lor naţional, călțunii - văcsuiţi, cămăși și izmene albe ca laptele, praşchia îngustă, pieptarele - albe cu sinioare vinete, pălării negre, apoi doi cu doi cu notele în mână, cu purtare solidă, [P 9] cutezanţă serioasă, conduși de preotul lor Lucian Şepeţianu, prezentau o grupă pitorească, care a transpus întreaga societate într-un entuziasm nespus. La începutul producţiunii lor, mai ca cinci minute au fost necesitați să stea așteptând după domolirea aplauzelor, ce nu avură fine; atunci corul, nemaiputând aştepta, a început a cânta piesa *Junimea pariziană*, care a început în ton pianissimo. Îndată ce a

[198] „Luminătorul”, primul periodic românesc din Banat. Cel dintâi număr a apărut în 17 martie 1880. Avea două devize: „Voieşce şi vei putea”, „Luminează-te şi vei fi”.

început cântarea, tumultul a trecut în altă extremitate, în tăcerea morții. Nu se auzea în public o singură răsuflare. Când apoi corul în cîntarea sa a ajuns la forte, atunci a erupt de nou tumultul de aplauze şi când corul a finit, aplauzele de palme au amuţit față de scaunele lovite de podele şi de urările orale Éljen (să trăiască, în limba maghiară, n.n.) şi să trăiască. Dintre corurile emulante, de astă dată numai corul plugarilor din Chizătău fuse de trei ori rechemat la bină prin aplauze frenetice! Plugarii noştri au cântat excelent, juriul le-a acordat al patrulea premiu între șase premianți, dar juriul nu a fost just în judecată. Însuşi maestrul Societații de cântări de aici (din Timişoara, n.n.) a mărturisit într-un toast de publicitate, zicând că plugarii nostri au meritat premiul al doilea. După concert coriştii noştri s-au îndepărtat să cineze. Comitetul aranjator al festivității a emis însă o delegaţie, care i-a invitat și adus între celelalte societăţi, unde au fost trataţi şi dânşii întru toate ca colegi. De altcum, lumea nu crede, şi astăzi ne întreabă mulţi pe stradă: Este posibil că acei cântăreți să fie plugari de la coarnele plugului? Și când le răspundem afirmativ, atunci toți bat în palme şi se miră."

<Despre conducătorul lor iar ne întreabă cine e. Să fi văzut reverenda frumoasă pe dânsul ar fi știut toţi, fără să ne întrebe, că este popă de la sate sau, vorbind în jargon patriotic, „olán pópa" ori „valachischer popa". Cu toate astea însă urăm și noi „rumun frátyelor" din Chizătău „Să trăiască corul plugarilor din Chizătău!".[199]

Așa a scris „Luminătorul", ziarul românesc din Timișoara, în nr. 72 din anul 1882.>

[P 10] Dar, abia la trei zile după acest festival, adică la 20 septembrie, corul de la Chizătău are o altă sarcină, mult mai

[199] Renunţarea la acest paragraf în ediția din 1962 confirmă ipocrizia aparatului de stat care, pe de-o parte, promovează principiile bunei înţelegeri între minorităţile etnice și tolerează Biserica (ori o folosește în interesul partidului), iar pe de altă parte suprimă referirile la acestea.

măreaţă şi mai aproape de inima sa, aceea de a-şi serba propriul său jubileu, împlinirea a douăzeci şi trei de ani de la înfiintare, cu care ocazie organizează şi prima emulare de coruri româneşti din Banat.

<Jubileul a constituit o verificare a forţelor de rezistenţă şi de creare a Banatului."> Concepute pe plan regional, ele s-au bucurat de sprijinul total al presei contemporane. S-au prezentat următoarele coruri de emulare: 1. Corul din Belinţ, dirijat de Costa Micu, plugar; 2. Corul din Cebza, dirijat de preotul A. Bugariu; 3. Corul din Gruni, dirijat de T. Brătescu, învățător; 4. Corul din Budinţi, dirijat de P. Aga, învățător; 5. Corul din Coşteiu-Mare, dirijat de G. Secoșan, învățător (după afirmaţiile singurului supraviețuitor din acest cor, dirijor a fost tot un plugar, Creţu al lui Gruia); 6. Corul din Ictar, dirijat de C. Popoviciu, plugar; 7. Corul din Herendeşti, dirijat de P. Mărgineanu, plugar; 8. Corul din Paniova, dirijat de Zimmermann, învățător; 9. Corul de la Satu-Mic, dirijat de L. Lugojan, învățător; 10. Corul din Semlac, dirijat de I. Roşiu, învăţător; 11. Corul din Sâlha, dirijat de I. Stoicanescu, plugar. Şi, evident, corul-gazdă, care însă nu a concurat pentru premii, precum nu a concurat nici corul din Lugoj, venit să ridice prin prestigiul câştigat fastul serbării. Juriul a acordat premiile în felul următor: premiul I corului din Coştei, premiul al doilea – celui din Sâlha, iar al treilea - celui din Cebza.

După cum vedem, din cele unsprezece coruri sosite, cinci au fost dirijate de dirijori ţărani, consecință semnificativă a activităţii lui Lucian Șiepefianu. Afluenţa la această festivitate a fost enormă, numărul oaspeţilor sosiţi în satul cu o mie trei sute de suflete cifrându-se la trei mii! Afară de aceste nenumărate societăți culturale şi artistice şi-au trimis delegații de reprezentare, dar au sosit mulți participanti din Lugoj, Arad, Oradea, Caransebeş, Cluj şi alte centre îndepărtate, care

au pornit la drum doar din interesul pe care îl purtau față de manifestările muzicale nemaipomenite ale plugarilor[200].

<Spicuim din relatările revistei „Familia”:

„Serbarea a avut un succes complet. Trei sute de cântăreţi se adunaseră, iar numărul oaspeţilor se urcă la trei mii. La orele 4 d.m. au înce-[P 11]put cântările de emulare. Juriul, sub preşedinţia domnului deputat dietal dr. Iosif Gall, a judecat premiul prim coşteienilor, al doilea sâlhenilor, al treilea cebzănilor; iar celelalte coruri care numai puţin au stat napoia celor trei înșirate au căpătat diplome de laudă. La sfârșit, în mijlocul însufleţirii generale, s-a cântat de toate 12 corurile imnul nostru naţional, *Deșteaptă-te, române*!.

După ce juriul și-a pronunţat verdictul, dl. preşedinte Iosif Gall ţinu o cuvântare însufleţitoare și împărţi premiile. Mai ţinură cuvântări animatoare dl. I. Lengheru, în numele clubului atletic (și de muzică, n.a.) din Brașov, dl. C. Martinescu în numele Casinei din Lugoj, dl C. Brediceanu în numele Reuniunei Române de Cântări din Lugoj etc.

Seara la 8 ore s-a ţinut reprezentaţiunea *Nunţii ţărănești*. Toate rolurile, mai ales Kir Gaitanos, au fost jucate de bravii ţărani cu preciziune demnă de toată lauda. Frumos s-a cântat *Tătarul* și jucat *Hora Griviţei*. La sfârșitul rerezentaţiunei, la cerere generală corul chizătăuan a mai cântat *În mai* și *Junimea pariziană* (cu care mai deunăzi a câștigat premiul al patrulea la jubileul din Timișoara). Iar artistul Nic. Popovici a cântat doine de cele tărăgănate din România.

După ora 9 s-a început jocul. Aici, scriind în pripă, nu putem lăsa neamintită impresiunea plăcută ce au făcut d-șoarele din Lugoj Elena Rădulescu și Catinca Peşteanu, în costumul lor pitoresc naţional.

[200] Termenul „plugarilor” e înlocuit în ediţia princeps cu „ţăranilor”, probabil la iniţiativa editorului - pe linia stilistică a ideologiei de clasă.

Publicul a fost foarte numeros la această serbare. Inteligenţa din Brașov a fost reprezentată prin dnii. I. Lengeru și Porumbescu, cea din Arad prin dr. Vuia etc., cea din Lipova prin Jurma, cea din Timișoara prin Rotariu, Adam, Ardelean etc. Dar mai tare a fost reprezentat Caransebeșul prin dnii. profesori de acolo și Lugojul prin familiile Rădulescu, Maior, Bejan, Martinescu, Peștean, Brediceanu etc. Inteligenţa de la sate încă a dat un contingent mare.

Onoare bravilor plugari, onoare conducătorilor lor, onoare îndeosebi actualului conducător al corului din Chizătău, dlui. Lucian Şepeţean!”>

La aceste serbări ia parte ca membru în juriul de premiere și compozitorul Ciprian Porumbescu. Impresiile sale culese la Chizătău sunt neasemuite, încântarea faţă de oamenii de aci şi de activitatea lor artistică îl [P 12] fac să scrie tatălui şi surorii sale scrisori pline de elogii și să publice în „Gazeta Transilvaniei” două reportaje lungi, cu descrierea evenimentului.

După acest festival, renumele corului este de nezdruncinat. Producţiile sale în oraşele bănățene și ardelene se țin lanț. În 1884 este invitat la Arad, să participe la concertul aranjat de „Societatea pentru fond de teatru român”, care atunci şi-a ţinut acolo adunarea generală. Aci a relevat Iosif Vulcan rolul pe care corurile l-au avut în dezvoltarea mișcării teatrale prin diletanţi ieşiţi din sânul lor. Punctul culminant la această serbare a fost *Hora Sinaii*, cântată în cor mixt compus din douăzeci şi opt de bărbaţi şi opt femei. Presa notează:

„....Corul amestecat (mixt, n.n.) a produs o încântătoare surprindere în public, văzând pe bină şi unele plugăriţe din Chizătău, care cântă şi ele în corul plugarilor. Peste tot luat, concertul a succes bine, peste aşteptări, a îndestulat şi pe cei cu pretenţiuni extraordinare. Publicul era așa de numeros, încât spaţioasa sală, deşi îndesată, nu l-a putut cuprinde, ci o mulțime

de curioşi trebuiau să asculte din ambit. Aplauzele, entuziaste şi fără capăt, încât mai multe piese au trebuit repetate, iar corul a fost forţat ca să execute încă două piese pe deasupra de piesele din program."

De eveniment se ocupă în același ton entuziast „Familia", dar mai cu seamă „Tribuna" din Sibiu. Se admiră „uşurătatea execuției", dar „Tribuna" face un scurt istoric al corului din Chizătău, subliniind strădaniile celor doi Şepeţieni, tatăl și fiul, şi scoțând în evidenţă meritul principal al corului de a fi propagat gustul pentru muzică, în urma căruia au luat fiinţă în Banat și dincolo de Mureș peste treizeci de coruri țărăneşti. Ea remarcă la fel executarea cu multă precizie a pieselor complicate şi cu atâta gust, încât corul a trebuit să le repete. Însă admirația sa ajunge la culme când vorbeşte despre felul în care s-a executat „cu o ușurătate deplină" o compoziție atât de complicată, cum este *Junimea pariziană*.

După concert, la cina luată la berăria Bauer, corul a cântat publicului timp de patru ore, dar ar fi putut cânta până dimineața, încheie „Tribuna" reportajul său.

[P 13] Cu un an mai târziu, corul este activ la Timişoara, unde la 5 februarie „Societatea românească" aranjează în folosul şcolilor din suburbiul Fabric un concert împreunat cu bal, la care corul se prezintă iarăşi în formație mixtă, <25 de bărbaţi și 8 ((+++)) femei>. Concertul s-a ținut în consacrata sală a Redutei de la Principele de coroană Rudolf și a început cu piesa *Ziua triumfală,* <a cărei executare, conform relatărilor din „Luminătorul", „a câștigat din primul moment inimile oaspeţilor români și neromâni". După această introducere, coriștii au jucat piesa teatrală *Nunta ţărănească* „fără nici o critică" și „spre deplină îndestulire a spectatorilor". După piesă, s-a cântat *Saluta italiana*, „cu o preciziune și o corectitate peste toată așteptarea, astfel încât a pus în uimire pe mulţi ((+++))

străini care au auzit reuniuni de bărbaţi cu carte, artiști, cântăreţi și muzicanţi de profesiune!”. Ca încheiere, la dorinta generală, corul a intonat piesa *S-o vezi, mamă n-o mai uiţi*, răsplătită „cu aplauze fraguroase și îndelungate și ovaţiuni însufleţite, încât răsuna puternic colosala sală, eclatantă dovadă că producţiunile corului de la Chizătău au oferit publicului o seară neuitată, că l-au surprins, l-au încântat.”

După producția artistică a urmat balul tradițional, în pauza căruia la masa oficială s-au ţinut mai multe cuvântări. Coriştii, aşezaţi şi ei acolo, după fiecare cuvântare au intonat câte o cântare, dând astfel dovadă despre uimitoarea bogăție a repertoriului lor.

În anul 1887, corul este chemat la Caransebes să participe la o sărbătorire, iar la 30 septembrie 1888 cântă iarăşi la adunarea generală a „Societăţii pentru fond de teatru român”, care se ține la Lugoj. Cu această ocazie se aranjează o emulare de coruri, cu douăsprezece coruri participante. Evident, premiul întâi, un pocal de argint, este câștigat de corul din Chizătău, care acum prin simpla apariție pe scenă stârneşte o salvă de aplauze izbucnită din toate părțile, care se mai mări atunci când bravul dirijor Lucian Şepeţeanu se aşază în fruntea corului.

Cronicarul „Familiei” ne relatează despre eveniment în felul următor: „Corul începu *Hora dobrogeană*, compoziţie frumoasă şi grea ce numai coruri bine instruite pot interpreta. Abia cântară câteva tacte și un freamăt lin cutremură tot publicul, care crescu din ce în ce mai mult [P 14] și, când termină, vifor de aplauze izbucniră, ce nu mai sfârșeau. Aclamațiuni entuziaste şi unanime cereau piesa să se repete din nou. Supus la dorința generală, corul apăru din nou şi începu să cânte *Salata italiană*. Admirația publicului ajunse la culme ce nu se mai putea exprima. Aplauzele păreau tunet ce cutremura pământul, bărbaţii aclamau, femeile fluturau batistele şi în ochii multora scânteiau lacrimi de fericire.

În culmea entuziasmului, sub impresiunea unei inspirații de înaltă fericire, domnul Iosif Vulcan urcă tribuna şi, acoperit de aplauze frenetice, pronunţă cam următoarele: Suntem în momentul cel mai sublim al festivităţii noastre. Tot ce-mi pare rău este că nu putem să aducem aici pe aceia care combat capabilitatea de cultură a poporului român." („Familia", nr. 39 din 1888.)

În această scurtă alocuţie, tatal „Familiei", cum a fost numit în intimitate Iosif Vulcan, a făcut aluzie la ședința parlamentului latifundiarilor din Budapesta, în care s-a dezbătut cererea deputatului Iosif Hodoş[201] de a se înscrie în buget o subvenție de 200.000 florini pentru înființarea unui teatru pentru ardeleni şi bănățeni, alături de cea de câteva milioane înscrisă pentru subvenţionarea teatrului de stat oficial. Cererea a fost sprijinită şi de ceilalți deputaţi români, însă, fiind privită cu ostilitate de către majoritatea latifundiară, s-a respins.

„Luminătorul" din Timişoara (nr. 69, 1888) comentează astfel rezultatele concertului: „Toate corurile plugarilor la întrecerea din 30 septembrie s-au produs bine, au îndestulit numerosul public, dacă ar fi fost cu putinţă, fiecare ar fi meritat câte un premiu. Nenumărând corul din Chizătau între celelalte, ar fi greu a spune că cutare sau cutare cor e cu mult mai presus şi mai înainte decât celălalt. Lucru prea firesc, pentru că din cele douăsprezece coruri care au cântat, şapte au avut de învățători pe membri de-ai corului din Chizătău. Dacă punem în cumpănă de o parte traiul şi lucrarea grea, ostenitoare, precum şi feluritele necazuri, neajunsuri şi influențele la care sunt expuşi şi de care chiar suferă membrii corurilor, şi dacă de altă parte asemănăm priceperea, tragerea de inimă, râvna, zelul şi dragostea ce acei

[201] Iosif Hodoș (Hodoșiu) (1829 - 1880), istoric și om politic român, avocat, publicist, membru fondator al Academiei Române (1866). A studiat dreptul la Padova. A fost unul dintre fruntașii mișcării naționale a românilor transilvăneni.

coriști țărani dovedesc pentru acest fel de însoțiri, am fi nedrepți daca n-am recunoaşte că acele coruri au executat toate fără deosebire şi sunt vrednice nu numai de îmbărbătarea, ci şi de sprijinirea cea mai călduroasă a noastră, a tuturor.”

[P 15] În anul 1889 activitatea corului este extrem de bogată. La 15 august concertează la Ciacova, la 8 septembrie, Hramul bisericii din Chizătău, aranjează un festival acasă, iar la 29 si 30 septembrie se deplasează la Caransebeş, unde coriştii cântă *Serenada* şi *Salata italiana*, după care joacă piesa teatrală *Ruga de la Chizătău*, scrisă de curând de Iosif Vulcan. De față la producţiune, autorul a rămas încântat de jocul minunat al diletanților coriști.

În anul 1890 <iarăși SFTR-ul solicită corul, cu ocazia adunării sale generale, ţinută de data aceasta la Orșova. Apoi, în același an,> cântă la Izvin și întâmpină în gara Lugojului Corul metropolitan din Iaşi condus de Gavril Muzicescu, care vine în turneu prin Banat şi cu care își schimbă reciproc tablourile fotografice mărite.

Cea mai de seamă performanţă, după jubileul de douăzeci şi cinci de ani, corul o săvârşeşte în anul 1892, când este invitat să cânte la Sibiu cu ocazia festivităţilor aranjate de „Asociaţia pentru cultura poporului român din Transilvania”, odată cu adunarea sa generală ţinută acolo. Concertul a fost dat la 28 august seara, în spațioasa hală decorată feerie de la balul din seara precedentă a localului „Gesellschaftshaus”, clădire destinată anume manifestărilor sociale și culturale de amploare. Sala era ticsită, „nu aveai unde să arunci un ac”, nu numai în ea, dar nici în încăperile alăturate, care formau sala de mese.

În program au figurat: *Tătarul*, cor de Nosievici, *Zira badea* de Muzicescu; *Arcaşul lui Ștefan Doda* de Porumbescu: *Răsai, lună* de Muzicescu: *Baba şi moşneagul* de Muzicescu, *Junimea pariziană* de Adam şi *Hora dobrogeană* de Nichi Popovici,

deci şapte piese corale. După afirmaţiile cronicarului: „tunete de aplauze au urmat după fiecare piesă. Emoţiunea publicului era mare şi dorința de a repeta piesele era exprimată prin bisuri nesfârșite. Raze de bucurie se răsfrângeau din ochii tuturor ascultătorilor."

Era admirată iarăşi apariția costumului naţional al coriştilor, bărbați „în mintean şi cu şerpar", iar femeile – „cu cătrinţă", ținând în mână notele muzicale şi cântind de pe ele, „fără leac de sfială, cu tactul şi măsura reclamate de artă și în fața unui public ales şi cunoscător în arta muzicală."

<Faţă de acest aspect, cronicarul [P 16] face o comparaţie cu situaţia de acum 44 de ani, când iobagul român nu putea nici să-și cumpere o pălărie, fiind amendat și maltratat pentru simplul fapt că era iobag, arătând în concluzie că revoluţia de la 1848, deși burgheză, totuși a produs roade și pentru ţăranii asupriţi.>

Cronicarul mai relevă şi calitățile dirijorului Lucian Şepeţianu, observaţiile blânde pe care le face celor ce greșesc, munca gratuită depusă în instruirea corului, fapte care converg până în cele din urmă să-i facă pe țărani ascultători necondiționați. El ne descrie și figura lui având tipul caracteristic al bănățenilor și oltenilor, statura mijlocie, mai aproape de scundă, uscățiv, fața şi părul castaniu, barba de formă spaniolă, privire blândă, mişcare cumpătată.

<Era îmbrăcat în reverendă cu talie, brâu roșu și redingotă preoţească, iar drept decoraţie, {pe} care mă așteptam să o văd pe pieptul lui valoros, purta {în} mână bastonașul de tact al conducătorului de cor. Printre coriștii în număr de 34 de se vedeau băieţi, fete, neveste și majoritatea bărbaţi.

Tactul, măsura, tranziţiile de la forte la piano și vice-versa până la fortissimo, ritardando și pierdut cu desăvârșire, urcarea și descinderea de pe scenă, totul s-a executat în cea mai perfectă ordine, scrie cronicarul.>

Fiecare bucată a fost cerută pentru a doua și a treia oară, însă coriştii, în loc să repete piesa executată, au cântat de fiecare dată una nouă, conform obiceiului lor curtenitor. Doar *Deșteaptă-te, române!*[202] a fost cântat de două ori, la dorința publicului şi, de bună seamă, şi a coriştilor.

Concertul a fost completat cu piese orchestrale, în număr de şase, executate de Capela orăşenească din Sibiu, dirijată de P. Hermann. S-au cântat *Mărul lui Mihai Viteazul*, *Uvertura* din opera *Semiramis*[203], *Melodii româneşti*, un cadril aranjat de Hermann din motive populare, *Fantezie* din opera *Freischlitz*[204], *Inima mea pentru a ta*, vals românesc de Tanovici şi *Sunete române*, un potpuriu întocmit tot de Hermann. Această bucată din urmă, ca şi *Melodii româneşti*, a fost compusă anume pentru acest festival de autorul dirijor, sub a cărui conducere orchestra a cântat „admirabil". Observăm că în *Sunete române*, Hermann a împletit melodii poporale ca *Ana Lugojana, Ardeleana* și altele, fapt care i-a adus călduroase manifestări de simpatie și recunoştinţă din partea ascultătorilor.

[P 17] În ziua următoare coriştii din Chizătău dau concerte strălucite la Sălişte şi la Răşinari, unde sunt primiți cu cea mai mare însuflețire și manifestări de dragoste frățească, iar la întoarcerea spre casă, la invitația intelectualilor din localitate, se opresc la Blaj, apoi la inaugurarea noului internat şcolar, numit Vâncean, după cel ce l-a clădit, şi în fine seara dau un concert, la care au participat cu puncte de solo şi fraţii Mureşanu, care, având studii de canto superioare şi talent frumos, se bucurau de o excepțională reputație.

---

202 Ediţia princeps înlocuiește *Deșteaptă-te, române*! cu *Răsunetul.* Manuscrisul nu conţine nici un indiciu al modificării.

203 Este vorba despre *Semiramida*, operă în 2 acte de Gioachino Rossini, după un libret de Gaetano Rossi, bazat pe tragedia *Sémiramis* de Voltaire. Premiera operei a avut loc la Teatro La Fenice din Veneția, în ziua de 3 februarie 1823.

204 *Der Freischlitz*, operă în trei acte a compozitoruui german Carl Maria von Weber, pe un libret de Friedrich Kind.

Succesul concertului şi însufleţirea şi aici au fost de nedescris. Între ovaţii fără de sfârşit a trebuit corul să biseze fiecare cântare, ba piesa *Sus, opincă* a fost cerută şi cântată de trei ori. Publicul nici după reprezentaţie nu a voit să se despartă de corişti, ci, folosindu-se de faptul că aceştia au luat masa la restaurantul hotelului „Univers", unde s-a dat şi concertul, au rămas cu toţii pe loc, ascultând cântecele pe care coriştii le-au cântat între felurile de mâncare şi între cuvântări. Despărţirea s-a făcut târziu după miezul noptii, în gara Blajului, unde înflăcăraţii localnici au petrecut pe cântăreţi când aceştia au trebuit să se întoarcă spre meleagurile natale.

Cei trei ani următori încep să fie mai grei. Corul îşi continuă activitatea, însă nori negri se adună la orizont. Însufleţirea trezită în masele largi ale poporului stârneşte furia autorităţilor, care nu pot vedea cu ochi buni această activitate răscolitoare de mase. Încep interogări de tot felul, descinderi şi cereri de explicaţii, împreunate cu trambalări pe la diferite autorităţi a coriştilor şi a dirijorului, care culmină, în anul 1895, cu cea mai grozavă lovitură, căzută ca din cer: cu dizolvarea corului de către pretura locală, ca for poliţienesc superior. Se smulse, cu această ocazie, steagul, simbol al existenţei şi al activităţii libere pentru orice asociaţie culturală, şi se confiscă întreaga bibliotecă de lucrări muzicale şi literare a corului.

[P 18] <Samavolnicia aceasta adună în front comun toată suflarea românească de la opincă până la vlădică.>

Se fac intervenţii şi interesele corului sunt ((+++)) susţinute de apărători de talia lui Coriolan Brediceanu care, decenii de-a rândul, a fost sprijinitor şi cu prestanţă sa morală, şi cu fapta. În faţa acestui front coalizat şi hotărât să meargă până la ultima instanţă, guvernul de la Viena, care cu câteva luni mai înainte, în 1894, pronunţase condamnările de neuitat în procesul odios al Memorandumului, trebuia să bată în

retragere, cu toate abuzurile comise de jandarmi şi de organele administrative; revocă decizia de dizolvare şi, după luni de tergiversări, restituie şi cam a zecea parte din bibliotecă şi note muzicale, însă într-un hal care le făcea de nefolosit, celelalte nouă zecimi din cărţi şi note fiind distruse. Valori de nepreţuit s-au pierdut cu această manifestare de vandalism, tipărituri princeps unice şi manuscrise originale de la cei mai de seamă compozitori români.

Corul însă nu se opreşte din activitate. O bibliotecă de talia celei pierdute nu se mai putea reface, dar din copiile de la ţărani coriști se mai puteau reconstitui piese. El va continua deci, chiar cu aceste mijloace reduse. Aranjează mai multe concerte și se deplasează chiar și în alte localități. Cea mai de seamă reprezentaţie a dat-o la Bocşa Montană, după care ia parte la emularea celor douăzeci de coruri, aranjată la Lugoj în 1896, cu ocazia adunării generale a asociaţiei. Guvernul însă rămâne la pândă şi mai croieşte o lovitură când îi vine bine: interzice corului să participe la marele festival coral ținut la Bucureşti în Arenele romane în anul 1906. Cei mai inimoși coriști însă ştiu să eludeze opreliştea și se duc ca simpli spectatori particulari la acea serbare, unde corul lor avea de împlinit un rol de frunte, fiind programat cu piesele *Tatăl nostru* de C. Porumbescu și cu *Hora dobrogeană* de compozitorul şi cântărețul neasemuit Nichi Popovici, de origine din Caransebeş, mort, ca mai toți artiștii și creatorii bănăţeni, în floarea tinereţei.

[P 19] <În felul acesta ei totuși au participat la Marea Serbare care a reunit potenţialul artistic al românilor de pretutindeni, cu 12 ani înainte de înfăptuirea Unirii politice. La câţiva ani după aceea, izbucnește Primul Război Mondial, care va aduce izbăvirea. Dintr-o neînţeleasă ironie a sorţii, lui Lucian Şepeţianu nu i-a fost dat să se bucure de clipele sfinte ale eliberării de sub

jug străin, ideal pentru care el a luptat o viaţă întreagă, întrucât moare după grele suferinţe la 6 august 1915.>[205]

El este petrecut la groapă de corul lui Vidu din Lugoj și de o asistenţă numeroasă de intelectuali şi de iubitori ai cântării, adunaţi - câţi s-au putut aduna în acele timpuri de război - din toate părţile Banatului.

La conducerea corului urmează acum, <ca într-o dinastie>, al treilea Şepețianu, şi anume Sever, fiul lui Lucian., <preot ca și tatăl și bunicul său.> El continuă tradiţia lăsată de înaintaşii săi. Cu toate suferințele cauzate de sănătatea sa subredă, el nu-şi cruță nici o oboseală ca să ţină într-un mănunchi pe corişti, care acum însă nu mai sunt aceiaşi.

<Lipsiţi ((+++)) din timpul războiului de școala care atunci funcţiona numai cu numele și molipsiţi de boala politicianismului dezbinător de fraţi, ei nu mai văd rostul lucrurilor cu ochii celor bătrâni.>

Se înființează al doilea cor, „Junimea”, şi o fanfară, cu instruirea căreia Sever se oboseşte timp îndelungat. Evident, un sat de mărimea Chizătăului nu poate da oameni pentru trei societăți artistice și acest fapt este în dauna calității prestațiilor. Totuşi, două momente glorioase are Chizătăul și după războiul mondial, aci, în prezenţa delegaţiilor trimise de douăzeci şi opt de societăţi corale și muzicale: la 21 septembrie 1922 proclamă Vidu şi Velceanu înființată *Asociația corurilor şi fanfarelor din Banat*, corul de la Chizătău sfințindu-şi în aceeaşi zi şi steagul, iar la 1937 îşi serbează - într-un cadru care e departe de cel din 1882 - jubileul de optzeci de ani.

[205] Acest paragraf este modificat și redus, în ediţia princeps, la „După aceea, până la sfârșitul primului război mondial, corul, împiedicat de guvern, are o activitate mai redusă. Lucian Şepețianu moare, după grele suferințe, la 6 august 1915.” Manuscrisul nu include nici un indiciu al transformării.

Urmează al Doilea Război Mondial, care stânjenește[206], în cele din urmă, până la anihilare, orice activitate artistică la sate. Din letargie, corul din Chizătău se trezeşte[207] însă în clipele când începe acţiunea de înființare a noilor cămine culturale.

În perspectiva serbării centenaru-[P 20]lui[208], nepoţii și strănepoţii coriștilor biruitori de odinioară se adună din nou spre a recuceri gloria trecută. Şi reuşesc. În anul 1956, la concursurile regionale, ei se califică pentru competiția de la Bucureşti, de unde se întoarce cu lauri și cu conştiinţa datoriei împlinite până la capăt,[209] ((+++)) //pregătindu-se după aceea pentru grandioasa serbare a celor o sută de ani de viață ai corului, pregătiri despre care vom vorbi în paginile următoare. Însă nici după acest festival grandios al centenarului, corul colectiviştilor din Chizătău nu se aşterne pe laurii binemeritați, ca să se dea odihnei. An de an participă la manifestaţiile artistice locale cu rezultate mereu la înălțime, ca la concursul al VI-lea din vara anului 1961 să ajungă în finala competiției la Bucureşti, demn rival al puternicului cor sindical reșițean. Şi dacă la începuturi străduinţele şi succesele lui s-au mărginit la un plan regional bănățean, cu o singură escapadă, ce e drept, de triumf, până la Sibiu în anii democraţiei populare faima va cuprinde întreaga țară.

Este o perspectivă de culmi, de neîntrecut avânt, pe calea deschisă artei populare prin grija partidului.//

---

[206] Ediţia princeps înlocuiește termenul „stânjenește" cu „duce", fără ca manuscrisul să conţină vreun semn al corecturii.

[207] O altă modificare schimbă conţinutul manuscrisului. În ediţia din 1962 această frază se încheie cu „după 23 August, când datorită inițiativei partidului începe acţiunea de înființare a noilor cămine culturale."

[208] Deși manuscrisul nu conţine nici o corectură, începutul frazei apare modificat în ediţia princeps, pe aceeași linie de propagandă de partid: „Dându-și seama de însemnătatea acestei mişcări atotcuprinzătoare, nepoţii și strănepoţii...".

[209] Aici se sfârșește secţiunea în manuscris. Urmează două rânduri tăiate de autor cu mai multe linii, până au devenit indescifrabile.

[Dosar 31, R8/60.31, P 1] LA CHIZĂTĂU ŞI LA COŞTEIU-MARE TRECUT ŞI PREZENT //ÎN FEBRA PREGĂTIRILOR LA CHIZĂTĂU ŞI LA COŞTEIU-MARE//

Chizătău... O haltă, am crede fără însemnătate, pe linia ferată Timişoara - Lugoj, la vreo 15 km de orăşelul acesta din urmă, cel mai de seamă centru cultural şi artistic al bănăţenilor în jumătatea a doua a secolului trecut şi până la izbucnirea primului război mondial. În Mersul trenurilor, la accelerate nici nu se arată oprire aici, prin urmare vom porni cu un tren personal. Ne imaginăm o clădire tip, pitită modestă printre cîțiva copaci nu prea grozavi nici ei, sfrijiți de arşiţa soarelui şi plini de praf. Necunoscând rezonanța numelui, în goana de 30 de km nu am fi ispitiţi să-i acordăm vreo atenţie. Dar ea, fără să vrem, ne răsare în față: pe neaşteptate şi în plină câmpie, apar în jurul ei munţi cenuşii dintr-o piatră nudă, cu lucire de oțel, care dintr-odată îți materializează noţiunea durităţii. Alungi acum din gând orice umbră de indiferenţă. Pentru că munţii aceştia nu sunt munţi adevăraţi, îmbulziţi de spasmele geologice din magme solidificate a provocare, spre cer, ci sunt munţi creaţi de mâna omului. De o parte uriaşe mormane de „piatră brută" în moloane cât dovleacul turcesc, bune pentru fundații de şosele, lângă care, mai încolo, se înșiră dâlme tot atât de nesfârșite din „piatră spartă" , mărunțită de fălcile de oțel ale concasoarelor în bucățele cât pumnul unui copil, pentru acoperământul în

macadam al aceloraşi căi de comunicaţie. De cealaltă parte a ei, clădite în forme geometrice şi mai înalte decât casa, grămezi de calupuri, călăraşi şi pavele cubice, cu care se pavează străzile oraşelor şi marile autostrăzi naţionale. Şi după ele, iarăşi munţi de savură şi griş, cum se numeşte piatra zdrobită mărunt, cât aluna de pădure şi cât bobul de grâu, folosite în tot felul de construcţii.

În faţa lor, având coada proptită în aceste dâlme cenuşii şi botul împins până deasupra vagoanelor garate în dreptul lor, elevatoare cu benzi duduie şi ropotesc fără încetare, muşcând din rădăcina lor şi urcându-le pe platforma vagoanelor, pe a căror coastă etichete albe ne a-[P 2] ((+++)) rată toate direcţiile din ţară. Dar munţii de piatră nu se micşorează niciodată, căci cochete locomotive de linie îngustă, vopsite în verde înviorător aduc neîntrerupt convoaie de vagonete pline de material. Minuscule, însă fără ogoi, ele vin pe linia decovil lungă de vreo 10 km, de acolo de unde sunt adevăraţii munţi, de la cariera de bazalt din Şanoviţa, ameninţând halta Chizătăului cu o veşnică inundare. Uneori neobositele maşini de sus nici nu pot prididi atâta cerere şi piatra pleacă nezdrobită la ((+++)) vale. Atunci intră în funcţie concasoarele mobile din haltă. Un moment, fălcile nealimentate clempănesc mânioase spre cer - <viziune de coşmar, pe care Dante ar fi trebuit să o vadă înainte de a ((+++)) scrie al XXXIII-lea cânt din Infernul său> - apoi în gâtlejurile veşnic flămânde sunt aruncate moloane de acelea cât capul. Ele hârjăie, scrâşnesc şi ţipă între fălcile care le strâng în îmbucătura lor năprasnică, le auzim urletul din geamul vagonului. Însă nu este iertare; de cealaltă parte ele curg zdrobite pe banda transportorului, care le varsă, blând şuvoi de piatră cenuşie sfărâmată, în vagoane, împrăştiate încă în aceeaşi dimineaţă în roza vânturilor.

La spatele maşinilor, printre vagoane şi printre mormanele de piatră - oameni. Nu prea înalţi de statură, cu faţa pârlită de

soare și cu ochii lucitori, ei se învârtesc sprinteni printre lucrurile acelea, dându-le viață. Niciodată nu-i vezi abătuți și cântecul e mereu pe buzele lor. Chiar și când ploaia neașteptată de vară îi moaie până la piele, ei o primesc ca pe un dar al naturii, care le va da rod și mai îmbelșugat.

Te apropii pe șosea de Chizătău. Satul și pe aici te prinde. O curbă ascuțită și un pod metalic care urmează și pe care lunecăm odată cu linia îngustă a carierei ne silesc să încetinim. E ca un avertisment să nu trecem prin sat nepăsători, ci să ne oprim un moment. Coborâm și începem investigațiile.

În arșița de vară, prima impresie este că satul ar fi pustiu. Dar nu trec prea multe clipe ca să ne convingem că totul e numai părere, satul e acolo, cufundat în muncă neobosită. De prin grădini și [P 3] de mai încolo, de pe câmp, străbate duduitul estompat al tractoarelor, iar de la batoze până în curți, pe toate străzile satului, se văd urmele paielor cărate acasă, ca să poată începe dezmiriștitul timpuriu. E muncă aici, muncă asiduă din zori și până la înnoptare, ba și după aceea.

*

Încercăm să ne imaginăm oamenii aceia, care cu trei sferturi de veac mai înainte au răscolit o țară întreagă. Dar nu trebuie să ne frământăm prea mult. Ne-a lăsat o imagine a lor Ciprian Porumbescu în toamna lui 1882, așa cum i-a simțit și i-a cunoscut el:

„Chiseteul este un sat care după ordinea și curățenia ce domnește într-însul s-ar putea asemăna cu tot dreptul cu un oraș. Ulițele sunt largi, bine îngrijite, sădite cu arbori pe amândouă părțile. Și cum e satul, așa sunt și oamenii. Bărbații de obicei sunt de statură mijlocie, voioși, bine făcuți, curăței, mai toți cu ochi ageri și cu fizionomii plăcute. Ei își rad barba, poartă numai

mustăți răsucite. Iar femeile...femeile - nu știu cum să le asemăn mai bine ca să nu greșesc - sunt chiar ca niște zâne. Statura lor - maiestoasă, mersul cumpănit, și conturele feței - vrednice de penelul oricărui pictor.”

<Iar portul lor!... Pe cap poartă o ceapsă, împodobită de monede de aur și de argint și numită „tulbent” ; de dedesubtul acestuia un conciu negru sau roșu în formă de fes, iar la grumaji o mândră salbă care adeseori reprezintă capitaluri întregi. Trupul chisetencelor este învelit cu o iie cu mâneci largi, înfrumuseţată la piept și la gât cu flori șî cu dungi de fir de aur; cu o fustă albă ca zăpada și cu o cretinţă (cătrânţă) care îndărăt se termină cu ciucuri lungi, roșii și albi. Cretinţa este de obicei de lână chindisită cu fir, nu arareori vezi însă și cătrânţe de catifea sau de mătase. Mijlocul este încins cu un brâu lat, frumos împodobit.

[P 4] Dalbă ca o zână este romånca din Banat, durere însă că nu arareori caută a se folosi și de invenţiunile omenești. Mai la tot pasul ai prilej să te convingi că multe din tărancele despre care e vorba își dau obrazul cu alb și cu roș. Cu un cuvânt, sătencele din jurul Chiseteului se apropie de oraș și în această privinţă.”>

Iată așa au fost oamenii care s-au încumetat să se adune în primul cor de țărani în anul acela memorabil 1857, ca să-și cânte cântecele lor și să încânte și pe alții cu ele. Ciprian Porumbescu i-a descris trandafiriu, pentru că nu ((+++)) i-a văzut decât în zi de mare sărbătoare. Dar dacă ar fi stat mai mult în apropierea lor, ar fi observat că pe lângă dragostea pentru frumos, cea mai de seamă însușire a lor, au mai fost înzestrați și cu o sârguință neînfrântă, dublată de o voință puternică și de credința nestrămutată în victoria luptei lor împotriva exploatării și mizeriei. Pentru că fără de acestea portretul celor de la Chizătău este incomplet.

*

Stăm la încrucișarea drumurilor și privim. Ulițe într-adevăr largi, ulițe frumoase, tăiate geometric; mai că nu se aude strigătul vecinului de cealaltă parte. Pe ulița principală desigur că nu se aude. Și vraja întâmplărilor din acel trecut iarăși ne apucă. Se face o transpunere de planuri. Nu mai suntem în Chizătăul în care duduie tractoarele colectiviștilor și fălcile concasoarelor zdrobesc piatra pentru construcțiile uriașe ale timpurilor noi. Suntem în preziua jubileului de douăzeci și cinci de ani al corului, în ziua în care satul se pregătește de cea mai mare sărbătoare a lui. Satul cu o mie două sute de locuitori primește douăsprezece coruri cu peste trei sute de coriști și pe deasupra trei mii de oaspeți veniți la această sărbătoare. Ce tumult pe străzi, ce învolburare de voioșie sub soarele acela călduț și zâmbitor, de început de toamnă, sub cerul senin care nu a voit în nici un chip să întunece fastul serbării prin vreo încruntare mohorâtă și ce cortegiu de costume țărănești, atât de pompoase, în fireturi de aur, din câmpia bănățeană și de o splendidă armonie de culori în împestriturile costumelor din partea deluroasă! Ce încântare pentru ochiul unui spectator atent, [P 5] pe lângă această orgie de culori, să vadă expresiile de conștiință de sine, de agerime naturală, de neastâmpăr specific bănățean de pe fețele țăranilor și ale țărancelor, al căror suflet era plin de aceste sentimente și de mândrie! Și cum să nu fi fost, când serbarea în realitate era o victorie[210], <victoria celor de jos, a celor neluaţi în seamnă și oropsiţi, împotriva latifundiarilor străini şî oprimanţi – și aceasta nu pe calea armelor sau a politicei, ci prin manifestări spirituale de ordin superior, pe calea artei!>

[210] De aici, continuarea frazei este redusă și schimbată în ediția princeps, unde citim (în clișeele stilistice ale ideologiei vremii) „o victorie a luptei clasei muncitoare împotriva regimului burghezo-moșieresc." Modificarea nu apare în manuscris. Probabil că extirparea enunţurilor a fost cerută de cenzură, din cauza conţinutului lor cu potenţial subversiv.

De aceea relatările celor care au scris despre jubileu participând la el sunt atât de vii, atât de pline de vibrație călduroasă. Toată gama adjectivelor este epuizată și toate sunt relatate la superlativ. Ele ne evidențiază „puterea încântătoare” a coriștilor-gazde, dar și a celor sosiți ca musafiri, pe care au manifestat-o tot timpul față de întreg publicul. Au fost admirate „ordinea și punctualitatea exagerată în executarea programului, într-o adunare care numără participanții cu miile, într-un tumult ce-l provoacă atare adunarea”. Acest simț al ordinii a făcut ca serbarea să decurgă fără cea mai mică conturbare și „fără necesitatea și intervenirea poliției”, de neînlăturat îndeobște în vremile acelea, când era vorba de manifestările țărănești de atare natură și care pândea doar momentul potrivit. Atâta lume a sosit la Chizătău, încât încă din preseara zilei erau epuizate toate posibilitățile de cazare, deși gazdele, ca să facă loc musafirilor în case, „s-au culcat în tinde, pe jos, în șura de fân sau de paie și chiar în podul grajdurilor, pe tot felul de așternuturi improvizate”. Fericirea lor cea mai mare era să-și găzduiască oaspeții cât mai bine și să-i mulțumească pe deplin.

Totuși, în ziua următoare sosiră alți musafiri, parte cu trăsuri, din satele apropiate, parte cu trenul „din toate direcțiile”. Pe la ora [P 6] zece dimineața strada principală a satului, între școală și biserică, era înțesată de oaspeți. < Dar și sala școalei, biserica și curtea acesteia gemea de lume. Când treascurile – în limbaj bănăţean pivile – au semnalat începerea liturghiei, nu s-a mai putut pătrunde în biserică, în care corul din Lugoj cânta răspunsurile liturgice.>

În această învălmășală de lume, fără să vrem ne apare figura lui Lucian Șepețianu, sufletul corului. În febrila învolburare a festivității, îl vedeam dominând întâmplări și oameni cu cea mai deplină siguranță de sine. Avea în jurul lui șapte membri din comitetul corului, cu care se sfătuia și în a căror înțelepciune

și iscusință naturală putea să aibă toată încrederea, pentru că răspundeau încrederii sale cu cel mai sincer devotament. Dar problemele de ordin administrativ și de organizare, corespondența enormă, diferitele autorizații în legătură cu serbarea, pentru care a trebuit să pelerineze la zeci de autorități și să deschidă cu ploconeală sute de uși, oferind garanții morale pentru „deplină ordine și siguranță și pentru neatingerea nici măcar cu cea mai nevinovată aluzie la integritatea statului”, crimă capitală în ochii guvernanților burghezi și, în fine, nenumăratele probleme momentane, ivite chiar în ziua serbărilor, toate singur a trebuit să le rezolve.

Să cugetăm iarăși un moment. În satul lui sosesc atâția oaspeți, figuri conducătoare în viața culturală a românilor bănățeni și ardeleni, oameni al căror nume simboliza o cale bătătorită cu vrednicie în domenii atât de diferite; vin coruri pe care el trebuie să le primească la capătul satului cu steaguri și cu cântecele de bun sosit; în satul său micuț se învolburează atare îngrămădeala și o afluență pe care el trebuie să le stăpânească, să le țină în frâu și să le imprime acel aspect de urbanism, admirat de cronicarii evenimentului fără nici o rezervă. Unde mai punem neînchipuit de spinoasă problemă a cazării, spre mulțumirea deplină a celor mai puțin obișnuiți cu viața frustră de la sat, și chiar problema alimentării acestora, ca să nu mai vorbim despre grijile în le-[P 7]gătură cu însăși decurgerea serbării, care trebuie să se desfășoare cu precizie de cronometru!

<Şi toate au mers impecabil. Ca un titan se lupta părintele Şepeţianu cu aceste probleme și le învinge cu uimitoarea sa energie, pe rând. Şi dă dovadă în această frământare a sa de atâta discernământ practic și psihologic, de tact și de supleţe în faţa atâtor personalităţi, cu atât de diferite caractere și din atâtea pături sociale, încât și noi, care judecăm azi la rece întâmplările de atunci, trebuie să recunoaștem că acele aprecieri nu erau

numai complezente tirade gazetărești, manifestări convenţionale și efuziuni sentimentale izbucnite din înflăcărarea momentană, ci ele acopereau o prea evidentă realitate, fiind impuse de fapte concrete, de viaţă petrecută în muncă și în strădanii pentru mai binele poporului și, putem afirma fără nici o rezervă acum, din realizările nemaivăzute ale lui Şepeţianu și ale poporului său. Pentru că este clar că oricâte atenţie a acordat el iluștrilor săi oaspeţi din intelectualitatea bănăţeană și ardeleană, oricâtă grijă a avut el ca serbarea să decurgă bine, după regulile exterioare ale cerinţelor de moment, sufletul său tremura pentru reușita de pe celălalt plan, cel interior, cel nespus de nimeni, dar știut și ((+++)) urmărit de toţi, care forma miezul acelei manifestări. Era vorba doar de examenul cel mare al poporului său, despre care un g{h}iftuit oligarh din parlamentul ţării a spus că nu merită teatru pentru că nu înţelege manifestările de artă, examen după care nu putea să urmeze decât sau un fiasco lamentabil și definitiv, sau o învingere morală desăvârșită. Şi părintele Şepeţianu, cu poporul său, au reușit. Sufletul său mare, deși ascuns într-un trup firav și delicat, a infirmat calomnia grofului. A biruit pentru că în activitatea sa a avut ca suport nesecatul rezervor de energii al poporului. A avut cu el simţul artistic și conștiinţa de sine biciuite și dorinţa dârză de biruinţă și de revanșă a poporului. Iar aspiraţiile au fost comune. Nici nu se putea deci să nu biruie.>

*

Dar realitatea, viața ce începe să se desfășoare în jurul nostru, ne cheamă din visare. Soarele a coborât. Acuși se ascunde după coroana [P 8] verde și bogată a duzilor care țin umbră prin curți. Străzile, goale cu puțin timp mai înainte, se umplu de lumea care se strânge pe lângă case. Strigăte vesele se aud, flăcăi ageri

și bărbați mai cumpăniți se cheamă. În mâini, coli făcute sul. Intrigat, mă apropii de ei și ei îmi arată. Sunt notele muzicale pe care le repetă pentru festivalul centenarului. Sunt mândri și vorbesc foarte bucuroși despre el. Dar nu pot zăbovi, pentru că la Cămin mai sunt atâtea de pus la punct. Să poftesc la serbare, și atunci vor arăta ei ce pot. Totuși aflu că Ministerul Culturii a inițiat tipărirea unei monografii a corului în câteva zeci de mii de exemplare, pe care a scris-o Sever, cel din urmă dirijor din familia Șepețianu. E nespus de frumos acest gest.

Și cum stau aci în înserare singur, că tineretul s-a închis în sala de repetiții, un gând năstrușnic se furișează deodată în visurile mele. Aci, la Chizătău, am văzut tot ce poate fi văzut. Și festivitățile, la 27 și 28 septembrie, vor arăta restul. Ce ar fi dacă aș trece hotarul comunei și m-aș opri la Coșteiu-Mare, al cărui cor la 1882 a câștigat premiul întâi la vestita emulare? Și gândul atâta mi s-a sfredelit și mi s-a învârtit prin creieri, până când s-a transformat în hotărâre. Aceasta cu atât mai mult, cu cât în Chizătău, după cum aflu cu regret, nu mai trăiește nici un martor ocular al evenimentelor din anul jubiliar.

A doua zi, de dimineață, am pornit la drum. Și am avut noroc. Norocul de a vorbi nu numai cu un martor ocular, ci chiar cu un participant activ la acele festivități[211], în calitate de cântăreț în corul câștigător al coșteienilor.

Îl cheamă Dimitrie Paulescu, zis și Boactărul, de la bunicul său, fost paznic la comună, funcție căreia în limbaj bănățean i se zice boctărie. Figură înaltă, puțin adusă de umeri - ce să-i faci, poartă în cârcă optzeci și cinci de ani, dar cu privire și atitudine hotărâtă și cu minte clară. Poartă pălărie neagră, cu borurile ridicate în sus, vestă albă cu șuitașuri înflorate pe margini și obiele vișinii. Încolo, rufărie scrobită și albă ca neaua.

[211] Prima variantă în manuscris: „Norocul de a vorbi cu un martor ocular, participant activ..." Corectură olografă, cu stiloul.

(Însoțitori mai tineri, care m-au dus până la el, mi-au șușotit nu fără invidie de vreo șaptezeci și trei [P 9] de dragoste, pe care le-ar fi avut bătrânul fălos în tinerețe.) La început m-a privit cu ochi scrutători. Dar când i-am spus cam ce aș dori să aflu de la el, i s-a deschis fața:

- Am fost oameni săraci, că de aceea s-a pus boactăr la comună moșul meu. Dar am muncit de ne-am spetit - și el, și tata, și eu - ca să avem din ce trăi. <Am agonisit vreo opt lanţe de pământ, avem din ce trăi, dacă muncim.>[212]

Am văzut în brazdele feței sale și în cutele frunții munca fără de ogoi. Iar fălcile strânse și sprâncenele încruntate mi-au vorbit despre hotărârea cu care și-a irosit puterile ca să se adune de pe drumuri, cum spunea el. Sări dintr-odată, după această introducere, la subiect:

- Am umblat la școală la dascălul Birou, om învățat, dar cam aspru. El a scornit corul la noi, Dumnezeu să-l odinească. A fost un om bun, dar noi, știi cum sunt copiii, năstașnici. Odată m-a bătut pentru nu mai știu ce năzdrăvănii. Dar când am tăiat porcul, m-a trimis mama cu un dărab de clisă la popa la care ședea în cortel și nu m-a mai bătut.

Mi-au venit în minte poveștile auzite în copilărie despre petrecerea lui prin Coștei. A isprăvit Preparandia, cum se chema atunci Școala normală, în primăvara anului 1878. În toamna aceluiași an a fost trimiși ca învățător suplinitor la Coșteiu-Mare. „A fost un an greu cel dintâi, spunea el, mai cu seamă prima iarnă a fost crâncenă. Dormeam pe banca de lemn, cu un vraf de cărți sub cap și mă acopeream cu pardesiul ponosit din timpul studenției, în sala nu totdeauna încălzită. Plata era 10 florinți pe lună, nici să mori, nici să trăiești. Am pătimit mult

[212] Nu avea cum să treacă de cenzură mărturia bătrânului evocat de autor, când propaganda comunistă răspândea o altă imagine a ţăranului român de dinainte de colectivizare.

frig iarna aceea, dar eram tânăr și a trecut și aceasta. Mai târziu m-a luat popa în cvartir, că avea o nepoată de măritat. Dar toți învățătorii au trăit așa în primul an. Abia după definitivare, când a avut 165 de florinți, un cortel dărăpănat și 3 stânjeni de lemne, din care trebuia să încălzesc și sala de învățământ, am putut să-mi adun un pat, o masă și un scaun ((+++)) ca să fiu stăpân în cămăruța mea și să pot lucra."

Dimitrie Paulescu reluă firul vorbei:

[P 10] - Până atunci nu a fost cor în Coștei. Eu am cântat la sopran. La Ion Gigiu este o fotografie a corului de atunci, sunt și eu pe ea. <La început, corul a fost din toată comuna. După vreo 8 sau 10 ani s-au despărţit oamenii după biserici.

Așa îmi povestea și Iuliu Birou.> Din Foaia scolastică a lui Negruțiu din Blaj am aflat despre înființarea corului din Coștei. Frigul îndurat în iarna aceea însă nu l-a stânjenit pe tânărul învățător să instruiască corul și să aranjeze chiar concerte. Înainte de a muri mi-a lăsat două invitări-program din timpurile acelea, una e pentru concertul dat de „Chorulu vocalu alu plugarilor din Coșteiu" la data de 7/19 ianuarie 1879 în sala „ospătăriei mari" din Coșteiului-Mare, a doua la 1 iunie a aceluiași an, aranjat în promenada adică parcul aceluiași colț de sat, după masă la ora 6; într-un fel de serbare campestră. Sunt, cred, cele mai vechi invitări-program păstrate de la vreun cor de plugari din țară. O sumară privire asupra programelor care cuprind cântece ca *Paza Dunării, Marșul armatei române în anul 1877, Hora de la Plevna, Hora dorobanților de la Grivița și Oda ostașilor români* și declamări ca *Peneș Curcanul* ne convinge că ambele producțiuni au fost încă sub zodia războiului de neatârnare, care alimenta atunci până la paroxism dorința de eliberare a celor de sub sceptrul habsburgic.

<Iuliu Birou a petrecut în Coșteiul Mare până la 14 martie 1882, anul jubileului din Chizătău, când este ales în comuna

Ticvaniu Mare, din Căraș, de unde era originar, tocmai cu scopul să înfiinţeze și acolo un cor. La 5 martie, după cum aflăm din inscripţia de pe dosul fotografiei, ca să-și ia rămas bun de la cor, se duce la Lugoj și se fotografiază împreună cu coriștii de care trebuie să se despartă. (În acea fotogafie, Iuliu Birou este în rândul ultim de sus, al patrulea din stânga, în haine negre și cu note muzicale în mână, iar Dimitrie Paulescu în rândul prim, al cincilea dintre copii.)

Despre jubileul de la Chizătău bătrânul Paulescu ne povestește:

- Am fost la Chizătău. Am fost acolo mai multe coruri, ne-a dirijat Crețu al lui Gruia, țăran din sat de la noi. Eu eram copilandru de școală. *Am fost cei mai învățați,* ne-au dat alvăluc acasă. Alvălucul l-am [P 11] băut la Ciarda, cum îi ziceau birtului mare al poștalionului. Îl ținea o ciardașoaie, cu numele Lena...

La urmă Paulescu ne-a dus după colț și ne-a arătat o casă veche:

- Vedeți, aici e școala. Aici am învățat eu buchile cele noi și tot aici am învățat să cântăm în cor. După ce a plecat el, nici nu m-am mai ținut de școală. Acum școala este acoperită cu țiglă. Atunci însă era cu trestie și cu stuf...

Cu explicabilă emoție am fotografiat și școala aceea, între pereții căreia s-a aprins un modest opaiț, pentru luminarea poporului ținut atâta vreme în întunericul opresiunii străine[213].

//Ne despărțim cu promisiunea de a ne revedea la serbarea centenarului, care de aci înainte copleșește întreg universul, întreaga activitate a oamenilor din localitate și din mari depărtări.//

[213] Termenul „străine” este înlocuit, în ediţia din 1962, de „moșierești”. Manuscrisul nu conţine nici o corectură în acest sens. Istoria Banatului era privită (la presiunea editorului, probabil) prin grila ideologiei de clasă.

//CENTENARUL DE LA CHIZĂTĂU
Acest capitol l-a scris Partidul la 28 septembrie 1957, când a dat prilej pentru sărbătorirea centenarului, ca un omagiu adus manifestărilor de artă ale poporului

În halta Chizătăului trenul nu stă decât un minut. Dar încă înainte de a se opri, nerăbdătoare îmbulzeală de pe culoarul vagonului ne invită să luăm contact cu solul poate mai repede decât am fi dorit. Într-o clipită, forfoteală de nedescris ne înconjură, de pe scări sar, fără de sfârșit, bărbați, femei, oameni gravi cu părul nins și puștani zburdalnici, având obrajii umflați de dulciuri, par buni în cămăși albe ca neaua și scobite scoarță, amestecați cu nădrăgari cu serviete în mâini. Unii dintre aceștia poartă cravate, dar cei mai mulți au gâtul liber, primind bucuroși, cu capul descoperit, revărsarea din plin a soarelui care zâmbește de pe cerul atât de senin. În foarte scurtă vreme ne dăm seama că impresia de însingurare a haltei, pe care am observat-o din geamul vagonului, a fost falsă: de pe drumeaguri și dintre porumbiștile cât omul, arătând de pe acum belșugul aurului copt, apar căruțe trimise în întâmpinarea oaspeților, care le atacă în chiote de veselie. Caii, splendide exemplare cu șolduri rotunde, trădând grija stăpânului, își încordă gâturile în arcuire plină de forță, pe care cociașii abia o pot stăpâni. În fine, trenul pleacă și descoperă șoseaua de dincolo de linie spre Chizătău. Atunci, spre bucuria copiilor, căruțele pornesc în cavalcadă nestăvilită.

- E serbarea Centenarului și scena se repetă de două zile, ne povestește impiegatul haltei. Apoi adaugă: Douăzeci de mii de oameni s-au adunat aci. E împodobită această haltă cu drapele și ghirlande, de nu i se mai vede fața, ca și drumul spre sat, pe marginea căruia, de ambele părți, stâlpii de telefon și copacii în loc de săgeți indicatoare poartă aceleași drapele încrucișate.

Nu se poate rătăci nimeni pe aici și grupul nostru, refuzând căruța, o ia voinicește pe picioare până la marginea satului, care se zărește dincolo de porumbiște, la vreo cinci sute de metri depărtare. Aici - altă podobie. Peste lățimea străzii, sârme de oțel trase de la un copac la altul purtând iarăși ghirlande, StEGulețe și lampioane multicolore, pe sub care lumea trece ca pe sub repetate arcuri de triumf. Deși e plină zi, lampioanele și becurile electrice sunt aprinse pretutindeni, simbol și răspuns la dorința exprimată de către acel celebru ansamblu de masă, compus din douăsprezece coruri, repetată de atâtea ori la celălalt jubileu, cel de douăzeci și cinci de ani, din 1882, în cântarea *Răsunetul*, care de atunci s-a împlinit. Și străzile sunt încărcate toate – de decor și feerie, lumea în haine de sărbătoare forfotește printre ele. Grupuri de localnici ne întâmpină cu veselie, ne „iau în primire” și ne călăuzesc spre viitoarele noastre conacuri de două zile, ca să ștergem praful drumului de pe noi.

Apoi, evident, mergem la cămin. E o clădire impozantă acest cămin nou, urcăm spre portalul său pe treptele largi. Un hol central ne primește, din care dau mai multe uși. În dreapta - biblioteca și sala de lectura, în stânga - muzeul, iar în față - intrarea spațioasă în sala de spectacole. Undeva, deasupra ei, ni se arată cabina de proiecție.

Intrăm în muzeu. Relicvele unei vieți de un secol sunt adunate aci, cu pioasă grijă, în mese cu fața de sticlă, în vitrine, în tablouri, singulare sau în panouri colective pe pereți. Tablourile corului din 1866, 1878, 1892, 1907 și 1937, ani cu evenimente

remarcabile pentru cor. Panouri cu dirijorii intelectuali și țărani și soliștii corului de la început până la serbarea centenarului. În vitrine, reviste îngălbenite de vreme, în care s-a scris despre cor, note muzicale din primele timpuri și trofee. Vedem gazeta *Răvașul* din Cluj, cu o splendidă reproducere fotografică a corului, apoi *Luminătorul* din Timișoara, *Tribuna* din Sibiu, Biserica și școala din Arad, *Viitorul* din Budapesta și multe altele.

Printre ele iată și un pocal de argint. Cu trei zile înainte de jubileul său de douăzeci și cinci ani, corul din Chizătău l-a câștigat cu premiul IV la concursul ținut la jubileul orașului Timișoara.

Alături, în colț, între două vitrine, emoția ne oprește pașii și ne izbește inima în plin. Aci e desfășurat, pe perete deocamdată, steagul cel vechi al corului. E rupt pe alocuri și cu eșarfele de mătase, atârnate de el la diferite ocazii, smulse. Îi știm povestea. În timpul prigoanei, când și corul a fost dizolvat de către autoritățile burgheze, el a fost luat de jandarmi din biserica satului, unde se păstra, corul fiind declarat cor bisericesc tocmai pentru a evita astfel de incidente. Ceea ce abia acum aflăm este că el a ajuns, nu se știe cum, la muzeul Bruckenthal din Sibiu. A stat mult timp ascuns acolo. Dar coriștii țărani din Chizătău l-au dibuit și în dimineața serbării centenarului el a fost readus la locul său de obârșie, unde se cuvine să stea.

Oamenii îl privesc, cuvântul li se taie brusc în gât, ochii multora sunt umezi. Și nu e decât o fâșie de mătase galbenă, decolorată ușor de vreme și spintecată în câteva locuri ca de baionetă, pe mijlocul căruia o mână nu prea dibace a pictat un câmp albastru, oval, înconjurat cu bandă de aur. În centrul câmpului, o liră de aur îmbrățișată de două ramuri de finic, sub care aceeași mână, tremurătoare parcă și de om bătrân, a scris cu litere cursive:

1857
Corulu vocalu alu plugariloru din Chiseteu

Atât. Și totuși, cum am spus, în fața lui pașii încetinesc a sfială, vocile, pline de gălăgia curiozității până aci, răgușesc subit și - de ce să nu o mărturisim? – batistele frământate în mâini nervoase, încearcă, degeaba, să țină ascunde acele flori ale duioșiei care, deși mute, vorbesc atât de mult - lacrimile.

Apoi iarăși o vitrină cu note și ziare și din nou un pocal de argint. În a treia vitrină, alte trofee, o cunună de stejar, tăiată din argint, de la jubileul de optzeci de ani, și o cupă câștigată mai recent, la un festival aranjat la Recaș.

De cealaltă parte, în trei dulapuri mari, cu fețele în sticlă, costume țărănești din localitate. Splendide costume purtate de coriști din primii ani ai corului, din 1857, aranjate artistic de către personalul Muzeului raional din Lugoj. Vedem aci pieptare, cioareci și șube albe, cu suitașuri negre, simple, atât de expresive tocmai prin simplitatea lor; apoi costumele celor din 1866, când corul s-a fotografiat la Timișoara după un concert aranjat de Societatea românească de acolo, unde, după cum ne relatează reporterul de atunci, bravii coriști-plugari au câștigat, prima oară în oraș străin, „ropote de aplauze ce nu mai voiau să se sfârșească”. Vedeam acolo și splendide costume, împestrite cu atâta măiestrie de iscusitele degete ale coristelor de mai târziu, când corul a devenit mixt, cătrințe și oprege și bluze scoase de pe fundul lăzii bunicelor, precum și conciuri și cepse, acele minunate podoabe de cap străvechi, cu ornamente de flori lucrate în ele sau aplicate, ale căror prelungiri până peste umeri, tot din fir, dar lucrate „în zile”, îți dau impresia unor coifuri de cavaleri medievali care pornesc în lupte glorioase, precum au și pornit aceste mândreți ale solului bănățean, pe care Ciprian Porumbescu în 1882, când a fost la Chizătău, nu le-a putut asemăna cu altceva decât cu zânele.

Pe pereții din față, iarăși diplome, ale corului și ale coriștilor. Acestea sunt din cele mai recente timpuri de după eliberare, când corul a reînviat și a pornit din nou spre activitate plină de spor. Concursuri raionale câștigate la Lugoj, regionale la Timișoara. De unde a adus o calificare pe locul I și un premiu al doilea, apoi o diplomă de la concursul pe țară ținut la București, unde obține mențiune.

Dar începerea festivității ne zorește și intrăm în sala de spectacole. Sală mare, înaltă, cu ferestre largi și o scenă spațioasă. Fără să vrem, gândul ne fuge la primul jubileu, la cel de douăzeci și cinci de ani. Serbarea atunci s-a ținut pe o scenă improvizată, în curtea unui birt, pe care avu loc seara și reprezentația teatrală dată de coriștii transformați în diletanți artiști.

Lumini de seu și de petrol, înghesuială de nedescris, lipsă de confort. Aproape totul improvizat, afară de nemărginita însuflețire a coriștilor și a spectatorilor, care totuși au ținut să treacă peste orice lipsuri, ca lupta împotriva exploatării să fie victorioasă. Acum lumină electrică revărsată din trei candelabre, aer, scenă înzestrată cu cele trebuincioase și în sală - scaune noi pentru trei sute douăzeci de spectatori. Radio și aparate de proiecție pentru filme. Conferințe bine frecventate se țin aci neîntrerupt. Alături - biblioteca. Țăranii, știm bine, de dimineață până seara târziu sunt afară la câmp. Totuși, în vara aceasta o sută optzeci de cititori au citit patru sute treizeci și patru de cărți. Și mai e ceva. Tovarășul Cărăbaș, directorul Căminului cultural, ne comunică îmbucurătoarea știre că elevii de școală urmează aci cursuri de inițiere în cântare și în muzică instrumentală; din ei se vor recruta elementele formațiilor artistice viitoare. Iată strădaniile lui Lucian Șepețianu reluate și amplificate în zilele noastre.

Festivalul inițiat de partid a fost organizat de Comitetul executiv al regiunii Banat. La masa prezidiului iau parte

reprezentanții tuturor autorităților și instituțiilor locale și delegații sosiți din toate părțile țării, în frunte cu tovarășul Constantin Prisnea. Mai vedem acolo pe compozitorul Sabin Drăgoi, directorul Institutului de folclor, și alții, veniți din București, Cluj, Iași, la un loc cu membrii veterani ai corului sărbătorit.

Am luat parte la multe ședințe festive și am ascultat multe urări de bine. Însă căldură ca în vorbirile rostite aci, în puține locuri am simțit emoția pe care am simțit-o când tovarășul Cărăbaș, directorul Căminului cultural, a rostit în cuvinte simple, dar mult grăitoare, *Darea de seamă despre activitatea de o sută de ani a corului din Chizătău.* Lucrările ne erau cunoscute. Totuși, spuse așa, cu voce calmă, sobru și măsurat, parcă ar fi fost vorbe de întâmplări de toată ziua și de la sine înțelese, fără urmă de patetism ieftin, ele ne-au impresionat. Ne-au impresionat adânc, pentru că am simțit acolo condensată truda întreagă a generațiilor, lupta lor spre mai bine și voința puternică de a nu se lăsa mai preios, care în cele din urmă sub conducerea partidului a dus la biruința zilei de atunci.

Dar și celelalte cuvântări ne-au purtat dintr-o emoție în alta: citirea decretelor de decorare: corul cu Ordinul Muncii cl. a II-a, dirijorul Şepeţianu — cu același ordin. cl. a III-a, opt soliști cu Medalia Muncii și vreo treizeci cu insigna de evidențiat în munca culturală de masă; cuvântarea tovarășului Constantin Prisnea, plină de avânt și căldură, prin care aduce salutul ministerului și al celor douăzeci de mii de formații culturale din țară; a tovarășului Sabin Drăgoi și a delegaților veniți din toate regiunile, dar peste toate mesajul vibrant al doctorului Petre Groza, care spunea:

„Primăvara vieții mele, pe care am trăit-o în mijlocul bănățenilor, în Coșteiu-Mare, din vecinătatea voastră nemijlocită, este plină de amintirile care mă leagă de satul și

țăranii de odinioară din aceste comune, ale căror haine pitorești le îmbrăcam cu mândrie și eu adeseori, încadrându-mă în echipele țărănești. Port în sufletul meu amintirea zilelor de sărbătoare pe care le petreceam la Chizătău împreună cu tatăl meu, printre sătenii de atunci și în familia Șepețianu. Harnica, vânjoasa plugărime bănățeană nu numai că a păstrat în decursul veacurilor cu dârzenie patrimoniul cultural al poporului român, dar l-a îmbogățit necontenit cu darurile sufletului său, înnobilând cu fermecătoarele lui doine munca și lupta grea, chiar și in vremurile de restriște și cotropiri străine.”

Și cum se perindă oratorii, așa curg darurile. Tovarășul Constantin Prisnea începe seria umplând masa prezidiului cu darurile ministerului, o plachetă comemorativă, un aparat de radio mare, instrumente muzicale — trei viori, cinci balalaici și o mandolină — apoi albume, unul mare legat în piele, pentru *Cartea de aur a corului*; Sfatul popular al raionului Timișoara un pick-up, *Suita română* de Enescu pe discuri și numeroase opuri muzicale și literare pentru bibliotecă; delegatul regiunii Oltenia — o splendidă păpușă oltenească în costum țărănesc, confecționată în atelierele Teatrului de păpuși din Craiova, trei fluiere, două albume cu fotografii din viața culturală a orașului și o machetă cu decorurile actului III din piesa *Vlaicu-vodă*; regiunea Banat oferă un drapel comemorativ din mătase roșie și multe, multe altele, pe care nu le mai putem înșira aci.

După partea așa-zicând oficioasă urmează concertul corului din Chizătău, care cântă cântece din repertoriul său mai vechi și mai nou, compoziții de Kárrász, Nichi Popovici, Vidu, Drăgoi, Barbu, Ursu, Chirescu și Socor. Aplauze furtunoase răsplătesc poezia ocazională *Stejarul*, scrisă de Gabriel Manolescu, secretarul literar al Teatrului de Stat din Timișoara, originar din Chizătău, care e închinată vieții de o sută de ani a corului, apoi brigada de agitație a Căminului cultural, cu o scenetă scrisă

pentru acest festival, precum și *Suita de dansuri bănățene*, executată de echipa de dansatori a căminului. Și cântecele bănățene sună frumos din gurile coriștilor de la Chizătău, mai ales din ale soliștilor, dintre care se remarcă în mod cu totul deosebit vocea de tenor caldă și fermecătoare a tânărului țăran Constantin Cădariu. Și seara se sfârșește cu masa de înfrățire luată în comun de invitați și de coriștii sărbătoriți.

*

A doua zi, duminică, urmează festivalul corurilor întrunite aci pentru sărbătorirea fratelui lor mai mare. De peste Mureș, de unde a venit corul C.F.R. Arad, până jos la Dunărea bătrână, care a trimis fanfara din Orșova și echipa de dansuri de la Moldova-Veche, s-au adunat peste patruzeci de formații. Evident, toate s-au pregătit din timp, deci toate s-au prezentat bine. Surpriză plăcută au produs și formațiile orășelelor mai mici, Oravița, Făgetul și Caransebeșul - de unde a venit și orchestra Lazăr Cernescu, care a excelat prin execuția precisă a unor piese extrem de grele. Dintre corurile sătești s-au impus mai mult cele din Sintești, Racovița și Ictar. Trebuie să amintim în mod deosebit Urarea coriștilor din Mârcina către corul jubilant, creația ocazională a binecunoscutului compozitor țăran Vidu Guga, dirijor și înființător de coruri și fanfare și instructor de dirijori, care la vârsta de șaptezeci și patru de ani nu a pregetat să vină în fruntea coriștilor săi din Valea Cărașului și să dirijeze la serbarea cea mare a vechilor săi prieteni. Din înălțimea scenei, figura sa înaltă și nicidecât încovoiată sub povara anilor, dar cu grijile nopților petrecute în insomnia creației gravate în liniile feței, se profila măreață pe azurul cerului, simbol al energiei creatoare primit de la apariție cu ovații însuflețite.

Între cântări, divertisment cât se poate de plăcut au oferit echipele de dansuri populare nu numai prin producțiile lor

minunate, ci și prin costumele locale, de un pitoresc nespus. Am admirat echipa de copii de zece-doisprezece ani de la Obreja, flăcăii de la Darova și „bătrânii" din comuna Albina. Mai cu seamă copiii de la Obreja au însuflețit publicul. Cu o vigoare neașteptată izbeau în ritmul atât de complex al poșovăicilor podeaua și învârteau fetele, care de multe ori trebuia să se aplece ca să le poate trece pe sub mână. Posedând un simț nemaivăzut al tactului și al ritmului, într-o ținută lipsită de cea mai mică urmă de teamă și cu un curaj de voinic, evoluau perechile, care se înmănuncheau în buchet sau se lărgeau în ghirlande și cunune, după cum cerea tipicul jocului, crescând în prestanță și siguranță de sine odată cu ropotele de aplauze ale publicului. Au continuat aceste aplauze mult timp și după coborârea micuților de pe scenă, subliniindu-se în felul acesta și meritul instructorului lor, țăranul Petru Pilu.

Cei de la Darova au prezentat un dans „cătănesc", executat cu o precizie și suplețe de necrezut: optsprezece dansatori băteau tactul cu ritm complicat, din palme și pe carâmbul cizmelor încrucișate, ca unul singur, uimind spectatorii prin sincronismul și uniformitatea mișcărilor. Noutatea zilei au adus-o totuși cei din comuna Albina, cu învârtita lor, dansată cu o vigoare ce-ți tăia respirația. Ca vijelia se prăvăleau acești moți, printre care se vedeau mulți bărbați cu plete cărunte și femei cu fața brăzdată, dar drepți toți ca brazii dintre care au coborât la câmpie. Neîntrecută era dibăcia cu care dansatoarele se întorceau din goana nebună spre dreapta pe piciorul celălalt, marcând în același timp și bătăile ritmice de contratact. Și precizia cu care toate perechile executau aceleași mișcări, în aceleași fracțiuni de clipită! Au fost neîntrecuți acești copii ai munților și din belșug răsplătiți cu singura monedă posibilă, cu aplauzele prelungite.

Neuitată impresie a produs și echipa de dansuri a Căminului cultural C.F.R. din Timișoara, cu sceneta *Întâmplare la râu*. Nici nu a fost un dans în înțelesul obișnuit al cuvântului ceea ce ne-au arătat ei, ci, mai cu seamă in partea primă a producției, o adevărată pantomimă. Nu ne venea să credem că avem de-a face cu oameni simpli din câmpul muncii; trăiam în impresia că asistăm la o reprezentație de balet dată de dansatori artiști, atât de bine a fost instruită din punct de vedere coregrafic echipa.

Și dacă celelalte echipe au evoluat pe muzică însoțitoare compusă aproape în întregime din brâuri, de doiuri, poșovăici, măzărici, pe picior și alte dansuri cu ritm vioi, aci s-au folosit în cea mai mare parte străvechile și minunatele hore cărășene, cântate odinioară de frații Bârcă, de Alexa Loria, de Sitaru și alți muzicanți vestiți, ceea ce adaugă încă o ramură de laur la meritele echipei ceferiste, care nu a lăsat în uitare, ci a reactualizat aceste comori ale artei populare.

Dar și minoritățile naționale și-au trimis echipele de dans la festivalul de la Chizătău. Au încântat pe spectatori echipa germană de la Bethausen cu suita de menuete și valsuri, cea bulgară de la Vinga, care ne-a prezentat dansul popular *Recenița,* și cea sârbească de la Moldova-Veche, de la care am văzut o îndrăcită complicație de Colo.

Iată, astfel, prin dansurile populare serbările noi de la Chizătău au reușit să îmbogățească esențial conținutul folcloric al emulărilor de odinioară, care se mărgineau doar la cântat. Serbarea s-a terminat seara târziu, în veselia și înfrățirea generală. Din cele petrecute și văzute a răzbit clar o concluzie. Concluzia că formațiile noastre populare sunt hotărâte să meargă înainte pe calea progresului, pe calea culturii, cu râvnă nestrămutată, pentru că acum toate posibilitățile sunt date.//

[M.M. 292] O SURPRIZĂ PE MUNTELE DE MARMURĂ

În stația Văsiovei, prietenul Trifon, pe care nu-l văzusem de un timp mai îndelungat, îmi povestește :

- Inginerii aceia neastâmpărați de la Distileria de lemne din Reșița, care mereu-mereu iscodesc după procedee noi, m-au trimis să le caut o piatră de calcar bună, pentru că cea folosită până acum nu mai merge cum ar vrea ei.

- Păi dacă ei distilează lemne, la ce le trebuie piatră? îl întrerupse, în mijlocul vorbei, întrebarea mea nerăbdătoare. Fac ceva construcții noi?

- Nu. Piatra de calcar este folosită în procesul tehnologic la fabricarea acetonei, unde ea îndeplinește funcția de catalizator, debită Trifon ca la o lecție de chimie, spre marea mea uimire.

- Și de ce ai venit până aici? Nu aveți destulă piatră de calcar pe Valea Domanului?

- Ba avem. Dar aceea conține urme de fier și din această cauză este improprie pentru scopurile noastre. În schimb, o mistuie foarte bine furnalele înalte, pentru care este cât se poate de agreabilă. Noi până acum am folosit piatra de la Colțan[214], dar, odată cu această formidabilă campanie de construcții și de amplificări de uzine, cuptoarele de var de acolo înghit orice fărâmă de calcar. De altă parte, ceea ce vrem noi să facem de aci înainte pretinde un calcar și mai bun.

---

[214] Colțan (în maghiară *Kolczän*) a fost un cătun (acum dispărut) din județul Caraș-Severin, situat pe drumul dintre Bocșa și Câlnic, pe malul râului Bârzava. Era administrat de comuna Câlnic.

Am trecut de câteva ori pe lingă cuptoarele de la Colțan. Odinioară, zăceau într-o somnolență vecină cu moartea, te îndemna și pe tine, călător pe acele meleaguri, să caști până la descleștarea fălcilor, cu tot pitorescul văii Bârzavei. Abia vedeai câte un muncitor prăfuit și indiferent mișcându-se plictisit în jurul lor. [M.M. 293] De câțiva ani încoace, pe lângă cuptoare, căsuțe muncitorești noi și-au deschis șolocate vesele, ca să ajungă cât mai multă lumină la ghiveciurile cu flori, iar în depozitul de combustibil pentru cuptoare cărbunele se întinde pe sute de metri pătrați și înalt până la brâu, în vreme ce pe podurile dintre silozurile mereu umplute mișună zeci de muncitori, sârguind de zor printre instalații. La poalele gurilor de încărcare, vagoane așteaptă să le vină rândul, după ce altele, care și-au prins loc mai înainte, pornesc în atâtea direcții. O stâncă întreagă de calcar au înghițit cuptoarele de la Colțan, un colț uriaș după cum ne spune și numele. În burta lui nu cu mult înainte, într-o peșteră săpată de ape, oameni de știință au găsit sculele omului din epoca de aramă, iar pe crestele lui o așezare întreagă a pietrei șlefuite. În jurul ei erau împrăștiate adânc în pământ, desigur, casele animalelor vânate în valea Bârzavei și aduse aci, pe culme, spre tihnită consumare, de către omul acestei mai vechi perioade. Cuptoarele, după ce în parte materialul preistoric a fost recuperat, au consumat la rândul lor și peștera și încă o bucată bună din stâncă, dincolo de ea.

Mă gândeam la aceste lucruri și la ajutorul pe care tehnica și industria îl oferă omului de știință teoretică, dar vorbele amicului curgeau înainte:

- Am pornit acum după piatra de calcar de la Ocna-de-Fier. Cică, după socotelile lor, aceasta ar avea o putere de acțiune de vreo trei ori mai mare decât cea de la Colțan. Asta înseamnă că una din materiile folosite în procesul de fabricație, precum și transportul ei se reduc la o treime. Dar și înlocuirea ei din cazane

se va face la intervale de trei ori mai lungi, ceea ce înseamnă iarăşi un câştig...

Îl ascultam uimit. Prietenul meu, pe care îl știam cu îndeletniciri de cu totul altă natură, îmi apărea în postura nouă a unui chimist și economist versat. Făcui o observație glumeață în [M.M 294]legătură cu aceasta. Îmi răspunse și el râzând:

- Dă-le naibii de ocupații scripturistice și sedentare. Munca, munca productivă și constructivă, munca de creație, aceasta este totul. Să nu te miri. Industriile de aici, cu dezvoltarea lor uriașă, au făcut pe mulți să-și schimbe părerile lor despre viață, despre ocupații și despre rostul omului în lume. Câteva zeci de mii de oameni și-au căutat o nouă orientare, constructivă și bine remunerată, în producție. Apoi deodată se întoarse spre mine cu o întrebare neașteptată: Nu vrei să mă însoțești, să vezi piatra aceasta mai bună? Trecem doar șinele și am și ajuns la fabrica de marmură.

Am fost și eu curios să văd fabrica de marmură și pornii cu prietenul meu spre hala aceea mare, în fața căruia macaraua-portal, din traverse de fier montate pe un cărucior, forma un fel de arc de triumf, îndemnându-ne să intrăm. O linie decovil trecea pe sub ea spre hală. Din pisica macaralei atârnau lanțuri groase, care țineau ferecat un bloc de marmură; muncitori îl manevrau să-1 așeze pe platforma de dedesubt. Alte blocuri, albe și cu zgronțuri fine ca de zahăr, așteptau acolo să fie cărate în hală. Laturile lor erau împodobite cu vălăie semicilindrice, paralele, ca dungile de zebră: urmele perforatoarelor cu care au fost despicate din stâncă.

Intrarăm în hală. Gatere ne întâmpinară imediat după intrare, ale căror sănii verticale, în neîncetată mişcare de du-te-vino, își adânceau lamele de oțel în cașul alb de piatră imobilizat sub ele. Despicau aceste lame fără de dinți felii imaculate și croite după aceeași grosime. O targă fugea apoi cu ele până în celălalt

despărțământ al halei, unde ferăstrăul circular, cu cele două mii de ture ale sale, le croia în dreptunghiuri sau pătrate, de la dimensiunea unui suport de călimară - aproape un anacronism în epoca stiloului - până la o jumătate de perete. Muncitorul de la circular nici [M.M. 295] nu măsura prea mult, ochiul lui versat îi spunea de la prima vedere care este cea mai mare secțiune pe care o poate scoate eliminând din felia de caș orice fisură. Pentru că aceasta este o lege, pe care piesa gata trebuie s-o îndeplinească fără nici o crâcneală: ea nu poate să aibă nici cea mai subțire urmă de plesnitură pe fața sa. Uneori scotea trei și chiar patru figuri geometrice dintr-o felie, pe care le așeza după aceea în stivele corespunzătoare dimensiunilor, unde se potriveau de minune cu surorile lor gemene. Și dacă la gatere sania mai azvârlea câte un strop de apă amestecată cu praful de marmură pe care lamele ferăstraielor îl frecau din bloc, aci totul era protejat, nici o țandără, nici un clăbuc de frișcă nu depășea gabaritul mașinii. Și ferăstrăul se învârtea avan, mâinile harnice îi ofereau neîncetat feliile de caș dur, pe care el le fasona, răcit mereu din țeava de deasupra.

Puțin mai încolo, o mașină într-un picior învârtea o polcă îndrăcită, răsucindu-și și frecându-și talpa excentrică de fața feliilor culcate sub ea. Atât de grotescă mi se păru mișcarea aceasta de dans a unui cumătru șchiop cherchelit, care nu lăsa nepipăită nici o părticică a tăbliei de marmură, încât zâmbii. Când însă șlefuitorul scoase placa de sub talpa șchiopului, văzui o suprafață lucie, aproape transparentă și de albeața zăpezii. Îmi trecui degetele peste ea.

- Da, da. Și musca alunecă pe ea de-și rupe gâtul, grăi cu glas puternic la spatele nostru.

Ne întoarserăm spre acel glas și amicul salută cu bucurie pe tovarășul Müller, „șeful acestor lucruri de aci”. Înaintat în vârstă și cu o ținută sobră, figura sa voinică, obrajii rumeni, privirea

comunistului, totdeauna clară și exprimând bunătate impuneau și dragoste, celor care-1 înconjurau. Se simțea acest lucru chiar și numai în timpul scurt pe care l-am petrecut acolo, după inflexiunea cuvintelor, când îl [M.M. 296] agrăiau: Tata Müller.

Am aflat că obiectul curent al producției sunt plăcile de marmură pentru aparataje și tablouri de comandă electrice, iar uneori monumente funerare. Sosesc des și comenzi speciale, cum sunt cele pe care le execută acum — și se vede că bătrânul este mândru de ele, și anume trebuie să furnizeze placaje de marmură pentru împodobirea câtorva săli de spectacole, teatru, operă cât și pentru monumente.

- Nu suntem o întreprindere prea mare, ci doar o filială a întreprinderii vestite de la Ruşchița. Dar ne străduim să facem treabă. Și ochelarii bătrânului strălucesc semnificativ. Mă interesez de câștigul muncitorilor.

- După acord. Dar nu este nici unul sub 1.200 de lei, la care se adaugă și premiile.

Apoi amicul meu trece la ceea ce îl interesează pentru fabrica lăi. Găsește mult material, însă tot nu-i ajunge. Tata Müller îl îndrumă sus la carieră, unde va primi cantități după pofta inimii.

Ne despărțim deci pentru a urca la Ocna-de-Fier. La plecare, amicul meu se adresează bătrânului cu o întrebare neașteptată:

- De mult lucrezi aci, tată Mϋller ?

- De la înființare. Aș putea spune că eu am zidit-o.

- Și nu vrei să te pensionezi acum ? Cu noul sistem de pensionare vei avea o pensie cât se poate de frumoasă!

- Eu? Să mă pensionez? Nici vorbă nu poate fi de așa ce-[M.M. 297]va. Sunt tare, pot munci bine, de ce să stau și să nu fac nimic ?

- Dar ai peste patruzeci de ani de serviciu ?

- Am, confirmă amfitrionul. Dar vreau să-mi serbez și jubileul de cincizeci de ani de activitate. Pufăia din nări, indignat

oarecum. Apoi, ca o explozie, mormăi mai mult pentru sine: Auzi ?! Să iau banii și să nu fac nimic ?!

Am înțeles atunci pe deplin de ce îl stimează și îl iubesc în acest colț de țară toți pe tata Müller.

*

Nu s-a împlinit anul de când am străbătut mai pe urmă locurile acestea și iată că ele mă primesc cu aspecte noi. Abia am ieșit din Văsiova și după ultimele case ale localității, acolo unde la începutul primăverii, pe un teren viran, căscau gropane, pe marginea cărora vacile pășteau o iarbă anemică, acum se înalță o clădire impozantă, etajată, ale cărei ferestre, bucurându-se parcă de chenarele lor de un verde proaspăt, umplu de strălucire fațada. Camioane se opresc în fața intrării și oameni grăbiți intră pe ușa masivă. Pe drumul de munte bine întreținut, mașina noastră alunecă repede pe lângă ele. Șoferul ne lămurește că întreprinderea minieră aci și-a clădit un nou sediu. Urcăm apoi curbele acelea tăiate curajos în coastă, care ne duc până la Fierul. Nu ne oprim, dar din goana mașinii vedem o mulțime de case noi, familiare și blocuri mai mari muncitorești. La răscrucea din mijlocul localității o luăm spre stânga și începe urcușul muntelui Dănilă. Aceleași viraje amețitoare pentru cei cu nervii mai slabi ne întâmpină și aci. Mașina le învinge pe rând, șoferul tânăr de lângă mine nici nu se sinchisește de ele. La un moment dat, un semnal claxonat de după cotitură ne avertizează să ne apropiem mai mult de rigolă, pentru că din față vine un camion cu remorcă. Într-adevăr, după câteva secunde [M.M. 298] apare matahala încărcată cu bușteni lungi și groși, pentru gaterele de jos. Ajunge în dreptul nostru și respirația mi se oprește tăiată. Din cabina șoferului ne salută cu un zâmbet prietenos o față drăguță de fată. Brațul ei, cu mânecile răsfrânte peste cot,

se sprijină ușor de marginea ferestrei deschise, dar mâna se încleștează sigură pe volan. Nici nu a ținut mai mult decât o clipă salutul ei, după aceea toată atenția i s-a îndreptat asupra drumului, frânt în două de o curbă ascuțită.

- Avem mai multe fete șofer în serviciu, îmi spune conducătorul nostru. Câștigă frumos și le place meseria aceasta.

- Dar bine, aci, prin curbele acestea atât de aprige, îți trebuie un braț musculos ca să poți cârmi camioanele și remorcile încărcate. Poate să stăpânească mâna delicată a unei fete matahalele acestea cu o încărcătură atât de grea?

- Nici o grijă în privința aceasta. Fetele acestea sunt fete de munte, cu mușchii și reflexele în ordine, râse șoferul. Egale cu noi la muncă, egale la greutăți. Și apoi, până acum încă nu s-a pomenit să i se fi întâmplat vreuneia nici cel mai mic accident.

Fără să vreau, îmi veni în gând o scenă petrecută cu mulți ani în urmă, al martor involuntar am fost, când odrasla unei familii din așa-zisa clasă înaltă a așa-zisei societăți bune, întorcându-se în zorii zilei beată moartă dintr-un bar de noapte, a călcat cu mașina urcată pe trotuar un muncitor care se grăbea la lucru, zdrobindu-l de perete. La spatele ei, în scenă de apocalips, cheflii de aceeași teapă, cu sticle de gin în mâini, își urlau beția înăbușind horcăitul de moarte al nenorocitului. Încerca să fugă, bestia, să descurce roțile mașinii dintre mațele împrăștiate ale mortului, dar nu putea, beția i-a muiat brațele, care se învârteau inutil printre volan și schimbătorul de viteză, până când trecătorii, revoltați, au prins-o și au dat-o pe mâna poliției, [M.M. 299] care se codea.

Ce schimbare a timpurilor! Conducea și femeia aceea o mașină, conduce și aceasta de aci. Cea de atunci, cu nume zis istoric, pare-mi-se și odraslă scumpă a unui proprietar de fabrici și de mii de pogoane, amețită de alcool și stupefiante și cu totul inutilă, conducea una din mașinile familiei, jecmănită din

truda clasei muncitoare, omorând un membru util al societății muncitoare - aceasta, fiică de miner, muncind trează muncă grea și plină de răspundere, pentru binele societății muncitoare. Chemarea unei femei și chemarea alteia! Și nu s-au scurs de atunci nici anii unei generații...

Nu avui timp să reflectez mai mult asupra acestor lucruri, pentru că din nori se ivi deodată soarele, umplând de farmec nou peisajul. Fagi albicioși, lumânări de uriași țâșnite drept spre cer, se profilau nenumărați și într-o rânduială cuminte, conturați de o parte de mușchiul verzui întunecat și pufos, crescut pe coajă — contrast atât de armonios față de covorul de frunziș ruginiu căzut pe coasta dealului și prin adâncimea cotiturilor care constituia fundalul. Simfonia culorilor de toamnă era completată de albastrul adânc al cerului, pe care îl zăream printre încrucișarea crengilor când îmi ridicam privirea deasupra crestelor. Apoi, iarăși curbe și întâlniri cu camioane și cu tractoare, ale căror osii goneau sub greutatea trunchiurilor de copaci și a uriașelor blocuri de marmură.

Pe coama lui Dănilă o luarăm spre dreapta. Acum drumul șerpuia lin prin pădurea albă, care din loc în loc se dezvelea în luminișuri mai largi. Deodată, după o bifurcare și o nouă cotitură, se deschise înaintea noastră cleanțul de marmură.

Despicată ca de o cazma uriașă, fața lui se înălța albă, creionată ici-colea cu dungi galben-roșcate. O macara-portal încadra din ea un complet și perfect tablou al muncii dintr-o carieră modernă. Pe coasta muntelui alb, cocoțați până la jumătatea lui, sârguiau muncitori — de la distanța aceea nu se vedea cu ce. La câțiva metri sub picioarele lor, blocuri prăvălite se îngrămădeau, prin-[M.M.300]tre ele mișunau alți oameni, producând impresia unei forfoteli vii. Însă nu era o forfoteală întâmplătoare acolo, ci se pregăteau blocurile desprinse din coastă pentru transport. Echipe de cioplitori atacau, le fasonau

grosier, alții le înfășurau în cabluri de oțel, pentru ca tractorul, care se zbătea sforăind în prim-plan, aproape de marginea de jos a cadrului de macara, să le poată trage la întoarcere. De zeci de ori icneau șenilele în efort cumplit și de zeci de ori scăpa funia de pe piatră și mereu răsturnată de colți de stâncă ieșiți la iveală pe neașteptate. Dar tot de atâtea ori reveneau oameni răbdători și o legau și de partea neaccesibilă până aci, până când blocul de 3, de 6 sau de 8 tone era urnit din loc, urmând supus calea croită de voința tânărului șofer.

- Ce va fi fost aici înainte de a se introduce manevra cu tractorul? zbură gândul sonorizat din gura amicului Trifon.

- Ce a fost? repetă întrebarea un om care se ivi dintre blocurile albe. A fost vai și amar și scrâșnirea dinților. Și au fost accidente și înspăimântări. Oamenii, un regiment, cu polugi și cu răngi de fier, se căzneau să împingă bloculețele de câte o tonă, cel mult două. Dar noi, cu tractorul, am reușit să urnim din loc și uriași de 11 tone. Și unde mai pui că, folosind un cablu suficient de lung, desprindem cu el și blocurile pe care praful de pușcă le-a desfăcut doar puțin din cleanț, fără să le fi doborât?!

Era maistrul de carieră, tovarășul Petre Haș. Figură voinică, plină de energie, care din anul 1926 lucrează numai în cariere de piatră. A început la Poieni, lângă Ciucea, s-a dus de acolo la Racoș, ca în 1952 să vină la Ocna-de-Fier, la granodiorit. În toamna anului 1956 a trecut însă la marmură, unde se căuta un om cu experiență, deși aceasta era situată mai departe decât cea de „granit".

- Am vrut să cunosc toate exploatările de piatră, calcarul simplu, bazaltul, granitul și acum marmura. Apoi multe altele. [M.M. 301] Am avut noroc, pentru că am învățat de toate. Fiecare carieră, deși pare simplă, își are specificul său de muncă, greutățile, dar și izbânzile ei.

Și, încetul cu încetul, tovarășul Haș ne inițiază în secretele meseriei sale de azi, a cărei cea mai de seamă grijă este să scoată

blocuri fără fisuri, evident cu cheltuială și trudă cât mai puțină și în cantitate cât mai mare.

- Folosiți deci explozibil? Dinamită?

- Folosim. Însă la marmură numai praf negru. Dinamita, cu marea ei forță brizantă, zdrobește prea tare piatra și produce fisuri. Pulberea neagră, în schimb, arde și își dezvoltă gazele mai încet. Deci ea nu sparge și nu sfarmă blocurile, efectul ei mai degrabă se aseamănă cu o împingere a masei de piatră, o împingere uriașă, dar lentă, în stare să desfacă bucăți mari de stâncă.

Apoi ne explică în ce fel se aplică un „cărbuner", adică încărcătura de pulbere cu care se desprind blocurile rebele, dislocate doar puțin, pe care nici vinciul și nici funia tractorului nu le poate urni.

- Am reușit să desprindem, după ce am aflat natura pietrei, chiar blocuri de 12 tone, compacte și fără fisuri.

În legătură cu aceasta, ne povestește cum se desfac blocurile destinate artiștilor pentru statui și care, din această cauză, trebuie să prezinte o omogeneitate și o lipsă totală de fisuri.

- Sfredelim într-un plan mai multe găuri cu foratoarele pneumatice, la 5-8 centimetri una de alta, pe toată lățimea cerută a blocului. În fiecare gaură se introduc câte două „foi", cum se numesc piesele acestea semicilindrice din oțel, între care se bate o pană tot de oțel. Se adâncesc penele în mod uniform și astfel blocul se desprinde după fața plană a găurilor, ale căror urme se văd ca dungile acelea de zebră.

[M.M. 302] - Ce perforatoare folosiți?

- Avem de două feluri. Unele, mai vechi, sunt din străinătate, dar în ultimul timp am primit perforatoare noi, fabricate în Cugir.

- Și ce vă spune experiența? Care sunt mai potrivite?

- Fără nici o discuție, perforatoarele de la Cugir. Aceasta nu o afirm numai din mândrie că fabricăm și noi acum în țară astfel de

mașini, ci o spun ca un specialist, care lucrez de treizeci și cinci de ani în meserie. Perforatoarele noastre macină făina de piatră mai fin, avansează mai repede și — ceea ce este mai important — nu scutură mâna muncitorului. Deci nu te obosesc în lucru. Și unde mai pui avantajul că ai piese de schimb oricând la îndemână?! Când cu cele străine, dacă ți s-a defectat ceva, și tot aștepți și nu vine piesa cu anii. De aceea le-am și dat la o parte.

Prin aceasta, conversația alunecă iarăși spre producția și posibilitățile carierei. Creastă de calcar cristalin se întinde ca o coamă ascuțită pe vârful muntelui, de la nord la sud, pe o întindere de câțiva kilometri.

- Avem material pentru vreo trei sute de ani.

- Şi comenzi?

- Berechet! Furnizăm blocuri în Cehoslovacia, unde marmura noastră este mai apreciată decât cea italiană.

Spunea lucrurile acestea cu mândrie vădită. Era pe deplin justificată această mândrie prin munca lor bună, într-un loc cu destule greutăți, cauzate mai cu seamă de viscolele de iarnă.

- Nu ne pasă prea mult de viscole. Vântul ne împrospătează sângele și scoate amorțeala din membre.

L-am crezut. Fața rumenă și privirea vie mi-au povestit, chiar și fără cuvinte, despre multe vânturi înfruntate. La fel și fața tovarășului Nicolae Pănescu-Laicu, forjarul de scule al carierei, comunistul cu statura dreaptă, vesel și mulțumit, care în cei șaizeci și trei de ani ai săi a lucrat în atelierele Reșiței [M.M. 303] și ale Bocșei Române și în subteranele Ocnei-de-Fier, precum și fețele celorlalți muncitori, printre care odată cu sfârșitul schimbului s-a produs o mișcare spre casa de adăpost, unde își aveau lucrurile. Prietenul Trifon terminându-și tratativele cu privire la calcarele sale, ne pregătirăm și noi de plecare. Tovarășul Haș, luminat parcă de o idee, ne opri cu un gest:

- Acum, îngăduiți și dumneavoastră un moment pentru o mică surpriză. Poftiți după mine.

Ne conduse la marginea carierei, unde prăpastia se adâncea amețitoare. Un colț de marmură, cât omul, se înălța acolo, îmbrăcat în patina vremii. Tovarășul Haș întinse mâna spre el:

- Priviți-l mai atent!

Abia atunci văzurăm că piatra înverzită era cioplită la capătul de sus. Pe planul înclinat al acestui capăt, curățit până la marmura albă, începui să disting urmele unei fețe cioplite în relief. Involuntar, cleanțul întunecos îmi duse gândurile la uriașele și străvechile sculpturi în piatră din Insula Paștelui. Dar aici la Ocna, nu era vorba de un cap diform, mărit până la îngrozire și înfipt în pământ cap într-o atitudine grotescă. Aci era cioplit un chip delicat de fată, care privea visător spre cer.

- Ce-i cu asta?

Tovarășul Haș făcu cu mâna spre un tânăr muncitor, care se desprinse din grup.

- Cioplitorul Petrică Heljon, autorul acestei sculpturi în stâncă.

Tânărul cu statură înaltă şi cu umeri largi stătea în fața noastră roşu de emoție. Pe scurt, ne povestește că are nouăsprezece ani și că e din Hațeg. A făcut şcoala de cioplitori de la Deva.

- După ce am terminat-o, am lucrat la treptele Palatului Scânteii, care se confecționau acolo. Eu aș fi voit să învăț la școală să fac și chipuri de oa-[M.M. 304]meni, nu numai linii drepte și suprafețe netede. Acolo însă nu s-a putut, pentru că nu era unde și când. Nici nu era aceea o școală de artă, ci numai de meserie. Aici însă tot timpul liber îl pot folosi pentru cioplit.

Privii mai de aproape stânca sculptată. Un remarcabil simț al proporțiilor și o bună sesizare a formelor se desprindea de pe acea lucrare, care ar fi putut atrage atenția unui sculptor de profesie, cu toată nota ei de început și cu toate adaosurile

colorate, cu care tovarășii săi de lucru au ținut să-i împodobească ulterior obrajii și pupilele.

- Modelezi în lut ? Sau ai vreo fată aci, la carieră, ca model?

- Nu am nimic. Am cioplit direct în marmură, după amintire. În două ore am dat gata relieful.

Adeveriră și ceilalți muncitori adunați între timp în jurul nostru.

- Tovarășul Haș îl îndeamnă să lucreze mereu în timpul liber. Numai că aci, sus, nu poate să-și procure sculele necesare. Dar nici noi nu-l slăbim.

Simții multă dragoste în vorbele tovarășilor de lucru cu mult mai bătrâni față de adolescentul intimidat. Îl îndemnai și eu să nu lase paraginii un talent, ci să năzuiască și la mai mult.

- Păi lucrez. Mai am acasă un relief.

În felul acesta ieși la iveală că și gândul lui este să facă școală, fără de care nu poate să ajungă undeva. Programul lui era clar. Se va înscrie la cursul seral - la Bocșa Montană s-a deschis de câțiva ani o școală medie - va ciopli apoi mai multe sculpturi, pe care le va trimite conducerii de la Ruschița sau chiar ministerului, care îl vor da la școala aceea mare de artiști pictori și sculptori de la București. Petrică Heljon știe că acum toate căile sunt deschise în fața aceluia care vrea și este hotărât să învețe. Statul [M.M. 305] sau întreprinderea sa, ceea ce în definitiv azi este totuna, îi va da tot ajutorul ca să se desăvârșească în arta sculpturii, să devină un adevărat sculptor.

Simții o pasiune fără margini în glasul lui. Ochii săi acum mă priveau ferm, privirea lor trăda o hotărâre supremă, de nezdruncinat.

ÎI asigurai și eu că lucrul este cu totul posibil. Sute și mii de tineri muncitori studiază azi cu bursa întreprinderii lor sau a Sfaturilor. Îi vorbii despre sculptorii mai bătrâni și despre trudele lor, despre Ladea, Baraschi și Constantinescu și despre

operele lor. Cunoștea multe din lucrările lor, cum le-a văzut din gazete. Apoi îi spuse că am vizitat și atelierul unuia mai tânăr, din generația de azi, atelierul lui Maitec, căruia statul, ca și altora, i-a pus la dispoziție toate cele necesare creării, atelier, materiale și comenzi, și care și-a închinat talentul problemelor clasei muncitoare. A auzit și de acesta și ar fi dorit să poată trece măcar o dată prin atelierele lor. Îl îndemnai la puțină răbdare, arătându-i că cu ocazia unei excursii sindicale colective își va putea îndeplini această dorință.

La plecare strânsei multe mâini bătătorite și puternice. Când să mă urc în mașină, îmi veni în gând că nu am aflat nimic referitor la punerea în exploatare a carierei acesteia.

Marmura se cunoștea de mai înainte, mă lămuriră muncitorii. Însă a stat părăginită mulți ani, până când unul din Bocșa, adică un muncitor de acolo, a atras atenția ministerului de construcții asupra ei. Au venit după aceea experți să cunoască locul și se vede că le-a plăcut ce au văzut, pentru că în scurt timp a început lucrul.

La întoarcere, cu toată graba, ne-am oprit un moment în Fierul, numele dat de localnici acestei așezări miniere. Atunci am putut vedea mai de aproape cele cămine noi, care adăpostesc o sută cincizeci de burlaci. Ni se spune - dar știam mai de mult, că în sala cea mare a sindicatului s-a [M.M. 306] instalat un cinematograf și vizităm și grădinița de copii, clădită cu un etaj, din cauza povârnișului care se înalță la spatele grădinii. Dar e frumoasă clădirea și e de o prospețime neîntrecută priveliștea care ni se oferă de sus. Mai încolo, întâlnim dispensarul, echipat cu toate cele trebuincioase și deservit de un post de medic permanent, locuind aci.

Pornim, căci timpul ne zorește. La ieșirea din sat, coasta dealului din față este tăiată în terase paralele.

Văd excavatoarele în funcție. Neobosite mușcă gurile lor din coastă, întorcându-și după aceea gâtul lung, ca să-și lase

mușcătura de fier pe benzile de transport de 50 și 150 metri lungime, care duc minereul până la vagonete. Totul este mecanizat aci, în ajutorul minerului.

Mă dau în vorbă cu unul de la bandă.

- Într-adevăr e ușor să lucrezi acum, îmi spune el cu ochi lucitori. Omul este ferit de istovire și este ajutat în muncă de mașină. Dar ceea ce vezi nu este totul. <În cursul anului acesta mai primim şase excavatoare electrice, fabricate în ţară, la uzinele mari de la Brăila.>[215] În 1961 vor urma altele[216]. Rezoluțiile aduse în cel de-al III-lea Congres al partidului prevăd o extinde-[M.M. 307]re uriașă a mineritului de fier.

Mă gândii unde va fi personalul care deservește instalațiile necesare. Muncitorul mă lămurește:

- La Ducnecea, lângă biserica nemțească, se construiește un cuartal de blocuri cu treizeci și șase de apartamente. Aceasta încă în anul în curs. Anul viitor se va construi alt cuartal, și mai mare, pentru că locul permite, în apropierea Sfatului popular. Tot pentru muncitorii de la flotație, la Bocșa Montană se va construi un complex cu șaptezeci și două de apartamente, iar la Vasiova se vor umple de clădiri terenul fostului ocol silvic și terenul viran din fața bisericii. Toate construcțiile vor fi echipate cu cele necesare confortului și igienei: apă curgătoare, canalizare, iluminat electric și altele.

Din ce vorbea, muncitorul meu se însuflețea mai mult. De la realizările de ordin economic a trecut la cele spirituale. Mi-a vorbit de corul lor, de înflăcărarea cu care au îmbrățișat minerii din Fierul înființarea lui, ieșind în 1957 primii la concursurile pe raion. Cunoșteam acest episod, totuși l-am lăsat să vorbească, pentru că cele auzite ne făceau [M.M. 308] amândurora plăcere.

---

[215] Această frază lipseşte din ediţia princeps. Manuscrisul nu are nici un semn de corectură.

[216] În ediţia din 1962, enunţul e modificat şi apare sub forma „Anul viitor vor urma altele.”

Spre marea mea surpriză și, în aceeași măsură, și bucurie - el își încheie felul următor:

- Noi am făcut ce am făcut. Dar ar fi frumos să te duci să vezi și Casa de cultură de la Bocșa Montană și să vezi și ce-i cu corul de la Reșița. Noi stăm în strânse legături cu aceste instituții și formații artă și cultură, care ne cercetează des cu conferințe, de lucruri concerte, teatru de amatori și cu tot felul frumoase, și pe care le cercetăm și noi. Ai să vezi și ai să te minunezi.

Ascultându-i sfatul, în zilele următoare am zăbovit din nou în Bocșa Montană și în Reșița, câteva zile.[217]

[217] Chiar dacă manuscrisul nu conţine aici nicio corectură, în ediţia princeps fraza se sfârșește cu „iscodind iarăși lucruri plăcute.”

LA CASA DE CULTURĂ DIN BOCȘA
O, lume, ce frumoasă ești, cor de Beethoven[218]

Cuprinsă, împreună cu Sfatul popular, într-o clădire cu etaj de pe creasta dealului care separă Bocșa Montană de învecinata Vasiovă, Casa de cultură domină prin aspectul impozant și prin fațada luminoasă întreg orășelul revărsat la poale. Imediat peste drum, un părculeț, care se continuă adânc în vale, își oferă verdeața odihnitoare și rondurile luminate de flori perechilor ce șed în intimă reverie pe băncile vopsite proaspăt. Este atâta calm, dar un calm care te umple de robustețe și de optimism, în priveliștea aceasta fermecătoare, încât nu-ți poți dezlipi ochii de ea. De pe coasta din dreapta se rostogolesc în valuri molcome miresmele codrului îmbrăcat a primăvară.

Înăuntru ne întâmpină directorul Casei de cultură; deși conduce numai de un an și câteva luni această instituție, s-a identificat întru totul cu problemele ei. Ajutată de organele locale, raionale și ale partidului, Casa de cultură progresează pe zi ce trece și directorul ei ne expune clar atât realizările, cât și aspectele mai greu de rezolvat.

- Corul? Muncitorii din Bocșa, cu toate ingerințele la [M.M. 309] care au fost expuși în guvernările latifundiarilor[219], au cântat în cor, după documente cu nouăzeci, după tradiția orală cu vreo sută de ani mai înainte, sub denumirea de Corul din

---

[218] Acest subtitlu a fost eliminat din ediția princeps, deși nu apare niciun indiciu de corectură în manuscris.

[219] Ediția princeps a înglobat aici o modificare, deși manuscrisul nu are urmele vreunei corecturi: „regimul burghez”.

Bocșa Montană. A fost plină de frământări viața de atunci a corului, frământări care acum s-au potolit. Erau dorințele de mai bine ale muncitorilor, erau nenorocirile și catastrofele care se abăteau asupra lor în ateliere și în mine, erau și manevrele de dezbinare ale exploatatorilor. Ei însă nu s-au lăsat dezbinați.

<Într-o înfrăţire de nezdruncinat ei și-au continuat activitatea artistică și culturală care ascundea dorinţele lor de revoltă. Până la eliberarea din 23 August, care le-a oferit posibilitatea de manifestare nestingherită.>[220]

Cei șaizeci-șaptezeci de membri de azi se întrunesc și la concursuri și răspund cu sinceră și devotată însuflețire. Cea mai nouă dovadă de eficacitate a lor a fost prilejuită de întâlnirea de la Reșița, contând pentru faza interraională a concursului, din anul acesta.

- Pornește cu șanse corul ?

- În tot cazul, este încrezător în puterile sale. Are în repertoriu aproape toate cântecele noi, dintre care mai mult s-au cântat: *Republică, măreața vatră*, de Chirescu, *Soarelui noi suntem scut*, de Vinicius Grefiens și *Floare bănățeană*, de G. Stoian. Pentru concurs au mai pregătit *Părinte drag*, *partid iubit*, de Bazavan. Din repertoriul coral clasic ei cântă *Corul sclavilor* de Verdi[221], *O, lume, ce frumoasă ești* !, de Beethoven, *Serenada*, de Brahms și multe altele.

- Au avut curajul să atace piese atât de grele?

---

[220] Dacă prima parte a frazei lipsește cu totul din ediția princeps, cea de-a doua parte a suferit o metamorfoză propagandistică fără echivoc, cerută de imperativele epocii: „După eliberarea de la 23 August, partidul le-a oferit posibilități de manifestare nestingherită."

[221] Referinţa la „Corul sclavilor de Verdi" a fost extirpată din ediţia princeps, probabil de cenzura atentă să nu-i scape vreo conotație dezagreabilă. Pentru mecanismele cenzurii în perioada comunistă, vezi Marian Petcu, *Puterea si Cultura. O istorie a cenzurii*, Editura Polirom, Iasi, 1999 şi Liliana Corobca, *Controlul cărţii. Cenzura literaturii în regimul comunist din Romania*, Bucureşti, Editura Cartea Românească, 2014.

- Au avut. Muncitorii de aici, când e vorba de producție sau de cor, sunt la fel de entuziasmați. Și să-i vezi la formația de teatru, care numără vreo douăzeci de amatori! Au pregătit pentru un concurs *Năpasta*, cu care au pornit apoi în turneu la Ocna-de-Fier, la Câlnic, la Oravița și la sanatoriul din Marila. În total de zece ori au jucat-o, totdeauna cu foarte mare succes. În concediul de va-[M.M.310]ră, pentru că din ea fac parte și cadre didactice, vor porni într-un turneu mai lung, care va cuprinde centre industriale și forestiere ca Făget, Margina, Topleț, Orșova, Moldova-Nouă și Moldova-Veche, precum și Băile Herculane.

- Este un raid destul de obositor, observai eu.

- Oboseala nu înseamnă nimic pentru acești tineri și tinere, membri entuziaști ai U.T.M[222]. Important este rezultatul, care în tot locul a fost peste așteptări.

Am regretat că în timpul examenelor de sfârșit de an, oricât mi-aș prelungi șederea aici, nu pot să asist la vreo reprezentație sau măcar la o repetiție a acestor inimoși amatori. Rămân cu speranța că-i voi vedea la Timișoara sau mai spre toamnă chiar la Bocșa. Tovarășul Buzoianu ne-a promis că ne va încunoștința. După care mai adaugă:

- Merită atenție și cercul de balet, care acum pregătește un program de dansuri cu fetițe sub zece ani. Și mai avem o orchestră de copii cu optsprezece membri, toți sub treisprezece ani. Ei cântă din viori, acordeoane, chitare, contrabas și tobe. Sunt aleși dintre elevii Cercului de muzică, unde învață teoria muzicii și practica cântatului din instrumente. Din ei se recrutează, peste patru-cinci ani, membrii fanfarei noastre, formată din băieți de la treizeci de ani în sus. Mai trebuie să adaug că și formația orchestrală a Uzinelor de construcții metalice și mașini agricole se folosește de acești tineri.

---

[222] Abrevierea Uniunii Tineretului Muncitor.

Am înțeles din aceste cuvinte că e vorba de o organizație muzicală cât se poate de serioasă, în care creșterea cadrelor se face din timp și cu o deosebită grijă. Nu este deci de mirare dacă formațiile artistice dau rezultate frumoase. Îmi exprimai, în concluzie, părerea că bocșenii poartă o acțiune artistică și culturală care poate servi drept model altor localități. Tovarășul Buzoianu încuviință. Remarcă totuși că, pe lângă atâtea lucruri bune, mai există și o lipsă aci. Se simte, anume, nevoia unei brigăzi artistice de agitație.

[M.M. 311] - Sunt plini de duh și de spirit de observație oamenii de aici și satira se dezvolta ca iarba cea bună. Totuși nu se încumetă nimeni să pună în rime observațiile critice menite să îndrepte anumite situații nelalocul lor. Trădează un spirit de accentuată rezervă aceasta; ei susțin că lasă compunerea stihurilor în seama poeților adevărați. Am motive să cred că în curând își vor schimba părerea și că vor intra activ în problemă. În tot cazul au început. Dar mai simțim o greutate: toate inițiativele și manifestările culturale și artistice trebuie să le programăm pentru zilele de duminică. În cursul săptămânii se face greu mobilizarea. Acest fapt însă nu ne împiedică în nici un chip să organizăm în fiecare duminică câte o conferință.

Cauza acestei împrejurări fu lămurită destul de ușor:

- Nu-i de mirare că lumea nu se poate aduna în zilele de lucru. Cei mai mulți bocșeni lucrează la Reșița. În trei ture. Deci două treimi din populația muncitoare nu poate lua parte la aceste manifestări în cursul zilelor de lucru. Și cum populația Bocșei face mai puțin decât a zecea parte din populația Reșiței, treimea a treia nu poate oferi un număr prea mare de participanți la aceste manifestări. Însă, după cum se vede, ceea ce lipsește ca număr se compensează prin însuflețite și prin calitate, coordonate care definesc pe deplin activitatea și producția oamenilor muncii de aici.

[M.M. 312] REȘIȚA CÂNTĂ

Lucrurile au început în aprilie 1947. Printre muncitorii Combinatului metalurgic Reșița de mai demult s-a manifestat dorința de a înființa un cor vocal, în continuarea tradiției artistice populare bănățene, distrusă între timp de războiul nedorit și de nepăsarea unor conducători, care nu vedeau cu ochi buni nici un fel de grupare sau măcar întrunire a muncitorilor. În primăvara aceea însă agitația a fost atât de puternică și dorința a încolțit, odată cu florile, atât de intensă, încât câțiva muncitori și-au luat inima în dinți și s-au prezentat la sindicatul lor. Primirea lor a fost scurtă:

- Sfătuiți-vă și, când ați ajuns la o înțelegere, veniți cu propuneri concrete, dar mai cu seamă cu angajamente în privința punctualității și a frecvenței regulate la repetiții.

Consfătuirile au durat un timp foarte scurt, iar hotărârile luate au fost ferme. Așa s-a făcut că în acea lună corul a fost înjghebat, cu șaizeci și patru de membri. Era atâta însuflețire în hotărârea lor și în angajamente, încât sindicatul și-a dat girul fără nici o ezitare. Dar nu numai un gir moral, rezumat la o binevoitoare expectativă, ci a îmbrățișat cu toată căldura și mobilizator, susținând toate planurile mișcarea spontană, al cărei obiectiv a fost cultivarea cântecului muncitoresc și valorificarea folclorului muzical și a creației populare locale.

Un privitor superficial, din afară, ar putea susține că lucrul nici nu a fost atât de greu, pentru că mai trăiau amintiri și rămășițe ale formațiilor mai vechi, cum au fost Reschitzer Gesangsverein[223] și Reuniunea română de cântări și muzică, înființate [M.M. 313] în

[223] Clubul muzical din Reşiţa (în germ. în orig.).

anii 1870, 1872, apoi Corul maghiar și Eiserne Quartett[224], care și-au început activitatea în epoci mai târzii, ca și Orchestra simfonică a uzinelor. Erau mulți care își mai aminteau cuvintele bătrânului învățător Simu, fiu de miner din împrejurimi și îndrumător de generații de mineri și metalurgiști din decenii de-a rândul, care i-a adunat pe muncitori într-un cor prin cuvinte simple, dar pline de profetică înțelepciune și dragoste:

<”Pe cât de dulce și frumoasă este armonia din cântare, pe atât de folositoare este ea pentru popor, pe care îl întărește și îl pune în stare a săvârși lucruri mari pe care, dezbinaţi, singuraticii nicicând nu ar putea să le îndeplinească. Cei ce vreau să guste dară frumuseţile armonioase ale cântecelor pot numai dacă se înfrăţesc să aibă parte de această fericire. Cântecele sunt doar acele fire fermecătoare care leagă inimile oamenilor deolaltă, ca să-i înfrăţească spre a-i face puternici, spre a-i face fericiţi.”>[225]

Nici exemple de colaborare frățească din trecut nu au lipsit pentru că se știa de concertele începute din 1880, bunăoară, date împreună de Reuniunea română și cea germană pentru ajutorarea copiilor săraci la serbări ale pomului de Crăciun sau pentru achiziționarea unui armoniu pe seama Reuniunii germane, care singură trebuia să se străduiască să și-l procure în felul acesta, pentru că forurile conducătoare ale societății exploatatoare StEG nu se îngrijeau de aceasta.

<Însă cei ce judecă în felul acesta nu privesc lucrurile sub toate aspectele.[226] Oricâtă colaborare ar fi fost în trecut între formaţiile

[224] Cvartetul de fier (în germ. în orig.).
[225] Cuvintele învăţătorului Simu au fost scoase din ediţia princeps, deși manuscrisul nu include aici nici un semn de renunţare la acest citat. Chiar dacă se refereau la mișcarea corală din Banat, probabil că elogiul solidarităţii nu a fost pe placul cenzurii.
[226] Marcăm, la fel ca până acum, paragrafele care există în manuscris și au rămas nepublicate - scoase, fără doar și poate, de o cenzură care a dus scrupulozitatea până la limite greu de imaginat. Se vede că, oricâte compromisuri a făcut în *Drumuri și popasuri bănăţene*, Virgil Birou a fost tratat cu suspiciune și i s-au cerut probe mai clare ale fidelităţii ideologice.

de limbă diferită și oricâtă înţelegere și simpatie ar fi existat între membrii lor, muncitori și exploataţi ai aceleiași întreprinderi, colaborarea era numai incidentală și ocazională și firele nu pătrundeau până în adâncuri. Şi nu pătrundeau pentru că formaţiile, făcând chiar abstracţie de la zâzaniile vârâte artificial și perfid de cei de sus cu scopul de a descompune o unitate [M.M. 314] muncitorească pe cale de formare, nu erau îmbinate de același suflu și nu aveau același scop unitar, social-progresist superior.>

Acum însă condiţiile unei contopiri erau date.[227] Era suflul sindical acolo, care îi cuprindea în mod egal pe toţi, era unirea tuturor muncitorilor pentru realizarea unei stări culturale și sociale superioare, avansate. Acest duh nou, progresist, a dat putere corului sindical din Reșiţa să atingă culmile pe care le-a atins. Pentru că în cadrele lui activează reprezentanți ai 12[228] naţionalităţi conlocuitoare și toate, toate îndeletnicirile posibile din cuprinsul Combinatului metalurgic, dar și din afară, de la paznicii necalificați până la tehnicienii și inginerii de calificare superioară. Acest duh nou a făcut ca numărul coriștilor să crească de la inițialul de șaizeci și patru la peste o sută douăzeci, din care mai bine de patruzeci au fost distinși de către Ministerul Învățământului și Culturii cu insigne de Evidențiat în munca culturală de masă. Familii întregi - soți, soții și copii - activează în cor, unele, cum este a tehnicianului Ghiţă Lenciu sau a lăcătușului Ion Dobre, cântă pe cinci voci - soț, soție, fiu, fiică și ginere - în această formație sindicală. Tot acest

[227] Forma care a apărut în ediţia princeps a fost modificată, deși manuscrisul nu include nicio corectură: „Acum însă sunt realizate condițiile unei colaborări rodnice.” Prin aceeași metamorfoză, care substituie suflul sindical cu referinţe directe la partidul comunist (modificare neindicată în manuscris) au trecut și frazele imediat următoare: „Un suflu nou a cuprins în mod egal pe toți. Acest suflu nou, datorit noilor condiții de existentă create de partid, a dat putere corului sindical din Reșița să atingă culmile pe care le-a atins.”

[228] La publicare, indicarea exactă a numărului, cu o perspectivă egalitaristă („12 naţionalităţi conlocuitoare”) a fost înlocuită cu formulă a nedeterminării: „mai multor minorități naționale”.

duh a făcut ca la șase concursuri, atât de mobilizatoare, organizate de C.C.S., corul reșițean să se plaseze în locuri de frunte: la primul concurs, în 1949, *primul pe regiune, al doilea pe țară; în anul următor - primul pe regiune, primul pe țară; la al treilea, în 1953, primul pe regiune, al doilea pe țară; la al patrulea, în 1956, iarăși primul pe regiune, primul pe țară; în 1959 - primul pe regiune, primul pe țară, iar în 1961 - primul pe regiune și primul pe țară*. De patru ori, deci, din șase concursuri s-a impus pe locul prim pe țară Corul sindical din Reşița prin prestațiile sale. Pe lângă aceasta, în anul 1953, cu ocazia memorabilului Festival al Tineretului din București, el a fost invitat în capitală, unde a petrecut și a cântat în fața tinerilor din toată lumea timp de două săptămâni, răspândind astfel peste toate țările globului faima cântecului nostru. A dat concerte la [M.M. 315] București și în toate orașele cu viaţă industrială însemnată și cu activitatea artistică remarcabilă din țară, dar nu a evitat nici orășelele miniere sau satele din jurul Reșiței, pretutindeni obținând succese desăvârșite.

Cum au fost posibile aceste performanțe?

Prin muncă și perseverență. Prin devotament, dragoste de artă și de oameni, prin spirit tde sacrificiu[229]. Sindicatul sprijină din toate puterile corul. Coriștii frecventează cu o conștiinciozitate nemaivăzută repetițiile. Iar dirijorul, profesorul Ion Românu, deși împlinește și funcția de director al Filarmonicii Banatul, din Timișoara, ca un comunist devotat nu-și precupețește timpul, nici energia, ci ține repetiții în diferite ore ale zilei, după cum serviciul de uzină în ture al coriștilor le permite acestora. Mai mult, a ținut lecții de inițiere în descifrarea notelor, solfegieri și vocalize atât timp, încât foarte mulți coriști acum pot cânta cântece noi la prima vedere, în oricare limbă din cele trei cântate.

[229] Ediţia princeps a înlocuit „spirit de sacrificiu" cu „spirit tovărășesc". Manuscrisul nu conţine niciun indiciu al modificării, ceea ce ne face să tragem concluzia că substituţia a fost impusă înainte de publicare.

Repertoriul? Peste o sută de piese corale în limba română, germană și maghiară. Cele mai multe piese, cu care corul a câștigat la concursuri, au fost cântate în primă audiție: *Pentru primul nostru plan*, de Mauriciu Vescan, *Uzina cântă*, de Florin Comișel, *Marșul metalurgiștilor*, de S. Zare, *Reșița*, de Gh. Bazavan și *Eroilor muncii socialiste*, poemul de largă respirație de maestrul laureat D. D. Botez.

Ne interesăm la dirijor de viitoarele realizări.

- Avem în față două evenimente de o covârșitoare importanță. Pregătim balada *Mama lui Ștefan cel Mare*, de Dima, a cărei parte corală va fi cântată de corul Reșiței, iar cea orchestrală - de Filarmonica Banatului, din Timișoara. Este o experiență nouă, interesantă această primă colaborare a noastră cu o formație de alt gen și din altă localitate. Apoi pregătim încă o creație de mari proporții: *Priveliști din Matra*, de compozitorul maghiar cu renume [M.M. 316] mondial Zoltán Kodály. Aceasta în vederea unui schimb de experiență între noi și corul centrului siderurgic Ozd din Ungaria.

- Ei cu ce vin ?

- Cu piese corale, care vor constitui bogate satisfacții. Apoi, cu o piesă de balet, în care, după cum se știe, ei sunt meșteri.

La despărțire întrebăm pe unul dintre bătrânii membri ai corului - bătrân e un fel de a vorbi, căci omul nostru se ține de cor „mai dihai" decât unul tânăr, după cum ne lămurește alt corist - care a fost cea mai frumoasă întâmplare sau cel mai impresionant moment din activitatea corului nou născut. Cel întrebat nici nu a clipit din ochi când a răspuns:

- A fost la sfârșitul celui de-al patrulea concurs sindical, când maestrul Chirescu, alb ca și mine, ne-a felicitat.

- A ținut o cuvântare frumoasă ?

- Nu a fost nici o cuvântare. A strigat scurt, în grai bănățean, către dirijorul nostru, „Să ne trăiești, Rumânule, și să-ți trăiască formația până-i lumea...".

[Dosar 31, R8/ 60.31, p. 2]

MANIFESTĂRI DE ARTĂ[230] LA MUNCITORII METALURGIȘTI DIN ANINA

În anul 1790, un cărbunar necăjit, cu numele Matei Hammer, care ardea mangal în Valea Purcarului de lângă Anina pentru topitoriile de la Oravița, în groapa unui copac doborât zărește „o piatră neagră”. Intrigat, o ridică și, mai degrabă ca pe o curiozitate decât condus de vreo intenție utilitaristă, o duce acasă. În consecință, câteva zile nu-i acordă prea multă atenție. Însă un tovarăș de suferință, căruia i-o arătă, îi aduce aminte că ciobanii care își păsteau oile pe coastele pline de pitoresc și de iarbă grasă ale Purcarului, în nopțile friguroase aruncă pietre de acestea negre pe jăraticul focului la care se încălzeau.

- Ca să țină focul, i-au spus ei când i-a întrebat.

Atunci gândul a început să-l ispitească pe cărbunarul nostru. Prea semăna piatra cu mangalul cu care se chinuia el în fiecare zi și la fel îi negrea mâinile când o apuca. O aruncă și el în foc și văzu că arde. Această constatare îi dădu îndemn. Va să zică vorba de o piatră de cărbune. Se va duce cu ea la Oravița și o va arăta acolo slujbașilor împărătești de la Oficiul montanistic. Zis și făcut! Domnii aceia severi și rezervați, îmbrăcați în haine negre încheiate până la gât, cu firete de aur pe umeri și cu ciocane

[230] Subdiviziunea cu acest titlu şi/ sau conţinut nu există în manuscrisul pregătit de Virgil Birou pentru publicare (Dosar 7, R8/93.12), dar a apărut în ediţia princeps. Autorul a integrat-o, probabil, într-una dintre etapele finale ale redactării volumului, pe baza însemnărilor care s-au păstrat într-un alt dosar cu manuscrise dactilografiate, corectate olograf (Dosar 31, R8/ 60.31), şi care conţine câteva segmente integrate, ulterior, în *Drumuri şi popasuri bănăţene*.

încrucișate, cusute la fel, din fir de aur, pe braț și pe căciula înaltă, care erau stăpâni pe viață și pe moarte în întreg acel revir minier, o examinează eu multă atenție. În timpul acesta, el așteaptă afară la ușa groasă, căptușită cu blane țintuite în fier, așa cum i-au poruncit domnii. Dar nu stă mult acolo. Domnii îl cheamă, îi spun vorbe prietenoase, în care lui i se pare că desprinde un fel de apreciere și îi viră în mână 50 de forinți. Apoi îl conduc repede spre ieșire pe cărbunarul rămas aiurit, căruia suma aceasta, față de câștigul de 8 crițari pe zi, îi pare o avere enormă.

După vreo două zile, aceiași domni apar pe neaşteptate în Valea Purcarului. De data aceasta însă, ei nu mai seamănă cu domnii rigizi, îmbumbați țeapăn până la gât și inaccesibili, cum erau la Oficiul montanistic, jos în Oravița. Ei au în mâini târnăcoape, cu care izbesc [p. 3] febril în coastele înverzite. Cuprinși de o emoție, care îi făcea să tremure din tot corpul, ei scotocesc prin poieni, pe după tufe, peste cleanțuri. Caută comori noi, împuținat și îndepărtat odată cu tunderea munților, care să le procure noi câștiguri și noi merite, acolo, departe și sus, sus de tot, la Viena, la cancelaria erariului împărătesc. Și cercetările lor nu sunt lipsite de succes. În anul 1792, zăcămintele de cărbuni de la Anina-Ștaier ajung să fie destul de bine cunoscute și erariul începe să dea în arendă perimetre unor antreprenori particulari ca să le exploateze.

Natura însă, care își oferă cu mărinimie darurile celor ce se apropie de ea cu dragostea cercetătorului, a intercalat în straiele de cărbune din adâncuri, în chipul unor concrețiuni asemănătoare pâinilor coapte sub țest sau al unor bancuri lenticulare, destul de importante zăcăminte din care se poate extrage fontă pentru feluritele trebuințe omenești. A mai ascuns ea, tot lângă cărbune, extinse depozite de argilă rezistentă la foc, proprie pentru fabricarea cărămizilor refractare, atât de necesare la căptușirea furnalelor înalte care servesc la topirea minereurilor de fier.

Și ca lista darurilor să fie completă, pe valea pârâului Buhui a umplut, bineînțeles în timpurile dispărute de mult, în epoca geologică, pe care cunoscătorii istoriei pământului o numesc cretacică, o albie întreagă cu calcare foarte curate și aproape fără urme de cremene în ele, care pot servi ca adaos la topirea fontei în furnale, făcând ca impuritățile și zgura să devină mai fluide și să se poată elimina ușor din metalul valoros.

Prin aceste daruri ale naturii au fost puse la dispoziția omului — și, ce e mai important, la un loc — toate cele necesare unei industrii de fier, în Anina, care și ia ființă. <În anul 1849 s-a ridicat un furnal înalt și s-au zidit 30 de cuptoare pentru arderea coxului. Dezvoltarea acestei industrii însă a fost întreruptă de criza financiară prin care a trecut împărăţia habsburgică, din cauza căreia în 1855 erariul austriac a fost silit să vândă întreaga regiune minieră din Căraș [p. 3] unei societăţi particulare, numită Societatea Privilegiată de Căi Ferate Austriacă, ale cărei acţiuni însă, în cea mai mare parte, erau în mâna unor capitaliști francezi. Abia între anii 1859-1861 prinde să ia avânt, când instalaţiile pentru prelucrarea fontei și a fierului se amplifică. S-au clădit în cursul acestor amplificări două furnale noi,>[231] cu o producţie care și-a atins maximul cu 3.400 de tone în 1874, o turnătorie pentru 7.700 de tone, un atelier de smălțuit cu o capacitate de 400 de tone, un laminor pentru șine de cale ferată, care a ajuns să prelucreze 9.000 de tone în 1895, o fabrică de cărămidă refractară cu 2.600 de tone producție, apoi o mulțime de alte ateliere pentru a fabrica materiale mai mărunte, în greutate de 2.600 de tone pe an.

Una dintre cele mai importante secții din acest complex era turnătoria de fontă. Se turnau la Anina din acest material felurite

[231] Paragraful marcat este drastic modificat în ediţia princeps și ia forma care urmează: „În anii 1859-1861 s-au ridicat două furnale înalte și s-au zidit 30 de cuptoare pentru arderea coxului, cu o producţie care și-a atins maximul cu 3.400 de tone...”.

piese de mașini, recipienți, țevi și tuburi mai groase, apoi tot felul de obiecte de utilitate cotidiană, candelabre, suporți lămpi de masă, vase de bucătărie, sobe, grătare și multe altele, pe care nu mai voim să le înșirăm aici. În considerațiile de față, pe noi ne interesează produsele de utilitate casnică, mai cu seamă candelabrele, lădițele pentru lemne și cărbuni și alte obiecte mai mărunte, pentru că în legătură cu acestea s-au dezvoltat remarcabile manifestări de artă, care trădează frumoase talente și preocupări în rândurile muncitorilor de la care au pornit.

La început nu a fost vorba decât de înfrumusețarea mărfurilor fabricate de societatea privilegiată, în vederea unei vânzări cât mai mari. Obiectele amintite mai sus trebuiau confecționate așa fel încât să fie și plăcute ochiului. Aceasta se referă mai cu seamă la sobe, care dispuneau de suprafețe mari, proprii aplicării unor elemente decorative. Și dacă suporții lămpilor de masă și candelabrele atârnate de tavan nu admiteau decât elemente decorative liniare, mai rar florale, pe suprafețele sobelor se puteau modela și compoziții mai mari. În felul acesta, câmpul oval sau dreptunghiular de pe virola, în limbaj bănățean obada, sobei apar turnate în relief, buchete și coșuri cu flori, chipuri de eroi din operele romantice de mare circulație ale vremii [p. 4] sau figuri din folclor, apoi compoziții întregi reprezentând peisaje, castele, scene de vânătoare, mitologice, istorice ș.a. Dar decorația nu se mărginește numai aci. O tendință care de multe ori ducea la o supraîncărcare împodobește toate obezile sobei cu decorații, mai cu seamă cele de la partea inferioară, care formează soclul ei. Tot această tendință îndeamnă ca la partea de sus, în jurul capacului, să se aplice elemente grilate, executate după un desen complicat, de multe ori de finețea traforajului, care face virola asemănătoare unei coroane, ba la sobele mai mari însuși capacul este împodobit cu diferite elemente ornative, fie de simplă revoluție, fie chiar figurale. Grilat se

execută și ușile de la nișa de încălzire, dar cele de alimentare și cele de cenușă se toarnă pline, însă totdeauna împodobite în relief. Însăși soba se sprijină pe picioare, imaginând de cele mai multe ori laba de leu, care se continua, pe cantul obezii, stilizată liniar. Chiar și sculele anexe, mânerele cleștelor și ale lopeților de jar, plăcile apărătoare din fața sobei, cutia de combustibil de alături se împodobesc. Și dacă ne gândim că pentru săli mai mari de învățământ, pentru autorități cu încăperi spațioase, judecătorii, hale comerciale, săli de așteptare, s-au fabricat sobe a căror înălțime întrece cu mult statura omului, iar dimensiunile transversale ajungeau aproape la 1 m, ne putem da seama de câtă împodobire era nevoie, mai cu seamă la sobele cu secțiune dreptunghiulară, a căror fețe se cereau toate ornate.

La procesul tehnologic al fabricării pieselor împodobite în general colaborau cinci specialiști. Un desenator executa schița ornamentației care servea la confecționarea primului model din lut, respectiv din gips. Fiind vorba de turnare în serie, modelele din aceste materiale fragile trebuiau transpuse în lemn, operație cu care se îndeletnicea sculptorul modelar. Urma întocmirea formelor de turnare, din nisip de cuarț, apoi însăși operația turnării cu lucrările de curățire și finisare a piesei turnate. Era vorba deci în definitiv de un desenator, un modelator, un sculptor în lemn, un formator și un turnător.

Dintre aceste operații parțiale, cea mai importantă era cioplirea modelului în lemn, pentru că de simțul artistic și dibăcia sculptorului [p. 5] depindea frumusețea piesei terminate și deci câștigarea concurenței. Dar tot atâtea cunoștințe profesionale și conștiinciozitate se cereau și de la formator sau de la turnător. Ne dăm ușor seama că orice neglijență la confecționarea formei de nisip, care ar fi rămas neobservată, o bulă de aer în fonta turnată, neumplerea completă a reliefului sau orice alt defect care s-ar fi putut produce, mai cu seamă în decorațiile și

compozițiile figurale, ar fi dat la rebut virola întreagă. De aceea, întreprinderea își alegea oamenii cu grijă.

Am insistat asupra procesului tehnologic pentru că, urmărind confecționarea acestor piese de decorație industrială, vom înțelege mai bine efortul și realizările unor turnători-artiști ieșiți din cadrele muncitorești[232], pe care le-au dus la bun sfârșit prin talentul și forțele proprii, în afară de preocupările lor din fabrică și în timpul liber, îndeplinind singuri mai toate operațiile înșirate. După cum am amintit, impulsul a pornit de aci. Activitatea din fabrică a deșteptat simțul artistic și dorința după frumos în aceste talente ascunse. Din salariu nu-și puteau satisface aceste atât de omenești și atât de legitime dorințe. Totuși, ca să-și poată împodobi locuințele mai mult decât modeste, s-au apucat singuri să-și deseneze și să-și confecționeze modele, pe care le turnau de cele mai multe ori fără știrea conducătorilor uzinei. Era vorba de piese decorative sau chiar de folosință curentă, mai mici, ca scrumiere, tăvi, platouri, greutăți și altele, împodobite cu elemente liniare sau florale simple, pe care unii le toarnă în mai multe exemplare, dându-le în amintire prietenilor și rubedeniilor din alte localități. În felul acesta, ele devin cunoscute și chiar căutate. Aprecierea stimulează ambițiile acestor creaturi în devenire, pe care, câștigând cu timpul în dibăcie, îi vedem trecând la modele figurative singuratice, ca la urmă să umple suprafețele obiectelor cu compoziții întregi. Mulți nu lucrau numai de dragostea lucrului, ci se gândeau la un câștig suplimentar care să le ușureze traiul. Nu ne putem mira de aceasta. Suntem anii 1865-1915. Salariul era mic, grevele minerilor s-au soldat cu împușcături, cu morți. Localitatea nu avea nici măcar un peticel de teren agricol, iar produsele țăranilor aduse din vale, de la mulți kilometri depărtare, se vindeau scump aci. Se creează cu timpul și o emulație între

[232] Precizarea „ieșiți din cadrele muncitorești” a fost făcută ulterior, olograf, cu stiloul.

turnători; [p. 6] cei mai iscusiți modelează figurine, statuete, ba chiar și grupuri de figuri, a căror execuție trădează talente remarcabile. Dimensiunile lucrărilor cresc; de la cățelușul culcat pe scrumieră, servind și ca mâner de apucat obiectul, sau de la mistrețul așezat lângă două călimări de birou - elemente decorative preferate - ele se amplifică în complicate compoziții de vânătoare, iar tasele de o palmă ajung discuri – pandantive de perete, de 0,50 m diametru.

Se schimbă și materialul. Pe lângă fontă, la turnare se folosește cositor, bronz, alamă, și uneori chiar aramă curată. Materialul este cel rămas în cubilouri de la turnătoriile fabricii. Acum se poate, șefii cei mari sunt departe, la Viena, la Budapesta, iar cei locali se bucură să aibă și ei - gratis - pe perete un disc decorativ executat artistic.

<Cea mai mare parte a materialului însă este furat din magaziile fabricei, mai cu seamă metalele mai de valoare. În general furtul între muncitori era considerat drept păcat. Însă cu timpul s-a creat ca o teză şi o directivă de conduită furtul din magazia societăţii. Era un sabotaj tăcut, una din formele conştiente de răzbunare ale muncitorilor împotriva acelora care îi exploatau, justificată prin crezul:

- A fura de la un tovarăş este păcat. Dar a fura de la Societatea care se îmbogăţeşte din chinul nostru, lăsîndu-ne goi şi flămînzi, este o datorie şi un drept al nostru.

Localnicii mai ştiau şi faptul că, după anii de foamete din 1864-65, Societatea a cumpărat cu un criţar jugherul pe pămînt de la părinţii şi moşii lor şi nu au uitat acest lucru. Atât de bine l-au ţinut minte, încât ei se răzbunau în felul acesta între cele două războaie mondiale şi pe urmaşa Societăţii Privilegiate, pe Soc. UDR.>[233]

[233] Aceste paragrafe apar în manuscris, dar nu au fost publicate în volum. Conţinutul lor nu era un model potrivit pentru etica societăţii socialiste, astfel că a fost eliminat.

În ceea ce privește desenarea modelelor, de multe ori se copiază elemente decorative din diferite izvoare, calendare, prospecte și chiar cărți literare ilustrate - după posibilitățile fiecăruia. Aceste elemente se îmbină într-un ansamblu care nu totdeauna ne oferă o imagine precisă despre puterea de creație a artistului amator. Copierea directă se evita, pentru că putea să aibă consecințe de ordin juridic. Dar nu este mai puțin adevărat că și ambiția îi îngrădea în aceeași măsură. Ei își apreciază reciproc realizările fanteziei proprii. Se referă aceasta mai cu seamă la compozi-[p. 7]țiile de grupuri, în care se urmărea și o naivă căutare de efect. În multe cazuri, muncitorii turnători se aliau cu desenatorul profesionist al uzinei, care le furniza desenul compoziției. În acest caz, modelarea, care atrăgea tocmai prin naivitatea sau nota ei oarecum primitivă, făcea loc unor forme în urmărirea cărora recunoști imixtiunea străină. Dar mulți muncitori, prin exercițiul necurmat, au ajuns să stăpânească perfect și desenul.

Ne-au atras atenția îndeosebi[234] două discuri decorative de perete și un grup reprezentând o scenă de vânătoare, executate de artiștii turnători de la Anina în jurul anului 1890. Discurile au un diametru de 0,51 m și sunt turnate din bronz, pe fiecare fiind, în câmpuri diferite, câte șase semne simbolice ale zodiacului. Trebuia finețea desenului și a executării elementelor decorative florale, realizată datorită materialului folosit, dar mai cu seamă modelarea armonioasă a figurilor umane. În cazul trupurilor de copii, merge până la gingășie. Spre lauda artistului, aceste elemente decorative nu se repetă în diferitele câmpuri, iar figurile de femeie sunt reprezentate de fiecare dată în alte atitudini. Natura modelelor ne dovedește suficient că discurile ne pot servi ca exemplificare la ilustrarea inspirației artistului turnător din izvoare străine.[235]

---

[234] Variantă în manuscris: „În anexe arătăm două discuri decorative...”.

[235] În ediţia princeps, fraza este extinsă, în final, cu „căreia i s-a adăugat și colaborarea unui modelar iscusit.”, deși modificarea nu apare în manuscris.

În schimb, scena de vânătoare, având dimensiunile de 0.40 x 0,20 x 0,20 m, chiar dacă ideea ar fi fost împrumutată, execuția, de la prima linie până la turnarea în bronz, aparține unui artist muncitor. Ținută într-o surprinzătoare manieră realistă, compoziția ne arată doi câini de vânătoare, care au înșfăcat o pasăre de baltă, gata să o sfâșie cu colții. Grupul, cum de la sine se poate înțelege, nu a fost turnat - și din cauza complicației nici nu se putea turna - dintr-o singură bucată, ci e compus din mai multe părți singuratice, modelate și turnate separat și asamblate și fixate ulterior, cu tije și șuruburi, pe placă de bază reprezentând solul. Cu toată ezitarea abia observată a mâinii de diletant, trebuie remarcată și aci modelarea expresivă a animalelor, pe care artistul le-a prins într-o mișcare atât de vie, sugerând cum nu se poate mai bine instinctul de vânătoare și setea lor de sânge.

Dar activitatea artiștilor turnători de la Anina ia sfârșit brusc și [p. 8] tragic în anul 1914, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, când aproape toți muncitorii de la suprafață, în speranţa unei victorii „până în toamnă”[236], au fost mobilizați și trimiși pe front. Însă războiul nu s-a isprăvit în toamna anului 1914, în schimb metalele neferoase, atât de necesare acestui carnaj formidabil închinat zeului Marte, au dispărut. Turnătoriile de la Anina au rămas pustii. Apoi au început să se părăginească, pentru că turnătorii au pierit pe rând în focul cumplit. La urmă, în 1920, ce a mai rămas din ele, din considerente economice a fost mutat la Reșița, unde controlul materialelor a fost mai sever, iar tradiția gonirii muncitorilor pentru o producție mărită s-a moștenit mult mai aprigă. Afară de aceea, era şi faza de organizare a lor.[237] Muncitorii nu au mai avut nici materiale

[236] Ediţia princeps a renunţat la „în speranţa unei victorii ‹‹până în toamnă››”. Manuscrisul nu include nicio corectură în acest sens.

[237] În ediţia princeps această frază este modificată în „Afară de aceea, a început și faza de organizare a uzinelor sub o conducere nouă.”

pentru turnare - era în epoca lipsei cumplite de după război - nici liniștea contemplativă necesară operelor de creație. Unii mai încearcă cu obiecte mărunte scrumiere, prespapieruri, însă, prinși asupra faptului, în scurt timp sunt siliți să renunțe la activitatea artistică. De altă parte, cei mai mulți turnători care au putut să scape cu zile din război nici nu s-au mutat la Reșița, ci, legați de peisajul încântător din jurul Aninei, au rămas pe loc, schimbându-și profesiunea. Nu peste mult timp, se lasă definitiv vălul uitării peste această activitate artistică, ale cărei produse poate ar merita să fie cercetate, identificate și descrise într-o monografie completă.

//MANIFESTĂRI DE ARTĂ, AZI, ALE MUNCITORILOR DIN ANINA

Văzurăm mai sus cum, după sfârșitul Primului Război Mondial, turnătoriile de fier din Anina – şi odată cu ele și arta turnării de practicată de muncitori – au dispărut din acest cuib al cărbunelui. De altă parte, însuși războiul, prin împrăștierea muncitorilor pe atâtea fronturi de luptă, prin restricțiile inevitabile impuse acasă și prin imensele greutăți ale traiului, a anihilat complet orice activitate muzicală sau culturală. Cea dintâi a fost inaugurată prin înființarea corului și a orchestrei semisimfonice a minerilor în anul 1865, ale căror resturi au avut jalnicul prilej să cânte imnuri funerare deasupra groapei celor 186 de mineri morți în cumplita catastrofă din vara anului 1920.

Ne-a povestit în alt loc un brav miner cum s-a înfiripat după groaznicul măcel din anii 1914-1918 o însuflețită mișcare corală - însuflețirea era din partea minerilor, pentru că înalta conducere de atunci se ținea departe - căreia iarăși dictaturile care au urmat și în cele din urmă al Doilea Război Mondial i-au pus capăt definitiv.

Manifestările de artă nu pot fi însă înăbușite. Ele constituie una din condițiile fundamentale ale existenţei umane. Se pune deci de la sine întrebarea cum s-au reluat și cum s-au dezvoltat manifestările de artă ale muncitorilor din Anina, încă în primele momente de după eliberare. Răspunsul este simplu: la început pe cale sindicală, unul din organismele care au promovat-o

fiind Clubul muncitoresc. Astăzi, când partidul a creat condiții deosebit de favorabile pentru dezvoltarea artei, o vizită la Clubul muncitoresc s-a impus deci ca un imperativ categoric.

Am găsit acolo o activitate febrilă. Într-o sală cuprinzătoare, tineri și tinere măsurau, croiau, tăiau, potriveau, alții înnădeau bucăți de mătase, de borangic, de tot felul de materiale întruchipând rochii și costume, pe care unii le încercau și iarăși le potriveau ca să iasă mai bine, mai pe corp. Într-un colț, doi încercau să micșoreze diametrul unei gambete găsite nu se știe unde, ca să nu cadă urechile celui de-al treilea, care trebuia s-o poarte. Râdeau ei cu toată exuberanța unei tinereți vesele și râdeam și eu de încercările „supraomenești" ale meșterului pălărier improvizat de a comprima dimensiunile ridicolei acoperitoare de cap a unor vremi de mult apuse, dar ne înveseleam și mai mult când vedem că nici o „machinație" nu reușește și că gambeta tot cade până în vârful nasului celui de-al treilea personaj.

- Așa vom face totuși, zise unul dintre meșteri, îi vom aplica pe dinăuntru un cerc de sârmă, pe care îl vom fixa de curea, și atunci nu vei mai cădea în cap.

Cel vizat, din întâmplare de statură mai mică, protestă:

- Da, cu sârmă. Și la fiecare mișcare, la fiecare clătinare de cap, ea se va bălăbăni ca un clopot pe capul meu.

Hohot de râs izbucni din nou când cei prezenți își imaginară scena. Victima însă nu-și epuizase obiecțiile:

- Și ce am să fac când trebuie să salut ? Nu pleacă odată cu „gambeta sârmată" în acest chip și peruca mea?

Cei prezenți se tăvăleau de râs. Era atâta voioșie, atâta însuflețire în munca lor, încât fusei răpit cu totul de ea. Ca să nu par nepoliticos, îmi îndreptai ochii spre alt grup. Aci flăcăi cu șorț la gât împodobeau pânze prinse de lătezi, fabricând decoruri și culise. Înțelesei și fără explicații că aci se pune la punct un

spectacol și că cei cu șorț sunt pictorii scenografi. Întrebai de conducerea clubului. Mi s-a răspuns că secretarul este la Timișoara, unde a fost chemat la Casa de creație, împreună cu alții, ca să primească îndrumări pentru concursurile de artiști amatori.

- Tovarășul Albu însă vă stă la dispoziție, deși acum are o mie de treburi cu piesa cea nouă.

Așa am ajuns la tovarășul Albu, cel de-al doilea secretar al clubului. Cu voce calmă, care contrasta atât de mult cu agitația febrilă ce se desfășura în jurul nostru, el povesti :

- Da. Am fost sprijiniți în cea mai mare măsură de către organizația de partid, de către sindicat și de către conducerea minelor. De la început ni s-a dat o casă cu etaj, cea mai impozantă din centrul orașului. Cum însă aceasta mai înainte era folosită ca hotel și restaurant, a trebuit întâi să o transformăm pentru scopurile noastre. Banii ne-au fost puși la dispoziție treptat, după cerință. În felul acesta s-a amenajat o mare sală de repetiții, o bibliotecă, săli de lectură, birouri, scena pentru reprezentații. După aceea s-au achiziționat instrumente muzicale noi, s-au recondiționat cele vechi, s-au cumpărat scaune și alt mobilier și tot felul de utilaje. Nu ne-am oprit însă cu lucrările, mereu completăm, mereu îmbunătățim. Acum înfrumusețăm intrarea și scara etajului.

- Și activitatea ?

- Am început cu corul și cu orchestra simfonică. Apoi, pe rând, s-a înființat echipa de dansuri, brigada de agitație și în cele din urmă echipa de teatru amator. Între timp s-a mai constituit, tot în cadrul Clubului muncitoresc, un cerc de muzică pentru copiii muncitorilor, unde micuții pot învăța „să zică” la trei instrumente - la vioară, la acordeon și la pian. Peste patruzeci de copii frecventează sistematic acest cerc și în nici un chip nu și-ar ierta vreunul o absență nemotivată de la cercul de instrucție muzicală.

- Dar cei mari ? Pot veni la repetiții?

- Rezultatele obținute vă pot lămuri în această privință. La al VI-lea concurs al artiştilor amatori orchestra semisimfonică a cucerit locul al doilea în faza regională. Tovarășul Babiac, dirijorul ei și autor a nenumărate compoziții muzicale de inspirație folclorică locală, de valsuri, de marșuri și de atâtea altele, în pofida celor șaizeci și cinci de ani ai săi, tot timpul liber și-l petrece la repetiții. Cu aceeași ocazie, brigada artistică de agitație a obținut mențiune a nu știu câta oară, după ce a primit și o invitație să se prezinte la Studioul de radio din capitală, încurajare care a umplut de noi ambiții pe inimoșii și talentații amatori din brigadă. Cu corul, e drept, lucrurile merg mai încet. Muncind în trei schimburi, coriștii nu pot veni toți deodată la repetiții. Se vede aici acelaşi fenomen care se observă în toate întreprinderile industriale funcționând în ture; durata repetițiilor se prelungeşte mai mult decât ar fi necesar. În schimb, cu echipa de teatru treaba merge cu mult mai bine.

- Bănuiesc că aici s-a și putut găsi mai ușor un aranjament, pentru că nu e vorba de mase mari, ca la cor, ci doar de șase-șapte persoane, observai eu.

- Șase-șapte? Poate vreți să ziceți șasăsprezece-șaptesprezece, corectă zâmbind amabil tovarășul Albu. Noi punem în scenă și piese mai grele. Însă rolul și-l învață fiecare acasă și numai asamblarea sau, cum îi spun șugubății, „rodarea” se face la repetiții.

- Și ce ați realizat până acum ?

- Am montat mai multe piese mari, dintre care *Doamna Ministru* a fost jucată de șaptesprezece ori. Am colindat cu ea întreaga regiune minieră a Cărașului, au văzut-o muncitorii din Doman, Moldova-Nouă, Cozla, Oravița, Bozovici și Ciudanovița. Chiar și aici, în localitate, am dat patru spectacole consecutive, având și la ultimul sala plină, ca să nu mai vorbesc

de reluări. Piesa *O zi de odihnă*, de V. Kataev, am jucat-o până acum de douăsprezece ori, trecând iarăși prin mai toate localitățile amintite. Însă cu ea încă nu am terminat, pentru că mai avem invitații să o ducem și prin alte locuri. La concursul de la Reșița, pentru piesa cea mai bine jucată, cu aceasta am câștigat locul al doilea. Am jucat de câteva ori și piese într-un act, cum au fost *Oaspetele din faptul serii*, de Lovinescu, sau *Cererea în căsătorie*, de Cehov. Succese frumoase am obținut și cu acestea.

În timpul convorbirii, pe neobservate, încăperea secretarului s-a umplut de tineri și tinere. Veneau de la ședința U.T.M. Îmbujorarea fețelor și ochii lucitori trădau nu atât graba cu care au urcat scările, ci mai curând o puternică emoție de alt ordin. Toți strângeau în mână câte un sul de file răsucite. Tovarășul Albu făcu prezentările. Astfel avui plăcerea să cunosc aproape pe toți eroii pieselor de mai sus, pe inimoșii artiști amatori din Anina, adunați în după-masa aceea pentru o nouă repetiție. Prima întrebare a tovarășului Albu, care pe lângă altele îndeplinea și rolul regizorului, iscodea dacă și-au învățat bine rolurile. Răspunsul afirmativ s-a dat cu unanimitate. Din conversația înfiripată după aceea am desprins o dorință de acțiune care nu cunoștea nici limite, nici greutăți, deoarece când am adus vorba de oboseala turneelor lungi, Doamna Ministru din piesa lui Nușici[238] îmi răspunse :

- Oboseală? Nici vorbă nu poate fi despre așa ceva. Când vezi și simți înflăcărarea cu care ne primesc pretutindeni minerii și ceilalți muncitori de suprafață, uiți de oboseală, uiți de orice necaz chior, și de acela al unui fir fugit din ciorapul de nailon care se produce când sari prea repede din autobus. Pretutindeni

[238] Branislav Nušić (1864, Belgrad - 1938, Belgrad), romancier, dramaturg satiric, eseist și fondatorul retoricii moderne în Serbia. Originea sa este aromână. Piesa *Doamna ministru* a fost scrisă în 1929.

pe unde umblăm întâmpinăm brațe deschise, iar după spectacol minerii nu ne lasă să plecăm decât cu promisiunea de a reveni într-alt turneu, cât mai apropiat. Atât de mare este dorința lor după manifestări de artă. Evident, aceste încurajări ne dau puteri noi, pentru viitoare activități, de și mai mare amploare.

- Cu alte cuvinte, trăiți într-un veșnic ciclu de promisiuni și de realizări?

- Aceasta este dorința noastră intimă și ne doare inima când piedici tehnice, neașteptate, cum ar fi un defect la autobus, ni se pun în cale și ne amână plecarea. Dacă ați porni o singură dată cu noi, ați vedea și înțelege și mai bine dragostea cu care suntem așteptați și primiți. Oamenii muncii, odinioară părăsiți și uitați prin localitățile miniere, cele mai mărunte ascunse printre munți și greu accesibile unor turnee ale teatrelor mari, se bucură cu cea mai curată bucurie și gustă din plin plăcerile de ordin intelectual și artistic care li se oferă. Împărtășindu-te din această bucurie nu se poate să nu-ți oferi integral și fără rezerve toată puterea de acțiune și toată dragostea față de manifestările de artă, pentru a potoli măcar în parte nemăsurata sete după cultură și după frumos a muncitorului de azi. Iar luna de concediu, în care organizăm turneele mai lungi, este o lună a plăcerilor de ordin superior, în care puterile și resursele noastre sufletești se potențează.

DRUMURILE ȘI POPASURILE CONDUCĂTORILOR DE PARTID ȘI DE STAT ÎN REGIUNEA BANAT

LA REȘIȚA

Cum s-a răspândit vestea în orașul acesta industrial, care își vedea de preocupările sale cotidiene de a da cât mai multă fontă, oțel de cea mai bună calitate şi cele mai perfecte mașini și utilaje tehnice, noi nu putem preciza. S-a manifestat în toată amploarea tăria legăturilor sufletești dintre masele muncitoare și conducătorii lor, care străbate distanţă și timp, sau a fost presimțirea împlinirii unei dorințe nutrite de mult în adâncul inimilor, care a adunat miile de oameni aci. Ceea ce știm noi este că, deși popasul reșițean s-a petrecut pe neașteptate, în ziua de 15 iunie 1961, în momentul opririi trenului, gara și împrejurimile ei au fost inundate de lume. De departe, nici nu se vedea altceva decât o mare de fețe radioase, deasupra cărora se agitau, ca stropii luminați de soare pe creasta valurilor vesele, mii și mii de buchete în mâinile ridicate în lut entuziast. Un uragan de ovații și de urale au umplut văzduhul, care și-a atins culmea în momentul când conducătorii de partid și de stat au pus piciorul pe pământul Reșiței. Erau acolo tovarășii Gh. Gheorghiu-Dej, Petre Borilă, Chivu Stoica și Leonte Răutu, însoțiți de Nicolae Bădescu, președintele Comitetului de Stat pentru construcții, arhitectură și sistematizare, care au sosit din Capitală, apoi Petru Blajovici, al Comitetului regional al P.M.R. Banat, Vasile Daju, președintele Comitetului executiv

al Sfatului regional și alți activiști de răspundere, de partid și de stat. Printre rândurile dese ale muncitorilor, aliniate de ambele părți ale străzilor, delegația de partid și guvernamentală însoțită de Mihai Patriciu, directorul general al combinatului, de reprezentanții organizațiilor de partid, U.T.M. și sindicale, a străbătut ca într-un marș triumfal drumul până la fabrică, unde a urmat a doua primire entuziastă a delegației, culminând la șantierul noului furnal de 700 mc. capacitate, atunci aproape de terminare. Cocoțați pe schele uriașe, agățați de funii, de traverse, iviți prin toate deschizăturile construcției, muncitorii și-au părăsit pentru câteva clipe lucrul, ca să-și vadă și să-și salute conducătorii. Fac semne cu mâna, aplaudă, iar o muncitoare de pe cabina înaltă își flutură batista roșie, ca pe un drapel.

Aveau motive temeinice să ofere o primire atât de entuziastă acestei delegații. Reșița a cunoscut o viață nouă, pe care nici nu ar putut-o visa vreodată. Politica de industrializare socialistă a țării a făcut ca aici să se înființeze secții și ateliere noi, un nou complex de turnătorii, cu două furnale, a căror producție se va cifra la 600.000 - 700.000 tone de fontă pe an, și atâtea altele. Aveau de ce să-și exprime astfel recunoștința, căci noile construcții de fabrici sunt în cel mai mare grad automatizate. O apăsare pe buton și procesul tehnologic pornește și continuă purtat de atotputernica energie electrică. Conducătorii de partid și de stat vizitează amănunțit toate părțile componente ale instalației, de la furnale ei trec în viitoarea hală centrală, apoi la postul central automatizat al furnalelor. În tot locul, au schimb de vederi cu cadrele din conducerea combinatului, discută și se iau măsuri cu privire la accelerarea ritmului lucrărilor și la diferitele probleme de ordin tehnic ale construcțiilor.

Grupul conducătorilor de partid și de stat pornește după aceea prin fabrică, în urmărirea fluxului tehnologic și a proceselor de

producție. Ei trec prin hala cea mai nouă și cea mai modernă a uzinelor din Reșița. O minune a tehnicii avansate. De la primul moment te captivează aici ordinea și curățenia. Totul sclipește de bună întreținere. Dar nu e numai atât. Mașini de cea mai înaltă tehnicitate sunt în lucru aci, funcționând cu o precizie și o acuratețe de nedescris. Nu vezi, ca în alte fabrici mai vechi, inevitabilele urme ale funcționării, cum sunt șpanurile, stropii de ulei, scurgeri de leșie, bucăți de metal rupte sau sărite, pilitură de fier și altele. Totul e ca într-un curat laborator, care veghează pedant asupra curățeniei sale. Văzând această ordine și curățenie, cât și piesele componente în toată strălucirea lor, ne dăm seama că fabrica aceasta este deservită de unii dintre cei mai bine pregătiți muncitori, tehnicieni și ingineri ai combinatului, a căror vrednicie a fost evidențiată în călduroase cuvinte de către înalta delegație.

A urmat după aceea vizitarea noii hale de utilaj greu. Omul rămâne uimit de procedeul de construcție. Procesul de fabricație care se dezvoltă sub bolta ei nu poate fi întrerupt, deci despre demolarea instalațiilor vechi nici vorbă nu poate fi. Atunci ingenioșii constructori au imaginat un procedeu foarte original: vor îmbrăca vechea hală de jur împrejur și deasupra cu o hală nouă, care va acoperi întreaga suprafață de lucru, în timp ce producția se va continua nestingherită. Și cum va avansa construcția cea nouă, așa va fi eliminată cea veche. La sfârșit, după scoaterea ultimului pilon din hala veche, muncitorii se vor găsi într-o hală spațioasă, bine aerisită, curată, prin ai cărei pereți și tavan din sticlă încadrată în oțel lumina soarelui va pătrunde nestingherită, înviorând munca și viața celor dinăuntru, oferindu-le cele mai favorabile și sănătoase condiții de lucru.

Trecând printr-o curte a combinatului, delegația a încercat o surpriză de alt specific: o locomotivă veche, dintre primele

construite la Reșița, îi întâmpină acolo; modestă, cu cei optzeci și nouă de ani ai săi, ea constituie un pilon și marchează o impresionantă etapă de comparație între ce a fost atunci și ce este azi Reșița, în epoca fabricării de utilaje industriale și siderurgice, de turbine, turbosuflante, compresoare, generatoare, laminate de diferite tipuri și atâtea altele.

Dar prezența locomotivei acolo, în mijlocul muncii miilor de reșițeni, mai spune ceva, și anume respectul muncitorilor față de munca părinților lor, față de suferințele lor. Ea constituie și un memento față de condițiile vitrege în care a trebuit să trudească părinții și moșii lor, un memento că acele timpuri nu mai trebuie și nu mai pot să se întoarcă. Un memento care îndeamnă în fiecare clipă pe muncitori să muncească mai cu râvnă, pentru viața care li se deschide acum. De aceea doresc ei să cunoască mai de aproape viața înaintașilor, viața moșilor lor.

În după-amiaza zilei a urmat vizitarea orașului nou, ridicat în anii democrației populare în lunca Pomostului, în partea de vest a Reșiței de ieri. Două mii de apartamente au fost date aci muncitorilor și celorlalți salariați ai combinatului, încăpătoare, luminoase și înzestrate cu tot confortul cerut de la o locuință modernă. La o mică distanță mai încolo, alt cartier, cel mai nou al Reșiței, numit după locuri Moroasa, își profilează străzile largi, mărginite de impozante blocuri, în care s-a mutat și se va muta, în câteva zeci de mii de apartamente, întreaga populație a Reșiței, ieșită la aer din încâlceala strivitoare a vechilor străduțe. Oaspeții s-au dus și la Moroasa. Același fenomen s-a petrecut aici ca și în gară. În câteva clipe s-au adunat muncitorii liberi din schimb, locatari ai noului oraș, pentru primirea delegației. Un moment impresionant a constituit apariția pionierei Adriana Stoian de la Școala de 7 ani nr. 4, care, cu vădită emoție, însă neintimidată și cu multă gingășie, oferă oaspeților un splendid buchet de

flori, odată cu salutul voios al tuturor pionierilor, mulțumind partidului pentru grija părintească pe care le-o poartă. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej primește florile și ia în brațe fetița, ca un salut al conducătorilor de partid către bravii copii ai reșițenilor, pe care îi îndeamnă la muncă sârguincioasă, urându-le succese la învățătură și în întreaga activitate școlară. După cercetarea uzinelor și a noilor cartiere ale Reșiței a urmat discuția cu reprezentanții organelor locale de partid și de stat, cu arhitecții, proiectanții și alți lucrători din domeniul construcțiilor. S-au analizat probleme privind viitoarea dezvoltare a combinatului: sistematizarea orașului și amplasarea cea mai potrivită a noilor cartiere de locuințe. Reșița a moștenit o situație grea, imposibil de tolerat într-un centru industrial modern, cu locuințe înfundate între fabrici și ateliere, nesănătoase din toate punctele de vedere, disparate și încurcându-se unele pe altele. În zilele democrației populare se urmărește și se realizează construirea unor cartiere, în realitate orașe noi și cu locuințele cele mai corespunzătoare atât în ceea ce privește confortul, cât și dezvoltarea urbanistică. Se dau recomandări în acest sens, se prevede pentru construcțiile noi un vast teren liber, în afara zonelor industriale, într-o poziție de un pitoresc nespus, pe o coastă plină de soare și înconjurată de coline împădurite, atât de propice pentru împrospătarea necontenită a aerului - un adevărat parc, imens și cultivat, în care vor locui și se vor recrea neobosiții lucrători ai combinatului.

Convorbirea se încheie cu entuziasm și cu hotărârea de a lupta din toate puterile pentru realizarea cât mai grabnică a celor discutate.

LA ARAD

A doua zi drumul conducătorilor de partid și de stat a continuat spre orașul de pe malul Mureșului, unde i-au întimpinat mase de popor imense. Gara și piața largă din fața ei gemeau de lume, a cărei manifestație de bucurie a izbucnit cu aceeași înflăcărare ca și la Reșița.

Au fost vizitate mai întâi șantierele de locuințe de pe strada Crișan, bulevardul Republicii și Bulevardul Lenin, unde se înalță sau sunt și înălțate gata noile blocuri. După aceea, delegația și-a îndreptat pașii spre uzina „Gh. Dimitrov".

Cine a cunoscut odinioară această întreprindere, azi nu o mai recunoaște. În vremurile capitaliste ea era doar o fabrică, azi e o adevărată uzină, compusă din mai multe fabrici, în care lucrează șase mii de lucrători, care produc anual peste patru mii de vagoane de cele mai variate tipuri și pentru cele mai diverse scopuri. Ies din halele uzinei vagoane de călători și vagoane de marfă acoperite, pe două osii și de 11 tone. Dar pe lângă acestea și de multe ori numărul, azi se fabrică vagoane autodescărcătoare de 23 de tone, basculante pe patru osii de 31 de tone, basculante de 18 tone, altele cu o capacitate de 40 de tone și deschidere automată, produse despre care mai înainte nici nu se visa.

La intrarea în hala de pregătire și asamblare se găsesc panourile care ilustrează cifrele realizărilor, diagrama oglindind succesele colectivului de muncă în întrecere socialistă, precum și panoul de onoare cu fotografiile inovatorilor. Uzina, după cum aflăm de la muncitorii adunați aci, a fost amplificată și modernizată in zilele noastre după cele mai noi cerințe. Muncitorii lucrează în hale spațioase, iluminate cu lămpi de

neon. Atelierele urmează secvenţa fluxului tehnologic după cele mai adecvate principii, demonstrând buna organizare a muncii și prezența unei conduceri pricepute, care menține totdeauna pe prim-plan grija pentru calitatea produselor și pentru aplicarea metodelor înaintate de lucru. Cele văzute în această uzină au făcut ca delegația de partid și guvernamentală să aibă cuvinte frumoase și apreciative la adresa colectivului uzinei, care și-a luat angajamentul să lupte în continuare, cu și mai multă râvnă, ca să ridice producția și să realizeze produse de cea mai bună calitate.

A doua întreprindere vizitată la Arad a fost fabrica de strunguri „Iosif Rangheț”, creată de asemenea în anii democraţiei-populare. Această fabrică nu numai că satisface cerințele industriei interne, dar se bucură de renume și în străinătate, produsele ei fiind cerute de multe ţări de pe glob. În vizita lor, conducătorii de partid și de stat s-au întreținut timp îndelungat cu lucrătorii fabricii, care și-au arătat plini de însuflețire preocuparea permanentă de a da un prestigiu crescând produselor fabricii. S-au scos în evidență preocuparea continuă a uzinei pentru introducerea în producție a celor mai noi realizări ale tehnicii, strădaniile inginerilor și ale tehnicienilor de a crea noi tipuri de mașini, împrejurări care au avut ca o largă apreciere din partea delegației de partid și de stat. În ședința de lucru următoare vizitei, cu conducerea întreprinderii și cu reprezentanții organizațiilor de partid, sindicale și de U.T.M. din fabrică, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, relevând meritele colectivului în munca ga de până aci, a subliniat necesitatea de a îndrepta toate eforturile pentru o continuă perfecționare a produselor, pentru ridicarea tehnicității și calității și pentru sporirea randamentului lor.

Aici este locul să arătăm și înalta apreciere pe care a avut-o delegația de partid și de stat văzând strădaniile depuse de către

conducerea întreprinderilor, cu ajutorul organizațiilor de partid, U.T.M. și sindicale de la Reșița, Timișoara și Arad, în ridicarea calitativă a cadrelor muncitorești și în pregătirea ucenicilor. La Reșița, bunăoară, funcționează mai multe școli, unde se formează peste o mie două de ucenici pentru viitoarele cadre ale combinatului, iar foarte mulți ingineri din întreprinderile de la Reșița, Arad și Timișoara, pe lângă activitatea lor în fabrică, se ocupă și de pregătirea profesională și de creșterea muncitorilor de mâine. În legătură cu aceasta, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a rostit următoarele cuvinte:

„Aceasta este un lucru minunat. Ei se dezvoltă în uzină, o iubesc, cresc în simfonia muncii creatoare și ajung astfel muncitori pricepuți, cu dragoste de mașini, de lucrul pe care îl fac”.

La Arad delegația de partid și de stat a vizitat și Teatrul de Stat, refăcut în zilele regimului de democrație populară. El a fost înzestrat cu o potrivită sală de spectacole, amenajată cu toate cele de trebuință pentru a se asigura o perfectă vizibilitate și acustică. Aci delegația a fost întâmpinată de întreg colectivul artistic, regizoral și tehnic cu o călduroasă manifestație de simpatie, iar în discuțiile care au urmat, toți și-au exprimat recunoștința față de partid pentru grija deosebită și condițiile de creație de care se bucură în țara noastră slujitorii artei.

Vizitarea Teatrului de Stat din Arad a fost prilej pentru o nouă manifestare de simpatie a maselor fată de conducătorii de partid și de stat. În câteva clipe, mii de cetățeni s-au adunat în fața teatrului, ovaționând însuflețiți, iar la plecare membrii delegației au trecut printr-un culoar de oameni, ale căror aplauze și urale i-au însoțit până la capăt.

LA GRABĂȚ ȘI LA LENAUHEIM

În Banat socializarea agriculturii a început aproape simultan în partea de nord și în cea de sud, prin înființarea gospodăriei colective de la Lenauheim, respectiv la Socol, pe Dunăre. De la aceste începuturi, din anul 1949, în urma acțiunii de lămurire și îndrumare a maselor țărănești, dusă neîntrerupt de Comitetul regional de partid, de Sfatul Popular al Regiunii Banat și prin exemplul gospodăriilor fruntașe, în primăvara anului 1962 întreaga regiune Banat este colectivizată. Înzestrate cu utilaj modern, cu personal specializat și sprijinite pe toate planurile de partid și guvern, azi nenumărate gospodării colective și de stat din regiune sunt „milionare”, adică dispun de resurse uriașe, având un profil de producție din cele mai variate și cuprinzătoare, rezultatele arătând cifre ce urcă din an în an.

Ca exemplu poate servi G.A.S. Grabăț, unde în anul 1960, pe o suprafață de 1.500 ha, s-a obținut o producție medie de 4.700 kg. porumb boabe la hectar, iar pe un lot experimental de 7 ha s-au cântărit 8.083 kg de grâu la hectar, cifră nici măcar visată în timpurile burghezo-moșierești. Și, ca să vorbim de realizări în sectorul zootehnic, amintim că producția de lapte s-a urcat la 5.100 - 5.200 litri de lapte pe an de fiecare vacă furajată. Această cifră nu constituie un record singuratic, ci este iarăși o medie, media unui șeptel cu 240 de vaci, proprietatea gospodăriei. Iar dacă vrem să cunoaștem o cifră record, atunci trebuie să ne adresăm mulgătoarei fruntașe, tovarășa Ecaterina Weissmüller, care ne-o poate oferi: ea a muls în anul trecut 11.000 litri lapte de la o singură vacă, ceea ce constituie un record de 30 litri pe zi.

În consfătuirea ținută la Grabăț cu conducătorii gospodăriei de stat s-au dezbătut metodele de muncă folosite și posibilitatea de a împărtăși și altor gospodării din experiența câștigată. S-a analizat

și organizarea muncii, insistându-se îndeosebi asupra dotării cu utilaje, ateliere și piese de schimb. Din discuție a ieșit la iveală că brigăzile constituie baza - motorul, cum s-a spus atunci - a gospodăriei, cu ajutorul lor se poate obține o producție record. La urmă conducerea gospodăriei primește îndrumarea ca în sectorul zootehnic, care pe lângă vacile cu lapte mai are 1.000 de scroafe de reproducere și 16.000 porci puși la îngrășat, să cuprindă fără întârziere și creșterea păsărilor de curte, ceea ce poate contribui în măsură apreciabilă la tot mai buna aprovizionare a populației.

Gospodăria colectivă „Victoria” din Lenauheim este hotarnică cu cea din Grabăț. Delegația de partid străbate drumul prin culturi de grâu, de orz, de floarea-soarelui și de porumb. Valurile aurii ale lanurilor de grâu ajung până la umerii oaspeților care coboară din mașini și privesc peste întinsul câmpiei cu rod îmbelșugat, rezultat al gospodăriei socialiste, obținut printr-o mecanizare pricepută și cultivare adecvată.

Prin tarlalele promițând o recoltă bogată, care în parte a și început, delegația ajunge la Lenauheim, ale cărei străzi largi sunt înțesate de oameni. Toți își exprimă bucuria produsă de această înaltă vizită. Primirea se face în chip tradițional, cu ceremonialul cuvenit celor mai înalți și iubiți cârmuitori; cel mai bătrân colectivist, Pavel Fluture, în vârstă de șaptezeci de ani, rostește cu glas emoționat:

„Să ne trăiești, scumpe tovarășe Gh. Gheorghiu-Dej! În numele tuturor colectiviștilor, vă urez bun venit dumneavoastră și celorlalți conducători ai partidului nostru. Partidul ne-a povățuit, în urmă cu doisprezece ani, să pășim în marea familie a colectiviștilor. Alta e acum viața noastră. Vă mulțumim pentru Îndrumarea și ajutorul dat. Noi și copiii și nepoții noștri suntem fericiți datorită grijii dumneavoastră. Vă dorim ani mulți și sănătate.”

Glasul moșneagului, tremurat de bucuria cinstei de care a avut parte, este urmat de ciripitul vesel al pionierilor care, cu buchete de flori în mâini și cu ochii strălucitori, îmbrățișează pe oaspeții dragi.

Aceștia răspund emoționați de puritatea scenei și de căldura care emană din toate privirile, din toate fețele. Ei urează colectiviștilor ca gospodăria lor să-și mențină locul de fruntașă, să înflorească și mai departe, dând roade cât mai bogate, ca viața lor să devină și mai frumoasă, și mai luminoasă. Apoi, în tovărășia tovarășului Viorel Uibaru, președintele gospodăriei colective, conducătorii de partid și guvern vizitează noile construcții, silozuri, grajduri pentru cornute, cocini pentru porci, cotețe pentru păsări Gospodăria are acum 580 de vite cornute, 1,700 porci și peste 6.000 de păsări, din care 4.000 pentru ouă. Se văd clar roadele metodelor înaintate pentru creșterea și îngrijirea animalelor. În anul 1960, colectiviștii au realizat un venit de 6.700,000 lei, valoarea zilei-muncă revenind la 35 de lei, ca în anul 1961 ei să încheie contracte cu statul pentru importante furnizări de cereale, care la porumb, de exemplu, se urcă la treizeci și trei de vagoane.

Delegația de partid și guvernamentală, împreună cu reprezentanții organelor de partid și de stat din regiunea Banat și din raionul Sânnicolau Mare, a avut după aceea o consfătuire cu cadrele de conducere ale gospodăriei, în care s-au dezbătut problemele ei specifice, ca: posibilitățile de dezvoltare în perspectiva anilor ce vor veni, munca brigăzilor, traiul colectiviștilor, întreținerea bătrânilor din gospodărie, retribuția suplimentară și altele. S-au tras din aceste convorbiri concluzii mobilizatoare atât pentru gospodăria însăși, cât și pentru întărirea economico-organizatorică a celorlalte gospodării colective din regiunea Banat, cu scopul de a le ridica pe toate la nivelul celei din Lenauheim.

Un gest adânc grăitor al dragostei pe care o poartă colectiviștii din Lenauheim față de conducătorii de partid și de stat a constituit rugămintea lor ca înalții oaspeți să stea la masă cu ei, rugăminte care membrii delegației au îndeplinit-o.

După masa comună, echipa artistică a căminului cultural din Lenauheim a susținut un frumos program de cântece și dansuri românești și germane, care, spre bucuria înalților și oaspeți, au făcut dovada că și viața culturală și artistică de aci este la un nivel ridicat.

LA TIMIȘOARA

Capitala Banatului nu s-a lăsat mai prejos de celelalte centre bănățene când a fost vorba de primirea entuziastă a delegației de partid și de stat. Nu numai în gară, ci și pe străzile prin a trecut delegația, zeci de mii de cetățeni ovaționau pe înalții oaspeți, iar în locurile vizitate ei au fost inundați cu buchete de flori. S-a dovedit încă o dată atașamentul oamenilor muncii față de partid, față de îndrumarea lui, datorită căreia s-au câștigat atâtea bătălii și s-au obținut atâtea succese.

Prima grijă a conducătorilor s-a îndreptat spre problema construirii de locuințe în oraș, problemă a cărei rezolvare în anii ultimi a luat o mare amploare. S-a vizitat cuartalul de blocuri din străzile Enescu și Paris, unde se construiesc 219 apartamente - azi, când citim aceste rânduri, terminate - și șantierul complexului universitar, unde se înalță un adevărat oraș cu noi construcții, cum este aceea a Institutului pedagogic, cele cinci blocuri de cămine, însumând 1.740 de locuri, blocul cantinei cu 500 de locuri, și atâtea altele, conform dezvoltării institutelor de învățământ superior din oraș.

Aceste creații ale regimului de democrație populară demonstrează grija partidului și a guvernului față de problema ridicării nivelului de trai al studențimii și ne arată uriașa dezvoltare a învățământului superior de aci. Dacă înainte de 1944, în Timișoara primeau instrucțiune universitară 460 de studenți, azi putem număra 5.000 de studenți, adică de 11 ori mai mulți, ca în anul 1965 numărul lor să crească la 10.000. Sunt visuri? Nu. Sunt realități concrete.

La Sfatul Popular al regiunii a avut loc o discuție asupra unor noi construcții de locuințe și, odată cu aceasta, sistematizarea și

dezvoltarea de viitor a orașului. Conducătorii de partid și de stat s-au interesat de toate aspectele problemelor, înglobând în acest interes chiar și amănuntele cele mai specifice, făcând recomandări utile în toate privințele. S-au examinat aceleași probleme și în legătură cu sistematizarea și dezvoltarea orașului Arad, ale cărui planuri erau expuse la Sfatul regional.

„Problema construcțiilor de locuințe pentru populație trebuie să stea în centrul atenției; să constituie o preocupare de zi cu zi a cadrelor de partid și de stat, a spus aici tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Să lăsăm pentru alte etape ceea ce nu este strict necesar acum. Regiunea voastră e bogată, are mari rezerve și posibilități; trebuie să fiți deosebit de atenți în felul cum le folosiți, corespunzător intereselor dezvoltării economice a țării și principalelor cerințe ale populației."

A fost vizitată, după aceea, întreprinderea „Bela Breiner", o fabrică modernă, de înalt nivel tehnic și cu produse cât se poate de variate, dintre care de cea mai mare căutare se bucură, chiar și pe piața mondială, pantofii de damă, apoi fețe de masă din material plastic, imprimate în culori, perdele din același material și fulgarine, instrumente muzicale și multe altele. Aspectul îngrijit al atelierelor, felul de muncă din fabrică și efortul conducerii de a da publicului articole tot mai bune, tot mai de gust, au produs o bună impresie asupra conducătorilor din delegație.

De aci, înalții oaspeți au vizitat Facultatea de mecanică a Institutului Politehnic, al cărui rector, tovarășul Marin Rădoi, împreună cu cadrele didactice și studenții grupați în parcul care înconjoară clădirea au întâmpinat pe înalții oaspeți cu cea mai mare însuflețire, toți exprimându-și recunoștința pentru continua îndrumare și pentru sprijinul acordat de partid dezvoltării neîntrerupte a învățământului.

S-a vizitat după aceea laboratorul de mașini hidraulice, amplificat și înzestrat de regimul democrat-popular cu cele mai

moderne instalații, care a fost distins și cu un premiu de stat. Aci, decanul facultății, tovarășul Ion Anton, a dat explicațiile necesare. Se execută în acest laborator încercări de pompe, de turbine hidraulice, măsurători de debite, coeficienți de frecare, se studiază fenomenele de cavitație, cu un cuvânt toate controalele și încercările în legătură cu o bună și economică funcționare a mașinilor și instalațiilor hidraulice. Tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej și ceilalți conducători de partid și de stat au adus laude corpului didactic al institutului pentru competența și nivelul înalt al pregătirii teoretice și practice. S-au apreciat de asemenea și legăturile strânse pe care facultatea le are cu unele întreprinderi industriale, precum și roadele pe care le-a dat această colaborare. S-a subliniat, în discuția ce a urmat, că această colaborare cu industria, cu muncitorii și cu cadrele de specialiști din uzine este în cea mai mare măsură folositoare atât învățământului, cât și industriei.

În seara aceleiași zile, la Opera de Stat din Timișoara a avut loc un spectacol de gală în cinstea oaspeților, în cursul căruia formații artistice de amatori din regiune au prezentat cântece, coruri și jocuri românești și ale minorităților naționale germană, maghiară și sârbă la sfârșitul căruia oaspeții au oferit artiștilor un splendid coș cu flori.

La plecare, în seara zilei de 17 iunie, oaspeții au fost însoțiți la gară de mii de cetățeni ai orașului Timișoara și ai comunelor din jur. Manifestarea de simpatie, mai mult decât entuziastă, a poporului adunat în gară și in jurul ei a constituit o nouă dovadă că poporul stă strâns unit în jurul partidului și guvernului și că oamenii muncii sunt hotărâți să ducă la îndeplinire marile sarcini trasate de cel de-al treilea Congres al partidului.//

[Dosar 1, R8/60.1 şi R22, P 0][239]
Revoluţia de la 1848 în Caraș

Nemulţumiri şi speranţe

Antecedentele ne sunt cunoscute. Suflul răzvrătirii împotriva unor orânduieli politice şi sociale nejuste, învechite şi neînfrânata dorinţă după eliberare de cătușe seculare, semănate de atât de bine cunoscuta „revoluţie din februarie” de la Paris, cuprinde în scurtă vreme aproape întreaga Europa. Viena se tulbură încât, în cursul aceleiaşi luni, tulburarea culmină în ziua de 13 martie şi se soldează cu căderea lui Metternich[240]. Din Austria undele revoluţiei se revarsă asupra Ungariei, în care tinerimea din Pesta, la 15 martie, proclamă, fără nicio vărsare de sânge, programul de reforme cuprins în cele 12 puncte, „sanctificate”, ca să folosim termenul tehnic consacrat al vremii, în lege, de către împăratul și regele Ferdinand al V-lea[241], la 11 aprilie.

Programul de reforme cuprindea:

Ţara să fie guvernată de un minister responsabil.

---

239 Paginile manuscrisului dactilografiat, cu corecturi olografe, sunt numerotate cu iniţiala P, urmată de un număr.

240 Klemens Wenzel Nepomuk Lothar von Metternich-Winneberg zu Beilstein (1773-1859), om de stat austriac. A făcut parte din marea aristocraţie imperială și a promovat politici conservatoare. Ministru de externe, din 1809. A fost conducătorul de facto al statului austriac, în timpul lui Ferdinand I. Principal negociator la Congresul de la Viena.

241 Ferdinand I al Austriei (1793-1875) a fost împărat al Austriei (1835-1848), rege al Ungariei (ca Ferdinand V), rege al Boemiei (ca Ferdinand V), rege al Lombardiei, principe al Transilvaniei. A urmat la tron tatălui său, Francisc I, în 1835. A abdicat în 1848. I-a succedat nepotul său, Franz Josef.

Să se ţină la Pesta, anual, câte o adunare a ţării, în care deputaţii să fie aleşi pe bază de reprezentanţă popolară.

Ardealul se unește cu Ungaria.

Suportarea sarcinilor să fie comună pentru toţi cetăţenii.

Se şterg, în schimbul unei despăgubiri juste, robota şi celelalte obligaţii ale iobagilor faţă de nobili, iar zeciuiala preotească se şterge fără nici o despăgubire.

Fiecare cetăţean este proprietar cu depline drepturi al pământului său.

Moşiile se împart; scaunele (judecăţile) senioriale şi autoritatea domnilor de pământ încetează.

Se șterg prerogativele ereditare (nobiliare).

Se înfiinţează o gardă naţională.

Presa e liberă.

Toate religiile creştine au drepturi egale.

Se desfiinţează Cancelaria Aulică din Viena, precum și Camera şi Locotenenţa Regală din Buda.

[P1] Valul revoluţiei şi rezultatele ei au găsit teren favorabil în regiunea montană din Caraş. Aici nemulţumirea era generală, în toate păturile de jos fierbea revolta împotriva stăpânirii jăcmănitoare. Minerii şi metalurgiştii care lucrau în serviciul asociaţiilor pentru exploatarea metalelor neferoase, prin prigoana introdusă de erariu împotriva patronilor lor, îşi vedeau ameninţată pâinea de toată ziua, profesiunea şi chiar căminele, dacă nu voiau să se îndrepte spre siderurgie, noua orientare a viitorului stăpân, erariul, sub a cărui mască se ascundea adevăratul profitor, casa domnitoare. Muncitorii siderurgişti erau nemulţumiţi din cauza tratamentului neomenos şi a serviciului greu din uzine, la sfârşitul căruia îi aştepta, dacă o mai apucau, o pensie de mizerie. De altă parte, îi sufoca scumpetea produsă de aglomerarea bruscă a braţelor de muncă pe care 1e-a atras

amplificarea de proporţii din anul 1846. Mai mult însă decât prin[242] aceste amplificări, s-a agravat[243] scumpetea alimentelor prin coborârea taxelor vamale ale monarhiei austro-ungare, întâmplată în acelaşi an, care a făcut ca produsele agricole să ia calea exportului spre gările din apusul Europei. Stăpânirea austriacă nu a putut face faţă enormei urcări dc preţuri. Pentru aceasta ar fi trebuit să aibă o agricultură organizată, să aibă ţărănimea de partea ei. Ori tocmai ţărănimea a format pătura cea mai oropsită, cea mai exploatată. Nesfârşitele robote, interminabilele munci forţate la cetăţi, la oragie, la mine şi la canale, zeciuielile de tot felul, rechiziţiile la preţuri de nimic sau chiar fără nicio remunerare, înrobirile și expediţiile de represalii urmate revoltelor, toate au umplut de duşmănie faţă de stăpânirea habsburgică întreaga pătură a ţărănimii care, în felul acesta, a devenit cel mai de seamă element al luptei de rezistenţă, chiar dacă pe graniţă satele înglobate în regimentele grănicereşti s-au arătat loiale. Dar peste toate plutea duhul răzvrătirii, conştiinţa inechităţilor sociale ce trebuiau doborâte, răspândit în Europa de Revoluţia franceză, care prindea rădăcini tot mai adânci.

În regiunea Reşiţei, cea mai grea măsură de exploatare aplicată păturii ţărănești a fost aşa numita robotă de fier, instituită din anul 1812 de către groful Almássy Ignacz[244], care şi-a câştigat averea şi titlul de grof din aprovizionarea cu alimente a regiunii montanistice cărășene. Această robotă a fost practicată fără milă şi fără încetare până în anul 1848; în virtutea ei, unsprezece sate din jurul Reșiţei trebuiau să pună la dispoziţia uzinelor de fier 1.556 de robotași după următoarea repartiţie:

242 Prima variantă a autorului, „Mai mult decât aceste simplificări”.

243 Ca variantă iniţială apare „e scuzat”. Sintagma e tăiată cu stiloul şi înlocuită, olograf, cu „s-a agravat”.

244 Virgil Birou optează pentru o grafie personală a numelui, pe care ediţia de faţă o păstrează în text. Precizăm că Almássy Ignác a trăit între 1751-1840. A fost subprefect al Timișoarei.

Reşiţa Română 115, Ţărova 60, Doman şi Cuptoare 99, Târnova 209, Soceni 126, Delinești 167, Apadia 70, Valeadenii 76, Brebul 213, Zorlenţul Mare 421 de robotaşi, care trebuiau să efectueze toate transporturile de minereu, combustibil, alimente şi produse ale uzinelor, sub forma unei munci forţate, adică fără nicio remunerare.

Iată de ce hotărârile aduse la 15 martie în capitala Ungariei [P2] au umplut de speranţe atât pe muncitorii din uzine, cât şi pe ţăranii de la sate, care toţi vedeau în ele zorile unei vieţi noi. Mai cu seamă au găsit aprobare ştergerea prerogativelor nobiliare, desfiinţarea iobăgiei, a robotei - am văzut cât de cumplită era robota fierului - şi a diferitelor zeciuieli, care apăsau, unele pe plan moral, celelalte pe planul vieţii materiale, cu nespusă greutate. În cursul nesfârşitelor rnanifestări de bucurie, se organizau mitinguri de adeziune, strălucite serbări populare şi defilări cu muzică şi torţe, la care au participat toate păturile muncitoare, fără deosebire de naţionalitate. Îndeosebi muncitorimea din Reșiţa a îmbrăţişat cu căldură cauza revoluţiei, pașnice, deocamdată, ridicând tot mai sus, tot mai înflăcărat, stindardul ei. Cuvântul revoluţiei era pe buzele tuturor şi ştirile venite din capitală formau obiectul conversaţiilor pretutindeni.

În realitate, situaţia era mult mai complicată şi mai gravă[245] decât s-ar fi putut crede dupa aceste manifestări de bucurie. Complicaţia însă nu se vedea, ea era în cercurile de sus, de conducere, despre a căror activitate şi intrigi cei de jos nu bănuiau nimic. Ea provenea din statutul special al localităţilor rnontanistice, dar mai cu seamă din rivalitatea care s-a iscat între organele conducătoare vechi ale minerilor, tratând mai pe faţă sau mai în ascuns cu casa domnitoare şi între organele de conducere ale judeţului, care tindeau spre eliminarea influenţei

[245] Varianta iniţială a fost „situaţia era mai complicată decât s-ar fi putut crede”. Corectura este făcută prin dactilografiere.

austriece din acest important sector economic, iar din primăvara anului revoluţionar spre independenţa totală a Ungariei. Pentru a înțelege mai bine toate aspectele acestui conflict, vom arăta, pe scurt, originea şi adâncirea acestor diferende.

Ştim că din anul 1718 până în anul 1778, adică timp de 60 de ani, Banatul a fost guvernat ca o provincie ereditară austriacă, în care perioadă, pe baza unei străvechi tradiţii minerești și a legii maximiliene[246], localităţile montanistice aveau un anumit grad de independenţă faţă de organele administrative. Toate treburile lor au fost conduse de către Direcţia Montanistică din Oraviţa şi organele ei subalterne, Oficiile Montanistice locale care, sub forma de Judecătorie Montanistică, mai exercita și o anumită jurisdicţiune prin așa-numitele substituţii ale sale din localităţile rnontanistice. În anul 1778, Banatul a fost încorporat administraţiei ungare, unde autoritatea politică și judecătorească se exercita prin judeţe.

[P3] Chiar[247] şi după această cedare, localităţile montanistice şi-au păstrat independenţa faţă de judeţ. Ordinele superioare, atât cele de la Consiliul de locotenenţă sosite prin Camera Aulica Regală, cât şi cele ce[248] emanau de la Cancelaria Aulică Austriacă prin Camera Aulică Vieneză, veneau la Direcţia Montanistică din Oraviţa care, împreună cu dispoziţiile sale proprii, le transmitea oficiilor şi substituţiilor Judecătoriei Montanistice spre executare. Influenţa organelor judeţene în localităţile montanistice se limita doar la recrutare, la recensăminte, la fixarea preţurilor cărnii şi ale altor alimente, la problemele de judecată statarială şi la oferte financiare de interes

[246] În prima variantă, nu apare formularea „pe baza unei străvechi tradiţii minerești şi a legii maximiliene”. Forma definitivă a fost adăugată ulterior, prin dactilografiere.
[247] Varianta iniţială a fost „Şi după această cedare”…. Adverbul „chiar” e adăugat ulterior, cu stiloul.
[248] „Iar cele ce emanau” a fost prima opţiune a autorului, tăiată cu două linii şi înlocuită cu „ trimise”.

pe ţară. Dar şi în aceste probleme corespondenţa se purta direct cu subprefectul din Lugoj, celelalte organe judeţene neavând nici un amestec de natură executivă sau de control în treburile localităţilor montanistice. Chiar şi problemele[249] interne ale comunelor erau conduse de către Oficiile Montanistice locale, cu ascultarea comitetelor comunale.

În procesele privind persoana şi averea locuitorilor din localităţile montanistice, procedura o îndeplineau, la Oraviţa, doi membri încredinţaţi ai Judecătoriei Montanistice, iar în celelalte localităţi montanistice, maistrul minier, ca substitut al Judecătoriei Montanistice, împreună cu un secretar. În toate celelalte procese civile formale, judeca Judecătoria Montanistică, substituţiile ei efectuând numai pregătirea proceselor. Recursurile se judecau direct la Tabla Regală.

Poliţia localităţilor montanistice se exercita tot prin persoane aparţinând oficiilor sau Judecătoriei Montanistice.

În felul acesta, toate localităţile montanistice funcţionau ca oraşe cu consiliu regulat, ai cărui membri erau numiţi de către organele[250] guvernamentale.

Afară de aceasta, populaţia localităţilor montanistice, care număra peste 24.000 de capete, din care 90% se ocupau cu mineritul, a fost scutită de orice contribuţii publice, precum şi de sarcini senioriale. Aproape fiecare familie avea câte o casă şi câte o grădină. Singurele sarcini care afectau aceste gospodării erau cele comunale, pe care le anticipa şi în mare parte le şi suporta erariul.

Din anul 1778, organele judeţene, în repetate rânduri, au încercat să intervină în felurite chipuri în organizaţia şi administraţia locali-[P4]tăţilor montanistice, însă acestea,

---

[249] „Treburile” este cuvântul care apare iniţial în manuscris, termen tăiat cu trei linii şi înlocuit de „problemele”.

[250] Autorul a scris iniţial „organe guvernamentale”. Articolul hotărât enclitic e trecut cu cerneală albastră, ulterior.

susţinute dc forurile lor[251] superioare, au reușit să-și menţină independenţa. În al treilea deceniu al secolului XIX însă, presiunea organelor judeţene se intensifică. Din anul 1833 începe să fie impusă limba maghiară ca limbă oficioasă de administraţie, ori in regiunea montanistică din Caraş populaţia băștinașă era română, iar coloniștii aduși ca muncitori erau germani sau cehi, care nu cunoşteau această limbă[252]. Însăși Direcţia Montanistică şi oficiile subalterne corespondau în limba germană cu toate forurile superioare, de orice fel ar fi fost ele. Sub presiunea aceasta, în localităţile miniere se întărește conştiinţa că pe baza legii maximiliene ele sunt oraşe miniere privilegiate, cu aceleaşi drepturi ca şi orașele montanistice din nordul Ungariei.

În realitate, ele erau amintite ca atare chiar în Sistemul de organizare a mineritului bănăţean[253], elaborat de Neffzern[254] în anul 1736[255]. Una dintre ele, Sasca, se foloseşte de ocazia vizitei pe care împăratul Francisc I a făcut-o la Oraviţa şi la Sasca în anul 1817 şi cere recunoașterea ca oraș montanistic, cerere pe care Camera Imperială o şi îndeplineşte în anul 1834. Însă această aprobare superioară rămâne uitată în arhivele Direcţiei Montanistice din Oraviţa până în anul 1855, când iese la iveală cu ocazia predării regiunii montanistice cărășene vândută StEG[256]-ului. Între timp, cu răspândirea ideilor progresiste, această

[251] Prima variantă, „forurile montanistice superioare". „Montanistice" e tăiat cu cinci linii şi înlocuit de „ lor".
[252] Variantă, „nu cunoşteau limba maghiară".
[253] Determinantul „bănăţean' a fost adăugat mai târziu, cu cerneală albastră.
[254] Este vorba despre Benedikt von Neffzern. În anul 1737 era președintele comisiei de atribuire a locurilor de case pentru coloniști.
[255] I. Konstantinu, *Denkschrift über die banater Begwerke*, Tipografia Hazay şi fiul, Timişoara, 1857, p. 82. (n. a.)
[256] StEG – acronim pentru Staats Eisenbahn Gesellschaft, de la denumirea completă Kaiserliche und Kònigliche privilegierte österreichische Staats Eisenbahn Gesellschaft, adică „Societatea privilegiată cezaro-crăiască austriacă de căi ferate de stat).

dorinţă a populaţiei miniere suferă o rnodificare, în sensul că ea începe să năzuiască spre un statut comunal cu reprezentanţi aleași. Acest deziderat este susţinut şi de asociaţiile miniere particulare[257], pe care abuzurile de ordin administrativ comise de oficianţii minieri erariali[258] le apăsau din greu şi care sperau că, în felul acesta, vor scăpa măcar de o parte a calamităţilor. Presiunea populaţiei şi a asociaţiilor a fost atât de mare, încât însuși Gränzenstein[259], consilierul curţii şi şeful Direcţiunii Miniere, în anii 1839-1840, elaborează un proiect de constituţie comunală, pe care cu doi ani mai târziu îl înaintează Camerei Imperiale din Viena spre aprobare, dar care rămâne nerezolvat până în anii revoluţiei.

Acţiunea aceasta a lui Gränzenstein a fost însă[260] mai degrabă o manevră diplomatică decât o pornire binevoitoare; ne-o dovedeşte însăşi tergiversarea pe care o constatăm în acţiunea lui. Doi ani [P5] pentru concept, încă doi până la predarea conceptului către forurile superioare și apoi şase fără rezolvare, în total un deceniu, este un termen în care cei mai mulţi îşi puteau pierde curajul. El prezenta lucrurile ca şi cum problemele de ordin administrativ ar fi fost o sarcină pentru erariu. În realitate, ele constituiau încă un mijloc eficace de control şi presiune asupra muncitorilor şi, prin aceasta, asupra asociaţiilor[261], după interesele erariului.

Acum, noua lege din 1848 impunea consilii şi funcţionari aleși în cadrul judeţean, deci necunoscători şi străini de interesele specifice ale localităţilor miniere[262] care, subordonate

---

[257] Adjectivul „particulare” s-a adăugat cu cerneală, la corectură.

[258] Determinantul adjectival „erariali” a fost alăturat ulterior, cu cerneală.

[259] Gustav von Gränzenstein, baron, consilier aulic. Ca director al minelor bănăţene, a iniţiat construcţia căii ferate Oraviţa-Anina, în 1846.

[260] Conjuncţia „însă” a fost inserată la corectură, cu cerneală.

[261] Extensia „şi, prin aceasta, asupra asociaţiilor” s-a introdus la corectură, cu cerneală.

[262] Prima variantă, „interesele specifice miniere”. Corectură a fost operată cu cerneală.

judeţului, ajung în starea de neinvidiat a unor comune rurale fără importanţă. De altă parte, noile dispoziţii nu mai cuprind scutirile de impozite şi celelalte privilegii de care s-au bucurat măcar[263] de formă, pentru că şi acestea au fost călcate de mai multe ori de puterea centrală, locuitorii din regiunea minieră din Caraş, care, în felul acesta, își pierdeau o serie de avantaje, din punct de vedere material, prin noile reforme nu aveau nimic dc câştigat.

Cei interesaţi, agenţii imperiali, desigur, au colportat aceste impedimente și au reuşit să semene sămânţa împotrivirii între mineri.

La Reșiţa şi la Docnecea numai prin intervenţia oficianţilor rnontanistici[264] au scăpat nemaltrataţi funcţionarii judeţului când s-a publicat legea urbarială, care nu se referă la localităţile miniere, şi aceasta numai din motivul că ei[265] s-au ferit să amintească preluarea supravegherii poliţienești, iar mai târziu, la Oraviţa şi la Sasca, organele judeţene[266] nici nu au mai făcut comunicări despre dispoziţiile noi, deoarece s-au convins singure cât de periculos este acest fapt pentru securitatea lor.

În această fierbere a spiritelor, Gränzenstein[267] la sfârșitul lunii mai a propus guvernului de la Pesta să ia cel puţin câteva măsuri minimale, cu caracter provizoriu, pentru potolirea nemulţumirilor. Şi aceasta cu atât rnai mult cu cât ei şi la sate au observat atitudine duşmănoasă împotriva guvernului. Gränzenstein propunea următoarele:

---

263 Opţiunea iniţială a autorului a fost „cel puţin de formă".
264 Varianta iniţială: „La Reşita şi la Domaşnea numai oficianţii montanistici au rămas nemaltrataţi când s-a publicat legea urbarială". Corecturile au fost făcute cu stiloul, în manuscrisul dactilografiat.
265 Prima variantă, „motivul că organele judeţene s-a ferit".
266 Formularea iniţială a conţinut un determinant demonstrativ: „aceste organe judeţene".
267 Grafia iniţială, în manuscris, a fost cu literă mică. Corectura autorului s-a făcut cu cerneală albastră.

1. Localităţile montanistice din Banat și anume Oraviţa, Steierdorf, Docnecea, Sasca, Moldova Nouă, Bocşa şi Reşiţa, împreună cu filialele lor, să aibă câte un consiliu regulat, înzestrat cu putere judecătorească de primă instanţă.

2. Acest consiliu, în fiecare localitate, să fie compus dintr-un ju-[P6]de orăşenesc care, în același timp, este şi primar, din trei sau cinci consilieri şi dintr-un secretar cu drept de vot.

3. Alegerea membrilor din consiliu[268] să se facă în conformitate cu articolul XXIII din lege şi acelor oficianţi montanistici care ar fi aleși în consiliu să li se perrnită să îndeplinească această funcţiune fără nicio remunerare.

4. Consiliul înzestrat[269] cu puteri judecătorești de primă instanţă va fi executorul dispoziţiilor şi ordinelor administrative şi va judeca în procese privind persoana şi averea locuitorilor, însă numai în litigii care nu ating mineritul.

5. Instanţa de recurs să fie tribunalul judeţean.

6. Din punct de vedere administrativ, localităţile montanistice să fie supuse unui primpretor sau altui funcţionar judeţean.

7. Primpretorul[270] să fie ales numai de către locuitorii celor şapte localităţi montanistice. Dispoziţia aceasta este cu atât mai necesară cu cât localităţile montanistice, prin orânduirea, situaţia şi felul de viaţă şi câștig al locuitorilor se deosebesc fundamental de restul judeţului, iar dacă majoritatea eterogenă a judeţului le-ar impune ca primpretor un individ necunoscător al intereselor specifice locale, care pe deasupra nici nu s-ar bucura de simpatia locuitorilor, s-ar produce numai tulburări şi nemulţumiri.

---

[268] Variantă: „Alegerea acestora să se facă în conformitate...". Căutând să evite echivocul, autorul a optat ulterior pentru un determinant substantival, în locul celui demonstrativ.

[269] Prima variantă din manuscris a înglobat un adjectiv pronominal demonstrativ, la care autorul a renunţat la corectură: „Acest Consiliu înzestrat…".

[270] Abandonarea determinantelor demonstrative a continuat prin corectarea variantei „Acest primpretor să fie ales", în favoarea unei formulări clare şi distante.

8. Funcţionarul judeţean ales va fi plătit numai de către localităţile montanistice, până când prin noul sistem de impunere nu vor contribui şi ele la veniturile statului.

Reiese clar din aceste propuneri gândul lui Gränzenstein. Articolele 3, 7 şi 8 constituiau o momeală, ca prin evidenta economie în salariile consilierilor să se strecoare la conducerea treburilor obşteşti aceiaşi oficianţi montanistici subalterni ai săi şi oameni devotaţi erariului, invocând în sprijinul tezei sale de o parte sărăcia locuitorilor, de alta, lipsa de oameni cunoscători ai situaţiei din aceste locuri şi simpatizaţi de populaţie. Trebuie, îndeosebi, remarcat articolul 8 care, prin plata de către erariu a salariului, îl pune şi pe funcţionarul judeţean sub controlul Direcţiei Montanistice.

Propunerile lui Gränzenstein rămân multă vreme nerezolvate la centru. Se porneşte o avalanșă de corespondenţe între ministerul de interne, [P7] cel de finanţe, de care depind acum minele şi judeţul Caraș. În cele din urmă, Gränzenstein mai propune, ca ultimă alternativă, ca până la o soluţionare definitivă, ordinele trimise prin jude; să-i fie transmise lui, ca el să le aplice, spre liniştirea populaţiei, intrată acum într-o efervescenţă nemaivăzută şi la sate, unde, după afirmaţiile lui[271], nimeni nu vrea să audă de noile reforme.

Cu toate acestea, demersurile ramân în acest stadiu al rivalităţii dintre Direcţiunea Montanistică şi judeţ, cercurile guvernamentale neştiind spre care parte să se încline balanţa.

Între timp, lucrurile încep să se complice în mod nefavorabil pentru guvernul de la Pesta, atât pe plan intern, cât şi pe plan extern, prin reacţiunea subversivă a casei domnitoare, care începe să întărâte şi să răscoale, după vechiul dicton al Habsburgilor „Divide et impera”, popoarele conlocuitoare împotriva revoluţiei.

[271] Sintagma „după afirmaţiile lui” a fost adăugată prin dactilografiere, ca variantă de lucru înainte de corectura finală a autorului.

În Banat avea căi directe şi cât se poate de eficace pentru acţiunea sa împotriva revoluţiei şi anume regimentele de graniţă româno-germană[272] şi româno-banatice. Până în luna mai, propaganda antirevoluţionară în cadrul acestor unităţi luase atare proporţii, încât la 10 mai, inginerul Tomsich Domokos din Moldova Nouă[273] putea să raporteze prim-ministrului maghiar, groful Ludovic Battyány[274], următoarele:

„Cu trei zile înainte, cu ocazia călătoriei mele spre Orşova, mi-am ţinut de datorie să sondez părerile şi dispoziţia grănicerilor situaţi dincolo de Moldova. Am fost încunoștinţat că, la fiecare raport săptamânal, nu numai caporalii şi plutonierii, ci şi ofiţerii sunt instigaţi şi întărâtaţi în modul cel mai josnic împotriva ungurilor, cu scopul ca să câştige de partea lor pe grăniceri, să se răscoale cu trup şi suflet şi să declare că nu se unesc sub mai o condiţie cu Ungaria, ci se vor supune fără opoziţie orânduielii militare care va fi[275] instaurată în Austria.

Eu însă am considerat de datorie patriotică să arăt în tot locul pe unde am trecut, mai cu seamă celor cu vază, binefacerile pe care patria le-a dat poporului, ceea ce ei, ascultând cu atenţie şi cu bucurie, au declarat că, dacă li se vor împărtăși şi lor aceste binefaceri, vor ţi-[P8]ne și ei cu ungurii.

Mai mulţi grăniceri mi-au cerut şi ceva scrisoare despre aceste dispoziţii, prin care să lămurească şi pe ceilalţi grăniceri.

În compania de la Berzasca am vorbit cu un plutonier din regimentul de graniţă şi când l-am întrebat în ce fel stau lucrurile, cu cea mai mare indignare mi-a răspuns: ‹‹Noi nu avem nevoie

[272] Termenul „germană” a lipsit din prima variantă a manuscrisului. A fost adăugat ulterior, cu cerneală.
[273] Precizarea „din Moldova Nouă” a apărut în manuscris prin inserare ulterioară, dactilografiată.
[274] Contele Lajos (Ludovic) Batthyány de Németújvár (1807-1849) a fost prim-ministru al Ungariei, cu mandat în timpul Revoluţiei Maghiare din 1848-1849.
[275] Infinitivul scurt „fi” a fost adăugat cu cerneală, prin corectura autorului.

de unguri, noi nu vom fi unguri şi mai degrabă purtăm jugul vechi decât să ne unim cu ungurii››. Însă când l-am lămurit mai departe despre toate, mi-a întins mâna şi mi-a spus: ‹dacă am scăpa de robotă şi de insuportabilul sistem de trai în comun[276], am ţine bucuros cu ungurii.››

Am stat de vorbă şi cu ofiţeri. Aceştia au făcut declaraţii şi mai furioase, dar în cele din urmă au lăsat să se înţeleagă că, dacă nu li se va lua pâinea, după cum bat zvonul de obicei instigatorii, lor le-ar fi totuna dacă aparţin guvernului maghiar sau austriac.

Din cele arătate, domnul prim-ministru poate vedea că este foarte important și urgent ca un împuternicit regal să vină în graniţă cât se poate de repede, în calitate de comisar regal, care să lămurească lumea despre dispoziţiile noi și să anexeze regiunea imediat, pentru că altfel, în locurile acestea ne putem teme de cele mai teribile consecinţe.

Aici, în Moldova Nouă, printre[277] numeroşii mineri români, care de un timp stau fără lucru, domnește o agitaţie cumplită."

Se vede că populaţia acestei[278] localităţi miniere a trăit zile de panică atunci, deoarece la aceeaşi dată şi şefii instituţiilor rniniere, împreună cu fruntașii locali, trimit încă o scrisoare prim-ministrului din Pesta. Spicuim din ea următoarele:

„...În întreaga graniţă maghiară, adică pe teritoriul regimentelor germano-illire şi româno-banatice, ofiţerii imperiali asmut poporul să se alăture mişcărilor din Croaţia, se silesc să picure în suflete ura împotriva patriei maghiare şi să stingă orice înclinare spre naţiunea maghiară. În felul acesta, un sublocotenent imperial a ordonat unui preceptor să coboare

[276] Formularea „insuportabilul sistem de trai în comun" e subliniată cu cerneală şi marcată de autor printr-un semn de întrebare.
[277] Prepoziţia „printre" a fost inserată prin dactilografiere după o primă formă a frazei care nu o includea.
[278] Determinantul demonstrativ „acestei" s-a adăugat cu cerneală, la corectură.

drapelul naţional de pe clădirea percepţiei de stat ma-[P9] ghiare. Congresul ce se va ţine la Carloviţ vor să-l folosească în scopul ca aceste mişcări stricăcioase să se transforme în răzvrătire făţişă. Afară de ofiţerii armatei imperiale, mai umblă pe aici şi emisari civili care ovaţionează în public pe noul rege sârb, batjocoresc cu tot felul de plăsmuiri ministerul maghiar şi pe membrii săi, voind să-l dezavueze în faţa poporului, stau de vorbă cu agitatorii din Serbia şi afirmă că limba maghiară va fi introdusă şi în cercul familiilor, că pământul îl vor împărţi ungurii între ei şi {că} poartă culorile sârbeşti.

Ca urmare a acestora, populaţia din graniţă a început să se tulbure şi lucrurile stau în aşa fel, încât la cea mai mica ocazie, scânteia ascunsă poate izbucni într-o flacără înspăimântătoare, după exemplul celor petrecute la Chichinda.

Lucrurile acestea le ştie toată lumea şi numai timpul și ocazia este de vină că sub acest raport nu se văd mii de iscălituri.

Ajutorul, remediul încă nu este târziu, însă zăbava numai va accelera pericolul în curs de izbucnire."

Scrisoarea este iscălită de maiștrii mineri Sigismund Szentkirályi şi Mauriciu Hoffmann, de către parohul catolic[279] Cornel Ruzsinsky, preoţii ortodocşi Constantin şi Toma Popescu, inginerii de mină Iosif Pajor şi Mihail Hoidl, oficianţii de mină Ioan Britner şi Samuil Pálfy, apoi de către[280] Matei Szász din Viena, Matei Ivacicovici, controlorul[281] Csastka, învăţătorul Gavrilă Kaminek, proprietarul de mină Fridolin Nucny, comercianţii Teodor Mărăşescu, Nicolae Marişerca, Gheorghe Marescu şi Adam Hoffmann, maistrul de topitorie Zeillinger şi cetăţenii Bachmann, Erdösi, Zeillinger, Grof, Seymann şi Stuknik.

[279] Varianta iniţială a fost „de Cornel Ruzsinsky". Ulterior, autorul a adăugat, pentru clarificare, „către parohul catolic".
[280] Precizarea „apoi de către" a fost inserată la corectură, cu cerneală.
[281] Determinantul substantival „controlorul" a fost introdus prin dactilografiere, după ce prima variantă conţinuse doar numele de Csastka.

Agitaţia era de două feluri în acest timp la Moldova Nouă. Minerii erau indignaţi pentru că nu aveau de lucru, iar „notabilităţile" îşi temeau situaţia şi posesiunile; poate chiar viaţa. Pentru liniştirea lucrurilor şi pentru a încerca să prevină actele de răzvrătire, guvernul revoluţionar al grofului Batthyány, care a fost informat mai dinainte despre situaţie, la 27 aprilie a decretat starea excepţională în judeţele Bacica, Torontal, Timiş, Caraș şi Arad, autorizând organele executive ale acestor judeţe, precum şi oraşele regeşti Subotica, Novi Sad, Sambor, Timişoara și Arad, precum și toate unităţile militare, să instituie unde şi când cred de cuviinţă tribunale statariale, judecând pe loc tulburătorii de „linişte publică".

[P10] Guvernul revoluţionar încearcă reglementarea situaţiei 1ocalităţilor montanistice

Înţelegând că dualitatea rivală dintre judeţe şi Direcţiunea Montanistică nu poate avea decât efecte dăunătoare, în urma memoriilor înaintate de ambele părţi, guvernul de la Pesta se hotărăște să încerce soluţionarea litigiului. La 15 iunie, ministrul de interne îl încredinţează pe Gränzenstein ca, în calitate de comisar al guvernului[282], împreună cu delegatul judeţean să întocmească lucrurile pregătitoare necesare ca autoritatea teritorială a judeţului să fie extinsă şi în regiunea montanistică, dar numai în probleme care nu ating mineritul, și să se efectueze transformarea Judecătoriei Montanistice şi să se instaureze consilii regulate cu putere judecătorească de primă instanţă.

Odată cu propunerile în legătură cu problemele de mai sus, Ministerul de Interne cerea un conspect conţinând următoarele date:

1. Numărul populaţiei şi extinderea hotarului pentru fiecare localitate;
2. Numărul, calitatea şi salariul funcţionarilor prevăzuţi în fiecare comună;
3. Averea comunei, cantitate, calitate;
4. Încasările şi cheltuielile anuale pentru fiecare comună;
5. Situaţia actuală a casieriilor publice şi functionale şi asigurarea functionării lor;

[282] Atributul genitival „al guvernului" a fost fixat prin dactilografiere posterioară primei opţiuni a autorului.

6. Să se înainteze o hartă a regiunii miniere cu arătarea hotarelor fiecărei comune;

7. Să se arate, dacă există, orice situaţie specială a comunelor.

Până la noi dispoziţii, exercitarea autorităţii se va menţine în starea de dinainte de litigiu, iar acele localităţi unde puterea judecătorească a fost exercitată în primă instanţă de către substituţiile Judecătoriei Montanistice vor fi considerate drept comune cu consiliu regulat. Ceea ce privește dreptul de alegere al ofiţerilor de mină şi al minerilor, s-au trimis instrucţiuni judeţului, la fel şi pentru gărzile cetăţeneşti, a căror înfiinţare poate începe şi între timp cu cel mai mare zel.

În același timp şi Kossuth[283], în calitatea sa de ministru al finanţe-[P11]lor, trimite instrucţiuni lui Andreánszky Alexandru, consilier ministerial pentru minerit, numindu-l comisar guvernamental cu îndrumarea, ca, împreună cu organele judeţene şi cu Directia Montanistică şi după ascultarea doleanţelor prezentate de locuitorii din localităţile montanistice, să facă propuneri cu privire la înfiinţarea unei autorităţi judecătorești de primă instanţă, respectiv la înfiinţarea unor consilii regulate, la supunerea populaţiei din localităţile montanistice unei autorităţi civile, în locul Judecătoriei Montanistice de până aici şi, în consecinţă, la delimitarea precisă a celor ce rămân sub jurisdicţia acestei judecătorii, precum şi a celor ce trebuiesc predate autorităților civile.

Asupra propunerilor ce urmau să fie făcute, ministerul avea să decidă în ultimă instanţă. Până la elaborarea propunerilor însă trebuiau să rămână în vigoare formele practicate până aici.

---

[283] Lajos Kossuth de Kossuth et Udvard (1802-1894), revoluționar maghiar, guvernator de facto al Ungariei în timpul Revoluţiei de la 1848. Din 1841, Kossuth fusese redactor-șef la ziarul „Pest", unde a publicat articole despre lupta pentru drepturi cetățenești și a cerut independența constituțională. A fost ministru al finanțelor în guvernul Batthyány. La 11 august 1849, a demisionat. A murit în exil și a fost înmormântat la Budapesta, cu funeralii naţionale.

În toiul evenimentelor revoluţionare care au urmat în vara aceea, înţelegerea între cele două autorităţi şi[284] dorinţa localităţilor[285] montanistice după un statut comunal independent, dar nici măcar[286] separarea puterilor nu s-a putut realiza, aceasta urmând să se înfăptuiască în timpul guvernării absolutistice, dupa o luptă dârză de încă zece ani a muncitorilor mineri şi metalurgişti din regiune.

A doua parte a misiunii lui Andreánszky era să repartizeze între judecătoria minieră supremă şi între judecătoriile districtuale separate, ce urmau să se înfiinţeze, acele probleme care, după separarea jurisdicţiilor, ar fi rămas în atribuţia autorităţilor miniere. Însă nici aceasta nu s-a realizat. În luna mai, la o adunare generală a reprezentanţilor asociaţiilor miniere şi a proprietarilor singulari de mine şi de uzine siderurgice, convocaţi de către minister, s-au prezentat propuneri privind mineritul, care puteau servi ca bază pentru o lege. Însă şi în această privinţă, abia legea din 1854 va reglementa mineritul din monarhia austro-ungară.

[284] Conjuncţia „şi” a fost introdusă la corectura operată cu cerneală.
[285] În ediţia îngrijită şi prefaţată de Constantin Juan-Petroi (2002) apare, eronat, forma „localităţile”.
[286] Formula „dar nici măcar” a fost inserată cu cerneală.

[P12] Se caută oameni de incredere pentru părţile de sud ale Banatului

După cum ştim cu toţii, revoluţia maghiară din 1848 a izbucnit sub influenţa curentului care a cuprins Europa şi care a stârnit şi entuziasmul spontan al tinerilor luminaţi şi cu dorinţe de mai bine din Ungaria, în cea mai mare parte aparţinând clasei burgheze. Această revoluţie izvora deopotrivă din nemulţumirea ce exista în masele mari ale poporului exploatat prin iobăgie, prin drepturile şi prerogativele nobiliare şi ale clasei dornnitoare, ca şi din nemulţumirea burgheziei, ţinută departe de viaţa politică, nemulţumiri ce mocneau de multă vreme, gata să irumpă. Însă ce lipsea, la început, era legătura revoluţionarilor din capitală cu aceste mase, ale căror adevărate interese specifice mulţi nici nu le cuprindeau.

De aceea, una dintre cele mai importante şi urgente probleme ale guvernului revoluţionar din Pesta a fost să câștige oameni devotaţi cauzei, buni organizatori, cu priză la mase şi cunoscători ai imprejurărilor locale. Pentru aceasta, au fost numiţi comisari guvernamentali sau chiar regali, din centru şi de la faţa locului, a căror misiune a fost, în primul rând, să reprezinte guvernul și să stimuleze şi controleze activitatea organelor administrative constituţionale locale, apoi să recruteze pe acei oameni de încredere, cu ajutorul cărora credeau să poată câştiga şi stăpâni masele. Ca prim comisar pentru Banat a fost numit la 23 mai Sava Vukovics[287],

[287] Sebö (Sava) Vuković (Vukovics) (1811-1872), politician maghiar de origine sârbă. Ministru al Justiţiei în timpul Revoluţiei maghiare. După eșecul Revoluţiei, a trăit în exil, dar a păstrat contactul cu alţi revoluţionari, în special cu Lajos Kossuth. A murit la Londra.

fost subprefect al judeţului Timiș, om din partea locului, energic şi expeditiv în hotărâri, care avea legături suficient de extinse printre oamenii de vază din Banat. Dar el chiar înainte de a fi fost numit în această funcţie, la 22 aprilie, înaintează ministrului de interne de la Budapesta, Szemere Bertalan[288], cu care era în relaţii de intimă[289] prietenie, o listă de oameni de încredere, care ar fi putut lucra în interesul guvernului revoluţionar prin părţile sudice ale Banatului, mai cu seamă pe teritoriul regimentelor de graniţă. În primul rând, el recomanda pe căpitanul Ioan[290] Damjanich[291], unul dintre cei 13 martiri ai revoluţiei de mai târziu, despre care spune că, deşi de religie ortodox, limba de conversaţie în familia lui este cea maghiară; apoi că este cu totul de încredere şi are sentimente „curat maghiare”. Afară de aceea, vorbind perfect romă-[P13]neşte și sârbește, se bucura de mare prestigiu printre soldaţii de aceste naţionalităţi. Pentru toate aceste împrejurări, Vukovics propune să fie avansat la gradul de maior. Observăm că Damjanich era ginerele lui Petru Cernovici, grof de Timiș, care va fi al doilea comisar regal pentru Banat.[292]

În al doilea rând, Vukovici recomanda, deşi nu i-a văzut niciodată, pe Sofronie Ivacicovici, protopopul sârb din Biserica

---

[288] Szemere Bertalan (1812-1869), poet, om politic. A devenit cel de-al treilea prim-ministru al Ungariei în timpul Revoluţiei maghiare de la 1848. A cunoscut exilul, după Revoluţie.

[289] Determinantul adjectival „intimă” a fost introdus ulterior în manuscris, la corectura operată cu cerneală.

[290] Prenumele Ioan a fost adăugat cu cerneală. În privinţa acestui nume, se remarcă grafia nesigură a autorului, care îl ortografiază când Ioan, când Ion.

[291] Janós (Ioan) Damjanich (1804-1849), ofiţer austriac de origine sârbă. General în armata revoluţionară maghiară, a devenit unul dintre cei 13 martiri ai Revoluţiei maghiare, executaţi la Arad.

[292] Această observaţie a fost adăugată mai târziu de Virgil Birou, cu stiloul, valorificând informaţia notată pe un bilet pe care l-am găsit ataşat manuscrisului dactilografiat. Conţinutul acestui bilet, scris cu creionul şi destul de greu vizibil, este următorul: „Căpitanul Damjanich Ion a fost ginerele lui Petru Csernovic (grof de Timiş) şi soţia sa a fost Emilia Csernovics.”

Albă, care avea mare influenţă în cadrul clerului sârbesc. Din această cauză, comisarul i-a scris de mai înainte, îndemnându-l să lucreze „în interesul Ungariei" şi a primit răspuns mulţumitor. Îl descrie ca pe un om de caracter, cu legături tari chiar şi în regiunea Panciovei[293], şi cunoscând bine limba maghiară.

Pentru românii din sudul Banatului, Vukovics recomandă pe Al. Fülöp și pe Fridolin Nyuni, doi proprietari de mină, cei mai mari de la Moldova Nouă, care prin ascendenţa lor asupra minerilor români ar putea fi utili. Devotaţi cauzei fără nici o rezervă, ei au fost cei care au afișat drapelul maghiar la 8 aprilie în acea localitate montanistică.

Propunerile lui Vukovics se extind şi asupra ţărilor vecine. Pentru Serbia el propune pe Petru Iagodici, un mare proprietar din comuna Cârnecea de lângă Oraviţa, deoarece printre cei trecuţi dincolo de Dunăre nu vede nici un adept al cauzei. Iagodici este un om corect, scrie comisarul viitor, independent, printre ortodocşi contând ca un bun prieten al maghiarilor. Locuind mai înainte la Panciova, are şi peste Dunăre prieteni, menţinând relaţii cu partidul lui Vucici. E1 ar putea fi încredinţat să treacă în Serbia şi să găsească acolo[294] o persoană care ar face legătura cu Ungaria.

Cu privire la Ţara Românească, Vukovics se gândeşte la Şaguna, cu oarecare rezerve: „Nu am curaj să garantez pentru tăria lui de caracter, însă, cunoscându-i calităţile personale, acest episcop ne-ar putea face servicii bune printre români, dacă ne-ar asigura despre devotarnentul său. Faptul că e născut la Pesta şi știe bine ungurește, precum şi pregătirea lui științifică, sunt calităţi care ne îndreptăţesc să-i acordăm atenţie."

Pentru trimiterea în Ţara Românească, Vukovics recomandă pe un oarecare Ioan Tesényi, care este foarte bine pregătit ca să

[293] Panciova, în sârbă *Pančevo (Панчево)*, în maghiară *Pancsova*, în germană *Pantschowa*, este orașul de reședință al Banatului de Sud, din Voivodina, Serbia. În Panciova trăiește o comunitate de români.

[294] Adverbul de loc „acolo" a fost inserat cu cerneală în manuscrisul dactilografiat.

poată funcţiona în calitate semidiplomatică pe lângă guvernul de acolo și pe lângă unii boieri. Ştie româneşte, franţuzeşte și turcește şi cunoaşte bine şi relaţiile din Orient, este ungur şi, deși se află în serviciul cameral, a fă-[P14]cut de multe ori declaraţii demne de un opoziţionist.

În aceeași scrisoare, Vukovics, apărând interesele proprietarilor de mine din Oraviţa, roagă pe ministrul Szemere să-i răspundă următoarele:

- dacă delegaţia timişoreană, care a umblat pe la Pesta împotriva evreilor, s-a prezentat în numele întregii populaţii sau numai a unei părţi, în primul caz fiind vorba de un abuz;
- dacă jurisdicţia ministerului s-a extins şi asupra autorităţilor de graniţă;
- dacă s-au luat măsuri ca aurul şi argintul bătut sau metalul brut din minele din Ungaria să nu fie exportat la Viena;
- dacă s-a dat ordin ca pentru metalul scos din minele maghiare şi dus la monetăriile din Ardeal, atâta vreme cât Ardealul nu se unește cu Ungaria, deci este sub stăpânire austriacă, să nu se dea[295] bonuri, ci să se plătească cu bani gata.

Proprietarii de mine de la Oraviţa se gândeau de pe acum că bonurile austriece, la un moment dat, nu vor însemna altceva decât o fâșie de hârtie fără valoare, pe care nu o vor putea folosi la continuarea exploatării.

[295] Verbul „dea" lipseşte din prima variantă a manuscrisului. A fost adăugat la corectură, olograf.

[P15] Adunarea poporală de la 4 mai

În cercurile conducătoare din Pesta, teama că răzvrătirea sârbilor să nu se extindă şi în părţile românești ale Banatului a fost mare. Pentru a putea aplica şi consolida rezoluţiile revoluţionare de la 15 martie, legiferate la 14 aprilie[296], guvernul avea nevoie de linişte, mai cu seamă în părţile de sud, cele mai ameninţate cu mișcările separatiste și cele mai uşor de pus în mişcare de către reacţiunea Casei de Habsburg. Această teamă se răsfrânge în toate adresele şi circularele trimise cadrelor administrative organice şi comisarilor, prin care se cere pace şi linişte cu orice preţ. Este lămuritoare, în această privinţă, scrisoarea ministrului de interne din 11 iunie, către comisarii Csernovics şi Vukovics, în care îndeamnă să realizeze o înţelegere între naţionalitatea maghiară şi germană și să câștige oameni de autoritate, chiar cu sacrificii băneşti sau slujbe.

În scurt timp, această acţiune de unire se extinde şi asupra populaţiei românești din Banat, care începuse să-şi contureze revendicările. Încă înainte de sosirea lui Murgu la Lugoj, la 4 mai, delagaţii populaţiei române și clerul judeţului Caraș s-au întrunit în curtea prefecturii din Lugoj - în sala de ședinţe nu încăpeau - şi au hotărât cu unanimitate să nu participe la congresul ortodox convocat[297] de mitropolitul sârb pentru 27 mai, întrucât nu ei, ci numai localitatea Ujvidék (Novi Sad) a susţinut ţinerea acestui congres; de altă parte, românii

[296] Precizarea „legiferate la 14 aprilie” a fost inserată cu cerneală în manuscrisul dactilografiat.
[297] Prima variantă în manuscris a fost „fixat”.

cărăşeni voiau să se despartă de ierarhia sârbească şi voiau să-şi elaboreze un sistem de educaţie populară propriu, în cadrul şi în spiritul noilor legi şi reforrne de stat (art. XXVI din lege, din 1848). Pentru rezolvarea acestei probleme şi-au ales o comisie compusă din Ioan Marcu, preot din Lugoj, Constantin Gruici, preot din Hitiaş, Ignatie Vuia, protopop în Oraviţa şi Nicolae Tincu Velea, profesor de teologie la Vârșeţ, ca membri ai clerului, şi pe Eftimie Murgu, Blasius Fogarassy, Maxim Pascu, Emanuil Gojdu[298], Teodor Petrovici, Gh. Ioanovici, Gheorghe şi Alexa Athanasievici, Ştefan Ioanovici, Andrei Vasici şi Alexa Bojincă din partea mireană.

Această hotărâre a fost înaintată prefecturii, cu cererea de a o transmite telegrafic ministerului şi de a respinge orice pro-[P16]punere sau convocare venită din partea mitropoliei sau episcopiei sârbe pentru congresul proiectat la Carloviţ.

Comisia permanentă a judeţului aprobă în toată această doleanţă a bănăţenilor, care a produs o atare vâlvă, încât episcopul sârb[299] din Timişoara a trimis prefecturii judeţului Caraș o adresă prin care declara că nu recunoaşte legalitatea hotărârii populare din 4 mai, precum nici aprobarea dată de organele judeţene, pretinzând să se trimită delegaţi la congresul de la Carloviţ. Comisia aleasă de adunarea populară din 4 mai avea împuternicirea ca, împreună cu delegaţii din Lipova, Timișoara şi Arad să se prezinte la ministrul instrucţiunii din Pesta, ca să se expună situaţia ecleziastică a românilor banăţeni şi să ceară convocarea unui congres în care să se discute alegerea unui mitropolit, organizarea ecleziastică internă şi problemele educaţiei populare.

[298] Emanuil Gojdu (1802-1870), avocat, politician, patriot ardelean de origine aromână, luptător pentru drepturile românilor din Transilvania și Ungaria. Şi-a lăsat averea, prin testament, pentru acordarea de burse studenţilor, prin intermediul fundaţiei care îi poartă numele.

[299] Termenul „sârb" a fost inserat în frază prin dactilografiere ulterioară.

În sensul acestei hotărâri, la 21 mai, sub preşedinţia lui Em.{anuil} Gojdu, se întâlnesc la Pesta Vasile Fogarassy, Ignatie Vuia, Nicolae Tincu-Velea, Ioan Marcu, Maxim Pascu şi Atanasie Bojincă, apoi membrii comisiei permanente judeţene Grigorie Radulovici, Gh. şi Th. Fogarassy şi redactează pentru minister un Memoriu în care cer:

1. Românii să fie despărţiţi din punct de vedere ecleziastic de sârbi şi, până când un sinod convocat legal va aduce hotărâri, un mitropolit-locţiitor să conducă treburile ecleziastice.

2. Să se înfiinţeze o comisie compusă din sârbi şi din români care, sub preşedinţia unui comisar guvernamental, să examineze natura şi originea fondurilor ecleziastice şi şcolare manipulate de sârbi şi să proclame despărţirea, atribuind fiecarei părţi cota cuvenită.

3. Să se înfiinţeze un sinod pentru conducerea independentă a problemelor ecleziastice şi şcolare, ai cărui membri să fie numai români.

Mai propuneau românii, în memoriu, următoarele:

- românii recunosc limba maghiară ca limbă diplomatică, dar şi românii aşteaptă ca să-şi poată folosi nestingherit limba maternă pe teren ecleziastic şi şcolar, precum şi în toate problemele care interesează poporul român;

[P17]- în ministerul cultelor să se înfiinţeze o secţie care să se ocupe de problemele ecleziastice şi şcolare ale românilor, în care secţie să lucreze numai acei români în care poporul are încredere;

- fiilor poporului român să li se acorde o atenţie mai mare, deoarece până acum, din păcate, au fost neglijaţi;

- în armată să fie angajaţi şi ofiţeri români.

La acest memoriu şi la multe altele pe care 1e-au înaintat, regele Ferdinand al V-lea, la 23 iunie, a răspuns următoarele: „Cu deosebită plăcere primesc asigurarea credinţei neclintite

a supuşilor mei români ardeleni, uniţi deja cu Ungaria, şi ca o anexă la hotărârea mea din 11 iunie, declar că naţionalitatea voastră, la propunerea ministerului meu maghiar, să fie asigurată printr-o lege separată şi să se prevadă înfiinţarea de şcoli naţionale. Egală îndreptăţire a bisericii ortodoxe, neunite faţă de celelalte religii ale ţării, cerută de voi, precum şi acoperirea prin cheltuieli de stat ale pretenţiunilor voastre ecleziastice şi școlare este prevăzută în art. 20, impozite generale în art. 8, ştergerea robotei şi a dijmei în art. 9, libertatea presei şi înfiinţarea tribunalelor cu juraţi în art. 18, iar problema armatei în art. 22 din legea votată în ultima adunare a Parlamentului maghiar. Ministerul meu maghiar se va îngriji ca plângerile voastre locale să fie examinate şi rezolvate. Supuşii mei români vor fi angajaţi în fiecare ramură a administraţiei publice în proporţia numărului şi a pregătirii lor, precum şi eu aştept de la voi că veţi evita tot ce ar putea cauza nedreptăţi, pentru că numai întelegerea cu concetăţenii voștri poate asigura folosirea libertăţilor câștigate, rămânând faţă de voi cu clemenţă regală.

Ferdinand al V-lea”

[P18] Eftimie Murgu în Caraş

Guvernul din Pesta nu s-a mulţumit numai cu recomandările făcute de Vukovics, ci pentru părţile bănăţene locuite de sârbi trimite încă un om plin de energie, cu numele Petru Cernovici, iar pentru români pe Eftimie Murgu. Murgu, eliberat de revoluţionari la 8 aprilie[300] din temniţa în care zăcea din anul 1845, se bucura de o popularitate imensă în păturile de jos ale poporului şi printre clericii cu vederi luminate. La scurt timp după eliberare, ministrul de interne Szemere ia contact cu el şi îi propune să se ducă în Banat, anunţând sosirea lui printr-o scrisoare către Vukovics, trimisă la 31 mai. Printre alte îndrumări, Szemere scrie: „Murgu a scris proclamaţii foarte bune, anexez prezentei un exemplar. Primeşte-l bine. Poate va fi ales deputat de Caraș. Pentru cheltuieli de drum şi pentru acoperirea speselor sale a primit 150 de florini. Cred că pe e1 îl vom putea folosi.”

Organele administrative județene din Caraş însă au fost de-a dreptul înspăimântate de ştirea sosirii lui Murgu în Banat. În cele două luni[301] care s-au scurs de la eliberarea sa din temnită, el şi-a refăcut legăturile cu bănăţenii, dar și cu mulţi tineri revoluţionari maghiari, care urmăreau acelaşi scop, eliberarea ţării de sub jug habsburgic şi prezenţa lui în Banat ar fi putut produce un atare tumult, care ar fi periclitat stăpânirea locurilor de către moșierii omnipotenţi încă în judeţ. Situaţia ne-o zugrăveşte clar scrisoarea subprefectului Cristofor Jakabffy către ministrul de interne, pe care, întrucât ea ne înfăţişează pe Murgu şi gândurile sale într-o lumină clară şi întrucât nu este cunoscută publicului, o reproducem în întregime:

[300] Precizarea „la 8 aprilie” a fost făcută ulterior în manuscris, cu cerneală.

[301] Prima variantă, „în cele două luni şi jumătate”. Corectura a fost făcută cu stiloul.

„Domnule Ministru,

Eftimie Murgu este născut în graniţa românească şi e avocat jurat; arestat cu câţiva ani mai înainte în Bucureşti pentru agitaţie, ca supus austriac a fost escortat de acolo aici, însă tribunalul judeţean, în calitate de instanţă designată de Majestatea Sa, l-a achitat şi el, deşi nu este localnic, nu numai că nu a plecat de aici, dar şi-a îndreptat clar strădaniile ca să-și câștige cât mai multe legă-[P19]turi şi prieteni în păturile de mai jos ale poporului şi, în această privinţă, a arătat multă iscusinţă, popularitatea sa a crescut din zi în zi; acest bărbat a evitat societatea clasei mai culte, a neromânilor, a evitat străzile mai populate ale orașului, în schimb, în fiecare zi primea trimişii poporului de la sate; procedeul lui a început să fie suspect şi după ce s-a dovedit că a agitat pe iobagi împotriva domnilor de pământ, surprins din întâmplare, a fost arestat şi i s-au confiscat scriptele; atunci s-a văzut adevărata mărime a pericolului pe care îl reprezintă acest individ, atunci au ieșit la iveală planurile lui și din ordin superior a fost dus în temniţa de stat ca trădător de ţară.

Intenţia și scopul lui Murgu, acum cunoscute tuturor, a fost să despartă așa-numitul Banat de Ungaria, să-l unească cu Ardealul, cu Moldova și cu Ţara Românească și, expulzând din acestea, atât pe sârbi cât și pe unguri, să înfiinţeze un stat puternic român; acestea toate se văd clar, cred, din scriptele confiscate, trimise de mine sus și probabil anexate la procesul intentat de către avocatul Coroanei; dar reiese periculozitatea vederilor și principiilor profesate de acest bărbat și din comunicatul oficios, publicat în ziare, al directorului afacerilor regale. Acum, după eliberarea lui Murgu din închisoare, aici s-a răspândit știrea că el, datorându-și Parlamentului maghiar eliberarea, cu ocazia introducerii noii orânduieli, se alipește acum la naţiunea și constituţia maghiară; această știre a fost în măsură să liniștească locuitorii cu sentimente maghiare de aici, cu atât mai mult cu cât ei cunoșteau mărimea pericolului pe care e în stare să-l stârnească Murgu, însă bucuria,

după cum se vede, a fost prea timpurie. După cele mai noi informaţii autentice demne de crezare, este sigur că Murgu nu şi-a sacrificat nici cea mai mică din dorinţele, speranţele[302] şi principiile vechi; intenţia lui şi acum este să unească poporul român sub o coroană, să despartă de patrie regiunea de graniţă şi judeţele bănăţene şi, având în vedere popularitatea lui fără margini înaintea poporului român, nimic nu este mai sigur decât aceea că dacă el apare aici şi agită în direcţia aceasta, va câştiga un număr foarte mare de adepţi, care îi vor îndeplini poruncile cu devotament. Până acum, poporul este încă liniştit, la sechestrările încercate ici colo nu [P20] s-au întâmplat excese mai cu seamă, dar o singură chemare a lui Murgu, acceptat acum de către fanatismul poporului drept martir, ar putea aprinde întreaga regiune şi tot ce nu e românesc ar putea fi călcat în picioare, viaţa şi averea ungurilor nu ar mai fi sigure - şi acest individ periculos este candidat de deputat şi, după cum se afirmă de la Pesta, unde a petrecut tot timpul de când s-a eliberat, se pregăteşte să vină în câteva zile aici.

Consider drept o datorie a mea să raportez aceste lucruri D-Voastre, D-le Ministru, dar consider drept o datorie oficioasă şi civilă ca, în interesul naţiunii şi al integrităţii patriei, în interesul averii şi siguranţei personale a maghiarilor care locuiesc aici, să vă rog, în acelasi timp, să împiedicaţi venirea lui Murgu aici sau să-l faceţi în orişice fel inofensiv - şi a preveni, în felul acesta, posibilitatea de a produce o catastrofă plină de pericole, dar mai cu seamă de a abate pericolul care ameninţă ungurimea din aceste locuri.

Lugoj, la 1 iunie, 1848

Cristofor Jakabffy”

Acestea au fost părerile forului suprern, ale acelui organ care dirija efectiv treburile judeţului, deoarece este ştiut că prefectul sau comitele suprem, cum i se zicea atunci, era doar exponent al

[302] Cuvântul „speranţele” e adăugat ulterior, prin dactilografiere.

guvernului, cu rol mai mult de reprezentare decât de acţiune. Ele sunt, totodată, și părerile moșierilor grupaţi în jurul conducerii judeţene cu privire la Murgu și la acţiunea sa. Recrutat din moșierime şi înconjurat de ea, Jakabffy nici nu putea să aibă altă atitudine faţă de tendinţa democrată reprezentată și purtată de Murgu.

Raportul subprefectului s-a încrucișat cu scrisoarea trimisă de ministrul de interne lui Vukovics la 31 mai[303], referitor la venirea lui Murgu în Banat. Acesta, la 5 iunie, a ajuns la Timișoara. Aici îl cercetează pe Vukovics care îl primește cât se poate de bine. Vukovics, anunţând acest fapt ministrului, îşi exprimă şi nemulţumirea faţă de sensul declaraţiilor lui Murgu: „Dacă Murgu îşi va folosi influenţa în acest spirit, ne va fi de mare ajutor printre români."

Încă la Timișoara fiind, pe Murgu îl vizitează o deputăţie a români-[P21]lor din Caraș, rugându-l să vină cât mai repede la Lugoj.

Aici Murgu ajunge la 8 iunie. Scrisoarea ministrului şi a lui Vukovics, precum şi nespus de călduroasa primire pe care i-o face poporul de jos martirului scăpat din închisoare, îl obligă pe Jakabffy să-şi schimbe atitudinea, măcar în aparenţă[304], faţă de Murgu şi la 14 iunie înaintează al doilea raport ministrului Szemere. Aflăm din acesta că Murgu a fost întâmpinat la Lugoj de o mulţime imensă, care seara s-a transformat într-o retragere cu torţe şi muzici, improvizând la locuinţa lui şi o serenadă cu discursuri înflăcărate, cărora Murgu 1e-a răspuns arătând printre altele că poporul român va avea un viitor numai dacă se va alia cu poporul maghiar şi va duce o luptă comună cu acesta împotriva asupritorului comun.

[303] Prima variantă în manuscris, „trimisă de minstrul de interne la 31 mai lui Vukovics".

[304] Precizarea adverbială „măcar în aparenţă" a lipsit din fraza iniţială. E inserată mai târziu, prin dactilografiere.

Declaraţiile lui Murgu au avut menirea să producă o destindere în ceea ce priveşte unele temeri ale cercurilor maghiare şi l-au făcut pe Jakabffy să-şi afirme în a doua scrisoare convingerea că, dacă Murgu rămâne credincios principiilor enunţate şi le va difuza fără nici o rezervă în masele poporului, pericolul zugrăvit în scrisoarea sa anterioară va scădea mult; însă - continuă el - cu o sinceritate bărbătească, trebuie să declar că prin aceasta pericolul încă nu este înlăturat, anume acea parte a românilor, pe care o numim popor, poartă în suflet o antipatie, ca să nu spun ură, faţă de ungurime şi această antipatie are rădăcini mult mai adânci decât să o poată împrăştia cineva, chiar şi cu cele mai binevoitoare lămuriri. Dar ce e mai mult este sigur că poporul consideră drept amăgitori sau cumpăraţi pe aceia care îi prezintă pe maghiari ca prieteni sau ca binefăcători, îndemnâdu-l la o prietenie cu el; s-a adeverit acest lucru şi acum, popularitatea lui Murgu este fără margini şi totuşi se găsesc unii care agită împotriva lui, care se năzuiesc să-i distrugă popularitatea şi baza agitaţei lor o constituie declaraţia loială a lui Murgu faţă de naţiunea maghiară; în astfel de împrejurări, înaintea ochilor mei se deschid multe posibilităţi și, deasupra tuturora, datoria mea sfântă este să veghez, repetând neîncetat că nu pot privi ca înlăturat pericolul care ameninţă ungurimea din această provincie.”

[P22] Mai scrie Jacabffy în raportul său că Murgu, sosind la Lugoj, nu a ţinut să se prezinte nici la el, nici la conducerea orașului, chiar și la prefect s-a dus numai după ce a fost invitat de acesta. El își încheie scrisoarea arătând că Murgu, în ziua de 18, s-a dus la Caransebeș; pe drum, în toate comunele, a fost primit cu mare sărbătorire. La Caransebeș nu a petrecut decât foarte puţin timp, comandantul austriac a pus santinelă la casa unde a poposit, ca să nu poată lua contact cu nimeni. La întoarcere, a venit la Lugoj pe drumul de pe malul drept al Timișului, ţinând vorbiri „în spirit constituţional” și în comunele din aceste locuri.

Despre Murgu, la 18 iunie și contele Szölösy Nagy Ferenc a trimis un raport ministrului de interne. Se vorbește aici despre primirea festivă de care s-a bucurat Murgu la Lugoj, însă se pretinde că el și-ar fi încheiat cuvântarea cu vorbele: „Această libertate trebuie să o mulţumiţi domnilor maghiari și mie.", acuzând prin aceasta o anumită trăsătură de vanitate din partea lui Murgu. Mai arată că acesta este „idolatrizat" de poporul cărășan, dar proclamaţia sa cu privire la pământ nu este privită cu ochi buni de moșieri. Acești domni, spune Nagy, nu sunt dispuși să facă sacrificii. Nu le prea vine să se despartă de prerogativele lor. Aici, într-adevăr, se poate constata că cine are o pereche de izmene aceluia trebuie să i se spună stimate, iar celui ce mai are și o pereche de pantaloni peteciţi este intitulat înălţimea voastră sau chiar[305] magnifice domn."

Dacă în ceea ce priveşte atitudinea moșierului Szölösy ne prezintă o situaţie reală, Jakabffy comite două greșeli. Întâi se contrazice când arată imensa popularitate a lui Murgu şi totuşi, nu-l crede în stare să ducă poporul la ascultare[306]. Apoi greşeşte când afirmă că în popor există ura atât de adâncă faţă de unguri. În popor, într-adevăr, exista o ură. Însă aceea nu era îndreptată împotriva poporului, pe care românii bănăţeni nici nu-l cunoșteau prea bine, atunci neexistând colonizările de mai târziu, ci era îndreptată împotriva nemeșilor asupritori, care îl spoliau. Moşierul Jakabffy a substituit poporului maghiar clasa sa dominantă[307] de moşieri, conform concepţiei valabile în păturile „culte", din care poporul român nu avea şi pe care, după cum ne asigură el însuşi, Murgu le evita cu multă grijă şi poate scârbă[308].

[305] Adverbul „chiar" nu apare în prima formă a frazei. E adăugat ulterior, prin dactilografiere.

[306] Varianta iniţială în manuscris a fost „să-l ducă la ascultare". Corectura e operată cu cerneală.

[307] Determinantul adjectival „dominantă" a fost adăugat la corectură.

[308] Fraza nu e lipsită de echivoc, mai ales din pricina sintaxei. Opţiunea autorului a fost păstrată întocmai, aşa cum apare în manuscris.

[P23] Înfiinţarea gărzilor civile

În situaţia aceasta, autorităţile politice revoluţionare centrale şi prefectura judeţului Caraș, de o parte, Direcţia Montanistică de alta, au fost silite să ia măsuri urgente, mai cu seamă pentru paza regiunii montanistice cărăşene, întrucât în partea de sud a Banatului se produc tot mai multe ciocniri sângeroase. Evident, unul din scopurile imediate[309], cele mai de importanţă ale răsculaţilor sârbi a fost ocuparea acestei regiuni, unde sperau să găsească nu numai bani proveniţi din vânzări de metale, ci puteau să-şi aprovizioneze trupele cu armament fabricat în uzinele de la Bocşa şi Reşiţa, iar mai încolo de la Rusca.

De aceea, guvernul din Pesta, chiar şi fără o lege propriu-zisă pentru organizarea armatei care să fi fost votată în Parlament, ci numai prin ordine ministeriale, din bună vreme se străduieşte să înjghebeze o forţă de apărare, compusă din elemente locale. În curs de o lună, de la 18 aprilie până la 22 mai, nu mai puţin de cinci ordine sosesc la judeţ, cuprinzând instrucţiuni pentru conscrierea şi înfiinţarea unei gărzi cetăţenești, care să facă faţă situaţiei în caz de ameninţare directă.

Pe baza acestor ordine, la 13 mai, prefectura deleagă o comisie, compusă din subprefectul Makay ca preşedinte, baronul Mihai Bruckenthal, Gheorghe Patyánszky, Ludovic și Adolf Asboth (ambii ofițeri de cariera), Maxim Pascu şi Gheorghe Hossu Stoica, membri care să îndeplinească lucrările de conscriere. Conform instrucţiunilor, conscrierea avea să

[309] Termenul atributiv „imediate" a fost inserat ulterior în manuscris, cu cerneală.

se efectueze numai acolo unde nu s-ar arăta vreo atitudine dușmănoasă împotriva înfiinţării gărzilor. Tot atunci, ministerul obligă Direcţia Montanistică din Oraviţa, ca pe teritoriul ei să facă o conscriere separată şi să-şi organizeze o gardă proprie.

La 8 iunie, această comisie înaintează prefecturii raport despre rezultatele activităţii sale. Până la acea dată, ea a adunat în partea germană a Lugojului 72, în cea românească 65, în Făgetul zis german (?)[310] 90, în cel românesc 6, în Bocșa Montană 79, în cea Română 36, în Oraviţa Romană 46, iar în Reşiţa Montană 42, în total 436 de iscălituri ale viitorilor gardişti[311].

[P24] Menţionăm aici că în legătură cu conscrierile, la Oraviţa s-au întâmpinat greutaţi, deoarece locuitorii de aici, deși se arătau dispuşi să facă serviciu pe loc, totuşi au refuzat să depună jurământ, temându-se că în acest caz ei vor fi luaţi de la căminele şi familiile lor şi vor fi duşi în altă parte. La fel şi membrii miliţiei montanistice, înfiinţată după câte se pare de mai înainte, au declarat că nu depun jurământ decât pe steagul negru-galben austriac.

S-au numit cu această ocazie şi ofiţerii gărzilor locale, dintre care în localităţile montanistice găsim pe următorii: la Bocșa sublocotenent Fr. Barth, plutonier Ferd. Costea, la Oraviţa sublocotenent Carol Kovaci, plutonier Ion Sfetcu, iar la Reșiţa căpitan Gh. Herglotz, locotenent Carol Nagy de Vagyócz[312], sublocotenent Ignatie Faber şi plutonier Anton Strohl şi I. Fischer.

Între timp, pericolul sârbesc[313] înteţindu-se, 1a 16 mai guvernul din Pesta trimite noi ordine judeţelor, ca afară de aceste

[310] Semnul întrebării apare în manuscris, semnalând dubiul autorului care nu vedea, probabil, justificarea acestui determinant.
[311] În manuscris se observă o corectură făcută cu creionul, în care termenul „gardiști" e înlocuit de „membri ai gărzii".
[312] Carol Nagy de Vagyócz a fost protocolist al uzinei din Reșiţa.
[313] Tot în creion, abia vizibil, apare varianta „pericolul revoluţiei sârbe".

gărzi de apărare locală să formeze încă o gardă cu caracter mai permanent, din 10.000 de oameni, care să poată fi trimisă şi folosită oriunde şi ai cărei membri să se oblige a servi timp de 3 ani. La recrutare, acești gardişti aveau să primească 20 de florini, iar în timpul serviciului 8 creiţari pe zi pentru întreţinere, afară de uniformă şi arme.

Comisia de recrutare numită în acest scop adună vreo 120 de oameni, pe care îi trimite în tabăra de la Seghedin. Se mai prezintă voluntar câţiva funcţionari ai judeţului, care vor să fie trimiși în garda de curând înfiinţată la Pesta.

După o lună, la 13 iunie, guvernul trimite o nouă adresă judeţului Caraș. În aceasta se arată că intenţia forurilor conducătoare nu este să cucerească teritorii, ci numai să restabilească autoritatea legală şi regală în părţile sudice. De aceea, guvernul a hotărât ca toate forţele militare din judeţele sudice să fie concentrate la Eszék (Sisek) şi la Szeghedin în câte o tabără şi ca toate arrnele să fie trimise acolo. Întrucât însă este necesar ca părţile sudice, care sunt în pragul primejdiei, să se apere şi singure, dispune ca judeţul Caraș să încorporeze în timp de două săptămâni 3.000 de cetăţeni, pe care să-i înarmeze cum va putea, po-[P25]porul adunând pentru ei armele şi coasele sale. Cei care sunt încorporaţi vor veghea la graniţele judeţului şi, dacă ajută şi judeţele vecine să scape de primejdii, îşi vor îndeplini o obligaţie patriotică, în care caz vor primi şi soldă. Ceea ce priveşte armele de foc şi muniţia, guvernul va trimite cât poate. Referitor la întreţinere şi cazare, vor primi dispoziţii de 1a comisarii regali Csernovics şi Vukovics, respectiv de la generalul Iovics.

Își mai exprimă guvernul speranţa că, întrucât maghiarii, germanii şi românii au rămas până acum credincioși „apelului sfânt al frăţiei”, fiind ei de la Varaşdin[314] până în Caraş în număr de 2.536.716 şi, unindu-şi puterile, vor fi în stare să învingă

[314] Varaždin (Varașdin, în grafia autorului) este un oraș în cantonul Varaždin, Croația.

375.000 de sârbi şi 73.000 de croaţi şi să restabilească ordinea şi pacea. Acest ordin judeţul Caraş îl trimite primpretorilor ca să-1 difuzeze la sate iar protopopii, preoţi şi alţi bărbaţi cu influenţă şi dragoste în popor, sunt îndrumaţi să-1 explice, arătând totodată şi pericolul în care se găsește ţara.

Ca dispoziţii executive s-au ordonat următoarele:

1. Începând de la 18 iunie, în termen de două săptămâni, fiecare comună să aibă recrutat, echipat şi înarmat numărul de honvezi care i s-a impus, astfel ca la prima poruncă să poată pleca;

2. Fiecare soldat să aibă încălţăminte bună, două schimburi de rufe, plosci de lemn, centuri, traistă şi șapcă, iar cei ce au pușcă să plece cu ea;

3. Serviciul nu este militar, ci numai provizoriu, întrucât gardiştii vor servi numai trei luni, după care, dacă va fi cazul, vor fi înlocuiţi cu alţii;

4. Cei ce au mai multe arme de foc să cedeze o parte din ele pentru apărarea patriei, a libertăţii şi a regelui.

Cu această ocazie s-a stabilit și numărul de gardişti pentru fiecare circumscripţie din judeţ, în felul următor: Lugoj 132, Brebul 147, Remetea 131, Bega 272, Bara 114, Făget 143, Mureş 196, Coşova 155, Bocşa 297, Reşiţa 257, Caraşova 146, Oraviţa 325, Sasca 325, Maidan 241, Lugojul german 26, Lugojul românesc 87, în total 3.136 gardiști.

[P26] Aceşti gardiști au fost împărţiţi în două batalioane, în fruntea cărora au fost numiţi maiorii Carol Páncély şi Ludovic Asbóth.

Concomitent, la 16 iunie, prim-ministrul, în înţelegere cu ministrul de finanţe, ordonă ca Direcţia Montanistică să se îngrijească de conscriere, echiparea şi înarmarea gărzilor din districtele supuse aceleia, specificând că aceste gărzi vor fi folosite exclusiv la apărarea minelor şi că nu vor ieşi din districtele lor.

Aici este cazul să arătăm că Mihalik, în lucrarea sa despre Reşiţa, afirmă fără a indica izvoarele[315] că gărzile cetăţeneşti s-ar fi înfiinţat încă la sfârşitul lunii martie, imediat după proclamarea reformelor revoluţionare făcută de guvernul de la Pesta. Faţă de cele relatate în documentele de mai sus, trebuie să presupunem că dacă s-ar fi înfiinţat vreo formaţie militară la sfârşitul lunii martie, aceea nu putea fi decât tradiţionala Miliţie Montanistică (Berg Miliz), înfiinţată în localităţile rnontanistice ori de câte ori ele erau în primejdie.

Următor ordinului de mai sus, la Oraviţa au fost conscrişi 474 de gardiști, în trei companii, cu următoarea componenţă:

Compania 1, cu 128 oameni; căpitan Fr. Suhay, locotenent Marcu Pavlovici, sublocotenent I. Vidovici.

Compania a II-a, cu 177 de oameni; căpitan Mihai Szerényi, locotenent C. Fehér, sublocotenent Richard Weinzierl;

Cornpania a III-a, cu 169 de oameni; căpitan C. Lovrich, locotenent Anton, sublocotenent Fr. Rad.

În districtul Dognecea s-au conscris 131 de gardişti sub comanda căpitanului I. Abt, locotenent Eduard Orthmeyer, sublocotenenţi Adolf Platsch şi I. Heinrich. Afară de aceștia, sub comanda căpitanului Adolf Asbóth mai erau la Bocşa 45, la Oraviţa Montană 61, la Oraviţa Română 123, iar la Reşiţa, despre care vom vorbi mai pe larg în alt capitol, 162 de gardişti.

Cu organizarea, echiparea, înarmarea şi aprovizionarea gărzilor din localităţile montanistice s-a ocupat însuşi Gränzenstein. În rândurile acestor gărzi se puteau înscrie muncitori mineri, metalurgiști, funcţio-[P27]nari, comercianţi, meseriași şi oricare cetăţean care prezenta oarecare garanţie de încredere. La început, gărzile acestea funcţionau pe centre cu oarecare independenţă, având în frunte comandanţi locali,

[315] Formularea „fără a indica izvoarele" nu apare în varianta iniţială a frazei. A fost adăugată prin dactilografiere.

numiţi dintre cetăţenii de vază, dar de la 27 iulie toate au fost puse sub comanda batalionului din Oraviţa, în fruntea căruia era maiorul Ludovic Asbóth.

Gărzile făceau instrucţie militară cu ofiţeri şi subofiţeri activi, uneori cu pensionari, cum a fost cazul la Bocşa Montană, unde ca instructor funcţiona maiorul pensionar Pavel Muchici. Membrii gărzii nu primeau soldă, însă dacă instrucţia se făcea pe timpul lucrului, ca despăgubire, se plăteau muncitorilor 20, respectiv 24, iar meseriaşilor mai săraci câte 12 creiţari pe zi, din casa erariului.

Observăm că la prima conscriere a gardiştilor, încercată în localităţile montanistice în ziua de 24 mai, minerii din Oraviţa[316] nu au voit să servească la un loc cu meseriaşii. Din această cauză, Gränzenstein, printr-o scrisoare adresată prim-ministrului, groful Batthyány, cere ca deocamdată minerii să formeze singuri o gardă, până când antipatia lor faţă de meseriaşi va mai slăbi.

În aceeaşi scrisoare, datată din 27 mai, îşi exprimă neplăcerea pe care i-a cauzat-o faptul că partea mai mare a minerilor păstrează o răceală categorică faţă de culorile naţionale şi nu vrea să schimbe drapelul lor vechi galben-negru cu drapelul naţional. Motivul este a se căuta în superstiţiile lor că dacă acceptă acest schimb, îşi vor pierde de o parte libertăţile şi privilegiile, de alta îşi vor călca fidelitatea faţă de împărat. „La încercarea mea de a-i lămuri”, scrie mai departe Gränzenstein prim-ministrului, „că însuşi majestatea sa, prin lege, a ordonat folosirea culorilor naţionale, minerii au răspuns că ei se îndoiesc de acest fapt, atâta vreme cât văd armata regulată păstrând drapelul vechi, însă au promis că nu vor avea nimic de obiectat împotriva drapelului naţional din momentul în care aceste culori vor fi folosite şi în

[316] Clarificarea atributivă „din Oraviţa” a fost adăugată la corectură, prin dactilografiere.

regiunile de graniţă învecinate, armata de acolo fiind obligată a purta aceste culori".

După îndeplinirea perioadei de instrucţie, gărzile erau inspectate de maiorul Asbóth, care constata gradul lor de pregătire. Ele executau diferite manevre între Oraviţa Montană, Sasca, Moldova Nouă şi Vârşet, mai cu sea-[P28]mă, după cum cereau interesele apărării. Pe Gränzenstein îl interesa îndeosebi apărarea Oraviţei, sediul său şi nod esenţial a1 regiunii montanistice. De aceea, îl vedem cerând mereu armament de la magazia cetăţii Timişoara, care, la îndrumarea ministrului de război Mészáros Lazăr, executa cererea. Gränzenstein, pentru cei 1.427 gardiști, a cerut 20 măji praf de pușcă, 1.200 de puști cu baionetă - instrucţia s-a făcut cu modele de lemn – 20 de tobe și 120 săbii pentru subofiţeri. Pe lângă acestea, comisarul regal Sava Vukovits a mai cerut, tot pentru Oraviţa, 2-3 tunuri şi o companie de cavalerie, cu scopul de a nu lăsa casa minelor să ajungă în mâinile răsculaţilor. Din cele cerute[317], la Oraviţa au ajuns 100 de carabine şi 2 tunuri. În consecinţă, când la 21 iunie s-a răspândit vestea că tabăra răsculaţilor sârbi de la Vracevgai a pornit împotriva Oraviţei, casa minelor a fost dusă sub pază sigură la Steierdorf, iar de acolo la Reşiţa, deși la Oraviţa erau grupaţi 600 de gardişti în cele patru cornpanii.

Între timp, se grupează compania de gardă din Ciclova şi cea din Steierdorf, numărul gardiștilor din regiunea montanistică[318], la începutul lunii iulie, urcându-se la 1.800 de oameni. Ca o completare a măsurilor de siguranţă, la începutul lunii august se înfiinţează şi aici aşa-numite <u>gărzi mobile permanente </u>(s.a.)[319], a căror menire a fost să dea ajutor urgent unde se cere. Ca să câştige timp, ele nu se deplasau pe jos, ci cu trăsuri puse la dispoziţie de

[317] Precizarea „din cele cerute" a fost inserată cu stiloul.
[318] Determinantele „din regiunea montanistică" au fost alăturate prin dactilografiere ulterioară primei versiuni a frazei.
[319] Sublinierea nu apare în ediţia îngrijită de Constantin Juan-Petroi.

Direcţia Montanistică, fiind subordonate autorităţilor civile[320]. Tot cu acest scop, pe la mijlocul lunii august se propune înfiinţarea unui corp de „plăieşi” la Moldova Nouă, iar pentru a întări disciplina gardiştilor se stabilesc penalizări, amenzi şi arest pentru cei ce întârziau, lipseau ori refuzau serviciul. Penalizările se aplicau riguros, forurile armatei regulate cerând raport despre executarea lor. La 5 septembrie, odată cu agravarea situaţiei, organele locale montanistice fac propunere către preşedintele Consiliului de război din Ministerul Apărării ca să se ordone obligaţia minerilor de a ieşi la arme, Direcţia Montanistică mărind alocaţia lor de gardişti la 24 de creiţari pe zi.

[320] Formularea explicativă „fiind subordonate autorităţilor civile” lipsea în forma iniţială a frazei. A fost inserată prin dactilografiere.

[P29] Mișcările sârbilor

După cum vedem, primele roade ale zâzaniei însămânţate au început să se arate în părţile de sud ale Banatului, unde sârbii, cu ajutor de peste Dunăre, prind să se organizeze, aparent în vederea aplicării principiilor enunţate la data memorabilă, în realitate cu gândul nespus de a-şi realiza Voivodina independentă. Şi când politica perfidă a Casei de Habsburg alimentează, prin emisarii săi, mai cu seamă prin banul croat Jelacici, acest gând, amăgindu-i cu promisiuni şi arătându-şi dezaprobarea faţă de mişcarea revoluţionară maghiară, ei păşesc făţiș împotriva guvernului[321] nou de la Pesta. Se adună în grupuri armate, care se fortifică în trei tabere în sudul Banatului, la Titel (6.000 de oameni), la Perlas (4.000 de oameni) şi la Alibunar (5.000 de oameni), de unde atacă orașe cu populaţie germană[322] și centre miniere, provocând pagube mari în averea publică. Astfel, din casieria de la Moldova jefuiesc 417, din cea de la Cuvin 17.000, de la Palanca Nouă 400, iar de la Panciova 14.000 de florini, pe care îi folosesc pentru întreţinerea tupelor armate.

În felul acesta se finanţau, indirect, de către autorităţile imperiale, răscoala sârbească împotriva revoluţionarilor maghiari.

De frica atacurilor sârbeşti, la Moldova Nouă însuşi conducătorul Oficiului Montanistic, maistrul miner

[321] Cu creionul, abia vizibil, a fost adăugat aici determinantul „revoluţionar".

[322] Precizarea „cu populaţie germană" nu era inclusă în prima versiune a frazei. A fost inserată cu stiloul.

Anton Hoffmann, care, după cum am văzut, era de partea revoluţionarilor, la 20 iunie distribuie banii din casierie, în sumă de 12.400 florini, oficianţilor de mină ca avans pe două luni şi duce praful de puşcă la Sasca, unde îl credea în siguranţă.

Pe această cale indirectă, imperialii au furnizat şi armament trupelor sârbeşti. La 22 iunie, 800 de răsculaţi au înconjurat oraşul Biserica Albă, cu intenţia de a-l ataca. Populaţia civilă, ca să scape de prăpăd, încredinţează pe lt. colonelul Dreyhann să ducă tratative cu răsculaţii. Acesta termină discuţiile predând sârbilor trei tunuri, trei căruţe de muniţii şi 215 puşti, lipsind astfel oraşul de o bună apărare.

[P30] Alegerile din Caraş din anul 1848

Între timp, guvernul din Pesta, urmând hotărârile de la 15 martie, fixează alegeri generale pentru noul Parlament revoluţionar. În pregătirea lor, judeţul Caraș a fost împărţit în șase circumscripţii electorale: Lugoj cu 819, Făget cu 609, Bocșa cu 1.440, Zorlenţul Mare cu 1.220, Oraviţa cu 1.625 şi Sasca cu 1.108 alegători. Din populaţia întreagă a judeţului de peste 200.000 de oameni, s-au însumat, conform legii electorale, 6.821 de alegători.

Alegerile s-au ţinut la 24 iunie și, conform proceselor verbale încheiate de către comisiile electorale şi înaintate Ministerului de Interne din Pesta, în cele şase circumscripţii au fost aleşi următorii:

1. în circumscripţia Lugoj, cu unanimitate de voturi, Eftimie Murgu;

2. în circumscripţia Făget, Eftimie Murgu, cu 263 de voturi faţă de 236 voturi ale contracandidatului său, avocatul Mihail Pascu;

3. în circumscripţia Bocșa, Ştefan Ioanescu, notar comunal, obţine mandatul prin renunţarea contracandidatului său, Gheorghe Ioanovici;

4. în circumscripţia Zorlenţul Mare, Aloisiu Vlad[323], notar judeţean, cu 507 voturi faţă de 244 ale contracandidatului său,

[323] Aloisiu Vlad (var. Wlad) (1822-1888), avocat, politician român bănăţean, unul dintre cei mai înfocaţi luptători pentru drepturile românilor. În 1844 era notar la Tabla regească, iar în 1845 avocat în Torontal, apoi în Timișoara și în Lugoj. Deputat dietal în 1848, 1861, 1865 și 1869. A fost protonotar, jude la tribunalul comitatens, vice-comite și președinte la tribunalul regesc în Lugoj, iar la 1869 a fost numit jude la Tabla regească în Budapesta.

Eftimie Murgu;

5. în circumscripţia Oraviţa, cu unanimitate de voturi, Eftimie Murgu;

6. în circumscripţia Sasca, cu unanimitate dc voturi, Axente Bojincă, originar din Gârliște, cunoscut prin activitatea sa din şedinţele congregaţiei judeţene.

După cum vedem, spre deosebire de alte alegeri, în Caraş nu au fost alese figuri din statul nobiliar sau moşieresc, ci oameni simpli, ridicaţi din popor, care au ştiut să câştige încrederea lui.

Dintre cei aleși, cercurile conducătoare de la Pesta nu au cunoscut decât pe Murgu, de la care au aşteptat să realizeze o colaborare a românilor bănăţeni cu poporul şi guvernul maghiar. Întrucât figura lui Eftimie [P 31] Murgu este îndeobşte cunoscută, vom prezenta în câteva cuvinte numai pe ceilalţi candidaţi aleşi.

Aloisiu Vlad (1822-1893)[324] şi-a terminat studiile în drept de tânăr. A practicat avocatura mai întâi în Torontal, iar în primăvara anului 1848 vine în aceeași calitate la Lugoj. Ales deputat, el a participat la şedinţele Parlamentului, atât la Pesta, în 1848, cât şi după refugiul guvernului revoluţionar de aici, la Debreţin, în 1849. A luat cuvântul de multe ori în probleme urbariale şi nu a scăpat nici o ocazie, când a putut să vorbească în interesul poporului român. După înăbușirea revoluţiei, în timpul guvernării absolutiste, a activat pe teren juridic și literar. În anul 1863 el publică o lucrare masivă cu titlul *A román nép ügye* (*Poporul român și cauza sa*), în care vorbește despre situaţia poporului român în concepţia de stat a latifundiarilor[325]. A fost ales deputat în anul 1861, când, revoluţionar vechi, a

[324] Virgil Birou indică eronat anul morţii lui Aloisiu Vlad.

[325] Formularea „în concepţia de stat a latifundiarilor” nu apare în prima versine. A fost adăugată prin dactilografiere. Pe marginea foii se vede un semn de întrebare în creion. Nu ştim dacă acesta îi aparţine autorului sau fiului său, Ionuţ Birou, care a îndosariat o parte din manuscrise şi a făcut unele adnotări.

refuzat să se alăture grupului de deputaţi români care a încercat o colaborare cu guvernul moșieresc și a rămas pe poziţiile intransigente ale grupului numit al „anteluptătorilor".

După aceea, a fost ales deputat fără întrerupere, între anii 1865-1872. A funcţionat un timp ca prim-notar al judeţului Caraș, apoi a ajuns membru al Tablei regești, forul suprem judiciar maghiar, corespunzând fostei Curţi de Casaţie.

Axente Bojincă (1820-1856) a fost fiu de ţăran sărac din Gârliște, frate cu Damaschin Bojincă. Studiază cu ajutorul acestuia dreptul la Iași, apoi, luându-și diploma de avocat, se întoarce în Caraș, unde ajunge unul dintre cei mai buni oratori din adunările judeţene. La recomandarea lui Murgu, Kossuth îl trimite ca deputat între români, însă el, fiind crescut la școala din Iași, a avut alte vederi și de aceea activitatea lui nu a fost privită cu ochi buni de către guvernanţi. Rămâne totuși în Parlament chiar și în 1849, pentru care fapt după doborârea revoluţiei a avut de suferit anchete foarte neplăcute și arestări[326]. Însă adversarii săi neputând produce dovezi împotriva lui, a fost achitat. După eliberare, a fost ales notar al comunei Goruia, vecină cu Gârliștea părintească, funcţionând aici până la moartea sa prematură.

Ştefan Ioanescu (1809-1862) a fost notar comunal în comuna Fizeș, lângă Bocșa. În anul 1848 trece ca notar al orașului Lugoj. Om de administraţie foarte priceput, în circumscripţia Bocșa este ales de două ori deputat. După revoluţie se întoarce la Lugoj, ocupând funcţii administrative. În anul I850 este numit președinte al tribunalului judeţean.

Procesele verbale electorale și deci alegerile efectuate au trebuit să treacă prin comisia de verificare[327] și validare a Parlamentului din Pesta la scurt timp după alegeri. În cursul

[326] Completarea prin coordonare („şi arestări") a fost adăugată ulterior, prin dactilografiere.

[327] Determinantul substantival „de verificare" nu apare în versiunea iniţială. A fost inserat prin dactilografiere.

acestor verificări, la 6 iulie, Murgu declară ca menţine pentru sine mandatul circumscripţiei Lugoj. În urma acestei declaraţii, la Făget şi la Oraviţa se ţin alegeri noi.

[P32] Cea din Oraviţa s-a ţinut la 31 iulie. În legatură cu ea, însuși presedintele comisiei electorale, Ştefan Zakariás, anunţă în raportul său că între gardiști și alegători s-au produs ciocniri sângeroase, cei dintâi rănind și punând pe fugă pe alegători. Mai târziu, poporul a atacat pe gardiști, care au deschis foc și au rănit din nou mai multe persoane. Prim-pretorul Kovács numai cu mare greutate a putut să scape de minerii urmăritori. Dintre alegători au fost răniţi 20, dintre mineri 25. În urma acestor întâmplări, președintele a cerut ca sediul alegerii să fie mutat la Cacova, ceea ce comisia permanentă a judeţului, la 7 august, aprobă. Cu o săptămână mai târziu însă ea revine asupra aprobării și sediul alegerii rămâne tot la Oraviţa. Pentru cercetarea incidentelor s-a numit o comisie. Mai târziu însă, cercetările au fost întrerupte deoarece Direcţia Montanistică nu a permis martorilor să se prezinte în faţa comisiei de anchetă.

La alegerea ţinută din nou, a fost ales Maxim Pascu[328].

Şi la alegerea din Făget a curs sânge, unul dintre alegătorii lui Maxim Pascu fiind crunt bătut, despre care fapt, la 28 iunie, Pascu se plânge judeţului. De altă parte, la 1 iulie Dionisie Ciolocaș[329] și împreună cu e1 încă vreo 50 de alegători, înaintează o contestaţie ministerului de interne, arătând că, deși poporul l-a voit pe Murgu, prin violenţa preoţilor și învăţătorilor

[328] Maxim Pascu a fost director al şcolilor naţionale româneşti din Banat. În 1845 făcuse parte din comisia care îl anchetase pe Eftimie Murgu, cu rolul de a traduce scrisorile acestuia, pe baza cărora fusese arestat.

[329] Dionisie Ciolocaş era un apropiat al lui Eftimie Murgu. În raportul său, comitele suprem de Caraş, nobilul Gyurky Pál, își mărturisea consternarea că la Făget a fost ales deputat „o calfă de măcelar". (Cf. I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1968.)

ortodocşi, a fost declarat ca ales Maxim Pascu. Anulându-se alegerea aceasta, la a doua a fost ales Dionisie Ciolocaş[330].

Aloisiu Vlad a fost validat fără obiecţiune.

La verificările din 7 iulie, comisia de validare propune anularea alegerii din Sasca, pentru motivul că Axente Bojincă nu ar figura pe nicio listă de alegători. Aloisiu Vlad ia cuvântul în apărarea mandatului, înfierând curajos intenţia abuzivă a ministerului de interne de a anula alegerea, pentru presupuse motive formale, şi îl provoacă pe Bojincă să intre în biroul rninisterului de interne şi să aducă de acolo lista alegătorilor din care se vede că <Bojincă>[331] este înscris ca alegător[332] la Bocşa. Dovada se poate face imediat. Însă comisia de validare nu aşteaptă cele câteva minute cerute şi anulează alegerea.

La alegerea suplimentară Bojincă este reales.

[P33] În şedinţa de validare din 18 iulie este anulată şi alegerea lui Ioanescu de la Bocşa, în urma plângerii unor cetăţeni din localitate care au afirmat că un locuitor din Lugoj, cu numele Manea, împreună cu tânărul Haţegan din comuna Bărbosu, au agitat poporul, care mergea la târg, împotriva nobililor, a domnului de pământ, a sârbilor, dar mai cu seamă a contracandidatului Gh. Ioanovici, în urma cărui fapt poporul a pus pe fugă propunătorul lui Ioanovici, luându-i şi steagul.

Când subprefectul Makay, la ora 9, a sosit la locul alegerii şi a voit să deschidă votarea, adepţii lui Ioanescu au atacat cu bastoanele pe cei ce s-au plâns şi chiar pe candidatul Ioanovici şi i-au alungat de la locul de votare. Atunci subprefectul a declarat că, deşi partida lui Ioanescu a atacat partida adversă, totuşi el nu intenţionează să se folosească de forţa publică, ci proclamă de ales pe Ioanescu.

---

330 În ediţia îngrijită de Constantin Juan-Petroi, numele lui Dionisie Ciolocaş apare, alternativ, cu grafia Ciocloş şi Ciolocaş.

331 În versiunea iniţială, aici apare numele lui Bojincă.

332 În prima variantă, „pe listele din Bocşa”.

Comisia trimisă pentru cercetarea dezordinilor a stabilit că Bojincă, Alexe Popescu, Haţegan și tovarășii lor, într-adevăr, au agitat poporul și au comis excese, pentru care fapte prim-procurorul Szende Béla (mai târziu în guvernul de la Pesta — n.a.) a şi deschis acţiune împotriva lor.

În cea de-a doua alegere, de la 9 august, Ioanescu este ales din nou.[333]

[333] Aici e vizibilă o întrebare scrisă cu creionul, în manuscris: „Ce interese se ciocneau?" Din nou, e posibil să fie o adnotare a lui Ionuţ Birou, fiul autorului.

[P34] Adunarea poporală de la Lugoj din 27 iunie

Cu toate că hotărârile luate în adunarea de la 4 mai au fost înaintate fără zăbavă, ca de altfel și memoriul întocmit de delegaţi la Pesta în 21 mai, forurile superioare au întârziat cu răspuns clar timp de mai multe săptămâni, iar de punerea în aplicare a celor cerute nici pomeneală nu s-a făcut. Pentru a da o pondere și mai mare acestei mișcări de revendicări și pentru a grăbi soluţionarea favorabilă a doleanţelor, Murgu se hotărăște să convoace și masele mari ale poporului într-o adunare de amploare, în care acestea să-și exprime voinţa, nu prin intermediul unor delegaţi, ci direct și hotărât, sub ochii forurilor imediat[334] răspunzătoare. În acest scop, el cheamă poporul pe data de 27 iunie la Lugoj, într-un apel lansat cu zece zile mai înainte. Convocarea s-a făcut cu știrea și aprobarea guvernului și a comisarului Vukovics, speriaţi de proporţia pe care a luat-o pericolul mișcării sârbești. Chiar și apelul lui Murgu este făcut în semnul apărării faţă de acest pericol. Hotărârile care se vor lua în adunare vor dovedi însă că gândul lui Murgu era cuprins în aceeași măsură de problema emancipării poporului său pe plan politic și cultural, sub toate aspectele.

Adunarea s-a ţinut afară de oraș, pe câmpia de sub dealul viilor, în dreapta drumului spre Făget și Ardeal. Murgu este atât de iubit de popor, încât la sosirea sa în oraș, după masă la ora 19, oamenii au ieșit cu miile să-l întâmpine. Conform relatărilor din jurnalul ordinului minorit din ziua de 6 iunie, ei l-au primit

334 Determinantul „imediat” a fost adăugat ulterior, prin dactilografiere.

în piaţa orașului cu muzici și pocnete de treascuri; după aceea, poporul i-a deshămat caii și oamenii înșiși[335] i-au tras caleașca pe străzile oraşului, în nesfârșite strigăte de urale.

Adunarea a deschis-o Murgu, cu o cuvântare în care sublinia unitatea patriei şi necesitatea unei libertăţi depline şi adevărate. După aceea, el a luat jurământul mulţimii pe constituţie şi de fidelitate faţă de naţiunea română. Au mai luat şi alţii cuvântul după el, apoi poporul şi-a cuprins revendicările în următoarele opt puncte:

1. Poporul român, în scop de apărare, să fie înarmat pe cât posibil în şase zile, iar pentru a putea porni la atac să fie înarmat de către stat.

[P35] 2. Armele sechestrate de la popor de către funcţionari să fie restituite poporului.

3. Adunarea alege pe Murgu de căpitan suprem al Banatului – via petitionis.

4. Episcopii actuali bănăţeni sunt supuşi căpitanului suprem, tot via petitionis.

5. Să se asigure drepturi politice şi pe seama naţionalităţii române.

6. Limba română să fie folosită în toate oficiile, afară de corespondenţa cu ministerul.

7. Poporul român jură pentru frăţietate, patrie şi credinţă faţă de naţiunea română.

8. Ca locţiitor de episcop la episcopia din Timişoara se alege Dimitrie Stoicănescu Popovici, protopop în Lipova, pentru cea din Vârșeţ Ignatie Vuia, protopop din Oraviţa.

Pentru prezentarea acestor revendicări şi susţinerea lor în faţa ministerului, adunarea alege o comisie, care urma să plece la Pesta. Cu toate acestea, la 13 iulie Murgu redactează

[335] „Oamenii înşişi" nu apare în prima versiune a frazei. Includerea acestui subiect şi a determinantului său adjectival a fost făcută mai târziu, cu stiloul.

şi înaintează ministerului de interne un memoriu pregătitor, semnat de el însuşi în calitate de preşedinte încredinţat de adunare şi de Aloisiu Vlad ca secretar, cu scopul ca cele hotărâte în adunare să fie îndeplinite cât mai devreme. Se arată în acest memoriu necesitatea înarmării cât mai urgente precum şi faptul că poporul, neavând încredere în oameni necunoscuţi şi fiind dispus să pornească la luptă numai sub comanda conducătorilor săi verificaţi, l-a ales pe el de căpitan suprem, pentru care alegere cere aprobare. Mai departe, el cere ca armele sechestrate în foarte mare număr de slujbaşii nemeşeşti[336] de la popor să fie restituite. Analizând în adunare îndemnurile şi momelile cu care este ademenit poporul, s-a stabilit acolo că ele provin de la vlădicii sârbi, care în frunte cu mitropolitul de la Carloviţ şi cu episcopul din Timişoara năpădesc pe preoţi cu proclamaţii şi afişe. Câtă vreme deci puterea spirituală rămâne la ei, o defecţiune poate fi aşteptată în orice moment, în consecinţă pentru ca această stare să fie curmată, episcopii trebuiesc înlăturaţi. De aceea, întrucât aceşti vlădici nu au fost aleşi de sinod, ci au ajuns episcopi împotriva voinţei poporului, nu pot [P36] fi recunoscuţi ca atare, ci numai ca uzurpatori. În consecinţă, adunarea a hotărât cu mare însufleţire să se despartă de ierarhia ecleziastică sârbă şi să-şi înfiinţeze o ierarhie independentă. Şi întrucât este cunoscut că scaunul de mitropolit de la Timişoara este vacant, acela trebuie să-şi primească mitropolitul cuvenit, ales ca şi episcopii, într-un sinod. Până la ţinerea acelui sinod, adunarea a hotărât ca Murgu să designeze pe cei ce vor conduce treburile ecleziastice. Memoriul se încheie cu cererea ca alegerile să fie aprobate.

În legătură cu adunarea de la 27 iunie, Vukovics înaintează un raport telegrafic ministrului de interne în seara aceleiaşi zile. Comisarul regal a petrecut toată ziua la Lugoj, însă la adunare

---

336 Topica iniţială a fost „armele sechestrate de slujbaşii nemeşeşti în foarte mare număr”. Corectura a fost operată cu stiloul.

au asistat numai emisarii săi, care veneau fără încetare la el ca să-i aducă ştiri. Din raportul său aflăm că înainte de adunare l-a chemat la el pe Murgu și i-a pus în vedere următoarele:

1. adunarea să nu se abată de la forma de petiţionare, să ceară de la minister şi de la Parlament tot ce crede de cuviinţă, dar să nu ia nicio hotărâre;

2. regiunea bănăţeană să nu fie privită ca o provincie aparte sub denumirea de Banat, ci să se vorbească despre stările actuale ca unele care se referă la ţara întreagă;

3. adunarea în nici un caz să nu se ţină mai mult de ziua de 27.

În prima dintre aceste avertizări se reflectă temerile guvernului ca să nu-i fie diminuat prestigiul prin vreo hotărâre a poporului, ci, dimpotrivă, toate să apară ca depinzând de bunăvoinţa lui. A doua voia să împiedice ca nici măcar umbra vreunei tendinţe separaţioniste să nu se bănuie prin prezentarea Banatului ca provincie aparte, iar a treia avea ca scop să prevină eventuale excese ce s-ar fi putut comite în noaptea următoare. Am văzut că Murgu numai în parte a respectat aceste îndrumări restrictive.

Despre adunare, însuşi Vukovics raportează că a decurs în linişte, fără cel mai mic incident. Ea a început la ora 8 şi a durat până la ora 15. Sufletul adunării a fost Murgu, ceilalţi au format doar ecoul său. Numărul participanţilor comisarul îl apreciază, cu scop de diminuare, la circa 1.500, însă alte izvoare contemporane vorbesc de 12.000 şi chiar 16.000 de oameni[337].

[P37] Ideea centrală a vorbirii lui Murgu a fost înarmarea poporului „pentru apărarea patriei de duşmanul comun”. Spiritul vorbirii lui deci a fost prietenos faţă de noi și ameninţător faţă de duşmanii noştri — spune Vukovics şi continuă:

[337] Precizarea „şi chiar 16.000 de oameni” a fost adăugată ulterior, cu stiloul.

„Însă, în cele din urmă, nu sunt prea mulţumit cu acest spirit. S-a hotărât ca în formă de petiţie să se arate ministerului şi că în împrejurările de faţă, pline de pericole, poporul valah este gata să ia arma pentru patrie, însă la comanda trupelor valahe ei cer căpitan român şi în cele trei judeţe vor să fie numiţi tot căpitani români. La armata valahă, comanda să fie valahă. Cer mai departe ca limba administraţiei în judeţe să fie cea valahă şi numai legăturile oficioase cu guvernul să fie făcute în limba maghiară. Aceste revendicări, deşi după părerea mea nu pot fi aprobate niciodată, fiind prezentate în formă de petiţie, nu au putut servi ca motiv de împiedecare aici. (s.a.)[338]

Referitor la episcopi însă au luat dispoziţii executive. Au declarat că preoţii lor nu sunt obligaţi să se supună vlădicilor din Timișoara şi Vârşeţ, ci în ambele eparhii au numit vicari. Recunosc că eu aş încuviinţa aceasta hotărâre dacă s-ar face pe cale obişnuită, prin autoritatea superioară, însă ea depășește autoritatea unei adunări poporale. În consecinţă, eu cred că această hotărâre trebuie ţinută în suspensie până când nu va deveni valabilă pe cale legală. Totuşi vă trimit telegrafic acest raport, rugandu-vă a-mi răspunde dacă împărtășiţi vederile mele. Până atunci, eu voi amâna rezolvarea.

De altfel, nu s-a petrecut nimic la adunare. S-a şi terminat. În Caraş, din cauza alegerilor de deputaţi, între Murgu și opoziţia veche s-a iscat o tensiune. Alegerile s-au ţinut la 24. Murgu, în toate cele şase locuri, a ales numai români. El a fost ales în trei locuri.

În administraţiile civile este ordine. Graniţa se agită. Eu cred că ar trebui să intrăm în graniţă chiar și numai cu forţa militară de care dispunem. De bună seamă, vom putea împrăștia pe răzvrătiţi. Până când noi ne vom putea construi tabăra de la Seghedin, se vor întări și ei.

[338] Sublinierea nu apare în ediţia îngrijită de Constantin Juan-Petroi.

Despre Murgu vreau să vă vorbesc mai mult personal. El vorbeşte bine neîncetat, ne laudă eroii, pe Kossuth şi pe ceilalţi, dar nutreşte [P38] planuri care merg mai departe. În timpurile cele mai apropiate, împotriva sârbilor, ne poate fi de folos. Dacă vom isprăvi cu aceştia, vom putea privi şi în ochii lui mai serios." (s.a.)

Neîncrederea aceasta şi îngustimea de vedere, dar şi o bună doză de şovinism, caracterizează atitudinea comisarului regal, care a influenţat şi cercurile guvernamentale.

După calmarea agitaţiei produsă de adunarea de la Lugoj, la 1 iulie Vukovics mai trimite o scrisoare lui Szemere prin care arată că, în efectele sale, adunarea a fost mai degrabă salutară decât atrăgătoare de pericole, deoarece Murgu a ascultat de sfatul său când doleanţele cu privire la vlădici le-a înaintat sub o formă de petiţie; în felul acesta, toată adunarea şi-a păstrat aspectul de legalitate. Folosul acestei adunări Vukovics l-a văzut în faptul că hotărârea făţişă împotriva răzvrătirii sârbe, pe care poporul a întărit-o prin jurământ, a dat o forţă morală pregătirilor împotriva celor răzvrătiţi. A mai fost bună această adunare poporală, scrie comisarul, şi pentru faptul că poziţia lui Murgu s-a slăbit apreciabil în faţa unei părţi a preoţimii, din cauza hotărârilor cu privire la episcopi; „după cât se pare clasa mai cultă a românilor nu are sirnpatie faţă de Murgu sau chiar îl persecută. Astfel şi alegerea lui Gojdu şi a lui Pascu tot el a împiedicat-o prin influenţa sa."

După cum vedem, Vukovics şi de bună seamă mulţi alţii ca el s-au bucurat de orice fapt, fie cât de neînsemnat, care are în măsură să micşoreze prestigiul lui Murgu. Vom vedea ce consecinţe funeste va avea această invidie purtată eroului popular şi aliatului care s-a oferit sincer şi cum se va răzbuna de cumplit tergiversarea şi chiar neluarea în seamă a hotărârilor aduse la Lugoj.

[P39] Poporul se opune recrutării

Cu toată insistenţa depusă de organele judeţene, recrutarea gărzii de 3.000 de oameni a întâmpinat o rezistenţă dârză din partea poporului. Rapoartele prim-pretorilor către judeţ, rămase din acele timpuri, ne arată clar motivele acestei rezistenţe şi fac să apară într-o lumină nouă concepţia poporului despre rostul şi scopurile revoluţiei.

Astfel, la 28 iunie, prim-pretorul Papházi anunţă că toate comunele din circumscripţia Bocşa, cu excepţia Vermeşului, se opun recrutării. La Duleu oamenii şi-au motivat refuzul spunând că sârbii, când vor veni, vor ataca numai castelele şi averea nobililor şi a domnilor de pământ.

Cu două zile mai târziu, prim-pretorul Krengl raportează că şi în[339] comuna Pogăneşti poporul, îndemnat de preot, s-a opus comisiei de recrutare şi a ameninţat pe prim-pretor. Oamenii au cerut ca mai întâi să se ducă la domnul de pământ şi să ceară de la el atâţia soldaţi câţi au fost impuşi comunei, pentru că ei, ţăranii, nu sunt dispuși să-1 apere pe domnul de pământ.

În localităţile montanistice comisia întâmpină aceeaşi opoziţie. Din Dognecea bunăoară, la 29 iunie, prim-pretoru1 raportează că oamenii nu vor să ofere pe cei 33 de gardişti impuși, deoarece conform ordinului ministerial ei şi aşa nu pot fi scoși din district. Aşa s-a întâmplat şi la Caraşova, unde poporul a fost răsculat de Nicolae Miala şi a „sfătuit” autorităţile să nu comită violenţe, pentru că lucrurile nu se vor sfârși bine.

[339] Prepoziţia „în” nu apare în prima versiune. A fost inserată ulterior, prin dactilografiere.

S-au semnalat şi din alte părţi ale judeţului tulburări și opoziţie faţă de noile recrutări. Pentru a examina mai de aproape dispoziţia poporului, însuși subprefectul Jakabffy, împreună cu baronul Bruckenthal, pleacă la Oraviţa, iar de acolo spre graniţa judeţului, cu gândul să treacă şi în judetul Timiş. Vom arăta mai târziu constatările triste pe care le-au cules.

În această situaţie, judeţul cere de la Vukovics armată regulată ca să apere Oraviţa şi Reșita. Ca răspuns, acesta promite că va trimite șapte artificieri pentru 14 zile ca să repare armele de foc stricate.

La 17 iulie şi guvernul răspunde că nu poate da ((+++)) niciun[340] ajutor militar și judeţul să ia singur măsurile de apărare.

[340] Cuvintele „da niciun" au fost adăugate cu cerneală, deasupra unei prime opţiuni indescifrabile.

[P40] Garda românească şi garda judeţeană

Între timp, la Dunăre, situaţia a devenit tragică. Răzvrătiţii sârbi nu se mulţumesc acum numai să provoace încăierări sângeroase şi să atace localităţile de la câmpie, ci, sprijiniţi de trupe de peste fluviu, încearcă incursiuni spre centrele montanistice, pătrunzând în partea muntoasă numită Almăj, de unde se retrag numai când află că de cealaltă parte a văii almăjene se apropie trupe regulate din regimentul de graniţă româno-banatic. Iar la 5 iulie, la Moldova Nouă, sub ameninţarea incendierii oraşului, ei obţin extrădarea[341] celor 58 arme de foc destinate apărării, după ce cu câteva zile mai înainte ocupaseră portul Moldova Veche de pe Dunăre.

Revoluţionarii maghiari aveau trupe la Becicherecul Mare, la Vârșeţ şi la Biserica Albă. Ele numărau 13 batalioane de infanterie, 14 companii de cavalerie şi 64 de tunuri, însă aceste forţe de apărare nu erau suficiente, deoarece trebuia luată în considerare atitudinea viitoare a regimentelor grănicerești de care puterea habsburgică dispunea în mod discreţionar, precum și nemulţumirea populaţiei supusă „robotei de fier” și agitată de vlădicii sârbi. A ieşit anume la iveală, din declaraţiile preotului din Ciclova că, la congresul de la Carloviţ, mitropolitul sârb a dat puţinilor delegaţi români afişe prin care el asigura naţiunea română (s.a.) că va avea mitropolit, episcopi, voievozi şi inspector şcolari din sânul ei, dacă vor ţine cu sârbii.

Astfel fiind lucrurile şi pentru a preveni atacul trupelor sârbeşti împotriva localităţilor montanistice, la 8 iulie, ministerul

---

341 Versiunea iniţială conţinea termenul „predarea”. „Extrădarea” a fost trecută deasupra, cu creionul.

de război ordonă că toţi oamenii încadraţi în gărzile cetăţeneşti să fie trimişi, înarmaţi cu orice fel de arrne, la Bocșa Montană, de unde, sub comanda maiorilor, vor merge la Cacova, unde vor primi ordine noi de la comandantul suprem, generalul Berchtold.

De aprovizionarea gărzii cu alimente trebuia să se îngrijească judeţul. Trupele gărzii din Oraviţa rămân pe loc pentru apărarea minelor și uzinelor. În caz de nevoie, opt companii aveau să fie concentrate aici şi anume cele patru din localitate, două de la Reşiţa, una de la Dognecea şi una de la Bocşa.

[P41] În urma acestui ordin, conducerea judeţului trimite pe subprefectul Makay la Tirnişoara să obţină arme pentru gardişti, deoarece fără arme ei nu puteau fi trimiși în luptă. Makay trebuia să obţină și șase tunuri de aici, iar de la Caransebeș cel puţin doi artileriști pentru instruirea gardiştilor în manipularea tunurilor. Pe lângă aceasta, subprefectul mai avea să intervină pe lângă Vukovics pentru alimentarea gardiștilor. În foarte scurt timp, Makay raportează că nu a reuşit să îndeplinească nici un punct din misiunea sa.

După această ştire nimicitoare, subprefectul încunoștiinţează ministerul de război că va recurge la ultimul mijloc ce i-a mai rămas, la insurecţia în masă a populaţiei din Caraș, prin care spera să obţină nu numai o forţă de apărare, ci chiar una de atac împotriva sârbilor răsculaţi.

În acelaşi timp, pentru a face un pas decisiv spre realizarea dezideratelor exprimate în adunarea de la 27 iunie, Nicolae Bojincă, fratele deputatului Axente Bojincă, împreună cu Vasile Nicolaevici, Vasile Albini şi Avram Mihuţ, la 10 iulie, propun înfiinţarea unei gărzi masive românești, compusă din 20.000 de oameni, înarmaţi „după posibilităţile noastre”. În memoriul prezentat comisiei permanente judeţene, propunătorii arată că pericolul care ameninţă viaţa şi avutul cetăţenilor trebuie înlăturat cu mijloace imediate și extraordinare, deoarece, dacă

acest pericol nu este înlăturat din timp, va aduce pericol peste ţara întreagă. Bojincă demonstrează mai departe că poporul român, deși era legat cu cătușele ecleziastice de ierarhia sârbească, totuşi a rămas credincios şi cu sentimente frăţești faţă de poporul maghiar, din care cauză el îşi ţine de datorie să prezinte răul, ca să fie înlăturat cât mai devreme. Constată, în consecinţă, că armata, fie că nu vrea, fie că nu este capabilă sau poate nici nu există — ca să înfrângă pe răzvrătiţii sârbi, în consecinţă, continuă el, „nu trebuie să ne închidem în orașe şi să ne întărim acasă împotriva duşmanului, ci trebuie să apărăm persoana şi averea ţăranului; dar dacă lăsăm să ni se incendieze satele şi să ni se vatăme concetăţenii, atunci ţăranii noştri sunt siliţi să treacă toţi de partea sârbilor, deoarece se ştie că aceia se străduiesc neîncetat să-i [P42] câştige de partea lor." Subliniază apoi Bojincă, mai departe, că românii numai așa pot opri pe sârbii năvălitori, dacă vor fi conduşi de oameni în care poporul are încredere, deoarece ei sunt complet dezarmaţi, fie din cauză că nu sunt arme suficiente, fie că nu pot câştiga încrederea noastră, cu toată fermitatea lor.

Ca ultim mijloc rămâne, deci, înarmarea a 20.000 de oameni „după posibilităţile noastre", ca astfel „stârnind şi mai mult antipatia care a existat printre români faţă de sârbi, naţiunea maghiară[342] poate fi mai asigurată din partea românilor. După experienţa din trei districte, românii mult mai bucuros vor ieși împotriva sârbilor în grup, decât câte unul.

La urmă îşi exprimă convingerea că dacă se va face insurecţia românilor din Caraş, Banatul întreg se va răscula pentru a pune capăt pericolului.

Propunerea lui Bojincă în ceea ce priveşte numărul insurgenţilor nu este lipsită de bază reală. În Banat şi în cele două

[342] Forma iniţială a fost „şi în cazul acesta naţiunea maghiară poate fi…". Corectura a fost operată cu stiloul, în manuscrisul dactilografiat.

judeţe limitrofe de la nord, în care locuiau mase compacte de populaţie românească, statistica ne arată următoarea configuraţie pentru tabăra care urma să lupte împotriva antirevoluţionarilor:

Judetul	Germani	Români	Maghiari
Timiş	93.920	194.564	5.287
Torontal	88.030	61.806	54.869
Caraș	11.650	194.361	2.500
Arad	18.107	180.268	36.061
Cenad	2.180	20.056	45.849

În consecinţă, numărul de 20.000 nu reprezintă mai mult de 3% din totalul populaţiei românești. Comisia permanentă a judeţului a înţeles acest lucru şi încă în ziua următoare, în şedinţa din 11 iulie, acceptă cu nespus de mare însufleţire propunerea, încredinţând pe Bojincă să organizeze pe răspunderea sa insurecţia, să înarmeze această gardă românească şi să o folosească, nu numai spre apărare, ci şi spre atac. Pentru cheltuielile în legătură cu organizarea, aprobă un avans de 100fl.

[P43] Această hotărâre judeţul o comunică lui Vukovics care, în răspunsul său din 15 iulie, arată că din punct de vedere al apărării conducerea unitară este cerinţa principală; în consecinţă, urgentează numai înfiinţarea gărzii mobile de 3.000 de oameni, care, puși sub comanda baronului Bruckenthal, va primi ordine de la generalul Berchtold.

Urmarea acestui răspuns a fost că judeţul își retrage încredinţarea dată lui Bojincă, cerându-i totodată să-şi prezinte decontul cu privire la întrebuinţarea sumei de 100 fl., ceea ce Bojincă şi face, arătând că, pe lângă suma avansată, a mai cheltuit din banii săi 60fl., fapt pe care judeţul „l-a luat la cunoştinţă”.

Înfiinţarea acestei gărzi bănăţeneşti ar fi avut consecinţe incalculabile pentru cauza revoluţiei, deoarece o bună parte din muncitorii germani de la Oraviţa, Steierdorf şi Bocşa erau pătrunşi de sentimente filo-austriece, iar gardienii recrutaţi din sânul lor nu voiau să presteze jurământ pentru Ungaria, ceea ce[343] micşora considerabil eficacitatea gărzilor cetăţeneşti din aceste localităţi. Exemplul gărzii româneşti ar fi putut să schimbe atitudinea lor sau, în cel mai rău caz, să anihileze forţa contrarevoluţionară.

Oricum s-ar fi dezvoltat însă lucrurile, este cert că înfiinţarea gărzii româneşti în Banat ar fi făcut posibilă menţinerea centrelor siderurgice Reşiţa şi Bocşa şi, mai încolo, Rusca pentru puterea revoluţionară, care, în felul acesta, ar fi avut un sprijin extrem de puternic la graniţa de sud şi dinspre Ardeal. Însuşi generalul Bern, chiar şi după înfrângerea din 1849, a avut viziunea acestei posibilităţi: centrele acestea aveau să furnizeze arme, Ţara Românească aprovizionarea necesară şi rezistenţa ar fi putut continua încă mult timp.

Dar garda românească nu se înfiinţează. Odată cu adresa judeţului către Vukovics, pleacă şi scrisoarea moşierului Gyürky, prefectul judeţului Caraş, către prim-ministrul Batthyány, cu următorul conţinut:

„Domnule Prim-ministru, groful Ludovic Batthyány,

Din raportul primului subprefect al judeţului Caraş anexat sub ./.[344] se vede că Nicolae Bojincă şi soţii săi Vasile Nicolaevici, Vasile Al-[P44]bini şi Avram Mihuţ ar fi împuterniciţi prin hotărâre unanimă a comisiei permanente să adune şi să înarmeze o masă mai mare de popor cu scopul ca aceea sub conducerea lui Nicolae Bojincă să atace trupele răzvrătite mai mari, care tind spre regiunea Oraviţei.

343 Prima variantă, „fapt care”. Corectura a fost făcută cu stiloul.

344 Semnul din manuscrisul lui Virgil Birou, preluat din epistola prefectului, substituie substantivul comun „scrisoare”. Semnul „./.” apare şi în ediţia îngrijită de Constantin Juan-Petroi, care omite să transcrie, în schimb, determinantul adjectival „anexat”.

Cunoscând din experienţa mea mai îndelungată calităţile poporului valah cărășan - cunoscând calităţile personale ale celor de sus, pe care nu se poate întemeia nici o siguranţă, trebuie să declar acea hotărâre drept lipsită de scop, dar și periculoasă - lipsită de scop pentru că de la o adunătură de popor înhăitată[345] sub conducerea unui individ fără experienţă şi fără nici un caracter, precum îi cunosc pe toţi ca atare, nu se poate aștepta ordine bună, rezistenţă temeinică. Periculoasă poate fi însă pentru că ne-am putea aştepta ca ea, despărţită în grupuri mici, să aibă ca scop jefuirea locuitorilor noștri paşnici, spre care acest popor şi aşa are înclinare.

De aceea, întrucât am fost informat de către d1. Ministru de război că acest judeţ ar fi fost prevăzut cu o armată de peste 1.000 de oameni, care cu colaborarea gărzilor ar fi suficientă pentru menţinerea curajului public şi pentru asigurarea proprietăţilor, pe baza motivelor de mai sus, vă rog, oficios, să daţi un ordin în sensul acesta.

Dat la Pesta în 18 iulie 1848

Prefectul judeţului Caraș,
Pavel Gyürky"

Avem în faţă aprecierea unui reprezentant al guvernului despre un subaltern al său - Nicolae Bojincă era prim-pretor - care pe deasupra mai era frate cu deputatul Axente Bojincă, încuviinţat ca atare chiar de Kossuth şi avem părerea unui înalt dregător despre poporul încredinţat atotputerniciei sale. E1 era mare latifundiar, moșiile sale se întindeau în partea de nord a Ungariei și a venit la Lugoj în primele zile ale lunii mai. După o petrecere de două luni şi jumătate în mijlocul poporului, el şi-a făurit părerea manifestată

345 Formularea „de la o adunătură de popor înhăitată" a fost inserată ulterior, prin dactilografiere.

în scrisoare, care, după cum văzurăm[346], a fost ascultată, întrucât s-a ordonat ca numai garda judeţeană să se înfiinţeze, cu 3.000 de oarneni. Adevărul a fost că iobagii cărășeni, în iureșul zilelor de revoluţie au atacat câteva conace de moşieri, în urma [P4] căror fapte Gyürky a difuzat o circulară în limba română, prin judeţ, îndemnând oamenii la „recunoştinţă" faţă de proprietarii de pământ, la respectul averii acelora, la terminarea însămânţărilor restante, ba chiar să dea ajutor foştilor lor proprietari de pământ în această problemă, după cum însuşi raportează[347] la 17 mai ministrul de interne Szemere Bertalan.

Garda românească dorită de Eftimie Murgu deci nu se înfiinţează. În locul ei se înjghebează o gardă judeţeană, compusă din elemente eterogene, care a fost pusă sub comanda baronului Mihai Bruckenthal, moşier cu moșii mari la Găvojdia, lângă Lugoj. Ea trebuie să numere 3.000 de oameni, cărora mai trebuie să se adauge încă 6.000 de gardiști, aduşi[348] de undeva de sus. În realitate, nu s-au adunat decât 2.400 de oameni, cu care Bruckenthal, pe la mijlocul lunii iulie, a pornit spre Oraviţa. Acolo, împărţindu-i în opt companii de câte 300 de gardiști, i-a înşirat de la Subotiţa, un sat de pe malul stâng al Caraşului, pe lângă Biserica Albă[349], până la Moldova Nouă, într-un front lung, menit să apere regiunea montanistică din sudul Caraşului. O companie a fost postată la Sasca, iar două la Moldova Nouă, unde era punctul cel mai periculos.

Valoarea militară şi comportarea acestei gărzi ne-o descrie însuşi Bruckenthal în scrisoarea sa adresată lui Jakabffy Kristof, primul subprefect al judeţului, la 17 august:

[346] Prima variantă, „de bună seamă", a fost tăiată de autor şi înlocuită olograf de „după cum văzurăm".
[347] Forma iniţială („scrie") a fost tăiată şi înlocuită de „raportează".
[348] Determinantul adjectival „aduşi" a fost adăugat cu stiloul.
[349] Precizarea referitoare la Subotiţa, „un sat de pe malul stâng al Caraşului, pe lângă Biserica Albă", a fost introdusă în frază ulterior, cu stiloul.

„Stimate Domnule Subprefect!

Locuitorii grăniceri din Lagerdorf, capturând trei oameni de ai noştri şi cu ocazia reocupării unei mori ocupată de noi împuşcându-ne mai mulţi oameni, am voit a răzbuna aceste fapte şi am atacat satul Lagerdorf în ziua de 15 august 1a ora 3 după-masă cu 1.300 de oameni - ştiind că duşmanii noştri sunt foarte puţini - însă nu am avut noroc, pentru că deși toată oastea duşmană număra abia vreo 100 de grăniceri, mulţi între ei fără puşti, şi vreo cinci sârbi călare, totuşi oamenii mei au fost puși pe fugă şi aşa s-au speriat, încât de la Iam, unde s-au retras, mai mulţi de 900 au fugit acasă; de aceea, rog pe onoratul domn subprefect să binevoiască a da dispoziţii, deoarece la această ştire şi compania de la Nicolinţ a fugit la Cacova și nu mai vrea să se întoarcă, precum nu vrea nici compania retrasă aici, și că de aici până la Subotiţa nu avem [P4] nici un om.

La Lagerdorf au rămas cinci morţi, câţi au fost prinşi nu se poate şti, pentru că oamenii nu au putut fi număraţi, dar nici numărul acestora nu va fi mare.

Raportând d-lui Comisar Regal că nu-mi mai continui încredinţarea, raportez şi domnului subprefect că eu rămân numai până la 20 a lunii curente.

Oraviţa, la 17 august 1848,
Mihai Bruckenthal
Comandant de gardă"

În realitate, pierderile gărzii în oameni au fost mult mai mari, după cum reiese din raportul lui Radványi Imre, prim-notarul judeţului Timiş, către ministrul de interne. La atacul Strajei (acesta este numele românesc al comunei Lagerdorf) au căzut 23 de oamcni; o parte au fugit spre Vârșeţ, alta spre Voivodil; dintre cei fugiţi spre Vârșeţ, doi au murit şi mulţi s-au îmbolnăvit de căldură.

Şi ca aprecierile prefectului Gyürky să fie dezavuate şi mai mult, satul Subotiţa a fost atacat de înşişi grănicerii judeţului Timiş. Iată cum raportează lui Gyürky subprefectul Jakabffy despre eveniment:

„La Subotiţa însă s-a petrecut o catastrofă tristă: cei 600 de grăniceri din Timiş trimiși aici de la Vârșeţ au fost suficient de infami ca să aducă la sapă de lemn populaţia. Trăsurile găsite în localitate au fost umplute cu toată averea mobilă a locuitorilor şi, prinzând la ele[350] vitele găsite aici, au fost duse noaptea pe ascuns; toate ferestrele şi toate ușile au fost sfărâmate, nu există în localitate nicio ladă nedesfăcută, nu există un pat, o pătură, rufărie, coasă, seceră; au devastat grănicerii timișeni mai infam decât duşmanul; lucrurile furate de răzvrătirea sârbă, adunate la un loc de către domnul de pământ, au devenit prada grănicerilor trimiși spre apărare; sabia şi lingurile de argint ale domnului de pământ au fost furate a doua oară şi ca dl. Prefect să-și poată face o imagine despre devastare, însemn că de la casa comunală au dus şi treascul; şi aceste fapte au avut curajul să le co-[P47] mită grănicerii timișeni trimiși pentru menţinerea ordinii și a curajului şi pentru apărare... nu există în loc nici o sculă pentru secerișul recoltei, e cumplit gândul că această pustiire tătară oamenii noştri, forţele noastre de apărare au comis-o”.

În continuarea scrisorii, Jakabffy caută să se scuze pentru că adunarea judeţeană a acceptat propunerea[351] lui Nicolae Bojincă referitoare la garda românească: „Zilele trecute Nicolae Bojincă, fratele deputatului, propunând în scris insurecţia în masă a poporului şi combaterea puterii răzvrătiţilor prin aceasta, comisia judeţeană a şi hotărât-o; cu conducerea insurgenţilor a fost încredinţat el; a fost irnposibil să se împiedice acest lucru

[350] Din versiunea iniţială a frazei lipseşte „la ele”. Inserarea s-a făcut prin dactilografiere.

[351] Ediţia postumă din 2002 include aici o paranteză (inutilă) a editorului, cu conţinutul „nedusă, în final la capăt”.

pentru că torentul se revărsa aşa încât puterea omenească nu l-ar fi putut opri...”

Avem astfel o imagine cum nu se poate mai plastică a însufleţirii fără margini care a cuprins masele când au luat la cunoștinţă despre libertăţile puse în vedere prin hotărârile revoluţionare de la 15 martie şi 17 aprilie, precum şi despre elanul cu care ele le-ar fi apărat, dacă li se dădeau arme la timp potrivit. Înfiinţarea unei puteri armate de 20.000 de oameni în Banat ar fi putut înclina cumpăna în mod decisiv în favoarea revoluţiei, în primele timpuri, în cele mai critice. Neîncrederea unor conducători în popor, în sinceritatea pornirii lui şi în loialitatea conducătorilor lui, angajaţi cu totul în lupta pentru ridicarea poporului, au zădărnicit această şansă. Garda judeţeană, condusă de moșierul baron Bruckenthal și în care latifundiarul prefect Gyürky avea încredere, era nimicită, comandantul retras la castelul său din Găvojdia. Trupele regulate, grănicerii timișeni, s-au dedat la actele de nespusă infamie pe care Gyürky le atribuia și le aștepta de la insurgenţii poporului. Acum intrarea în localităţile montanistice era liberă, ele nefiind păzite decât de garnizoanele locale timorate și refuzând să ia poziţii mai înaintate.

Sârbii răzvrătiţi se vor folosi din plin de această situaţie.

[P48] Garda cetăţenească de la Reşiţa

Pentru apărarea uzinelor, la Reşiţa, încă de la sfârşitul lunii martie se formează garda cetăţenească imediat după proclamarea făcută de guvernul din Pesta referitor la reformele revoluţionare. Ca în tot locul, și aici însufleţirea a fost foarte mare și oamenii se prezintă cu zecile în faţa comisiei de recrutare, care își avea sediul în clădirea laboratorului chimic de azi. Dintr-o listă nominală contimporană[352] s-a stabilit că numărul celor recrutaţi a fost de 173. Ei au fost împărţiţi în patru plutoane de câte 53 de oameni, afară de plutonul al patrulea, care număra numai 14. În fruntea plutoanelor erau plutonieri sau, în lipsa lor, caporali. Fiecare pluton a fost împărţit în trei grupe, conduse de câte un caporal. Corpul ofiţeresc a fost ales dintre burghezii mai cu vază din oraş. Astfel, comandantul gărzii, cu grad de căpitan, era Gheorghe Herglotz, proprietar al unor mine de cărbuni din Secul, locotenenţi Carol Nagy de Vagyócz, protocolist al uzinelor, şi comerciantul Francisc Ruzicska, iar sublocotenent Frideric Bayer, comerciant de fier.

Erau reprezentate în gardă toate profesiunile și toate naţionalităţile, între care și 30 de români. Iată numele și ocupația 1or:

Nicolae Izvonar, dulgher
Gheorghe Pocrean, preot ortodox
Gheorghe Dobrescu, laminor
Dimitrie Cristoi, om de serviciu
Dimitrie Craiovan, furnalist
Vasile Jianu, furnalist

[352] Determinantul adjectival „contimporană'' a fost adăugat ulterior, prin dactilografiere.

Constantin Tismonariu, om de serviciu
Ştefan Dobrescu, forjor de aramă
Iosif Popescu, învăţător ortodox
Ion Baltezan, codrean
Gheorghe Petrovici, comerciant
Mihai Pocrean, muncitor la formărie
Semen Jianu, paznic
Mihai Ioviţa, forjor
Matei Murgu, forjor dc unelte
Nicolae Demetrovici, bărbier
Vasile Perian, dulgher
Mihai Jivoinovici, cojocar
Mihai Muntean, dulgher
Mihai Teodorovici, furnalist
Gheorghe Andrașel, tâmplar
Alexandru Costeanu, forjor
Ilie Jianu, muncitor la formărie
Dimitrie Baltezan, forjor
Petru Izvonar, forjor
Atanasie Jianu, muncitor la formărie
Vasile Băiaş, dulgher
Ion Groza, formator
Alexandru Teodorovici
Nicolae Pocrean, dulgher

Este interesant să vedem în lista aceasta printre muncitorii înscrişi să apere roadele revoluţiei pe preotul Gheorghe Pocrean şi pe învăţătorul Iosif Popescu. Nu credem că greşim când întrezărim în această manifestare influenţa lui Eftimie Murgu, ((+++)) cu nemărginita sa popularitate[353] în regiunea Lugojului şi Caransebeşului.

[353] Aprecierea „cu nemărginita sa popularitate" a fost adăugată cu stiloul, după ce prima variantă a fost tăiată în aşa fel încât a devenit ilizibilă.

Garda avea şi o secţie de artilerie cu patru tunuri, unul de 18 funţi şi trei de 6 funţi.

Tunurile au fost deservite de 20 de tunari.

[P49] Cu instrucţia era încredinţat un plutonier al regimentului 13 bănăţean din Caransebeş, cu numele Martin Rain, pe care această unitate l-a trimis anume, la cererea conducerii uzinelor. Întrucât instrucţia se făcea dimineaţa înainte de ora 6 şi seara după ora 18, în timpul liber el lucra ca practicant în uzine, deoarece era priceput în lucrări tehnice.

În primele luni, gardiștii nu aveau nici uniformă, nici arme, ci se prezentau în hainele lor, purtând ca semn distinctiv la şapcă o cocardă, iar la braţ o banderolă tricoloră. Mai târziu li s-au confecţionat uniforme negre şi în locul modelelor dc puşcă din lemn, cu care făceau instrucţia, li s-au distribuit carabine de cavalerie, din cele trimise de comandamentul militar din Timişoara.

Prezentarea la instrucţie era obligatorie şi riguros controlată. Pentru absenţe se dădeau pedepse şi amenzi. Când erau chemaţi în timpul serviciului, minerii şi muncitorii uzinelor primeau o despăgubire de 20, mai târziu, din 2 septembrie, 24 de creiţari, iar meseriaşii mai lipsiţi de mijloace, 12 creiţari. În jumătatea a doua a lunii august, instrucţia gardiştilor era considerată ca terminată şi, la 21 august, Direcţia Montanistică invită pe maiorul Asbóth la o inspecţie, ceea ce pe la sfârşitu1 lunii se și întâmpla.

Concomitent cu formarea gărzii cetăţeneşti s-au luat şi alte măsuri la Reşiţa, pentru a pune acest centru siderurgic în slujba revoluţiei. În conformitate cu hotărârile de la 15 martie şi cu noua constituţie, regiunea montanistică bănăţeană, ca fostă[354] proprietate erarială a trecut în administrarea noului minister maghiar. În locul limbii germane, ca limbă de corespondenţă

[354] Determinantul adjectival „fostă" a fost inserat cu stiloul.

se introduce limba maghiară şi se înlocuiesc şi diriguitorii înalţi cu alţii mai de încredere. Astfel, ca preşedinte al Direcţiei Montanistice este numit Iosif Szlávy de Oclani, Augustin Gränzenstein devine director al aceleiași instituţii, iar la Reşita este numit ca director Wilhelm Zsigmondy, inginer de mine cu diplomă de la Academia din Schemnicz[355], care lucra de un an aici. Vechiul director, Anton Diettrich, un om paşnic şi cunoscător al puterii habsburgice, a fost transferat la Oraviţa[356], în calitate de asesor [P50] al Direcţiei Montanistice.

Zsigmondy a fost un om cu totul devotat revoluţiei. El a avut meritul cel mai de seamă în organizarea gărzii şi, la propunerea lui, guvernul din Pesta a hotărât înfiinţarea unei fabrici de tunuri la Reşiţa. Se fabricau tunuri de 3, 6 şi de 18 funţi, care au fost trimise direct trupelor. În vara anului 1848, au fost trimise tunuri şi unităţilor de luptă cu răzvrătiţii, din care câteva, împreună cu cele fabricate la Rusca Montană, au fost folosite de către Francisc Maderspach, fratele proprietarului uzinelor de la Rusca, la apărarea orașului Biserica Albă, în ziua de 19 august. La 9 septembrie pleacă un nou transport de tunuri spre graniţă „illiră”, regiunea răzvrătiţilor sârbi fiind aceea care ameninţa mai de aproape Reşiţa şi celelalte localităţi montanistice.

Pe lângă tunuri, uzinele din Reşiţa fabricau proiectile şi bombe pentru aceste tunuri, precum şi baionete.

---

355 Este vorba despre Banská Štiavnica (în germană Schemnitz, în maghiară Selmecbánya), oraș din centrul Slovaciei, situat în munții Štiavnica.

356 Indicarea exactă a locului nu apare în versiunea iniţială a manuscrisului; „la Oraviţa” sunt cuvinte scrise cu stiloul, la corectură.

[P51] Întâmplări din Oraviţa şi de pe Valea Cărașului

Din cele arătate mai înainte, am putut constata că la Oraviţa, în primăvara anului[357], înșiși muncitorii erau împărţiţi în două tabere. Una, cea germană, originară din Austria, de o parte, din motive ușor de înţeles, nu putea să se abată atât de ușor de la jurământul dat împăratului, de alta constata că revoluţia nu-i aduce nicio schimbare spre bine în trai, ci, dimpotrivă, o lipsește de anumite drepturi și avantaje. Cealaltă, compusă în majoritate de români, ţinea cu revoluţia, întruchipată prin figura lui Murgu. Aceeași împărţire se observa și în cadrul funcţionăresc, cu deosebire că bătrânii, tot austrieci în partea cea mare, erau conservatori prudenţi, iar tinerimea, care în administraţie[358] începea să fie maghiară, în frunte cu Szlávy[359], care mai târziu va ajunge ministru la Budapesta, era revoluţionară. Ceea ce privește conducerea supremă, adică directorul Gränzenstein, acesta avea de urmărit două scopuri bine definite: întâi, să ţină regiunea montanistică ferită și pe mai departe de imixtiunea organelor judeţene, ca în felul acesta să nu fie micșorat prestigiul său, iar în al doilea rând să ferească minele și instalaţiile metalurgice de distrugerile cauzate de eventualele tulburări. În urmărirea acestor scopuri a dezvoltat o activitate de diplomat cât se poate de șireată, reușind să întrebuinţeze toate împrejurările în favoarea sa.

---

[357] Ediţia postumă din 2002 include aici o paranteză a editorului, (1848 – n. ed.) .

[358] Precizarea „în administraţie” a fost făcută ulterior, prin inserare dactilografiată.

[359] Jószef Szlávy (1818-1900), inginer minier, politician, aristocrat. Prim-ministru al Regatului maghiar între 1872-1874, interval în care a ocupat, temporar, poziţiile de Ministru al Apărării și de Ministru de Finanţe.

Astfel, cu ocazia deplasării din luna mai a comisiei pentru conscrierea gardiștilor la Oraviţa, el pleacă din localitate și comisia, redusă numai la puterile proprii[360], nu reușește să adune iscălituri. În legătură cu aceasta, la 4 iunie, el trimite ministrului de finanţe o adresă în care caută să explice că insuccesul comisiei se datorează hotărârii categorice a locuitorilor de a nu se lăsa recrutaţi decât în cazul că întreaga problemă se va face prin forul superior de până atunci, adică prin Direcţia Montanistică, și dacă în privinţa ieșirii din localitate li se vor da anumite dispoziţii limitatoare.

Mai arată în această adresă imixtiunea comisă mereu de 15 ani de către organele judeţene în mersul liniștit al treburilor administrative din localităţile montanistice, subliniind convingerea sa că acestea nu se pot guverna decât printr-un organism propriu și specific, pentru că altfel [P52] „aceste localităţi vor fi lipsite de binefacerile cuprinse în legile cele noi”. Protestează împotriva faptului că organele judeţene, procedând <u>după vechile lor obiceiuri </u>(s.a.), în ședinţa din 2 iunie au refuzat să acorde oficianţilor montanistici dreptul de alegător și cere autorizaţie să se adreseze prim-ministrului în această cauză. (Observăm că această autorizaţie era necesară deoarece, după noua lege, minele aparţineau ministerului de finanţe.) Întrucât structura politică în localităţile montanistice este într-o legătură prea strânsă cu fiinţa fiecărui cetăţean, se poate spune că înflorirea mineritului este în funcţie de reglementarea situaţiei acestor localităţi. De aceea, el cere o rezoluţie grabnică și favorabilă în această privinţă. Gränzenstein își încheie scrisoarea arătând că înarmarea populaţiei în localităţile montanistice este foarte necesară, însă numai așa se poate face, dacă Direcţia Montanistică va fi în măsură de a dispune în

[360] Determinantul adjecival „proprii” a fost adăugat cu stiloul în manuscrisul dactilografiat.

cadrul legii, în așa fel încât autoritatea ei să nu fie contestată de nimeni. În concluzie, el cere ca autoritatea de până acum a Direcţiei Montanistice să fie recunoscută de minister și această recunoaștere să fie transmisă și celorlalte instituţii.

Apare clară, din aceste rânduri, polemica dusă de Direcţia Montanistică cu puterea judeţeană și năzuinţa lui Gränzenstein de a grăbi o soluţionare în favoarea sa, precum și gândul că, în privinţa gărzii, singură Direcţia Montanistică să dispună.

După cum am văzut, ministerul de interne, între timp, a dat dispoziţii categorice cu privire la gardă, cerând și anumite lămuriri preliminare pentru reglementarea situaţiei localităţilor montanistice.

În sate, pe Valea Cărașului, atmosfera era foarte încărcată. Aici agenţii și instigatorii în soldă imperială puteau pătrunde mai ușor ca să-și desfășoare activitatea contrarevoluţionară, mai cu seamă pe calea ierarhiei ecleziastice. Singur Murgu a apreciat pericolul venind din această direcţie în proporţiile lui adevărate și așa se explică năzuinţa lui năpraznică de a elibera poporul de sub cătușele ierarhiei sârbești.

Ilustrează foarte nimerit situaţia de la sate o scrisoare a proprietarului de pământ de la Subotiţa, cu numele de Kiss Ianoș, trimisă la 8 iunie ministrului de interne, din care aflăm că în comuna [P53] Mercina, așezată la circa 10 km de Oraviţa, poporul nu numai că a refuzat să asculte de îndemnurile comisiei trimisă pentru conscrierea alegătorilor conform noii legi electorale, ci pe preot l-au ameninţat cu moartea spunându-i că, dacă își pune semnătura în registrul alegătorilor, aceasta va fi ultima lui iscălitură. După aceea, „prin violenţă și gălăgie necuviincioasă”, au împiedicat conscrierea și, întrucât agitaţia a fost atât de mare, comisia a găsit că e mai bine să se îndepărteze din comună. La urmă, locuitorii au voit să maltrateze pe notar,

pe preot, pe învăţător și pe primar. Cauza acestei zavere[361] a fost o scrisoare a patriarhului Raiacici, sosită noaptea precedentă, pe care preotul și notarul nu au voit să o citească poporului.

În scrisoarea sa din 6 iunie, și Vukovics se plânge către ministrul de interne că la sate de multe ori se întâmplă „tumult și gălăgie" în legătură cu acţiunea de conscriere a gărzilor și alegătorilor „care nu intră în concepţia acestui popor incult". De aceea, e1 cere întărirea autorităţii tribunalelor şi propune ca să nu fie scoasă cu totul administraţia din mâinile ordurilor (a nobililor, n.a.), el însuși folosindu-i în administraţie amestecat, adică nobili și burghezi.

Faţă de această situaţie și faţă de agitaţia sârbească, guvernul ordonă prefectului Gyürky, la 10 iunie, să-şi folosească toate puterile și autoritatea ca să înarmeze <u>pe maghiari şi pe germani</u>, (s.a.) îndemnându-i la solidaritate, iar unde sunt români, să-i câștige și să nu-i lase să se alieze cu alţii.

Despre tulburările de la Mercina a scris şi foaia oficioasă a guvernului. Pe lângă cele relatate în scrisoarea de sus, din această foaie aflăm că locuitorii au demis pe învăţătorul şi pe preotul ortodox pentru că nu au voit să le citească scrisoarea mitropolitului sârb şi au hotărât să nu asculte mai departe de funcţionarii de stat şi judeţeni.

„Pentru înfrângerea imediată a acestor excese temerare s-a folosit garda din Oraviţa", scrie laconic[362] această foaie.

Din păcate, oficiosul nu ne mai spune în ce fel s-a folosit garda din Oraviţa faţă de zurbagiii de la Mercina.

Despre știrile alarmante din satele de pe Valea Căraşului, Grän-[P54]zenstein vorbeşte încă şi mai înainte, în scrisoarea

[361] Peste regionalul „zavere" (vezi *Glosar*) este adăugat, cu creionul şi cu o grafie care nu pare să fie a autorului, unul dintre sensuri: „nemulţumiri". E posibil ca această inserare să fi fost făcută de Ionuţ Birou (fiul lui Virgil Birou), care a îndosariat manuscrisul.

[362] Determinantul adverbial „laconic" a fost alipit ulterior, prin scriere cu stiloul.

sa către subprefectul Jakabffy, din 20 aprilie: „Ei (adică românii de la sate — n.a.) nu vor să ştie nimic despre rege, ci au declarat că vor să rămână credincioşi împăratului, că în loc să ţină cu ungurii, ei vor să ţină cu nemţii, cu oficianţii camerali şi, dacă aceştia se unesc cu ungurii, îi vor zdrobi şi pe ei.”

Este evident că, în frământările acestea, exploatările[363] de la Sasca şi Oraviţa au avut de suferit, însă suferinţele lor nici de departe nu se pot asemăna cu suferinţele celorlalte centre miniere, peste care au trecut ocupaţii de armate duşmane. Sasca, ascunsă între munţi, nu prezenta importanţă strategică. Afară de aceasta, răzvrătiţii s-au convins că erariul își păzește bine comorile, punându-le în siguranţă din timp. Iar Oraviţa, ca centru al mineritului și sediu al Direcţiei Montanistice, era mai bine păzită, în consecinţă, ocuparea ei trebuia pregătită temeinic. Emisari ai răsculaţilor au pătruns și aici îndemnând la răzvrătire populaţia și pe muncitori, la început fără rezultat[364]. A învins cuminţenia și înfrăţirea dintre muncitori, care și-au dat seama de adevăratele intenţii ale răzvrătiţilor. Vom vedea mai târziu ce forme va lua această înfrăţire. Deocamdată, s-au luat măsuri de apărare, s-au ri-[P55]dicat baricade pe văile laterale, îndeosebi în cartierul numit Ogașul Mare, unde era de temut un atac dinspre Ciclova, însă la distrugeri, în această perioadă, încă nu s-a ajuns. Pentru siguranţă, Casa de bani a Direcţiunii Montanistice Gränzenstein a trimis-o, cu pază sigură, întâi la Steierdorf, iar de acolo la Reșiţa, încă din cursul lunii iunie, deoarece orașul se simţea periclitat de tabăra sârbească de la Vracevgai.

După cum am amintit, de la Timișoara magazia de arme a comandantului nu a trimis la Oraviţa decât două tunuri și 100 de carabine; gardiștilor cărora nu li s-au ajuns arme de foc li s-au

[363] Autorul renunţă, prin tăiere, la un „şi” adverbial. Versiunea iniţială a fost „şi exploatările de la Sasca şi Oraviţa…”.
[364] Prima variantă, „încă fără rezultat”.

distribuit lănci. S-au dat mai multe alarme dinspre Vracevgai, la ((+++)) 21 și 22 iunie ultimele[365]. Însă cetele sârbești nu s-au apropiat prea mult de Oraviţa. Staţionau aici și două companii de armată regulate, din care 48 de soldaţi și 52 de gardiști voluntari au fost trimiși la Moldova Nouă, luând parte, împreună cu cei din localitate, la apărarea orașului. Garda cetăţenească era compusă din patru companii ale orăviţenilor, o companie era disponibilă la Steierdorf și una la Ciclova, ambele cu efectivul mărit. Gränzenstein putea să raporteze la începutul lunii iulie că la Oraviţa este liniște și siguranţă. Ceea ce era mai supărător pentru el era faptul că nu găsea muncitori pentru secerișul celor 500 de jugăre ale Direcţiei Montanistice[366], ci numai pentru o sută, cu 3 fl. de jugăr, nefiind prea sigur nici pe aceștia, întrucât nimeni nu voia să mai lucreze.

Tot el raportează ministrului de interne despre dezarmarea gărzii de la Moldova Nouă, întâmplată în ziua de 5 iulie. Catastrofa pluteşte în aer şi nu întârzie să se producă. După o linişte aparentă[367], în prima jumătate a lunii iulie s-au iscat tulburări grave la Oraviţa, pe care le-au pus la cale agitatorii sârbi. Agentul lor principal a fost comerciantul din localitate, Iefta Popovici, care a adus instrucţiile referitoare la răzvrătirea de la Panciova, unde locuia tatăl său.

Cu această ocazie s-a produs şi atacul împotriva moşierului Kiss Fr. din Subotiţa, pus la cale de primarul de acolo, Gruia Jirota şi de preotul Ştefan Mirosar. Primul a fost prins şi spânzurat prin

---

365 Ediţia postumă, din 2002, cuprinde o eroare. Apare o paranteză explicativă a editorului „(iunie – n. ed.)”, când manuscrisul include o corectură a autorului, care indică fără echivoc luna iunie, după ce a tăiat cu mai multe linii un termen devenit ilizibil. Aşa cum am subliniat încă din *Cuvântul editorului,* volumul de faţă redă cu exactitate opţiunea lui Virgil Birou, păstrată în manuscrisul dactilografiat, corectat de autor.

366 Precizarea „ale Direcţiei Montanistice” a fost făcută la corectură, cu stiloul.

367 „Catastrofa pluteşte în aer şi nu întârzie să se producă. După o linişte aparentă,….” este o secvenţă frastică adăugată cu stiloul, ceea ce arată preocuparea lui Virgil Birou pentru dramatizare.

judecată statarială, al doilea a fugit. Alţi zece făptaşi, condamnaţi la inchisoare, la 25 iulie au fost transportaţi în temniţa judeţului.

Pentru execuţia statarială, căpitanul Adolf Asbóth, la 19 iulie, a fost chemat de la Cacova la Oraviţa.

Se pare însă că au fost executaţi mai mulţi inşi, deoarece la 20 iulie Makay mulţumeşte miliţiei din Oraviţa pentru ajutorul dat la execuţia condamnaţilor de la Subotiţa. Cu două zile mai târziu, judele principal Ştefan Damaschin cere lămuriri de la gardiști cu privire la excesele co-[P56]mise de înşişi miliţienii la Subotiţa, despre care vorbim în alt loc.

La 13 august comandantul gărzii pretinde[368] Direcţiei Montanistice să plătească companiei I diurnele cuvenite pentru executarea condamnaţilor de la Subotiţa, însă aceasta, la 27, răspunde că plata pentru plecarea companiei spre a executa sentinţa la moarte priveşte judeţul.

În cursul lunilor de vară se ordonă multe manevre şi mișcări de trupe între localităţile miniere, în a căror descriere nu este nevoie să intrăm. Ceea ce rezultă din ele însă este faptul că s-a dat o importanţă foarte mare apărării minelor[369], folosind pentru aceasta un număr covârșitor, gardiști și prea puţini soldaţi de linie. Mai notăm că[370] la 9 septembrie s-au trimis spre graniţă „illiră", adică spre taberele răsculaţilor, tunuri fabricate la Reșiţa. Cam tot atunci ministrul președinte ordonă Direcţiei Montanistice să înfiinţeze o trupă de voluntari, iar autorităţile locale, atât cele civile, cât și cele militare, întăresc paza de la Sasca Montană, care, după căderea Moldovei Noi, a devenit cheia de apărare a Oraviţei. Se trimit aici deci trupe de gardiști, honvezi și chiar tunuri, dar și oameni din garda mobilă, sporită și aceasta la 12 septembrie cu efective noi.

[368] Prima variantă în manuscris, „cere". Corectura a fost operată cu stiloul.

[369] Versiunea iniţială, „apărării lor". Corectura (cu stiloul) a fost menită să înlăture echivocul, preferându-se un substantiv în locul pronumelui personal.

[370] „Mai notăm că" e o formulare adăugată ulterior, cu stiloul, la începutul acestei fraze eminamente informativă.

//Atacul de la Moldova Nouă

Folosindu-se de breșa făcută la Straja în cordonul de apărare a localităţilor miniere, sârbii se gândesc la ocuparea acestora. Se aștepta pradă bogată acolo, metale nobile și bani, precum și posibilităţi de a-și echipa armata cu armament bun. Însă atacul nu-l dau frontal, prin acea breșă, ci dintr-o parte, dinspre flancul stâng al dispozitivului de apărare, pe la Moldova Nouă, colţul cel mai izolat și, din această cauză, și cel mai ușor de cucerit. Afară de aceasta, din faţă mai exista pericolul vreunei surprise neplăcute sub forma unor trupe regulate de honvezi, al căror moral și putere de luptă era cu totul deosebit de acela al gardiștilor.

În ziua de 20 august, sub comanda căpitanului Slivici, 800 de sârbi trec Dunărea pe plute lângă comuna Sviniţa, încorporând de aici 37 de tineri, iar în ziua de 21 o a doua ceată de circa 200 de oameni trece dincoace pe la Milanovaţ. Încă din ziua aceea, aceste unităţi s-au strecurat prin ramurile munţilor almăjeni spre Moldova Nouă, pe care în zorii zilei de 22 o și atacă.

Cu apărarea localităţii miniere era încredinţat însuşi maiorul Ludovic Asbóth, comandantul gărzii montanistice şi al trupelor regulate de la Oraviţa, care avea la dispoziţie, aici, la Moldova Nouă, 130 de oarneni. Prin patrulele sale, el a aflat din timp despre mişcările cetelor sârbeşti şi le-a aşteptat ivirea toată noaptea în stare de alarmă. Încă din momentul apariţiei, avanposturile sale primesc cu foc pe atacatori, reuşind să omoare pe comandantul care se apropiase călare şi încă cinci sârbi. La această surpriză neplacută, sârbii se retrag şi se împrăștie prin

pădurile din jur. Liniştea însă nu a ţinut mult, sârbii s-au refăcut și au repetat atacul. Asbóth apără un timp cu succes, ba chiar trece şi la contraatac, însă văzând că nici compania de gardă din Moldova Veche, nici cei 800 de honvezi, despre care ştia că trebuie să vină în ajutor, nu se apropie, în faţa sârbilor care acum coborau de pe toate dealurile înconjurătoare şi-a organizat o nouă poziţie de apărare în mijlocul orășelului. Iar când a aflat că noi trupe sârbești se apropie de către Moldova Veche, pentru a scăpa de încercuire și de măcelărirea până la ultimul om şi întrucât și-a terminat muniţia, s-a retras la Sasca, protejând și evacuarea populaţiei.

După plecarea apărării, Moldova Nouă este aprinsă și jefuită. Metalul valoros însă, precum şi casa de bani, au fost transportate de mai dinainte la loc sigur. În ziua următoare, la 23 august, au sosit la Oraviţa, după cinci zile de marş forţat, cele două companii de honvezi, care dupa o noapte de odihnă au fost trimise mai departe spre Moldova Nouă. Împreună cu trupa lui Asbóth, ele eliberează orășelul şi aruncă în Dunăre trupele sârbești, măcelărind pe aceia care au scăpat de la înec. Localitatea eliberată însă nu a fost decât ruină şi scrum, deoarece clădirile, atât ale locuitorilor, în număr de 170, cât și cele erariale, 23 aparţinând instalaţiilor miniere și administrative, clădite şi date folosirii abia în 1840, au fost arse până la pământ. În această parte a orașului, zisă nemţească, înșirată pe Valea Tisei, numai 28 de case particulare au scăpat de incendiere. Însă și ele au suferit atare stricăciuni încât a trebuit să fie reclădite.

Din norocire, căsuţele minerilor români, din partea numită a Baronului, o vale perpendiculară la Valea Tisei, prin așezarea lor mai lăturalnică, au rămas ferite de incendiu. Ele aveau să adăpostească pe cei rămași fără de căpătâi până la reclădirea orașului, unguri, nemţi și cehi, de-a valma, în aceeași îmbrăţișare de ocnari solidari.

Trupele de panduri propuse de Vukovics

Dezastrul de la Straja, precum și catastrofa orășelului Moldova Nouă au pus în evidenţă că apărarea părţilor sudice bănăţene trebuie pusă pe alte baze. În același timp, începe să se lămurească și atitudinea trupelor imperiale din Banat, la început indiferente faţă de atacurile sârbilor, dar la urmă, dându-și arama pe faţă, colonelul Blomberg declară că el nu va mai lupta împotriva sârbilor.

În această situaţie, din Banat se înaintează mai multe propuneri către guvernul din Pesta. Comisarul regal Vukovics propune înfiinţarea unor cete de panduri, a căror recrutare o urgentează, la 24 august, cu următoarele rânduri:

„Binevoiţi a urgenta la ministerul de război ca să aprobe cât mai degrabă propunerea mea cu privire la înfiinţarea unei trupe de panduri. Vă asigur că pentru cauza patriei noastre ea va fi mai utilă decât un întreg regiment de armată nemţească...

În judeţele Caraş, Arad, Timiş, afară de cazul raportat mai înainte de la Moldova, este linişte sub domnia puterii legale. Nu vom despera nici în împrejurări şi mai grele. Dar ne doare să vedem cum se pierde acolo, sus, în Parlament, timpul cu astfel de declaraţii, din care patria nu are nici un folos. Felul convocării Parlamentului prezent a fost: ‹‹Veniţi repede, patria e în pericol!›› şi iată, de două luni nici un deget de ajutor nu a dat patriei sângerânde. Cer iertare pentru această divagare, dar durerea arzândă nu o pot închide în mine”.

Subprefectul Jakabffy este de părere că nu atât pagubele materiale sunt de plâns în aceste înfrângeri, ci faptul că forţele arrnate şi-au pierdut încrederea în sine și se întreabă dacă se mai merită să se ţină o astfel de armată şi să se cheltuiască bani pentru ea. Autoritatea judeţeană însă, în adresa din 1 septembrie, o spune deschis că fuga gardiştilor de la Straja a întărit convingerea că garda nu poate apăra poporul judeţului în mod util și cu speranţa succesului. Propune deci ministerului să se înfiinţeze o trupă de voluntari, care, pe câmpul de 1uptă, va putea arăta rezultate mult mai frumoase decât câteva mii de indivi adunaţi forţat şi care, pe lângă utilitatea sa mai mare, va costa și mai puţin. Mai arăta prefectura că populaţia manifesta o antipatie vădită faţă de recrutările silite şi că numai supunându-se poruncii date de autoritatea publică își îndeplineşte această obligaţie impusă.

Adunarea judeţeană a şi hotărât înlocuirea celor 3000 de gardişti impuși cu 400 de voluntari, pentru care solicită aprobare, cerând totodată de la ministerul finanţelor 15.000 de fl., ca să poată ieși din situaţia financiară mai mult decât apăsătoare. Cu privire la finanţarea trupei de 400 de voluntari, propunerea judeţului urma să fie înaintată după primirea aprobării.

După cum se vede, câte capete, atâtea păreri. Garda voluntară s-a oferit nu cu mult mai înainte, de 50 de ori mai puternică, însă a fost refuzată. Este inutil să insistăm asupra motivelor pentru care nici una din cele trei propuneri nu s-a realizat.

Cuvântarea lui Murgu în Parlament

Greșelile și eșecurile suferite de mișcarea revoluţionară în Banat l-au determinat pe Murgu să ia cuvântul în Parlament în ziua de 26 august. Pentru logica ei, pentru motivarea psihologică a situaţiei și pentru curajul cu care cerea drepturile cuvenite și hotărâte de poporul său, redăm aici cuvântarea întreagă:

„Până acum, de puţine ori am fost incomod Parlamentului, acum mă obligă să fiu cuvântările de mai înainte. Sunt reprezentantul unei regiuni de câmpie, nu pot să trec sub tăcere ceea ce mă privește.

(Să auzim!)

Aud din toate părţile că patria este în pericol. Ştiu acest lucru precum știu și aceea că am fost convocaţi ca să scăpăm patria din pericol. Rezultatul discuţiilor de până acum – pe cât pot înţelege eu – a fost doar atât că până acum ne-am îngrijit numai de puterea materială pe care, la cuvântarea domnului ministru de finanţe, în care a zugrăvit în culori vii pericolul patriei noastre, Parlamentul a crezut-o necesară și în această privinţă s-au votat cei 200.000 de soldaţi.

Aceasta este o dispoziţie foarte nimerită, mai cu seamă faţă de o putere străină, o măsură de felul acesta poate aduce un mic respect;dar oare când pericolul nu este departe, ci este deja prezent, putem folosi imediat această armă viitoare? Așa cred că nu. Eu nu sunt soldat, atâta totuși înţeleg, că nu este mic lucru să pui pe picioare o armată atât de formidabilă, pentru aceasta nu se cer numai bani, ci și instrucţie. Să dea Dumnezeu să obţinem

banii, dar având cheltuiala și armata fiind înfiinţată, oare va fi ea așa, ca să poţi lupta cu ea? Puterea armatei constă în faptul să aibă spirit militar, acest lucru se realizează numai prin instrucţie și în timp. Deci pe soldatul pe care îl vom înfiinţa nu-l putem folosi imediat, în schimb pericolul este deja prezent.

Eu văd că aici este vorba de mișcări și nu de mișcări întâmplătoare, ci de mișcări clădite pe planuri dinainte chibzuite, acestea reprezintă pașii politici pe care ar trebui să-i respingem nu numai prin forţa materială, ci și prin pași politici contrari.

Până acum despre aceste lucruri nu a fost vorba, îmi voi lua eu deci curajul ca să rostesc câteva cuvinte despre ele.

(Să auzim!)

Puterea pe care am votat-o o putem folosi, aceea este numai putere materială împotriva răzvrătiţilor care sunt sub arme; dar aceste mișcări politice au un izvor politic inexhauriabil și asupra acestuia trebuie să ne îndreptăm atenţia; pentru că dacă nu ’năbușim acest izvor într-un fel oarecare, răul nu va lua sfârșit și putem împrăștia pe răzvrătiţi, dar dacă nu va fi desfiinţat izvorul, răul va reveni din nou.

Ceea ce privește Croaţia, dacă examinez această ţară, văd că ea nu are o situaţie politică comparabilă cu a ţării noastre și, în cele din urmă armata agitatoare sau răzvrătită, care îndreaptă poporul pe cale greșită, își va da seama că și ea, într-adevăr, este pe cale greșită și va reveni la sine. Noi avem temeri mult mai mai mari în Câmpie, mișcările illire sunt de o importanţă mult mai mare decât am crede, pentru că acelea trezesc simpatii în privinţa naţionalităţii și a religiei. În această simpatie stă ascuns izvorul inepuizabil al răului.

Aceste mișcări illirice din sud sunt periculoase pentru că, după cum am spus, întâmpină simpatii și vă întreb unde? În Câmpie; și unde tind, unde este acel punct, acea cheie politică pe care vor să o ocupe și după care vor să răvășească în Câmpie?

Acesta este Banatul - în care trăieşte poporul român. S-a mai vorbit despre aceasta, vedem că acei agenţi politici, al căror gând a fost să stârnească aceste mişcări, de mult şi-au îndreptat atenţia asupra acestei provincii. De multă vreme ştim că în acea provincie sunt oameni care ţin cu ei. Nu vreau să vorbesc despre acele fapte, pe care camera le-a comis, cui a vândut pământurile, pe care poate nici nu ar fi avut dreptul să le vândă neapărat; pentru că este ştiut că în timpurile vechi, această provincie, din punctul de vedere al ierarhiei ecleziastice era independentă. Această independenţă nu şi-a pierdut-o, ci este numai împiedicată în exercitarea ei - şi întreb: prin ce? Poate prin vreo lege? Nu, ci numai prin abuz, prin uzurpare. Vedem că străini, răzvrătiţi comit violenţe împotriva noastră. Vedem că poporul român nu poate scăpa de aceştia în nici un chip. Şi cine stăpâneşte peste poporul român prin ierarhie? O ierarhie străină, rasciană sau sârbă, şi eu sunt silit să atrag atenţia Parlamentului asupra acestei ierarhii periculoase.

Încă din timpul când naţiunea maghiară, îmbrăţișând libertatea europeană s-a năzuit să o extindă şi asupra celorlalte naţiuni, deci şi asupra celei româneşti, am văzut că s-a creat o împotrivire, o reacţiune, care în mine a produs teama că credinţa politică a poporului meu va cădea în ispită. Am văzut mişcările şi am luat informaţiile că acel popor începea să se clatine în credinţa sa, tocmai de aceea pentru că - precum domnul ministru a spus - este de datoria noastră să părtinim libertatea şi instituţiile ţării şi să le apărăm - am ţinut de datoria mea, în măsura în care mi-a stat în putere, să pun capăt acestor mişcări. Şi, ducându-mă acolo, am văzut că acolo sunt mişcări şi am vorbit cu poporul, dar timpul fiind scurt şi pe lângă aceasta văzând că sârbii, care au proclamat provincia bănăţeană drept provincie sârbească, au atacat ţara cu forţă armată, am ţinut de necesar ca cu învoirea guvernului să ţin o adunare provincială generală, al cărei scop a fost să scape

această provincie bănăţeană și, prin aceasta, întreaga Câmpie de acele mișcări periculoase, în al doilea rând să aducă în legături mai strânse naţiunea română cu naţiunea maghiară; în vreme ce despre aceste legături poporul de acolo nu a avut nici cunoștinţă istorică. Şi pentru că, după cum a amintit domnul ministru, aceste două naţiuni din provinciile răsăritene sunt legate prin interese și pierderea uneia atrage inevitabil după sine și pierderea celeilalte. Libertatea constituţională poate fi menţinută numai dacă aceste popoare își dau mâna și tocmai de aceea s-a adunat poporul, din toate părţile provinciei pe care le ameninţă pericol.

Eu am lămurit poporul că popoarele europene și-au însușit libertatea civilă și că poporul maghiar, însușind-o și el, a extins-o și asupra românilor, însă din cauza reacţiunii, această intenţie nu a putut să reușească și am îndemnat poporul ca împotriva reacţiunii să se ridice cu contrademonstraţie. Atunci acest lucru a fost ușor, pentru că consideram mișcările din acel timp drept o glumă și am arătat poporului că este în interesul său să dea mâna cu naţiunea maghiară și să lupte alături de ea. Poporul întreg s-a hotărât să ia calea armelor și, dacă atunci poporul ar fi pășit imediat la contrademonstraţii, mișcările ar fi luat sfârșit. Eu, care am fost președintele ales al adunării populare, am făcut raport pentru minister, cerând permisiunea pentru aceste contrademonstraţii, însă trebuie să reamintesc cu regret că acest raport al meu – nu știu din ce cauză – nu a găsit ecou și nu am primit răspuns la el nici până azi. De atunci, răzvrătiţii, văzând că nu se întâmplă nimic, au prins curaj și au vrut să ducă în ispită naţiunea română, pe care au îndemnat-o să se unească cu ei în lupta împotriva maghiarilor. E drept, aceste îndemnuri nu au găsit în întregime ecou, dar s-au produs totuși pagube, fără de care am fi putut rămâne.

În adunarea populară română a fost vorba şi despre aceea că nu trebuie să ne mărginim numai la respingerea forţei materiale,

ci şi de anihilarea acelor izvoare politice, fără de a căror astupare nu poate fi pace. În urma acestui fapt, întreaga atenţie a poporului român s-a îndreptat asupra ierarhiei sârbeşti, care are putere discreţionară asupra întregii naţiuni române neunite.

Nu trebuie să amintesc, pentru că se știe, că şeful acestei ierarhii este mitropolitul. Acesta a fost principalul agitator şi instigator. Iar dacă poruncitorul acestei ierarhii este aşa, întreb eu, ce putem aştepta de la ceilalţi? Iată consecinţa faptului că în Banat deja de multă vreme nu mai există episcopi regulaţi şi legali, ci vlădici sârbi, uzurpatori străini, ilegali, al căror interes a fost să atragă naţiunea română în interese panslave. În locul episcopilor funcţionând vlădici de acest soi nu este nicio minune că s-au adus tot felul de proclamaţii instigatoare în faţa adunării populare, prin care naţiunea română este îndemnată să ţină cu ei, promiţându-i voievod şi tot felul de libertăţi numai ca să dea mâna cu ei împotriva maghiarilor. Din acestea s-au iscat mişcări, pentru că asupra poporului o scrisoare a episcopului său produce mare efect.

Văzând deci că aici zace izvorul nesecabil al mişcărilor, atenţia poporului a fost îndreptată nu în această direcţie şi dorinţa sa a fost ca să anihilăm acest izvor şi poporul a proclamat: acești vlădici răzvrătiţi şi ilegali să fie daţi la o parte şi să i se dea episcopi legali, pentru că după legile ecleziastice numai acela este episcop legal, pe care sinodul 1-a ales ca atare. Vlădicii nu au fost aleşi, ci au fost urcaţi în spinarea poporului prin violenţă neobrăzată. Poporul deci a cerut ca aceştia să fie înlăturaţi, deoarece dacă nu se întâmplă acest lucru, nu se poate garanta că nu izbucneşte în 24 de ore această revoluţie. Am propus deci să ne adresăm ministerului, ca prin e1 să fie îndeplinită această dorinţă, la care poporul a răspuns: din datele şi relaţiile de până acum ştim despre acești vlădici că sunt periculoși, mai cu seamă în timpurile acestea tulburi, în aşa măsură încât, dacă ei mai rămân în locurile lor încă 24 de ore, nu se poate garanta că nu va

fi revoluţie în întreaga provincie. A fost deci hotărârea poporului ca vlădicii să fie înlăturaţi. Poate aceasta a fost o vorbă mare. Dar a fost hotărârea poporului, domnilor, în astfel de timpuri, când popoarele au devenit libere în lumea de azi. Noi ştim că legea ne asigură libertatea religiei, din această libertate ştim că poporul poate decide în problemele sale ecleziastice şi în astfel de cazuri poate înlătura nu numai pe vlădici de felul acesta răzvrătiţi şi ilegali, ci şi pe episcopii săi ilegali. De aceea hotărârea de atunci este legală, pentru că e conformă cu legea.

Nu neg că guvernul are drept de supraveghere și eu recunosc dreptul lui de a anula o hotărâre care este împotriva binelui ţării; însă aici unde, dimpotrivă, s-a luat o hotărâre ca să fie linişte şi pace, hotărârea referitoare la înlăturarea vlădicilor, pe care o cred legală, pentru că poporul are dreptul ca în locul vlădicilor înlăturaţi să-şi aleagă o cârmuire ecleziastică provizorie şi anume din astfel de bărbaţi în care are încredere, de la care se poate aştepta ca în scurt timp să-i restabilească liniştea, pentru că ocârmuirea ecleziastică are o influenţă foarte mare asupra sufletului poporului și a înclinărilor lui. Ocârmuirea ecleziastică provizorie numai atât timp ar funcţiona, până când după încetarea tulburărilor nu s-ar fi ales prin sinod un mitropolit.

Eu nu am omis să raportez ministerului, cerând ca pe viitor să intre în relaţii oficioase cu ocârmuirea ecleziastică aleasă de popor, pentru că am avut speranţa, nu fără temei, că în felul acesta pacea va fi restabilită. Pe cât mi-a stat în putere deci, eu și poporul am făcut tot ceea ce am fost obligaţi să facem. Dar această hotărâre, durere, nu a putut avea rezultat și anume din cauză că acei vlădici încă pretind – ca să mă exprim așa – acele slujbe și, din această cauză, deși sunt înlăturaţi, mai emit circulare prin care provoacă poporul să li se supună lor…

Dacă de o parte am fi pășit la contrademonstraţii, de alta ocârmuirea ecleziastică ar fi recunoscută ca legală, aceasta ar

fi avut rezultate bune; dar poporul acum murmură și începe să profere vorbe grele și împotriva mea. Eu am încercat să potolesc poporul spunându-i că avem un ministru liberal, că ministrul nostru ţine cu libertatea, cu poporul, dar poporul nu bagă de seamă aceste lucruri pentru că acolo, opinia publică este că, pentru a reintroduce pacea, ministrul nu a intrat în legătură cu ocârmuirea ecleziastică înfiinţată de popor pentru restabilirea ordinii, ci cu vlădicii înlăturaţi de popor. De aceea, întrucât aceasta este opinia publică a poporului, nu garantez că azi, mâine se va produce vreo neplăcere.

Din punct de vedere politic, acea mică provincie este atât de importantă încât Banatul, pe drept cuvânt, poate fi privit ca o cheie publică prin care illirismul, cu ajutorul ierarhiei, poate duce poporul român pe o cale greșită. De aceea trebuie să atrag atenţia Camerei asupra acestei ierarhii și doresc ca să fie eliminate și să se aprobe ceea ce a hotărât poporul, deoarece această hotărâre este spre binele public și spre apărarea patriei. În felul acesta, prima mea dorinţă este să se recunoască de legală acea independenţă pe care poporul roman a hotărât-o, adică să se recunoască independenţa ierarhiei române de cea sârbească. Aici nu este nicio nedreptate. A doua este că guvernul să recunoască ocârmuirea ecleziastică pe care poporul a impus-o cu scopul de a pune capăt mișcărilor și agitaţiilor, pentru că, până când nu se întâmplă acest lucru, nu pot garanta că nu se vor produce cu timpul și acolo mișcări. A treia cerere, în legătură cu care am și o propunere, este că atunci când ordinea și pacea vor fi restabilite, poporul nostru să ai aibă permisiunea de a ţine un sinod după legile noastre ecleziastice și acolo să-și aleagă mitropolit și episcop independent de mitropolitul străin și răzvrătit. Aceasta este propunerea mea. Așa cred că dorinţele poporului român nu sunt nedrepte și, dacă ele vor fi luate în considerare, Banatul va avea o altă înfăţișare.”

După cum vedem, Murgu a avut curajul să pună evenimentele în adevărata lor lumină și să amintească guvernului și Camerei întrunite greșelile comise, ale căror consecinţe a început să le simtă pe pielea proprie. Cuvântarea sa a constituit un reproș destul de străveziu faţă de neîncrederea cu care a fost privită și înlăturată problema insurecţiei românești din primăvară, pe care organele judeţeene au aprobat-o, dar care a găsit atâta neînţelegere din partea lui Vukovics și a organelor centrale.

Acum însă, nici o măsură nu se mai poate lua. Între timp, în Caraș s-a înfiinţat o comisie de recrutare compusă din ofiţerii activi Asbóth Ludovic, Lévay Ioan și Szivós Andrei, care să adune pe cei 500 de voluntari viteji și gata de luptă, până la învingere sau moarte. Solda lor ar fi fost de 24 de cr. și o porţie de pâine pe zi, cu un timp de serviciu de cel mult un an și cel puţin trei luni. Cum însă nu se spera ca pe tot teritoriul judeţului să se găsească acest număr de voluntari maghiari, comisia judeţeană permanentă a cerut permisiune de la judeţele Arad, Cenad, Békés și Csongrád ca să se recruteze voluntari și de pe teritoriul lor. S-a mai cerut de la Vukovics și o companie de soldaţi regulaţi pentru paza graniţei.

La 24 august însăși președinţia Consiliului de miniștri urgentează trimiterea gardiștilor voluntari, indicând și taberele în care ei trebuie să se prezinte. Ca răspuns, comisia permanentă judeţeană hotărăște ca, în loc de 500, să se recruteze numai 400 de voluntari, care să nu fie sub 22 de ani, stabilind și cheltuielile de întreţinere anuale, care se ridicau la 65.810 fl. și 20 cr. Din această sumă erariul ar plăti la plecare 34.858 fl. și 20 cr. rămânând în sarcina judeţului 30.952 fl., la care mai erau de adăugat 2000 fl. cheltuieli ocazionate cu recrutarea și câte 6 fl. costul mantalelor, adică în total 35.136 fl. Este cât se poate de interesant și mult grăitor felul în care a voit să repartizeze conducerea judeţului această sumă asupra populaţiei. După

socotelile domnilor din comisie, moşierii ar fi trebuit să suporte 12.600 fl., iar restul de 22.536 fl. ar fi căzut pe iobagii cu lot şi pe jelerii care ţineau ceva pământ în arendă, şi anume se vor încasa imediat 11.196 fl., iar restul în două rate lunare. După cum vedem, pentru apărarea posesiunilor lor moşierii puneau la contribuţie pe iobagii lipsiţi de pământ.

La începutul lunii septembrie, judeţul înaintează aceste socoteli primului ministru, cerând şi 15.000 de fl. de la ministerul de finanţe. În zilele următoare, judeţele vecine răspund afirmativ la cererea de a face recrutări pe teritoriul lor, observă însă că acestea nu vot da rezultate, deoarece şi ele însele sunt silite să facă recrutări pentru apărarea proprie. În posesia acestui răspuns, judeţul renunţă la acele recrutări.

Pe la mijlocul lunii septembrie, prim-ministrul aprobă propunerile judeţului cu privire la cei 400 de voluntari. În scurt timp însă iese la iveală că nici acest număr nu se poate realiza din cauza aversiunii pe care o arată populaţia faţă de serviciul militar. De altă parte, judeţu1 nu dispune de forţă publică suficientă ca să-şi îndeplinească programul. Nu au rămas însemnări despre numărul celor recrutaţi, însă dintr-un raport se poate constata că s-au trimis 61 de recruţi la Oraviţa pentru a împiedica tulburările de acolo. Dintre aceștia numai 21 au avut arme de foc, din care cauză pentru ceilalţi căpitanul Asbóth Adolf a cerut de la Direcţia Montanistică din Oraviţa câteva din cele 300 trimise de Vukovics de la Timișoara. Această Direcţie avea rezerve, deoarece la acea dataă ea ţinea numai 150 de voluntari sub arme, din personalul său.

Între timp, Parlamentul din Pesta aprobă înfiinţarea unei armate de 42.000 de soldaţi. La 18 şi 19 septembrie sosesc la judeţul Caraş instrucţiunile conform cărora judeţul avea să prezinte câte doi recruţi după fiecare 127 de suflete, deci în total 3.593 honvezi între 19 şi 22 de ani, fie prin tragere la sorţi, fie

prin recrutare. Ei vor fi îmbrăcaţi, întreţinuţi şi înarmaţi de judeţ, statul oferind numai raniţa din piele de viţel, acolo unde va fi nevoie. Iar ca să se mărească eficacitatea organelor judeţene, care aveau să îndeplinească această sarcină, pe prefectul Gyürky îl numeşte comisar guvernamental întărit cu puteri depline, dându-i de ajutor, în aceeași calitate, pe deputatul Maxim Pascu, a cărui menire a fost să câştige populaţia românească a judeţului pentru ideea armatei. Tot cu acest scop guvernul oferă un premiu de 50 de fl. fiecărui cetăţean loial, care ajută să se aresteze un agitator sau un instigator la răzvrătire.

Nici această iniţiativă nu reuşeşte. Dintr-un proces verbal al comisiei judeţene din 21 mai 1849 aflăm că, în toamna anului 1848, s-au recrutat abia vreo 100 de tineri. Comandamentul militar austriac din Timişoara a făcut tot ce a putut ca să zădărnicească recrutările, la 10 octombrie generalul Rukavina pune cetatea Timișoarei în stare de alarmă, iar la 27 octombrie trupele imperiale ocupă şi orașul Lugoj şi se pregătesc să ia în posesiune întreaga regiune montanistică din sudul judeţului.

Dar nici garda naţională recrutată nu era de încredere. La 8 octombrie comisarul Gyürky, pentru încercare, sună o alarmă. La locul de adunare nu s-a prezentat nici un gardist.

Ocuparea Bocşei şi a Reşiţei

Mult mai mare interes prezentau centrele siderurgice Bocşa şi Reşiţa de o parte şi Rusca Montană de alta, pentru ambele tabere, prin fabricile lor de armament şi muniţii. De aceea, după dizolvarea dietei de la Pesta, întâmplată la 3 octombrie, prin care act s-a declarat război formal revoluţiei, scopul principal al trupelor imperiale a fost cucerirea acestor localităţi montanistice, ca astfel să lipsească trupele revoluţionare de aceste trei importante izvoare de aprovizionare cu material de război. Apărarea trupelor revoluţionare maghiare însă nu a reușit să împiedice acest gând timp îndelungat. Primul atac al imperialilor s-a dat împotriva Bocșei, la 7 noiembrie, însă fără rezultat, deoarece, sub comanda maiorului Asbóth, au sosit de la Oraviţa 800 de gardişti faţă de care compania căpitanului Raxocrac din regimentul 13 de la Caransebeş era prea slabă. În consecinţă, este alungat din jurul Bocşei. În retragerea sa spre Lugoj, el a fost urmărit şi atacat în pădurea Ezerişului. De data aceasta, Raxocrac se răzbună; el împrăştie pe revoluţionarii urmăritori cauzându-le pierderi grave.

Cu trei zile mai târziu, regimentul 13 ia măsuri mai serioase pentru ocuparea Bocşei. Acum se ştie că pe lângă gardiștii de la Oraviţa, centrul siderurgic este apărat şi de două unităţi de honvezi, de gardiştii sosiţi la Lugoj şi de patru tunuri. De aceea, la 15 noiembrie atacul se repetă cu trupe de grăniceri întărite, cărora li s-au adăugat şi mulţi glotași ţărani din satele Soceni, Târnova, Câlnic, Fârliug, Brebul şi Ezeriş, sub comanda generalului Appel. Înainte de atac, acesta de trei ori provoacă

trupa apărătoare să predea orașul, însă aceia refuză. Lupta a durat opt ore, iarăși fără rezultat. Maiorul Asbóth a ştiut să-şi folosească trupele în mod dibaci şi Appel a fost silit să se retragă. A urmat după aceea o perioadă staţionară, în cursul căreia nu se dau decât atacuri de represalii din partea revoluţionarilor împotriva satelor din care s-au luat glotaşi. Se comit în faza aceasta multe atrocităţi faţă de săteni, care nu au alt rezultat decât să producă o şi mai mare înverşunare a acestora faţă de revoluţionari, care, împotriva legilor votate, menţin „robota de fier”.

Văzând concentrarea de trupe tot mai serioasă a imperialilor, conducerea de la Reşiţa se simte ameninţată direct şi începe să ia măsurile cerute de împrejurări. Se formează o comisie de apărare care dispune să se sape şanţuri în jurul orașului, ridică baricade pe străzi, fixează patru posturi de observaţie pe crestele dealurilor din jur şi stabileşte amplasamentele celor patru tunuri disponibile pentru apărare. Pentru a fi gata de luptă cât rnai repede, muncitorii gardişti se prezintă la lucru înarmaţi, ca să poată alerga fără pierdere de timp la locul de adunare.

Faţă de atitudinea tot mai ameninţătoare a populaţiei din satele din jur, îndârjită de incursiunile de răzbunare lipsite de sens, reşiţenii cer ajutoare de la Oraviţa, de unde se trimite o companie dc honvezi sub comanda căpitanului Székely, care sosește la Reșiţa în ziua de 19 noiembrie. Odată ajutorul sosit, pentru a „linişti” pe ţăranii în efervescenţă, revoluţionarii se hotărăsc să „cureţe” satele, tot prin incursiuni neaşteptate. Astfel, la 22 noiembrie, ei atacă Brebul, însă sunt respinşi. Cu două zile mai târziu, atacă din nou acest sat, distrug şi incendiază mai multe case, între care şcoala şi biserica şi împuşcă șapte săteni.

A doua incursiune, concomitent, s-a făcut asupra comunei Soceni, iar cu o zi mai târziu, asupra Târnovei. Aceasta din urmă însă s-a terminat cu victime din partea honvezilor, pentru

că sătenii au prins compania într-o vale adâncă, silind-o prin focuri de pe ambele versante să se retragă în debandadă, lăsând trei morţi pe loc.

Acest eşec a avut darul să producă nemulţumiri nu numai la comandamentul de la Oraviţa, ci și în sânul comisiei de apărare din localitate. Ca răzbunare, se hotărăște al doilea atac împotriva Târnovei, pe ziua de 25 noiembrie aşa fel încât satul să fie atacat de două părţi de către forţele mari, aduse în sprijin de la Bocşa. Aveau să atace deci două coloane, una sub comanda căpitanilor Székely și Szivós, iar cealaltă sub comanda căpitanului Fehér și a locotenentului Rohmann, care aduceau și garda din Reșiţa. Târnovenii au fost însă vigilenţi, luând învăţătură din cazul Brebul, și atacatorii găsesc satul pustiu. La întoarcere, un gardist, pe cât se spune bolnav, a rămas într-o casă și a adormit lângă vatra cu foc. De aceea, el nu a auzit semnalul de retragere decât târziu. Târnovenii reîntorși l-au prins și l-au spânzurat într-un copac. În drum spre Reșiţa, honvezii observă lipsa camaradului lor. Se întorc și, zărind cadavrul, în mânia care i-a cuprins, distrug și jefuiesc satul și spânzură pe același copac pe un bătrân târnovan, care nu a putut să fugă la timp.

După relatările grănicerești, în această incursiune au fost aprinse 30 de case și au fost împușcaţi 8 ţărani din Târnova.

Aceste atacuri de represalii provoacă grave disensiuni între garda locală și honvezii aduși din alte părţi. În urma unui raport care denunţa atitudinea împăciuitoristă, calificată de nepatriotică, a comandantului local, căpitanul ad-hoc Herglotz, acesta este destituit din funcţia de comandant al gărzii de către organele judeţene. În realitate, Herglotz era proprietar de mine, care, la exploatarea lui, folosea tocmai ţăranii din jur, ale căror case erau incendiate de gardiștii săi, tovarăși de muncă ai acelora și ale căror vieţi erau stinse de honvezii aduși din alte părţi, micșorându-i în felul aceste capacitatea de producţie viitoare.

El se gândea că, după potolirea lucrurilor, orice întorsătură vor fi luat evenimentele, ţăranii vor iniţia acte de răzbunare ascunse sau, în cel mai bun caz, nu vor mai voi să lucreze în minele lui. Gardiştii din Reşiţa însă ţineau la comandantul şi patronul lor. În consecinţă au intervenit la organele judeţene şi Herglotz a fost repus în 24 de ore (în funcţia de comandant al gărzii – n. ed.).

S-au produs, din cauza disensiunilor, şi alte demisii din gardă. Însă acestea, dată fiind situaţia mai mult decât precară, au fost respinse. Până la sfârşitul lunii noiembrie a fost linişte. Totuşi, pentru siguranţă mai mare, a fost adusă de la Bocșa încă o trupă de 50 de honvezi, deoarece consemnul revoluţionarilor a fost ca localităţile montanistice să se ajute reciproc pe toate căile posibile.

Şi începutul lunii decembrie a trecut într-o linişte relativă. Trupele revoluţionare din Reşiţa au trebuit să stea în permanenţă în stare de alarmă, deoarece poporul satelor, înconjurat de regimentul de graniţă, se pregătea pe la stâne şi odăi pentru atacul final. Sătenii mai trebuiau să se apere şi de micile incursiuni de rechiziţie prin care trupele din Reşiţa căutau să se aprovizioneze cu carne şi alte alimente, adunate prin jefuirea stânelor și a grajdurilor de la odăi. Se dau şi lupte mici de avanposturi. Astfel, la 1 decembrie o patrulă de grăniceri atacă satul Câlnic, unde împrăştie avanpostul revoluţionar şi capturează doi honvezi şi un furgon cu muniţie. La 3 decembrie o companie de honvezi contraatacă satul încercând să-l reocupe. Încercarea a fost respinsă, honvezii pierzând 20 de morţi şi doi prizonieri... În aceeași zi, o altă patrulă de grăniceri atacă detaşamentu1 de rechiziţie la Valeapai[371], pe care îl împrăştie luându-i cerealele rechiziţionate şi 16 arme de foc. În această situaţie, apărătorii Reşiţei şi-au dat seama că sunt încercuiţi, împreună cu Bocșa şi Oraviţa, singurele

[371] Valeapai este un sat în comuna Ramna, din județul Caraș-Severin.

localităţi cu care mai puteau avea legături la acea dată. Dinspre Oraviţa mai puteau spera ajutoare de la Vârşeţ, însă drumul acesta era ameninţat atât din partea răzvrătiţilor sârbi, cât și din partea imperialilor de la Timișoara.

Prima jumătate a lunii decembrie este folosită de imperiali pentru pregătirea atacului împotriva regiunii montanistice, care a fost fixat pe ziua de 18. În acest scop, la 14 pleacă un detașament din Lugoj împotriva Bocșei prin Ezeriș, iar alte două împotriva Reșiţei, din care unul se apropia prin Brebul și Boceni, iar al doilea dinspre Văliug, cu trupe de glotași adunate din Goleţi, Slatina, Brebul Nou, Gărâna și alte sate din părţile de răsărit ale judeţului. În ziua de 16, căpitanul Fehér mai încearcă un atac împotriva stânelor, ca să împrăștie sau cel puţin să intimideze pe ţăranii adunaţi acolo, însă nu obţine niciun rezultat, grănicerii erau aproape și ţăranii nu se sperie, ci resping atacul. În schimb, cu două zile mai târziu, împreună cu trupele imperiale, rezumate la o companie din regimentul 13, sub comanda căpitanului Traian Doda, ţăranii atacă Reșiţa, după ce apelul acestuia către gardiști de a preda orașul a rămas neascultat. Din cauza numărului mic de trupe regulate și a neînţelegerii dintre comandanţi, nici acest atac nu reușește și Doda, rănit, încetează lupta. Urmează o nouă incursiune de represalii din partea honvezilor, care incendiază satele Ezeriș, Fârliug și Soceni și împușcă mai mulţi ţărani, întorcându-se încă în seara aceleiași zile acasă, la Reșiţa, respectiv la Bocșa.

Văzând rezistenţa dârză a apărării și aflând că revoluţionarii, încurajaţi de succesele obţinute, vor să atace Lugojul, imperialii se hotărăsc să pornească împotriva celor două centre siderurgice cu forțe suficiente, ca să le ocupe. Se aduc unităţi din Lugoj și din Caransebeș, care acum pornesc pe cinci coloane atât împotriva Reșiţei, cât și a Bocșei. Primele trei coloane din flancul drept al dispozitivului de atac aveau să ocupe respectiv Bocşa

Română, Bocșa Montană și Câlnicul, în vreme ce coloanele din flancul stâng, sub comanda căpitanului Raxocrac aveau să se concentreze asupra Reşiţei, una dinspre nord, cealaltă înspre est. Spre nenorocirea apărării, în ziua de 23, o parte din trupele regulate de honvezi părăseşte fără veste Reşiţa, lăsând acolo numai pe căpitanul Fehér cu compania sa.

Atacul Reşiţei începe în dimineaţa zilei de 24, la ora 7.30, dinspre dealurile Ţerovei[372]. Din partea aceasta, pe Dealul Crucii, apărarea avea tunul de 18 funţi, care ţinea la respect pe atacatorii Regimentului 13. Din cauza aceasta, o altă coloană, sub conducerea fostului instructor de gardiști, plutonierul Rain, chemat între timp la regiment, înconjurând orașul de către est, închide barajul Bârzavei și atacă pe canalul sec și de la dealul Budinic. Dupa o rezistenţă dârză, care a durat până la ora 15.00, apărarea se prăbușește și trupele imperiale intră în Reșiţa. Populaţia germană mai înstărită se refugiază spre Docnecea și spre satele crașovene ca să scape de furia tiranilor pătrunși în oraș odată cu grănicerii, ca să răzbune jefuirea și incendierea satelor și împușcarea atâtor fraţi de-ai lor. Pe la ora 17, toată partea germană a orașului era în flăcări, sub ochii căpitanului Raxocrac, rănit și el în lupte. Au ars 143 de case de locuit, oficiul parohial catolic, școala, clădirea administraţiei uzinelor, arhiva întreagă, matricolele stării civile, două magazii și două forjerii. Pe lângă aceste pagube materiale, mulţi locuitori au mai căzut pradă flăcărilor sau actelor de răzbunare.

În aceeași zi și celelalte coloane își ating obiectivele, ocupând toată valea Bârzavei până la câmpie, cu localităţile Câlnic, Bocșa Montană și Bocșa Română. La 19 ianuarie 1849, imperialii ocupă Vârșeţul și Biserica Albă și, prin aceasta, localităţile montanistice sunt neutralizate și din partea de sud

[372] Țerova este o localitate componentă a municipiului Reșița, din județul Caraș-Severin.

a Cărașului. O companie de grăniceri din Regimentul 13 ocupă Sasca și trecătorile spre Almăj, iar alta Oraviţa.

În cursul primăverii, situaţia iarăși se schimbă. Generalul Bem a coborât din Ardeal în Banat, pe la începutul lunii aprilie, ocupând Caransebeșul și Lugojul, ceea ce a dat puteri noi revoluţionarilor care, la 8 mai, ocupă Vârșeţul, iar la 5 mai silind trupele imperiale să se retragă, la Sasca. Însă nici aici nu s-au putut menţine, ci au fost alungaţi peste munţi, în Oltenia, abandonând și Orșova. Uzinele din Reșiţa și Bocșa însă nu mai pot furniza armament și proiectile pentru armata revoluţionară, deoarece Raxocrac a distrus instalaţiile.

Purificări și sancţiuni

După înfrângerea revoluţiei a urmat o perioadă de așa-numită „purificare”, în cursul căreia toţi angajaţii uzinelor au fost obligaţi să-și justifice, în faţa curţii marţiale, atitudinea avută în timpul revoluţiei. Întrebarile la care au trebuit să răspundă au fost, în general, următoarele:

1. Dacă în timpul petrecerii la Reșiţa a fost avizat la salariul de serviciu sau a avut și altă avere personal.

2. Dacă la apropierea „rebelilor” a primit ordin să-și părăsească postul și să se alăture armatei imperiale sau nu.

3. Dacă înaintea și în timpul invaziei a arătat vreo înclinare spre tendinţe revoluţionare sau dacă și-a exprimat păreri politice „dezastruoase”.

4. Unde a petrecut în timpul revoluţiei.

5. Dacă el a cerut și a primit de la regimul ilegal maghiar serviciu și însărcinări și salarii mai mari în legătură cu aceasta.

6. Dacă el a semnat reversul de supunere și jurământul pe constituţia maghiară, pretins de rebeli.

7. Dacă a servit în batalioanele de honvezi sau în gărzile naţionale, cât timp şi în ce calitate.

8. Dacă prin activitatea oficioasă a cauzat înaltului erar sau altcuiva pagubă.

9. Dacă a luat parte la fabricarea muniţiei și a armamentului în fabricile de la Reșiţa.

10. Dacă există împotriva sa vreun denunţ pentru activitatea penalizată.

Administratorul uzinelor avea obligaţia să facă anchetă şi să răspundă la aceste întrebări cât mai urgent şi cât mai exact. Cei ce nu s-au putut justifica au fost condamnaţi la temniţă grea. Muncitorii care au participat la revoluţie au fost recrutaţi şi încorporaţi în armata imperială. Însă uzinele din Reșiţa, fiind proprietate imperială, ei au fost lăsaţi la vatră după scurt timp, ca să nu se producă pagube.

După acest epilog plin de tristeţi, cortina se lasă asupra revoluţiei înăbușită în sânge de Casa de Habsburg.//

BIBLIOGRAFIE

BARBU, Adrian, *Adunarea populară de la Blaj*, „Tribuna”, 1957, nr. 14 din 12 mai

BOROS Ianoş, *As 1848 év esemčnyei Krasso Vérmegyeben, törtenelmi tanulmán*y BORS Ianos c. püspök, ger. Kathogyprepost lereltari kutatasol alpjan Sajto ala rendezite: Jakabffy Elemer dr., 1928, Lugoson

DEAK Imre, *Adatok az 1848 év esemčnyeinez Krasso Vérmegyeben*, Szemerjai Dr. DEAK Imre, leveltari kutatasal es feldolgozasa alapjan, Sajto ala rendetzte Iakobffy Elemer dr., 1931, Lugoson.

GRACZA Gy, *Az 1848-49-ik: harmadik honvedzászlólj története*, f.1, f.a.

HEGYESI Marton, *Az 1848-49 ik harmadik honvedzászlólj története*, f.1., f.a.

KONSTANTINU 1., *Denkschrift über die banater Bergwerke*, Tipografia Hazay şi fiul, Timişoara., 1857

MARCHESCU, Antonie, *Grănicerii bănăţeni şi Comunitatea de avere*, Tipografia Diecezană Caransebeş, 1941

MIHALIK Nemet, *az 1848-49 ik szabadsagh*, Lugoj, 1849

MIHALIK Sandor, *Resicsa jelene és multja*, Tipografia Hungaria Wrisz, Reșiţa, 1896

NAROCINITKI, A., *Tradiţiile revoluţiei ungare din 1848-1849* şi contemporaneitatea, „Kommunist”, XXXIII, 1957, nr. 3.

VUKOVICS, Sebö, *Emlekiratai Magyarorszagon való bujdosása és szamüratčsčnek idejeböl*, Sajto alá renderte „Bessenyei Ferenc" orsaggyülesi Képviselö, Budapest, 1897.

GLOSAR

A

ablegat s.m. – (înv.) deputat; trimis al Papei, cf. lat. *ablegatus*, fr. *ablégat*, germ. *Ablegat*

agatirşi s. m. – popor de origine scitică sau scito-iraniană, semnalat în antichitate, în urmă cu 2.500 de ani, pe teritoriul Transilvaniei. Potrivit unor cercetători, numele de agathirsoi (agatârşi) înseamnă „conducătorii cu toiege” (cf. gr. *thirsus*, toiag)

alvălúc s. n. – aldămaş, arvună, cf. scr. *halvaluk*

astralită s. m. – exploziv de siguranță, mai puțin distrugător decât dinamita și fără gaze toxice, folosit în mine, saline, cariere și la lucrări de derocare, cf. fr. *astralit,* cf. germ. *Astralit*

B

bachelită s. f. – rășină sintetică obținută prin tratarea formolului cu fenol, utilizată ca materie plastică pentru confecționarea unor obiecte tehnice sau de uz casnic, cf. fr. *bakélite*

băbăluc s. m. – din moşi-strămoşi, cf. scr. *babaluk*

beamter s. m. – funcţionar, cf. germ. *Beamter*

bínă s. f. (reg.) estradă, scenă.

boactăr s. m. – paznic de noapte, sergent, cantonier, cf. germ. *Wächter*

bortă s. f. – scobitură, adâncitură într-un corp, într-un material sau în pământ; gaură, groapă; scorbură; vizuină, cf. ucr. *Bort*

botfor s. m. – cizmă cu turetci tari și încrețite, cf. rus *botfort* , <fr. *bottes fortes*

bouţă s. f. – pietricică (bună de azvârlit)

brăcire s. f. – *b*ete, cingătoare lungă și îngustă, cf. lat. pop. *bracile*

bufan s. m. – poreclă dată de bănăţeni locuitorului din comunele muntene ale Banatului, venit din Oltenia (cu varianta *ţăren*, adică sosit din Ţara Românească),

buí vb. – a țâșni cu putere, a năvăli*,* cf. scr. *bujati*

C

catrință s. f. – haină femeiască în locul fustei, necusută în părți, legată cu bete, țesută în casă, din lână de diferite culori, predominând roșul și negrul (et. nec.)

cauc s. n. – vas de lemn (de frasin sau de paltin) ori de metal cu coadă, ca o lingură mare, cu care se scoate apă de băut dintr-un vas mai mare (găleată, doniță, hârdău), cf. lat. *caucus*

călțun s. m. – încălțăminte de sărbătoare (asemănătoare cu cizmele) cu tureac scurt, având deasupra o frunză de piele roșie; gheată grosolană, lucrată din piele, din pănură sau din lemn, cf. ngr. *καλτσύνι*

cârtog s. n. – vizuină, bârlog, cf. bg. *Kŭrtog*, scr. *krtog*

ceápsă s. f. – bonetă purtată de fete sau numai de femei măritate; bonetă purtată de neveste tinere peste conciul cu două coarne, împodobită cu ornamente colorate, țesute sau cusute; podoabă de pe capul miresei, cf. mg. *csápaza,* scr. *Čepac*

chirvái s. n. – hram; sărbătoare a minerilor, cf. germ *Kirchweihe*

cleanț s. n. – trecătoare printre dealuri; picior de deal; stâncă (prăpăstioasă); râpă mare; colț de stâncă, cf. scr. *klanats*

colo (var. a lui *Kolo*) s.n. – în sud-estul Europei, oamenii dansează în mod tradițional dansul cercului, cunoscut sub numele de kolo, numit după cercul format de dansatori.

conci, s. n. - cerc de lemn, de lână împletită etc., învelit în pânză sau într-o împletitură de păr, pe care, în unele regiuni de la țară, îl poartă femeile măritate pe creștetul capului, sub basma, cf. magh. *konty*

coşavă s. f.– vânt dinspre răsărit, cf. scr. *kosava*

cotăríță s. f. – coș, cotarcă, paner, cf. scr. *Katarica*

crepdeșină s. n. – ţesătură fină de lână sau de mătase, ușor încrețită; crep, cf. fr. *crêpe de Chine*

criţar (creiţar) s. m. – monedă, cf. pol. *krajcar*, scr. *krajcara*, magh. *krajcár*, germ. *Kreuzer*

cuzniţă (*cușniță)* s. f. – vatră (de piatră) pe care lucrează fierarul sau potcovarul și pe care își așază uneltele de lucru; fierărie, cf. bg. *kužnica*

cvarti̱r s. n. – locuință provizorie; gazdă, cf. germ. *Quartier*

D

dărab s. n. – bucată, cf. magh. *darab*

dâlmă s. f. – formă de relief cu aspect de deal mic, cu vârful rotunjit, neîmpădurit, care se găsește de obicei în regiuni de câmpie; vârf de deal; grămadă de pământ pietros, ca o căpiță; răzor; loc în care se unesc două văi (et. nec.)

decovíl s. n – cale ferată îngustă (provizorie) alcătuită din panouri de șine care se așază direct pe teren și care se pot monta și demonta cu ușurință, folosită pentru exploatări locale și temporare, cf. fr *décauville*

díplă s. f. – coardă (de vioară); (prin extens.) vioară, cf. vsl. *dipla*, scr. *diple*

E

erariu s. n. – (în organizarea administrativă a Imperiului Austro-Ungar) administraţia financiară a statului, cf. germ. *Ärar*, lat. *aerarium*

erarial adj. – ceea ce ţine de erariu

fervalter s. m. – persoană cu funcţie de conducere în mină; administrator, cf. germ. *Verwalter*

folomoc s. n. – ghemotoc (din materii textile), pămătuf cu care se ung căruțele

G

granodiorit s. n. – rocă granulară cu structură intermediară între granit și diorit, folosită ca piatră de pavaj și în construcții, cf. fr *granodiorite*

grizu (grisou) – gaz de mină, cf. fr. *grisou*

grizutos adj. – care conține grizu cf. fr *grisouteux*

J

jilip s. n. – construcție din bârne și scânduri, pe care se varsă apa pe roata morii; construcție în formă de canal descoperit, făcută din pământ, din bârne, din beton etc. pe versantele cu pante ale munților și ale dealurilor, folosită pentru scoaterea, prin alunecare, a buștenilor tăiați din pădurile de munte, cf. magh. *zsilip*

L

lazur s. n. – lazurit, vopsea de un albastru intens extrasă din lazur; culoare a lazurului, cf. lat. *lazurius*

lias s. n. – perioadă geologică posterioară triasicului, care reprezintă epoca inferioară a jurasicului; strat alcătuit din grupuri de roci formate în această perioadă, cf. fr. *lias*

liasic adj. – care aparține liasului, specific liasului, cf. fr. *liasique*

M

majă s. f. – veche unitate de măsură pentru greutăți, variind, după epoci și regiuni, între 50 și 120 de kg; cântar pentru greutăți mari, cf. magh. *mázsa*

marnă s. f. – rocă formată dintr-un amestec de argilă și de calcar, cf. fr. *marne,* it. *marna*

măji vb. – a cântări cu maja

măzărica s. f. – joc popular românesc, de cuplu, răspândit în Sudul Banatului. Se joacă în formație de „perechi în linie" cu partenerii situați față în față prinși de mâini. Are ritm binar și melodie proprie. Mișcarea este rapidă cu pași mărunți și arcuiți pe durate lungi, executați cu deplasări bilaterale, piruete, ocoliri în jurul partenerului, toate combinate cu un variat joc de brațe. Face parte din categoria ardelenelor.

minetă s. f. – mineral de fler oolitic, bogat în limonit, hematit, cf. fr. *minette*

mintean s. n. – haină țărănească bărbătească de dimie, de obicei scurtă, cu sau fără mâneci, împodobită cu găitane negre și cu cusături, cf. tc. *mintan*

moalăr s. m. – zugrav, fotograf, cf. germ. *Mahler*

moletă s. f. – roată cu diametru mare, cu şanț periferic, folosită pentru ghidare în instalațiile de extracție sau la întinderea cablurilor funiculare în instalațiile de transport ale unei mine; unealtă metalică în formă de rotiță cu muchia zimțată,

folosită pentru a imprima, pe suprafața unei piese, striuri, zimți, desene, cf. fr. *molette*, germ. *Molette*

N

năstaşnic adj. – vioi, zburdalnic, neastâmpărat (et. nec.)

nemeş s. m. – nobil maghiar, de obicei mic sau mijlociu; persoană care aparținea unei categorii sociale de stăpâni de pământ fără titluri nobiliare, cf. magh. *nemes*

nut s. n. – canelură; luc, șanț făcut într-o piesă de lemn, cf. germ. *Nut*

nutui vb. – a executa nuturi într-o piesă de lemn, cf. germ. *Nut* + *-ui*

O

ogoi vb. – a (se) liniști, a (se) potoli, a (se) domoli, a (se) calma; a menaja, a cruța, cf. scr. *ugojiti*

olan s. n. – piesă de argilă arsă, de obicei de formă semicilindrică, folosită ca învelitoare a acoperișului, a streșinilor, (rar) a sobelor etc.; tub de argilă arsă din care se fac canale de scurgere a apei, coșuri pentru fum, stâlpi care împodobesc sobele țărănești etc. (et. nec.)

opreg s. n. – piesă a costumului popular femeiesc, alcătuită dintr-o bucată dreptunghiulară și îngustă de țesătură brodată, asemănătoare catrinței, cf. scr. *Opreg*

P

pantahuză s. f. – listă de subscripție, de obicei în formă de registru, cu care se strângeau fonduri pentru construirea sau repararea unei biserici, pentru o operă de binefacere etc.;

cutie închisă și sigilată în care se strângeau astfel de fonduri cf. ngr. *πανταχοῦσα*

parasol s. n. – umbrelă (de soare), cf. germ. *Parasol*, fr. *parasol*

pălămar s. n. – odgon, parâmă, cf. tc. *palamar,* ngr. *Παλαμάρι*

pecingine s. f. – nume popular dat mai multor boli de piele contagioase, caracterizate prin erupții cu bășicuțe, care, uscându-se, lasă niște pete scorțoase ce produc mâncărimi; *p. gener.* eczemă; rău care se extinde repede și nestăvilit; pată de mucegai, de murdărie, de igrasie pe un zid, pe o clădire etc., cf. lat. *petigo, -ginis.*

permic adj. – permian, care aparține ultimei perioade a erei paleozoice, cf. germ. *permisch*

policar s. m. – unitate de măsură a lungimii sau a lățimii egală cu aproximativ 3 cm.; deget gros al mâinii, cf. lat. *pollicaris*

porion s.m. (reg.) – supraveghetor (et. nec.)

poşovoaică s. f. – dans popular românesc, asemănător brâului, răspândit în regiunea Caransebeșului; melodie după care se execută acest dans (et. nec.)

praşchie s. f. – piesă confecţionată din piele de culoare brun închis, cu o lăţime de 10-15 cm, împodobită cu ornamentaţii de metal alb şi galben, motive florale cu cercuri şi cataramă galbenă, purtată de bărbaţi peste cioareci şi izmene şi menită să ţină strâns talia la muncă

primpretor s. m. – în vechea ierarhie administrativă, conducătorul unei plăși; subprefect, cf. lat. *praetor, -oris*, compus cu *prim*

protocolist s. m. – persoană care redactează un proces-verbal; secretar, cf. germ. *Protokollist*

R

revir s. n. – porțiune limitată dintr-o suprafață, sector, raion, zonă*,* cf. germ. *Revier*

S

sómot s. n. – (Banat, Trans.) catifea, cf. germ. *Sammet,* prin intermediul scr. *somot.*

suitáș s. n. – cordon, șnur, șiret, cf. magh. *sujtás,* cf. fr. *soutache*

Ş

șamotă s. f. – material refractar care se obține prin măcinarea argilei arse și care se folosește la prepararea cărămizilor și a altor produse refractare; cărămidă din șamotă, cf. fr. *chamotte*, germ. *Schamotte*

șerpar s. n. – brâu lat de piele (prevăzut cu buzunare) pe care îl poartă țăranii; chimir, șărpăoaș, cf. *șarpe* (lat. *serpes*) + *-ar*

șevro, s. n. - piele moale și subțire (prelucrată din piele de capră, de oaie etc.) din care se confecționează încălțăminte, mănuși, genți etc., cf. fr. *chevreau*

șimi s. n. – numele unui dans modern asemănător cu foxtrotul; melodie după care se execută acest dans, cf. engl. *shimmy*

ştenap s. m. – par, stâlp de lemn întrebuinţat la facerea gardurilor şi a pereţilor de nuiele, ca traversă la calea ferată

T

tanăt s. m. – (reg.) grizu (et. nec.)

tăuţi s. m. – slovac, cf. magh. *tót*

târnaţ s. n. – prispă (închisă cu scânduri, ca un cerdac, cf. magh. *Tornác*

Ț

țipteri s. m. – (reg.) colonist de etnie germană, originar din regiunea Zips (adus de administrația austriacă în a doua jumătate a sec. XVIII, cf. germ. *Zipser* („locuitor din Zips")

V

verc s. m. – lucru, fabrică, uzină, cf. germ *Werk*

virolă s. f. – inel mic de metal care strânge mânerul de lemn al unui cuțit, al unei unelte etc. pentru a-l împiedica să crape; cilindru format din foi de tablă nituite sau sudate, care intră în construcția unei clădiri, a unui rezervor etc., cf. fr. *virole*

Z

zaveră s. f. – revoltă, răscoală, răzvrătire, cf. scr., bg. *Zavera*

zăpost s. n – în practicile religiei creștine; adesea urmat de determinări care arată felul; Lăsatul-secului, (reg) *zăpostire, zăpostit,* cf. scr. *zapost*

zăton s.n. – porțiune de braț de râu sau canal (între ostroave) înfundată de nisipuri la un capăt; scobitură în malul unui râu, unde apa este lină, în care se adună peștii iarna; porțiune mai adâncă a unui râu în fața morii de apă (sau canal în care se acumulează apa în scopul alimentării uniforme a roții de moară); torent format de ploaie; gard făcut pentru consolidarea țărmului unei ape; îngrăditură solidă făcută pentru a apăra podul plutitor de curenți; stăvilar natural format prin îngrădirea lemnelor, vreascurilor etc., la cotitura unui râu, cf. bg. *затон,* magh. *zátony,* scr. *zaton*

INDICE DE NUME

A

Abt, I. 405
Adam 281
Adam, Adolphe Charles 285
Adams 258
Aga, P. 279
Albini 243
Albini, Vasile 426
Albu 351, 352, 353
Alecsandri, V. 272, 275
Alexandru 169
Alexandrescu, Sică 114
Alexandru Macedon 66
(Alexandru al III-lea al Macedoniei)
Alexius, Carol 39
Almássy (Almásy), Ignacz 70, 371
Amati 139
Andrașel, Gheorghe 436
Andreánszky, Alexandru 385, 386
Anton 405
Anton, Ion 368
Appel 460, 461
Asbóth, Adolf 401, 405, 445, 458
Asbóth, Ludovic 401, 404, 406, 407, 437, 446, 447, 457, 460, 461
Athanasievici, Alexa 392
Athanasievici, Gheorghe 392

B

Babiac 352
Bachmann 382

Baltezan, Ion	436
Baltezan, Dimitrie	436
Baraschi	326
Barbu, Aca de	114
Barbu, Filaret	241
Barth, Fr.	402
Battyány, Ludovic	380
Bayer, Frideric	435
Bazavan, Gh.	331, 338
Bădescu, Nicolae	455
Băiaş, Vasile	436
Bălan	27
Bănuţiu, Gheorghe	114
Bârcă	112, 116, 313
Bârcă, Alexe	112
Bârcă, Carol	112
Bârcă, Ştefan	112
Bârsan, Zaharia	114, 122
Bârsescu, Agatha	114
Beethoven	149, 214, 330, 331
Bem	466
Bena, Augustin	218
Berchtold	426, 428
Bern, general	428
Birou, Iuliu	64, 302, 303
Blajovici, Petru	355
Blomberg, colonel	448
Bobescu, Jean	114
Bojincă, Alexa	392
Bojincă, Atanasie	393
Bojincă, Axente	412, 413, 415, 416, 426, 430
Bojincă, Damaschin	106, 413
Bojincă, Nicolae	426, 427, 428, 429, 430, 433
Boltunow	258
Borilă, Petre	356
Born von, Ignaz	35, 36, 213

Botez, D. D. 338
Brahms 331
Brătescu, T. 279
Brândușa 152
Brebenaru 27
Brediceanu, familie 281
Brediceanu, Coriolan 241, 251, 280, 288
Brediceanu, Tiberiu 219, 242, 244
Brediceanu, Vasile 244
Britner, Ioan 382
Broșteanu 430
Bruckenthal, Mihai 401, 424, 428, 431, 432, 434
Bugariu, A. 279
Bunner, Matei 99
Burcă 244
Buzoianu 332, 333

C
Cadorna 139, 140, 141
Caragiale 220
Carcalechi, Zaharia 106
Carolina Augusta, împărătească 103
Cădariu, Constantin 311
Cărăbaş 308, 309
Cehov 353
Centum Putei, castru 90, 91
Cernescu, Lazăr 311
Cernovici, Petru 388, 395
Cheleji Catona, Ştefan 250
Chirescu, Ioan Dumitru 218, 310, 331, 338
Ciobs, Gheorghe 39
Ciolocaș, Dionisie 414, 415
Ciuc, Sultana 114
Comișel, Florin 338
Constantinescu 326
Constantinescu, Paul 219

Constantini, George	108
Corfescu	114
Costea, Ferd.	402
Costeanu, Alexandru	436
Costi	46, 50, 52, 54
Codora	168
Craiu Motoia, Gheorghe	119
Creţu	238, 279, 303
Craiovan, Dimitrie	435
Cristoi, Dimitrie	435
Csastka	482
Csernovics	391, 403
Curuleac, Vasile	230

D

Daju, Vasile	355
Damaschin, Ştefan	445
Damjanich, Ioan	388
Davis, Humphrey	174
Decebal	87
Demetrovici, Nicolae	436
Diettrich, Anton	438
Dima, Gh.	114, 338
Dindean	27
Dîdu, Pavel	142, 143
Doban, Gheorghe	127
Dobre, Ion	336
Dobrescu, Gheorghe	435
Dobrescu, Ştefan	436
Doda, Traian	464
Drăgoescu, Gh.	110
Drăgoi, Sabin	219, 309, 310
Dreyhann	410
Dublea	241
Dumitrescu, Vladimir	248
Duţu, Elvira	216, 217

E

Eismann, Iosif 39
Eminescu, Mihai 106, 122, 214, 242
Enescu, George (Gheorghe) 114, 310
Erdösi 382

F

Faber, Ignatie 402
Fătu, Aurelia 223
Fehér, căpitan 462, 464
Fehér, C., locotenent 405
Ferdinand al V-lea (Ferdinand I) 369, 393, 394
Fischer, I. 402
Fischl, Michael 97
Fotino, Mişu 114
Floarea 151, 152
Fluture, Pavel 364
Fogarassy, Blasius 392
Fogarassy, Gh. 393
Fogarassy, Th. 393
Fogarassy, Vasile 393
Francisc I 375
Francisc al II-lea, împărat 103
Franț Iosif, împărat 70, 133
Freudenberg, Wilhelm 256
Frigyes, Pesty 250
Fülöp, Al. 389

G

Gaspar, Vasile 229
Gătăianţu, Gheorghe 206
Georgescu 244, 246, 265
Gheorghiu-Dej, Gh. 355, 359, 361, 362, 364, 367, 368
Gherasimov, M. 256
Gherase 152
Gheţa, Constantin 229

Ghiţă (Ianăș, Gheorghe)	125, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154
Gigiu, Ion	302
Goian, Gheorghe	219
Gojdu, Emanuil	392, 393, 422
Gränzenstein	376, 377, 379, 384, 405, 406, 407, 438, 439, 440, 443, 444
Grefiens, Vinicius	331
Grindeanu, Laicu	66
Griselini	61
Grof	382
Groza	85
Groza, Ion	436
Groza, Petre	309
Grozăvescu, Traian	114, 241, 249
Gruia	279, 303
Gruici, Constantin	392
Gubeș	130, 142
Guga, Vidu	311
Gyürky, Pavel	429, 430, 431, 433, 434, 459

H

Habsburg	100, 118, 275, 379, 391, 409, 468
Hammer, Matei	164, 339
Hans	222
Haș, Petre	322, 324, 325, 326
Haşca, Nicolae	106
Haţegan	415, 416
Heinrich, I.	405
Heljon, Petrică	325, 326
Herberstein	101
Herglotz, Gheorghe	402, 435, 462, 463
Hermann, P.	287
Heuffeld, loan	260

Hilbner, David 35
Hodoş, Iosif 284
Hoffmann, Adam 382
Hoffmann, Anton 409
Hoffmann, Mauriciu 382
Hohn, Francisc 38, 39, 40
Hoidl, Mohail 382
Hoki, Maria 230
Holici, Iosif 39
Horrabin, J. F. 256
Horvat 104
Hossu Stoica, Gheorghe 401

I
Iagodici, Petru 389
Ides, Isbrand 257, 258
Ilie, Gheorghe 205, 224, 227
Ioanescu, Ştefan 411, 413, 415, 416
Ioanovici, Gheorghe 392, 411, 415
Ioanovici, Ştefan 392
Ion
Ionescu 114
Ionescu-Sisești 193
Ioniţă 150, 270, 272
Iovics 403
Ioviţa, Mihai 436
Isac 27
Ivacicovici, Matei 382
Ivacicovici, Sofronie 388
Izverniceanu 25
Izvonar, Nicolae 435
Izvonar, Petru 436

J
Jakabffy, Cristofor (var. Jakabffy Kristof) 395, 397, 398, 399, 400, 424, 431, 433, 443, 449

Jelacici 409
Jianu, Atanasie 436
Jianu, Gh. 110
Jianu, Ilie 436
Jianu, Semen 436
Jianu, Vasile 435
Jirota, Gruia 444
Jivoinovici, Mihai 436

K
Kaminek, Gavrilă 482
Karl 238, 239
Kárrász 310
Kataev, V. 353
Kiriac, Gh. 114
Kiss, Fr. 444
Kiss, Ianoș 441
Klier, Marcela 114
Kneisel 114
Kodály, Zoltán 338
Kossuth 385, 413, 422, 430
Kovaci, Carol 402
Kovács 414
Königsegg 101
Krengl 423

L
Ladea, Romul 107, 326
Lambu, Angela 209, 210, 211
Laptev, Hariton 258
Lazăr 262
Lena 303
Lenau, Nicolaus 203, 208, 210, 211, 212, 215
(Nicolaus Niemsch von Strehlenau)
Lenciu, Ghiţă 336
Lerescu 272

Lévay, Ioan 457
Lisca, Anton 242
Lobkowitz 101, 118
Loidl, Franz 28
Lorántfy, Suzana 250
Lorenzo 93, 94, 120, 121
Loria, Alexa 313
Lovinescu 353
Lovrich, C. 405
Lugojan, L. 279
Luigi 93, 94, 121

M
Maderspach, Francisc 438
Maitec 327
Makay 401, 415, 426, 445
Manciu 107
Manea 415
Manescu 27
Mangiuca, Simeon 110, 112
Manolescu, Gabriel 310
Manolescu, I. 114
Marcu, Ioan 392, 393
Marescu, Gheorghe 382
Maria Terezia, împărăteasă 63
Marişerca, Nicolae 382
Martin, Ion 227
Martinescu 281
Martinescu, C. 280
Massini, F. 114
Mateescu 245
Maygraber, Tereza 211
Mărăşescu, Teodor 382
Măргineanu, P. 279
Metternich 369
Mészáros, Lazăr 407

Miala, Nicolae	423
Micălă	128, 130, 141
Micu, Costa	279
Mihai Viteazul	188
Mihalik	405
Mihuţ, Avram	426, 429
Milo	114
Miloviţ	250
Mirosar, Ştefan	444
Miţa Moalărul	105
Molcuț, Ion	230
Moruzan	114
Muchici, Pavel	406
Muntean	27
Muntean, Mihai	436
Munteanu, Baltazar	112
Mureşanu	287
Murgu, Eftimie	106, 235, 391, 392, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 411, 412, 413, 414, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 436, 439, 441, 450, 457
Murgu, Matei	436
Mușatescu, Tudor	220
Muzicescu, Gavril	285
Müller	317, 318

N

Nagy de Vagyócz, Carol	402, 435
Nagy, Sándor	215
Neda, Iosif	130
Neffzern	375
Negruțiu	302
Nicolaevici, Vasile	426, 429
Nicolescu, Arcadie	226, 228
Nicolăescu- Plopşor, C. S.	248
Niembsch, Franz	211, 212

Niembsch von, Magdalena 210
Nikolski 256
Nosievici 285
Nistor, Elena 206, 229
Nistor, Vasile 206
Nottara, C. 114
Novac 111, 112
Novac, Iosif 110
Nucny, Fridolin (var. Nyuni) 382, 389
Nușici 353

O
Onoran 27
Oprea 87
Orthmeyer, Eduard 405
Otton cel gros 91

P
Pajor, Iosif 382
Pálfy, Samuil 382
Páncély, Carol 404
Papházi 423
Parvy 242
Pascaly 114, 122, 242, 243
Pascu, Maxim (var. Mihail) 393, 401, 411, 414, 422
Patriciu, Mihai 356
Patyánszky, Gheorghe 401
Paulescu, Dimitrie 300, 302, 303
Pavlovici, Marcu 405
Pănescu-Laicu, Nicolae 324
Pătășan 27
Pârvu, Stan 223, 230
Perian, Vasile 436
Perianu, Ioachim 64
Petculescu, A. Gh. 114
Petre (Pătru) 151, 152

Petrescu, C.	114
Petrovici, Elena	230
Petrovici, Gheorghe	436
Petrovici, Teodor	392
Peutinger	91
Pilu, Petru	312
Pipin cel scurt	91
Platsch, Adolf	405
Pliniu cel tânăr	91
Pocrean, Gheorghe	435, 436
Pocrean, Mihai	436
Pocrean, Nicolae	436
Popescu, Alexe	416
Popescu, Constantin	382
Popescu, Iosif	436
Popescu, Nicolae	106
Popescu, Toma	382
Popovici, Dimitrie	105, 106, 110
Popovici, George	106
Popovici, Iefta	444
Popovici, Matei	106
Popovici, Mihai	110
Popovici, Nichi	280, 285, 289, 310
Popovici-Bayreuth	114
Popovici Bănăţeanu, Ion	235
Popoviciu, C.	279
Porumbescu, Ciprian	105, 112, 114, 168, 269, 270, 281, 295, 289, 294, 295, 307
Priborszky, Mauriciu	37, 39, 40
Prisnea, Constantin	309, 310

R

Rad, Fr.	405
Radulovici, Grigorie	393
Radványi, Imre	432
Rain, Martin	437

Rákoczy, Gheorghe 250
Raxocrac 460, 465, 466
Rădoi, Marin 367
Răutu, Leonte 355
Reichenstein 101
Retezan 27
Richard cel lung 92
Rofa 218, 219, 221, 223
Rohmann 462
Românu, Ion 337
Ronchetti, A. 114
Roos, Iosif 37, 38, 39, 40
Roşiu, I. 279
Rukavina 459
Ruzicska, Francisc 435
Ruzsinsky, Cornel 482

S
Sadoveanu, I. 114
Sandu 237
Saviciu, Nicolae 103
Scheian 27
Schurz, Anton Xaver 211, 212
Secoșan, G. 279
Seritcev 258
Seymann 382
Sfetcu, Ion 402
Simu 335
Sitaru 313
Sitaru, Andrei 206, 230
Slavianski 114
Slivici 446
Socor 310
Sofi 107
Sofronie 151, 152
Spătaru 27

Stan, Maxim	107
Stoian, Adriana	358
Stoian, G.	331
Stoica, Chivu	355
Stoicanescu, I.	279
Stoicănescu Popovici, Dimitrie	418
Stoicovici	168
Stradivarius	139
Stratan, Ion	244, 246, 249, 261, 264
Strohl, Anton	402
Stuknik	382
Suhay, Fr.	405
Szász, Matei	382
Szemere, Bertalan	388, 390, 395, 398, 422
Szende, Béla	416
Szentkirályi, Sigismund	382
Szerényi, Mihai	405
Szivós, Andrei	457, 462
Szlávy de Oclani, Iosif	438, 439
Székely	461, 462
Szölösy, Nagy Ferenc	400

Ş

Şaguna	389
Şepeţianu	310
Şepeţianu, Ioniţă	272
Şepeţianu, Lucian	273, 286, 289, 297, 298, 299, 308, 309
Şepeţianu, Sever	290
Şepețianu, Trifon (var. Trifu)	269, 270, 275
Şolohov	227
Şora, Iustin	119

T

Tadeșan, Traian	206
Tanovici	287

Tălpoane, Dinu 237
Tănase, C. 114
Tâlvan, Ion 114
Telescu, Mihai 39
Teodori 244
Teodoru, Costică 188, 196
Teodorovici, Alexandru 436
Teodorovici, Mihai 436
Tesényi, Ioan 389
Timberio 94
Tincu Velea, Nicolae 292
Tismonariu, Constantin 436
Toma 88
Tomsich, Domokos 380
Topler, A. 114
Traian, împărat 87, 88
Trăilă, Elie 110
Treicu, Pavel 125, 126, 127, 128, 129, 151, 153, 154
Trifon 314, 322, 324
Turcu, Dimitrie 106, 110

Ţ
Ţăranu 105
Ţichindeal 109

U
Uibaru, Viorel 206, 226, 365
Ursu 310

V
Vancea, Zeno 219, 241
Vasici, Andrei 392
Velceanu, Iosif 64, 219, 290
Verne, Jules 120
Vescan, Mauriciu 338

Vidovici, I.	405
Vidu, Ion	13, 218, 241, 242, 243, 249, 251, 252, 276, 290, 310
Vlad, Aloisiu	411, 412, 415, 419
Vladaia, Irina	114
Vlaicu, Aurel	262
Vlașici	90
Voileanu, Ana	114
Vuia	281
Vuia, Gheorghe (Anonimus din Oravița)	114
Vuia, Ignatie	392, 393, 418
Vucici	289
Vukovics, Sava	387, 388, 389, 390, 391, 395, 398, 403, 417, 419, 420, 422, 424, 426, 429, 442, 448, 457, 458
Vulcan, Iosif	281, 284, 285

W

Weinzierl, Richard	405
Weissmüller, Ecaterina	363
Willigens, Alexandru	37, 38 40
Witzen	257
Wolf-Farkas, Joseph	242

Z

Zaicu, Ion	88
Zakariás, Ștefan	414
Zare, S.	338
Zbăgan, Pătru	264
Zeillinger	282
Zimmermann	279
Zsemberi, Teodor	39
Zsigmondy, Wilhelm	438

INDICE DE LOCURI

A

Albina	312
Almásy, puţ	71,73, 74, 75, 76, 79, 80
Almăj	425, 466
Alibunar	409
Alpi	214
Amelia, mină	59
Amsterdam	257
Anina	70, 71, 84, 95, 96, 97, 108, 113, 116, 156, 157, 159, 160, 173, 174, 178, 339, 340, 341, 346, 347, 348, 349, 353, 376
Apadia	372
Arad	53, 109, 190, 272, 279, 281, 311, 360, 361, 362, 367, 383, 392, 428, 448, 457
Ardeal	105, 114, 242, 250, 370, 390, 396, 417, 429, 466
Aurora Banatului, deal	158
Austria	28, 29, 105, 168, 369, 380, 439

B

Babşa	257
Bacica	383
Balinţ	257
Banat	13, 14, 18, 20, 35, 41, 56, 84, 99, 102, 105, 106, 114, 124, 133, 174, 194, 210, 211, 212, 214, 245, 248, 257, 262, 269, 270, 271, 273, 276, 279, 282, 285, 290, 295, 308, 310, 363, 365, 366, 373, 378, 380, 387, 388, 389, 391, 395, 396, 398, 401, 409, 418, 420, 427, 429, 434, 448, 450, 452, 456, 466

Bara	404
Bayreuth	141
Baziaş	97
Băile Herculane	332
Bărbosu	415
Bârzava	19, 22, 67
Becicherecul Mare	425
Bega	404
Békés	457
Belinţ	279
Belobreșca	207
Bencec	187, 188, 192, 194, 195, 197, 201
Berchtesgarden	114
Berezovka	259
Berlin	114, 242
Berzovia (Berzobis)	87, 91, 118
Bethausen	313
Biniş	89, 91
Biserica Albă	103, 410, 425, 431, 438, 465
Blaj	287, 288, 302
Boceni	464
Bocşa	28, 30, 49, 55, 61, 84, 85, 86, 88, 330, 378, 401, 402, 404, 405, 411, 413, 415, 423, 426, 429, 462, 463, 464, 466
Bocşa-Izvor	59
Bocşa Montană	85, 213, 289, 330, 326, 327, 328, 329, 402, 406, 426, 465
Bocşa Română	465
Bogatul, pârâu	22
Bosfor	141
Bosnia	105
Bozovici	352
Brașov	114, 169, 280, 281
Bratislava	260
Brazova, pârâu	22
Brădet, platou	156

Breazova	28
Brebena	27
Brebul	29, 372, 404, 460, 461, 462, 464
Brebul Nou	464
Brezoni	129
Broşteni	103
Bruxelles	259
Bucureşti	48, 53, 105, 114, 209, 241, 243, 289, 291, 308, 309, 326, 337, 396
Buda	212, 214, 370
Budapesta	114, 270, 272, 284, 306, 345, 388, 439
Budinic, deal	465
Budinţi	279
Buhui	160, 170, 172, 178, 185
Buziaş	252, 263

C

Cacova	149, 414, 426, 432, 445
Canaan	100
Capul Horn	95
Capri	93
Caransebeş	135, 250, 279, 281, 283, 285, 289, 311, 399, 426, 436, 437, 460, 464, 466
Caraș	151, 250, 303, 341, 352, 369, 370, 375, 377, 379, 383, 391, 392, 395, 398, 401, 403, 404, 411, 412, 413, 421, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 448, 457, 458, 466
Carașova	69, 72, 142, 211, 212, 404, 423
Carloviţ	382, 392, 419, 425
Carpaţi, munţi	29
Căpăt	264
Cărpiniş	219, 220
Căvăran	263
Câlnic	332, 460, 463, 465
Cârnecea	141, 389
Ceața	202

Cebza	279
Cehoslovacia	324
Cenad	207, 428, 457
Cereşnaia	170, 172, 178, 186
Cheta, râu	257
Chichinda	276, 382
China	257
Chizătău (*înv.* Chiseteu)	13, 123, 249, 263, 270, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 284, 285, 287, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 302, 303, 304, 306, 307, 310, 311, 313
Ciclova	27, 104, 112, 118, 119, 264, 407, 425, 443
Ciucea	322
Ciudanoviţa	141, 352
Cluj	114, 245, 279, 306, 309
Colțan	314, 315
Comarnic	178
Comloş	219, 220
Comorâște	91
Constantinopol	105
Coșova	404
Coștei (Coşteiu-Mare)	279, 302, 309
Cozla	352
Cracovia	105
Cracul de Aur, deal	55, 56, 57, 62
Crainicul, pârâu	22
Craiova	53, 114, 310
Crăinicel, baraj	24, 28
Creoni	170
Croaţia	381, 451
Csongrád	457
Cugir	323
Cununa Mică (Ocna Mică)	50
Cuptoare	84, 147, 372

Cuvin 409

D

Darova 312
Dănilă, munte 62, 319, 321
Dealul Crucii 465
Delinești 372
Deva 325
Dobling 214
Doclin 89
Ducnecea (var. Dognecea, Dognácska, Dognatschka) 28, 35, 37, 42, 44, 49, 64, 328, 405, 423, 426
Doman 67, 69, 70, 71, 72, 80, 352, 372
Duleu 423
Dullnig, galerie 176, 177
Dumbrăvița 284
Dunăre 15, 84, 91, 311, 363, 389, 409, 425, 446, 447

E

Elba 61
Elena, mină 104
Eszék (Sisek) 403
Europa 35, 107, 125, 257, 268, 369, 371, 387
Ezeriş 87, 460, 464

F

Făget 311, 332, 402, 404, 411, 414, 417
Fârliug 460, 464
Ferendia, lac (râu) 59, 60
Fiume 105
Fizeș 413
Florenţa 139

G

Gărâna 29, 464

Găvojdia	252, 265, 431, 434
Gârlişte	106, 155, 156, 164, 412, 413
Germania	214
Gmunden, lac	164
Goleţi	464
Goruia	141, 413
Gozna, pârâu	22
Grabăţ (Grăbaci, Grabaci)	201, 219, 362, 364
Grebaci	220
Greoni	186
Gropos, pârâu	22
Gruni	279

H

Haţeg	325
Herendeşti	279

I

Iabalcea	72
Iam	432
Ictar	279, 311
Iecea	219
Ienisei, râu	257
Igriş	219
Insula Paştelui	325
Iosefin, cartier	213
Iuda, mină	35, 37, 39, 40, 41, 66
Iuliana, mină	63
Iru	28
Ischl	164
Italia	141
Izvin	285
Izvorul Rece	69

J

Japonia 104
Jimbolia 198, 201, 219, 220
Jitin 141
Jurjova 141

K

Klaus, baraj 24
Kolonie, puţ 176
Kübeck, puţ 176

L

Lagerdorf 432
Lederata 91
Leibach 105
Lemberg 105
Lena, râu 267
Lenauheim (*înv.* Cetad) 198, 207, 209, 212, 215, 219, 220, 224, 225, 227, 230, 363, 364, 365
Leoben 37
Lipova 211, 212, 275, 281, 392, 418
Londra 104, 259
Lorena 37, 38
Lovrin 198
Lunca Pomostului 358
Lugoj 65, 232, 236, 241, 242, 243, 245, 246, 249, 250, 260, 262, 264, 267, 269, 276, 277, 279, 280, 281, 283, 285, 290, 292, 297, 303, 307, 374, 391, 392, 397, 398, 399, 400, 404, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 419, 422, 430, 431, 461, 464, 466
Lugojul german 404
Lugojul românesc 404

M

Macedonia 108

Maidan	118, 404
Mainz	114
Makovskoi	257
Margina	332
Marea Îngheţată	257
Marila	332
Mărghitaș	170, 172, 178
Mercina (*var*. Mârcina)	311, 441, 442
Mexic	25
Milanovaţ	446
Miniş	159, 160, 170
Modor	260
Moldova	106, 396
Moldova Nouă	332, 352, 378, 380, 381, 383, 389, 407, 408, 409, 425, 431, 444, 445, 446, 447, 448
Moldova Veche	311, 313, 332, 425, 447
Moraviţa, Moravitzadorf	63
Moraviţa, pârâu	58, 60, 65, 117
Moroasa	258
Moscova	257
Mureș	404
Mureș, râu	101, 272, 273, 282, 311, 360

N

Napoli (Napole, Neapole)	92, 121, 139
Nădrag	95
Negralniţa, pârâu	22
New York	259
Nicolae, mină	52
Nicolinţ	432
Novi Sad (Ujvidék)	383, 391
Nürnberg	105

O

Obreja	312

Ocna de Aur, mină 112
Ocna-de-Fier (Fierul) 34, 37, 53, 58, 59, 62, 63, 84, 85, 117, 315, 318, 319, 322, 327, 328, 332
Ogașul Mare, cartier 110, 443
Oltenia 56, 310, 466
Oradea 279
Oraviţa 34, 39, 44, 79, 87, 97, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 117, 118, 123, 124, 135, 142, 156, 162, 164, 169, 264, 311, 332, 339, 340, 373, 374, 375, 377, 378, 389, 390, 392, 402, 405, 406, 407, 411, 412, 414, 418, 426, 429, 431, 432, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 458, 460, 461, 462, 464, 466,
Oraviţa Montană 405, 407
Oravița Română 98, 402, 405
Orșova 285, 311, 332, 380, 466
Ozd 338

P

Palanca Nouă 409
Panciova 389, 409, 444
Paniova 279
Paris 104, 114, 259, 366, 369
Pădureni 248, 260
Pârnalovăţ, pârâu 22
Peciul Nou 212
Pekin 257
Periam 220
Perlas 409
Pesta 106, 211, 369, 370, 377, 379, 381, 384, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 395, 397, 401, 402, 409, 411, 412, 413, 417, 418, 430, 435, 438, 448, 458, 460
Petersburg (Leningrad) 258, 259

Piatra Albă 28
Pogănești 423
Poiana Bernii 27
Poiana Berzei 27
Poiana Breazova 27
Poiana Crainic 27
Poiana Crăinicel 27
Poiana Certejului 27
Poiana Fericel 27
Poiana Groposului 27
Poiana Măran 27
Poiana Râul Alb 27
Poiana Vasilii 27
Poieni 322
Polonia 105, 168
Pompei 121
Poneasca 170, 172
Ponor 167
Porto Ree 105
Praga 114
Prilipăţ (Prilipeţ) 257
Prisaca 111

R

Racoviţa 311
Racoş 322
Raguza 105
Răcăşdiana 160
Răchitova 107
Răşinari 287
Recaş 270, 272, 307
Regensburg 105
Remetea 261, 404
Remetea-Pogănici 248

Reşiţa	13, 14, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 49, 53, 55, 60, 61, 65, 67, 69, 70, 74, 75, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 120, 146, 147, 148, 156, 160, 172, 178, 211, 236, 314, 324, 329, 331, 333, 334, 336, 337, 338, 347, 348, 353, 355, 356, 357, 358, 359, 362, 371, 372, 377, 378, 401, 402, 404, 405, 407, 426, 429, 435, 437, 438, 443, 445, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468
Reşiţa Montană	402
Reşiţa Nouă	85
Reşiţa Română	372
Roma	106
Rusca	401, 429, 438
Rusca Montană	438, 460
Ruşchița	318, 326

S

Salcia-Banatului	88
Sambor	383
Sanga-Iurah	259
Sasca	375, 404, 411, 443, 466
Sasca Montană	445
Satisla	108
Satu-Mic	260, 279
Sălişte	287
Sămăiuda	41
Sâlha	279
Sânnicolau-Mare	219
Schading	164
Schemnicz/ Schemnitz (var. germ. a orașului slovac Banská Štiavnica; magh. Selmecbánya)	438
Secaș	141
Secul	22, 28, 84, 147, 435
Secusigiu	275

Seghedin 403, 421
Semenic 20, 22, 27, 160, 178
Semlac 275, 279
Serbia 382, 389
Siberia 257, 357, 358
Sibiu 53, 282, 285, 291, 306
Sintești 311
Sigismund, deal 161
Silezia 105
Simon, mină 35, 37, 39, 41, 66
Slatina-Timişului 29
Slovacia 29
Soceni 372, 460, 461, 464
Socol 207, 363
Sor{r}ento 139
Spate 27
Stârnic, peşteră 69
Steierdorf (Ştaier, Ştaierdorf) 159, 160, 164, 167, 182, 378, 407, 429, 443, 444
Straja 446, 448, 449
Subotica (var. Subotiţa) 383, 431, 432, 433, 441, 444, 445
Surducul-Mare 90
Sviniţa 446

Ş
Șanovița 293
Şoşdea 248
Széchen, puţ 70, 71, 75, 76, 80

T
Takutskoi , râu 257
Tâlva Predilcova 182
Târnova 372, 460, 462
Tegernsee 114
Terezia, mina 61, 62
Teşik-Taş, peşteră 256

Ticvani	110, 140, 141, 151
Ticvaniu Mare	125, 303
Ticvaniu Mic	119
Timiș, județ	383, 388, 424, 428, 432, 433, 448
Timiș, râu	236, 241, 243
Timişoara	35, 53, 59, 97, 98, 120, 158, 188, 194, 197, 198, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 219, 220, 227, 228, 244, 250, 271, 272, 275, 276, 277, 278, 280, 281, 282, 284, 292, 306, 307, 310, 313, 332, 337, 338, 362, 366, 368, 383, 392, 398, 407, 418, 419, 421, 437, 458, 459, 464
Tincova	284
Tirol	88, 99, 105
Titel	409
Topleţ	53, 332
Torontal	274, 276, 383, 412, 428
Trei Movile, deal	182
Trieste (Triesto)	140
Trugan Mongamsen	256
Turcia	105

Ţ

Ţara Românească	27, 389, 429
Ţârova (Ţerova)	147, 372

U

Ungaria	28, 271, 275, 338, 370, 380, 387, 389, 390, 394, 396, 429
Uniunea Sovietică	168, 227
Urali	168
Uterisch, puţ	177
Uteriş, colonie	159, 169

V

Valachia	105
Valeadenii	372

Valea Bârzavei	14, 84, 147, 315, 465
Valea Caraşului	34, 106, 119, 130, 141, 147, 148, 439, 441, 442
Valea Celnicului	157
Valea Domanului	67, 314
Valea Gârliștei	159
Valea Mare	127, 128, 153
Valea Minerilor	116
Valea Minişului	159, 160
Valea Moraviţei	62
Valea Mureşului	275
Valea Ponorului	159
Valea Purcarului	164, 339, 340
Valea Terezia	158, 179
Valea Tisei	447
Valeapai	463
Varaşdin	403
Vasiova (Văsiova)	58, 319, 328, 330
Vatra Dornei	253
Văliug (Franzdorf)	23, 24, 28, 46, 178, 464
Văliuga	26
Vărădia	91
Vâlcani	219
Vârşeţ	91, 211, 272, 392, 407, 418, 421, 425, 432, 433, 464, 465, 466
Vârtoape	59
Veneţia	105
Vermeş	423
Viena	28, 36, 40, 56, 98, 105, 106, 114, 134, 260, 288, 340, 345, 369, 370, 376, 382, 390
Vinga	313
Visag	248
Voivodil	432
Voivodina	409
Vracevgai	407, 443, 444

Z

Zăbrani	207
Zănoaga, pârâu	22
Zidul Mic, baraj	50
Zorlenţul Mare	372, 411

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Corobca, Liliana, *Controlul cărţii. Cenzura literaturii în regimul comunist din Romania*, București, Editura Cartea Românească, 2014.

Corobca, Liliana, *Instituţia cenzurii comuniste în România (1949-1977)*, Oradea, Editura Ratio et Revelatio, 2014.

Dobrincu, Dorin, *Colectivizarea agriculturii şi represiunea împotriva ţărănimii din România* (1949-1962), în Cesereanu, Ruxandra (coord.), *Comunism şi represiune în România. Istoria tematică a unui fratricid naţional,* Iaşi, Editura Polirom, 2006;

Marineasa, Viorel, Vighi, Daniel, *Rusalii '51 - fragmente din deportarea în Bărăgan*, Timişoara, Editura Marineasa, 1994.

Marineasa,Viorel, Vighi, Daniel, Sămînță, Valentin, *Deportarea în Bărăgan - Destine, documente, reportaje*, Timişoara, Editura Mirton, 1996.

Negrici, Eugen *Literatura română sub comunism. 1948-1964*, București, Editura Cartea Românească, 2010.

Petcu, Marian, *Puterea și Cultura. O istorie a cenzurii*, Editura Polirom, Iasi, 1999.

Suciu, I. D., *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, București, Editura Republicii Socialiste România, 1968.

Vasile, Cristian, *Literatura și artele în România comunistă. 1948-1953,* cu o prefaţă de Vladimir Tismăneanu, București, Editura Humanitas, 2010.

Vultur, Smaranda *Istorie trăită – istorie povestită: deportarea în Bărăgan: 1951-195*, Timişoara, Editura Amarcord, 1997.

ANEXE

Drumuri și popasuri bănățene, prima pagină a manuscrisului.

N.-. 8

LA IZVOARELE BÎRZAVEI

– Pentru flăcările de iad ale cuptoarelor uriașe nu avem suficientă apă de răcire la această producție mărită, au dat semnal la începutul primului plan cincinal oamenii de la furnale, care își des... până zilele și nopțile lîngă gurile prin care fierul topit țîșnește împodobind întunericul halei cu feeria unei nopți înstelate.

– Nimic mai ușor decît a remedia (înlătura) neajunsul, au răspuns cei ce conduceau destinele ~~acestui Moloch~~ Combinatului Metalurgic de la Reșița. O vom lua din Bî... zova, avem planurile gata.

Cei ce cunoșteau rîul numai după aspectul său modest, curgî... liniștit la poalele muntelui, erau oarecum sceptici și nu vedeau cum ar putea să astîmpere setea cea cumplită a furnalelor, valurile unduroase care în timp de vară abia acoperă bolovanii (bortoaiele) din albie. Dar oamenii muncii le-au dat răspuns prompt:

– Păi nu o vom lua de aci, de jos. Ne vom urca pe coastele Semenicului, îi vom aduna de acolo apele împreună cu alte pîraie și așa o vom aduce pînă la furnale. Acolo sus este destulă apă, se şt i... doar că în regiunea Semenicului cad cele mai bogate precipitațiuni de pe tot cuprinsul Banatului. Vom încinge cu brîie de beton povîrnișurile bătrînului munte, îl vom ferecа în conducte de fier și-l vom sili astfel să ne dea tot ce ne trebuie.

Și s-au ținut de cuvînt. Au turnat în forme reale vrerile lor adăugînd o adomenire nouă peisajului și de altfel plin de frumuseți. Fascinantă, ea ne-a dat un proaspăt îndemn. Și așa s-a făcut că în zorii unei zile de vară am așteptat răsăritul soarelui pe creasta muntelui tocmai la izvoarele Bîrzavei, la vreo 1200 metri înălțime, unde ne-am urcat pe la Slatina Timișului.

Cînd am ajuns acolo, o dungă pal-gălbuie se ivise undeva

Drumuri și popasuri bănățene,
pagină dactilografiată, cu însemnări olografe.

\- 4 -

tăţilor montanistice, însă acestea, susţinute de forurile lor superioare, au reuşit să-şi menţină independenţa. In al treilea deceniu al sec 19 însă presiunea organelor judeţene se intensifică. Din anul 1833 începe să fie impusă limba maghiară ca limbă oficioasă în administraţie, ori în regiunea montanistică din Caraş populaţia băştinaşă era romînă, iar coloniştii aduşi ca muncitori erau germani sau cehi care nu cunoşteau această limbă. Insăşi Direcţia Montanistică şi Oficiile subalterne corespondau în limba germană cu toate forurile superioare, de ori ce fel ar fi fost ele. Sub presiunea aceasta în localităţile miniere se întăreşte conştiinţa, că pe baza legii maximiliene ele sunt oraşe miniere privilegiate, cu aceleaşi drepturi ca şi oraşele montanistice din nordul Ungariei.

In realitate ele erau amintite ca atare chiar în Sistemul de organizare a mineritului bănăţean[1] elaborat de Neffzern în anul 1736. Una dintre ele, Sasca, se foloseşte de ocazia vizitei pe care împăratul Francisc I a făcut-o la Oraviţa şi la Sasca în anul 1817 şi cere recunoaşterea sa ca oraş montanistic, cerere pe care Camera Imperială o şi îndeplineşte în anul 1824. Insă această aprobare superioară rămîne uitată în arhivele Direcţiei Montanistice din Oraviţa pînă în anul 1855, cînd iese la iveală cu ocazia predării regiunii montanistice cărăşene vîndută STEG-ului.

Intre timp, cu răspîndirea ideilor progresiste, această dorinţă a populaţiei miniere suferă o modificare în sensul că ea începe să se năzuiască spre un statut comunal cu reprezentanţă aleasă. Acest deziderat este susţinut şi de asociaţiile miniere particulare, pe care abuzurile de ordin administrativ comise de oficianţii minieri erariali le apăsau din greu şi care sperau că în felul acesta vor scăpa măcar de o parte a calamităţilor. Presiunea populaţiei şi a asociaţiilor a fost atît de mare, încît însuşi Grănzenstein, consilierul curţii şi şeful Direcţiunii Miniere, în anii 1839-40 elaborează un proiect de constituţie comunală, pe care cu doi ani mai tîrziu îl înaintează Camerei Imperiale din Viena spre aprobare, dar care rămîne nerezolvat pînă în anii revoluţiei.

Acţiunea aceasta a lui Grănzenstein a fost însă mai de grabă o manevră diplomatică decît o pornire binevoitoare, ne-o dovedeşte însăşi tergiversarea pe care o constatăm în acţiunea lui. Doi ani

Drumuri și popasuri bănățene,
pagină dactilografiată, cu însemnări olografe.

CUPRINS

Cuvântul editorului. O introducere 5
Norme, convenţii și abrevieri uzuale 9

Drumuri și popasuri bănăţene 13
Cuvânt pentru început 13
A. Prin țara fierului și a cărbunelui 19
La izvoarele Bârzavei 19
Un episod din trecutul mineritului cărășean - Docnecea 34
La Ocna-de-Fier 53
La Doman 67
La Oravița 87
Ghiţă 125
În țara cărbunelui 155
Două momente din viața Aninei 173
B. Agricultură socializată 187
O vizită la G.A.S. Bencec 187
Zile și nopți la Lenauheim 198
C. Cultură, cântec, artă 232
Moment de primăvară în Lugoj 232
La Chizătău 268
În febra pregătirilor la Chizătău și la Coșteiu-Mare 292
Centenarul de la Chizătău 304
O surpriză pe muntele de marmură 314
La Casa de cultură din Bocșa 330
Reșița cântă 334
Manifestări de artă la muncitorii metalurgiști din Anina 339

Manifestări de artă azi, ale muncitorilor din Anina 349
Drumurile și popasurile conducătorilor de partid
și de stat în regiunea Banat 355

Revoluţia de la 1848 în Caraș 369
Nemulţumiri şi speranţe 369
Guvernul revoluţionar încearcă reglementarea situaţiei
localităţilor montanistice 384
Se caută oameni de încredere pentru părţile de sud
ale Banatului 387
Adunarea poporală de la 4 mai 391
Eftimie Murgu în Caraş 395
Înfiinţarea gărzilor civile 401
Mişcările sârbilor 409
Alegerile din Caraş din anul 1848 411
Adunarea poporală de la Lugoj din 27 iunie 417
Poporul se opune recrutării 423
Garda românească şi garda judeţeană 425
Garda cetăţenească de la Reşiţa 435
Întâmplări din Oraviţa şi de pe Valea Cărașului 439
Atacul de la Moldova Nouă.. 446
Trupele de panduri propuse de Vukovics 448
Cuvântarea lui Murgu în Parlament 450
Ocuparea Bocșei şi a Reşiţei 460
Purificări şi sancţiuni 467
Bibliografie 469

Glosar 471
Indice de nume 481
Indice de locuri 497
Bibliografie generală 513
Anexe 515

În colecţia ***Bibliotheca banatica***
au apărut:

2010

1. T. Vuia, ***Le Banat (Timishana) / Banatul (Timişana)***

2. *** ***Inventarul arhivistic al registrelor parohiale de stare civilă din judeţele Caraş-Severin şi Timiş***

3. Valeriu Branişte, ***Tabla de la Lugoj***

2011

4. Vali Corduneanu***, Evoluţia presei timişorene în primii ani postbelici***

5. *** ***Inventarul arhivistic al registrelor parohiale de stare civilă din judeţele Caraş-Severin şi Timiş*** **(ediţia a II-a)**

6. Aurel Cosma***, Pictura românească din Banat de la origine până azi***

7. George C. Bogdan***, Din istoria culturală a Banatului, I. Articole din „Reşiţa” (1935-1940)***

8. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, ***Contribuţii la istoria ecleziastică a Banatului***

9. Leonhard Böhm, ***Locuitorii Banatului***

10. Aurel Cosma Jr***, Corespondenţă***

11. Pavel Jumanca***, Amintiri - Anii tinereţii***

12. Dr. István Berkeszi***, Istoria tipografiei şi a presei timişorene***

2012

13. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, *Contribuţii la istoria ecleziastică a Banatului* (ediţia a II-a)

14. Leonhard Böhm, *Locuitorii Banatului* (ediţia a II-a), bilingv

15. Ion B. Mureşianu, *Din trecutul slovei bănăţene (1500 - 1700)*

16. Ioan David, *Presa românească din Banat* (ediţia a II-a)

17. Ioan David, *Presă şi cultură* (ediţia a II-a)

18. Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească*

19. Marcu Mihail Deleanu, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat* (volumul 1)

20. Dr. Aurel Cosma - junior, *Istoria presei române din Banat*

21. Doina Bogdan-Dascălu, *Arta de a scrie, arta de a citi*

22. Marcu Mihail Deleanu, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat* (volumul 2)

2013

23. Ion Marin Almăjan, *Fascinația ținutului*

24. Iosif Bogdan, *Scrieri. Folclor bănățean. Articole. Memorialistică*

25. Alexandru Tietz, *Scrisori de la sălaș*

26. Enea Hodoș, *Manual de limba română. Elemente de istoria literaturii*

27. Sever Bocu, *Problema Banatului. Români și sârbi*

28. István Berkeszi, *Istoria tipografiei și a presei timișorene*

2014

29. Marcu Mihail Deleanu, *Literatura dialectală din Banat*

30. Vasile Dudaş, *Banatul în anii Primei Mari Conflagraţii Mondiale*

31. Maria Vertan, *Sigiliile târgurilor și localităților rurale din Banatul istoric (1760-1919)*

32. Ion Marin Almăjan, *Biruit-a gândul... Epistole dintre două veacuri*

33. Paul Iorgovici, *Observații de limba rumânească* (ediție jubiliară)

34. Ion Popovici, *Graiul bănățean*

2015

35. Iosif Bogdan, *Pagini de literatură și folclor* (ediție jubiliară)

36. Ioan David, *Banatul (1926-1930). Prima revistă literară bănăteană* (ediţia a II-a)

2016

37. Victor Vlad Delamarina, *Scrieri. Poezii. Proză*

38. Vasile Bogdan, *Lugojul în nesfârșirea clipei* (volumul 1)

39. Vasile Bogdan, *Lugojul în nesfârșirea clipei* (volumul 2)

40. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", *Sorin Titel*

41. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", *Paul Iorgovici – 250. Studii*

42. David Blidariu, *Scrieri. I. Poezii (1924-1946)*

43. Ioan Popovici-Bănățeanul, ***Scrieri. I. Proză***

44. Eugen Todoran, ***Scrieri. I. Studii și articole: (1937-1956)***

2017

45. Diana Otiman Blidariu, ***Fire trândafire... sau Literatura obiceiurilor de înmormântare în Valea Almăjului***

46. Grațiela Benga, ***Victor Vlad Delamarina. Monografie***

47. Eugen Todoran, ***Scrieri, II. Sudii și articole (1957-1966)***

48. Ioan Popovici-Bănățeanul, ***Scrieri, II. Proză***

2018

49. Eugen Beltechi, ***Graiurile din Almăj - Fonetica***

50. Delia Badea, ***Ioan Popovici-Bănățeanul. Topografia unui destin***

51. Németh Ferenc, ***Presa de limbă maghiară din Banatul Sârbesc (1872–1918)/ A magyar sajtó a Szerbiai Bánátban(1872–1918),*** **bilingv**

52. Eugen Todoran, ***Scrieri III. Studii și articole (1967-1976)***

2019

53. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, ***Banatul și culisele Conferinței de pace de la Paris***

54. Virgil Birou, ***SCRIERI I. Oameni şi locuri din Căraş. Năzuinţe şi realizări. Etape din viaţa culturală bănăţeană. Crucile de piatră de pe Valea Căraşului. Trei săptămâni sub teroarea bombelor germane-reportaj din luptele de pe Valea Caraşului***

55. Ion Popovici, ***Graiul bănățean*** **(ediția a II-a)**

2020

56. Dorina Măgărin, ***Publicistica literară românească din Banat***

57. Traian Birăescu, ***Cronici bănățene (Revista Cele trei Crișuri – Oradea: 1923-1944)***

58. Ilie Chebeleu, ***Cronica de la Șoimoș***

2021

59. Enea Hodoș, ***Convorbiri pedagogice. Alese și prelucrate de Enea Hodoș***

60. Eugen Todoran, ***Scrieri IV. Studii și articole (1977-1986)***

61. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", Societatea Enciclopedică a Banatului, Editura David Press Print, ***Bibliotheca Banatica 60. Catalogul volumelor apărute în perioada 2010-2021***

62. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", ***Antologia învățământului românesc din Banat. Secolele XVIII-XIX.*** **Vol. I**

63. Academia Română, Filiala Timişoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu", ***Antologia învățământului românesc din Banat. Secolele XVIII-XIX.*** **Vol. II**

64. Vasile Bogdan, ***Lugojul în nesfârșirea clipei*** (Ediția a II-a)

Tiparul executat la Editura şi Tipografia
DAVID PRESS PRINT
Str. Şt. O. Iosif bl. 8/A
Tel. 0256-229.121; 0741-142.978; 0742-084.745
e-mail: davidpressprint@gmail.com
www.davidpressprint.ro
TIMIŞOARA
ROMÂNIA